ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi — Sa. 101

OSMANLI BAHRİYE TEŞKİLÂTI: XVII. YÜZYILDA TERSÂNE-İ ÂMİRE

İDRİS BOSTAN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1992

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi — Sa. 101

OSMANLI BAHRİYE TEŞKİLÂTI: XVII. YÜZYILDA TERSÂNE-İ ÂMİRE

İDRİS BOSTAN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1992

ISBN 975-16-0431-1

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER V
ÖNSÖZ XIII
KAYNAKLAR ÜZERİNE XVII
KISALTMALAR XXI

GİRİŞ

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ VE DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ 1

A. Tersâne ve Tersâne-i Âmire Deyimleri Hakkında 1
B. XVI. Asrın Sonlarına Kadar Tersâne-i Âmire 3
C. Tersâne-i Âmire Binaları 7

1. Tersâneler (Gözler) 8
2. Mahzenler 9
3. Kârhâneler 10
4. Odalar 10
5. Divanhâne 11
6. Câmi 11
7. Zindan 11
8. Tersâne-i Âmire Bahçesi ve Kasrı 13

II. DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ 14

A. Gelibolu Tersânesi 14
B. Sinop Tersânesi 17
C. İznikmid (İzmit) Tersânesi 19
D. Süveyş Tersânesi 20
E. Birecik Tersânesi 21
F. Basra Tersânesi 22
G. Rusçuk Tersânesi 23
H. Samsun Tersânesi 23
I. Kefken Tersânesi 24
İ. Diğer Gemi İnşa Tezgâhları 24

BİRİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN İDÂRÎ YAPISI VE PERSONELİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE RİCÂLİ 31

A. Tersâne-i Âmire Emini ve Maiyyeti 33

1. Maliye Dairesi 38

a) Tersâne-i Âmire Kâtibi 38
b) Tersâne-i Âmire Rûznâmçecisi 39
c) Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi 40
d) Mahzen-i Çûb Emin, Kâtib ve Halifesi 40
e) Mahzen-i Sürb Emin, Kâtib ve Halifesi 41
f) Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi 42
g) Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi 42
h) Tersâne-i Âmire Veznedârları 43

2. Evrak Dairesi 43

a) Tersâne-i Âmire Reisi 43
aa) Tersâne-i Âmire Defter Emini 43
ab) Tersâne-i Âmire Defter Kethudası 44
b) Tersâne-i Âmire Liman Reisi 44

B. Tersâne-i Amire Kethudası 44
C. Tersâne-i Âmire Ağası 46
D. Kalyonlarla İlgili Görevliler 47

1. Kalyonlar Nâzırı 47
2. Kalyonlar Defterdârı 47
3. Kalyonlar Kâtibi 47

E. Tersâne-i Âmire'deki Din Görevlileri ve Diğer Personel 48

1. Tersâne-i Âmire Câmiinin Vazifelileri 48
2. Diğer Tersâne-i Âmire Personeli 48

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE HALKI 49

A. Azablar 51

1. Galata'daki Harc-ı Hassa Reisleri Cemâati 54
2. Galata'daki Hassa Kadırgaların Reis ve Azab Cemâati 55

a) Paşa Reisi Bölüğü 55
b) Vardiyanlar Bölüğü 56

3. Paşa Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 57

a) Paşa Bölükleri 57
b) Serdar Bölüğü 57
c) Kethuda Bölüğü 57
d) Padişah Reisi Bölüğü 57
e) Normal Bölükler 57

4. Bey Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 58
5. Top Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 59
6. Mavnalardaki Reis ve Azab Cemâati 60
7. Kalyatalardaki Reis ve Azab Cemâati 60
8. Gelibolu Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 61
9. Taş Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 61
10. At Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati 62
11. Reislerin Yetimleri 63
12 - 19. Nefersiz Reisler Cemâati 63
20. Gûmiler Cemâati 64
21. Müteferrike Reisleri Cemâati 65
22. Mütekaidler Cemâati 65
23. Nevbetçiler Cemâati 66

B. Tersâne-i Âmire Sanʿatkârları 66

1. Neccarlar 66
2. Kalafatçılar 67
3. Pârû-tıraşlar 68
4. Haddadlar 68
5. Meremmetçiler 68
6. Tûc-gerler 69
7. Makaracılar 69
8. Üstüpücüler 69
9. Kumbaracılar 70

C. Diğer Sanʿatkârlar 71

1. Marangoz ve Burgucular 71
2. Kalafatçılar 73
3. Teksinarcılar 73
4. Pârû-tıraşlar 74
5. Erre-keşler 75
6. Haddadlar 75
7. Gavvaslar 76
8. Varilciler 77
9. Tulumbacılar 77
10. Makaracılar 78

11. Üstüpücüler 78
12. Işkıcılar 79
13. Zevrakçılar 79
14. Vardiyanlar 79
15. Mütemedler 79

İKİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAÂLİYETLERİ VE MALZEMENİN TEMİNİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE İNŞA EDİLEN GEMİ ÇEŞİTLERİ 83

A. Kürekli Gemiler 83

1. Büyük Donanma Gemileri 83

a) Firkate 83
b) Pergende 84
c) Kalyata 84
d) Kadırga 85
e) Baştarda 86

aa) Orta Baştarda 86
ab) Paşa Baştardası 86
ac) Baştarda-i Hümâyûn 87
f) Mavna 87

2. İnce donanma Gemileri ve Kayıklar 88

a) Karamürsel 88
b) Şayka 88
c) İşkampoye 89
d) Üstüaçık 89
e) Aktarma 90
f) Çekeleve 90
g) Celiyye 90
h) Kancabaş 90
ı) Palaşkerme 91
i) At gemileri 91
j) Taş gemileri 91
l) Borozan gemileri 92
m) Geç gemisi ve kayığı 92
n) Tonbaz 92
o) Melekse 92
ö) At kayığı 92
p) Ateş kayığı 93

r) Menzil kayığı 93
s) Dolap kayığı 93
ş) Funda kayığı 93
t) Sandal 93
u) Filuka 94

B. Yelkenli Gemiler 94

1. Kalyon 94
2. Burtun 95
3. Barça 96
4. Ağribar 96
5. Ateş gemisi 96

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAÂLİYETLERİ 97
III. GEMİ İNŞASI İÇİN LÜZÛMLU MALZEMENİN TEMİNİ 101

A. Gemi İnşasında Kullanılan Malzemeler 102

1. Kereste 102
2. Sütûn ve Seren 119
3. Funda 121
4. İşlenmemiş Demir (Âhen-i Ham) 121
5. Çivi 125
6. Kurşun 126
7. Katran 128
8. Zift 130
9. Yağ (Revgan) 132
10. Boya 135
11. Reçine 135
12. Balmumu 136
13. Kendir 137
14. Resen 142
15. İspavlu 145
16. Üstüpü 146

B. Gemi Techîzinde Kullanılan Malzemeler 147

1. Kürek 147
2. Lenger 151
3. Pusula 153
4. Fânus 153
5. Kirpas 154
6. Tente 162
7. Yelken 163
8. Boğası 165
9. Tafta 166

10. Keneviçe 167
11. Çuka 168
12. Yelken Dikiş İğnesi 169
13. Makara Dili 170

C. Gemilerdeki Harb Malzemeleri 170

1. Barut 170
2. Top 174
3. Yuvarlak 177
4. Ok ve yay 178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEMİ MÜRETTEBÂTI VE GEMİ HİZMETLİLERİ

I. GEMİ MÜRETTEBÂTI 181
II. GEMİ HİZMETLİLERİ 187

A. Kürekçi 187

1. Ocaklık Kürekçi 187

a) Reâyâdan Temin Edilen Kürekçiler 187
b) Esnaftan Alınan Kürekçiler 199
ba) Meyhâneciler 200
bb) Bozacılar 201
bc) Peremeciler 201
bd) Hammallar 202
be) Yahudi, Rum ve Ermeniler 203

2. Hod-girifte Kürekçiler 204
3. Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler) 209
4. Satın Alınan Esirler 212
5. Kürek Cezâsına Çarptırılan Mücrimler 213
6. Kürekçi Bedelleri 220

B. Alatçı 225
C. Kürekçi ve Alatçıların Gemilere Dağılımı 226

III. GEMİLERDEKİ SAVAŞÇILAR 230

A. Timarlı Sipahi ve Zaimler 231
B. Kapıkulu Askeri 235

1. Yeniçeriler 235
2. Cebeciler 238
3. Topçular 239

C. Levendler 241

IV. GEMİ MÜRETTEBÂT VE HİZMETLİLERİNİN YİYECEK VE GİYECEKLERİ 244

A. Yiyecek Maddeleri 244
B. Giyecek Malzemeleri 250

SONUÇ 253
SUMMARY 257
BİBLİYOGRAFYA 259
DİZİN 271
EKLER 291

a - Arşiv Vesikaları
b - Tersâne-i Âmire Plânları ve Gemi Resimleri
c - Harita

ÖNSÖZ

XVI. asrın başlarından itibaren gücünü giderek arttıran ve denizlerde varlığını hissettiren Osmanlı Devletinin merkezî deniz üssü İstanbul'daki Tersâne-i Âmire idi. Tersâne-i Âmire Müessesesi, o dönemde ve daha sonraları Akdeniz'de en büyük rakibi sayılan Venedik denizciliğinden ve onun tersâne tecrübelerinden büyük ölçüde istifade etmiştir.

Faâliyetleri itibâriyle, Osmanlı Siyasî ve Müesseseler Tarihi için olduğu kadar İctimâî, İktisadî ve Sanayi Tarihi için de önemli bir müessese olan Tersâne-i Âmire'nin bütün yönleriyle bilinmesi diğer müessese ve kuruluşlar yanında, Devletin idarî düzeninin, bürokrasisinin, malî ve ictimaî yapısının da çok yakından tanınması ile mümkündür. Bu sebeple bu alanlarda yapılacak araştırmaların sonuçları tersânenin de daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı Bahriyesi ve tersaneleri konusunda yeterli ön çalışmaların henüz yapılmamış olması sebebiyle bu araştırmada bazı problemlere temas edilmiş ve konular imkân nisbetinde aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Bahriyesinin idarî merkezi olması yanında, gemi inşa faâliyetlerinin de üssü olan Tersâne-i Âmire için, doğrudan olmasa bile, Osmanlı Bahriye idaresi çerçevesinde bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Colin Imber'in Kanunî devri bahriyesini ihtiva eden tezi ile Joel Shinder'in XVII. asrın ikinci yarısında Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtındaki bürokrasiyi inceleyen tezini zikretmek gerekmektedir. Bu tezlerde arşiv malzemesi kısmen kullanılmakla beraber, bilhassa Tersâne-i Âmire için kafî tafsilâta yer verilmemiştir. Bununla beraber Imber'in çalışmasında Kanunî devrindeki Bahriye idaresi ana hatlarıyla da olsa incelendiğinden bizim araştırmamızda XVII. asırdaki Tersâne-i Âmire müessesesinin tedkik edilmesi uygun görülmüştür. Ancak bu yüzyıldaki gelişmeler incelenirken yeri geldikçe XVI. asra atıflar yapıldığı gibi, zaman zaman XVIII. asrın başlarındaki durum hakkında da bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın Giriş kısmında, faaliyetleri gereği Tersâne-i Âmire'ye bağlı olan diğer tersâne ve gemi inşa tezgâhları, Tersâne-i Âmire'nin tarihçesi, bulunduğu mekân ve müştemilâtı olan binalar incelenmiştir. İmparatorluk topraklarının denizle içiçe olması sebebiyle ihtiyaç halinde hemen her yerde gemi inşasına teşebbüs ediliyordu. İstanbul Tersânesi dışında Karadeniz, Ege, Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde tersânelere sahip olan Osmanlı Devleti, Tuna ve Fırat gibi nehirler üzerinde de tersâne bulunduruyordu. Bu tersânelerden ayrı olarak sayıları 65'i geçen gemi inşa tezgâhlarının varlığı bilinmektedir. Ancak, bu tersâne ve gemi inşa tezgâhlarındaki gemi yapımcılığı esas olarak merkezdeki

Tersâne-i Âmire tarafından idare ediliyordu. Buralardaki gemilerin inşası, merkezden gönderilen veya mahallindeki görevliler vasıtasıyla tamamlatılıyor ve özellikle Karadeniz ve Ege kıyılarında inşa olunanlar donanımları için İstanbul'a getirtiliyordu. XVI. asırda dünyanın en önde gelen tersânelerinden olan İstanbul Tersânesi (Tersâne-i Âmire), bulunduğu mekân ve buradaki gemi inşa tezgâhları, depoları, atölyeleri, gemi sanayiinin yan kuruluşları olan çeşitli kârhâneleri, cami ve çeşme gibi sosyal tesisleri ve zindanı ile bir bütünlük arzediyordu.

Tersâne-i Âmire'nin idarî yapısını teşkil eden Tersâne-i Âmire Ricâli ile personel ve san'atkârları oluşturan Tersâne-i Âmire Halkının vazifeleri, mevcud ve maaşları Başbakanlık Arşivi'ndeki husûsi defterlerinden tesbit edilebildiği kadarıyla Birinci Bölümde verilmeye çalışılmıştır. Ancak gerek Tersâne Ricali ve gerek Tersâne Halkı hakkındaki bilgiler esas olarak Tersâne Yoklama ve Mevâcib Defterleri ile Tersâne Muhâsebe Defterlerinden çıkartıldığı için büyük ölçüde sayısal bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı Devletinde, çalışanlara uygulanan ücretler hakkında elimizde kesin veriler bulunmadığından bizim araştırmamızda vesikaların elverdiği ölçüde tesbitler yapılmaya çalışılmış, fakat arzu edilen sonuçlar elde edilememiştir. Nitekim, Tersâne Ricâli bahsinde ücretlere ait bilgiler verilirken kullandığımız arşiv malzemesi içinde konuyu aydınlatabilmek kabil olmamıştır. Tersâne'nin idarî yapısını oluşturan bu sınıfın mevcud maaşlarından ayrı olarak gemi inşası sırasında "nafaka" adı altında her ay ek ücret aldıkları anlaşılmaktadır. Biz bu görevlilerin herbirinin maaşlarını tesbit edemediğimiz için çoğu defa sadece nafaka adı altında verilen bu ücretleri zikretmekle yetindik. Bu ise, ücretlerin nisbeti hakkında bir fikir vermekle birlikte gerçek bir karşılaştırma yapma imkânını sağlamamıştır.

Tersâne-i Âmire'deki gemi inşa faaliyetleri ve bunlar için lüzumlu malzemenin temini, Tersâne-i Âmire Müessesesinin dikkatle üzerinde durduğu en önemli ve zaruri bir meselesi olmuştur. İkinci Bölümde, satın alınarak veya avârız karşılığında ocaklık olarak temin edilen mühimmatın nerelerden ve hangi şartlarda sağlandığı işlenmiştir. Bu bölümde geniş yer tutan avârız karşılığı mühimmat temini usûlü, Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan ocaklık sistemi hakkında pekçok hususun anlaşılmasına yardımcı olacak mahiyettedir. Donanma ve tersâne için lüzumlu malzemenin temini, mikdarı, fiatı ve nakli gibi konularda zikredilen bilgiler, bu muâmelelerin nasıl yapıldığı konusunda bir fikir verebilecek niteliktedir. Yine bu bölümde, bir asır içinde Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi mikdarları ile Osmanlı donanmasında kullanılan gemi çeşitleri anlatılmıştır. XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasındaki gemi çeşitlerinde önemli bir değişme meydana geldiği görülmektedir. Asrın ikinci yarısından itibaren ve özellikle Girid savaşı (1645-1669) ile birlikte kürekle işleyen çekdirme tipi gemiler ikinci plâna düşerek yerine yelkenli gemiler, yani kalyonlar inşa edilmeye başlamıştır. Hernekadar kalyonların tutunması zaman aldıysa da, asrın sonlarında, Osmanlı donanmasındaki gemiler arasında kalyonlar birinci sırayı teşkil etmiştir. Gemi tipindeki bu değişiklik, pekçok değişmenin de habercisi olmuş,

gemi inşasında kullanılan ahşap yine esas malzemeyi teşkil etmekle beraber, yelken önemli ihtiyaçlar arasına girmiştir. Osmanlı donanmasındaki gemi çeşidinde görülen bu değişme, Osmanlı Sanayii için de önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir. İkinci Bölümde, ayrıca XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında hizmet veren gemi çeşitlerinin incelenmesi sırasında bu gemilerin uzunlukları, taşıdıkları top sayısı, cinsine göre kürek veya yelkenleri, savaşçıları ile birlikte mevcudları belirtilmiştir.

Üçüncü Bölümde, donanma ile sevkedilecek bir gemide bulunan gemicilik bilgisine sahip mürettebat yanında, geminin hareketini sağlamak üzere hizmet eden kürekçilerin mikdar ve temini, bir asır içindeki değişmelerle gösterilmiştir. Osmanlı Bahriyesinde, gemi inşası kadar önemli bir diğer konu, gemilerin kürekle hareket ettirildiği dönemde kürekçi temini idi. Venedik donanması için de önemli bir problem olduğunu gördüğümüz kürekçi meselesinin Osmanlı Devletinde büyük ölçüde avârız karşılığında temin edilerek halledilmesi esaslı bir çözüm şekliydi. Osmanlı Devletinin kürekçi bulmakta sıkıntı çekmediği yabancı seyyahlar tarafından da belirtilmiştir. Sanıldığının aksine, Osmanlı donanmasında kürek çekenler arasında bulunan devletin kendi hapishanelerinden sağladığı esirlerin sayısı oldukça azdır. Ayrıca esirlerle birlikte görülen ve küreğe mahkûm edilmiş olan suçluların mevcudu da çok düşüktür. Bunlarla beraber, Osmanlı donanmasındaki kürekçiler arasında esir tüccarlarından alınan esirler de kullanılmıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yelkenli gemilerin çoğalmasıyla kürekçi sayısında büyük azalma olmuş ve kürekçiye olan ihtiyaç yelken ile yer değiştirmiştir. Bu durum, Osmanlı dokuma sanayii bakımından da oldukça önemlidir. Gemilere savaşçı olarak iştirak eden zümreler, üçüncü bölümün sonunda anlatılmıştır. Kitabın ekler kısmına ise, Tersâne-i Âmire mühimmâtının temin edildiği yerleri gösteren bir harita ile Tersâne-i Âmire'nin XVI. asırdaki durumunu gösteren plânlar, bazı gemi resimleri ve birkaç vesika ilave edilmiştir.

Tersâne-i Âmire'nin faaliyetleri ve fonksiyonu konusunda devrin kaynak eserlerinde yeterli bilginin bulunmaması sebebiyle, bu araştırmada bilhassa arşiv malzemesi kullanılmış, ancak bu da bazı hususların istenildiği şekilde açıklığa kavuşturulmasını sağlayamamıştır. Bununla beraber, Başbakanlık Arşivi'nde henüz tasnif edilmemiş ve muhtevası araştırıcıya sunulmamış birçok defter ve vesikanın mevcud olması, mevzûmuzla alâkalı bazı meselelerin ileride daha iyi anlaşılıp aydınlatılabileceği hususunda bizi ümitlendirmektedir.

Sözlerimi bitirirken, araştırmamın her safhasında bana yardımcı olan ve gerekli düzeltmeleri yapan değerli hocam Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na, arşiv çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Mehmet Genç'e, birçok konuda fikirlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mehmet İpşirli'ye ve haritaları çizen değerli arkadaşım Osman Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, arşivdeki çalışmalarımda gereken kolaylığı gösteren Başbakanlık Arşivi personeline ve kitabın basımı konusunda yardımcı olan hocam Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a şükranlarımı arzederim.

İdris Bostan

KAYNAKLAR ÜZERİNE

Osmanlı Müesseseleri Tarihi henüz tafsîlâtlı olarak yazılmadığı için bu konuda yapılacak araştırmaların bazı problemlerle karşılaşması tabiidir. Osmanlı Tarihinin kaynaklarından olan vekayinâmeler, bilhassa siyâsî hâdiselere geniş ölçüde yer verdiklerinden, Osmanlı İmparatorluğunun müesseseleri ve devlet teşkilâtı hakkında dağınık bazı bilgiler dışında teferruatlı malûmâtı hâvî değillerdir. Bu husûs, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı ve Tersâneler için de söz konusudur.

Osmanlı İmparatorluğu Bahriyesi ve münhasıran Tersâne-i Âmire hakkında XVII. asrın ikinci yarısına kadar süren dönemle ilgili değerli bilgiler vererek bugüne ışık tutan Kâtib Çelebi olmuşdur. O'nun 1453-1656 arasındaki Osmanlı deniz seferlerini ihtivâ eden *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr* adlı eserinde, kapudan-ı deryâların biyografilerine yer verilmekte, Tersâne Halkı ve Kapudan-ı Deryâ Eyâleti hakkındaki izahat yanında, donanma gemilerinin çeşidleri, mürettebâtı, bu gemilerin inşa ve techîzinde lüzûmlu mühimmâta ne mikdarlarda ihtiyaç olduğu ve bunların nerelerden, hangi şartlarla temin edildiği gibi husûslar kısaca anlatılmaktadır. Eserin son kısmında ise, donanma hizmetinde olanlara deniz ve donanma ile alâkalı bazı nasihatler edilmektedir.

Kâtib Çelebi'den sonra, Tersâne ve donanma hakkında bilgi veren hemen her eser onu esas almış, *Telhîsü'l-beyân, Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası, Esfâr-ı Bahriye-i Osmâniye* gibi eserlerde bu malûmât zaman farkı dahî değerlendirilmeden tekrar edilmiştir.

Osmanlı Bahriyesi ve bilhassa araştırmamızın konusu olan *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire* üzerinde sıhhatli ve tafsilâtlı malûmatı arşiv vesîkalarında bulmaktayız. Bunlar arasında, doğrudan Tersâne-i Âmire ile alâkalı olan *Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterleri,* Tersâne-i Âmire Halkı için tanzim edilen *Yoklama ve Mevâcib Defterleri,* Tersâne-i Âmire Emanetini de ihtivâ eden *Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri,* Tersâne ocaklığı olan yerleri gösteren *Avârız Defterleri* ile *Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri* ve *Mâliye Ahkâm Defterleri* belli başlı kaynaklardır.

Bunlardan Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri, XVI. asrın başı ile sonu arasında farklı husûsiyetler arzetmekle beraber, XVII. yüzyıla ait mevcud bütün defterler, gerek muhteva ve gerekse tanzim edilişlerinde takib edilen sistematik özellikleri îtibâriyle bir bütünlük içindedirler. Siyâkat yazısı ve divân rakamları ile yazılan bu defterlerin giriş kısımlarında zamanın Kapudan Paşası, Tersâne-i Âmire Emini ile defteri tutan kâtibin isimleri kaydedilmiş ve defterin ait olduğu dönemi gösteren tarih belirtilmiştir.

Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri, diğer muhâsebelerin de karakteristik özelliklerinden olan *Asl-ı mâl* (gelirler), *Vuzi'a min zâlike* (giderler) ve *el-bâkī* (kalan) başlığı ile kayıdlı üç ana bölümden teşekkül etmektedir. XVII. yüzyıl Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinin Gelirler kısmında, bu gelirlerin Hazîne-i Âmire dışında nerelerden ve ne mikdârlarda temin edildiği, Tersâne-i Âmire için önemli bir mesele olan kürekçilerin ocaklık olarak alındığı kazaların verdikleri kürekçi mikdârları, küsûr hânelerden alınan ve kürekçi bedeli olarak tahsil edilen gelirler tafsîlâtlı bir şekilde kaydedilmiştir. Gelirlerin *el-mebi'ât* başlığı altında yer alan ikinci kısmında, eskimiş ve kullanılmaz hale gelmiş gemilerle bâzı mühimmâtın satılmasından elde olunan mikdarlar bulunmaktadır. Ancak, gelirlerin bu kısmı büyük bir yekûn teşkil etmemektedir.

Giderler ise *mübâya'ât, icârat* ve *teslimât* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Tersâne-i Âmire'deki gemi inşa ve techizinde kullanılacak olan mühimmât ihtiyacının ocaklık fazlası bulunan ve bedeli karşılığı satın alman kısmı *el-mübâya'ât* başlığı altında kaydedilmiştir. Bu sûretle Tersâne'de kullanılan malzemenin çeşid ve fiatlarıyla mikdar ve kullanılış yerleri tesbit olunabilmekte ve gerek iktisad, gerekse teknoloji tarihine ışık tutacak bilgiler elde edilmektedir. Giderlerin ikinci kısmında, Tersâne-i Âmire'de çeşitli hizmetlerde ve bilhassa gemi inşasında çalışan san'atkârlara ödenen ücretlere *(el-icârat)* yer verilmiş, Tersâne-i Âmire müştemilâtından başka, inşa ve tamir edilen gemilerin her birinde ne kadar usta çalıştığı, sağladıkları iş günü ve ödenen ücretler kaydedilmiştir. Bu kısımdan da gemi çeşidlerini ve Tersâne-i Âmire'deki gemi inşâ faaliyetlerini tesbit etmekteyiz. *İcârât* kısmında ayrıca gemilerdeki kürekçi-alatçı taksîmâtı yer almaktadır. Burada donanma ile sevkedilen gemi mikdarı ile kürekçi ve alatçı mevcûdu belirtilmiş, bunların ne şekilde temin edildiği de icmâlen kaydedilmiştir. Ocaklık kürekçi, gebrân-ı mîrî ve mücrimlerden mâdâsı ücretle tutulduğundan kürekçi ve alatçıların bu hizmetleri karşılığında ne kadar akçe aldıklarını bu bölümden öğrenmekteyiz. Taksimat kısmında ise, hangi gemi çeşidinde kaç kürekçi bulunduğunu tesbit edebilmekteyiz. Bu dönemde donanma gemilerinin henüz birer adı olmadığından kapudânlarının adı ile anılmakta, böylece Osmanlı Bahriye Ümerâsının kimler olduğu hakkında da bilgi sahibi olmaktayız. Giderler arasında yer alan *teslimât*da, uzak yerlerden temin edilecek kereste, kürek, makara dili vs. malzemeler için gönderilen emin ve çavuşlara verilen para kaydedilmiştir.

Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinin sonunda, kalan *(el-bâkī)* ve var ise borçlar da belirtilirdi[1].

[1] XVII. Yüzyıla ait Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterleri Bibliyografyada (M) harfi ile gösterilmiştir. Bu defterlerden bir kaçının söz konusu edildiği bir tebliğ için bk. Rhoads Murphey, "Tersane-i Âmire Muhasebe İcmallarından Seçilmiş Osmanlı Gemi İnşasına Ait Belgeler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, (İTÜ 14-18 Eylül 1981),* İstanbul 1981, s.179-184.

Tersâne-i Âmire Halkının kimlerden teşekkül ettiği, mevcûdları ve yevmiyeleri ile alâkalı bilgiler, Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterleri'nde bulunmaktadır. XVII. asra ait, şimdilik elimizde sadece 16 defter olmasına rağmen, Tersâne-i Âmire Halkının senelik maaş kayıdlarını ihtivâ etmesi dolayısiyle diğer seneler için de ayrı ayrı düzenlenmiş muntazam mevâcib defterlerinin olduğu muhakkakdır. Tersâne-i Âmire Halkının hangi cemâatlerden meydana geldiğini, bölük mikdarlarını, yevmiye ve mevâciblerini şahıs adlarıyla birlikte kaydeden bu defterler, birbirinden bariz husûsiyetlerle ayrılan iki şekilde tanzim edilmişlerdir. Bunlardan 1010-1064 (1601-1654) tarihleri arasında yer alan sekiz defter ile 1076-1105 (1665-1694) yıllarına ait sekiz defter arasında gerek tanzim ve gerekse muhteva bakımından farklılıklar görülmektedir.

Birinci grubdaki defterlerin hacmi, Tersâne-i Âmire Halkının mevcûdu ile mütenâsib olarak, ikinci grupdakilerden daha fazladır. Yine birinci grup defterlerde, 1010-1021 (1601-1612) arasında harc-ı hassa reisleri, sanʿatkâr gruplarından neccar, kalafatçı, pârû-tıraş, haddad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü ve kumbaracı bölükleri, azab bölükleri ile Gelibolu'ya bağlı azab bölükleri ve sanʿatkâr grupları yer almaktadır. 1021-1045 (1612-1636) arası defterlerde ise, harc-ı hassa reislerden sonra, azab bölüklerini müteâkib sanʿatkârlar kaydedilmiştir. İkinci grup defterlerde, Tersâne-i Âmire'deki kapudanlar, kâtibler, çavuşlar, reisler, azablar, kayıkçılar, san'atkârlar ve Tersâne-i Âmire Câmiinin vazifelileri yer alıyordu.

Yine birinci grup defterlerde, Tersâne-i Âmire Halkı arasındaki sanʿatkârlar kendi başlıkları altında ayrı ayrı zikredildiği halde, ikinci grup defterlerde mevcûdları öncekilere nisbetle çok düşük olan sanʿatkârların bir başlık altında verildiği görülmektedir. Ayrıca bunlarda birinci grup defterlerde bulunmayan bazı zümrelere de Tersâne-i Âmire mensubları arasında yer verilmiştir[2].

Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri içinde, Darbhâne, Matbah, Tophâne vs. müesseseler yanında Tersâne-i Âmire ve gemi inşası için lüzûmlu malzemelerin temini ile alâkalı kayıd ve hükümleri ihtivâ eden Tersâne-i Âmire Emâneti kısmı da yer alıyordu.

Harb zamanlarındaki ihtiyaçlar ile Tersâne, Matbah gibi müesseselerin ihtiyaclarını ocaklık olarak karşılamak üzere ihdâs edilmiş, aynı zamanda fevkalâde bir vergi çeşidi olan avârızm kaydedildiği Avârız Defterleri, temin edilecek mikdarları göstermesi bakımından son derece önemli olmakla beraber, bu gelirlerin her zaman tahsil edildiği mânâsına gelmemektedir. Çoğu defa önceki senelere aid defterlerden istinsah edilerek meydana getirilen bu defterler, o sene içinde bir işlem görmemiş iseler, bir tekrardan öteye gitmemektedirler. Meselâ, 1081

[2] Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterleri, Bibliyografya'da (Y) harfi ile gösterilmiştir.

(1671)'de meyhaneler kapatıldığı için daha önce meyhanecilerden alınan kürekçiler tahsil edilmediği halde, avârız defterlerinde hâlâ alınıyormuş gibi kaydedilmeğe devam edilmiştir. Ancak bu defterlerde, Tersâne-i Âmire için ocaklık olan kereste, kürek, demir, zift, katran, yelken bezi ve bilhassa kürekçi gibi mühimmât ve insan gücünün temin edildiği bölgelerin tafsilâtlı bir şekilde yazıldığını, o sene için aynî mi bedel mi alındığını tesbit edebilmekteyiz.

Dîvân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri ile Mâliye Ahkâm Defterleri, halledilmesi gereken birçok probleme ışık tutması bakımından en önemli belgeleri teşkil etmektedirler. Bahriye ile ilgili bir husûsun nasıl gerçekleşeceğini, onun şartlarını, aksayan yönlerini, alınan tedbirleri, emir ve yasakları, çeşidli konularda yapılan düzenlemeleri bu hükümlerden öğrenmekteyiz. Bunun için önce her sene Maliye'ye umumi hüküm yazılmakta, oradan da ihtiyaç olan malzeme ve insan gücünün temini için alâkalı bölgelere "ahkâm-ı şerife"ler gönderilmekte idi. Ancak bir ihtilâf zuhûrunda veya tahsili istenen mühimmat, eşya ve insanların temininde karşılaşılan aksamalar *Divân-ı Hümâyun'a* intikal ettiğinde bu konuda Mâliye'den gönderilen hükmü te'yid ve tasdik edici fermanlar yollanmaktaydı.

KISALTMALAR

AE	Başbakanlık Arşivi, Ali Emîrî Tasnifi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.d.	Adı geçen defter
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
bk.	Bakınız
BTTD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Cev-Bah.	Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi, Bahriye Bölümü
çev.	Çeviren
D.BŞM. TRZ	Bâb-ı Defterî, Başmuhâsebe, Tersâne Zindanı Kalemi
EI²	Encyclopaedia of Islam (yeni neşir)
GAAD	Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
göst. yer	Gösterilen yer
haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
İE-Bah.	Başbakanlık Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Bahriye Bölümü
İE-Mal.	Başbakanlık Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Maliye Bölümü
İFM	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi
KK	Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi
krş.	Karşılaştırınız
M	Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri
MAD	Başbakanlık Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi
MD	Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri
MZD	Başbakanlık Arşivi, Mühimme Zeyli Defterler
neşr.	Neşreden
nr.	Numara
s.	Sahife
TD	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi
TED	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi
terc.	Tercüme eden
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhânesi
TY	Türkçe Yazmalar
vr.	Varak
Y	Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterleri

GİRİŞ

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ VE DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

I — TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN TARİHÇESİ

A. Tersâne ve Tersâne-i Âmire Deyimleri Hakkında

Osmanlı Devletinin kuruluşuyla teşekkül eden ve sonraları devletin genişlemesine paralel olarak esaslı bir teşkilâta kavuşan Osmanlı donanmasının merkez üssü Tersâne-i Âmire (İstanbul Tersânesi) idi.

XVI. yüzyıla kadar donanmanın ihtiyacı olan gemiler, ekseriyetle Gelibolu'da inşa edildikleri halde, devrin kaynaklarında Gelibolu için tersâne tabirine rastlanmadığı gibi[1] İstanbul'un fethinden sonra mevcud olan Galata için de bu tabir zikredilmemiştir[2].

Tersâne kelimesinin aslı olan arapça "dârü's-sınâ'a"yı İspanya, Portekiz, İtalya ve Malta gibi birçok Akdeniz ülkesi bazı farklarla kullanmışlar, Osmanlılar da bilhassa İtalyanca'daki şekline daha yakın olarak "darsena" kelimesinden yaptıkları iktibasla biraz daha Türkçe'ye benzeterek "tersâne" veya "tershâne" şeklinde ifâde etmişlerdir[3].

Tersâne kelimesinin menşei, bizzat Osmanlılar döneminde de tartışılmış, Fâtih'in Tersâne-i Âmire'nin bulunduğu mahalde hıristiyan esirler için inşa ettirdiği "tersâhâne"den[4] geldiği iddiâsına karşılık, "dârü's-sınâ'a" kelimesinin

[1] Meselâ, 901-3(1496-8) arasında Gelibolu'da inşa edilen gemilerin masraflarının kaydedildiği Gelibolu Harc-ı Hassa defterlerinde tersâne tabiri yoktur (İE-Mal.nr.2-4).

[2] Cafer Kapudanın 921(1515) tarihli arizasında da Gelibolu ve Galata için "liman" tabiri kullanılmaktadır (Şahabettin Tekindağ, "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arizası", *BTTD*, II/7, İstanbul 1968, s.68). Cafer Kapudan'ın bu arizası için ayrıca bk. Jean-Louis Bacqué-Grammont, "Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s.7-34.

[3] Dârü's-sınâ'a kelimesi İspanyollar tarafından "ataruzana, arsenal, darsena", Portekizliler tarafından "darsanale, drasena", İtalyanlar tarafından "arsenale, darsena", Maltalılar tarafından "tarzna, tarznar" şekillerinde kullanılmıştır (G.S.Colin-Cl.Cahen, "Dâr al-Sınâ'a", *EI²*, II, London 1965, s.129). Tafsilâtlı bilgi için ayrıca bk. Henry ve Renée Kahane-Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana 1958, s.428-430, mad.645.

[4] Ahmed Rif'at Efendi, *Lügât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1299, II, 243-44.

İspanyollar tarafından tahrif edilmiş şekli olan "darsena"yı Osmanlıların "tersâne"ye çevirdiği[5] görüşü savunulmuştur.

Bu mevzûda tesbit edebildiğimiz iki Mühimme hükmü de ikinci görüşü destekler mâhiyettedir. Evâil-i Cemâziyelevvel 1103 (20-29 Ocak 1692) tarihli Kapudan Paşa'ya ve sâbık kalyon kapudanı Memi'ye hitâben yazılan hükümlerde[6] Tersâne-i Âmire yerine "Dârü's-sınâ'a-i Âmire" deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifâdeden, hiç olmazsa XVII. yüzyılın sonlarında kelimenin aslının bilindiği ve bu şekilde ifâde edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlılarda tersâne kelimesi, gemilerin inşa ve techîz edildiği teşkilâtlı bir müessese için kullanıldığı gibi, XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın ortalarına kadar Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sine çizilen plânda[7] da görüldüğü üzere gemilerin inşa edildiği gözler manasına da kullanılmıştır[8].

Gemilerin inşa ve techîz edildiği teşkilâtlı bir müessese olarak ilk tershâne tabiri[9], 933-4(1527-8) tarihli Galata harc-ı hassa defterinde Galata tersânesi için zikredilmiştir[10].

Galata Tersânesine[11] Tersâne-i Âmire[12] denilmesi ise, daha sonralarıdır. Meselâ, 27 Cemâziyelevvel 959 (21 Mayıs 1552) tarihinde İstanbul Hassa Harc Eminine gönderilen bir hükümde[13] bu ifâdeye rastlanmaktadır.

[5] Mehmed Şükrî, *Musavver Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye,* İstanbul 1306, I, 148-150. Tersâne kelimesinin menşei meselesi galatlar hakkında telif edilen eserlere de geçmiştir. Birinci görüş için Mustafa İzzet'in *Tashîhu'l-galatât ve'l-muharrefât fi'l-esmâi ve'l-lugât* (Kostantıniyye 1302, s.54) adlı eserini, ikinci görüş için Ali Seydî'nin *Defter-i Galatât* (Dersaâdet 1324, s.77-78) adlı eserini zikredebiliriz.

[6] *MD.* CII, s. 123/513-14.

[7] *Kitâb-ı Bahriyye,* TSMK. Revan Kitabları, nr.1633, vr.434a'da bulunan plânda kelime "tersânlar" şeklinde olup, Kahle tarafından neşredilen nüshada ise "tersehânlar" şeklindedir *(Lingua Franca,* s.428, mad.645). Matbû *Kitâb-ı Bahriyye*'de ise bu plân yoktur. Ancak matbu nüshada, Alâiye'deki beş gözlü Selçuklu tersânesi için "beş dershâneler" ifadesi yer almaktadır (s.762).

[8] Bilhassa Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde bu gözlerin tamirleriyle ilgili bilgi bulunmaktadır. Meselâ, 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.7), 946/1540 (*MAD,* 55, s.384a-385b), 966/1559 (*MD.* III, s. 118/305), 993/1585 (*MAD.*852, s.20,38), 1021-2/1612-3 (*MAD.*7898, s.33), 1022-3/1613-4 (*MAD.*5873, s.29), 1030/1621 (*MAD.*5789, s.22), 1030-1/1621-2 (*MAD.*2917, s.28), 1040/1630-1 (*MAD.*979, s.27), 1048/1638-9 (*TSMA.* E.663), 1061-2/1651-2 (*MAD.* 967, s.33), 1071-3/1661-2 (*MAD.*1077, s.8), 1073-4/1663-4 (*MAD.*15976, s.19) senelerinde tersâneler (gözler) veya tavanları tamir edilmişlerdi.

[9] Tershâne (İE-Bah.nr.140, s.14), tersâne (*MAD.*852, s.8) ve tersâhâne (Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih,* Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kitabları, nr.2259, vr.3b) gibi değişik şekillerde yazılan kelime için ayrıca bk. *Lingua Franca,* s.428-430, mad.645. Bazan imlâya dikkat edilmediği, aynı defterde iki şekilde yazıldığı da görülmektedir. Misâl olarak 1032-3 (1623-4) tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterini zikredebiliriz (*MAD.*4948, s.2-3).

[10] İE-Bah.nr.140, s.14.

[11] Galata tershânesi tabiri 29 Safer 980(11 Temmuz 1572) tarihli Debri ve Kalkandelen kadılarına gönderilen hükümde de geçmektedir (KK.67. vr.110a/2).

[12] Devlet tarafından kurulduğu ve devlete âidiyeti belirtilmek maksadıyla bazı müesseler için kullanılan "âmire" tabiri, Tersâneden önce "hızâne, matbah, cebehâne ve ıstabl" için kullanılmış-

B. XVI. Asrın Sonlarına Kadar Tersâne-i Âmire

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, bir müddet Kadırga Limanı tersâne olarak kullanılmış[14], daha sonraları Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibâret olan ilk Galata Tersânesi inşa edilmiştir[15]. Bu tersânenin müştemilâtı arasında sadece bir mescid ve divanhâne bulunuyordu[16]. Yeni tersânenin faaliyetlerini devam ettirebilmesi maksadıyla da İstanbul'a İmparatorluğun kıyı bölgelerinden marangoz, gemici ve sanʿatkârlar getirtildi[17].

XV. asrın sonlarına ait resimlerde, Galata surlarının yukarısında, Kasımpaşa koyu önünde demirli kadırgalardan başka, karada yapılmakta olan veya kalafatlanan kadırgalar yer almakta, Haliç'te kadırga ve kalyonlar görülmektedir[18]. Bundan Galata tersânesinin bir merkez olarak gelişmeye başladığını anlamak mümkündür.

Osmanlı donanmasının gelişmesi için gemi inşasına önem veren II. Bayezid[18a] devrindeki birkaç ilâve istisna edilecek olursa[19], Yavuz Sultan Selim'in saltanatına kadar tersânede büyük bir değişiklik yapılmamıştı. Karadaki galibiyetleri yanında, denizde de güçlü olmayı isteyen I. Selim, Veziriazamı Pîrî Mehmed Paşa'nın gayretleriyle tersâne ve donanma işlerine ehemmiyet verdi[20]. 300 göz

---

tır. Nitekim, 901-3(1496-8) tarihli Gelibolu harc-ı hassa defterlerinde "Hızâne-i Âmire" (İE-Mal, nr.2-4), 933-4 (1527-8) tarihli defterde ise, "Matbah-ı Âmire" (KK.2548, vr.4b) ifadeleri geçmektedir. Aynı seneye âid "Istabl-ı Âmire ve Cebehâne-i Âmire" tabirleri için bk.Ömer Lütfi Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği" *İFM,* XV/1-4, İstanbul 1955, s.282.

[13] Bu hükümde "Tershâne-i Âmire" (*Mühimme Defteri,* TSMK, Koğuşlar Kısmı, nr.888, vr.234a/1), Rebiʿülâhır 963 (Şubat 1556) tarihli hükümde ise "Tersâne-i Âmire" (*MD.*II, s. 24/203) şeklindedir.

[14] 866(1462)'da Fatih Sultan Mehmed, Kadırga limanını tamir ettirmişti (Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osman,* (neşr.F.Babinger, Hannover 1925, s.74). Kadırga limanının tersâne olarak kullanıldığı ve tersânesinde kadırgalar bulunduğu konusunda bk.Semavi Eyice, "İstanbul(Tarihî Eserler)", *İA.* V/2, İstanbul 1977, s.1214/48.

[15] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948, s.396.

[16] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* İstanbul 1314, I, 416.

[17] Andrew C.Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review,* LXXV (December 1970), s.1901. Fatih, aynı zamanda İtalya'dan da mimarlar getirterek 3000 tonluk gemi inşa ettirmişti(Mehmed Şükrî, *Bahriyemizin Tarihçesi,* İstanbul 1328, s.6).

[18] Semavi Eyice, "Tarihde Haliç", *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No.1: Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975,* İstanbul 1975, s.273.

[18a] V.J.Parry, "Bâyezid II", *EI²,* I, 1120.

[19] Kapudân-ı derya Küçük Davud Paşa zamanında tersane biraz büyütülmüştü (Vehbi Ziya Dümer, "İstanbul Tersanesi", *Türk Ansiklopedisi,* XX, Ankara 1972, s.363).

[20] Tersânenin genişletilmesiyle alâkalı olarak Padişah ile Pîrî Paşa arasında şöyle bir konuşma geçer: "Padişah bir gece uykusuz kalarak o sırada bütün bu ahvâli tahattur ile Çaldıran muhârebesinde vezâret derecesine terfi etmiş ve kendisine tamâmiyle emniyyet etmekde bulunmuş olduğu Pîrî Paşa'yı huzûruna celb ve şöyle hitâb etdi: "Eğer bu akrebler (hristiyanlar) denizi gemilerle setr ediyorlarsa, eğer Venedik Doçu'nun, Papa'nın, Fransa ve İspanya krallarının bayrakları Rumili sahillerinde temevvüc ediyorsa buna sebeb ancak senin betâetin ve benim müsâmahamdır.

bulunması tasarlanan[21] ve Galata'dan Kağıthâne deresine kadar olan yerde Câfer Kapudan'ın[22] nezâretinde başlayan tersâne inşası, 921 (1515)'de tamamlandı.Bu inşaatta her göz için 50.000 akçe tahsis edilerek 150 çekdiri yapılması emredilmişti[23]. Böylece Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışına kadar donanmanın inşâî ve idârî merkez üssü görevini yürütecek olan Galata (Haliç, İstanbul) tersânesi kurulmuş oldu.

Yavuz Sultan Selim devrinde başlayan bu faaliyet[24], Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatında da sürdü ve Rodos seferi hazırlıkları burada tamamlandı[25].

1515'den itibâren tersâne faaliyetlerinin Gelibolu'dan İstanbul'a intikaliyle merkezî üs haline gelen Galata tersânesinin gelişmesini ve bünyesindeki gemi inşa faaliyetlerinin inkişâfını tesbit edebilmek, bu müesseseye ait mevcud muhâsebe defterleriyle mümkün olmaktadır[26]. Bu defterlerden tesbit edilebilen ilki,

---

Lâkin ben herhalde kuvvetli ve kesretli bir donanma sâhibi olmak isterim. Pîrî Paşa şu cevâbı verdi: Padişâhım, siz bu kulunuzun arzetmek istediğim şeyi benden mukaddem beyân buyurdunuz. Yarın arz içün huzûr-ı şâhânelerine girdiğim zaman vüzerâyı ve husûsen beni tekdîr ediniz. Hemen bir tersâne inşâsı ve kendi masrafımızla beşyüz harb gemisi techîzini ferman buyurunuz. Frenkler bu tedârikâtdan haber alır almaz korkuya düşeceklerdir. Göreceksiniz ki tezgâhların ikmâlinden kırk kadırganın denize tenzîlinden evvel birbirine sebkatle muâhedâtın tecdîdine ve vergi te'diyesine geleceklerdir. Şu sûretle bu techîzât mesârifinden kısm-ı küllisi onların altunlarıyla te'diye olunacakdır". (Hammer, *Devlet-i Osmâniye Târihi*,terc. Mehmed Atâ, İstanbul 1330, IV, 151-152).

[21] Yavuz Sultan Selim, Tersâneyi 300 göz yapmak istediğini İbn-i Kemâl'e açmıştır. Lütfi Paşa aralarındaki konuşmayı şu şekilde nakleder: "Kemal Paşa-zâde merhûma demiş ki, Tersâneyi üçyüz aded yapdırmak isterim. Tâ Hisar'dan Kâğıdhâne'ye dek olmak gerekdir ve böyle olması münâsibdir. İnşâallah niyyetim feth-i Efrenciyyedir deyü buyurmuşlar. Merhûm Molla dahî, Pâdişâhım, siz bir şehirde mukimsiz ki ânın velînimeti bahirdir ve bahir feth olmayınca ve gemi gelmeyince İstanbul ma'mûr olmaz buyurmuşlar". (Lütfi Paşa, *Âsafnâme, İstanbul 1326, s.21). Ayrıca bk.Lütfi Paşa, Tevârih-i Âl-i Osman,* İstanbul 1341, s.304-5, not 4. Âlî, tersâne gözlerinin 500 olarak plânlandığını yazmaktadır (*Künhü'l-ahbâr,* İÜK. TY.5959, vr.185a). Nitekim, 1515 senesinde Yavuz'un 400 gemilik bir donanma vücûda getirdiği haberleri Memlûk Devleti tarafından korkuyla takib edilmiştir(Hess. *a.g.m.*, s.1909).

[22] Câfer Kapudan'ın kısaca hayatı ve tersâne hizmeti için bk. Râmiz Paşa-zâde Mehmed İzzet, *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ,* İstanbul 1258, s.25.

[23] M.C.Şehâbeddin Tekindağ, "İstanbul (Türk Devri 1453-1520 yılları)", *İA,* V/2, İstanbul 1977, s.1204; Aynı müellif, *Câfer Kapudan,* s.66-70.

[24] Yavuz, Rodos'un fethi için giriştiği hazırlıkları büyük bir gizlilik içinde sürdürmüş, izinsiz bir kadırganın denize indirildiğini gördüğü zaman kızgınlığından Kapudan Cafer'in idamını emrederek vezirleri azarlamış ve Sadrıâzam Pîrî Mehmed Paşa tarafından güçlükle teskin edilebilmişti (Sadeddin, *Tacü't-tevârih,* İstanbul 1279, II, 389).

[25] 1522'deki Rodos seferinde Osmanlı donanmasının 300-700 gemi arasında olduğu gözönüne alınacak olursa, tersânelerdeki faâliyetin büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bu sefer esnasındaki Osmanlı deniz gücü hakkında geniş bilgi için bk. Şerafettin Turan, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı,* Ankara 1970, s.57-58.

[26] 933-937 (1527-1531) arasındaki döneme ait tersâne faâliyetlerini ihtiva eden beş Galata Harc-ı Hassa defteri mevcuddur.

I) 12 R 933-12 R 934 (16 I 1527-5 I 1528), IE-Bah,nr.140.

II) 12 R 934-12 R 935 (5 I 1528-24 I 1529), İE-Bah,nr.140.

933-4 (1527-8) senesine ait olup, Galata Tersânesinin masraflarına harcanmak üzere tahsis edilen senelik gelirin 1.662.377 akçe olduğu görülmektedir[27].

Galata Tersânesinde yapılan masraflar; gemi inşâsında ve diğer tersâne hizmetlerinde çalışan ve tersâne halkından olan kalafatçı, neccar, pâru-tıraş, makaracı, kumbaracı, haddad, üstüpücü ve meremmetçi gibi san'atkârlara ödenen "mevâcibât", gemi inşâsında kullanılmak üzere satın alman malzemelere harcanan "mübâyaât", nakliye ve inşaat sırasında çalıştırılan san'atkârlara verilen "icârat" kalemlerinden ibâretti. 933-937 (1527-1531) arasında mevcudu 84-89 kişi olarak değişen Tersâne halkının mesleklerine göre dağılışı ise şöyleydi:

Tablo I : XVI. Yüzyılın Başlarında Galata Tersânesinde San'atkârlar

	1527	1528	1529	1530	1531
kalafatçı	39	36	38	40	38
neccâr	11	11	11	11	11
pârû-tıraş	13	15	14	14	14
makaracı	7	6	6	6	6
kumbaracı	4	4	4	4	4
haddad	7	6	7	6	6
üstüpücü	3	3	3	3	3
meremmetçi	3	3	3	5	5
Toplam	87[28]	84	86	89[29]	87[30]

Mevâcib alan Tersâne Halkı içinde kalafatçılar birinci sırada bulunmakta, üstüpücü ve meremmetçiler ise en az mevcudlu san'atkâr grubunu teşkil etmekteydiler.

III) 12 R 935-12 R 936 (24 I 1529-14 XII 1529), İE-Bah,nr.2.

IV) 12 R 936-12 R 937 (14 XII 1529-3 XII 1530), KK.5637.

V) 12 R 937-29 Z 937 (3 XII 1530-13 VIII 1531), KK.5637.

Bu defterlerden birincisinin neşri için bk. İdris Bostan, "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhâsebesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1987, s. 25-51. III. ve IV. sırada bulunanların san'atkârlarla alâkalı kısımları hakkında yapılan bir neşir için bk. Salih Özbaran, "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları, 1529-1530", *GAAD*, 8-9, İstanbul 1980, s.97-102.

[27] İE-Bah.nr.140, s.4. Yaklaşık 60 sene sonra 993(1585)'de bu mikdar 8.127.880 akçe olmuştur (*MAD*.852, s.4).

[28] Yalnız bu seneye mahsus olmak üzere 25 acemi oğlanı bıçkıcı olarak çalışmıştır (İE-Bah,nr.140, s.8).

[29] Mevcud Tersâne halkına ilâve olarak maaşları gümrük gelirlerinden ödenen 13 kalafatçı, 11 neccâr, 5 pârû-tıraş, 2 kumbaracı, 9 haddâd ve 6 üstüpücüden müteşekkil 46 kişilik bir grup yalnız 936-937 (1529-1531) senelerinde çalışmışlardır. Bunlarla birlikde mevcud, 133-135 kişiyi bulmaktadır (KK.5637, s.6-7, 19-21).

[30] Bk. not 29.

933-934 (1527-1528) senesinde[31] kalafatçıların yevmiyeleri 2-6, neccârların 2-23[32], pârû-tıraşların 1-6, makaracıların 1,5-5,5, kumbaracıların 1-2, haddâdların 1,5-5, üstüpücülerin 1,5-5,5, meremmetçilerin 7,5-11 akçe arasında değişmekteydi.

933-934 (1527-1528) senesinde gemilerin inşa ve tamirinde çalışan sanʿatkârlardan neccârlar 13.306, kalafatçılar 7902, bıçkıcılar 2936, burgucular 387 ve haddâdlar 167 iş günü çalışarak toplam 24.698 iş günü temin etmişlerdir[33].

Muhasebe defterlerinden anlaşıldığına göre 933-937 (1527-1531) yılları arasında Galata Tersânesinde her sene gemi inşa faâliyetleri devam etmiştir.

933-937 (1527-1531) yılları arasında en fazla gemi 936-937 (1530) senesinde inşa edilmiştir. 24 kadırga yeniden yapılmış, 8 kadırga da tamir edilmiştir. Beş sene zarfında inşa edilen kadırga sayısı 44, tamir edilen ise 32 tanedir. 933-936

Tablo II : XVI. Yüzyılda Galata Tersânesinde Gemi İnşası

inşa	1527	1528	1529	1530	1531[34]	1585[35]
baştarda	—	—	—	—	—	12
kadırga	9	—	11	24	—	1
ağribar	1	1	—	—	—	—
taş gemisi	1	1	1	1	—	—
kayık	1	2	3	2	3	9
Toplam	*12*	*4*	*15*	*27*	*3*	*22*
tamir ve kalafat						
baştarda	8	—	—	—	—	11
kadırga	10	1	2	8	11	36
ağribar	—	1	—	—	—	—
top gemisi	10	11	12	11	10	—
taş gemisi	—	—	—	—	—	2
at gemisi	—	—	—	—	—	9
barça	8	3	2	—	—	—
kalyata	—	—	—	—	3	5
mavna	—	—	—	—	—	5
karamürsel	—	—	—	—	—	1
kayık	7	14	4	7	3	45
Toplam	*43*	*30*	*20*	*26*	*27*	*114*

[31] IE-Bah,nr.140, s.5-8.

[32] 23 akçe neccârbaşınındır. Diğer en yüksek yevmiye 10 akçe idi (*a.g.d.*, s.6).

[33] *A.g.d.*, s.12-13.

[34] 933-937(1527-1531) arasındaki gemi inşâ faâliyetlerini ihtiva eden Galata Harcı-ı Hassa Defterleri için bk.not 26.

[35] *MAD.*852, s.32-39.

(1527-1530) arasında ise, her sene sadece birer taş gemisi inşâ edilmiş, mevcudları 10-12 arasında değişen top gemilerinin tamiri de düzenli olarak yapılmıştır. Ancak, baştardalarda yeniden inşâ görülmediği gibi, 933-934 (1527-1528)'de tamir edilenler de 8 tanedir.

Takriben 60 sene sonra ise, inşâ ve tamir olunan gemi mikdarlarında farklılıklar meydana gelmiştir. 993 (1585)'de inşa ve tamir edilen baştarda sayısı 23, kadırga sayısı ise 37'dir. Bu sene içinde mutad vechile nakliyede kullanılan mavna, karamürsel, taş ve at gemileri de tamir edilmişlerdir.

C. Tersâne-i Âmire Binaları

Galata Tersânesinin yeniden îmârı ve gelişmesi Kapudân-ı Deryâlık makamının ihdâsından sonra başlamış, bu hususta Güzelce Kasım Paşa'nın[36] hizmeti büyük olmuştur[37].

XVI. asra ait bir İstanbul haritasında[38], Azap Kapısı'ndan Hasköy'e kadar uzanan Galata Tersânesinin müştemilâtı arasında Haliç'in doğu kıyısında Meyyit iskelesi, Eski divanhâne, küreklik, divanhâne, mahzen, tersâneler ve Tersâne bahçesi yer alıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Tersâne binaları arasında Baruthâne Kulesi, 70 kapudan mahzeni, kürekhâne, yedi kurşunlu mahzen, yeni divanhâne, Sanbola zindanı, Cirit Meydanı kasrı, Şahkulu kapısı ve Meyyit iskelesi kapısının bulunduğunu Evliya Çelebi zikretmektedir[39].

İnebahtı mağlûbiyetinden (979/1571) sonra donanmanın güçlendirilmesi için derhal başlanan teşebbüsler arasında Tersâne-i Âmire'ye yapılan ilâveler de vardır. Bu senede daha fazla gemi yapabilmek maksadıyla Tersâne-i Âmire yakınındaki Has Bahçe'den bir mikdar yer ayrılarak sekiz gemi inşâsına müsâid sekiz kemerli tersâne inşâ edildi[40].

Tersânenin bulunduğu yer, önceleri tamamen açıklık iken Sokullu Mehmed Paşa, kapudân-ı deryâlığı sırasında (1546-1550), kadırgaların malzemelerini

[36] Kasım Paşa'nın hayatı hakkında bk.Faruk Sümer, "Kasım Paşa" *İA*, VI, İstanbul 1977, s.386-388.

[37] Eyice, *İstanbul*, s. 1214/48.

[38] *Kitâb-ı Bahriyye*, vr.434a. Burada zikredilen yerlerin, Tersâne-i Âmire'ye âid binaların tamamını gösterdiği söylenemez. II. Bâyezid devrinde zindan mescidi yapıldığına göre, en azından bir zindan ve mescid bulunması da gerekir(Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, II, 15. Ayrıca M.Şükrî, Yavuz Sultan Selim'in inşa ettirdiği, Azab Kapısı'ndan Hasköy'e kadar uzanan tersânede 160 parça bina ile büyük bir divanhâne olduğunu zikreder (*Bahriyemiz*, s.8).

[39] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 417.

[40] Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*, İstanbul 1141, vr.44a; Peçuylu İbrahim, *Tarih*, İstanbul 1281, I, 498.

muhafaza etmek maksadıyla her gözün arkasına bir mahzen yaptırtmış, tersânenin çevresini, içi sadece denizden görülebilen bir duvarla çevirtmişti[41].

Vesikalardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla XVII. asırda Tersâne-i Âmire'de bulunan binaları şöylece sıralamak mümkündür.

1. Tersâneler (Gözler)

Gemi inşa etmek ve seferden dönen gemilerin kış mevsiminde muhafazasını sağlamak üzere üstleri kızaklardan meydana gelen gözler[42] için XVII. asrın ortalarına kadar tersâne tabiri kullanılıyordu. Nitekim, *Kitâb-ı Bahriyye*'deki plânda[43], tersâne gözleri kastedilerek "tersâneler" denildiği gibi, Tersâne-i Âmire'ye ait muhasebe defterlerinin tamirle alâkalı kısımlarında da aynı ifadeler yer almaktadır[44]. Tersâne-i Âmire Emîni Maksûd'un mavna tersânelerinin inşâsından bahseden ve 3 Zilkaʿde 1048 (8 Mart 1639)' de IV. Murad'a takdim ettiği bir arzında rastladığımız "tersâne gözü" tabiri[45] yerine, daha sonraki Tersâne-i Âmire'ye ait muhâsebe defterlerinde[46] ve tamir ile ilgili diğer kayıtlarda[47] "göz" veya "çeşm" kelimesi kullanılmıştır.

Rodos'un fethi tarihi olan 1522'de Galata tersânesinde 114[48], 1534'de 92[49], 1557'de 123[50], 1655'de 120[51], 1668'de 137[52] ve 1684'de 110[53] göz bulunuyordu.

Tersâne gözleri zaman zaman tamir edilmekteydiler.Nitekim, 15 Şaʿban 1069 (8 Mayıs 1659)'da bu maksadla Kocaeli livasından 337.500 akçelik kereste getirtilmiş[54], 28 Rebîʿülâhır 1086 (22 Temmuz 1675)'da ise üç tersâne gözünün

[41] C.H.Imber, "The Navy of Süleyman The Magnificent", *Archivum Ottomanicum,* VI, Belgium 1980, s.239-240. Nitekim, 1521'de İstanbul'da geçici Venedik elçisi olarak bulunan Marco Minio raporunda İstanbul tersânesinin etrafında duvar olmadığı için her şeyi görebildiğini yazmaktadır (Mahmut H. Şakiroğlu, "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslî Metni", *TED,* Prof.Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, 12, İstanbul 1982, s.391.

[42] Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fî esfari'l-bihar,* (neşr.O.Ş.Gökyay), İstanbul 1973, s.254, not 84.

[43] *Kitâb-ı Bahriyye,* vr.434a.

[44] Bk.not 8.

[45] Vesîkanın arkasındaki kayda göre bu mektûb padişaha Diyârbekir'de verilmişti (TSMA.E.663). Tersâne emini Maksûd'un Akdeniz ve Karadeniz'deki Osmanlı donanması hakkında bilgi veren bir raporu için bk. Victor Ostapchuk, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies,* 11, Cambridge Mass. 1987, s. 69-75. "Göz" tabiri Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında (vr. 185a) da geçmektedir.

[46] 1071-1073/1661-1662 (*MAD.*1077, s.8).

[47] 1069/1659 (*MAD.*4880, s.176); 1086/1675 (*MAD.*4799, s.185).

[48] Imber, *a.g.m.,* 239.

[49] Albert H.Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent,* Cambridge 1913, s.255.

[50] Imber, *a.g.m.,* s.239. Uzunçarşılı, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Galata Tersânesindeki gözlerin sayısını 200 olarak kaydeder (*Merkez-Bahriye,* 397).

[51] Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye,* (Çev.Nuray Yıldız), İstanbul 1978, s. 74.

[52] Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire,* London 1668, s.213.

[53] Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul,* (terc.Hrand D.Andreasyan), İstanbul 1952, s.38.

[54] Bu kereste çeşitleri arasında makaslık, çam-ı bellût, taban-ı İznikmid, tahta-i ağa ve pedavra bulunuyordu (*MAD.*4880, s.176).

tamirine 370.200 akçe masraf yapılmıştı[55]. Her göz arasında, üzerinde oluk olan bir duvar bulunuyordu. Bu oluklar önceleri kurşundan yapıldığı halde, Sadrâzam Derviş Paşa (1653-1654) tersâneyi tamir ettirirken değiştirmiş, yerine koydurduğu künkler ise, hava şartlarına, yağmur ve kara dayanamadığmdan su sızdırarak birçok duvarın çökmesine sebeb olmuştu. Bu yüzden olukların tekrar kurşun kaplattırılmasına karar verilmişti[56].

Tersâne gözlerinin inşaatında tuğla, kiremit ve kurşun kullanılıyordu[57]. Yine bu gözlerde en çok tamir edilen yerler, gemilerin üzerine alındıkları kızaklar ile gemileri denize indirip kızağa çekmek için kullanılan ve felenk denilen yuvarlak ağaç kütükler idi[58].

2. Mahzenler

Tersâne-i Âmire'de önceleri bir mahzen mevcud iken[59], XVI. asrın sonlarında "mahzen-i sürb" ve "anbar-ı çûb" olmak üzere ikiye çıkarılmıştı[60]. Gemi ve tersâne levâzımatının muhafaza edildiği mahzen-i sürbdeki eşyalar arasında çeşitli demirler, çiviler, bakır kaplar, kurşun levhalar, kendir ve halatlar, variller, yelken, tente, lenger, top, fânus ve kâğıd gibi malzemeler vardı[61]. 1035 (1626) senesinde Çatalcalı Hasan Paşa'nm Kapudan-ı deryâlığı sırasında (1626-1630) bir mahzen-i sürb inşa edilmişti[62].

Gemilerin inşasında ana malzemeyi teşkil eden kereste ise mahzen-i çûbda depolanıyordu. 1086 (1675)'da Mimarbaşı Ahmed Ağa'nın keşfini yaptığı bir tamirde kereste mahzeninin tavan ve duvarı yenilenmiş, alman malzemeler için 356.420 akçe masraf yapılmıştı[63].

[55] Tamirde kullanılan malzemeler arasında çeşitli keresteler, çivi, kiremid, taş, taş oluk, kireç, bezir yağı ve ip yer almış, inşaatta neccâr, taşçı, nakkaş, hamamcı gibi sanʿatkârlar çalışmıştır(*MAD.*4799, s.185).

[56] Rebîʿülâhır 1018 (Temmuz 1609) tarihli Kapudân Paşa'ya gönderilen hüküm: *MD.* LXXVIII, s. 872/3073.

[57] 1040 (1630-31) senesinde tersânelerin çatılarında kullanılmak üzere 656.600 kiremid ve tuğla satın alınarak 338.500 akçe ödenmiş, yine aynı sene tersânelerin çatılarını kaplamak için ve mahzende depolamak üzere 694 kantar 40 lodra ham kurşuna 461.586 akçe verilmişti (*MAD.*979, s.21-22).

[58] 1022-23/1613-14 (*MAD.*5873, s.29), 1030-31/1621-22 (*MAD.*2917, s.28), 1040/1630-31 (*MAD.*979, s.27), 1061-62/1651-52 (*MAD.*967, s.33), 1062-63/1652-53 (*MAD.*968, s.34) senelerinde bazı tamirler yapılmıştı.

[59] *Kitâb-ı Bahriyye,* vr.434a; İE-Bah.nr.140, s.11.

[60] 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe defteri: *MAD.* 852, s.17, 38. Ayrıca, gerek bu defterde (s.14-16), gerekse 1069 (1658) tarihli bir mahzen eşya listesinde (*MAD.*4880, s.87) içindeki malzemeler itibâriyle Mahzen-i Sürb'e benzeyen bir Mahzen-i Âmire tabiri geçmektedir.

[61] Gurre-i Rebîʿülâhır 1113 (5 Eylül 1701) tarihli Mahzen-i Sürb eşya listesi: *MAD.*4875, s.62.

[62] Ali Haydar Alpagut, *Marmara'da Türkler,* İstanbul 1941, s.124.

[63] *MAD.*4799, s.188.

Mahzenlerdeki mühimmât Tersâne-i Âmire Emîni değişikliklerinde yeni emin tarafından sayılarak teslim alınır, mahzen kâtibince tutulan defter ise, Baş Muhâsebe Kalemine kaydedilirdi[64].

Tersâne Emini ve kâtibler mahzendeki malzemenin korunmasından birinci derecede sorumlu idiler. Zira tersânede zaman zaman çıkan yangınlar büyük hasara sebebiyet veriyordu. Nitekim, Kurşunlu Mahzen de denilen Mahzen-i Sürbde Rebî'ülâhır 1094 (Nisan 1683)'de çıkan yangında içindeki eşya yanarak büyük hasar meydana gelmiş[65], 1148 (1735-6)'de çıkan yangında ise, mahzen tamamen yanmış olduğundan, Tersâne-i Âmire Emini, kâtib ve mahzen kâtibi de bu yüzden sürgüne gönderilmişlerdi[66].

3. Kârhâneler

Tersâne-i Âmire'de çeşitli sanat kollarına ait kârhâneler vardı. Kalafatçılar, haddâdlar, üstüpücüler, makaracılar, zevrakçılar ve erre-keşlere ait kârhâneler bunlar arasındaydı[67]. Yapılan bâzı tâmirlerden kârhânelerin büyüklükleri konusunda fikir edinmek mümkündür. Nitekim, Rebî'ülevvel 1092 (Mart-Nisan 1681) tarihli kalafatçı kârhânelerinin tamiri ile alâkalı Mimarbaşı İsmail imzâlı bir keşif raporunda[68] 65 zirâ uzunluğunda 8 zirâ eninde 13 oda, uzunluğu ve eni 10'ar zirâ olan bir orta sofa, uzunluğu ve boyu 7'şer zirâ olan bir mescid, 120 zirâ uzunluğunda, 1 zirâ eninde ve 6 zirâ yüksekliğinde üç tarafında duvar, deniz tarafındaki büyük kârhâne kapısı, kalafatçılar ağası için uzunluğu ve eni 5'er zirâ olan bir oda ve bir de çeşme ile kârhânede çalışanlar için 10 zirâ uzunluğunda 2,5 zirâ eninde 5 kenef inşası için hesap çıkartılmış, üstâdiye, ırgadiye, kâtib, mutemed ücretleri ve sâir giderlere 188.580 akçe masraf tesbit edilmişti.

4. Odalar

Tersâne-i Âmire'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudası, Tersâne-i Âmire Emini, Tersâne-i Âmire Ağası, Mahzen-i Sürb Kâtibi ve benzeri zevâtın odaları bulunmaktaydı. Kapudan Paşa'nın odası Divanhâne'de, Tersâne-i Âmire

[64] 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de sâbık Tersâne-i Âmire Emini vekili Yusuf Efendi'den, yeni emin el-hâc Hüseyin Efendi'ye intikal eden malzeme sayılarak kaydedilmiştir (*MAD.*4875, s.62). Bu şekilde tutulmuş diğer bazı listeler de 12 Rebî'ülevvel 1069/8 Aralık 1658 (*MAD.*4880, s.87), 3 Rebî'ülahır 1084/18 Temmuz 1673 (*MAD.*4690, s.182), Zilka'de 1086/Ocak 1676 (*MAD.*4799, s.187) tarihlerinde mahzenlerde bulunan mühimmâtı göstermektedir.

[65] Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekâyi'ât Tahlil ve Metin, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1979, (Basılmamış doktora tezi), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih Seminer Ktb.,nr.3276, s.249.*

[66] *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'i't-Tevârih,* I, (nşr.Münir Aktepe), İstanbul 1976, s.116.

[67] 1073-74 (1663-64) senesinde haddâdlar kârhânesinde 180, üstüpücüler kârhânesinde 80, makaracılar kârhânesinde 168, zevrakçılar kârhânesinde 224 ve erre-keşler kârhânesinde 344 kişi çalışmaktaydı (*MAD.*15976, s.18-19).

[68] AE.Mehmed IV.,nr.879.

Kethudâsının ise, bir odası eski divanhânede, diğer küçük bir odası da eski divanhâne yakınındaki tersâne gözlerinden birinin yanında idi[69].

Bu odalarda kullanılan eşyalardan bazıları keçe, kaliçe, kadife, yasdık, leğen, ibrik, güğüm, sini, pamuk, sofra, peşkir, makrama, peştemal, boğası vs. idi[70].

5. Divanhâne

Tersâne-i Âmire'de idarî hizmetlerin görüldüğü Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudâsı gibi zevâtın odalarının bulunduğu divanhâne, ilk olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış, Yavuz Sultan Selim devrinde tersâne genişletilirken bir de yeni divanhâne ilâve edilmişti[71]. XVI. asırda Tersâne-i Âmire'de biri eski olmak üzere iki divanhâne mevcuddu[72]. XVII. asrın ortalarına ait vesîkalarda da, yeni divanhâneden bahsedilmektedir. Yeni divanhânede Kapudan Paşa'nın odası[73], eski divanhânede ise Tersâne-i Âmire Kethudasının odası[74] bulunuyordu. I. Ahmed devrinde yeni divanhâne önüne bir çeşme[75], 1071-72 (1660-61)'de ise bir iskele inşâ edilmişti[76].

6. Câmi

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa, 1119 (1707) senesinde Tersâne-i Âmire'de mahfil-i hümâyûnu olan fevkânî bir câmi inşa ettirmişti[77]. Daha önceden Tersâne-i Âmire'de mevcud olan câmide 1076-1105 (1665-1694) seneleri arasında daima 15 vazifeli bulunmaktaydı[78].

7. Zindan

Esir ve mücrimlerin konulduğu, forsa[79] ve sanbola zindanı[80] da denilen Tersâne-i Âmire zindanı[81], XVI. yüzyılda üç bölümden meydana gelmekte idi.

[69] *MAD.*969, s.51; *MAD.*5932, s.25; *MAD.*968, s.26; *MAD.* 599, s.18.

[70] *MAD.*968, s.26.

[71] Ayvansarâyî, *Hadîka,* II, 13.

[72] *Kitâb-ı Bahriyye,* vr.434a.

[73] 1057-58 (1647-48)'de yeni divanhânedeki Kapudan Paşa'nın odası döşenmiş (*MAD.*969, s.51), 1073-74 (1663-64)'de yeni divanhâne tamir edilmişti (*MAD.*15976, s.18).

[74] 1057-58/1647-48 (*MAD.*969, s.51), 1058-59/1648-49 (*MAD.* 5932, s.34), 1062-63/1652-53 (*MAD.*968, s.26) senelerinde eski divanhânedeki Tersâne-i Âmire kethudâsının odası döşenmiş, 1073-74/1663-64 (*MAD.*15976, s.18) ve 1098/1687 (*MAD.*5357, s.9) senelerinde eski divanhâne tamir edilmişti.

[75] Alpagut, *Marmara'da Türkler,* s.111.

[76] *MAD.*996, s.43.

[77] Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl,* (haz.Fahri Ç.Derin), İstanbul 1978, s.13; Ayvansarâyî, *Hadîka,* II, 14-15. Çorlulu Ali Paşa'nın hayatı ve eserleri için bk. Reşad Ekrem Koçu, "Ali Paşa", *İA.,* I, İstanbul 1965, s.327.

[78] Bk. Tersâne-i Âmire Câmiinin Vazifelileri kısmı.

[79] *MAD.*1800, s.14.

[80] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* I, 417.

[81] Evliya Çelebi, Kanunî devrinde Galata ve Tersâne zindanlarında 31.000 kişi bulunduğunu yazar *(Aynı yer).*

Birinci bölümde gemi inşasında çalıştırılan sanʿatkârlar, ikinci bölümde hiçbir sanʿatı olmayan ve donanmada kürek çekmeğe mecbur olanlar kalıyor, üçüncü bölüm ise hastahâne olarak kullanılıyordu[82]. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili olan ve dışardan sadece içindeki binaların çatıları görünen[83] zindanın duvarlarında pencere olmayıp, ışığı tepede bırakılan camlardan alıyordu[84]. XVI. asırda 300 azab, zindan için nöbetçi tayin edilmişti[85].

Zindan ile birlikte mescid[86], fırın[87], mutfak, hamam[88] ve çeşme[89] bulunuyordu. Tersâne-i Âmire zindanı 993 (1585)[90], 1027 (1681)[91] ve 1073-74 (1663-64)[92] senelerinde olduğu gibi, zaman zaman tamir görüyordu. Yine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı (1661-66), Imâdüddin Efendi'nin Tersâne-i Âmire Eminliğine rastlayan 1075 (1664) senesinde ise, Tersâne-i Âmire zindanı yeniden inşa edilmişti[93]. Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'nın buyuruldusunu ihtiva eden 5 Muharrem 1075 (29 Temmuz 1664) tarihli bir keşif raporuna göre, harap olan eski zindanın yerine, eskisinden daha yüksek ve geniş inşa olunacak yeni zindan için İstanbul Kadısı, Ser-mîmârân-ı Hassa ve diğer mimarlar Tersâne zindanının bulunduğu mahalle gelerek inşaat için keşifte bulunmuşlar ve 3.114.900 akçelik masraf tesbit etmişlerdi. Bunun 240.480 akçelik kısmı eski zindanın enkazına mahsûb edilmiş ve 2.874.420 akçesi ise Hazîne-i Âmire'den karşılanmıştı[94]. Zindanda yapılması plânlanan bölmeler ve lüzumlu malzemeler ile tahminî fiatları ise şöyleydi:

[82] Bu bilgileri, 1593-1596 arasında Tersâne-i Âmire zindanı ve Rumeli Hisarı'nda esir hayatı yaşayan Baron W.Wratislaw, *Anılar, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler"* (terc.M.Süreyya Dilmen, İstanbul 1981, s.113-115) adlı eserinde vermektedir.

[83] Alpagut, *Marmara'da Türkler,* s.132-133.

[84] Wratislaw, *Anılar,* s.113.

[85] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* I, 417.

[86] II.Bayezid tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarâyî, *Hadîka,* II, 15).

[87] 1061-2 (1651-2)'de Tersâne-i Âmire zindanının fırınında ateş yakmak için odun (*MAD.*967, s.21), 19 Şevval 1112 (29 Mart 1701)'de 60 akçeden 5.485,5 keyl buğday (*MAD.*2714, s.350) satın alınmıştı.

[88] Dârüssaâde ağalarından biri tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarâyî, *Hadîka,* II, 15).

[89] 1071-2(1660-1)'de Tersâne-i Âmire zindanının çeşmesi tamir edilmişti (*MAD.*996, s.38).

[90] Meselâ bu senedeki tamirde 3.326 aded mertek kullanılmıştı (*MAD.*852, s.20).

[91] *MAD.*861, s.147.

[92] *MAD.*15976, s.19.

[93] *MAD.*1800, s.14-15.

[94] *Aynı yer.*

Tablo III : Tersâne-i Âmire Zindanının 1075 (1664) Senesindeki Tamiri ve Kullanılan Malzemeler

	mikdarı		birim fiatı	tutarı (akçe)
Zindan için yeni tavan	6000	zirâ	180	1.080.000
Zindanın kârgir duvarı	7104	zirâ	160	1.136.640
Zindan penceresi için kereste ve demir	11	aded	2000	22.000
Müslümanlar ile kâfirler ve hastalar ile sağlamlar arasına moloz taşından bölme	2070	zirâ²	100	207.000
Başlıklar, kürsü taşları ile çepe sütun	70	aded	2500	180.000
Baca	50	aded	2500	125.000
Parmaklık-ı Rûmili	576	zirâ	70	40.370
Yeni lağım yolu	100	kulaç	300	30.000
Kenef	16	aded	2500	40.000
Su yolu için taban	60	aded	600	36.000
Yeni kirpi saçak	300	zirâ²	240	72.000
Mükemmel büyük ocak	4	aded	25.000	100.000
Kaldırım taşı	1120	zirâ²	12	13.440
Kapı önüne sundurma saçak	2	aded	6.250	12.500
Zindan kapısı	4	aded	5.000	20.000
Toplam				3.114.900

8. Tersâne-i Âmire Bağçesi ve Kasr-ı Hümâyun

İlk defa Fatih Sultan Mehmed tarafından Hasköy'de imâr ve iskân edilen[95] Yavuz Selim devrinde yakınındaki tersâneye izâfetle Tersâne-i Âmire Bağçesi, hükümdarların tenezzüh yeri olması hasebiyle de Has Bağçe diye anılan mahalde[96] kasırlar, hamamlar, birçok odalar, sofa, şadırvan, ahır ve benzeri binalar bulunmakta idi[97]. Tersâne Bağçesinin en meşhur sarayı olan Kasr-ı Hümâyûn I. Ahmed devrinde, Kapudân-ı Deryâ Halil Paşa (1608-11, 1613-16) tarafından 1022 (1613)'de inşa edilmişti[98]. Osmanlı padişahları zaman zaman deniz yoluyla Tersâne-i Âmire Bağçesine gider, ahırlarda bulunan atlara binerek Okmeydanı'na çıkarlar, cirit ve çevgân oynarlardı[99].

[95] Kemal Edip Ünsel, "Türk Spor Tarihi Materyalleri, Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)", *Tarih Vesikaları,* III/13, s.21; Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi,* IV, Ankara 1958, s.162.

[96] Halûk Y.Şehsüvaroğlu, "Aynalıkavak Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi,* (neşr.Reşad Ekrem Koçu), III/34, İstanbul 1960, s.1611.

[97] Erdoğan, *a.g.m.,* s.162.

[98] 1022 (1613) tarihli İstanbul harc-ı hassa defterinde Kasr-ı Hümâyûn inşasında kullanılacak birkaç malzeme zikredilmektedir (*MAD.*3780, s.169). III. Ahmed devrinde, kasrın odaları Venediklilerin hediye ettiği aynalarla süslendiğinden Aynalıkavak Sarayı olarak anılmaya başlamıştır(Eyice, *İstanbul,* s. 1214/54).

[99] Erdoğan, *a.g.m.,* s.162-3. 1088 (1677)'de Edirne'den doğruca Tersâne-i Âmire Bağçesine gelen IV.Mehmed (Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Tarih,* İstanbul 1928, I, 660), 1090 (1679) senesinde yine bu bağçede, İstanbul esnafı tarafından icra edilen merâsimleri seyretmiştir (*Aynı eser,* I,728).

Tersâne-i Âmire Bağçesinde çıkan yangınlar, içindeki binaların zarar görmesine, hatta yok olmasına sebeb olduğundan, bunların sık sık tamir ve inşa edildikleri görülmektedir[100]. Nitekim, 1010 (1601-2)'da Tersâne Bağçesi basit bir tamir geçirmiş[101] 1021 (1612)'de asma çardak ve eski kasır onarılmış[102] 1027 (1618)'de Kasr-ı Hümayûn ile birlikte, enderûn odaları, enderûn ağaları odası, hassa hamam, dârüssaâde odası, bazı duvarlar, mutfak, ahır, su yolu, talimhâne ve buzluklar tamir edilmişti[103]. Ertesi sene, 15 Şevval 1028-7 Safer 1029 (25 Eylül 1619-13 Ocak 1620) tarihleri arasında ise, Tersâne-i Âmire Bağçesindeki mutfak, helvahâne, şadırvan ve hamamlar tamir, Kasr-ı Hümâyûn da tefriş edilmiştir[104]. 1031 (1622)'de yeniden düzenlenen[105] 1061-62 (1651-52)[106] ve daha sonraları[107] birçok defa tamir edilen Kasr-ı Hümâyûn yakınlarında aynı zamanda gemi inşa edilen gözler vardı[108].

Tersâne-i Âmire'de bu binalardan başka Kapudan Paşa mutfağı[109] hamam[110] ve çeşmeler[111] bulunmaktaydı.

II — DİĞER OSMANLI TERSÂNELERİ

A. Gelibolu Tersânesi

Gelibolu, Bizans devrinde de bir deniz üssü idi. Düzenli ve büyük ilk Osmanlı tersânesi Gelibolu'da inşa edilmiştir. Yıldırım Bayezid devrinde başlayan inşaat sırasında (1390) şehrin harab olan dış kalesi yıkılarak, bir tepe üzerinde bulunan iç kalesi takviye edilmiş, gemilerin barınması için iç içe iki havuzdan müteşekkil sun'î liman temizlenmiş ve gerektiğinde zincirle kapatılabilen limanın

[100] Safer 1088 (Nisan 1677)'de Tersâne-i Âmire Bağçesinin horanda odalarından birinin ocağından çıkan yangında cariyelerin kaldığı bina tamamen yanmıştı (*Silâhdar*, I, 660-661).

[101] Bu tamirde çubuk, tuğla, pedavra, verge-i siyah ve çivi kullanılmış, neccar ve ırgadiye ücretleriyle beraber 6.521 akçe sarfedilmişti (*MAD*.5530, s.102-103).

[102] 1.950 akçe sarfedilmiştir (*MAD*.3780, s.75).

[103] Tamirât sırasında çeşitli keresteler, çivi, tuğla, alçı, keten, keneviçe, boya malzemeleri, hasır, kürek, kazma gibi inşaat malzemeleri kullanılmış, neccâr, meşşâk, nakkaş ve bennâ gibi sanʿatkârlar çalışmış ve hepsine 186.107 akçe harcanmıştır (*MAD*.861, s.139-141).

[104] 65.327 akçe masraf yapılmıştır (*MAD*.855, s.7).

[105] Malzeme olarak boya çeşitleri, çivi, kereste vs. kullanılmış, 26.488 akçe sarfedilmişti (*MAD*, 672, s.83).

[106] *MAD*.967, s.33.

[107] Erdoğan, *a.g.m.*, s.163.

[108] Nitekim, 27 Cemâziyelâhır 1055-gayet-i Receb 1055 (20 Ağustos 1645-21 Eylül 1645) arasında Kasr-ı Hümâyûn yakınında bulunan gözlerde 6 kadırga inşa edilmişti (*MAD*.15432, s.6-11).

[109] Bu mutfağın Muharrem 1098 (Kasım 1686)'da bir tamir geçirdiği tesbit edilmektedir (*MAD*.5357, s.9).

[110] Tersâne-i Âmire hamamı tamirlerinden biri de 1686'dadır. 14 Zilkaʿde 1097 (2 Ekim 1686)'da tamirde çalışan ustalara 160 akçe ödenmişti (*MAD*.5357, s.2).

[111] Bu çeşmelerden Yeni Divanhânenin önünde olanı I.Ahmed tarafından yaptırılmıştır (Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 13).

ağzına, muhafaza maksadıyla iki de kule yapılmıştır[112]. Bu limanla birlikte yapılan gemi inşa tezgâhları, malzeme muhafaza depoları, gemilerin su ihtiyacını temin için sahile yakın çeşmeleri, peksimed fırınları ve baruthâneleri ile Gelibolu tersânesi tam teşekküllü bir devlet tersânesi halini almışdı[113]. I. Bayezid bütün bunları gerçekleştirmekle, Çanakkale Boğazı üzerinde tam bir kontrol kurmayı plânlıyordu[114].

Gelibolu Tersânesinin bir deniz üssü olmasından sonra[115] İznikmid, Karamürsel ve Edincik gibi diğer tersânelerdeki gemiler de Gelibolu'ya nakledilmiş idi[116]. Nitekim 806 (1403)'da Gelibolu Tersânesinde mevcud gemi sayısı 40 idi[117].

İstanbul'un fethiyle Galata'da yeni bir tersâne inşa edilmesine rağmen, Gelibolu Tersanesi Yavuz Selim devrinin sonlarına kadar önemini muhafaza etmiş, Gelibolu ise, Kapudân-ı Deryâların ikamet mahalli ve 1533'de Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eyâletinin merkez sancağı (paşa livası) olmuştur[118].

XVI. asrın başında Gelibolu'yu gezen Polonyalı Simeon, sefere çıkan kadırga ve gemilerin Gelibolu'da toplandıklarını ve buradan hareket ettiklerini, gemilerin yiyecek ve içeceklerinin burada hazırlanarak gemilere yüklendiğini yazmaktadır[119].

Gelibolu'nun tersâne ve deniz işlerine tahsisinden sonra, oradaki yerli rumlardan bir kısmı ücretli, bir kısmı ise haraç, ispenç ve avârız-ı dîvâniyye mukabilinde gemi inşa ve tamirinde, havuzun bakımında vazifelendirildiler[120].

[112] Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi,* İstanbul 1938, s.41; M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)", *İA,* İstanbul 1963, III, 343.Dukas, bu limanın üç sıra kürekli kadırgaların barınmasına müsâid olduğunu zikreder (*Bizans Tarihi,* çev.Vl.Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s.9). Ayrıca bk. Max Silberschmidt, *Venedik Menbalarına nazaren Türk İmparatorluğunun zuhuru zamanında Şark Meselesi,* (terc.Köprülü-zâde Ahmed Cemal), İstanbul 1930, s.113.

[113] Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi,* s.57.

[114] Halil İnalcık, "Gelibolu", *EI²,* II, London 1965, s.984.

[115] Gelibolu tersânesinde 763(1362)'de nakliye gemileri inşa edilmişti (M.Şükri, *Bahriyemiz,* s.5).

[116] Aydın Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri,* Ankara 1981, s.328-329; Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi,* s. 42. Gelibolu tersânesinin Bayezid devrindeki inşâsından önce gemilerin bir kısmının Edincik'de bulunduğunu Biga'nın fethi dolayısıyle (766/1364-65) yapılan hazırlıklar arasında Edincik gemilerinin de iştirâkinden bahseden Âşık Paşa-zâde'den öğreniyoruz (*Tevârih-i Âli Osman,* İstanbul 1332, s.56).

[117] İnalcık, *Gelibolu,* s. 984.

[118] İnalcık, *Gelibolu,* s. 985; Lingua Franca, s.430. Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti ve kuruluşu için bk. *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.63b-64a; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600,* London 1973, s.106; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.395.

[119] *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619,* (terc.Hrand D.Andreasyan), İstanbul 1964, s.20.

[120] 879 (1474) senesinde rumlardan 95 kişi bu iş için organize edilmiştiler (İnalcık, *Gelibolu* s.985).

Nitekim, 879 (1474) senesinde Gelibolu'daki gemiciler, kadırga, kalyata, kayık, at gemileri azab ve reisleri olmak üzere dört cemaatden müteşekkil olup, her cemaat de ayrıca bölüklere ayrılmaktaydı. Kadırga azab ve reisleri cemaati 1112 kişilik 92 bölükden ibaret idi ve her bölükde reis, odabaşı, gûmi ile azablar bulunuyordu. Yine kalyatalarda 5, kayıklarda 11 bölük vardı[121]. 924 (1518)'de ise 93 bölük kadırga azab ve reisleri ile tersâne işlerinde vazifeli cebeci, mahzenci, kürekçi, kalafatçı, makaracı, üstüpücü, topçu, kumbaracı ve meremmetçi gibi bazı san'atkârlar bulunuyordu[122]. Bu tarihten sonra, Gelibolu Tersânesi üstünlüğünü kaybetmiş ve yerini Galata Tersânesine terketmiştir.

Kuruluşundan itibâren Gelibolu tersânesinin faaliyetlerini tam olarak takib etmek mümkün olmamakla beraber, XV. asrın sonlarına ait iki harc-ı hassa defterinden istifâde ile bu mevzua kısmen ışık tutabilmekteyiz[123]. Bu defterlere göre, 901-3 (1496-98) seneleri arasında Gelibolu tersânesinde 20 kadırga, 5 kalyata, 8 kayık ve 25 sandal inşa edilmiştir. Gemilerin inşasına 901-2 (1496-97) senesinde başlanmış, büyük kısmı tamamlanmış, ancak bitirilmesi 902-3 (1497-98) senesinde gerçekleştirilmiştir. 902-3 (1497-98)'de ayrıca 19 kadırga ve 5 top gemisi tamir, 24 at gemisinin de ihtiyaçları temin edilmiştir.

901-2(1496-97)'de Gelibolu tersânesinde gemi inşası için yapılan masraf, bütün giderlerin % 52'sini teşkil etmektedir[124]. Bu da göstermektedir ki, XV. asrın sonlarında Gelibolu tersânesinde yoğun bir faaliyet vardır[125]. Ancak takrîben 30 sene kadar sonra, 933-4 (1527)'de durum oldukça farklıdır ve İstanbuldaki tersânenin ön plâna çıkması sebebiyle Gelibolu tersânesinde gemi inşasına rastlanmamaktadır[126]. Daha sonraki senelerde ise, ihtiyaç üzerine gemi inşasına devam edilmiştir. Nitekim, 951 (1544)'de 8 at gemisi tamir[127] 979 (1571)'daki İnebahtı mağlûbiyetinden sonra ise 14 gemi inşa edilmiştir[128].

[121] İnalcık, *Gelibolu*, s.985-986. 1019 (1610) senesinde Gelibolu'daki kadırga reis ve azabları cemaati 163 kişi idi (*MAD.*15835, s.1).

[122] *Tapu-Tahrir Defteri*, nr.75, s.39-52. Bu defter hakkında ayrıca bk. Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi*, s.47-57.

[123] Bu defterlerden biri 1 Zilka'de 901-gâyet-i Ramazan 902 (12 Temmuz 1496-1 Haziran 1497) tarihli (İE-Mal.nr.2), diğeri 1 Zilka'de 902-gâyet-i Şevval 903 (1 Temmuz 1497-20 Haziran 1498) tarihlidir (İE-Mal.nr.4).

[124] İE-Mal.nr.2.

[125] Bundan bir sene sonra İnebahtı seferi vuku bulmuş ve donanmaya 67'si kadırga olarak 300 gemi iştirak etmişti (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 214). Krş. *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.8b.

[126] 933-4 (1527-8) tarihli Gelibolu harc-ı hassa defterinde gemi inşasından bahis yoktur (KK.2548).

[127] 11 Rebi'ülevvel 951 (2 Haziran 1544) tarihli Gelibolu kadısına gönderilen hüküm: KK.62, s.251/1.

[128] Receb 979 (Kasım-Aralık 1571) tarihli Gelibolu kadısına ve Harc-ı Hassa Eminine (*MD.*XVI, s. 150/297) ve yine aynı tarihli Karasi sancağı Piyâdeleri Beyine (*a.g.d.s*, 144/282) bu gemilerin inşası ile ilgili hükümler gönderilmiştir.

1526 yılında 30 havuzu bulunduğu anlaşılan[129]. Gelibolu tersânesi, 973 (1565), 1113 (1702) ve 1180 (1766) senelerinde olduğu gibi zaman zaman tamir görmüştür. Rebîʿülevvel 973 (Eylül-Ekim 1565)'de Gelibolu Kadısına, iç limanda tersâne olarak kullanılmağa müsâid olan yerin ebʿadı sorulmuş, mîrî yerleri izinsiz tasarruf edenlerin men edilmesi, tersâne ve gemi inşasına lüzûmlu ne kadar kereste olduğunun tesbiti emredilmiştir[130]. Bundan bir müddet sonra, Rebîʿülâhır 973 (Ekim-Kasım 1565)'de ise, Kapudân-ı Deryâ Piyâle Paşa'dan, Gelibolu'da inşa edilecek tersâne için taş, kireç ve kereste temin edilmesi ferman olunmuştur[131].

Gelibolu tersânesinin bulunduğu limanın da zaman zaman bakımı yapılıyordu. Nitekim, Evâhır-ı Şevval 1113 (20-29 Mart 1702)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde deniz tarafındaki duvarları yıkılan iç limana, lodos rüzgârının tesiriyle dolan kumların içeriye gemi girmesini engellediği bildirilerek limanın tamir ve içinin temizletilmesi emredilmişti[132].

XVIII. asrın son çeyreğinde Gelibolu tersânesinin tamamen harab olduğu, zelzeleler dolayısıyla tavanından sonra duvarlarının da yıkıldığı ve yıkık duvarların taşlarının bazı kimseler tarafından gizlice alınarak liman etrafında mahzen ve dükkân yapımında kullanıldığı tesbit edilmektedir. Bu durum, İstanbul'a bildirilmiş olacak ki, 13 Rebîʿülâhır 1180 (18 Eylül 1766) tarihli bir hüküm, Gelibolu nâibi ve Vilâyet iş erlerine gönderilerek liman ve tersâne gözlerinin arâzilerini ölçmeleri ve taşları muhafaza etmeleri emredilmişti[133]. Bu fermandan anlaşıldığına göre, Gelibolu tersânesinde, limanın bir tarafında 12, diğer tarafında 3 olmak üzere 15 göz bulunmaktaydı[134]. Bütün bunlar, Gelibolu tersânesine zaman zaman sahib çıkıldığını ve tamirine teşebbüs edildiğini göstermektedir.

B. Sinop Tersânesi

Sinop, Karadeniz kıyısındaki tek tabii liman olması ve gemi inşası için lüzumlu kaynaklara sahip bulunması hasebiyle tersâne için ideal bir yerdi[135]. Başta kereste olmak üzere kendir, zift, üstüpü, Sinop ve civarından temin edilmekteydi[136]. Sinop ormanlarındaki kerestenin tasarrufu Tersâne-i Âmire'nin

[129] Imber, *a.g.m.*, s.236.

[130] *MD.*V, s. 175/427.

[131] Bu hükümde, yıkılmağa yüz tutan bir saraydan bahsedilerek, taşlarının tersâne için kullanmaya elverişli olup-olmadığının da araştırılması emredilmiştir *(a.g.d,* s. 183/446).

[132] *MD.*CXII, s. 152/2.

[133] Cev-Bah, nr.2794.

[134] *Aynı yer.*

[135] Sinop limanının coğrafî hususiyetleri için bk.Besim Darkot, "Sinop", *İA,* X, İstanbul 1966, s.683.

[136] Imber, *a.g.m.*, s.244.

inhisarı altında olup, çoğu Sinop'daki gemi inşaatında kullanılmakta, bir kısmı da İstanbul'a gönderilmekteydi[137].

Osmanlı İmparatorluğu, Sinop'taki tersâneyi Candaroğullarından tevârus etmiş[138] ve XVI-XVII. yüzyıllarda ihtiyacı olan birçok harb gemisini burada yaptırmıştı. Sinop tersânesinde inşa edilen gemiler arasında 973 (1566)'de 15 kadırga, 3 mavna[139], 979(1571)'da 25 kadırga[140] 1010 (1601)'da 10 kadırga[141] 1018 (1609)'de baştarda ve kadırga[142] 1037 (1628)'de 2 kadırga[143] 1043 (1630-4)'de 2 kadırga[144] 1066 (1656)'da 4 kalyon 3 kadırga[145], 1067 (1656)'de 4 kadırga[146] 1107 (1696)'da 2 kalyon[147] ve 1108 (1696-97)'de 20 kalyata[148] bulunuyordu.

İnşa edilen gemi çeşit ve mikdarlarından Sinop Tersânesinin Galata ve Gelibolu'dan sonra üçüncü büyük tersâne olduğu anlaşılmaktadır.

Sinop Tersânesinde inşa edilen gemilere ait masrafın az bir kısmı Hazîne-i Âmire'den karşılanabilmekte, bazen de tamamı civar bölgelere ait gelirlerden tahsis edilmekteydi. Nitekim, 1107 (1695-96)'de inşa edilecek 2 kalyonun masrafı olan 49.500 kuruştan 7,500 kuruşu Hazîne-i Âmire'den karşılanmış, 42.000 kuruşu ise, civar bölgenin gelirlerinden[149]; 1108 (1696-97)'de ise 20 kalyatanın

[137] Bk.Kereste bahsi; Darkot, *aynı madde,* s.686.

[138] İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 1984, s.145-6.

[139] Sinop kadısına kereste temini için gönderilen Ramazan 973(Mart-Nisan 1566) tarihli hüküm: *MD.*V, s. 528/1445.

[140] Sinop Kadısına gönderilen Receb 979(Kasım 1571) tarihli hüküm: *MD.*X, s. 260-1/405.

[141] 22 Cemâziyelevvel 1010(18 Kasım 1601)'da Sinop Kadısına hitâben yazılan hükümde, üç yıl önce 30 kadırga inşası emredildiği halde, sadece onunun tamamlandığı hatırlatılarak diğerlerinin de bitirilmesi emrediliyordu (İE-Bah,nr.13). Ancak, 1011(1602-3) senesinde henüz bu kadırgaların inşasının tamamlanmamış olduğu görülmektedir (*MAD.*7316, s.61).

[142] Cemâziyelevvel 1018(Ağustos 1609)'de Sinop Mollası ile Sahil, Çanlı ve Gerze kadılarına gönderilen hükümde, mikdar belirtilmeksizin inşa edilecek baştarda ve kadırgalara kereste temini emrediliyordu (*MD.*LXXVIII, s. 21/54).

[143] Kastamonu Sancakbeyi Vezir Mehmed Paşa'ya ve Kastamonu Sancağındaki kadılara gönderilen Şevval 1037(Haziran 1628) tarihli kereste temini ile alâkalı hüküm: *MD.*LXXXIII, s. 62/117.

[144] Bu iki kadırganın inşası için 320.000 akçe sarfedildiği Sinop kadısı Mehmed b. İbrahim tarafından tasdik edilmiştir (*MAD.*1777, s.23).

[145] 20 Şevval 1066(11 Ağustos 1656)'da Sinop Kadısına (*MAD.*9837, s.105) ve 22 Şevval 1066 (13 Ağustos 1656)'da Sinop ve civarındaki kadılara, gemi inşâsına memûr Kapıcı başıya, kethuda yerleri ve yeniçeri serdarlarına gönderilen hükümlerde bu gemilere lüzumlu kerestenin temini emrediliyordu (*a.g.d.,* s.106).

[146] Samsun'da alat toplamaya memûr olan Mustafa Kapudan'a, inşa olunan kadırgalara 100'er kantar alat göndermesi için yazılan 12 Muharrem 1067 (31 Ekim 1656) tarihli hüküm: *a.g.d.,* s.146.

[147] 17 Şa'ban ve 22 Şa'ban 1107 (22 ve 27 Mart 1696) tarihlerinde sâdır olan hükümlerde Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sâhil Kadıları ile iskele eminlerine ve kal'a zâbitlerine, inşa olunacak kalyonlara ihtiyaç olan kerestenin, inşaatta çalışacak marangoz, burgucu ve kalafatçıların temini ferman olunmuştu (*MAD.*2150, vr.144b-145a).

[148] Bu kalyatalara 7000 kuruş masraf tahmin edilmişti (*MAD.*2150, vr.146a).

[149] *MAD.*2150, vr.144b.

masrafı olan 7000 kuruş Canik Sancağı sürsat bedelinden[150] ödenmek üzere havâle edilmişti. Alınacak kereste için ise, hane başına 80 akçe kereste yardım bedeli toplanıyordu[151].

C. İznikmid (İzmit) Tersânesi

Osmanlılar tarafından fethinden çok önceleri de tersânesi bulunan İznikmid (İzmit)[152] ve civarında, elverişli ormanların mevcûdiyeti her dönemde gemi inşasını teşvik etmiştir[153].

İznikmid Tersânesi, gemi tezgâhları ve kereste mahzenleri olan bir tersâne idi[154]. Şile ve Gebze'ye ait avârız gelirlerinden sağlanan İznikmid tersâne gelirleri 946-47 (1539-40)'de 100.000 akçe olup, bunun 23.982 akçesi gemi tamiri ve malzemelerin temini için harcanmıştı[155].

İznikmid Tersânesinde zarûret olduğu zamanlarda büyük gemiler de inşa edilmekteydi. Nitekim, 1060 (1650) senesinde bütün İmparatorluk tersâne ve tezgâhlarında 30 kalyon inşasına teşebbüs edildiğinde 2 kalyonun İznikmid'de yapılması plânlanmıştı[156]. Ayrıca kalyata, firkate ve işkampoye İznikmid'de inşa edilen gemi çeşitlerinden idi[157].

Hünkâr Sarayı yakınında bulunan İznikmid tersânesinin[158] eski şekli kesin olarak bilinmemekle beraber, Köprülüler devrinde kısmen genişletilerek[159] 1254 (1838)'de II. Mahmud devrinde büyük ölçüde tamir edildiği malûmdur[160]. Bunlardan ayrı olarak XVI. yüzyılda da tersânenin zaman zaman tamir geçirdiği tesbit edilmektedir. Meselâ, 961 (1554)'de tamir masrafları için 15.075 akçe

[150] *MAD.*2150, vr.146a.

[151] Şevval 1037 (Haziran 1628)'de Kastamonu Sancağına mutasarrıf olan Vezir Mehmed Paşa'ya ve Kastamonu Sancağındaki Kadılara gönderilen hüküm: *MD.*LXXXIII, s. 62/117.

[152] İznikmid'e ismini veren Nikomedia zamanında tersânenin ıslah edildiğine dâir bk. Alpagut, *Marmara'da Türkler,* s.40.

[153] Besim Darkot, "İzmit", *İA.* V/2, İstanbul 1977, s. 1252. İznikmid Tersânesi için bir vesîkada "Tershâne-i Âmire" tabiri geçmektedir (*MAD.*55, s.193-194) ki bu şekilde kullanılması, muhtemelen İstanbul'daki Tersâne-i Âmire ile olan yakın ilişkisi sebebiyledir.

[154] Evliya Çelebi, 200 kereste mahzeni olduğundan bahseder *(Seyahatnâme,* II, 63).

[155] *MAD.*523, s.362. Bu mikdar, aynı senede Sinop'da yapılan 787.097 akçelik masraf yanında cüz'i bir mikdar teşkil etmektedir (*MAD.*523, s.220-223).

[156] 15 Şa'ban 1060 (13 Ağustos 1650) tarihli Kocaeli Sancağı Mutasarrıfına gönderilen hüküm: KK.72, s.2.

[157] 1108 (1696-97)'de beş kalyata inşa edilmiş (*MAD.*2150, vr. 146a), Sâbık Âsitâne Kâimmakâmı olan Vezîr Osman Paşa nezâretinde Cemâziyelâhır 1109-Receb 1110 (Aralık 1697-Ocak 1699) arasında firkate, kalyata ve işkampoyeler yapılmıştır (KK.5657, s.1). Kapudan Paşa'ya hitâben yazılan Evâsıt-ı Şa'ban 1109 (21 Şubat-3 Mart 1698) tarihli hüküm: *MD.*CX, s. 297/3. Zilhicce 1109 (Haziran 1698)'da yapılacak gemilerin masraflarının cizye hâsılâtından karşılanması konusunda Vezir Osman Paşa'ya gönderilen ferman: İE-Bah, 1042. Kerestelerin temini için İznikmid'deki kereste Emini İbrahim Ağa'ya gönderilen emir: İE-Bah, 895.

[158] Evliya Çelebi *Seyahatnâme,* II, 63.

[159] Darkot, *Aynı yer.*

[160] Alpagut, *Marmara'da Türkler,* s.45.

ödenmiş[161] 973 (1566)'da yıkılan dört kapısı ile bazı duvarları ve varil tahtasıyla çubukları ve kereste konulan iki mahzenin tamiri için 8500 akçelik masraf çıkartılmıştır[162].

D. Süveyş Tersânesi

Osmanlılar, Mısır'ın fethinden çok önceleri, Kızıldeniz'e gelen Portekizlilere karşı, Memlük donanmasına yardım maksadıyla, Süveyş'de donanma inşasına başlamışlardı[163]. Daha 1513'de bir Osmanlı denizcisi olan Selman Reis'in nezâreti altında inşası tamamlanan 20 gemi, Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin huzûrunda denize indirilmişti[164].

1517'de Mısır'ın fethiyle Kızıldeniz ve bilhassa Hicaz'ın muhafazasını Osmanlılar deruhde edince, 1526'da Yemen, 1538'de Aden zaptedilerek bölgede kontrol tesis edilmeye çalışıldı[165] ve Süveyş Kapudanlığı ile tersânesi Kızıldeniz ve Hind Okyanusu için bir donanma üssü haline getirildi[166].

931 (1525)'de Kızıldeniz'de bulunan Osmanlı donanmasının mevcudu 6 baştarda, 8 kadırga, 3 kalyata idi[167]. 937 (1530-31)'de Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa kumandasında Yemen ve Hind sularındaki Portekizlilerle savaşmak maksadıyla Süveyş Tersânesinde 30'u kadırga[168] olmak üzere 80 gemi inşa edilmişti[169]. Hadım Süleyman Paşa'nın 1538'de başlayan Hind seferiyle, Osmanlıların Kızıldeniz ve Hind Okyanusu'ndaki deniz faaliyetleri giderek artmış ve ihtiyaç olan donanma Süveyş Tersânesinde inşa edilmiş, burada dâimî bir donanma bulundurulmuştu. Nitekim, 1561'de 25 gemi[170] 975(1567)'de 5 kadırga[171] 985(1577)' de 4 kalyata[172] 994(1586)'de 20 kadırga [173] inşa, 1047(1637-

[161] *MAD.*55, s.193-197.

[162] 8 Şevval 973 (28 Nisan 1566) tarihli, İznikmid Kadısına gönderilen hüküm: *MAD.*2775, s.1411.

[163] Salih Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *TD.*31, İstanbul 1978, s.83.

[164] Yakub Mughul, "Portekizli'lerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler,* II/3-4, Ankara 1967, s.39.

[165] Imber, *a.g.m.,* s.269-270.

[166] Muharrem 982 (Nisan-Mayıs 1574)'de Süveyş Kapudanlığına 200.000 akçe ile tayin yapılmıştı (*MD.*XXV, s. 127/1386).

[167] Özbaran, *a.g.m.,* s.89.

[168] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr. 26b.

[169] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti,* İstanbul 1974, s.15.

[170] George William Frederick Stripling, *The Ottoman Turks and The Arabs,* Urbana 1942, s.95. Safer 967 (Kasım 1559)'de Mısır Beylerbeyisine yazılan hükümde, Süveyş'de yapılmakda olan gemilerin bir an evvel tamamlanması emredildiğine (*MD.*III, s. 195/550) göre, sözü edilen gemilerin bunlar olması mümkündür.

[171] Turgut Işıksal, "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersânesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", *BTTD,* 18, İstanbul 1969, s.57. Rebî'ülevvel 975 (Eylül 1567)'de Açe Padişahına yardım için Süveyş'den onbeş kadırga ve iki barça yardıma gönderilmesi isteniyordu (*MD.*VII, s. 86/233).

[172] *MD.* XXX, s. 365/861-862.

[173] Portekiz tehlikesine karşı Süveyş'de yirmi kadırga yaptırtması için Mısır Beylerbeyisine gönderilen Safer 994 (Ocak 1586) tarihli hüküm: *MD.*LX, s. 165/363.

38)'de mevcûd gemiler tamir edilmiş[174] 1111 (1699-1700)'de Haremeyn'e zahire nakli için 3 kalyon[175] inşasına başlanmıştı.

Süveyş Tersânesinde inşa olunacak gemiler için lüzumlu kereste, demir, çivi, çuka, yelken bezi ve sâir malzemeler Tersâne-i Âmire mahzenlerinden veya o civardan temin edildiği gibi, çalıştırılacak ustalar da İstanbul'dan gönderilmekteydi. Meselâ, 1531'de Süveyş, İskenderiye ve Reşid'de yapılacak 40 küçük, 10 büyük kadırga, 20 büyük, 10 küçük fusta gemi için 3000 kişi çalışmış ve ihtiyaç olan yelken bezi, halat, top ve mühimmat İstanbul'dan nakledilmişdi[176]. 937 (1530-31)'de Süveyş'de inşa olunacak gemiler için tanzim edilen bir muhasebe defterinde de Hazîne-i Âmire'den ödenmek üzere tahsis edilen 1.996.773 akçe ile kereste, çivi, yelken bezi, çuka, top, demir mühimmat ve peksimed gönderildiği[177], gemi inşasında çalışmak üzere Galata Tersânesinden sevkedilen 43 kişilik kalafatçı, neccar, pârû-trâş, haddâd ve makaracılara 11.727,5 akçe ödendiği tesbit edilmektedir[178]. Yine, 1111 (1699-1700)'de inşa olunacak 3 kalyon için lüzumlu kereste İznikmid ve civarından[179] diğer mühimmat İstanbul'dan[180] sevk olunmuştur.

Süveyş Tersânesini Memlük Devletinden tevârüs eden Osmanlılar, burada Akdeniz tipi gemiler inşa etmişlerdi. Bu tersânedeki gemi inşa faaliyetleri, sefer seneleriyle alâkalı olarak bazan artmakda, bazan ise, sanki bir tersâne mevcudiyetinden şüphe ettirecek derecede azalmakta idi[181].

E. Birecik Tersânesi

Birecik Tersânesinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. asrın ilk yarısında faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 959 (1552) senesinde bir sandal inşa edilen[182] Birecik Tersânesinde 979 (1571)'da 250'si asker,

[174] *MAD.*18061, s.3. IV.Murad'ın Mısır Beylerbeyisi Bayram Paşa'ya gönderdiği tarihsiz bir hatt-ı hümâyûnda, Süveyş Tersânesinde her zaman için kadırga bulunması âdet olduğu halde, uzun zamandır buna riâyet edilmediği için zarar görüldüğü ileri sürülerek derhal üç çekdirir gemi inşa edilmesi emredilmişti (*IV. Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları,* İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi (İÜK), TY.6110, vr. 74).

[175] Bu Kalyonların inşâsına lüzumlu kerestelerin Beykoz ormanlarından temini için 24 Receb 1111 (12 Ocak 1700) tarihli Yoros Kadısına gönderilen emirnâme: İE-Bah, 915.

[176] Özbaran, *a.g.m.,* s.96. Yine bu maksadla, 937(1530-31)'de 1.509.446 akçe tutarında malzeme nakledilmişti (KK.5638, s.2,9).

[177] KK.5638, s.2,9.

[178] KK.5637, s.26-27.

[179] İE-Bah, 633; *MAD.*2714, s.212-218.

[180] *IV.Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları,* vr.74b.

[181] Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis", *Belleten, XXXIV/134, Ankara 1970, s.235.*

[182] Bu sandalın inşası için 2648,5 akçe masraf yapılmıştır (*MAD.*55, vr.443a-444a).

150'si zahire gemisi olarak 400 gemi inşa edilmişti[183]. XVII. ve XVIII. asırlarda da Birecik'de gemi yapımına devam edilmiştir. Meselâ, 1111 (1699-1700)'de 60 firkate[184], 1147 (1734)'de 20 firkate, 40 nehir gemisi[185] 1158 (1745)'de 124 gemi[186] yapılmıştı.

Birecik, gemi inşası için lüzumlu çivi ve kereste malzemelerinin bulunduğu bölgelere yakın olduğundan Süveyş Tersânesinde olduğu gibi İstanbul'dan malzeme gönderilmesine ihtiyaç kalmıyordu. Kereste Maraş, Malatya, Behisni, Antep, Kâhta ve civarındaki ormanlardan temin ediliyor, kesildikten sonra at, deve, öküz ve katır gibi hayvanlara ve arabalara yüklenerek Birecik'e nakledili-yordu[187]. Demir ise Adana Eyâletinden develerle getirtiliyordu.[188]. Mimar, marangoz gibi sanʿatkârlar ise İstanbul'dan gönderiliyordu[189].

F. Basra Tersânesi

Mısır'ın fethiyle (1517) Süveyş Tersânesi'ne sahip olan ve Kızıldeniz ile Hind Okyanusu'na açılan Osmanlılar, 1538'de Basra'yı alarak yeni bir liman ve üs elde ettiler[190]. XVI. asırda Basra Tersânesi ile birlikde ihdâs edilen kapudanlık, XVII. asırda da Basra Kapudanlığı olarak mevcûdiyetini devam ettirdi[191].

1563'de Basra Tersânesini gezen Portekizli bir seyyah, burada yeni yapılmış beş kadırga bulunduğunu, ayrıca kalyon tipli gemiler gördüğünü belirtmektedir[192]. Yine Basra Tersânesinde 979(1571)'da beş kalyata inşa[193] 981(1573) sene-

[183] Cengiz Orhonlu-Turgut Işıksal, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *TD*, 17-18, İstanbul 1963, s. 79; Krş. Nejat Göyünç, "XVI.Yüzyılda Güney-doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975, s.87.

[184] İE-Bah, 908. Aynı senede inşa edilen firkateier için kereste temin ediliyordu (*MAD.*7915, s.370-377; *MAD.*2714, s.244).

[185] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.405.

[186] Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.79-83.

[187] Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.79-80. 1111 (1699-1700) senesinde bu havalideki ormanlardan kereste kesmek üzere mekkârî, baltacı ve bıçkıcı temin edilmişti (*MAD.*7915, s.370-377).

[188] Birecik'de gemi inşa eden Abdurrahman'a gönderilen 12 Ramazan 1111 (3 Mart 1700) tarihli fermanda, Adana Beylerbeyisi Mehmed Paşa'nm 150.000 vakıyye demiri sevkettiği, bundan başka ihtiyaç olursa bildirmesi emrediliyordu (*İE.*Bah, 914).

[189] 15 Ramazan 1111 (6 Mart 1700)'de İstanbul'dan Birecik'e gidecek marangozları götürecek olan mübâşire harc-ı râh verilmesi için Rûznâmçeci Efendi'ye buyuruldu gönderilmişti (İE-Bah,nr.1055). Bu konuda ayrıca bk. Orhonlu, *Nehir Nakliyatı*, s.83.

[190] Özbaran, *Hindistan Yolu*, s.112-119. Basra Beylerbeyiliğinin kuruluşu ise, 1546'dır (İnalcık, *a.g.e.*, s.106).

[191] Evâil-i Muharrem 1038(31 Ağustos-9 Eylül 1628) tarihinde Basra Kapudanı iken vefat eden Yunus oğlu Ömer'in yerine oğlu Yakub kapudan nasb edilmişti (KK. 265, s.49/5).

[192] Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *TD*, 25, İstanbul 1971, s.60.

[193] Receb 979 (Kasım-Aralık 1571) tarihli Haleb Defterdarına 5 kalyata inşası için Birecik'den Basra'ya gönderilen kerestenin eksik olduğu ve tamamlatılması konusunda yazılan hüküm: *MD.*X, s.270/421-422.

sinde 15 kadırga tamir edilmişti[194]. Bu kadırgalar bir ay zarfında tamir olunduğuna göre, Basra Tersânesinde en azından 15 göz bulunması gerekmektedir[195].

Basra Tersânesinde inşa edilen gemilere lüzumlu kereste, Birecik için olduğu gibi Maraş, Behisni, Antep, Kâhta ve sâir bölgelerden sağlanmakta ve Fırat nehri vasıtasıyla Basra'ya nakledilmekteydi[196].

G. Rusçuk Tersânesi

Osmanlı Devletinin Macaristan'ı fethi ile, Tuna'da bir donanma vücuda getirilmiş[197] ve Rusçuk Tersânesinde de Tuna için kullanışlı kalyata, firkate, şayka ve üstüaçık gibi gemiler yanında muhafaza maksadıyla aktarma, şalope ve kırlangıç gemileri inşa edilmeye başlanmıştı[198].

Rusçuk sahilindeki tersâne, Tuna'daki gemilerin kışladıkları emin bir mahal olduğu gibi, aynı zamanda Tuna donanmasının inşası ve tamiri husûsunda Tersâne-i Âmire'nin bir kısım vazifesini üzerine almaktaydı[199].

XVI. ve XVII. asırlarda Rusçuk Tersânesi faaliyetine devam etmiş, 973 (1565)'de 15 gemi[200] 1102(1690-91)'de 100 firkateden bir kısmı[201] burada inşa edilmişti.

H. Samsun Tersânesi

Sinop'dan sonra Karadeniz'in en fazla gemi inşa edilen ve bilhassa kendir teli dokunan tersânesi Samsun'da idi. 979 (1572)'da 5 kadırga[202] 1010 (1601-

[194] Şa'ban 981(Kasım-Aralık 1573) tarihli buyrulduya göre, Basra'ya tâbi برزلك sancakbeyi Ahmed Bey, bir ay zarfında Basra'daki onbeş kadırganın tamirini gerçekleştirdiği için Bağdad Beylerbeyisinin arzıyla 20.000 akçe terakki almıştı (*MD.*XXV, s. 6/40).

[195] Özbaran, *Aynı yer;* Imber, *a.g.m.*, s.273.

[196] Orhonlu, *Nehir Nakliyatı,* s.80. 967 (1559-60) senesinde inşa edilecek gemilerin keresteleri bu bölgeden temin ve nehir yoluyla nakledilmişti (MD.III, s. 169/463, s. 258/747, s. 286/834, s. 396/1185, s. 418/1249). Zilhicce 985 (Şubat 1578) tarihiyle Zülkadirli Beylerbeyisine, Ayıntab sancakbeyine, Haleb beylerbeyisine ve defterdârına gönderilen hükümler de bu mealdedir (*MD.*XXXII, s. 70/148-150).

[197] Tuna nehri üzerinde gemi inşasına daha Fatih Sultan Mehmed zamanında başlanmıştı (İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman,* VII. defter, tenkidli Transkripsiyon, neşr. Şerafettin Turan, Ankara 1957, s.121).

[198] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.403-404. Tuna'nın fethinden sonra, bu havalideki Osmanlı siyâsetinin takib ettiği esaslar için bk.Tayyib Gökbilgin, "XVI.Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alâka ve Irtibat, Muhtelif Vecheleri", *AÜDTCFD,* XIII/4, Ankara 1955, s.63-67.

[199] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* aynı yer. Tuna'da bulunan firkate ve şayka kumandanlarına gönderilen Şa'bân 1103 (Nisan 1692) tarihli hüküm: *MD.*CII, s. 209/806.

[200] Cemâziyelâhır 973 (Ocak 1566)'de Rusçuk kadısına gönderilen hükümde beş gemi yaptırılması emredilmiş (*MD.*V, s. 288/744), Ramazan 973(Mart 1566) tarihli hükümde ise, daha önce onbeş geminin inşası emrolunduğu zikredilmiştir (*a.g.d., s.*502/1366).

[201] Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'*ât, s. 530.

[202] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Samsun Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*X, s. 107/170.

02)'da 7 kadırga[203] 1061 (1650)'de kalyon[204] 1066(1655-56)'da 2 kalyon 2 kadırga[205] 1067(1656-57)'de 4 kadırga[206] ve 1115 (1703)'de bir firkate[207] inşa edilmişti.

Samsun Tersânesi zamanla harab olduğundan tamire ihtiyaç olmaktaydı. Nitekim, tersâne içinde yer alan ve alat imâl edilen telhânelerin tamiri için 1070 (1659)'de 4 yük akçe[208] 1110 (1699)'da 300 kuruş[209] masraf tahmin edilmişti.

I. Kefken Tersânesi

İnşa edilen gemi mikdarından, Kefken Tersânesinde de büyük bir faâliyet olduğu anlaşılmaktadır. İnebahtı'nın akabinde (979/1572) 15 kadırga[210] 1115 (1703)'de 2 firkate[211] inşa edilmişti. Kefken Tersânesi bir fermanla ihdâs edilmiş ve tamiri için, avârız-ı divâniyyeden muaf olmak mukabilinde o havaliden 8 kişi kendi istekleriyle görevlendirilmişlerdi[212].

İ. Diğer Gemi İnşa Tezgâhları

Bilhassa büyük hazırlıkların yapıldığı harp senelerinde, Tersâne-i Âmire ve diğer tersâneler haricindeki gemi inşa tezgâhlarında da ihtiyaç olan gemilerin inşasına çalışılmaktaydı. Ancak, buradaki faaliyetler de, yine Tersâne-i Âmire'nin kontrolünde gerçekleşmekte idi. Bunun için Tersâne-i Âmire Emininin tesbit ettiği lüzûmlu malzemenin mikdarlarını ihtiva eden hükümler, o mahallerin kadılarına veya diğer alâkalılarına gönderilmekte, gemiler tekne halinde inşa

[203] İE-Bah.nr.13.

[204] 8 Safer 1061(31 Ocak 1651)'de Canik Sancağındaki Kadılardan inşası tamamlanan kalyonların denize indirilmesi için adam göndermeleri istenmişti (KK.72, s.149).

[205] *MAD.*9837, s.105.

[206] *MAD.*9837, s.146.

[207] Bu firkate 16 oturaklı idi (KK.5658, s.1).

[208] 15 Rebî'ülâhır 1070(30 Aralık 1659) tarihli Samsun Kadısına gönderilen hüküm: *MAD.*7591, s.43.

[209] Bu tamire, 3 Ramazan 1110(5 Mart 1699)'da başlanmıştı (*MAD.*2714, s.185).

[210] Şevval 979 (Şubat 1572)'da inşası emrolunan 10 kadırga için lüzumlu kerestenin temini maksadıyla Şile, Sabanca, Akyazı, Konrapa, Göynük, Bendereğli, Yenice-i Taraklı, Geyve ve Akhisar kadılarına hüküm gönderilmiş (*MD.*XVIII, s. 144/303), Zilka'de 979 (Nisan 1572) tarihli Kandıra Kadısına gönderilen hükümde ise, bunlara bir baştarda ve dört kadırganın inşası ilâve edilmiştir (MD.XVI, s. 283/538). Yine aynı tarihli mütekaid vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde, 15 geminin ihtiyacı olan kendirin temini emredilmiştir (*a.g.d.* s. 92/181). 25 Rebî'ülevvel 980(5 Ağustos 1572)'de Kandıra Kadısına ve Nuh Çavuş'a yazılan hükümde, inşası tamamlanan 15 kadırgada çalışan neccar ve kalafatçıların ücretlerinin ödenmemesinin sebebi sorulmuş (KK.67, vr.162a/1), 3 Rebî'ülâhır 980 (13 Ağustos 1572)'de Galata Harc-ı Hassa Emini'ne mevzû ile alâkalı tezkire yazılmış (*a.g.d.*, vr.180/3) ve aynı meâlde 14 Cemâziyelâhır 980 (22 Ekim 1572) tarihli İznikmid ve Ada Kadılarına (*a.g.d.*, vr.298a/3) hüküm gönderilmişti.

[211] Bu firkatelerden biri 14, diğeri 16 oturaklı idi (KK.5658, s.1).

[212] 24 Safer 980 (6 Temmuz 1572) tarihli Kandıra Kadısına gönderilen hüküm: KK.67, vr.97a/3.

edildikten sonra teçhiz ve silâhla donatılması işleri için Tersâne-i Âmire'ye getirilmekteydi[213].

XVI. asırda İnebahtı mağlûbiyetinin akabinde, XVII. asırda ise, uzun seneler devam eden Girid seferleri sırasında birçok sahil iskelesinde gemi inşa edilmesi için emirler verildiğine ve inşaat faaliyetlerinin devam ettiğine şahid olmaktayız. Meselâ, Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Vize Beyi'ne, gemi inşası ile vazifeli Said Kethudâ'ya ve Tersâne Kâtibi'ne gemi inşası için gerekli çivinin temini husûsunda yazılan hükümden Rumeli ve Anadolu'da 50'şer aded olmak üzere 100 geminin yeniden inşa edileceği öğrenilmektedir[214]. Bu dönemde Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi sayısının 134 olduğu[215] düşünülecek olursa, Tersâne-i Âmire haricindeki inşa faaliyetlerinin de toplam içinde büyük payı bulunduğu anlaşılır. Yine 1115 (1703) senesinde Karadeniz'in muhafazası için sadece Karadeniz sahillerinde 40'ı Anadolu, 40'ı Rumeli tarafında olmak üzere 80 firkate inşa edildiğini görmekteyiz.[216]

XVIII. asrın başlarına kadar Karadeniz sahillerinde 44, Tuna nehri üzerinde 6, Marmara ve Akdeniz sahillerinde 15 olmak üzere toplam 65 gemi tezgâhı bulunduğunu tesbit etmekteyiz.

Meselâ, Karadeniz sahillerindeki gemi inşa tezgâhlarından *Şile, Kerpe* ve *Akçaşehir*'de 1115 (1703) senesinde ikişer, *Alaplı*'da bir firkate[217] *Ereğli*'de 1066 (1655-6)'da dört[218] 1103 (1691-92)'de üç kalyon[219] 1067(1657)'de dört kadırga[220] ve 1115 (1703)'de iki firkate[221] *Bartın*'da 1010 (1601-2)'da yedi[222] Girid seferinin yeni başladığı 1055 (1645)'de [223] ve seferin devam ettiği 1066 (1655-56)'da[224] onar kadırga, 1115 (1703)'de iki firkate[225] *Amasra*'da 1010 (1601-2)'da dokuz kadırga[226] 1060 (1650)'da iki burtun kalyonu[227] ve 1115 (1703)'de iki firkate[228] 1115 (1703)'de *Kitros* ve *İnebolu*'da ikişer, *Alavra* ve *Gerze*'de birer firkate[229]

[213] Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsalar*, İstanbul 1329, s.3.
[214] *MD*.XVI, s. 78/156.
[215] M.Cavid Baysun, "Lepanto", *İA*.VII, Ankara 1972, s.44; Krş. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973, III/1, 22-23.
[216] KK.5658, s.1-3.
[217] KK.5658, s.1.
[218] *MAD*.9837, s.105.
[219] İE-Bah.nr.446.
[220] *MAD*.9837, s.146.
[221] KK.5658,s.1.
[222] İE-Bah,nr.13.
[223] *MAD*.6268, s.56-57.
[224] *MAD*.9837, s.105.
[225] KK.5658, s.1.
[226] İE-Bah.nr.13.
[227] KK.72, s.5.
[228] KK.5658, s.1.
[229] *Aynı yer.*

Çayağzı'nda 1101-3 (1690-92) arasında üç kalyon[230] 1107-8 (1695-97) arasında iki kalyon[231] ve 1111 (1699)'de iki kalyon[232] *Küplüağzı*'nda 1111 (1699)'de iki kalyon[233] 1115(1703)'de *Ünye*'de iki, *Giresun*'da üç, *Tirebolu* ve *Görele'de ikişer firkate*[234] *Trabzon*'da 964-5 (1577-78)'de üç kadırga, üç kalyata[235] 1115 (1703)'de dört firkate[236] 1186 (1772)'da iki kalyon[237] 1115 (1703)'de *Rize* ve *Gönye*'de ikişer firkate[238], *Azak*'ta[239], 1115(1703)'de *Taman* ve *Kerç*'de ikişer firkate[240], *Kefe*'de beş firkate[241] *Balıklağa*'da 1066 (1655-56)'da üç kalyon, üç kadırga[242], 1115(1703)'de iki firkate[243], yine 1115 (1703)'de *Gözleve*'de iki, *Özi*'de dört, *Akkirman*'da ve *Kili*'de üçer, *Karaharman, Köstence, Mankalya* ve *Kavarna*'da birer firkate[244] *Balçık*'da iki firkate[245], *Varna*'da 964 (1557)'de iki top gemisi[246] İnebahtı mağlûbiyetinden sonra 979 (1572)'da 15 kadırga[247], 1060 (1650)'da bir[248], 1103 (1692)'de üç

[230] Bu kalyonlar için 9 Cemâziyelâhır 1101 (20 Mart 1690) tarihli Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir hüküm (*MAD.*10300, s.300) ile 15 Cemâziyelâhır 1101 (26 Mart 1690) tarihli Karadeniz sahilindeki kadılara ve a'yân-ı vilayetin iş erlerine gönderilen hükümde (KK.2472, s.60) kereste ve inşaatta çalışacak san'atkâr istenmiş, 7 Şa'ban 1102 (6 Mayıs 1691)'de kereste vermekden kaçınan Bafra ve Alaçam kadıları şikâyet edilmiş (İE-Bah.nr.431) ve nihayet 1103(1692)'de inşaat tamamlanmıştır (*MAD.*3456, s.322).

[231] Rebî'ülâhır 1107 (Ekim 1695)'de başlanan iki kalyonun inşası (Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'*ât, s.757), 1108 (1696-7)'de tamamlanmıştı (*MAD.*2150, vr. 145b).

[232] *MAD.*2714, s.187.

[233] Bu kalyonların inşası sırasında Kitros'dan Giresun'a kadar olan Karadeniz kıyısındaki kadılara, kethuda yerlerine, yeniçeri serdarları ve a'yân-ı vilâyetin iş erlerine gönderilen 2 Rebî'ülevvel 1111 (28 Ağustos 1699) tarihli hükümde inşaatta çalışacak marangoz, burgucu ve kalafatçıların temini (*MAD.*2714, s.186), 20 Rebî'ülevvel 1111 (15 Eylül 1699)'de Sinop, Sahil, Gerze, Alaçam ve Bafra Kadılarından da istenen keresteyi göndermeleri (*MAD.*2714, s.187) ferman olunmuştur.

[234] KK.5658, s.1. Ünye tersânesi 1214/1799 (Cev-Bah.nr.1287) ve 1216/1801 (Cev-Bah.nr.848) senelerinde tamir edilmiştir.

[235] *MAD.*55, vr.499a-501b.

[236] KK.5658. s.1.

[237] Mehmed Hasîb, *Rûznâme-i Vuku'*ât, İstanbul Belediye Kütüphanesi, (Atatürk Kitaplığı), Muallim Cevdet Kısmı, K.578, vr.12a.

[238] KK.5658, s.2.

[239] Azak kalesinin ve civarının muhafazası maksadıyla kurulan Azak Kapudanlığına bağlı olarak Azak tersânesi de faaliyette idi. Nitekim, Zilhicce 966 (Eylül 1559)'da Azak tersânesinin ikmâl edilerek oradaki gemilerin muhafaza hizmetinde kullanılması için Kefe Beyine hüküm gönderilmişti (*MD.*III, s. 118/305).

[240] KK.5658, s.3.

[241] KK.5658, s.3. Ayrıca, Safer 976 (Temmuz-Ağustos 1568)'da Kefe Beyine (*MD.*VII, s. 659/1833) ve Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Azak Beyine (*MD.*XVI, s. 38/69)Kefe tersânesinde gemi inşası emredilmiş, 987 (1579)'de (*MD.*XXXVI, s. 225/594) ve 1016(1608)'da (*MD.*LXXVI, s. 130/337) tersânenin harap olan yerleri tamir edilmişti.

[242] *MAD.*9837, s.105. 1103(1692)'de 6 kalyon inşasına teşebbüs edildiyse de sonradan vazgeçilmiştir (IE-Bah.nr.446).

[243] KK.5658, s.3.

[244] KK.5658, s.3.

[245] KK.5658, s.2.

[246] *MAD.*55, vr.490b-492b.

[247] Bu kadırgaların inşasında kullanılacak kerestenin temini için Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Silistre livasındaki kadılara (*MD.*X, s. 245-6/377) ve Kapudan Paşa'ya (*MD.*XVI, s. 245/477) hüküm gönderilmiştir.

[248] KK.72, s.15.

kalyon[249], 1066(1655-6)'da dört kadırga[250], ve 1115(1703)'de üç firkate[251], *Misivri*'de 1115(1703)'de bir firkate[252], *Ahyolu*'nda İnebahtı mağlûbiyetinden sonra 979 (1571) senesinde 25 kadırga[253], 1115 (1703)'de bir firkate[254], *Burgos*'da 1115 (1703)'de bir firkate[255], *Kamçısuyu*'nda 1103 (1692)'de altı kalyon[256], *Süzebolu*'da 1019 (1610)'da kadırga[257], 1115(1703)'de bir firkate[258], *Vasilikoz* ve *Ahtabolu*'da 1115 (1703)'de birer firkate[259], *İneada*'da İnebahtı sonrasında 979 (1571)'da 10 gemi[260], 1115 (1703)'de iki firkate[261] ve *Vize*'de 979 (1571)'de beş kadırga, bir baştarda[262] inşa edilmişti.

Tuna nehri üzerindeki gemi inşa tezgâhlarından *İsmail Geçidi*'nde 1109 (1697-8) senesinde bir şayka[263], *Vidin*'de 958(1551)'de 50'si zahire, 50'si at gemisi olmak üzere 100 gemi[264], *Semendire*'de 963 (1556)'de 100 gemi[265], 973 (1565)'de 250 gemi[266], 979(1572)'da 20 at gemisi[267], *Niğbolu*'da 958 (1551)'de 100 gemi, 5 kayık[268], *Mohaç*'da 958 (1551)'de 30'u şayka, 30'u köprü, 46'sı zahire, 3'ü iskele gemisi olmak üzere 109 gemi[269] ve XVII. yüzyılda *Budin*'de 100 şayka[270] yaptırılmıştı.

Marmara bölgesinde bulunan *Sakarya* nehrinde 979 (1571)'da beş kadırga[271], *Sabanca*'da 1109 (1697-98)'da iki üstüaçık[272], *Silivri*'de 979 (1571)'da 22

[249] İE-Bah.nr.446.

[250] *MAD.*9837, s.123.

[251] KK.5658, s.2.

[252] KK.5658, s.2.

[253] Bu kadırgaların inşası için Şa'ban 979 (Aralık 1571)'da Vize ve Pınarhisarı Kadılarına (*MD.*X, s. 299/485) ve Şevval 979 (Şubat 1572)'da Ahyolu Kadısına ve Hasan Çavuş'a (*MD.*X, s. 129/202) hüküm gönderilmiştir.

[254] KK.5658, s.2.

[255] *Aynı yer.*

[256] Bu kalyonların inşasından daha sonra vazgeçilmiştir (İE-Bah, nr.446).

[257] Rebî'ülevvel 1019 (Mayıs-Haziran 1610) tarihli Silistre Beylerbeyisine, Rusçuk ve Süzebolu kadılarına gönderilen hüküm: *MD.*LXXIX, s. 271/679.

[258] KK.5658, s.2.

[259] *Aynı yer.*

[260] Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571) tarihli Vize Kadısına gönderilen hüküm: *MD.* XVI, s. 80/160.

[261] KK.5658, s.2.

[262] Şa'ban 979 (Aralık 1571) tarihli Vize Beyine gönderilen hüküm: *MD.*X, s. 299/484.

[263] *MAD.*2731, s.176.

[264] *MAD.*55, vr.435a-436a.

[265] *MAD.*55, vr.470b-471a.

[266] Bunlardan 50'sinin şayka olması Rebî'ülâhır 973 (Kasım 1565) tarihinde Semendire Beyine emrediliyordu (*MD.*V, s. 201/496).

[267] Semendire Beyine ve Kadısına Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde gönderilen hüküm: *MD.*X, s. 231/356.

[268] *MAD.*55, vr.437a-439a.

[269] *MAD.*55, vr.433a-434a.

[270] IV.Murad, 100 şayka yapılmasını emretmişti (*IV.Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları,* vr.124b-125a).

[271] Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571)'da Akhisar, Geyve, Yenice, Göynük ve Akyazı Kadılarına yazılan hükümde, onbeş kadırga inşası için san'atkâr temini emredilmiş (*MD.*XVI, s. 42/

oturaklı bir gemi[273], *Kemer*'de 979 (1571)'da 10 kadırga[274], 980 (1572)'de beş kadırga[275] ve 1066 (1655-56)'da bir kalyon, beş kadırga[276], *Biga*'da 979 (1572)'da 10 kadırga[277] ve *Samanlı*'da bir *kadırga*[278] inşa edilmişti.

Ege ve Akdeniz sahillerindeki gemi inşa tezgâhlarından *Sakız*'da 1114 (1702)'de bir kadırga[279], *İstanköy*'de 979 (1572)'da iki kalyata[280], *Rodos*'ta 1113 (1702)'de iki dolap kayığı[281], *İnebahtı*'da 973 (1565)'de 18 oturaklı gemi[282], *Preveze* ve *Avlonya*'da [283], *Nova*'da 963 (1556)'de 200 zahire gemisi[284], *Antalya*'da 979 (1572)'da 10 kadırga[285] ve *Kuşadası*'nda 1120 (1708)'de bir şayka[286] inşa edilmişti.

---

79), ancak, Receb 979 (Kasım 1571) tarihinde Kandıra Kadısına ve Nuh Çavuş'a gönderilen hükümde bunlardan onunun inşasından vazgeçildiği bildirilmiştir (*MD*.X, s. 292/468).

[272] *MAD*.2732, s.102; KK.5657, s.29.

[273] Receb 979 (Kasım 1571) tarihiyle İznikmid Kadısına (*MD*. XVI. s. 140/271), Silivri Kadısına (*a.g.d.*, s. 146/287) ve Tersâne-i Âmire Eminine (*a.g.d.*, s. 147/288) gönderilen hükümlerde, Reîsülküttâb Feridun Ahmed'in inşa ettirdiği yirmiiki oturaklı gemiye lüzûmlu malzemenin temini emrediliyordu.

[274] Receb 979 (Kasım 1571) tarihinde Yeniçeri Ağası'na (*MD*.X, s. 271/425) ve Gelibolu Kadısı ile Eminine (*a.g.d.*, s. 271/426) hükümler gönderilmiştir.

[275] 27 Cemâziyelâhır 980 (4 Kasım 1572) tarihli Galata Eminine gönderilen hüküm: KK.67, vr. 314b/4.

[276] *MAD*.9837, s.105.

[277] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihinde Kapudân'a (*MD*.XVIII, s. 46/88) ve Marmara Kadısına (*MD*.X, s. 160/244) hükümler gönderilmişti.

[278] Samanlı'da inşa edilecek kadırgalara ihtiyaç olan kerestenin temini için Safer 1005 (Eylül-Ekim 1596)'de Beyşehri Kadısına hüküm gönderilmişti (*MD*. LXXIV, s. 65/195).

[279] Şa'ban 1114 (Aralık 1702) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde derya beyi Salih'e Sakız'da gemi inşasına müsâade edilmesi emrolunuyordu (*MD*.CXII, s. 427/1).

[280] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Rodos Beyine yazılan hüküm: *MD*. XVI, s. 225/435.

[281] Cemâziyelevvel 978 (Ekim 1570) tarihinde Rodos Dizdarı'na gönderilen hükümde, Rodos tersânesinin limana yakın olan taraftaki tahta kapısının değiştirilerek demir yapılması emrediliyordu (*MD*.XIV, s. 571/809). Evâhır-ı Receb 1113 (21-31 Aralık 1701) ve Evâhir-ı Şa'ban 1113 (20-29 Ocak 1702) tarihlerinde ise, Kadırga limanı ve büyük liman denilen iki limanın temizlenmesi için Kapudan Abdülfettah Paşa'ya iki dolap kayığı inşa ettirmesi emredilmişti (*MD*. CXII, s.74/2, s. 100/2).

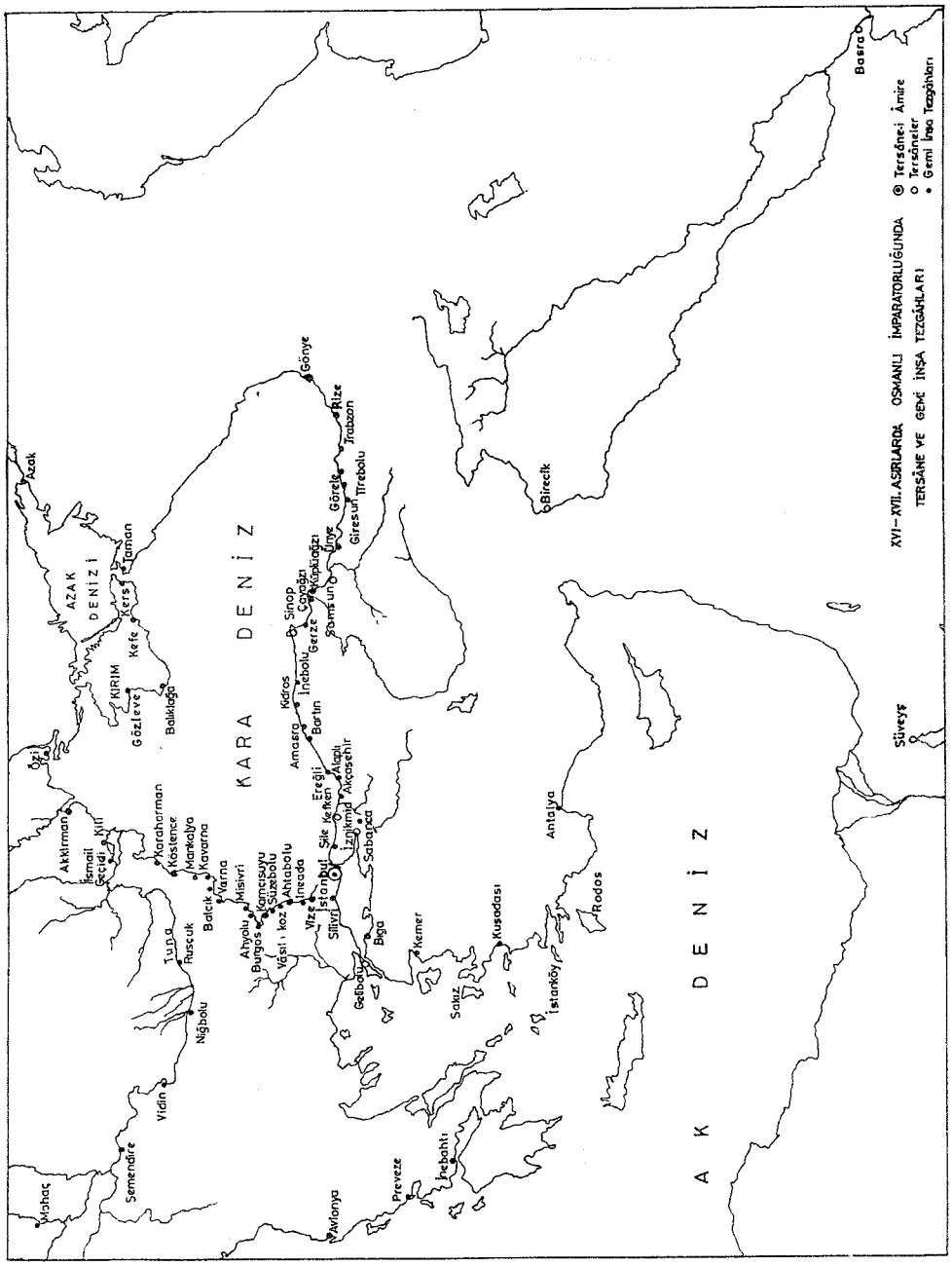
[282] Cemâziyelevvel 973 (Kasım-Aralık 1565)'de İnebahtı'daki Çerkes Süleyman Reis'e gönderilen hükümde, levendlerden isteyenlerin 18 oturaklı gemi yapmalarına izin verilmesi emredilmişti (*MD*.V, s. 225/574). Yine Ramazan 1014 (Ocak 1606) tarihinde İnebahtı Beyine, Kadısına, Nâzırına ve Eminine gönderilen hükümde, korsan gemilerine karşı muhafaza maksadıyla eski gemilerin tamir edilmesi emredilmişti (*MD*.LXXVII, s. 248/662).

[283] 905 (1499-1500) senesinde Preveze ve Avlonya'da inşa olunacak gemilerde çalışmak üzere Ayazmend Kazasından 15 kalafatçı gönderilmişti (*MAD*.23051, s.2).

[284] *MAD*.55, vr.445a-448a.

[285] Şevval 979 (Şubat 1572) tarihli Antalya'lı Mehmed Çavuş'a (*MD*. X, s. 140-1/216, s. 177/265) ve aynı tarihli Menteşe Sancağı kadılarına (*a.g.d.*, s. 129/203) gönderilen hükümlerde, kadırgaların inşasında lüzumlu kereste ve kendirin temini emrediliyordu.

[286] İE-Bah,nr.1058.

KARA DENİZ
AZAK DENİZİ
AK DENİZ
XVI–XVII. ASIRLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA
TERSÂNE VE GEMİ İNŞA TEZGÂHLARI
Tersâne-i Âmire
Tersâneler
Gemi İnşa Tezgâhları
Azak
Taman
Kerç
Kefe
KIRIM
Gözleve
Balıklığa
Akkirman
İsmail
Kili
Özi
Karaharman
Köstence
Mankalya
Kavarna
Varna
Balcık
Misivri
Akyolu
Burgas
Kemesuyu
Süzebolu
Vasil-i koz
Ahtabolu
İneada
Vize
İstanbul
Silivri
Çatalca
Sile
Yeniköy
İzniknid
Sabanca
Akçaşehir
Eregli
Amasra
Bartın
Kidros
İnebolu
Gerze
Sinop
Çangarı
Kastamonu
Ünye
Gönye
Rize
Trabzon
Gireson
Tirebolu
Göreli
Birecik
Basra
Süveyş
Antalya
Rodos
İstanköy
Kuşadası
Sakız
Gelibolu
Biga
Kemer
Tuna
Rusçuk
Nigbolu
Vidin
Semendire
Mahaç
Avlonya
Preveze
Prebahti

BİRİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'NİN İDÂRÎ YAPISI VE PERSONELİ

Osmanlı Bahriyesinin idârî hizmetlerinde vazifeli olanlar, Donanma Ricâli[1] ve Tersâne-i Âmire Ricâli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Donanma Ricâli arasında deryâ beyleri ile onlarla birlikte yer alan kapudanlar ve gemilerdeki diğer hizmetliler, Tersâne-i Âmire Ricâli arasında da Tersâne-i Âmire'de hizmet görenler yer almaktadır.

Donanma ve Tersâne-i Âmire Ricâlinin üstünde, Osmanlı donanmasının ve Tersâne-i Âmire'nin en büyük askerî ve mülkî yöneticisi olarak Kapudan Paşa bulunmaktadır. Önceleri derya beyi (Gelibolu sancak beyi) olarak vazife yapan Kapudan Paşalar, Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı donanmasına katılmasıyla kurulan (1533) Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletinin beylerbeyiliğine getirilmiş, XVI. asrın sonlarıyla XVII. asırda beylerbeyilik yanında vezirlik rütbesine de sahib olmuşlardır[2].

Osmanlı Bahriyesinde idârî ve askerî işlerde sadece sadrâzama ve padişaha karşı mesûl olan Kapudan Paşa, Cezâir-i Bahr-i Sefîd eyâletinin idaresi yanında, donanma işlerinin tamamlanması ile de bizzat meşgul olurdu. Kapudan Paşa, vezir olduğu takdirde Dîvân-ı Hümâyun toplantılarına katılarak eyâletinin timar ve zeâmet tevcihlerini yapar, donanma ile gittiği her yerde ve Tersâne'ye geldikçe, dâva dinlerdi [3].

Bir Tersâne-i Âmire Ricâli olmaktan çok, donanma ve Tersâne-i Âmire'de bulunan herkesin âmir ve hâkimi olan Kapudan Paşa'yı, eyâleti ve deryâ beyleri ile birlikte ayrıca inceleme konusu yapmak gerektiğinden burada sadece Tersâne-i Âmire Ricâline yer verilecektir.

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE RİCÂLİ

Kapudan Paşa'dan sonra gelen ve idârî hizmetlerde vazife yapan Tersâne-i Âmire'nin diğer memurlarına Tersâne-i Âmire Ricâli deniliyordu. Tersâne-i

[1] Bu tabire, Mühimme Defterlerindeki hükümlerde de rastlanmaktadır. Meselâ, Evâsıt-ı Şa'ban 1114/30 Aralık 1702-9 Ocak 1703 (*MD.*CXII, s. 420/1) ve Evâil-i Ramazan 1114/19-28 Ocak 1703 (*a.g.d.*, s. 438/1) tarihlerinde Kapudan el-hac Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümlerde Donanma-i Hümâyûn Ricâli'nden istenen levendler zikredilmektedir.

[2] S.Özbaran, "Kapudan Pasha", *EI²*, IV, London 1978, s.571-2; İsmet Parmaksızoğlu, "Kaptan Paşa, *IA*, VI, İstanbul 1977, s.206-7.

[3] Tevkı'î Abdurrahman Paşa, "Kânûnnâme", *Millî Tetebbu*'lar *Mecmuası*, I/3, İstanbul 1331, s.536. Ayrıca bk.Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.413-17.

Âmire Ricâli, donanmanın tersânede bulunduğu, gemilerin inşa ve tamir edildiği sırada tam kadro halinde tersânede görev yapıyordu. Donanma sefere çıktığı dönemde ise tersânede işler azaldığından bazısı donanma ile gitmekte ve tersânede görevli sayısı azalmaktaydı. Tersâne-i Âmire Ricâli'nin, mikdarlarını tam tesbit edemediğimiz aylık maaşları ise her biri için farklı idi. Muhtemelen kalemiyye harçlarından ve diğer yerlerden geliri olan Tersâne-i Âmire Ricâli, tersânede gemi inşa edildiği zamanda da ayrıca ücret alıyorlardı. Biz bu bölümde sadece gemi inşası sırasında "nafaka-bahâ" adı altında verilen ücretleri kesin olarak tesbit edebildiğimiz için bir fikir vermek üzere bu kadarını söz konusu ettik.

Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûdu zamanla değişiklik arzetmekte, vazifeli sayısında yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Nitekim, 1085 (1674) senesinden önceki Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûdunu gösteren bir listede[4], 73 kişinin vazifeleri sayılmakta ve herbirine gemi inşası sırasında ödenen aylık ek ücret olarak belirtilmekteydi[5].

İğribozlu Köse Ali Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı sırasında (1082-6/1672-5), donanma ve Tersâne-i Âmire hizmetlerinde yapılan düzenlemeler arasında, sayıları artan Tersâne-i Âmire Ricâli husûsundaki değişiklikler de yer almaktadır. Nitekim, 23 Zilka'de 1084 (1 Mart 1674)'de Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir emir tezkiresinde, donanma sefere çıktıktan sonra Tersâne-i Âmire'de kalan esir, mücrim ve vardiyanların hâricindekilerin "ism ü resmleri ve tayinleri"nin bir liste halinde bildirilmesi istenmişti[6]. Bunun akabinde, 1085(1674-75) senesinde Tersâne-i Âmire'de yapılan yoklamada, hizmeti mukabilinde ücret almaya sadece 23 kişi müstahak görülmüş ve o tarihten îtibâren Tersâne-i Âmire Ricâlinin sayısı değiştirilmemek şartıyla yeniden tesbit edilmişti[7].

1085 (1674-75) senesindeki bu düzenlemeden sonra, Tersâne-i Âmire Ricâlinin mevcûduna ilâveler yapıldığı 25 Şevval 1114 (14 Mart 1703) tarihli yeni listeden anlaşılmaktadır[8]. Bu listeye göre, ilâveler, mevcûdu eskisinden de fazla bir sayıya ulaştırmış ve bu durum devlet bütçesini menfî etkilediği için 1085 (1674-5)'deki mevcûd esas alınarak bundan böyle ilâve yapılmaması sıkı sıkıya tenbih edilmiştir[9]. 1114 (1703)'de sadâret görevine gelen Râmi Mehmed Paşa, Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Emini'nin de yardımlarıyla bu müessesede

[4] Bu liste, Cemâziyelevvel 1086 (Temmuz 1675) tarihinde çıkartılmıştır (*MAD.*4799, s.186).

[5] 73 kişiye ödenen aylık maaş 35.870 akçe idi *(Aynı yer).*

[6] MAD.4690, s.182. Aynı sene içinde Tersâne-i Âmire Halkının da mevcûdu tesbit edilmişti. Bk.Tersâne-i Âmire Halkı Kısmı.

[7] Söz konusu 23 kişiye ödenecek ücretler nafaka adı altında verilmekte ve yekûnu 12.790 akçeye ulaşmaktaydı (*MAD.*5362, s.72; *MAD.*4799, s.186).

[8] *MAD.*5362, s.72.

[9] *Aynı yer.*

tensîkat cihetine giderek bazı tasarruflarda[10] bulunmuşsa da, aynı listenin kenarına yapılan 1115-16 (1703-4) senelerine ait yedi ilâve, bu husûsun ne dereceye kadar devamlı olabildiğini göstermektedir[11].

Tersâne-i Âmire Ricâlinin teşrifattaki yerinin tesbiti ise, bilhassa Kapudan Paşalık tevcihi, donanma ihrâcı ve avdeti, denize gemi indirilmesi ve bayramlaşma gibi çeşitli merâsimler sebebiyle söz konusu oluyordu. Bu merâsimlerde Tersâne-i Âmire Ricâline rûznamçe defterlerinde kaydedildiği şekilde mertebelerine göre hil'atler giydirilmekteydi[12]. Nitekim, 8 Rebî'ülevvel 1114 (2 Ağustos 1702)'de Âsitâne-i Saâdet Kaimmakamına ve İstanbul Gümrük Eminine hitâben yazılan hükümden[13] yeni inşâ edilen büyük Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında 27 kişiye hil'at giydirildiği anlaşılmaktadır. Bu hil'atler arasında "hassü'l-hass-ı cedîd, hassü'l-hass-ı atîk, hass-ı sâde ve kuşaklık-ı atîk" bulunuyordu.

A. Tersâne-i Âmire Emini ve Maiyyeti

Tersâne-i Âmire ve gemilerin gelir-giderlerini temin eden, gemi inşası, tamiri ve alım-satım işlerine bakan Tersâne-i Âmire Emini, aynı zamanda gemilerin bütün mühimmât ve levâzımâtını satın alarak hazırlar, mahzenlerdeki eşyaları ve ayniyât defterlerini inceleyip kontrol ederdi[14].

Tersâne-i Âmire'deki faâliyetleri ihtiva eden, gelir ve giderlerin ayrı ayrı kaydedildiği Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri, Tersâne-i Âmire Emini'nin icrâatını zabtetmekte ve aynı zamanda onun vazife ve salâhiyetlerini göstermektedir. Tersâne-i Âmire gelirlerinin nerelerden ve ne mikdarlarda temin edildiği, gemi inşası ve techîzi ile ilgili lüzûmlu malzemenin, mühimmâtın satın alınması ve nakli, hammaddelerin mâmûl hale getirilmesinde çalışan Tersâne-i Âmire san'atkârlarına ödenecek ücretler, gemi inşa ve tamirlerinde çalıştırılan ustaların mikdar ve ücretleri, gemilere bindirilen kürekçilerin adedi, temin edildiği yerler ve gemilere ne şekilde taksim edilecekleri gibi Tersâne-i Âmire Emininin vazifeleri arasında yer alan husûsları, eminlerin riyâset ve nezâreti altında tutulan bu defterlerde tafsîlatlı bir şekilde bulmak mümkündür[15]. Tersâne-i Âmire Muha-

[10] M.Belin, *Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler,* (Çev.M.Ziya), İstanbul 1931, s.183. Râmi Mehmed Paşa'nın diğer idârî faaliyetleri hakkında bk. Bekir Sıtkı Baykal, "Râmî Mehmed Paşa", *İA,* IX, İstanbul 1964, s.623-24.

[11] *MAD.*5362, s.72.

[12] Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile ilgili teşrifât hakkında belgeler", *TED.*XII, İstanbul 1982, s.38, 40, 59.

[13] *MAD,*5362, s.65.

[14] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.425; İ.H.Uzunçarşılı, "Bahrîyya" (Osmanlı), *EI²,* I, London 1960, s.948; Rycaut, *a.g.e.,* s.215. *Dimitrie Cantemir, Historian of South East European and Oriental Civilization,* Bükreş 1973, s.156.Lütfi Paşa, deniz giderleri için bir emin tayin ettirdiğinden bahseder. *(Âsafnâme,* s.22).

[15] Tersâne-i Âmire Emininin vazifeleri ile alâkalı olarak ayrıca bk. Joel Shinder, *Ottoman Bureaucracy in the second half of the Seventeenth century: The Central and Naval Administrations,* Princeton 1971, (Basılmamış Doktora Tezi), Başbakanlık Arşivi Ktb.nr.1436, s.94.

sebe Defterlerinden tesbit edebildiğimiz ilki, 933-34(1527-28) tarihlerini taşımakta ve defterde, Tersâne-i Âmire Emininden, Galata Harc-ı Hassa Emini olarak bahsedilmektedir[16]. Bu ise, her iki vazifelinin aynı şahıs olduğunu göstermektedir. Nitekim, 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterinde Galata Harc-ı Hassa Emini olarak geçen Mustafa Çavuş[17], yine aynı defterde Tersâne-i Âmire Emini olarak zikredilmektedir[18]. Tersânenin Galata'ya naklinden sonra, gemi inşası ve sâir tersâne için yapılacak masraflar ile ilgilenmek üzere Galata Harc-ı Hassa Emini vazifelendirilmiş, tersâne kelimesinin yerleşmesiyle de her iki şekilde kullanılmaya başlanmıştır[19].

Tersâne-i Âmire Emini'nin Galata Harc-ı Hassa Emini olarak zikredilmesine XVII. asrın ikinci yarısına kadar devam edilmiş, 1073 (1662-63) senesinden itibâren sadece Tersâne-i Âmire Emini olarak anılmıştır[20].

Vazifeleri arasında kalyonlar nâzırlığı da bulunan[21] Tersâne-i Âmire Emininin zaman zaman donanma ile sefere iştirak ettiği de oluyordu. Nitekim, 1002 (1594)'de Tersâne-i Âmire Emini Derviş Efendi[22] ve 1031 (1622)'de Abdullah Efendi[23], donanmadan geri kalan kadırgalarla birlikte sefere çıkmışlardı.

XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Eminliğinde bulunan şahısların tesbit edilebilen listesi şöyledir[24].

[16] İE-Bah.nr.140, s.4. Gelibolu'daki Harc-ı Hassa Emini de aynı zamanda tersânenin işlerini ve gemi yapımını idare etmekteydi. 901-2 (1496-7)'de harc-ı hassa emini olan Mübarek (İE-Mal.nr.2), 902-3 (1497-8) senesinde de (İE-Mal,nr.4) gemi işleriyle vazifeli görülmektedir.

[17] *MAD.*852, s.4

[18] *A.g.d.*, s.48.

[19] Nitekim, Tersâne-i Âmire'nin kuruluş döneminde Tersâne-i Âmire'deki gemilerden "Keştihâ-i Galata" şeklinde söz edildiği gibi, yine Tersâne-i Âmire'ye ait mahzenlerden de Galata'da bulunması hasebiyle "Mahzen-i Galata", reis ve azablardan "Rüesâ ve Azebân-ı Galata" ve bilhassa Tersâneden de "Tershâne-i Galata" olarak bahsedilmektedir (İE-Bah,nr.2, 140).

[20] *MAD.*1311, s.4.

[21] 12 Zilka'de 1103 (26 Temmuz 1692) tarihli Bergama ve Nevâhi-i Bergama Kadılarına ve Saruhan Sancağı Mütesellimine gönderilen hükümde Tersâne-i Âmire Emini Mehmed'in kalyonlar nâzırı olduğundan bahsedilmektedir (KK.2475, s. 3).

[22] *Selânikî*, vr.212a.

[23] *MAD.*2917, s.36-37.

[24] Bu listenin ekseriyeti, Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinden tesbit edildiği için tarihler o defterlere ait olup, Tersane-i Âmire Eminlerinin kesin tayin ve ayrılış tarihlerini göstermemektedir. Sadece tayin tarihi olanlar ise, notlarda belirtilmiştir.

Tablo IV : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Eminleri

İsim	Vazifede Bulunduğu Süre							
Abdüllatif Efendi [25]	1	Ş	1011–29	Z	1012	(20 XII	1602–29 V	1604)
Fazlullah Efendi [26]	1	Z	1012–29	S	1013	(1 V	1604–27 VII	1604)
Mehmed [27]	1	R	1019–30	N	1019	(23 VI	1610–15 XII	1610)
Mehmed Ağa [28]	17	L	1021–14	Ş	1022	(10 XII	1612–29 IX	1613)
Pîr Ali Çavuş [29]	10	L	1022–21	N	1023	(23 XI	1613–25 XI	1614)
Mehmed [30]	26	L	1023– 5	R	1024	(29 XI	1614– 4 V	1615)
İbrahim [31]	29	CA	1025–29	L	1025	(14 VI	1616– 9 XI	1616)
Hasan Efendi [32]	21	N	1027–25	Z	1028	(11 IX	1618– 3 XII	1619)
Ali [33]	9	S	1029–			(16 I	1620	)
Hüseyin Efendi [34]	20	Ş	1029–15	S	1030	(21 VII	1620– 9 I	1621)
Ali Efendi [35]	11	S	1030–23	Ş	1019	(5 I	1621–13 VII	1621)
Abdullah Efendi [36]	15	B	1030–25	L	1031	(5 V	1621– 2 IX	1622)
Ali [37]	5	Ş	1032–27	C	1033	(4 VI	1623–16 IV	1624)
Mehmed [38]	20	RA	1040–23	ZA	1040	(27 X	1630–23 VI	1631)
İbrahim [39]	9	C	1042– 1	Z	1043	(21 XII	1632–29 V	1634)
Maksûd [40]			1048–			(	1638– 9	)
Salih Efendi [41]		M	1050–			(IV-V	1640	)
Hüseyin Efendi [42]	2	M	1054–			(11 III	1644	)
Musa Efendi [43]	13	R	1054–			(19 VI	1644	)
Ali Efendi [44]	6	B	1054–			(8 IX	1644	)
Veli Efendi [45]	11	Ş	1054–			(13 X	1644	)
Ahmed Efendi [46]	14	M	1055–15	Z	1055	(12 III	1645– 1 II	1646)
İsmail Efendi [47]	8	R	1057– 1	CA	1059	(4 I	1648–13 V	1649)
Mehmed Kalenderî [48]	21	Z	1061– 3	C	1062	(5 XII	1651–12 V	1652)

[25] *MAD.*482, s.2.

[26] *MAD.*7468, s.1-2.

[27] *MAD.*7458, s.4.

[28] *MAD.*7898, s.12.

[29] *MAD.*5873, s.4.

[30] *MAD.*5787, s.2.

[31] KK.5640, s.2.

[32] *MAD.*7651, s.4.

[33] *MAD.*5024, s.2.

[34] *MAD.*5806, s.1-2.

[35] *MAD.*5789, s.2.

[36] *MAD.*2917, s.2.

[37] *MAD.*4948, s.2,4.

[38] *MAD.*979, s.4.

[39] *MAD.*981, s.2; *MAD.*980, s.4. Bu defterlerden birincisi 8 Cemâziyelâhır 1042-19 Zilhicce 1042 tarihleri arasını, ikincisi 1 Receb 1043-1 Zilhicce 1043 tarihleri arasını ihtiva etmektedir.

[40] Bu tarihte Tersâne-i Âmire Emini bulunduğu anlaşılmaktadır. (TSMA.E.663; E. 9104).

[41] Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir *(Topçular Kâtibi,* vr. 310a).

[42] Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.2).

[43] Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.35).

[44] Bu tarih, sadece tayin gününü göstermektedir (KK.258, s.54).

[45] *MAD.*1572, s.6, 12.

[46] *MAD.*984, s.4.

[47] *MAD.*969, s.10; *MAD.*5932, s.6. Bu defterlerden birincisi 8 Rebî'ülâhır 1057-17 Zilka'de 1057 tarihleri arasını, ikincisi 10 Ramazan 1058-1 Cemâziyelevvel 1059 tarihleri arasını ihtivâ etmektedir.

[48] *MAD.*967. s.6.

İsim	Vazifede Bulunduğu Süre									
Salih [49]		B	1054–18	C	1063	(VI	1652–16 V	1653)
Mustafa Efendi [50]	1	L	1066–30	N	1067	(23 VII	1656–12 VI	1657)
İbrahim Efendi [51]			1069–28	S	1073	(	1658–12 X	1662)
Mustafa Efendi [52]	1	RA	1073– 6	C	1073	(14 X	1662–16 I	1663)
İmâdüddin Efendi [53]	6	C	1073–29	L	1074	(16 I	1663–25 V	1664)
Hasan Efendi [54]	1	M	1079–	M	1080	(11 VI	1668– VI	1669)
Yeşilli Mehmed Efendi [55]	15	C	1082–14	C	1083	(19 X	1671– 7 X	1672)
Yusuf Efendi [56]			1084–			(	1673–	)
Hüseyin Efendi [57]			1086–			(	1675–	)
Ali Efendi [58]	1	B	1093–29	C	1095	(6 VII	1682–13 VI	1684)
Mehmed Efendi [59]	13	S	1102–30	N	1102	(16 XI	1690–27 VI	1691)
Ahmed Efendi [60]	1	C	1109–30	B	1110	(15 XII	1697– 1 II	1699)
Yusuf Efendi [61]	20	RA	1112–30	RA	1113	(4 IX	1700– 4 IX	1701)
Hüseyin Efendi [62]			1113–			(	1701– 2	)

Tablo IV'den anlaşılacağı gibi, Tersâne-i Âmire Eminleri içinde en uzun süre (1069-28 S 1073/1658-12 X 1662) görev yapan İbrahim Efendi yaklaşık dört yıl, en kısa süre (6 B 1054-11 Ş 1054/8 IX 1644-13 X 1644) görev yapan Ali Efendi ise yaklaşık bir ay Tersâne eminliğinde bulunmuşlardı. Tersâne-i Âmire Eminlerinin görevde kalma sürelerinin belirli olmadığı 1054(1644) senesindeki dört değişiklikten de anlaşılmaktadır. Girid seferi arefesi olan bu senedeki değişmelerin sebepleri arasında, kritik zamanlarda vuku bulan sık tayin ve azilleri düşünmek gerekmektedir.

Tersâne-i Âmire Eminlerinden bazıları mevkilerinde yükselerek birçok önemli makamlara gelmişlerdir. Bunlardan Mehmed Efendi (1066/1655-56) Girid valiliğinde, İbrahim Efendi (1069-1073/1658-1662) Haleb, Mısır ve Suriye

[49] *MAD.*968. s.2.

[50] *MAD.*5662, s.4.

[51] 1069 (1658-9)'da Tersâne Emini olarak vazife yaptığı (*MAD.*4880, s.87) anlaşılan İbrahim Efendi'nin zamanında hazırlanan defterlerden birincisi 1 Rebî'ülevvel 1071-8 Cemâziyelevvel 1072 tarihleri arasını (*MAD.*996, s.2), ikincisi 26 Zilhicce 1071-28 Safer 1073 tarihleri arasını (*MAD.*1077, s 6) ihtivâ etmektedir.

[52] *MAD.*5660, s.2.

[53] *MAD.*1311, s.1; *MAD.*15976, s.1; *MAD.*1800, s.11. Bu defterlerden birincisi 6 Cemâziyelâhır 1073-9 Şevval 1073 tarihleri arasım, diğerleri 1 Zilka'de 1073-29 Şevval 1074 tarihleri arasını ihtivâ etmektedir.

[54] *MAD.*4951, s.6; *MAD.*5014, s.2..

[55] *MAD.*599, s.2. 28.

[56] Bu tarihte, Tersâne-i Âmire Emini olarak vazife yaptığı anlaşılmaktadır (*MAD.*4690, s.182).

[57] Bu tarihte, Tersâne-i Âmire Emini olarak vazife yaptığı anlaşılmaktadır (*MAD.*4799, s.187).

[58] *MAD.*4922, s.26; KK.5647, s.10.

[59] KK.5652, s.8.

[60] KK.5657, s.1.

[61] *MAD.*4876, s.74.

[62] *MAD.*4875, s.62.

Beylerbeyiliğinde, Imâdüddin Efendi (1073-74/1663-64) Rumeli Beylerbeyiliğinde[63], İsmail Ağa (1201/1787) vezir olarak Anadolu Beylerbeyiliğinde[64] bulundular.

Tersâne-i Âmire Eminleri, hassa reislerinden[65] ve Tophâne-i Âmire nâzırları[66] arasından seçildiği gibi, sarayın bîrûn teşkilâtındaki Dergâh-ı Âli Çavuşları[67], şehremini[68], matbah emini[69], masraf kâtibi[70] ve kapıcılar kâtibi[71] ile enderûndaki ebnâ-i sipâhiyân[72] arasından da tayin ediliyordu. Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini Başdefterdârın üzerine aldığı da görülmektedir[73]. Yine Tersâne Kâtibi, eminin kaimmakamı vazifesini deruhde ettiği gibi[74], bizzat Tersane-i Âmire Emini olarak da vazife yapmaktaydı[75].

Tersâne-i Âmire Eminlerinin maaşlarına gelince, 1085 (1674-75)'den önce gemi inşası sırasında ücret dağıtıldığında 5000 akçe verildiği halde[76], 1085 (1674-75)'de bu mikdar 3000 akçeye indirilmiştir[77]. Ancak Tersâne-i Âmire Emininin bundan başka gelirlerinin olması gerekmektedir.

[63] Shinder, *a.g.t.*, s.108-9.

[64] 14 Rebîʿülâhır 1201 (3 Şubat 1787)'de Tersâne-i Âmire Emini olan İsmail Ağa, hizmetlerinden dolayı vezirliğe yükseltilerek Anadolu Beylerbeyiliğine tayin edilmişti (Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâikü'l-ahbâr*, neşr. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s.379).

[65] 1012-3/1604 (*MAD.*7468, s.5).

[66] 25 Cemâziyelevvel 1185 (5 Eylül 1771)'de Tersâne-i Âmire Emini Yusuf Efendi azledilerek yerine Tophâne-i Âmire Nâzırı emin tayin edilmiştir (M. Hasib, *Rûznâme*, vr.8a).

[67] 993/1585 (*MAD.*852. s.4), 1022-3/1613-4 (*MAD.*5873, s.4).

[68] 13 Rebîʿülâhır 1054 (19 Haziran 1644)'de Şehremini Musa Efendi'ye (KK.258, s.35) ve 6 Zilkaʿde 1054 (4 Ocak 1645)'de sâbık şehremini İsmail Efendi'ye (KK.258, s.73) Tersâne-i Âmire Eminliği verilmesine dâir buyuruldu sâdır olmuştu.

[69] Muharrem 1050 (Nisan-Mayıs 1640)'de matbah emini olan Salih Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verildiği gibi (*Topçular Kâtibi*, vr. 310a), 12 Şaʿban 1054 (14 Ekim 1644)'de de sâbık matbah emini Veli Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verilmişti (KK.258, s.62).

[70] 6 Receb 1054 (8 Eylül 1044)'de masraf kâtibi Ali Efendi'ye Tersâne-i Âmire Eminliği verilmesine dâir buyruldu: KK.258, s.54.

[71] 2 Muharrem 1054 (11 Mart 1644) tarihli, sâbık kapıcılar kâtibi Hüseyin Efendinin Tersâne-i Âmire Eminliğine tayin edildiğine dâir buyruldu: KK.258, s. 2.

[72] 1029-30/1620-1 (*MAD.*5806, s.1), 1032-3/1633-4 (*MAD.*4948, s.2, 4).

[73] Tersâne-i Âmire kâtibliğinden yükselerek Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel olan Cânib Ahmed Efendi, Başdefterdârlığı esnasında Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini de üstlendi (*MAD.*2714, s.350; *MAD.*2732, s.99). Cânib Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi, (1442-1930)*, Ankara 1978, II, 48-55. Başdefterdârlığının son zamanlarında Tersâne Emânetine vekâleten Yusuf Efendi bakıyordu (*MAD.*4876, s.74).

[74] 1025 (1616)'de Tersâne-i Âmire Kâtibi İbrahim, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Kaimmakamı idi (KK.5640, s.2).

[75] 1029-30 (1620-21) senelerinde Tersâne-i Âmire Kâtibi olan Ali, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Emini idi (*MAD.*5024, s.2; *MAD.*5789, s.2).

[76] *MAD.*4799, s.186.

[77] *MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72.

Tersâne-i Âmire Emini teşrifatta, Tersâne-i Âmire Kethudasından, Kapudâne, Patrona ve Riyâle kapudanlarından önde yer alıyordu[78]. Gemiler denize indirildiğinde dağıtılan hil'atler arasında, Tersâne-i Âmire Eminine verilen 1114 (1702)'de hassü'l-hass-ı cedîd bir hil'at idi[79]. Yine 1182(1768) senesinde Nasr-ı Cenk ve Feth-i Zafer adlı kalyonların suya indirilmesi sırasında Tersâne-i Âmire Eminine çuka,ferace ve semmûr kürk armağan edilmişti[80]. Donanmanın Akdeniz'e çıkışı sırasında yapılan merasimler arasında Tersâne-i Âmire Emininin tertib ettiği bir yemek de yer almaktadır[81].

Tersâne-i Âmire Emininin kendisine mahsûs bir baştardası ve altı çifte kayığı vardı. Divân-ı Hümâyûn toplantılarında müzâkerelere iştirak etmediği halde, sorulacak şeylere cevab vermek veya emir almak üzere orada hazır bulunurdu[82]. Tersâne-i Âmire Emâneti 1804 senesine kadar devam etmiş, bu tarihde çıkartılan bir kanunnâme ile bu görev "Umûr-ı Bahriye Nezâreti"ne çevrilmiştir[82a].

Tersâne-i Âmire Eminine bağlı olarak çalışan memurları vazifeleri icabı maliye ve evrak dairelerine ayırarak incelemek mümkündür.

1. Maliye Dairesi

a) Tersâne-i Âmire Kâtibi: Tersâne-i Âmire Kâtibi, Mâliye tarafından görevli olup Tersâne-i Âmire Emininin defterdârı makamında ve Başmuhasebe Kalemine tâbi bir kâtib idi[83]. Tersâne-i Âmire Kâtibinin tuttuğu Tersâne-i Âmire Muhasebe defterleri, Tersâne-i Âmire Emininin hesabları için esas kabul edilmekteydi[84].

Kendisine kâtib-i büzürk ve cânib-i büzürk[85]de denilen Tersâne-i Âmire Kâtibi, bazan Tersâne-i Âmire Eminliği vazifesini de deruhde etmekteydi[86].

[78] Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.35, 49.

[79] *MAD.*5632, s.65.

[80] Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.79.

[81] Gökyay, *Osmanlı Donanması*, s.38.

[82] *Eyyûbî Efendi Kanûnnâmesi*, İÜK.TY.734, vr.22a; *Marsigli*, s.146; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.426.

[82a] Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s.63.

[83] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.355, 412, 428-9.

[84] *Eyyûbı Efendi*, vr.22a.

[85] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.428; *MAD.*5362, s.65; KK.5644, s.22.

[86] 1029-30 (1620-21) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinde, Tersâne-i Âmire Kâtibi olarak adı geçen Ali, aynı zamanda Tersâne-i Âmire Emini idi (*MAD.*5024, s.2; *MAD.*5789, s.2). 29 Cemâziyelevvel 1025-29 Şevval 1025 (14 Haziran 1616-9 Kasım 1616)'de Tersâne kâtibi olan İbrahim ayrıca Tersâne-i Âmire Emini Kaimmakamlığı vazifesini de yürütüyordu (KK.5640, s.2).

Tersâne-i Âmire Kâtibleri, Divân-ı Hümâyûn Kâtiblerinden[87] Ebnâ-i Sipâhiyân arasından[88] ve Tersâne-i Âmire emekdârlarından[89] seçilmekteydi.

Tersâne-i Âmire Kâtibinin aylığına gelince; bu da diğerleri gibi zaman içinde belirli bir artış göstermiştir. Nitekim 933-34(1527-28) senesindeki yevmiyesi 27 akçeden[90] aylık 810 akçeyi bulurken, XVII. asrın birinci yarısında sadece gemi inşası sırasında ödenen ücretler arasında kâtibe 1500 akçe[91] verilmiş, diğer Tersâne Ricâlinin maaşlarında 1085 (1674-75) senesinde azaltma yapılırken Tersâne-i Âmire Kâtibininki asrın sonuna kadar değişmeden devam etmiştir[92].

Gemi denize indirildiğinde Tersâne-i Âmire Kâtibine de hil'at giydiriliyordu. Nitekim, 1114(1702)'de denize indirilen kapudâne-i hümâyun kalyonu için Tersâne-i Âmire Kâtibine hass-ı sâde bir hil'at hediye edilmişti[93].

b) Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi : Tersâne-i Âmire Emininin günlük gelir-giderlerini kaydeden Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi,Tersâne-i Âmire Kâtibinin tuttuğu defterlerden ayrı olarak defter tutardı[94]. Bu iş için önceleri halife denilen iki kâtib varken, sonraları rûznâmçe ihdâs edilmiş[95], böylece bir rûznamçeci, iki de rûznamçe halifesi vazife yapmaya başlamıştır[96].

Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi, XVII. asrın ilk yarısında, tersânede gemi inşası esnasında ücret verilirken ayda 1.500 akçe alıyordu[97]. 1085(1674-75)'den itibâren bu mikdar 900 akçeye indirildi[98]. Rûznâmçeci halifelerinden birinin 58, diğerinin 40 akçe yevmiyesi vardı[99].

Gemi denize indirilirken Tersâne-i Âmire Rûznamçecisine de hil'at veriliyordu. Nitekim, 1114(1702)'deki kapudâne-i hümâyûn kalyonunun denize indi-

[87] 1029-30 (1620-1) Tersâne-i Âmire Muhasebesini tutan Ali, Dîvân-ı Hümâyûn Kâtiblerinden idi (*MAD.*5024, s.2; *MAD.*5789, s.2).

[88] 1 Zilhicce 1012-29 Safer 1013 (1 Mayıs 1604-27 Temmuz 1604) Tersâne-i Âmire Muhasebesini tutan İbrahim, Dergâh-ı Âlî Ebnâ-i Sipâhiyânından (*MAD.*7468, s.10); 993 (1585) senesi Tersâne-i Âmire muhâsebesini tutan kâtib Fazlullah ise, silâhdâr zümresinden (*MAD.*852, s.4) idi.

[89] 14 Muharrem 1054 (23 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire emekdârlarından Mustafa, "ehl-i kalem" olması sebebiyle Tersâne-i Amire Kitâbetine tayin olunmuştur (KK. 258, s.7).

[90] İE-Bah,nr.140, s.8.

[91] 1085 (1674-5)'den önce verilen ücret bu şekilde kaydedilmişti (*MAD.*4799, s. 186).

[92] *MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72.

[93] *MAD.* 5362, s.65.

[94] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.429.

[95] *Aynı yer.*

[96] 1076-1105 (1665-1694) arasında Tersâne-i Âmire Rûznamçecisi ile birlikte iki de vazifeli bulunduğu Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerindeki kayıdlardan anlaşılmaktadır.

[97] *MAD.*4799, s.186.

[98] *Aynı yer.* MAD.5362, s.72. Rûznamçecinin yevmiyesi 1076-1081 (1665-1670)'de 62 akçe (*MAD.*3730, s.5; *MAD.*3720, s.8), 1090-98 (1679-87)'de 71 akçe (*MAD.*6028, s.5; KK.5651, s.7-8) idi.

[99] 1076/1665-6 (*MAD.*3730, s.5); 1081/1670-1 (*MAD.*3720, s.8); 1098/1686-7 (KK.5651, s.7-8).

rilmesi merâsiminde, aynı Tersâne-i Âmire Emini gibi hassü'l-hass-ı cedîd bir hil'at giydirilmişti[100]. Tersâne-i Âmire Rûznamçeciliğine Arpa kâtibliğinden de tayin yapılıyordu[101].

Tersâne-i Âmire Rûznamçecisinden başka bir de Kapudan Paşa'nın günlük vâridât ve masârifâtını tutan 1000 akçe aylıklı Kapudan Paşa Rûznamçecisi vardı[102].

c) Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi : Tersâne-i Âmire Kâtibliğine bağlı olan icâre kâtibi, Tersâne-i Âmire'deki ücretli vazifelilerin ücretlerini tahakkuk ettirir ve bunların kaydedildiği defterleri tutardı[103]. 933 (1527)'de yevmiyesi 8 akçe[104], 962 (1555)'de 12 akçe[105] olan icâre kâtibinin XVII. asırda gemi inşası esnasında verilen aylık ücreti 2.000 akçe idi[106].

Gemi denize indirildiğinde icâre kâtibine de hil'at veriliyordu. 1114 (1702)'deki Kapudâne-i Hümâyun kalyonunun denize indirilişinde hass-ı sâde bir hil'at verilmişti[107].

İcâre kâtibinin yanında çalışan üç halifesi daha vardı. Bunlardan biri eminin icâre kâtibi olup, 1085 (1674-75)'den önce 1000 akçe, diğeri kethudânın kâtibi olup 500 akçe, üçüncüsü icâre halifesi olup 600 akçe aylık alırken, bu tarihten itibaren halife sayısı ikiye inmiş, eminin icâre kâtibi 500 akçe, icâre halifesi 300 akçe aylık ücret almaya başlamıştır[108].

d) Mahzen-i Çûb Emin, Kâtib ve Halifesi : Tersâne-i Âmire'deki kereste mahzeninin sorumlusuna Mahzen-i Çûb Emini, bu mahzene ait yazı, hesab ve sayım işlerini görene Mahzen-i Çûb Kâtibi denilirdi.Emin ve kâtibe yardımcı olarak bir de Mahzen-i Çûb Halifesi vardı[109].

[100] *MAD.* 5362, s.65.

[101] 4 Şa'ban 1054 (6 Ekim 1644)'de sâbık Arpa Kâtibi Osman Ağa Tersâne-i Âmire Rûznâmçeciliğine tayin edilmişti (KK.258, s.59).

[102] Cemâziyelevvel 1086 (Temmuz-Ağustos 1675) tarihli liste: *MAD.*4799, s.186.1085 (1674-5) senesindeki düzenlemede bu rûznamçeciden bahsedilmemektedir (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[103] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.429-30.

[104] 933-4 (1527-8) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe defterinde Tersâne-i Âmire'nin icârât kâtibi olan Hacı Hıdır'a 8 akçe yevmiye verildiği kaydedilmektedir (İE-Bah.nr.140, s.8).

[105] Rebî'ülevvel 962 (Ocak 1555) tarihli Defterdar Mehmed'e gönderilen hükümde Tersâne-i Âmire'de icârât kâtibi olan Kasım'ın yerine Ahmed'in 12 akçe ile tayini emredilmektedir (*MD.*I, s. 289/1671).

[106] 1085 (1674-5)'den önce ve sonra bu mikdar değişmemiştir (*MAD.* 4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[107] *MAD.*5362, s.65.

[108] *MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72.

[109] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.430.

XVII. asrın ilk yarısında Mahzen-i Çûbda bir kâtib, iki halife, bir anahtarcı, şâgirdân ve bir de Tersâne-i Âmire Emini'nin cânibi bulunurken asrın ikinci yarısında bir kâtib, bir halife ve bir de anahtarcı kalmıştı[110]. XVII. asırda gemi inşası sırasında Mahzen-i Çûb kâtib ve halifesine ücret dağıtıldığında 250'şer akçe, ikinci halifeye ve anahtarcısına 150 akçe, şâgirdâna 90'ar akçe aylık veriliyordu[111].

Gemilerin denize indirilmesi sırasında Mahzen-i Çûb Kâtibine de hil'at verilmiş, 1114 (1702)'deki Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında bir hass-ı cedîd hil'at giydirilmişti[112].

e) Mahzen-i Sürb Emin, Kâtib ve Halifesi : Kereste haricindeki diğer malzeme ve mühimmatın depolandığı Mahzen-i Sürb'e Türkçe olarak Kurşunlu Mahzen de deniliyordu[113].

Her gemi için Tersânede küçük bir mahzen vardı. Gemiler sefere çıkarken lüzûmlu mühimmâtı bu mahzenlerden sayarak aldıkları gibi, avdetlerinde getirdiklerini de tekrar sayarak teslim ederlerdi.Mahzen-i Sürb Emin ve Kâtibleri bu malzemelerin kayıt ve muhafazası ile vazifeliydiler[114]. Tersâne-i Âmire Emini, gemi malzeme ve mühimmâtma ihtiyaç olup olmadığını bu mahzenin eminine müracaat ederek öğrenirdi[115]. Her Tersâne-i Âmire Emini değişiminde, Mahzende bulunan eşya yeniden tartılır veya sayılarak teslim alınırdı[116]. Mahzen-i Sürbdeki eşya ve malzemelerin mahzen kâtibi tarafından çıkarılan listeleri Baş Muhasebeye kaydolunarak muhafaza edilirdi[117]. Tersâne-i Âmire Mahzen Eminliğine Dergâh-ı Âli müteferrikalarından[118] ve kâtiblerinden[119], Tersâne-i Âmire Mahzen Kâtibliğine ise, Tersâne-i Âmire emekdârlarından[120] tayin yapılırdı.

[110] 1085/1674-5 (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[111] *Aynı yer.*

[112] *MAD.*5362, s.65.

[113] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.430.

[114] *Eyyûbî Efendi,*vr.22a; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.430.

[115] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a.

[116] Nitekim, 12 Rebî'ülevvel 1069 (8 Aralık 1658)'da Tersâne-i Âmire Emini İbrahim Efendi, Mustafa Efendi'den (*MAD.*4880, s.87), 3 Rebî'ülâhır 1084 (18 Temmuz 1673)'de Yusuf Efendi, Yeşilli Mehmed Efendi'den (*MAD.*4690, s.182), Zilka'de 1086 (Ocak 1676)'da Hüseyin Efendi'den (*MAD.*4799, s.187), 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de Hüseyin Efendi, Yusuf Efendi'den (MAD.4875, s.62) Mahzen-i Sürb'deki eşyayı teslim almışlardı.

[117] *MAD.*4875, s.62.

[118] 10 Muharrem 1054 (19 Mart 1644)'de Dergâh-ı Âlî Müteferrikalarından Mukaddim Ali'ye Tersâne-i Âmire Mahzen Eminliği verilmişti (KK.258, s.3).

[119] 17 Rebî'ülâhır 1054 (23 Haziran 1644)'de ise, Mahzen Eminliği sâbık kâtib Süleyman'a verilmişti (KK.258, s.33).

[120] 23 Safer 1054 (1 Mayıs 1644)'de ehl-i kalem olan emekdârlardan Ahmed, Tersâne-i Âmire Kitâbeti vazifesine getirilmişti (KK.258, s.11, 21).

XVII. asrın ilk yarısında, Mahzen-i Sürbde bir kâtib, bir halife ve bir de Tersâne-i Âmire Emininin cânibi bulunurken, ikinci yarısında bir katib, bir halife ve bir de kantarcı kalmıştı[121]. XVII. asrın sonlarına doğru Mahzen-i Sürb kâtib ve halifelerinin sayısı ikiye çıkmıştı[122]. Kurşunlu mahzenin kâtibine 1114(1702)'deki Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında bir hass-ı sâde hil'at verilmişti[123].

f) Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi : Kerestelerin tevzi defterlerini tutarak gelip-giden eşyayı kaydeden Tersâne-i Âmire Liman Kâtibi idi[124].

g) Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi : Zindan Kâtibi, Tersâne-i Âmire zindanındaki esir ve mücrimlerin mevcudlarını tesbit ve başka zindanlardan gönderilenleri teslim alarak zindana girip çıkanları kaydederdi[125]. Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibinin tuttuğu defterlere göre zindandaki esir ve mücrimlere yiyecek ve giyecek verilirdi[126].

Kürek cezasına mahkûm edilenlerin Tersâne-i Âmire zindanına teslimi sırasında veya İstanbul zindanından Tersâne-i Âmire zindanına mücrim gönderildiğinde Tersâne-i Âmire zindan kâtibi gelenleri teslim aldığına dâir birer temessük verirdi[127].

XVII. asrın ilk yarısında Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibine 120 akçe aylık ödenmekte[128], kalyon denize indirilirken bir hass-ı sâde hil'at giydirilmekteydi[129]. Tersâne-i Âmire Zindanının ayrıca 1085(1674-75)'den önce ayda 120 akçe maaş alan bir kilidçisi bulunmaktaydı[130].

[121] XVII. asırda kâtibin gemi inşası sırasında aylığı 500 akçe, halifenin 150 akçe, kantarcının 200 akçe ve Tersâne-i Âmire Emini cânibinin 1000 akçe idi (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[122] 13 Zilhicce 1109 (22 Haziran 1698)'da Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Eminine yazılan hükümde, berât ile ikinci kâtib olan Ahmed'in bu hizmete liyâkatinden bahsedilmektedir (*MAD.*2732, s.99). 8 Şa'ban 1114 (28 Aralık 1702)'de ikinci kâtibe ayda 1000 sağ akçe verilmesi isteniyordu (*MAD.*5362, s.68). Gurre-i Ramazan 1115 (8 Ocak 1704)'de ise, birinci halifeye günde 30 akçe, ikinci halifeye 15 akçe veriliyordu (*MAD.*5362, s.72).

[123] *MAD.*5362, s.65.

[124] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a. 993 (1585) senesinde Liman Kâtibi olan Hacı Nebi, lüzûmlu kerestelerin teslimi ve alınışı ile ilgilenmekte idi (*MAD.*852, s.17-21).

[125] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a.

[126] 993 (1585) senesinde zindandaki esir ve mücrimlere "kâtib-i üsârâ" denilen zindan kâtibinin tuttuğu listeye göre yiyecek ve giyecek verildiğine dair *MAD.*852, s. 8-9'da kayıd vardır.

[127] Tersâne-i Âmire Zindanına teslim edildiğine dair kâtibin verdiği temessükler onun mührünü taşımaktaydı (AE-Mehmed IV, nr.4508-12, 4538-39).

[128] *MAD.*4799, s.186.

[129] *MAD.*5362, s.65.

[130] *MAD.*4799, s.186.

h) Tersâne-i Âmire Veznedârları : Tersâne-i Âmire Ocaklığı, İstanbul ve Galata avârızları ile kürekçi bedellerinin hesabını tutmakla vazifeli olan[131] veznedârlara şumârî de denilmekteydi[132].

XVII. asrın ilk yarısında sayıları beş iken[133], Uzun Piyale Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı (1 Şevval 1052-4 Muharrem 1054/23 Aralık 1642-13 Mart 1644) esnasında yediye çıkarılmış, veznedârların itirazı üzerine tekrar beşe indirilmişse[134] de, 1113 (1701) senesinde yine yedi kişi olarak vazifelerine devam etmişlerdir[135]. XVII. asrın ilk yarısında veznedârlara ödenen aylık ücret 440 akçe idi[136].

2. Evrak Dairesi

a) Tersâne-i Âmire Reisi: Bu da, Tersâne-i Âmire'ye ait askerî zeamet ve timarların kaydedildiği evrak ve defterleri muhafaza ederek, Tersâne-i Âmire Defterhânesi Müdürlüğü yapıyordu[137]. Maiyyetinde Tersâne-i Âmire'nin defter kethudâsıyla, defter emini bulunmaktaydı[138].

Tersâne-i Âmire Riyâseti vazifesine Divân-ı Hümâyûn kâtiblerinden tayin yapıldığı gibi[139], eski reîsülküttâblardan da nasb olunuyordu[140].Tersâne-i Âmire Reisi'nin vekâleten Tersâne-i Âmire Defter Eminliği vazifesine baktığı da vâki idi[141].

aa) Tersâne-i Âmire Defter Emini: Tersâne-i Âmire'de Kapudan-ı Deryâ Eyâleti'ne tâbi sancakların zeâmet ve timarlarının kaydedildiği rûznamçe defterlerini muhafaza etmek, yapılan tayin ve kayıd tashihlerini yapmak ve durumu büyük

[131] *MAD.*4875, s.64.

[132] *MAD.*4799, s.186.

[133] Rebî'ülâhır 1054 (Haziran 1644)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, eskidenberi beş kişi olarak hizmet veren Tersâne-i Âmire veznedârlarının, Piyale Paşa zamanında ilâve edilen veznedârlara karşı çıkmaları üzerine, sayılarının arttırılmaması ve beş kişiden fazla ve eksik veznedâr olmaması emrediliyordu (*MZD.*X, vr.24b/2).

[134] *Aynı yer.*

[135] 7 Receb 1113 (8 Aralık 1701)'de Âsitâne Kaimmakamına, İstanbul Kadısına ve Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde,veznedâr olan yedi kişiye avâidlerinin verilmesi emrediliyordu (*MAD.* 4875, s.64).

[136] *MAD.*4799, s.186.

[137] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.429.

[138] *Aynı yer.*

[139] 24 Cemâziyelâhır 1054 (28 Ağustos 1644)'de Kapudan Yusuf Paşa'nın arzıyla Dîvân-ı Hümâyûn kâtiblerinin emekdârlarından Mehmed Efendi'ye ehl-i kalem olması hasebiyle Tersâne-i Âmire Reisliği vazifesi verilmişti (KK.258, s.51).

[140] 29 Rebî'ülâhır 1054 (5 Temmuz 1644)'de Tersâne-i Âmire Reisliğine sâbık Reîsülküttâb Abdullah Efendi tayin edilmişti (KK.258, s.36).

[141] Evâil-i Receb 1100 (21 Nisan-1 Mayıs 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Dîvân-ı Hümâyûn kâtiblerinin emekdârlarından Mehmed'in Tersâne-i Âmire Riyâsetine tayini ve Defter Emânetine vekâleti emrediliyordu (*MD.*XCVIII, s. 186/633).

Defterhâneye ve Ruûs Kalemine bildirmekle mükellef olan Tersâne-i Âmire Defter Emini, maiyyetindeki kâtib ve şâgirdleri ile Tersâne-i Âmire Reisi'nin idaresi altında hizmet ederdi[142].

ab) Tersâne-i Âmire Defter Kethudâsı: Tersâne-i Âmire'ye ait zeâmetlerin muâmelâtını idare eden dairenin müdürü olup, maiyyetinde kâtib ve şâgirdleri bulunurdu. Tersâne-i Âmire Reisinin emri altında çalışıyordu[143].

b) Tersâne-i Âmire Liman Reisi: Liman Kapudanı da denilen Tersâne-i Âmire Liman Reisi Patrona ve Riyâle derecesinde olup, donanma ile sefere iştirak etmiş kapudanlar arasından seçilirdi[144]. Tersâne-i Âmire'de kızağa çekilmiş bekleyen gemilerin muhafazasını, maiyyetindeki mandacı denilen muhafızları ile temine çalışan Tersâne-i Âmire Liman Reisi, aynı zamanda gemilerin demirbaş defterini de tutardı[145].

Liman Reisi'nin XVII. asırda gemi inşası sırasında aylık ücreti 120 akçe idi[146].

B. Tersâne-i Âmire Kethudası

Aynı zamanda donanma-yı hümâyun ricâlinden olan Tersâne-i Âmire Kethudası, Kapudân-ı Derya'dan sonra Tersâne-i Âmire'nin birinci hâkimi olup[147], Tersâne-i Âmire'de iken kadırgalardaki kapudan ve mürettebâta hükmeder[148], Tersâne'nin inzibat ve disiplinini temin ederdi[149]. Kasımpaşa'da ikamet ederek bir mücrim bulduğunda suçuna göre cezasını veren[150] Tersâne-i Âmire Kethudası, ayrıca Galata'da denizcilikle alâkalı alışverişlerin narhını da tanzim ederdi[151].

Tersâne-i Âmire Kethudası, önceleri azab reisliğinden silsile-i merâtib ile gelir ve bir gemide vardiyanbaşı, hünkâr gemisi reisi, daha sonra kethuda

[142] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.429. Evâil-i Zilka'de 1043 (29 Nisan-8 Mayıs 1634) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Deryâ Kalemine ait zeâmet ve timarların beyaz olunan rûznamçelerini Tersâne-i Âmire'de muhafaza etmek üzere Defter-i Hâkânî Kâtiblerinin emekdârlarından Dârende Şa'ban'ın istihdâmı emredilmekteydi (KK.178, s.21/2).

[143] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.429.

[144] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.428.

[145] *Aynı yer.*

[146] *MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72.

[147] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.427.

[148] Imber, *A.g.m.,* s.240.

[149] Uzunçarşılı, *Bahriyya,* s.948.

[150] Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler,* Ankara 1940, s.145.

[151] Mübahat S.Kütükoğlu. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri,* İstanbul 1983, s.290-293.

olurdu[152]. Sonraki tarihlerde Kapudân-ı Derya Eyâletindeki derya beylerinden tayin edilmişlerdir[153]. Tersâne-i Âmire Kethudalığından kapudân-ı deryalığa yükselmiş olanlar da vardı[154].

Tersâne-i Âmire Kethudası, Kapudân-ı Derya ile birlikte seferlere iştirak etmekte[155], hatta Karadeniz'e giden donanmaya bazan kumandan tayin edilmekteydi[156]. Kapudan Paşa'nın donanmayla gitmediği zamanlarda ise, yerine Tersâne-i Âmire Kethudası beylerbeyilik pâyesiyle sefere giderdi[157].

Tersâne-i Âmire Kethudası tersânede olmadığı zamanlarda onun işlerine bakan bir vekil vardı[158]. Tersâne-i Âmire Kethudâsının, Tersâne-i Âmiredeki hâkimiyetine alâmet olarak elinde Hind kumaşından mavi renkli asası olurdu. Altı çifte kayığa biner, padişah baştarda ile Boğaz'da gezinti yaptığında geminin dümenini tutardı[159]. Donanma sefere çıkarken yapılan merasimde, sadrâzam teşrif ettikten sonra baştardaya binmek üzere giderken önde Tersâne-i Âmire Kethudası elinde değnek ile yürürdü. Bu merasimde Tersâne-i Âmire Kethüdasının pâyesi varsa başına selîmî giyerdi[160]. Bazı merâsimler vesîlesiyle Tersâne-i Âmire Kethudasına da hil'at hediye ediliyordu. Nitekim, 1182 (1768) senesinde Nasr-ı Cenk ve Feth-i Zafer adlı kalyonların denize indirilmesi esnasında Tersâne-i Âmire Kethudâsına bir hil'at giydirilmişti[161]. Tersâne-i Âmire Kethudasının kendisine mahsûs bir baştardası vardı[162].

[152] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a. 4 Muharrem 1054 (13 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire Kethudalığı Tersâne emekdâr ve ihtiyarlarından Kurd Ağa'ya verilmiş (KK.258, s.5), 24 Rebî'ülâhır 1054 (30 Haziran 1644)'de ise, Tersâne Reislerinden Hımâr-zâde Mehmed Efendi'ye tevcih edilmişti (*A.g.d.,* s.38).

[153] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.427. Ancak, 5 Muharrem 1054 (14 Mart 1644)'de Tersâne-i Âmire Kethudası Karahoca'nın Rodos Sancakbeyliğine tayin edildiği görülmektedir (KK.258, s.3).

[154] 1 Şevval 1052-4 Muharrem 1054 (23 Aralık 1642-13 Mart 1644) arasında kapudân-ı derya olan Uzun Piyâle Paşa *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.66a; Danişmend, *Kronoloji,* V, 191) ile, 28 Zilhicce 1057-26 Cemâziyelevvel 1058 (25 Ocak 1648-18 Haziran 1648) arasında kapudân-ı deryâ olan Ammârzâde Mehmed Paşa Tersâne-i Amire Kethudalığından bu mevkie getirilmişlerdir (*Tuhfetü'l-kibar,* vr. 66; Danişmend, *Kronoloji,* V, 192-3).

[155] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.428. Rebî'ülevvel 963 (Ocak 1556) tarihiyle Tersâne Kethudâsına gönderilen hükümde, yanında bulunan kadırgalarla birlikte Tersâne-i Âmire'ye dönmesi emrediliyordu (*MD.*II, s. 6/54).

[156] Evâsıt-ı Şevval 1107 (13-23 Mayıs 1696)'de (*MD.*CVIII, s. 264/2) ve Evâil-i Zilhicce 1107 (2-12 Temmuz 1696)'de *(a.g.d.,* s. 358/2)Tersâne Kethudasına gönderilen hükümlerde, Azak kalesinin muhafazası için görevlendirilen üç kadırga ve yirmi firkateye başbuğ tayin olunduğu bildirilerek derhal donanmayla emredilen mahalle gitmesi ferman olunuyordu.

[157] Tevkı'î, *Kanunnâme,* s.537.

[158] Evâil-i Zilka'de 1108/22 Mayıs-1 Haziran 1697'de (*MD.*CX, s. 4/5), Evâsıt-ı Safer 1111/7-17 Ağustos 1699'da (*MD.*CXI, 72/3) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1114/12-22 Ekim 1702'de (*MD.*CXII, s. 353/3) kürek cezasına mahkûm mücrimlerle alâkalı olarak Tersâne-i Âmire Kethudası Vekiline hükümler gönderilmişti.

[159] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.428.

[160] Tevkı'î, *Kanunnâme,* s.537.

[161] Gökyay, *Osmanlı Donanması,* s.31.

[162] Bk."Kürekçi ve Alatçıların Gemilere Dağılımı" kısmı.

Kapudân-ı Derya Eyâletindeki Sığla Sancağı Tersâne-i Âmire Kethudasının hassı idi[163]. XVI. asrın ilk yarısında 35 akçe yevmiye[164] alan Tersâne-i Âmire Kethudasına 1085 (1674-75)'e kadar gemilerin inşası sırasında ayda 2000 akçe ücret verildiği halde, 1085 (1674-75)'de bu mikdar 1500 akçeye düşürüldü[165].

Tersâne-i Âmiredeki kethudâdan ayrı olarak Gelibolu Tersânesinde de bir kethudâ bulunmaktaydı[166].

C. Tersâne-i Âmire Ağası

Tersâne-i Âmire Ağası, Kapudân-ı Deryânın Tersâne-i Âmire'deki kaimmakamı yerinde idi[167]. Bunun da Tersâne-i Âmire Kethudası gibi Hind kumaşından asası ve üç çifte kayığı vardı[168]. Sefere çıkacak gemilere yüklenecek mühimmatı kontrol etmek de Tersane-i Âmire Ağasının vazifeleri cümlesindendi[169].

Tersâne-i Âmire Ağasının gemilerden gelen bazı gelirleri olduğu bilinmektedir[170]. Gemilerin inşası sırasında ona da diğerleri gibi aylık ücret ödenmiş ve 1085 (1674-75)'e kadar 1500 akçe tahsis edilmiştiı[171]. 1085 (1674-75) senesinde Tersâne-i Âmire'den maaş alanlar arasında yapılan düzenlemelerde Tersâne-i Âmire Ağasına ödenen aylık kaldırılmış[172], ancak 28 Ramazan 1115(4 Şubat 1703)'de yeni bir emirle her ay 1280 sağ akçe verilmeye başlanmıştı[173]. XVIII. asırda Tersâne-i Âmire Halkının maaşları verildiğinde "eyyâm kusûrları"ndan Tersâne-i Âmire Ağası olanlara 2500 akçe ödenmekteydi[174].

Yeni bir gemi inşa edildiğinde veya suya indirme sırasında Tersâne-i Âmire Ağasına hil'at giydirilirdi. Nitekim, 8 Rebî'ülevvel 1114 (2 Ağustos 1702)'de

[163] 1017 (1608-9)'de Sığla ve Sığacık Sancağının has gelirleri 300.082 akçedir (Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân,* M.Tayyib Gökbilgin'in Giriş yazısı ile, İstanbul 1979, s.20).

[164] 933-4 (1527-8) tarihli Galata Tersânesi Muhâsebe Defteri (İE-Bah.nr.140, s.8)

[165] *MAD.*4799, s.186. Bu mikdar, 1114 (1702)'de de aynı şekilde devam etmiştir (*MAD.*5362, s.72).

[166] Cemâziyelevvel 1016 (Ağustos-Eylül 1607)'da Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, aynı zamanda kirpas emini olan Gelibolu Tersâne Kethudasının zimmetinde kalan 330.000 akçenin teslim alınması emrediliyordu (MD.LXXVI, s. 61/153). Gelibolu Tersâne Kethudâsı ile alâkalı olarak ayrıca bk. *Tuhfetü'l-kibâr,* vr. 22b.

[167] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a. Selh-i Zilka'de 1002 (17 Ağustos 1594)'de Kapudân-ı deryâ Cigalazâde Sinan Paşa, sefere çıkarken Tersâne-i Âmire Ağalığı hizmetine zeâmetli müteferrikalardan Rıdvan Ağa'yı bırakmıştı (*Selânikî,* vr. 213a).

[168] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.428.

[169] 1029 (1620)'de Karadeniz'e gidecek 10 gemiye Tophâne-i Âmire'den verilen top ve top ile alâkalı mühimmâtın teslimini Tersâne-i Âmire Ağası tasdik etmişti (*MAD.* 9825, s.78-9).

[170] *Eyyûbî Efendi,* vr.22a.

[171] *MAD.*4799, s.186.

[172] *Aynı yer.*

[173] *MAD.*5362, s.72, derkenar.

[174] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.428.

Kapudâne-i Hümâyûn kalyonunun denize indirilmesi sırasında Tersâne-i Âmire Ağasına da bir hass-ı sade hil'at hediye edilmişti [175].

1058-59 (1648-49)'da Tersâne-i Âmire'de ikinci bir Tersâne-i Âmire Ağası daha bulunduğu tesbit edilmektedir [176].

D. Kalyonlarla İlgili Görevliler

1. Kalyonlar Nâzırı

Tersâne-i Âmire'de inşa edilecek kalyonlar için bir de nâzır tayin edilmekteydi. Tersâne-i Âmire'de inşa olunan kalyonların nâzırının Tersâne-i Âmire Emini olduğu vesikalardan anlaşılmaktadır [177].

2. Kalyonlar Defterdârı

Kalyonlardaki ulûfe ve mühimmât defterlerini muhafaza eden kalyon defterdârı, mürettebât ile levendlerin yiyeceklerinin, bilhassa peksimedin temini ve taksimi ile vazifeli idi [178].

3. Kalyonlar Kâtibi

Kalyonların mürettebâtı ile bunların iâşe ve aylıklarını ve kalyonların levâzım hesâblarını tutan memur, kalyon kâtibi idi [179]. Kalyon kâtibine, kalyon halifesi ile bir kalem heyeti yardımcı olmaktaydı [180].

Kalyonlarda hizmet edenlere verilecek ta'yinât, kalyonlar kâtibinin tuttuğu defterdeki kayıdlara göre dağıtılırdı [181]. Yine, kalyonlar levendâtının donanmada bulundukları sıradaki çorbalıkları için lüzûmlu mercimek ve buğday da kalyonlar kâtibi vasıtasıyla temin ediliyordu [182].

[175] *MAD.*5362, s.65.

[176] Tersâne-i Âmire Muhasebe defterinde (MAD.5932, s.34), Tersâne-i Âmire ikinci Ağasının Tersânedeki odasının tefrîşinde kullanılacak eşyalar zikredilmektedir.

[177] 12 Zilka'de 1103 (26 Temmuz 1692)'de Tersâne-i Âmire'de inşa olunacak kalyonların nâzırı Tersâne-i Âmire Emini (KK.2475, s.3), 15 Şa'ban 1060 (13 Ağustos 1650)'da İznikmid'de inşa olunacak iki kalyonun nazırı da Kocaeli Sancakbeyi (KK.72, s.2) idi.

[178] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.430-1. 1113 (1701)'de kalyonlardaki 13.425 kalyon levendinin peksimedleri kalyonlar defterdârı tarafından temin edilip levendlere dağıtılmıştı (*MAD.*4876, vr.48a).

[179] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.430.

[180] *Aynı yer.*

[181] 1103-4 (169ff3) senesinin et bahâsı bu şekilde ödenmişti *(MAD.* 18517, s.9).

[182] Evâhır-ı Şevval 1107 (23 Mayıs-ı Haziran 1696)'de Kapudan Paşa'ya yollanan hükümde, Mısır'dan gönderilmesi gereken mercimeğin bu sene Kalyonlar Kâtibi vasıtasıyla İstanbul, İzmir ve Kuşadası'ndan temini emrediliyordu (*MD.* CVIII, 275/2).

E. Tersâne-i Âmire'deki Din Görevlileri ve Diğer Personel

1. Tersâne-i Âmire Câmiinin Vazifelileri

Tersâne-i Âmire'de bulunan câmiin vazifelileri 15 kişi idi. 1076-1105(1665-1693) tarihleri[183] arasında 12 akçe yevmiyeli bir vâiz, 30 akçe yevmiyeli bir imam-hatib, 12 akçe yevmiyeli ikinci imam, 3'er akçe yevmiyeli ve namazdan evvel Kur'an'dan bir cüz okumakla vazifeli iki cüzhan, 5 akçe yevmiyeli müezzinbaşının yardımcısı olarak bir sermahfil, 4 akçe yevmiyeli câmide hayır sahiblerini anan bir muarrif, 7'şer akçe yevmiyeli üç müezzin, 5 akçe yevmiyeli cenazeyi ve cuma vaktini haber veren bir salâ müezzini, 3 akçe yevmiyeli Kur'an'dan en az on âyet okuyan bir aşır-hân, 4 akçe yevmiyeli fetih sûresi okumakla vazifeli bir fetih-hân, 8 akçe yevmiyeli mescid imamı, 6 akçe yevmiyeli musluğa su taşıyan bir "âb-keş-i musluk" olmak üzere hepsine günde 116 akçe yevmiye ve üç ayda 10.266 akçe maaş veriliyordu[184].

2. Diğer Tersâne-i Âmire Personeli

Zikredilenlerden ayrı olarak Tersâne-i Âmire'de bulunup, idârî hizmetlerde vazife yapanlar arasında neccarlar çavuşu[185], ser-gûmiyân[186], halife-i gûmiyân[187], funda reisi ve çavuşu[188], varilci çavuşu[189], Tersâne Başçavuşu[190], mûtemed[191], mûtemed çavuşu[192], arayıcılar çavuşu[193], Kapudan Paşa ve Tersâne-i Âmire Emini ile Ağa'nın odabaşıları[194], Tersâne-i Âmire sakası[195], orta çavuşu[196], cânib, rûznamçe ve cânib-i icâre kisedârları[197], kalafatçıbaşı[198], kıbtî demircibaşı[199] ve benzeri kimseler bulunuyordu.

[183] 1076/1665-6 (*MAD.*3730, s.26), 1081/1670-1 (*MAD.*3720, s.45-6) 1084/1673-4 (KK.5644, s.26), 1087/1676-7 (KK.5645, s.25-6), 1090/1679-80 (*MAD.*6028, s.28), 1096/1685 (KK.5648, s.28), 1098/1687 (KK.5651, s. 30) ve 1105/1693-4 (KK.5653, s.7-12) senelerine ait Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerinde câmi vazifelileri de yer almaktadır.

[184] *Aynı yer.*

[185] 1085 (1674-5)'den önce aylığı 360 akçe iken (*MAD.*4799, s.186), bu tarihten sonra 300 akçe oldu (*MAD.*5362, s.72).

[186] 1085 (1674-5)'den önce aylığı 475 akçe iken (*MAD.*4799, s.186), bu tarihten sonra 300 akçeye inmiştir (*MAD.*5362, s.72).

[187] Aylığı 120 akçe idi (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[188] Aylıkları 60'şar akçe idi *(Aynı yer).*

[189] Aylığı 60 akçe idi *(Aynı yer).*

[190] Aylık ücreti 500 akçe olup (*MAD.*4799, s. 186), yeniçerilerin Tersâne-i Âmire Ocağındaki başçavuşları idi (Karamursal, *A.g.e.*, s.150).

[191] Aylık ücreti 750 akçe idi (*MAD.*4799, s.186). 1088 (1677)'de Tersâne-i Âmire mûtemedi olan Ahmed Bey, kayıkların levâzımâtına 19.026 akçe masraf yapmıştı (AE-Mehmed IV, nr.10442).

[192] Aylığı 120 akçe idi (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[193] Aylığı 120 akçe idi (*MAD.*4799, s.186).

[194] Aylıkları sırasıyla 340, 240 ve 60 akçe idi *(Aynı yer).*

[195] Aylığı 60 akçe idi *(Aynı yer).*

[196] Aylığı 60 akçe idi *(Aynı yer).*

[197] Aylıkları 150'şer akçe idi *(Aynı yer).*

[198] Aylığı 300 akçe idi (*MAD.*4799, s.186; *MAD.*5362, s.72).

[199] Aylığı 150 akçe idi *(Aynı yer).*

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE HALKI

Tersâne-i Âmire ve Bahriye hizmetinde bulunan harc-ı hassa reisleri (gemi kaptanları), azab ve azab reisleri, neccar, kalafatçı, pârû-tıraş, haddad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü, kumbaracı, vardiyan, gûmî, müteferrika, mütekaid ve nöbetçilerin hepsine birden Tersâne-i Âmire Halkı deniliyordu[200].

Tersâne-i Âmire Halkının mevcudu, XVI. ve XVII. yüzyıllarda değişiklik arzetmekteydi. Nitekim, 954(1547) senesinde 1800 olan Tersane-i Âmire Halkının sayısı,bu tarihten sonra 2652[201], İnebahtı mağlûbiyeti sonrasında ise 2385[202] kişi idi.

XVII. yüzyılın başlarından itibâren mevcudu giderek azalan Tersâne-i Âmire Halkı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapûdân-ı deryâlığı sırasında (1072-76/1661-66) yeni bir yoklamaya tâbi tutulmuş[203], bundan sonra mevcûdun hesâb edilmesinde bu sayımın esas alınması ve değiştirilmemesi hükmü getirilmişti. Bu yoklama Mısırlıoğlu İbrahim Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı (1097-1100/1685-88, 1101-3/1690-92) zamanına kadar devam etmiş, nihayet bu dönemde de yeni bir tahrir yapılmıştır[204]. Yeni yoklamanın yapılmasıyla 1076 (1655-56)'da 1005 ve daha sonra 1003 olarak tesbit edilmiş, 1105 (1693-94) tarihinden sonra ise, Tersâne Halkının mevcûdu 726'ya kadar azalmıştı[205].

[200] Bu bilgiler, Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevacib Defterlerinden çıkartılmıştır. Bu defterlerden XVII. yüzyılda mevcûd olanlar için bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmı. XVII. yüzyılın sonlarında hazırlanan bir lâyihada (A.Süheyl Ünver, "XVII inci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Lâyiha", *Belleten,* XXXIII/129, Ankara 1969, s.33) Tersâne-i Âmire Halkı ile alâkalı olarak kadırga reisleri, dümenciler, kalafatçılar, yelkenciler ve vardiyacılar zikredilmektedir. Kâtib Çelebi ise, Tersâne Halkı ile azabları kastetmekte ve sonra bunlar arasında kapudan, reis, kalafatçı, kumbaracı, neccar ve diğerlerini saymaktadır (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.66b). Bu bilgiler, Tersâne-i Âmire Halkı hakkında bilgi veren *İbrahim Hamdi'nin Atlası'nda* (Süleymaniye Ktb.Esad Efendi Kitapları, nr.2044, vr.165a) aynen tekrar edilmiştir. Uzunçarşılı ise, Kâtib Çelebi'nin bütün Tersâne Halkını azab saymasını tenkid ederek, azabların Tersâne halkı arasından bir sınıf olduğunu izah eder (*Merkez-Bahriye,* s.406).

[201] 10 Şa'ban 979 (28 Aralık 1571) tarihli Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine gönderilen hüküm: *MD.* XVIII, s. 76/162.

[202] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihiyle Kapudan'a gönderilen hüküm: *MD.* X, s. 210/319.

[203] Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı esnasında yapılan yoklamanın hangi tarihte tamamlandığı kesin olmamakla beraber, mevcudu yeniden tesbit edilen Tersâne-i Âmire Halkının bu şekline elde mevcud defterlerde boşluk olduğu için ilk defa 1076 (1665-6)'da rastlanmaktadır (*MAD.* 3730). Ancak, 27 Cemâziyelevvel 1073 (7 Ocak 1663)'de Tersâne-i Âmire mütekaidlerinin bir sayımı emredildiğine göre, Tersâne-i Âmire Halkının yoklamasının da bu senede yapıldığı kabul edilebilir (*MAD.* 1316, s. 4).

[204] 1105 (1693-4) tarihli Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib defterinde, bu yoklamanın İbrahim Paşa'nın tahririne göre yapıldığı ifade edilmiştir (KK. 5653, s. 4).

[205] Tablo V. Tersâne-i Âmire Halkının mevcudu XVIII. yüzyılın ortalarıyla son yarısında da 727 kişi idiler (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s. 411). Ancak, II. Mustafa'nın saltanatına (1106-1115/1695-1703) rastlayan 1114 (1702-3) senesinde Tersâne-i Âmire Halkının mevcudunun 2100 olarak kaydedildiği görülmektedir (Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.117) ki bu rakamın gerçek mevcudu yansıtmadığı, eski kayıtlardan çıkartıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo V : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Halkının Mevcudu

Sene	Mevcûd	Sene	Mevcûd
1601	3524	1676	1003
1604	3337	1679	1003
1608[206]	2761	1685	1003
1612	2631	1687	1003
1635	2337	1692	821
1641	1668	1694	790
1648	1952	1695	821
1654	1932	1696	790
1665	1005	1698	726
1670	1003	1700[207]	726
1673	1003		

Tersâne-i Âmire Halkının mevâcibleri de mevcudları ile mütenâsib olarak değişmekte, XVII. asrın ikinci yarısından sonra büyük bir azalma göstermekteydi. Nitekim, 1017(1608-9)'de üç aylık mevâcibleri toplam 1.944.917 akçe[208], 1062 (1652)'de 1.681.955 akçe[209], 1076(1665-66)'da 974.968 akçe[210], 1079-80 (1668-69)'de 980.702 akçe[211], 1081 (1670-71)'de 978.479 akçe[212], 1084 (1673-74)'de 944.817 akçe[213], 1087(1676-77)'de 941.985 akçe[214], 1090(1679-80)'da[215] ve 1098 (1686-87)'de[216] 941.985 akçe, 1103 (1691-92)'de 687.087 akçe[217] idi.

Tersâne-i Âmire Halkının maaşları Küçük Rûznamçe Kalemi'nden denetlenmekte ve mevcudlarını gösteren kayıdlar bu kalemde bulunmaktaydı. Maaş verildiği zaman buradaki kayıtlara göre ödeme yapılıyordu. 15 Muharrem 1084 (2 Mayıs 1673)'de Küçük Rûznâmeci Efendi'ye gönderilen hükümde, Tersâne-i

[206] Risâlesini 1017 (1608-9) senesinde yazan Ayn-ı Ali Efendi'nin Tersâne-i Âmire Halkı için verdiği rakam 2364'dür (*Kavanîn,* 92, 114).

[207] 1010-1105 (1601-1694) arası için bk.not 200'de zikredilen Yoklama ve Mevâcib Defterleri. 1105-1112 (1694-1701) arası için bk.*MAD.*22249, s. 41, 49, 60, 86.

[208] Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.92,114.

[209] Bu mikdar Tarhuncu Lâyihasında verilen senelik mevâcibin dörtte biridir. "Senelik Mevâcib 6.727.823 akçedir" (Mehmed Halîfe, *Târih-i Gılmânî,* İstanbul 1340, s.31). Aynı bilgi *Ayn-ı Ali Risâlesi*'nde de mevcuddur *(Kavânîn,* s.117).

[210] Tersâne-i Âmire reis ve kapudanlarının yetimlerine ödenen mevâcib ile birlikte 993,753 akçe idi (*MAD.*3730, s.26).

[211] Ömer Lütfi Barkan, "1079-1080 (1669-1670) Mâlî Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek'leri", *İFM,* XVII/1-4, İstanbul 1960, s.231.

[212] *MAD.*3720, s.46.

[213] KK.5644, s.26.

[214] KK.5645,s.27.

[215] *MAD.*6028, s.28.

[216] KK.5651, s.31.

[217] Bir senelik mevâcib 2.752.248 akçe idi (*MAD.*12603, s.5).

Âmire Halkı mevcudunun 1003 kişiden fazla olmaması ve seferler sebebiyle vuku bulan mahlûl gediklere habersiz tayin yapılmaması emrediliyordu[218].

Tersâne-i Âmire Halkına her mevâcib tevziinde, Küçük Rûznâmçe'ye de, bir mikdar akçe harc olarak ayrılıyordu. Fakat, bu husûsun bazı ihtilâflar doğurduğu görülmektedir. 5 Receb 1089(23 Ağustos 1678) tarihli Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen bir buyurulduda, her mevâcib tevziinde Küçük Rûznamçe'ye verilmesi gereken 20.000 akçe rûznamçe resimlerinin 10.000 akçeye indirilmesinin haksızlık olduğu, vâki şikâyet üzerine bu husûsun düzeltilmesi emredilmekteydi[219]. Ancak, 16 Zilka'de 1099(12 Eylül 1688) tarihli fermanda ise, 10.000 akçeden fazla harc alınmaması hususunda ellerinde ferman olan Tersâne-i Âmire Halkının bu isteği nazar-ı itibare alınarak,Kapudân-ı Deryâ Köse Ali Paşa (1082-1086/1672-1675) zamanındaki sayıma göre, tevcih tezkirelerinin Küçük Rûznamçeye kaydından dolayı harc ve her mevâcib dağıtılması esnâsında 10.000 akçeden fazla rûznamçe harcı alınmaması ferman olunuyordu[220].

Tersâne-i Âmire Halkı arasında, hizmetleri uzun seneler devam edenler, vazifeleri babadan oğula geçenler de oluyordu. Bunlar içinde, *Tersâne-i Âmire Halkının Yoklama ve Mevacib Defterleri*nde, hizmeti 35 seneyi bulanlar görülmektedir. Meselâ, normal azab bölükleri arasında yer alan 47, 104 ve 145. bölüklerin bölükbaşıları 1010-1045(1601-1636) seneleri arasında vazifelerinde hiçbir değişme olmadan hizmet etmişlerdir[221].

Yine 1045-1058 (1635-1648) arasında Bey bölüklerinden 59. bölüğün bölükbaşısı olan Çırpan b. Françesko'nun[222] oğlu olduğu anlaşılan Franko b. Çırpan, 1064 (1653-4)'de aynı bölüğün bölükbaşısı olarak vazife yapıyordu[223].

A. Azablar

Tersâne-i Âmire'de ve donanmada hizmet eden tüfenkli bir askerî sınıf olan azablar, Tersâne-i Âmire Halkı içinde teşkil ettikleri bölükleri ile kalabalık bir mevcud oluşturmaktaydılar[224].

[218] KK.5644, s.1. Tersâne-i Âmire Halkının maaşlarının küçük Rûznâmçe Kalemi'nden denetlendiği konusunda ayrıca bk. Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s.113.

[219] KK.5645, s.1/1.

[220] KK.5651, s.33.

[221] 1010 (1601-02)'da 47. bölüğün bölükbaşısı olan Şa'ban b.Murad Bey (*MAD.*3904, s. 54), 1013/1604-5 (*MAD.5466, s.54), 1017/1608-9, MAD.*6918, s.52), 1021/1612-3 *(MAD.*7255, s.99) ve 1045/1635-6'de (*MAD.*7135, s.35) de yine aynı bölüğün bölükbaşısı idi. 104. bölüğün bölükbaşısı Mehmed b.Mustafa 1010/1601-2 (*MAD.*3904, s.70) ve 1045/1635-6'de (*MAD.*7135, s.51), 145. bölüğün bölükbaşısı İbrahim b.Mustafa 1010/1601-2 (*MAD.*3904, s.80) ve 1045/1635-6'de (*MAD.*7135, s.62) aynı vazifede idiler.

[222] 1045/1635-6 (*MAD.*7135, s.105) ve 1058/1648'de (*MAD.*3412, s.113) Çırpan b.Françesko bölükbaşı idi.

[223] *MAD.*4626, s.89.

[224] Kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrılan azabların ve azab kelimesinin menşei ile diğer devletlerdeki benzerleri için bk.Fuad Köprülü, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s.81-82. Bu madde-

Azab bölüklerinde reis, odabaşı ve aşçıbaşı zâbit olarak bulunmaktaydı[225]. Yelkencilikten geçilen reis[226], azab bölükbaşısı olup, azabların kumanda ve idaresi ile vazifeliydi. Terfi ederse harc-ı hassa reisi (kapudan) olurdu[227]. Reis olan bir azab, kapudan olmazsa sırası ile terfi ederek vardiyanbaşı, hünkâr gemisi reisi ve Tersâne-i Âmire Kethudâlığma yükselirdi[228].

Azablar, Türkler arasından ve vilâyetlerden kefilli olarak, belirli avârız-hâneleri hesab edilerek alınırdı. Azab veren hane avârızdan muaf tutulur ve diğer haneler, gönderilecek olan azab için fermanlarda tesbit edilen harçlığı aralarında toplamak suretiyle tedarik ederlerdi[229].

Azablar, donanma ve Tersâne-i Âmire'de bulunmalarına göre Tersâne-i Âmire Azabları[230] ve Donanma Azabları[231] şeklinde adlandırılırlardı. Bu sebeble, Tersâne-i Âmire yakınında azab kışlalarının bulunduğu yere Azabkapısı denilmiştir[232].

Tersâne-i Âmire hizmetine girince ulûfe alan azablar, zaman zaman yoklamaya tâbi tutulmakta, yoklama sırasında mevcud olmayanların ulûfeleri kesilerek eksiklerin yerine yeniden azab yazılmaktaydı[233].

Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib defterlerinde azab ve reisleri, cemaat şeklinde kaydedilmekte ve her "cemâat" adı altında, mevcud bölükler ve "bölükler" başlığı ile de mevcud neferler zikredilmekteydi. Bu defterlere göre

---

nin devamı olarak yazılan ve Osmanlı devletindeki azablar hakkında malûmat veren ilave kısım için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Azab", *İA*, II, İstanbul 1970, s.82-83.

[225] Graf Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (terc. Nazmi), Ankara 1934, s.145. Nitekim, 15 Zilka'de 956 (15 Aralık 1541) tarihli bir muhallefât kaydında İbrahim b.Mustafa adlı azab odabaşısı da yer almaktadır (KK.2434, vr.12b).

[226] Ramazan 979 (Ocak 1572)'da terakki ile reis olan yelkencilerin ihtiyaç üzerine tekrar yelkenci yapılması hususunda Kapudân'a hüküm gönderilmiştir (*MD*.X, 210/319).

[227] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.407.

[228] *Eyyûbî Efendi*, vr.22b; Uzunçarşılı, *Azab*, s.82-83.

[229] Temin şekli kürekçiye benzeyen azabların XVI. asırdaki statüleri için bk. *Kânunnâme-i Âl-i Osman/Kanunî Kanunnâmesi*, (neşr.Mehmed Ârif), *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi*, İstanbul 1329, s.59-61. Hammer, azabların deniz harblerinde reisleri tarafından kürekçi olarak kullanıldıklarını zikreder (*Hammer*, I, 141, 319-320).

[230] 1 Zilhicce 1086 (16 Şubat 1676)'da Tersâne-i Âmire'de mahlûl bir azab gediğinin tevcihi hakkında: AE-Mehmed IV, nr.11951.

[231] 10 Zilhicce 1067 (19 Eylül 1657)'de donanmaya teslim edilen 16 azab hakkında: AE-Mehmed IV, nr.4556. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

[232] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

[233] Şa'ban 963 (Haziran 1556)'da yapılan yoklamada, mevcud 2279 azabdan 128'i bulunamadığından ulûfeleri kesilmiş ve yerlerine 100 azab yazılması hususunda Kapudan Piyâle Bey'in mektûbu üzerine buyuruldu gönderilmişti (*MD*.II, s. 93/959). 10 Zilhicce 1067 (19 Eylül 1657)'de Ilıca-i Bergama kazasından alınan 16 azab Midilli'de Donanma-i Hümâyûn'a teslim edilmişti (AE-Mehmed IV, nr.4556).

1076 (1665-66) senesine kadar[234] Tersâne-i Âmire'den mevâcib alan azab ve reisleri 23 cemâat halinde sıralanmakta idi. XVII. yüzyılda azab bölüklerinin mevcudu 440 idi[235].

Tablo VI : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Azab Bölüklerinin Mevcûdu

Bölük adı	Adedi
Paşa Reisi bölüğü	1
Vardiyanlar bölüğü	1
Paşa Bölükleri	17
Serdar bölüğü	1
Padişah Reisi bölüğü	1
Paşa gemisi bölükleri	280
Bey gemileri bölükleri	68
Top gemileri bölükleri	10
Mavnalardaki bölükler	7
Kalyatalardaki bölükler	3
Gelibolu gemilerindeki bölükler	34
Taş gemilerindeki bölükler	5
At gemilerindeki bölükler	12
Toplam	*440*

XVII. Yüzyılda bu bölüklerdeki azab neferlerinin sayısı 1013-1105 (1604-1694) arasında giderek azalmış, 1588'den 239'a kadar düşmüştür[236].

Tablo VII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Azab Neferlerinin Mevcûdu

Sene	Mevcud
1604	1588
1612	1243
1635	845
1648	602
1665	330
1673	314
1685	315
1694	239

[234] Çünkü, bu tarihten sonraki defterlerde tertib ve azab mevcudları değişikliğe uğramıştır. Yoklama ve Mevâcib Defterlerinin listesi için bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmı.

[235] Marsigli, azab bölüklerinin 330 olduğunu yazar (*A.g.e*, s.152).

[236] Bk. "Kaynaklar Üzerine" kısmında zikredilen Yoklama ve Mevâcib defterleri.

Her bölükde bulunan azab sayısı 1-13, yevmiyeleri 4-71 akçe arasında değişiyordu[237]. Bir azab bölüğünde, ekseriyetle bölükbaşının yevmiyesi diğerlerine nisbetle daha fazla idi. Ancak bu husûsun her zaman böyle olmadığı mevâcib defterlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim, 1010(1601-02) senesinde azab bölüklerinden 138. bölüğün bölükbaşısı olan Mehmed b. Ahmed 9 akçe yevmiye aldığı halde, aynı bölükde bulunan Abdülbâki Nasuh [b.] Mehmed'in yevmiyesi 14 akçe idi[238].

Tersâne-i Âmire Yoklama ve Mevâcib Defterlerinde silsile-i merâtib takib edilerek kaydedilen cemaatleri şöylece zikredebiliriz.

I. Galata'daki Harc-ı Hassa Reisleri Cemâati

Bunlar, bulundukları gemilerin kapudanı olarak vazife yaparlardı. Azab bölükbaşısı olan reislerden tefrik edilmek için harc-ı hassa reisi, kadırga reisi veya gemi reisi denilirdi[239]. XVII. asrın ikinci yarısından itibaren harc-ı hassa reisi tabiri yerine kapudan kullanılmaya başlanmış[240], reis sadece azab bölükbaşılarına münhasır kalmıştır.

Gemi sahibi olan kapudan yani harc-ı hassa reisi, o geminin bütün efrâdına hükmederek zapt u raptı temin ile vazifeliydi[241]. Önceleri, kapudan olabilmek için, hizmet etmek ve harbde düşman gemilerinden birini teslim almak gerektiği halde[242], sonraları sadece yararlığı görülenlere hassa reislik verilmeye başlanmıştı[243].

XVII. asrın sonlarında bir firkateye kapudan olabilmek için firkatelerde bayrakdar olmak ve uzun seneler hizmet etmek gerekmekte[244], bir kalyataya

[237] Marsigli'ye göre bölüklerde 4-6 nefer bulunuyordu (*A.g.e.*, s.152). XVI. asırda bölüklü reislerin 10 nefer olması kanundu. 10 Şa'ban 979 (28 Aralık 1571) tarihli Kapudan ve Tersâne Eminine (*MD.*XVIII, s. 76/162) ve Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Kapudan'a (*MD.*X, 210/319) gönderilen hükümler bu mealde idi. XVIII. asırda bölüklerde yedişer azab bulunuyordu (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.408).

[238] *MAD.*3904, s.79.

[239] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.407, 432. Gemilerinde fener bulunduğu için bunlara fenerli reis de denilirdi (*Eyyûbî Efendi*, vr.22b).

[240] 1076 (1665-66) tarihli yoklama-mevâcib defterinde, daha önceki defterlerde görülen harc-ı hassa reislerinin yerine, Tersâne Kapudanları ifadesi yer almaktadır (*MAD.*3730, s.4). Bu tarihten sonra devamlı aynı tabir kullanılmıştır.

[241] *Eyyûbî Efendi*, vr.22a-b.

[242] *Eyyûbî Efendi*, vr.22b.

[243] *Aynı yer.* Cemaziyelevvel 963 (Mart 1556)'de Cezâyir-i Garb Beylerbeyisi Salih Paşa'ya gönderilen hükümde, yararlığı görülen Muhyiddin Reis'e Cezâyir'deki gemilerde kapudanlık verildiği belirtiliyor (*MD.*II, s. 50/454), Cemâziyelâhır 963 (Nisan 1556)'deki hükümde de Uluç Ali ve Haydar Reislerin 40'ar akçe ile hassa reisliğe tayinleri emrediliyordu (*MD.*II, s. 56/516).

[244] Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1106 (27 Aralık 1694-6 Ocak 1695)'da yeni bina olunan firkatelere başbuğ olan Ömer Kapudan'a gönderilen hükümde, beylik firkatelerden birinde bayrakdar olan ve altı senedir Tuna ve Akdeniz firkatelerinde levendlik yapan Hasan'm, deniz ilmine dâir malûmatı yeterli ise bir firkateye kapudan olarak tayini emrediliyordu (*MD.*CV, s. 68/3). Aynı

kapudan olabilmek için de firkatelerde kapudan olarak vazife yapmak ve müstehak olmak şartı aranmaktaydı[245]. Harc-ı Hassa Reislerinin mevcudu, XVII. asrın ikinci yarısına kadar 265-402 arasında değişmiş[246], yeni sayıma göre hazırlanan ve harc-ı hassa reisleri yerine kapudan olarak zikredilen reislerin sayısında ise hayli azalma olmuştur[247]. Buna göre, 1076-1081 (1665-1671)'de 42 olan kapudan sayısı[248], 1084-1098(1673-1687)'de 40'a[249], 1105 (1693-94)'de 25'e[250] inmiştir.

Harc-ı Hassa Reislerinin yevmiyeleri, XVII. asrın ikinci yarısına kadar 8-150 akçe arasında değişmekteydi[251]. Yoklama defterlerinde kapudan olarak zikredilmelerinden sonra sayılarında vuku bulan azalma ile birlikte, yevmiyenin azamî mikdarında da eksilme olmuştur. 1076-1081(1665-1671)'de 8-75 akçe iken[252], sonraları 8-80 akçe olmuş[253] ve 1105 (1693-94)'de 14-40 akçe[254] olarak tesbit edilmiştir.

2. Galata'daki Hassa Kadırgaların Reis ve Azab Cemâati

Bunlar iki bölükten müteşekkil idiler. a) Paşa Reisi Bölüğü b) Vardiyanlar Bölüğü.

a) Paşa Reisi Bölüğü: Kapudân-ı Derya'nın baştardasında reis olarak vazife yapanlara mahsus bölüktür. Mevcudu, 1010-1021 (1601-1613) arasında 13

tarihte, yine Ömer Kapudan'a yazılan iki ayrı hükümde, yirmi senedir seferlere iştirak ederek firkate kullanmaya mahâreti olan Hüseyin ile (*a.g.d.*, s. 68/3) Karadeniz firkatelerinde kapudanlık yapan ve Sakızlı olması hasebiyle Akdeniz firkatelerine geçmek isteyen Mustafa'ya (*a.g.d*, s. 67/3) birer firkate verilmesi emrediliyordu.

[245] Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109 (4-14 Aralık 1697)'da Vezir Mezemorta Hüseyin Paşa'ya gönderilen hüküm: *MD.*CX, s. 203/3.

[246] XVI. asrın sonlarına doğru sayıları giderek artan harc-ı hassa reisleri 1003 (1594-5)'de 255 (*MAD.*7460, s.4-19), 1004 (1595-6)'de 303 (MAD.7202, s.2-20) iken, 1010 (1601-1602)'da 351 (*MAD.*3904, s.2-10), 1013 (1604-05)'de 349 (*MAD.*5466, s.2-9), 1017 (1608-9)'da 315 (*MAD.*6918, s.6-13), 1021 (1612-3)'de 355 (*MAD.*7255, s.2-9), 1045 (1635-6)'de 354 (*MAD.*7135, s.1-11), 1051 (1641-2)'de 265 (*MAD.*7260, s.1-9), 1058 (1648)'de 320 (*MAD.*3412, s.4-11) ve 1064 (1653-4)'de 402 (*MAD.*4626, s.4-13) idi.

[247] İlk defa 1076 (1665-6) tarihli yoklama-mevâcib defterinde kapudan sayısı 42 olarak kaydedilmiştir (*MAD.*3730, s.4-5).

[248] *Aynı yer.* 1081/1670-71 (*MAD.*3720, s.6-7).

[249] 1084/1673-74 (KK.5644, s.3-4), 1087/1676-7 (KK.5645, s.2), 1090/1679-80 (*MAD.*6028, s.4-5), 1096/1684-5 (KK.5648, s.4).

[250] 1105 (1693-4) senesindeki yoklama da yeni yapılmış bir sayımı aksettirmektedir (KK.5653, s.5).

[251] Sadece, 1013 (1604-5) tarihli defterde en az ücret üç akçe idi. Meselâ, bu senede ücreti en fazla olan Feridun Hasan Paşa'nın yevmiyesi 150 akçe, en az olan Aşûr İbrahim'in 3 akçe idi. (*MAD.*5466, s.2 ,8). 1021 (1612-3)'de 8-120 akçe (*MAD.*7255, s.2-9), 1058 (1648)'de 8-150 akçe (*MAD.* 3412, s.4-11), 1064 (1653-4)'de 8-100 akçe (*MAD.*4626, s.4-13) olan harc-ı hassa reislerinin yevmiyeleri, Eyyûbî Efendi'nin kaydına göre (vr. 22b) 1071 (1660-1)'de 8-150 akçe arasında idi.

[252] 1076/1665-6 (*MAD.*3730, s.5), 1081/1670-71 (*MAD.*3720, s.6-7).

[253] 1090/1679-80 (*MAD.*6028, s.4), 1096/1684-5 (KK.5648, s.4) ve 1098/1686-7 (KK.5651, s.6) senelerinde yevmiyeler aynıdır.

[254] KK.5653, s.5.

iken[255], 1045 (1635-36)'de 18[256], 1051 (1641-42)'de 17[257], 1058 (1648)'de 23[258] ve 1064 (1653-54)'de 29[259] kişi idi. Bu bölüklerin neferlerine verilen yevmiye 4-35[260] akçe arasında değişiyordu.

b) Vardiyanlar Bölüğü: Tersâne-i Âmire'de ve gemilerde muhafaza hizmeti gören ve gemi kapudanı tarafından verilen emirleri diğer mürettebâta tebliğ eden donanma çavuşlarına vardiyan denilirdi[261]. Vardiyan bölükbaşısı olan vardiyanbaşı[262], hünkâr gemisi olan baştardanın reisliğini yapardı[263]. Tersâne-i Âmire Kethudalığına da vardiyanbaşılıktan geçilirdi[264].

Vardiyanbaşılara 1071-72 (1660-61)'de 10.000 akçe[265], 1094-95 (1683-84)'de 40.000 akçe[266] kumanya-bahâ veriliyordu. Vardiyan bölüğünün mevcudu 1013 (1604-05)'de 14[267], 1021 (1612-13)[268] ve 1045 (1635-36)'da[269] 12, 1058 (1648)'de 19[270] idi. Yevmiyeleri ise, 4-16 akçe arasında değişiyordu[271].

Tersâne-i Âmire'de bulundukları sırada zindandaki esir ve mücrimlerin[272], donanmada iken diğer vazifeleri yanında forsaların[273] muhafızlığını yapan vardiyanlar, inşaatlarda da aynı vazifeyi ifa etmekteydiler[274]. Vardiyanlar, müslümanlardan seçiliyorlardı.

[255] 1010/1601-2 (*MAD.*3904, s.36), 1013/1604-5 (*MAD.*5466, s.36), 1017/1608-9 (*MAD.*6918, s.34), 1021/1612-3 (*MAD.*7255, s.80).

[256] *MAD.*7135, s.14.

[257] *MAD.*7260, s.10.

[258] *MAD.*3412, s.12.

[259] *MAD.*4626, s.14.

[260] *MAD.*7255, s.80; *MAD.*3412, s.12; *MAD.*4626, s.14.

[261] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.406; Lütfi Gürçay, *Gemici Dili,* İstanbul 1943, s.401.

[262] Vardiyanbaşılık, Tersâne-i Âmire'de emeği geçenlere ve kapudanlara tevcih ediliyordu. Meselâ, 8 Muharrem 1054 (17 Mart 1644)'de Ali Kapudan'a (KK.258, s.8), 12 Zilka'de 1054 (10 Ocak 1645)'de Murad adlı Tersâne-i Âmire emekdârına (KK.258, s.76) verilmişti.

[263] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[264] *Eyyûbî Efendi, vr.22a.*

[265] *MAD.*996, s.38.

[266] KK.5647, s.16.

[267] *MAD.*5466, s.36.

[268] *MAD.*7255, s.80.

[269] *MAD.*7135, s.15.

[270] *MAD.*3412, s.13.

[271] 1021(1612-3)'de (*MAD.*7255, s.80) ve 1045 (1635-6)'da *MAD.*7135, s.15) 4-16 akçe, 1058 (1648)'de 5-16 akçe (*MAD.*3412, s.13) yevmiye alıyorlardı. 1081(1671) senesinde ise, bazı azablar 8 akçe ile ilk defa vardiyan yazılmakta idiler (*MAD.*5925, s.2).

[272] 1073 (1662-3)'de Tersâne-i Âmire zindanındaki gebrân-ı mîrî ve mücrimlerin muhafazası ile vazifeli vardiyanlara 3 aylık için 1200 akçe ücret verilmişti (*MAD.*5660, s.14).

[273] Girid seferi sırasında gemilerde vazife yapmak üzere ibtidâen vardiyan olan ondokuz kişi, sekizer akçe yevmiye ile tayin edilmişti (*MAD.*5925, s.2).

[274] Süleymaniye cami ve imâreti inşaatında çalıştırılan gebranların başında bulunan vardiyanlar ile alâkalı olarak bk.Ömer L.Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557),* Ankara 1972, I, 133-135.

3. Paşa Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

a) Paşa Bölükleri: 17 bölükten müteşekkil paşa bölüklerinin her birinin mevcudu 1-13 nefer[275], yevmiyeleri 4-71 akçe[276] arasında değişmekteydi. Bölüklerdeki toplam nefer sayısı 1013 (1604-05)'de 94[277], 1021 (1612-13)'de 109[278], 1045 (1634-35)'de 150[279], 1058(1648)'de 162[280] kişi idi.

b) Serdar Bölüğü: Bu bölüğün mevcudu 6-9 kişi[281], yevmiyeleri 3-23 akçe[282] arasında idi.

c) Kethuda Bölüğü: Kethuda Bölüğünün mevcudu 5-10 kişi[283], yevmiyeleri 5-10 akçe[284] arasında değişiyordu.

d) Padişah Reisi Bölüğü: Hünkâr reisi de denilen Baştarda-i Hümâyun reisleri bölüğünün mevcudu 4-15 kişi[285], yevmiyeler 3-23 akçe[286] arasında değişiyordu.

e) Normal Bölükler: XVII. yüzyılda Paşa gemilerinin 280 azab bölüğü vardı. Mevâcib defterlerinde bu bölükler, bölükbaşıları ve azabları ile birlikte kaydedilmekteydi. Ancak 280 bölüğün tamamının zikredilmediği, bazılarının hemen her defterde hiç yer almadığı görülmektedir[287]. 1013-1045 (1604-1636)

[275] Paşa bölükleri, 1013 (1604-5)'de 1-10 (*MAD.*5466, s.37-41), 1021 (1612-3)'de 4-8 (*MAD.*7255, s.81-86), 1045 (1635-6)'de 4-13 (*MAD.*7135, s.16-21) ve 1058 (1648)'de 8-10 (*MAD.*3412, s.14-19) kişi arasında değişiyordu.

[276] Yevmiyeleri, 1021 (1612-3)'de 4-66 akçe (*MAD.*7255, s.81-86), 1045 (1634-5)'de 4-71 akçe (*MAD.*7135, s.16-21), 1058 (1648)'de 4-34 akçe (*MAD.*3412, s.14-19) arasında idi.

[277] *MAD.*5466, s.37-41.

[278] *MAD.*7255, s.81-86.

[279] *MAD.*7135, s.16-21.

[280] *MAD.*3412, s.14-19.

[281] Serdar bölüğünün mevcudu, 1013 (1604-5)'de 9 kişi (*MAD.*5466, s.42),1021 (1612-3)'de 7 kişi (*MAD.*7255, s.86), 1045 (1634-5)'de 6 kişi (*MAD.*7135, s.21), 1058(1648)'de 9 kişi (*MAD.*3412, s.19) idi.

[282] Yevmiyeleri 1021 (1612-3)'de 5-30 akçe (*MAD.*7255, s.86), 1045 (1635-6)'de 5-19 akçe (*MAD.*7135, s.21) ve 1058(1648)'de 5-8 akçe (*MAD.*3412, s.19) idi.

[283] 1013 (1604-5)'de 10 kişi (*MAD.*5466, s.42), 1021(1612-3)'de 7 kişi (*MAD.*7255, s.87), 1045 (1635-6)'de 5 kişi (*MAD.*7135, s.22) ve 1058 (1648)'de 10 kişi (*MAD.*3412, s.20) idi.

[284] 1021 (1612-3)'de 5-8 akçe (*MAD.*7255, s.87), 1045 (1635-6)'de (*MAD.*7135, s. 22) ve 1058 (1648)'de (*MAD.*3412, s.20) 5-10 akçe arasında idi.

[285] 1013 (1604-5)'de 5 kişi (MAD.5466, s.42), 1021 (1612-3)'de 4 kişi (*MAD.*7255, s.87), 1045 (1635-6)'de 5 kişi (*MAD.*7135, s.22) ve 1058 (1648)'de 15 kişi (*MAD.* 3412, s.20) idi.

[286] 1021 (1612-3)'de 3-8 akçe (*MAD.*7255, s.87), 1045 (1635-6)'de 5-21 akçe (*MAD.*7135, s.22) ve 1058 (1648)'de 5-23 akçe *MAD.*3412, s.20) idi.

[287] Defterlerde kaydedilmeyen bölüklerin numaraları şöyledir: 8, 23, 25, 26, 32, 36, 41, 42, 56, 61, 74, 87, 90, 92, 97, 100, 101, 111, 112, 119, 120, 122, 129, 130, 140, 143, 148, 154, 159, 161, 163, 164, 167, 168, 179, 181, 183, 184, 191, 196, 200, 204, 205, 208, 216, 219, 221, 225, 228, 231-233, 235-237, 244, 247, 251, 254, 257, 260-261, 263, 264, 266, 267, 276, 277. 1013-1045 (1604-1636) arasında eksik bölükler değişmediği halde (*MAD.*5466, s.43-111; *MAD.*7255, s.43-155; *MAD.*7135, s.23-93), 1058 (1648) senesinde mevcud ve eksiklerin bölük numaralarında değişme ol-

seneleri arasında mevcud bölüklerin sayısı 211, eksik bölüklerin sayısı 69 iken[288], 1058 (1648)'de mevcud bölükler 216, eksik bölükler 64 olmuştur[289].

XVII. yüzyılın başlarından ortalarına doğru azab neferlerinin sayısında büyük bir azalma görülmektedir.

Tablo VIII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki Normal Bölüklerin Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	210	211	211	216
azab	1174	940	658	523
Yekûn	*1384*	*1151*	*869*	*739*

Hatta, 1058(1648) senesinde bölük sayısında artma olduğu halde, nefer sayısında azalma meydana gelmiş, kalyonların çoğalmasıyla da azablar yerini kalyoncu ve levendlere bırakmıştır[290]. 1013-1058(1604-1648) seneleri arasında bir bölüğün mevcudu 1-2[291], azabların yevmiyeleri ise 2-54 akçe[292] olarak değişiyordu.

4. Bey gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Bey gemilerinin azab ve reis bölükleri 69 bölükten teşekkül ediyordu[293]. Paşa bölüklerinde olduğu gibi bunların da bazı bölüklerinin eksik olduğu görülmektedir[294]. 1013-1021 (1604-1613) seneleri arasında mevcud bölükler 41,

muştur. Meselâ, önceki defterlerdeki eksiklere 75, 106, 110, 145, 152, 171, 175, 176, 220, 233, 259, 278. bölükler ilâve olduğu halde, eksik bölüklerden bazıları da (92, 179, 191, 219, 221, 225, 228, 231, 232, 235-237, 244, 251, 254) mevcudlar arasında yer almıştır (*MAD.*3412, s.21-92). Bu bölüklerden bazılarının nefersiz reislere ait olduğu, yine aynı defterlerde kayıtlı nefersiz reislere ait kısımdan anlaşılmaktadır. Nitekim, 1021 (1612-3) tarihli defterdeki bazı notlar bu hususu aydınlatmaktadır. 201. bölüğün reisi olan Ramazan b.Husrev'in "nefersiz 276. bölükden" geldiği kaydedilmiş (*MAD.*7255, s.138), yine "cemâat-i rüesâ-i bî-nefer" başlığı altındaki (s.180) kısımda da reis adlarının üzerinde yazılı olan bölük numaralarının, eksik bölüklere ait olduğu tesbit olunmuştur.

[288] *MAD.*5466, s.43-111; *MAD.*7255, s.43-155; *MAD.*7135, s.23-93.

[289] *MAD.*3412, s.21-92.

[290] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.409.

[291] Bölükler, 1013(1604-5)'de 3-10 (*MAD.*5466, s.43-111), 1021 (1612)'de 2-9 (*MAD.*7255, s.43-155), 1045 (1635-6)'da 1-11 (*MAD.*7135, s.23-93) ve 1058 (1648)'de 1-12 (*MAD.*3412, s.21) mevcudlu idiler.

[292] 1021 (1612-3)'de 2-45 akçe (*MAD.*7255, s.43-155), 1045 (1635-6) da 4-51 akçe (*MAD.*7135, s.23-93) ve 1058 (1648)'de 3-54 akçe (*MAD.*3412, s.21-92) arasında değişiyordu.

[293] 1013-1045 (1604-1636) senelerinde arasında bölük mikdarı aynı idi (*MAD.*5466, s.112-124; *MAD.*7255, s.156-168; *MAD.*7135, s.94-106). Ancak 1058 (1648) senesinde bey bölükleri 69 idi (*MAD.*3412, s.94-102, 113-115).

[294] Eksik bölükler şunlardı: 1, 3, 7-10, 12, 15-17, 19, 20, 30, 32-33, 35, 36, 39, 43, 45, 49, 52, 53, 56, 62, 64.

eksik bölükler 27[295], 1045 (1635-36)'de mevcud bölükler 40, eksik bölükler 28[296], 1058(1648)'de mevcud bölükler 36, eksik bölükler 33[297] idi. Mevcud bölüklerdeki bölükbaşı ve azab neferlerinin sayısında da dâimî bir azalma müşâhede edilmektedir.

Tablo IX : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Bey Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	41	39	37	36
azab	252	188	128	72
Yekûn	*293*	*227*	*165*	*108*

Yine bu dönemde bey gemilerine tâbi bölüklerden her birinin mevcudu, reisleri (bölükbaşıları) ile birlikte 1-9 neferden meydana gelmekte[298], yevmiyeleri 4-26 akçe arasında değişmekteydi[299].

5. Top Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Top gemilerinde hizmet eden azab ve reisleri 10 bölük idiler[300]. Ancak bu bölüklerden 1013-1045(1604-1636) seneleri arasında 4 bölük[301], 1058(1648)'de 5 bölük[302] eksik bulunuyordu. Sayısı, bölüklerin mevcud ve eksik olmalarına göre de değişen bölükbaşılar ve neferler burada da giderek bir azalma kaydetmektedir.

Tablo X : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Top Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	6	5	6	5
azab	44	31	18	11
Yekûn	*50*	*36*	*24*	*16*

[295] *MAD.* 5466, s. 112-124; *MAD.* 7255, s. 156-168.

[296] *MAD.* 7135, s. 94-106.

[297] *MAD.* 3412, s. 94-102, 113-115.

[298] 1013 (1604-5)'de bölük mevcudu 1-4 (*MAD.* 5466, s. 112-124), 1021 (1612-3)'de 2-8 (*MAD.* 7255, s. 156-168), 1045 (1635-6)'de 1-7 (*MAD.* 7135, s. 94-106) ve 1058 (1648)'de 2-9 nefer (*MAD.* 3412, s. 94-102, 113-115) idi.

[299] 1021 (1612-3)'de 4-26 akçe (*MAD.* 7255, s. 156-168), 1045 (1635-6)'de 4-20 akçe (*MAD.* 7135, s. 94-106) ve 1058 (1648)'de 4-22 akçe (*MAD.* 3412, s. 94-102, 113-115) arasında idi.

[300] Eksik bölükler şunlardı: 2-4, 8 (*MAD.* 5466, s. 124-126; *MAD.* 7255, s. 168-170; *MAD.* 7135, s. 108-109).

[301] *Aynı yer.*

[302] Bu senede eksik bölüklere 9. bölük de ilâve edilmiştir (*MAD.* 3412, s. 116-117).

Top gemilerindeki bir azab bölüğünün mevcudu 1-11 nefer[303], yevmiyeleri 5-24 akçe[304] arasında değişiyordu.

6. Mavnalardaki Reis ve Azab Cemâati

Mavnalarda bulunan reis ve azablar yedi bölük idiler[305]. 1013-1045 (1604-1635) arasında bütün bölükler mevcud olduğu halde, 1058 (1648)'de iki bölük eksilmiştir[306]. Asrın ortalarına doğru mevcudları giderek azalan azab reis ve neferlerinden her bölükte 1-12 kişi bulunmakta[307], yevmiyeleri ise 4-20 akçe arasında değişmekteydi[308].

Tablo XI : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Mavnalardaki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	5	7	5
azab	46	32	20	6
Yekûn	*53*	*37*	*27*	*11*

7. Kalyatalardaki Reis ve Azab Cemâati

Kalyatalarda üç azab bölüğü hizmet ediyordu ve 1013-1058 (1604-1648) seneleri arasında bunlardan birinci bölük hariç, diğerleri her zaman mevcud idi[309]. Bölüklerdeki azabların sayısı 2-8 kişi[310], yevmiyeleri ise 5-15 akçe[311] arasında değişiyordu.

[303] 1013 (1604-5)'de bölük mevcudları 5-11 (*MAD.* 5466, s. 124-126), 1021 (1612-3)'de 2-8 (*MAD.*7255, s.168-170), 1045 (1635-6)'de 3-5 (*MAD.*7135, s.108-109) ve 1058 (1648)'de 1-4 (*MAD.*3412, s.116-117) neferden müteşekkil idi.

[304] 1021 (1612-3)'de 5-17 (*MAD.*7255, s.168-170), 1045 (1635-6)'de 5-24 (*MAD.*7135, s.108-109) ve 1058 (1648)'de 5-20 (*MAD.*3412, s.116-117) akçe arasında idi.

[305] 1013/1604-5 (*MAD.*5466, s.126-128), 1021/1612-3 (*MAD.*7255, s.170-172), 1045/1635-6 (*MAD.*7135, s.110-112), 1058/1648 (*MAD.*3412, s.118-119).

[306] Bunlar 4. ve 7. bölüklerdir (*MAD.*3412, s.118-119).

[307] 1013 (1604-5)'de 4-12 (*MAD.*5466, s.126-128), 1021 (1612-3)'de 3-7 (*MAD.*7255, s.170-172), 1045 (1635-6)'de 1-7 (*MAD.*7135, s.110-112) ve 1058 (1648)'de 1-3 kişi (*MAD.*3412, s.118-119) vardı.

[308] 1021 (1612-3)'de 4-20 akçe (*MAD.*7255, s.170-172), 1045 (1635-1636)'de 4-13 akçe (*MAD.*7135, s.110-112) ve 1058(1648)'de 5-11 akçe (*MAD.*3412, s.118-119) arasında idi.

[309] *MAD.*5466, s.129; *MAD.*7255, s.173; *MAD.*7135, s.112-113; *MAD.*3412, s.119-120.

[310] 1013 (1604-5)'de 7-8 kişi (*MAD.*5466, s.129), 1021 (1612-3)'de (*MAD.* 7255, s.173) ve 1045 (1635-6)'de (*MAD.*7135, s.112-113) 5-7 kişi, 1058(1648)'de 2-4 kişi (*MAD.*3412, s.119-120) idi.

[311] 1021 (1612-3)'de 5-15 akçe (*MAD.*7255, s.173), 1045 (1635-6)'de 5-12 akçe (*MAD.*7135, s.112-113), 1058(1648)'de 6-12 akçe (*MAD.*3412, s.119-120) arasında değişiyordu.

Tablo XII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Kalyatalardaki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	2	2	2	2
azab	13	10	10	4
Yekûn	*15*	*12*	*12*	*6*

Bu tarihler arasında bölükbaşı sayısı değişmemiş, ancak azab neferleri giderek azalmıştır.

8. Gelibolu Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Bunlar Gelibolu'daki gemilerden ayrı olarak Tersâne-i Âmire'de bulunuyorlardı. Bölük sayısı 34 olduğu halde[312], bunlardan sadece yedisi mevcuddu[313], Bölükler, yevmiyeleri 4-30 akçe arasında değişen[314] 1-7 kişiden müteşekkil idi[315].

Tablo XIII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Gelibolu Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	6	7	7
azab	39	31	20	8
Yekûn	*46*	*37*	*27*	*15*

Gelibolu gemilerindeki azab neferlerinin de devamlı olarak azaldığı görülmektedir.

9. Taş Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

Taş gemilerine ait reis ve azablar beş bölüktü[316]. 1013-1045 (1604-1636) arasında, bölüklerin tamamı mevcud olduğu halde[317], 1058 (1648)'de birinci

[312] *MAD.*5466, s.129-131; *MAD.*7255, s.173-175; *MAD.*7135, s.114-116; *MAD.*3412, s.120-122.

[313] 1013-1045 (1604-1636) arasında bölüklerden eksik olanlar 2, 4, 6-10, 12-13, 16-33 idi. 1058 (1648)'de ise I. bölük de eksikler arasına katılmış, ancak 12. bölük mevcudlar arasına girmiştir *(Aynı yer).*

[314] 1021 (1612-3)'de 4-25 akçe (*MAD.*7255, s.173-175), 1045 (1635-1636)'de 4-30 akçe (*MAD.*7135, s.114-116) ve 1058 (1648)'de 5-10 akçe (*MAD.*3412, s.120-122) yevmiye alıyorlardı.

[315] 1013/1604-5 (*MAD.*5466, s.129-131) ve 1021/1612-3 (*MAD.*7255, s.173-175)'de 5-7 kişi, 1045/1635-6 (*MAD.*7135, s.114-116) ve 1058/1648 (*MAD.*3412, s.120-122)'de 1-4 kişi idiler.

[316] *MAD.*5466, s.131-132; *MAD.*7255, s.175-176; *MAD.*7135, s.116-117; *MAD.*3412, s.122.

[317] *Aynı yer.*

bölük yoktur[318]. Bölük mevcudları 2-8 kişi[319], yevmiyeleri 4-14 akçe[320] arasında idi.

Tablo XIV : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Taş Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	5	4	5	4
azab	26	21	14	11
Yekûn	*31*	*25*	*19*	*15*

Taş gemilerindeki azab neferlerinin sayıları da giderek azalmıştır.

10. At Gemilerindeki Reis ve Azab Cemâati

At gemilerinde vazifeli azablar 12 bölük idi[321]. 1013-1045 (1604-1636) arasında bu bölüklerden beş[322], 1058 (1648)'de yedi tanesi[323] mevcud değildi.

Bölüklerde bulunan azab mikdarı 1-8 nefer[324], yevmiyeleri ise 5-23 akçe[325] arasında değişmekteydi. At gemilerindeki azabların mevcudu da diğerleri gibi giderek azalmıştır.

Tablo XV : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında At Gemilerindeki Azab Mevcûdu

	1604	1612	1635	1648
bölükbaşı	7	7	7	5
azab	35	29	14	3
Yekûn	*42*	*36*	*21*	*8*

[318] MAD.3412, s.122.

[319] 1013 (1604-5)'de 5-8 (*MAD.*5466, s.131-132), 1021 (1612-3)'de 4-6 (*MAD.*7255, s.175-176), 1045 (1635-6)'de 3-5 (*MAD.*7135, s.116-117) ve 1058 (1648)'de 2-6 (*MAD.*3412, s.122) kişi arasında idi.

[320] 1021 (1612-3)'de 4-14 akçe (*MAD.*7255, s.175-176), 1045 (1635-6)'de 5-10 akçe (*MAD.* 7135, s.116-117) ve 1058 (1648)'de 5-8 akçe (*MAD.*3412, s.122) arasında değişiyordu.

[321] *MAD.*5466, s.133-134; *MAD.*7255, s.177-178; *MAD.*7135, s.118-120; *MAD.*3412, s.103-104.

[322] 1013/1604-5 (*MAD.*5466, s.133-134), 1021/1612-3 (*MAD.*7255, s.177-178), 1045/1635-6 (*MAD.*7135, s. 118-120).

[323] *MAD.*3412, s.103-104.

[324] 1013 (1604-5)'de 3-8 (*MAD.*5466, s.133-134), 1021/1612-3)'de 3-7 kişi (*MAD.*7255, s.177-178), 1045 (1635-6)'de 1-6 kişi (*MAD.*7135, s.118-120) ve 1058 (1648)'de 1-4 kişi (*MAD.*3412, s.103-104) arasında değişiyordu.

[325] 1021 (1602-3)'de 5-20 akçe (*MAD.*7255, s.177-178), 1045 (1635-1636)'de (*MAD.*7135, s.118-120) ve 1058 (1648)'de (*MAD.*3412, s.103-104) 5-23 akçe arasında değişiyordu.

11. Reislerin Yetimleri

Tersâne-i Âmire Halkının yetim kalan çocukları da Tersâne-i Âmire Halkı arasında bulunmakta ve mevâcib almaktaydılar. Mevcudları devamlı olarak değişen yetimlere ödenen yevmiye mikdarı da oldukça azdı ve 2-6 akçe arasında değişiyordu[326].

Tablo XVI : XVII. Yüzyılda Azab Reislerinin Yetimleri

Sene	Mevcud
1604[327]	28
1612[328]	21
1635[329]	58
1648[330]	59
1665[331]	51
1673[332]	31
1685[333]	31

12-19. Nefersiz Reisler Cemâati

Maiyyetinde nefer bulunmayan reisler, ayrı bir cemâat teşkil etmekte ve bölüksüz reisler olarak da anılmakta idiler[334]. Neferli, yani bölüklü reislerden münhal gedik vaki oldukça bunlardan, o bölüklere nakil yapılıyordu. Nitekim, 1021 (1612-13) tarihli mevâcib defterinde bazı bölüklere bölükbaşı olarak tayin edilen reisler, nefersiz reislerden geliyorlardı[335].

Mevcudları asrın başında 116 iken, ortalarında 10'a inen[336] nefersiz reislerin yevmiyeleri 8-31 akçe arasında değişiyordu[337].

[326] 1021 (1612-3)'de bir kişiye 4 akçe, diğer 27 kişiye ikişer akçe yevmiye tahsis edilmişti (*MAD.*7255, s.179). 1045 (1635-6)'de 2-3 akçe (*MAD.*7135, s.120), 1058 (1648)'de 2-6 akçe (*MAD.*3412, s.104) arasında değişiyordu.

[327] *MAD.*5466, s.135.

[328] *MAD.*7255, s.179.

[329] *MAD.*7135, s.120.

[330] *MAD.*3412, s.104.

[331] *MAD.*3730, s.22; B A, *Muhtelif ve Mütenevvi Defterler,* 16, s.89.

[332] KK.5644, s.26.

[333] KK.5648, s.29.

[334] 10 Şa'ban 979(28 Aralık 1571)'da Kapudan ve Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde, 150 bölüksüz reis olduğundan bahsedilmektedir (*MD.*XVIII, s. 76/162).

[335] Meselâ, Paşa gemilerine âit 201. bölüğün bölükbaşısı olan Ramazan b. Husrev, nefersiz 276. bölükden (*MAD.*7255, s.138), 226. bölüğün bölükbaşısı Sefer b. Abdullah, nefersiz 395. bölükden (s.144), 256. bölüğün bölükbaşısı Osman b. İbrahim, nefersiz 351. bölükden (s.150) gelmişlerdi.

[336] 1013 (1604-5)'de 116 (*MAD.*5466, s.136), 1021 (1612-3)'de 61 (*MAD.*7255, s.180), 1045 (1635-6)'da 17 (*MAD.* 7135, s.122) ve 1058 (1648)'de 10 (*MAD.*3412, s.106) kişi idi.

[337] 1045 (1635-6)'de 8-31 akçe (*MAD.*7135, s.122), 1058 (1648)'de 8-15 akçe (*MAD.*3412, s.106) arasında idi.

Nefersiz Reisler Cemâati, yalnız paşa gemilerinde değil, bey, top, taş, at, geç, kalyata ve Gelibolu gemilerinde de bulunuyordu. XVII. yüzyılın başlarında, sayıları hayli kabarık olan nefersiz reisler, 1058 (1648)'de bey ve geç gemilerinin reisleri hariç tamamen dağılmışlardı[338].

Tablo XVII : XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Nefersiz Reislerin Gemilere Göre Dağılımı

Gemi çeşidi	1604	1612	1635	1648
bey	44	20	37	28
at	5	2	1	—
top	2	1	—	—
kalyata	2	—	—	—
taş	1	—	—	—
geç	1	1	1	2
Gelibolu	1	—	—	—
Yekûn	*56*	*24*	*39*	*30*

Nefersiz Reislerden sonra, muhtemelen çok önceleri iki kişinin adına kurulmuş iki bölük yer almaktadır. Ali Sipah ve İbrahim Kilîdî bölükleri. Ali Sipah bölüğü, 1010-1064 (1601-1654) arasında mevcudu giderek azaldığı halde, varlığını sürdürmüş[339], üç neferli İbrahim Kilîdî bölüğü ise, 1045(1635-36)'de kaldırılmıştır[340].

20. Gûmiler Cemâati

Yelkencinin maiyyetinde yelken hizmeti gören gûmîler[341], 1013-1021 (1604-1613)'de[342] ve 1045 (1635-1636)'de üç kişi[343] idiler. Bu tarihten itibaren

[337] 1045 (1635-6)'de 8-31 akçe *(MAD.*7135, s.122), 1058 (1648)'de 8-15 akçe *(MAD.*3412, s.106) arasında idi.

[338] 1013/1604-5 *(MAD.5466, s.139-140), 1021/1612 (MAD.7255, s.182-184), 1045/1635-6 (MAD.*7135, s.124-125), 1058/1648 (MAD.3412, s.106-107).

[339] Bölüğün mevcudu, 1010-13 (1601-5)'de 7 kişi *(MAD.*3904, s.143; *MAD.*5466, s.141), 1017-21 (1608-13)'de 5 kişi (*MAD.*6918, s.137; *MAD.7255, s.184), 1045 (1635-6)'de 1 kişi (MAD.7135, s.125), 1051 (1641-2)'de 2 kişi (MAD.7260, s.109),* 1058-64 (1648-54) arasında tekrar 1 kişi *(MAD.3412, s.107; MAD.4626, s.101)idi.*

[340] Bu bölük 1010-21 (1601-13)'de 3 kişi *(MAD.*3904, s.143; *MAD.*5466, s.141; *MAD.*6918, s.137; *MAD.*7255, s.184), 1045 (1635-6)'de 1 kişi *(MAD.*7135, s.125) idi. Bu tarihten itibaren defterlerde rastlanmadığından kaldırılmış olması gerekir.

[341] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.409.

[342] *MAD.*5466, s.141; *MAD.*7255, s.184.

[343] *MAD.* 7135, s.126.

defterlerde gûmilere rastlanmamaktadır. Gûmilerin yevmiyeleri 5-7 akçe arasında değişiyordu[344].

21. Müteferrika Reisler (Müteferrika-i Hassa) Cemâati

Bölüklü reis gediklerinden biri münhal olduğunda müteferrika reislerden tayin yapılırdı[345]. Vazife ile gönderildiklerinde gediklerinde bir değişiklik olmazdı[346]. Mevcudları 1013 (1604-1605)'de yedi[347], 1021 (1612-13)'de beş[348], 1045 (1635-36)'de dört[349], 1058 (1648)'de iki[350] kişi idi. Yevmiyeleri de 4-9 akçe arasında değişmekteydi[351].

22. Mütekaidler Cemâati

Tersâne-i Âmire'deki hizmetlerinden sonra tekaüd olan Tersâne-i Âmire Halkı bir cemâat teşkil etmekte idiler. 1013-1058 (1604-1648) seneleri arasında mevcudları 1-9 kişi[352] arasındaki mütekaidler, yevmiye olarak 5-40 akçe alıyorlardı[353].

Tersâne-i Âmire müteakidlerinin durumunun zamanla ihmâle uğraması üzerine 27 Cemâziyelevvel 1073 (7 Ocak 1663)'de yeniden yoklanmaları istenmiş ve 1 Cemâziyelâhır 1073 (11 Ocak 1663)'de çıkartılan listede 105 müteakid tesbit edilmiştir[354]. Bunlardan 15'i kapudan, 36'sı reis, 18'i azab, 16'sı kalafatçı ve 10'u meremmetçi idi[355].

Mütekaidlerin yevmiyeleri ise, mevki ve hizmetlerine göre tahakkuk ettirilmiş ve kapudanlara 10 akçe, reislere 7 akçe, azablara 4 akçe, kalafatçı ve meremmetçilere 3'er akçe tekaüd yevmiyesi bağlanmıştı[356].

Mütekaid kapudanların ulûfeleri İstanbul Gümrüğü, diğerlerininki İstanbul Sırmakeşhânesi gelirlerinden karşılanmakta idi[357].

[344] *MAD.*5466, s.141; *MAD.*7255, s.184.

[345] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.408.

[346] Cemâziyelevvel 963 (Mart 1556)'de Trablusgarb Beylerbeyisi Turgud Paşa'nın talebi üzerine 8'er akçe yevmiyeli 5 müteferrika reis onun yanında hizmet etmek üzere gönderilmişti (*MD.*II, 41/370).

[347] *MAD.*5466, s.141.

[348] *MAD.*7255, s.184.

[349] *MAD.*7135, s.126.

[350] *MAD.*3412, s.107.

[351] 1021 (1612-3)'de 4-9 (*MAD.*7255, s.184), 1045 (1635-6)'da 5-8(*MAD.*7135, s.126) ve 1058 (1648)'de 6-8 akçe *MAD.*3412, s.107) arasında idi.

[352] 1013 (1604-5)'de 4 kişi (*MAD.5466, s.145), 1021 (1612-3)'de 1 kişi (MAD.7255, s.185), 1045 (1635-6)'de 4 kişi (MAD.*7135, s.126) ve 1058(1648)'de 9 kişi (*MAD.*3412, s.107) vardı.

[353] *Aynı yer.*

[354] *MAD.*1316, s.3.

[355] *MAD.*1316, s.3-6.

[356] *Aynı yer.*

[357] 27 Cemâziyevvel 1073 (7 Ocak 1663) tarihli Başdefterdar'a gönderilen buyuruldu: *MAD.*1316, s.3.

23. Nevbetçiler Cemâati

Tersâne-i Âmire'de gece ve gündüz azablar tarafından nöbet tutulmaktaydı[358]. Nöbetçilerin mevcudları XVI. asırda 60 kişi olduğu halde[359], XVII. asırda çok azalmış, 1013-1045 (1601-1636) seneleri arasında 1-5 nefere kadar inmiştir[360]. Daha sonraki senelerde kaydına rastlanmayan nöbetçilerin yevmiyeleri 4-5 akçe idi[361].

B. Tersâne-i Âmire San'atkârları

Gemi inşa ve tamirleri yanında Tersâne-i Âmire'deki diğer işlerde de çalışan san'atkârlar olup, bunlar neccar, kalafatçı, pâru-tıraş, haddad, meremmetçi, tûc-ger, makaracı, üstüpücü ve kumbaracılardan ibaretti.

Tablo XVIII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire San'atkârlarının Mevcûdu

1604	1612	1635	1648	1665	1673	1685	1694
838	566	526	368	145	144	144	118

Meselâ, 1013 (1604-05) senesinde sadece neccarlar 233 kişi iken[362] daha sonraları Tersâne-i Âmire'deki bütün san'atkârların sayısı bile neccarların 1013 (1604-5)'deki seviyesine ulaşamamış, 1076 (1665-66)'da 145[363], 1105(1693-94)'de 118[364] olarak kalmıştır. Asrın başı ile sonu arasındaki bu azalmada daimî kadro usûlünün terkedilmesi ve dışarıdan ücretle çalışacak san'atkâr temin edilmesi rol oynamış olmalıdır.

1. Neccarlar

Tersâne-i Âmire'de gemi inşa ve tamirinde ve diğer inşaatlarda çalışan neccar (marangoz)lar, acemi oğlanlarından seçilerek ulufeli olarak Tersâne-i Âmire Halkı arasında hizmet ederlerdi[365].

[358] *Eyyûbî Efendi,* vr. 22b. 1071-72 (1660-61)'de Tersâne-i Âmire muhafazası için gece muhafızlarına 7.900 akçe ücret tahsis edilmişti (*MAD.*996, s.38).

[359] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihiyle Kapudan'a gönderilen hükümde, azabların mevcudu ve hizmette bulundukları yerler sayılırken 60 neferinin Tersâne-i Âmire nöbeti hizmetinde oldukları zikredilmektedir (*MD.*X, s. 210/319).

[360] 1013 (1604-5)'de 5 kişi iken (*MAD.*5466, s.142), 1021 (1612-3) de 2 kişi (*MAD.*7255, s.185), 1045 (1635-6)'de 1 kişi (*MAD.*7135, s.126) idi.

[361] *Aynı yer.*

[362] *MAD.*5466, s.10-14.

[363] *MAD.*3730, s.23-26.

[364] KK.5653, s.22.

[365] Çeşitli sanatları öğrenerek yetişen acemi oğlanlarının Tersâne-i Âmire ve gemi hizmetinde çalıştıkları da bilinmektedir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı,* Ankara 1943, s.119). Nitekim Mimar Sinan da, acemi oğlanı iken neccarlık öğrenmiş ve yeniçeriliği sırasında 1535'de Van Gölü üzerinde üç kadırga inşa etmiştir (Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyân,* Dersaâdet 1315, s.24).

XVI. yüzyılın başlarında Tersâne-i Âmire'de vazifeli neccarların sayısı 11 iken[366], XVII. asırda büyük ölçüde artmış ve neccarlara ait 4 bölük teşkil edilmiştir. Bu bölüklerin mevcudu 1013 (1604-05)'de 233[367], 1021 (1612-13)'de 175[368], 1045 (1635-36)'de 208[369] ve 1058 (1648)'de 154[370] idi. Her bölüğün mevcudu 23-100 kişi, yevmiyeleri 1-56 akçe arasında değişiyordu[371].

2. Kalafatçılar

Tersâne-i Âmire'deki gemilerin kalafat işlerine bakan ve ziftlenmesi ile vazifeli olan kalafatçılar, acemi oğlanları arasından alınıyorlardı[372]. XVI. yüzyıl başlarında Tersâne-i Âmire'de 39 kişi olan kalafatçılar[373], XVII. yüzyılda altı bölük halinde teşkilatlanmışlardır. Mevcudları 1013 (1604-05)'de 272[374], 1021 (1612-13)'de 193[375], 1045 (1635-36)'de 186[376] ve 1058(1648)'de 130[377] idi. Bir kalafatçı bölüğü 13-77 kişi[378], yevmiyeleri 2-37 akçe arasında[379] değişiyordu.

Kalafatçılar yararlık gösterdiklerinde buçuk akçe terakki alırlardı ve bunun tevcihi kalafatçı kethudasının salâhiyeti dahilinde idi.[380]

Kalafatçılar, önceleri acemi oğlanlarından alınarak kaydedildiği halde, sonraları dışardan da alınmış ve bunlar arasında azab reisi ve kapudan olanlar yanında, azablardan kalafatçı vazifesi görenler olmuştur[381].

[366] 933-937 (1527-1531) seneleri arasına ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde, mevâcib alan 11 neccar zikredilmektedir (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637).

[367] *MAD.*5466, s.10-14.

[368] *MAD.*7255, s.10-13

[369] *MAD.*7135, s.128-132.

[370] *MAD.*3412, s.108-111.

[371] *MAD.*5466, s.10-14; *MAD.*7255, s.10-13; *MAD.*7135, s.128-132; *MAD.*3412, s.108-111. XVI. yüzyılın başında (933-4/1527-8) neccarbaşının yevmiyesi (23 akçe) hariç, diğerleri 2-10 akçe arasında idi (İE-Bah.nr.140, s.6)

[372] *Eyyûbî Efendi,* vr.22b.

[373] İE-Bah.nr.140, s.5.

[374] *MAD.*5466, s.12-23.

[375] *MAD.*7255, s.15-20.

[376] *MAD.*7135, s.133-138.

[377] *MAD.*3412, s.112, 123-5. *Telhîsü'l-beyân*'da (vr.94b) ve *Eyyûbî Efendi Kanunnâmesi*'nde (vr.22b) XVII. yüzyılda kalafatçı mevcudunun 500-600 kişi olduğu zikredilmektedir.

[378] 1013 (1604-5)'de 20-77 kişi (*MAD.*5466, s.16-23), 1021 (1612-13)'de 14-57 (*MAD.*7255, s.15-20), 1045 (1635-6)'de 14-60 (*MAD.*7135, s.133-138) ve 1058 (1648)'de 13-29 kişi (*MAD.*3412, s.112, 123-125) arasında değişiyordu.

[379] 1017 (1608-9)'de 2-20 akçe (*MAD.*6918, s.19-24), 1045 (1635-1636)'de 2-34, 5 akçe (sadece bir kişi 1,5 akçe idi) (*MAD.*7135, s.133-138), 1058 (1648)'de 2-37 akçe (*MAD.*3412, s.112,123-125). Ancak 1076 (1665-6)'dan itibâren asrın sonuna kadar kalafatçıbaşının yevmiyesi 60 akçe idi (*MAD.*3730, s.23-26), 1087/1676-7'de (KK.5645, s.22-25) ve 1098/1686-7'de (KK.5651, s.26-29) yevmiye aynı idi.

[380] Safer 973 (Ağustos-Eylül 1565)'de Kapudan Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde kalafatçılara verilen buçukların, kalafatçılar kethudası tarafından tevcih edilmesinin "kanûn-ı kadîm" olduğu bildirilerek, bundan sonra da bu husûsa riâyet edilmesi emrediliyordu (MD.V, s. 99/227).

[381] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.410.

Tersâne-i Âmire kalafatçılarının biri Galata'da Kürkçü kapısında, diğeri Tersâne-i Âmire'de Kurşunlu Mahzen yakınında olmak üzere iki odaları vardı[382]. Yine Tersâne-i Âmire içinde divanhâne tarafında 13 oda, bir sofa ve bir ocaktan müteşekkil kârhâneleri bulunmaktaydı[383].

3. Pârû-tıraşlar

Tersâne-i Âmire'ye bağlı gemilere kürek yontan pârû-tıraşların XVI. asrın başında (933-7/1527-31) mevcudları 13-15 kişi iken[384], XVII. yüzyılın başında (1013/1604-1605) 59 olmuştur[385]. Sonraları giderek azalan pâru-tıraşlar 1021(1612-13)'de 42[386], 1045 (1635-36)'de 38[387], 1058 (1648)'de 19'a[388] inmiştir. Yevmiyeleri 3-21 akçe arasında değişiyordu[389].

4. Haddadlar

Demirden imâl edilen gemi malzemelerinin hazırlanmasında çalışan demircilerin 933-937 (1527-1531) arasında mevcudları 6-7 kişi iken[390], XVII. asrın başında (1013/1604-05) artarak 42 olmuş[391], sonraları yine giderek azalmış ve 1021 (1612-13)'de 20[392], 1045 (1635-36) ve 1058(1648)'de 15[393], 1064 (1653-54)'de 12'ye [394] inmiştir. Yevmiyeleri ise, XVI. yüzyılın başında 1,5-5 akçe[395], XVII. yüzyılda 2,5-33 akçe arasında değişmiştir[396].

5. Meremmetçiler

Tersâne-i Âmire'deki gemilerin, mahzenlerin ve diğer müştemilâtın tamirinde çalışan meremmetçiler, XVI. asrın başında (933-937/1527-1531) 3-5 kişi[397] iken, XVII. asırda büyük nisbette artış göstermemişler, 1013 (1604-05)'de 13[398],

[382] *Eyyûbî Efendi*, vr.22b.

[383] Rebî'ülevvel 1092 (Mart 1681)'de mimar başı tarafından yapılan keşifte kalafatçı kârhânelerinin tamir masrafı olarak 1.885.080 akçe tahmin edilmişti (AE-Mehmed IV, nr.879).

[384] İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637. Ancak ihtiyacın fazla olduğu senelerde pâru-tıraşlara ilâve yapılmaktaydı. 1530-31 senelerinde gümrük gelirlerinden tahsisatlı beşer parû-tıraş daha vazifelendirilmişti (KK.5637).

[385] *MAD.*5466, s.23.

[386] *MAD.*7255, s.20.

[387] *MAD.*7135,s.139.

[388] *MAD.*3412,s.125.

[389] *MAD.*7135, s.139; *MAD.*3412, s.125.

[390] İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637.

[391] *MAD.*5466, s.25.

[392] *MAD.*7255, s.22.

[393] *MAD.*7135, s.140; *MAD.*3412, s.126.

[394] *MAD.*4626, s.111.

[395] İE-Bah.nr.140, s.7.

[396] 1017 (1608-9)'de 2,5-18 (*MAD.*6918, s.26), 1045 (1635-36)'de 3-33 akçe (*MAD.*7135, s.140) ve 1058 (1648)'de 3-7 akçe (*MAD.*3412, s.126) arasında idi.

[397] İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637.

[398] *MAD.*5466, s.26.

1021 (1612-13)'de 9[399], 1045 (1635-36)'de 22[400] ve 1058 (1648)'de 16 kişiye[401] çıkmışlardır. Yevmiyeleri XVI. asırda 7,5-11 akçe[402], XVII. asırda ise 3-17 akçe[403] arasında değişmiştir.

6. Tûc-gerler

Makara tûcu dökmek[404] ve tûcdan makara dili yapmak[405] üzere Tersâne-i Âmire'de çalışan tûcgerlerin sayısı 1013-1058 (1604-1648) arasında 3-4 kişi idi[406]. Yevmiyeleri XVI. asrın sonlarında 3,5-10 akçe[407], XVII. asırda 4-18,5 akçe arasındaydı.[408]

7. Makaracılar

Makara yapmakla vazifeli olan makaracıların mevcudu XVI. asrın başında 6-7 kişi[409], XVII. asırda 4-28 kişi,[410] yevmiyeleri ise, 2-13 akçe arasındaydı.[411]

8. Üstüpücüler

Ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık ve gemi teknelerinin aralıklarını su geçirmemek için üstüpü ile dolduran üstüpücülerin mevcudu XVI. asrın başında 3 kişi[412], XVII. asırda 4-12 kişi[413] arasındaydı. Yevmiyeleri, 933-4(1527-8)'de 1,5-5,5[414], XVII. asırda 5-11 akçe[415] arasında değişiyordu.

[399] *MAD.*7255, s.22.

[400] *MAD.*7135, s.140.

[401] *MAD.*3412, s.126.

[402] 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.7).

[403] 1017 (1608-9)'de 3-17 akçe (*MAD.*6918 s.26), 1045 (1635-6)'de 4-16,5 (*MAD.*7135, s.140), 1058 (1648)'de 4-14,5 akçe (*MAD.*3412, s.126) arasındaydı.

[404] *MAD.*2917, s.24.

[405] *MAD.*968, s.31.

[406] 1013 (1604-5)'de 4 (*MAD.*5466, s.26), 1021 (1612-3)'de 3 (*MAD.* 7255, s.73), 1045 (1635-6)'da 4 (*MAD.*7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 3 (*MAD.*3412, s.127) kişi idiler.

[407] 1003/1594-5 (*MAD.*7460, s.60).

[408] 1045/1635-6)'da 4-18,5 (*MAD.*7135, s.141), 1058 (1648)'de 4,5-18,5 (*MAD.*3412, s.127) akçe arasındaydı.

[409] 933-937/1527-1531 (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637).

[410] 1013 (1604-5)'de 28 kişi (*MAD.*5466, s.27), 1021 (1612-3)'de 19 kişi (*MAD.*7255, s.73), 1045 (1635-36)'da 16 kişi (*MAD.*7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 4 kişi (*MAD.*3412, s.127) idiler.

[411] 1045 (1635-6)'de 2-13 (*MAD.*7135, s.141) ve 1058 (1648)'de 5,5-13 akçe (*MAD.*3412, s.127) arasındaydı.

[412] 933-7 (1527-31)'de 3 kişi olan üstüpücülere (İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637) ihtiyaç halinde (msl.1530-1) senelerinde İstanbul gümrük gelirlerinden tahsisatlı üstüpücüler de katılmaktaydı (KK.5637).

[413] 1013 (1604-5)'de 12 (*MAD.*5466, s.27), 1021 (1612-3)'de 5 (*MAD.*7255, s.74), 1045 (1635-6)'de (*MAD.*7135, s.142) ve 1058 (1648)'de 4 kişi (*MAD.*3412, s.127) idiler.

[414] İE-Bah.nr.140, s.7.

[415] 1045/1635-6 (*MAD.*7135, s.142) ve 1058/1648'de (*MAD.*3412, s.127) yevmiyeleri asgarî ve âzamî olarak aynı idi.

9. Kumbaracılar

Demirden mamûl, içi patlayıcı maddelerle doldurulan bir mermi olan kumbarayı havan topu veya elle atan kumbaracıların[416] mevcudu 933-37(1527-31) arasında 4 kişi[417] idi. Daha sonraları ihdas edilen ve XVI. asrın sonundan itibâren sayıları 15'e yükselen Tersâne-i Âmire'de vazifeli kumbaracı bölüklerinde, 1003-1021 (1594-1613) tarihleri arasında kumbaracı ağası hariç olmak üzere mevcud, 203'den 100'e düşmüş[418], bilâhıre bölük sayısındaki azalmalarla birlikte mevcudu da giderek eksilmiştir. Nitekim, 1051 (1641-2)'de bölük sayısı 13 iken, kumbaracı mevcudu 33'e[419], 1058 (1648)'de bölük sayısı 12 iken kumbaracı mevcudu 23'e[420] inmiştir.

Bir bölükte bulunan nefer sayısı da XVII. asrın başından itibâren giderek azalmış, 1013 (1604-05)'de bir bölükteki kumbaracı sayısı 7-18 kişi arasında değişirken[421], 1021 (1612-13)'de 5-10[422], 1051 (1641-42)'de 2-4[423], 1058(1648)'de 1-3[424] kişiye inmiştir. Bu durum, kumbaracı bölüklerinin ve kumbaracı mevcudunun tedrîcî bir şekilde ortadan kalktığım göstermektedir. Kumbaracı bölüklerinden birincisinin bölükbaşısı, aynı zamanda kumbaracı kethudası idi[425].

Kumbaracı ağasının yevmiyesi 1003-1045(1594-1636) arasında 12-15 akçe iken[426], kumbaracıların yevmiyesi 2-19 akçe olarak[427] değişiyordu.

XVI. asırda kumbaracı ihtiyacı Çengel, İstavroz ve Kuzguncuk köylerinden temin ediliyordu[428].

[416] Kumbaracı teşkilâtının târihî tekâmülü hakkında geniş bilgi için bk. M.Cavid Baysun, "Kumbaracı", *İA*, VI, İstanbul 1977, s.982-5. Ayrıca bk. *Kapukulu*, II, 117-127.

[417] İE-Bah.nr.2, 140; KK.5637.

[418] 1003 (1594-5)'de 203 (*MAD.*7460, s.64-80), 1010 (1601-2)'de 190 (*MAD.* 3904, s.28-35), 1013 (1604-5)'de 175 (*MAD.* 5466, s.28-35), 1017 (1608-9)'da 108 (*MAD.*6918, s.28-33), 1021 (1612-3)'de 100 kişi (*MAD.*7255, s.74-9), 1045 (1635-6)'da 33 (*MAD.*7135, s.142-144), 1058(1648)'de 23 (*MAD.*3412, s.136) idi. Eyyûbî Efendi, kumbaracı mevcudunun 600'e ulaştığını yazıyorsa da (vr.23a), bunu tevsik etmek kabil olmamaktadır. Nitekim, kendi devri için ancak 40-50 kumbaracının kaldığını tasrih etmektedir *(Aynı yer)*.

[419] *MAD* 7260, s.119-122.

[420] *MAD.*3412, s.128-131.

[421] *MAD.*5466, s.28-35.

[422] *MAD.*7255, s.74-79.

[423] *MAD.*7260,s.109.

[424] *MAD.*3412, s.128-131.

[425] 1010 (1601-2)'da birinci bölüğün bölükbaşısı olan Ca'fer b. Abdullah kumbaracı kethudası idi (*MAD.*3904, s.28). Aynı kethuda 1013/1604-5 (*MAD.*5466, s.28) ve 1017/1608-9 (*MAD.*6918, s.28) senelerinde de bu vazifede bulunuyordu.

[426] 1003 (1594-5)'de 2-12,5 (*MAD.*7460, s.64-80), 1021 (1612-3)'de 2-17,5 (*MAD.*7255, s.74-79), 1045 (1635-6)'da 3-19 (*MAD.*7135, s.142-144), 1058 (1648)'de 3-10 akçe (*MAD.*3412, s.128-131) idi.

[427] *Aynı yer.*

[428] Rebîülevvel 967(Aralık 1559) tarihli Üsküdar Kadısına gönderilen hüküm: *MD. III, s. 205/574.*

C. Diğer San'atkârlar

Tersâne-i Âmire Halkı arasında bulunan san'atkârların mikdarı, gemilerin inşası sırasında kâfî gelmediğinden ücretle halk arasından aynı meslekleri icra eden san'atkârlar da çalıştırılıyordu. Bu maksatla,çeşitli bölgelere çavuşlar gönderilerek temin edilecek marangoz, burgucu ve haddad gibi san'atkârların toplatılıp getirtilmesi usûlüne başvuruluyordu[429]. Hatta, Tersâne-i Âmire'ye ait gemilerin inşası sırasında tüccar gemilerinde çalışan san'atkârlardan bazıları da alınıyordu.[430]

1. Marangoz ve Burgucular

Gemi inşasında asıl hizmeti geçen ve kalabalık bir şekilde çalışanlar marangoz ve burgucular idi. Bilhassa sefer senelerindeki ihtiyaç üzerinde civar bölgelerden de Tersâne-i Âmire'de gemi inşaatında çalıştırılmak için san'atkâr tedârik edilmesi cihetine gidiliyordu.

Karadeniz'in sahil bölgesindeki Şile, Esterbey, Ağva, Kandıra, Selindi, Ayandon, Ereğli, Alaplı, Çayağzı, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Samsun, Ünye, Trabzon ve Sürmene gibi kadılıklardan[431], Akdeniz'deki Midilli, Sakız, İstanköy ve Rodos gibi adalardan[432], Marmara'daki Emîr Ali (İmralı), Mudanya, Marmara, Kapudağı, Tavşanlı, Arablı, Ekinli, Erdek, Gelibolu, Boğazhisarı ve Kemer ile İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd kazalarından[433] marangoz ve

[429] 1062-63 (1652-53)'de san'atkâr toplamaya memur edilen çavuşlara 15.700 akçe (*MAD.*968, s.30), 1071-72 (1660-61)'de ise 95.897 akçe (*MAD.* 996, s.23) harc-ı râh ödenmişti.

[430] Gurre-i Rebî'ülevvel 1107 (10 Ekim 1695)'de İnebolu'dan Çayağzı'na kadar yol üzerindeki kadılara gönderilen hükümde, Çayağzı'nda yapılacak kalyona ihtiyaç olan 40 marangozun, inşa olunan tüccar gemilerinden temini emrediliyordu (*MD.*CIII, s. 106/6). Devletin kendi ihtiyacı olan sanatkârları temin için benzeri usüllere başvurduğu, diğer bazı inşaatlar vesilesi ile de görülmektedir. Nitekim, 1001 (1593)'de inşa olunacak Kasr-ı Hümâyûn için lüzumlu neccar ve taşçının husûsî şahısların yapılarında çalışanlardan alınması İstanbul Kadısına ve Mimarbaşı Davud Ağa'ya emredilmişti. (Barkan, *Süleymaniye,* I, 99).

[431] 29 Şa'ban 1057 (29 Eylül 1647)'de Şile, Esterbey ve Ağva'da 3 marangoz ve burgucu (*MAD.*7179, s.111; *MAD.*9834, s.98), 2 Cemâziyelâhır 1101 (13 Mart 1690)'de Selindi'den 15 marangoz, 5 burgucu, Ayandon'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Bartın'da 20 marangoz, 5 burgucu ve Sinop'dan 20 marangoz, 10 burgucu (*MAD.*10300, s.301), 15 Cemâziyelâhır 1101 (26 Mart 1690)'de Alaplı'dan 10, Ereğli'den 5, Çayağzı'ndan 5, Kolyoz'dan 10 marangoz, Bartın'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Amasra'dan 40 marangoz, 20 burgucu (KK.2472, s.59), 18 Zilhicce 1103 (31 Ağustos 1692)'de Ereğli'den 25 marangoz, 15 burgucu, Bartın'dan 35 marangoz, 15 burgucu, Amasra'dan 40 marangoz, 20 burgucu, Kandıra'dan 3 marangoz (KK.2475, s.17), Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1106 (8-17 Aralık 1694)'da Karadeniz Boğazı'ndan Sinop'a varıncaya kadar olan kadılıklardan da inşası ferman olunan 100 firkate için marangoz ve burgucu gönderilmesi emrediliyordu (*MD.*CIII, s. 73/1, s. 75/2).

[432] 29 Şa'ban 1057(29 Eylül 1647)'de Midilli, Sakız ve İstanköy'den birer, Rodos ve كيلوس'den 2 kişi marangoz ve burgucu temini emrediliyordu (*MAD.* 7179, s.111; *MAD.*9834, s.98). 8 Zilka'de 1112 (16 Nisan 1701)'de Sakız ve Midilli'den 40 üstad marangoz istenmişti (*MAD.*4876, vr.37a).

[433] Zilka'de 1022 (Aralık 1613)'de Gelibolu'dan 34 marangoz (*MD.* LXXX, 73/193), Evâil-i Cemâziyelâhır 1056 (15-24 Temmuz 1646)'da Silivri'den 8 marangoz (*MD.*XCI, 91/288), 29 Şa'-

burgucular temin ediliyordu. Gemi inşasında çalışan burgucuların yanında mutlaka bir odabaşı bulunuyordu. Odabaşıların yevmiyesi 10 akçe idi[434].

Tablo XIX : Tersâne-i Âmire'de Baştarda İnşasında Çalışan San'atkârlar

	1631 [435]			1652 [436]			1653 [437]			1661 [438]			1663 [439]		
	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE	KP	TK	TE
neccar	250	—	—	—	201	155	389	—	—	—	318	219	243	230	221
burgucu	50	—	—	—	70	55	210	—	—	—	285	198	150	120	123
kalafatçı	90	—	—	—	40	35	52	—	—	—	200	83	—	48	50
Toplam	390				311	245	651				803	500	393	398	394

(Kısaltmalar : KP : Kapudan Paşa, TK : Tersâne-i Âmire Kethudası, TE : Tersâne-i Âmire Emini).

Tersâne-i Âmire'de inşa olunan gemilerde çalışan san'atkârların büyük çoğunluğunu marangoz, burgucu ve kalafatçılar teşkil etmekte, bunlar içinde de marangozlar ilk sırayı almaktaydı. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan bir Kapudan Paşa baştardasında 230, Tersâne Emini baştardasmda 221 neccar çalışmıştı.

Geminin cinsine göre, inşasında çalışan san'atkârların da sayısı değişiyordu. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan Kapudan Paşa, Tersâne Emin ve Kethûdasının baştardalarında çalışan marangoz sayısı 221-243 arasında iken, aynı senede inşa olunan sekiz kadırganın marangoz mevcudu 187-195 arasında idi[440].

Tersâne-i Âmire Halkı haricinde temin edilen bu san'atkârlardan büyük bir kısmının gayr-ı müslim olduğu görülmektedir. 1052 (1642) senesinde dört kadırganın inşasında çalışan 53 marangozun tamamı, 24 kalafatçıdan 23'ü, 13 burgucu

ban 1057 (29 Eylül 1647)'de 2 marangoz (*MAD.*7179, s.111; *MAD.*9834, s.98), ve Evâil-i Rebî'ülâhır 1105 (30 Kasım-9 Aralık 1693)'de Gelibolu ve Boğazhisarı'na kadar olan kadılardan ihtiyaç olan marangozların (*MD.*CIII, s. 48/4), 12 Şa'ban 1056(23 Eylül 1646)'da Galata Kadısına gönderilen hükümde Emir Ali, Marmara, Tavşanlı, Kapudağı, Arablı, Ekinlü ve Erdek'deki marangoz ustalarının ve burgucuların (*MAD.* 7528, s.116), 29 Şa'ban 1057(29 Eylül 1647)'de Marmara, Mudanya, Kapudağı ve Emir Ali'den 4 marangoz ve burgucunun (*MAD.*7179, s.111; *MAD.*9834, s.98) gönderilmeleri emredilmişti. 12 Şa'ban 1056 (23 Eylül 1646)'da 10 kadırga inşası için ihtiyaç olan marangoz ve burgucuların gönderilmesi İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd kadılıklarından istendiği gibi (*MAD.*7528, s.114), yine 29 Şa'ban 1057(29 Eylül 1647)'de İznikmid, Karamürsel ve Yalakâbâd'dan 3 marangoz ve burgucunun sevki emredilmişti (*MAD.*7179, s.111).

[434] *MAD.*15432, s.2-13.

[435] *MAD.*979, s.25.

[436] *MAD.*967, s.30.

[437] *MAD.*968, s.31.

[438] *MAD.*996, s.39.

[439] *MAD.*1800, s.60.

[440] *MAD.*1800, s.60; MAD.15976, s.16-17.

ve 2 makaracının gayr-ı müslim olduğu isimlerinden anlaşılmaktadır[441]. Yine 1055 (1645)'de inşa olunan 15 kadırganın marangoz, burgucu ve bennâlarının tamamına yakını gayr-ı müslim idi[442]. Çeşitli bölgelerden ücretle tutulan bu sanʿatkârlara ödenen yevmiye ise, kalfalara 20 akçe, diğerlerine ekserisi 16. bazılarına 10, 12 ve 14 akçe olarak tesbit edilmişti. Bazı ustaların beraberlerinde bulunan ve çırak olarak çalışan şagirdlere ödenen ücret ise 3-6 akçe arasında idi[443].

Esirler arasından getirilip gemi inşasında çalıştırılanlara da sadece iki akçe nafaka veriliyordu[444].

2. Kalafatçılar

Gemilerin inşa ve tamirleri sırasında ve sefer esnasında[445] kalafatçılara ihtiyaç oluyordu. 1040 (1630-1631)'da Kapudan Paşa'mn baştardasının inşasında 90 kalafatçı[446], 1061-2(1651-2)'de tamiri sırasında ise 49 kalafatçı[447] çalışmıştı. 1073-74 (1663-64)'de inşa olunan kadırgalarda vazifeli kalafatçıların sayısı da 22-35 kişi arasındaydı[448].

Tersâne-i Âmire halkının kalafatçıları kifâyet etmediği zamanlarda da diğer sanatkârlar gibi reâyâdan kalafatçı tutuluyordu. Nitekim, 905 (1499-1500) senesinde Avlonya ve Preveze'de bina olunan gemiler için lüzumlu kalafatçıların Ayazmend kazasından temin edilmesi cihetine gidilmişti[449].

3. Teksinarcılar

Tersâne-i Âmire'deki baştarda ve kadırgalara lüzumlu kürekleri İznikmid'deki ormanlardan kesmekle vazifeli olan teksinarcılar, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye'den Tersâne-i Âmire ocaklığı olarak temin edilmekte idiler. Vize ve Pınarhisarı'ndan 20'şer, Saray ve Midye'den 10'ar olmak üzere toplam 60 teksinarcı, Tersâne-i Âmire Emini tarafından kişi başına ödenen 500 akçe mukabilinde kürek kesiyorlardı[450].

[441] *MAD.*14960, s.1-21.

[442] *MAD.*15432, s.2-13.

[443] *Aynı yer.*

[444] 1055 (1645)'de inşa olunan 15 kadırgadan 9 kadırganın neccarları arasında Bayram Kapudan-zâde'nin beş gebrânı da yer almakta idi (*MAD.*15432, s.6).

[445] Bir gemi tekne olarak yapıldığında yağlandığı gibi, tamir sırasında ve seferde iken de üç defa kalafatlanırdı. Sefer esnasında her kadırgada kalafat için iki kişi bulunurdu *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b).

[446] *MAD.*979, s.25. Ayrıca bk. Tablo XIX.

[447] *MAD.*967, s.31.

[448] *MAD.*1800, s.60.

[449] *MAD.*23051, s.2.

[450] XVII. yüzyılda ocaklık olan 60 teksinarcı dâimî surette bu hizmetlerini ifa etmişlerdir. 1058/1648'de (*MAD.*7179, s.113), 1070/1659-60'da (*MAD.*7591, s.89), 1072/1661-62'de (*MAD.*4971, s.96), 1080/1669-70'de (KK.2651, vr.42b), 1087/1676-77'de (*MAD.*8481, s.154), 1101/1690'da (*MAD.*9480, s.139), 1102/1691'de (*MAD.*2500, s.119) ve 1105/1693-94'de (*MAD.*2987, s.128) mikdar

XVII. yüzyılın sonlarına doğru teksinarcılardan yarısının kişi başına 1500 akçe (12,5 esedî kuruş) bedel verdiği görülmektedir[451]. Teksinarcı temini ile Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye kadıları ilgilenmekteydi[452].

XVII. yüzyılın ilk yarısında Vize, Pınarhisarı, Saray ve Midye haricindeki teksinarcılara[453] ödenen ücret kesilecek kürek mikdarlarına göre tesbit ediliyordu. Bir baştarda küreği için 20 akçe, bir kadırga küreği için ise 15 akçe veriliyordu[454].

4. Pârû-tıraşlar

Teksinarcıların orman ve korulardan kestiği küreklik keresteleri Tersâne-i Âmire'de kürek şeklinde yontan pârû-tıraşlar, gemi inşa faaliyetleri devam ederken hizmetlerini sürdürmekte ve bu sebeple mevcudları ihtiyaca göre değişiklik arzetmekteydi.

Tablo XX : Tersâne-i Âmire'de Görevli Pârû-tıraşların Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1645[455]	376	117.556
1652[456]	332	96.757
1653[457]	470	59.854
1661[458]	1090	288.104
1663[459]	160	65.000
1664[460]	493	107.000

aynı idi ve ödenen ücret değişmiyordu. 29 Cemâziyelâhır 1070 (13 Mart 1660) tarihli bir hüküm sûretinde 1000'er akçe verilmesi gereken teksinarcı ücretinin ödenmemesi yüzünden şikâyet vâki olduğu, bundan böyle kişi başına 500'er akçe verilmesi emrediliyordu (*MAD.*7591, s.89).

[451] 1100 (1689)'de (*MAD.*2465, s.204), 1102 (1691)'de (*MAD.*2500, s.119) ve 1104 (1692-3)'de (KK.2475, s.87) 30 teksinarcı için 375 kuruş (45.000 akçe) bedel olarak tahsil ediliyordu.

[452] 2 Cemâziyelâhır 1061 (23 Mayıs 1651) tarihli Üsküdar ve İznikmid Kadılarına yazılan hükümde teksinarcı taifesinin harac ve ulak sebebiyle rencide edilmemesi emrediliyordu (KK.72, s.293) ki bu hükümden, Kocaeli havalisinde de teksinarcı olduğu anlaşılmaktadır.

[453] 17 Cemâziyelevvel 1094(14 Mayıs 1683)'de (*MAD.* 8481, s.154), Selh-i Şa'ban 1104(5 Mayıs 1683)'de (KK.2475, s.87) bu kadılıklara teksinarcı temini ile alâkalı hükümler gönderilmiştir.

[454] 1021-1063 (1612-1653) seneleri arasındaki Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin ücretler kısmında teksinarcılara ödenen mikdarlar kaydedilmişti. Ekseriyetle 2000 veya 2400 kürek kestirilmesi için ücret verilmekte, küreklerin baştarda veya kadırgaya ait oluşuna göre farklı ödeme yapılmaktaydı (*MAD.*7898, s.26; *MAD.*2917, s.24; KK.5640, s.10; *MAD.*968, s.30; *MAD.* 4951, s.29).

[455] *MAD.*984, s.34.

[456] *MAD.*967, s.34.

[457] *MAD.*968, s.35.

[458] *MAD.*996, s.43.

[459] *MAD.*1311, s.21.

[460] *MAD.*15976, s.18.

Pârû-tıraşların sayısı da gemi inşası ile orantılı olarak artmakta idi. Nitekim, 1071-72(1660-61)'de yeniden 56 kadırga inşa edildiğinden pârû-tıraş sayısında da büyük artış olmuştu[461].

5. Errekeşler

Mevcudları diğer sanʿatkârlara nisbetle daha fazla olan errekeşler (bıçkıcılar), kerestelerin ölçü üzere kesimi ile vazifeli idiler.

Tablo XXI : Tersâne-i Âmire'de Görevli Errekeşlerin Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622[462]	370	75.495
1645[463]	704	197.576
1652[464]	1468	382.374
1661[465]	3158	901.468

Errekeşler ihtiyaç halinde acemi oğlanları arasından alınıyorlardı. Nitekim, 933-34 (1527-28)'de 25 acemi oğlanı Tersâne-i Âmire'deki gemilerde errekeş olarak çalışmışlar ve karşılığında 11.278 akçe nafaka almışlardı[466].

Bir bıçkıcının yevmiyesi 1052(1642)'de 8-12 akçe arasında değişiyordu[467]. Bir bıçkıcıbaşının yevmiyesi de 1055(1645-6)'da 20 akçe, kalfasının 10 akçe idi[468].

6. Haddadlar

Tersâne-i Âmire halkının demircilerinden ayrı olarak, bilhassa kıbtîler arasından temin edilen ve ham demirden çivi kesmek, esirlerin ayağına takılacak "kadina" denilen zincirleri yapmak, lenger imâl etmek gibi işlerde, Tersâne-i Âmire'deki demirciler kârhanesinde çalışan demirciler, aynı zamanda gemilerin inşasında da demir aksâmın hazırlanmasında vazife yapıyorlardı[469]. Nitekim, gemi inşasında çalışan demircilerin sayısı, çeşitli zamanlarda gemi inşası ile orantılı olarak farklı mikdarlarda değişmekteydi.

[461] *MAD.*996, s.39-43.
[462] *MAD.*2917, s.29.
[463] *MAD.*984, s.34.
[464] *MAD.*967, s.37.
[465] *MAD.*996. s.43.
[466] İE-Bah.nr.140, s.8. Müteâkib senede errekeş olarak çalışan acemi oğlanlarına rastlanmamaktadır.
[467] *MAD.*14960, s.15-16.
[468] *MAD.*15432, s.11.
[469] Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin gemi inşası ve ücretler kısmında demircilerin mikdarı ve ücretleri de kaydedilmekte idi. Nitekim, 1030-31(1621-22) senesinde çivi kesen kıbtîlere 191.460 akçe (*MAD.*2917, s.24), 1061-2(1651-2)'de 362.141 akçe (*MAD.*967, s.28) ve 1080 (1669-70)'de 19.820 akçe (*MAD.*5014, s.19) verilmişti. Demirciler Tersâne-i Âmire'deki demirciler kârhânesinde çalışıyorlardı (*MAD.* 979, s.22; *MAD.*15976, s.19).

Tablo XXII : Tersâne-i Âmire'de Görevli Haddadların Mevcûdu

1585[470]	1622[471]	1631[472]	1645[473]	1653[474]	1661[475]	1664[476]
155	106	95	98	226	2100	180

Demircilerin en az olduğu 1040(1630-31) senesinde Tersâne-i Âmire'de tamirler hariç, 2 baştarda, 7 kadırga inşa olunmuş[477], en çok olduğu 1071-72 (1660-61)'de 3 baştarda, 56 kadırga inşa edilmişti[478].

Lenger imâl ve tamiri ile meşgul olanlara "lengerciyân-ı Galata"[479] veya "âhengerân-ı Galata"[480] denilmekte, İstanbul âhengerleri[481] de lüzûmu halinde çalıştırılmaktaydı. Demircilik mesleğinde usta olanlar, başka hizmette olsalar bile, bazan isimleri zikredilmek sûretiyle Tersâne-i Âmire hizmetine alınıyorlardı[482].

Tersâne-i Âmire haricinde bir başka tersânede gemi inşa edildiğinde de o bölgede bulunan demirci ocağından faydalanılıyordu[483].

7. Gavvaslar

Denizlerden, batan gemilere ait lenger ve top çıkarmak ile vazifeli olanlara "gavvas" (dalgıç) deniliyor ve ücretleri 120-220 akçe arasında değişiyordu[484]. Dalgıçların bu çalışmaları ile birçok lenger ve top kazanılıyordu. Nitekim, 1087 (1676)'de denizden 24 lenger, 19 top çıkartılmıştı.[485].

[470] *MAD.*852, s.38.
[471] *MAD.*2917, s.29.
[472] *MAD.*979, s.28.
[473] *MAD.*984, s.34.
[474] *MAD.*968, s.35.
[475] *MAD.*996, s.43.
[476] *MAD.*15976, s.19.
[477] *MAD.*979, s.25-27.
[478] *MAD.*996, s.39-42.
[479] 1102 (1690-91)'de lengerciyân-ı Galata'ya 123.937 akçe (KK.5652, s.9), 1109-1110 (1697-98)'da 789.453 akçe (KK.5657, s.18) ödenmişti.
[480] 1058 (1648)'de Âhengerân-ı Galata'ya 501.654 akçe ödenmişti. *(MAD.*5932, s.37).
[481] 1102 (1691) senesinde Tersâne-i Âmire kıbtîleri ile birlikte İstanbul âhengerleri de çivi kesme işinde çalışmışlardı (KK.5652, s.9).
[482] Şevval 979 (Şubat 1572) tarihli Cezâir-i Garb Beylerbeyisine gönderilen hükümde bir demirci ustası olan Mastör adlı zimmînin Tersâne-i Âmire hizmetine yollanması emrediliyordu (*MD.*XII, 547/1043).
[483] 3 Şevval 1060 (29 Eylül 1650) tarihli İznikmid Sancakbeyine ve Kadısına gönderilen hükümde, İznikmid'de inşa olunan iki kalyon için lüzumlu demircilerin temini emrediliyordu (KK.72, s.36), Yine Küplüağzı'nda inşa olunan iki kalyon için, bölgelerinden demirci ihrâcı sebebiyle 20 Rebî'ülevvel 1111 (15 Eylül 1699) tarihli Sinop, İnebolu ve Bafra Kadılarına gönderilen hüküm (*MAD.*2714, s.187)de aynı mahiyettedir.
[484] Lenger çıkarma ücreti 1019(1610)'da 120 akçe (*MAD.*7458, s.12), 1030-1(1621-2)'de 220 akçe (*MAD.*2917, s.24) idi.
[485] Bir lenger için 120 akçe, bir top için 200 akçe ödenmişti. (*MAD.*4042, s.204).

Gavvasların denizden çıkardıkları lengerler, Tersâne-i Âmire'ye ait ise teslim edilmekte, tüccar gemilerine ait olanların ise sahibleri bulunduğu takdirde yarı fiatına verilmekte, sahibi yoksa dalgıçların gelirleri olarak satılmaktaydı[486].

8. Varilciler

Su ihtiyacını karşılamak üzere gemilerde ferd başına bir varil verildiğinden[487], devamlı sûrette varil yapılması gerekiyordu. Varilciler, mancana, fıçı ve varilleri[488] imâl ve eskiyenleri tamir ediyorlardı[489]. Nitekim, 993 (1585)'de 7531[490], 1030-31(1621-22)'de 6706[491], 1058-9 (1648-49)'da 9500[492] varil yapılmıştı.

Sefer esnasında gemilerde bir varilcibaşının[493] idaresinde çalışan varilciler de bulunuyordu. 1110 (1698-99)'da üç anbarlı bir kapudâne-i hümâyûnda 25'er akçe yevmiyeli iki, diğer kalyonlarda birer varilci vazife yapmaktaydı[494]. Galata'daki varilcilerden bazıları ise, tekâlif karşılığında ücretsiz olarak varil yapmakta idiler.[495]

9. Tulumbacılar

Yangın söndürmek maksadıyla 1132 (1720)'de Yeniçeri Ocağına bağlı olarak kurulan tulumbacı ocağından çok önceleri Tersâne-i Âmire'de de tulumbacılar bulunmakta olup[496], bunların vazifesi su içinde olan gemilerin delinmesi halinde içeriye girecek suyu tulumba ile çekip boşaltmaktan ibaret idi[497]. Bu maksatla gemilere tulumba konulmaktaydı[498]. Tulumbacıların mikdarı da inşa edilen gemi mikdarlarma göre değişiklik arzetmekteydi.

[486] Evâil-i Şevval 1075/17-26 Nisan 1665 (*MD.*XCV, s. 60/382), 9 Receb 1107/13 Şubat 1696 (İE.Bah.nr. 807) ve 13 Ramazan 1112/21 Şubat 1701 (*MAD.*4876, vr.32b) tarihlerinde Karadeniz ve Akdeniz yalılarındaki kadılara gönderilen hükümlerde bu husûslar açıklanmaktadır.

[487] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a. Varil için bk. *Lingua Franca,* s.96-7, mad.79.

[488] Su ve benzeri maddelerin konulması için tahtadan yapılan mancana, fıçı ve varil için bk. Gürçay, *Gemici Dili,* s.172, 280, 401.

[489] 1102 (1691)'de Galata varilcilerine büyük mancanalar ve çeşitli fıçıların imâl ve tamiri için 77.340 akçe ödenmişti (KK.5652, s.9).

[490] *MAD.*852, s.28.

[491] *MAD.*2917, s.24.

[492] *MAD.*5932, s.37.

[493] 1071-2 (1660-61)'de ser-varilciyân olan Nikola'ya 48.942 akçe (*MAD.*996, s.38) ve 1080 (1669-70)'de yine aynı varilcibaşına 14.730 akçe ücret (*MAD.*5014, s.14) verilmiştir.

[494] Kalyon Mürettebât Listesi: *MAD.*463, s.2-15.

[495] 19 Safer 1061 (11 Şubat 1651) tarihli Galata Kadısına gönderilen hükümde, tekâlif mukabilinde varil yapanların kürek ve kazma isteği ile rencide edilmemeleri ferman olunuyordu (KK.72, s.175).

[496] Yangın söndürmek maksadıyla kurulan tulumbacı ocağı ile alâkalı geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı", *İA,* cüz 126, İstanbul 1975, s.50-54; Uzunçarşılı, *Kapukulu,* I, 82. Tulumba ve tulumbacılar hakkında ayrıca bk. Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *TD,* 32, Istanbul 1979, s.771-72

[497] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* I, 547-548; *Lingua Franca,* s.448, mad. 676.

[498] 1073-4 (1663-4)'de eski gemilerde bulunan tulumbaların tamir edilmesi gerekmiş ve 12 neccar bu iş ile vazifelendirilmişti (*MAD.*15976, s.18).

Tablo XXIII : Tersâne-i Âmire'de Görevli Tulumbacı Mevcûdu

1522[499]	1645[500]	1653[501]	1661[502]	1664[503]
23	16	72	184	160

En fazla gemi inşa edilen 1071-72(1660-61) senesinde, tulumbacıya olan ihtiyaç da daha fazla idi. Tersâne-i Âmire'deki tulumbacılar, gebrân-ı mîrî (mîrî esir)ler arasından da seçilmekte ve ücret olarak nafaka ödenmekte idi[504].

10. Makaracılar

Ağır cisimlerin ve gemilerde yelkenleri tutan halatların kaldırılması işlerinde kullanılan makaraları[505] imâl eden makaracıların Tersâne-i Âmire'de bir iş yerleri bulunuyordu[506].

Tablo XXIV : Tersâne-i Âmire'de Görevli Makaracı Mevcûdu

1522[507]	1631[508]	1645[509]	1652[510]	1661[511]
96	25	130	125	700

Osmanlı donanmasında yelkenli dönemin başlamasından sonra, yelkenlerin kullanımı için daha fazla makaracıya ihtiyaç olduğundan mevcudları zamanla değişiklik arzetmiş ve diğer gruplarda olduğu gibi 1071-72(1660-61) arasında en fazla sayıya ulaşmıştı.

11. Üstüpücüler

Tersâne-i Âmire Halkı arasında bulunan üstüpücülerin kâfi gelmediği zamanlarda, ihtiyaç olanlar ücretle çalıştırılıyordu. Mevcudları 1030-31 (1621-22)'de 76[512], 1055 (1645)'de 93[513] ve 1061-62(1651-52)'de 53[514] idi.

[499] *MAD.*2917, s.29.
[500] *MAD.*984, s.34.
[501] *MAD.*968, s.35.
[502] *MAD.*996, s.43.
[503] *MAD.*15976, s.18.
[504] 1073 (1663)'de 80 gebrân-ı mîrî tulumbacıya 5000 akçe (*MAD.*1311, s.21) ve 1073-4 (1663-4)'de 160 gebrân-ı mîrî tulumbacıya 11.000 akçe (*MAD.* 15976, s.18) nafaka verilmişti.
[505] Gürçay, *Gemici Dili*, s.279.
[506] *MAD.*15976,s.18.
[507] *MAD.*2917, s.29.
[508] *MAD.*979, s.28.
[509] *MAD.*984, s.34.
[510] *MAD.*967, s.37.
[511] *MAD.*996, s.43.
[512] *MAD.*2917, s.29.
[513] *MAD.*984, s.34.
[514] *MAD.*967, s.37.

12. Işkıcılar

İki ucu saplı, testereli bir bıçak olan ışkı ile[515] gemi küreği yontmada ve fıçı imâlâtında[516] çalıştırılan ışkıcılara, Tersâne-i Âmire'deki gemi inşa faaliyeti nisbetinde iş düşmekteydi[517]. 1030-31 (1621-22)'de 408[518] ve 1040 (1630-31)'da 120[519] ışkıcı tersânede vazife yapıyordu.

13. Zevrakçılar

Küçük kayık demek olan zevrakların[520] inşasında çalışan zevrakçıların mevcudu da gemi inşasına göre değişmekteydi.

Tablo XXV : Tersâne-i Âmire'de Görevli Zevrakçı Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622[521]	97	21.943
1645[522]	84	35.987
1652[523]	93	48.345
1661[524]	870	89.860

14. Vardiyanlar

Tersâne-i Âmire Halkından ayrı olarak, aynı hizmeti gemilerde ve gemi inşaları sırasında esirleri kontrol etmekle ifa eden diğer vardiyanların sayıca kalabalık oldukları görülmektedir. 1061-62 (1651-52)'de 90 iken[525], 1071-72(1660-61)'de 510'a yükselmişti[526].

15. Mûtemedler

Bunlar da, bir geminin inşası sırasında, inşaatta çalışanlara nezâret ederek iş seyrini takib ve kontrol ediyorlardı. Nitekim, 1055 (1645-46) senesinde inşa edilen 15 kadırgadan bazısında bir mûtemedin bulunması, diğerlerinde de aynı

[515] *TDK, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü,* Ankara 1974, VII, 2497; Ayrıca bk. ışkı mad.VII, 2455.

[516] *MD.* XVI, s. 198/281. Işkı (Içkı) için bk. Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul 1983, II, 762.

[517] Rebî'ülevvel 979 (Temmuz-Ağustos 1571)'de Vize Kadısına gönderilen hükümde, 40 ışkıcının âletleriyle birlikde Tersâne-i Amire'ye sevkedilmesi emrediliyordu (*MD.*XVI, 198/281).

[518] *MAD.*2917, s.29.

[519] *MAD.*979, s.28.

[520] James W.Redhause, *Turkish and English Lexicon,* İstanbul 1978, s.1019.

[521] *MAD.*2917, s.29.

[522] *MAD.*984, s.34.

[523] *MAD.*967, s.37.

[524] *MAD.*996, s.43.

[525] *MAD.*967, s.37.

[526] *MAD.*996, s.43.

şekilde birisinin vazifeli olduğunu göstermektedir[527]. Bu kadırgalardaki mûtemedlere ödenen ücret ise, 400 akçe olan ikinci kadırganın mûtemedi hariç, diğerleri için 800 akçe idi[528].

Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinin ücretler kısmında mevcudları oldukça fazla görülen mûtemedlerin sadece gemi inşasında değil, başka hizmetlerde de bulundukları anlaşılmaktadır.

Tablo XXVI : Gemi İnşasında Vazifeli Mûtemedlerin Mevcûd ve Ücretleri

Sene	Nefer	Ücret
1622[529]	163	27.640
1631[530]	85	37.192
1645[531]	129	140.610

Zikredilen sanatkârlardan başka, baştarda ve kadırgaların yelken bezlerini boyayan *sabbağlar*[532], padişah kayığı, Kapudan Paşa baştardası ile kalyonların boya ve nakış işlerini yapan *nakkaşlar*[533], tezyinat ile uğraşan *oymacılar*[534],baştarda bayraklarını ve *gebrân-ı mîrî*nin elbiselerini diken *terziler*[535], peksimet pişiriciler[536], ekmek yapan *habbazlar* [537], Kapudan Paşa baştardasının fânuslarını tamir eden *fânus-gerler*[538], fânusları parlatmakla vazifeli *tılâ-gerler*[539], gemilerdeki fânuslar için balmumu hazırlayan *mumcular*[540], leğen, zift kazanı ve bakır kaplar yapan

[527] *MAD.*15432, s.2-10.

[528] *Aynı yer.*

[529] *MAD.*2917, s.29.

[530] *MAD.*979, s.28

[531] *MAD.*984, s.34

[532] 1030-1 (1621-2)'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emini'nin baştardalarının yelken bezlerini boyaması için boyacı Ali'ye 20.190 akçe verilmişti (*MAD.*2917, s.24).

[533] 1030-1(1621-2)'de Kapudan Paşa Baştardası ve mîrî kayıklarda çalışan nakkaşlara 68.570 akçe (*MAD.*2917, s.23), 1061-2 (1651-2)'de Kapudan Paşa, Tersâne Kethudası, Tersane Emini ve Yedek baştardalarda çalışan nakkaşlara 56.600 akçe (*MAD.*967, s.28), 1062-3(1652-3)'de aynı baştardalarda çalışan nakkaşlara 69.000 akçe (*MAD.*968, s.30) ve 1102 (1691)'de 11 kalyonda çalışan nakkaşlara 22.000 akçe (KK.5652, s.9) ücret verilmişti.

[534] *MAD.*2150, vr.145a-b.

[535] Bu iş için 1030-1(1621-2)'de 7598 akçe (*MAD.*2917, s.24), 1071-2(1660-1)'de 8053 akçe (*MAD.*996, s.38) ücret verilmişti.

[536] 1030-1(1621-2)'de 20 akçeden 9782 kantar peksimet pişiren peksimetçilere 195.640 akçe ödenmişti (*MAD.*2917, s.24).

[537] 1079(1668-9)'da Tersâne-i Âmire zindanındaki esirler için ekmek pişiren iki kişiye 12.600 akçe ücret verilmişti (*MAD.*4951, s.26).

[538] 1021-2(1612-3)'de fânus-gerlere 200 akçe verilmişti (*MAD.*7898, s.27).

[539] 1030-1(1621-2)'de 3 fânusu parlatmak için 8560 akçe ücret verilmişti (*MAD.*2917, s.24).

[540] 1071-2(1660-1)'de mumculara 1800 akçe verilmişti (*MAD.*996, s.38).

kazgancılar[541], bıçkıları eğeleyen *eğeciler*[542], yeni yapılan tekneyi funda ile yakıp kurutan *fundacılar*[543], *kömürcüler*[544] ve Tersâne-i Âmire zindanındaki mîrî esir ve mücrimlerin tedavisi için gerekli *cerrah* [545], hep Tersâne-i Âmire'de vazife yapan sanatkârlar arasında idiler.

Bir sanat grubuna dahil olmadığı halde, Tersâne-i Âmire hizmetinde ve gemi inşasında çalıştırılan yürük[546], yaya ve müsellemleri de bu arada saymak gerekmektedir. Nitekim, XVI. yüzyılda Kütahya[547] ve Bolu[548] piyadeleri, Bolu[549] ve Teke[550] müsellemlerinin bir nevbetlisi altı ay süre ile Tersâne-i Âmire hizmetine gönderilmişlerdi.

[541] 1062-3 (1652-3)'de kazan tamiri için 5220 akçe (*MAD.*968, s.30) ve 1071-2(1660-1)'de kazan, leğen ve bakır kaplar imali için Hristo adlı kazancıya 126.996 akçe ücret ödenmişti (*MAD.*996, s.39).

[542] 933-4(1527-8)'de 10 eğe için eğecilere 61 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.11).

[543] 1055 (1645)'de 28 (*MAD.*984, s.34), 1061-2 (1651-2)'de 16 (*MAD.*967, s.35) kişi olarak çalışıyorlardı.

[544] 1055(1645)'de 56 (*MAD.*984, s.34). 1061-2 (1651-2)'de 62 (*MAD.*967, s.35) kişi idiler.

[545] 1030-1(1621-2)'de Tersâne-i Âmire Zindanındaki hasta esirler için ilaç ve cerrah parası olarak 8000 akçe masraf yapılmıştı (*MAD.*2917, s.24).

[546] Yürükler, gemi malzemesi temini ve gemi yapımında çalıştırılmışlardı (Salâhaddin Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukukî Statüleri",*AÜDTCFD,* II/1, Ankara 1943, s.112).

[547] Zilka'de 966(Ağustos 1559)'da Kütahya Piyâdeleri Sancakbeyine hitaben yazılan hükümde, idaresi altındaki piyadelerin bir nevbetlisinin yayabaşıları ve mukaddimleri, maiyyetinde 6 aylık "zâd u zevâdeleriyle" Tersâne-i Âmire hizmetine göndermesi emrediliyordu (*MD.*III, s.82/202). Safer 968 (Ekim - Kasım 1560) tarihli hükümde ise, 639 mevcudlu piyâdelerin Tersâne-i Âmire hizmetine sevkedilmesi ferman olunuyordu *(a.g.d.* s.559/1635).

[548] Ramazan 967 (Mayıs-Haziran 1560)'de Bolu Sancağı Piyâdeleri Beyine gönderilen hükümde, 377 mevcudlu bir piyâde nevbetlisini Tersâne-i Âmire'ye göndermesi emrediliyordu *(MD.*III,s. 559/1635).

[549] Safer 968 (Ekim-Kasım 1560) tarihiyle Bolu Müsellemleri Beyine gönderilen hüküm: *MD.*III, s. 559/1635.

[550] Aynı tarihli Teke Müsellemleri Beyine gönderilen hüküm: *Aynı yer.*

İKİNCİ BÖLÜM

TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞÂ FAÂLİYETLERİ VE MALZEMENİN TEMİNİ

I. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE İNŞA EDİLEN GEMİ ÇEŞİTLERİ

XV. yüzyılın sonlarına doğru deniz gücünü giderek arttıran Osmanlılar, Batı'daki komşularının ve bilhassa Venediklilerin deniz tecrübelerini ve denizcilik ıstılahlarını almışlar, kendi gemilerinin çeşit ve adedini çoğaltarak XVI. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de hâkimiyetlerini tesis etmişlerdi.

Osmanlı donanmasını teşkil eden gemiler, kürekli ve yelkenli olarak iki gruba ayrılıyorlardı. Kürek ve yelkenle yürüyen gemilere "çekdiri", "çekdirir" veya "çekdirme" tabir ediliyor[1], yalnız yelkenle yürüyen gemilere ise, "yelkenli" veya "kalyon sınıfı gemiler"[2] deniliyordu. Burada XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Bahriyesinde kullanıldığını tesbit edebildiğimiz gemilere yer verilecektir.

A. Kürekli Gemiler

Çekdiri nev'inden olan bu gemileri iki kısımda incelemek mümkündür. 1. Büyük Donanma Gemileri 2. İnce Donanma Gemileri ve Kayıklar.

1. Büyük Donanma Gemileri

a) Firkate: 10-17 oturaklı[3] olan firkatelerin her küreğini iki-üç kişi çekerdi[4]. Firkateler, aynı zamanda ince donanma sınıfından oldukları için nehirlerde de

[1] Bu kelime birkaç şekilde kullanılmıştır. Ramazan 1113 (Şubat 1702) tarihli derya beyi İzmirli Ali Bey'e gönderilen hükümde "çekdiri" (*MD.*CXII, s. 130/3), Muharrem 1018(Nisan 1609) tarihli İnebahtı Sancakbeyi Ali Bey'e gönderilen hükümde "çekdirir" (*MD.*LXXVIII, s. 849/3011), 1090(1679) tarihli defterde "çekdirme" ve "çekdiri" (*MAD.*15779, s.3) şeklinde geçmektedir. *Silâhdar Tarihi*'nde (I, 729) ise, "çekdirü" imlâsı da vardır.

[2] Kâtib Çelebi, yelken gemilerini "kalyon" olarak zikretmektedir *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a). Yelkenli gemilerin sınıflandırılması ile alâkalı olarak ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.465; Svat Soucek, "Certain Types of Ships in Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica,* VII, Paris 1975, s.234.

[3] *Tuhfetü'l-Kibâr,* vr.69a. Ancak XVIII. yüzyılın başlarında 20 oturaklı firkate inşa edildiği de görülmektedir. Nitekim, 1115(1703) senesinde Karadeniz sahillerinde inşa edilen 80 firkateden yedisinin oturak sayısı 18, yedisinin 20 idi. Diğer firkateler 14, 16 oturaklı olarak yapılmışlardı (KK.5658, s.1-3). 1106(1694-5) senesinde ise, 15 oturaklı inşa edildiklerini 100 firkate için istenen 3000 kürekten anlıyoruz (KK.2475, s.134).

[4] *Tuhfetü'l-kibâr, vr. 69a.*

kullanılmakta[5], süratli hareket ettiklerinden haber getirip-götürmekteydiler[6]. Muharebe zamanlarında firkatelere 80[7], hatta 100[8] levend konulmaktaydı.

Tersâne-i Âmire'den bir firkateye verilecek yedek mühimmât arasında kürek, zift, katran, üstüpü, çivi, kurşun, tahta, içyağı, tentelik kirpas ve halat vardı[9]. Ayrıca top için 1,5 kıyyelik 200 yuvarlak veriliyordu[10].

Firkatelerin uzunlukları da farklı idi. Meselâ, Birecik tersânesinde inşa edilen firkatelerin küçüklerinin eb'adı 4,5 x 21, büyüklerinin ise 4,5 x 27 zira idi[11].

b) Pergende: Kürekle yürüyen ve yelkeni yardımcı olarak kullanan çekdiri nev'inden 18-19 oturaklı, 33-40 zira uzunluğunda bir harb gemisi idi[12]. XVI. yüzyılda firkate ile aynı kabul edilmekteydi[13].

c) Kalyata: 42-48 zirâ uzunluğunda[14], 19-24 oturaklı[15] çekdiri nevinden bir gemi olan kalyata[16], Tuna donanmasında da mevcud idi. Bilhassa takib hizmetinde kullanılan[17] kalyataların başlarında topu ve harb zamanlarında 220 kadar cenkçisi bulunurdu[18]. 893 (1498) senesinde bir kalyatada, bir baş topu, 2 darbzen ve 4 prangı vardı[19]. 1 Zilka'de 1109 (11 Mayıs 1698) tarihli tezkireye göre bir kalyataya 255 yuvarlak veriliyordu[20]. XVI. yüzyılda bir kalyatada iki topçu neferi bulunuyordu[21].

[5] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.459.

[6] 1103(1691-2)'de Akdeniz'deki Osmanlı donanması, Pravişte'ye saldıran iki gemi üzerine giderken, Kapudan Paşa olup-bitenleri tahkik etmek üzere bölgeye üç Selânik firkatesi göndermişti (*Silâhdar,*II, 672).

[7] Uzunçarşılı, *Merkez Bahriye,* s.459.

[8] Evâil-i Rebî'ülâhır 1100 (23 Ocak-1 Şubat 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hüküm: *MD.*XCVIII, s. 93/294.

[9] 1109 (1697-8) senesinde 33 firkateye bu mühimmatdan belirli mikdarlarda dağıtılmıştır (*MAD.*7915, s.172).

[10] 1 Zilka'de 1109 (11 Mayıs 1698)'de verilen mühimmât: *MAD.*2732, s.49.

[11] Orhonlu, *Nehir Nakliyâtı,* s.85.

[12] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a; *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), *Sözlük,* s.327; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.460. Muharrem 967 (Ekim 1559)'de Sakız beyine yazılan hükümde, levendlerden alınan 18 oturaklı geminin İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir (*MD.*III, s. 163/443).

[13] *Lingua Franca,* s.105-6, mad.91.

[14] 1108(1696-7)'de Tersâne-i Âmire'de beş ve İznikmid Tersânesinde beş olmak üzere 10 kalyata inşa edilmiş, bunlardan biri 48 arşın, diğerleri 42, 43 ve 44 arşın uzunluğunda yapılmışlardı (*MAD.*2150, vr.146a). Ancak XVIII. yüzyılda bir kalyatanın uzunluğu 33 arşın idi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.460).

[15] *Tuhfetü'l-kibar,* vr.69a.

[16] Bu kelime kalyete, قالْيَتَه şeklinde harekelendiği gibi (KK.2612, s.1) kalyata (قالياته), kalyat (قاليات) olarak da yazılmıştır (TSMA.E.596). Benzer bazı yazılışlar için ayrıca bk. *Lingua Franca,* s.241-3, mad.319. Bu kelime günümüzde kalite şeklinde de okunmuştur.

[17] Şükrî, *Esfâr,* s.168.

[18] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.460.

[19] TSMA.E.594.

[20] *MAD.*2732, s.49.

[21] Zilhicce 978 (Nisan-Mayıs 1571) tarihli Vezir Pertev Paşa'ya gönderilen hüküm: *MD.*XII, s. 245/512.

XVIII. yüzyılın başında Tersâne-i Âmire'den özel bir şahsa satılan kalyatalardan, bir kalyatanın râyiç değerini tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bu dönemde bir kalyatamn 30.000 akçe olduğunu 25 Ramazan 1112 (5 Mart 1701)'de Tersâne-i Âmire'de, Köseoğlu isimli bir tüccara yapılan satıştan öğrenmekteyiz[22].

d) Kadırga: Kuruluş devrinden XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Donanmasındaki harb gemileri içinde en çok kullanılan ve vurucu gücü teşkil edeni kadırgalar idi.[23].

Bir Osmanlı kadırgasının iki bodoslaması arası 55-56 zira[24], anbar ağzı 22 karış, kıç yüksekliği 18 karış, baş yüksekliği 11 karış, kuşak yüksekliği 6 karış bir parmak idi[25].

Kadırgalar gayet uzun ve ensiz, kısmen su seviyesinde denecek kadar alçak ve hareketleri pek seri idi[26]. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren fırtınaya daha fazla dayanmasını temin için karpuz kıçlı olarak inşa edilmişlerdi[27]. Kadırgaların kıçları başlarına nisbetle daha yüksek ve baş bodoslamaları omurgalarına dikey bir şekilde duruyordu. Ayrıca baş ve kıçlarında etrafı halatlarla çevrili birer küçük yarım güverteleri bulunmakta ve bunlar üzerinde kapudanlar ile cenkçiler yer almakta idi[28].

Bir kadırgaya üç yelken, iki tente, beş lenger, 27 kangal halat verilmekte[29] ve XV. yüzyıl sonlarında bir büyük top ile dört darbzen ve 8 aded prangı topu bulunmaktaydı[30]. Daha sonraki devirlerde ise, biri başta, ikisi yanda olmak üzere üç top vardı[31]. Kadırgalardaki toplar için 1109 (1697-8)'da 200 yuvarlak verilmişti[32].Bir kadırgada 25 oturak, 49 kürek vardı[33]. Bir kürek boşluğu mutfak

[22] Satılan dört kalyatadan herbiri için önce 40.000'er akçe taleb edilmiş, fakat alıcının buna gücü yetmeyeceği düşünülerek 10.000 akçesi tenzil edilmişti *(MAD.* 4876, vr.33a).

[23] Kadırga, Osmanlılardan önce, Marmara ve Ege kıyılarındaki Türk beylikleri tarafından da kullanılmıştı (Soucek, *Certain Types,* s.235). Kelime, ekseriyetle kadırga şeklinde yazıldığı halde, kedirga (كدرغه), katarga (قترغه) gibi değişik imlâ ile de yazılmıştır *(Lingua Franca,* s.523-6, mad.785).

[24] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[25] Kâtib Çelebi, bu uzunlukların eskiden birer karış eksik olduğunu yazmaktadır *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr. 69b).

[26] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.462. Âlî, gemiler arasında kadırganın mevkiinin padişahın vezirleri mesâbesinde olduğunu zikreder (Gelibolulu Mustafa Âlî, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis,* neşr. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1956, s.199).

[27] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[28] Ancak bu yarım güverteler, Venedik gemilerindekilerden daha büyük ve gösterişli idiler (Şükrî, *Esfâr,* s.171).

[29] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a-b. 1084(1673)'de bir kadırgaya verilecek mühimmât listesi için bk. Ek.3.

[30] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.512.

[31] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a.

[32] *MAD.*2732, s.49.

[33] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a-b. 1290-1540 arasında Venedik kadırgalarında 25-30 oturak ve her oturakta, üç ayrı küreği çeken üç kürekçi oturmaktaydı (Frederic Chapin Lane, *Venetian Ships and*

olarak kullanılıyordu[34]. Her küreği yerine göre dört[35] veya beş kişi[36] çekiyordu. Buna göre, normal olarak her kadırgada 100 savaşçı ile birlikte, 196 kürekçi, 20 alatçı, iki dümenci, bir yelkenci, iki gûmi, iki kürek yapıcı, iki kalafatçı, iki neccar ve hepsine hükmeden, harita ve pusula kullanan bir reis olmak üzere 328 kişi bulunuyordu[37].

XVII. yüzyılın başlarında bir kadırganın mâliyeti, inşaat için lüzumlu kereste, çivi, zift, katran, üstüpü gibi malzeme masrafları yanında marangoz, bıçkıcı ve demirci gibi sanatkâr ücretleri ile birlikte 236.500 akçeye ulaşıyordu[38].

e) Baştarda: 26-36 oturaklı, her küreğinde 5-7 kürekçi bulunan [39] ve kadırgaların büyük tiplerinden olan baştardalar[40], mavnadan daha uzun, fakat daha alçak ve küçük idiler[41]. Büyüklükleri îtibâriyle orta baştarda, Paşa baştardası ve Hünkâr baştardası olarak üçe ayrılırlardı.

aa) Orta Baştarda: 57 zira uzunluğunda ve 26 oturaklı olan orta baştardalar[42], XVII. yüzyılda Kapudan Paşa Yedeği, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Eminine ait idi.

ab) Paşa Baştardası: Kapudan Paşa'nın bindiği baştardanın uzunluğu 70-72 arşın olup, oturak sayısı 36, kürek sayısı 72 idi. Her küreğini yedişer kürekçi çekiyordu. Kürekçiler arasında her mankada üçer cenkçi bulunurdu. Paşa baştardasının mürettebatı 500 kürekçi, 216 cenkçi ile gemici, topçu ve diğerleri 800'e ulaşıyordu. Bunların içinde denizcilikte mahareti olan kıdemli bir reis baştardaya kumanda ederdi[43].

Paşa Baştardası XVII. yüzyıldan îtibaren karpuz kıçlı olarak inşa edilmeye başlanmıştı. Kıç kısmında paşa gemisi olduğunun anlaşılması için enine konulmuş

Shipbuilders of the Renaissance, Baltimore 1934, s.9). Bu konuda ayrıca bk. Alberto Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615,* Oxford 1967, s.111. Bir İspanya kadırgasında ise, 1560'larda 24 oturak, 144 kürekçi varken, sonraları kürekçi sayısı 160'a, 1571'de 174'e çıkmıştı (John Francis Guilmartin, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century,* Oxford 1974, s.226).

[34] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a-b.

[35] *Aynı yer.*

[36] Derya Beylerinin kadırgalarında her küreği beş kişi çekiyordu. Bk. Kürekçi-Alatçı Taksimatı Kısmı. XIV. yüzyılda Venedik kadırgalarında ise, bir tarafta üç kişi bulunuyordu (Frederic C. Lane, *Venice and History,* The Collected Papers, Baltimore 1966, s.190).

[37] Mevcudu bu şekilde zikreden Kâtib Çelebi, toplam 330 kişi olduğunu yazmaktadır *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b). Marsigli, mürettebatı 327 kişi olarak verir (s.151).

[38] 12 Zilhicce 1022(23 Ocak 1614) tarihli kadırga inşasına ait defter: TSMA.D.4189.

[39] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a. XVI. yüzyılda bir İspanya baştardası 35 oturaklı idi. Safer 975 (Ağustos 1567) tarihli Cezâyir-i Garb Beylerbeyisine gönderilen hüküm: *MD.* VII, s. 13/51.

[40] Baştarda kelimesi, bastarda *(Lingua Franca,* s.100-107, mad.83-84; Soucek, *Certain Types,* s.237) ve baçtarda (باچتردہ) *(Topçular Kâtibi,* vr.117b) şeklinde de yazılmıştı.

[41] Soucek, *Certain Types,* s.237.

[42] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[43] *Aynı yer.*

üç feneri vardı[44]. Baş taraflarında üç top, yanlarında dörder-beşer aded küçük çaplı hafif toplar bulunuyordu.[45].

Kapudan Paşa XVIII. yüzyıl başlarına kadar donanmanın başında denize çıktığında Paşa Baştardasma binerdi. 1113 (1701-1702) tarihinden itibâren Kapudan Paşaların harb zamanlarında baş kapudâne denilen kalyona binmeleri, üç fener ve üç bayrak takmaları ve harbsiz zamanlarda yine baştardaya binmeleri kanun oldu[46].

ac) Baştarda-i Hümâyûn: Hünkar gemisi de denilen Baştarda-i Hümâyûn, Padişahlar tarafından inşa ettirilmekte, diğer gemilere nisbetle süslü, tekne, direk, kürek ve yelkenleri yeşile boyalı ve sancağının yeşil olması[47] hasebiyle "yeşil kadırga" olarak da bilinmekteydi[48]. Bunlar da üç fenerli ve karpuz kıçlı idiler[49]. İlk defa Kanûnî Sultan Süleyman tarafından Has Bahçe'de kurulan Tersâne'de yeşil baştarda inşa edilmiş, II. Selim ve 994 (1586) senesinde III. Murad, kapudân-ı deryası olan Kılıç Ali Paşa'ya aynı yerde bir baştarda-i hümâyûn inşa ettirmişlerdi[50]. Daha sonraları III. Mehmed ve IV. Mehmed'in de birer baştarda yaptırdıkları bilinmektedir[51].

Bir vezir donanma ile sefere gidecek olsa baştarda-i hümâyûna binerdi ve bu baştardanın reisinin vardiyanbaşı olması kanundu[52]. Baştarda-i hümâyûnlar, diğerlerine nisbetle daha ağır hareket ediyorlardı. Nitekim, 1114 (1702)'de büyüklüğü ve seyrindeki ağırlığı sebebiyle mevcud baştarda-i hûmâyûn tamir edilerek kürekli kalyona çevrilmişti[53].

f) Mavna: XV. asırdan îtibâren Osmanlı Donanmasında kullanıldığını gördüğümüz[54] mavna[55], baştardadan daha geniş ve yüksek, 26 oturaklı, ekseriya iki, bazan üç direkli ve iki katlı olarak inşa edilen[56] çekdiri nev'inden bir harb

[44] *Aynı yer.*

[45] Şükrî, *Esfâr,* s.174.

[46] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.464.

[47] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[48] *Selânikî,* s.210.

[49] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[50] *Selânikî,* s.210.

[51] Padişah baştardalarından IV. Mehmed'e âit olanı bugün Deniz Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu baştardanın tavsifi için bk. *Bahriyye Müzesi Kataloğu,* Istanbul 1333 (1917), s.8-10.

[52] Tuhfetü'l-kibâr, vr.69b.

[53] 5 Zilka'de 1114 (23 Mart 1703) tarihli Kapudan'a emr-i şerif yazılmak üzere tezkire: *MAD.*5362, s.69.

[54] Donanmaya ait 893(1488) tarihli defterde bir mavnanın kalafatçıları zikredilmektedir (TSMA.E.596).

[55] Mavna, kelime ve şekil îtibâriyle menşei batıdan gelmeyen tek gemi idi. Kelimenin Türk veya Arab menşeli olduğu konusunda bk. Soucek, *Certain Types,* s.234. Mavna kelimesi, mağuna (ماغونه), mauna (ماعونه ، معونه) şekillerinde *(Lingua Franca,* s.541, mad.805) ve mavuna (ماوونه) şeklinde de *(Topçular Kâtibi,* vr.304b) yazılmıştır.

[56] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a ; Şükrî, *Esfâr,* s.175.

gemisi idi. Uzunluğu 65 zira, kıç yüksekliği 20 karış, baş yüksekliği 12,5 karış, kuşak yüksekliği 7,5 karış idi[57]. 52 küreğin herbirini 7 kişi çekmekte idi. 364 kürekçi, yelken ve tirinkete kullanmak için 40 alatçı, 4 usta dümenci, kanatlar üstünde iki kürek arasındaki her mankada üçer kişiden 150 cenkçi ve 30 usta topçu ile hepsinin başlarında denizcilikte mahir, eski ve güngörmüş bir reisle birlikte mavna mevcudu 600 kişiyi buluyordu.[58]. Bir mavnada, 16 okka atan iki koğuş topu, 6 kolonborna topu, kıç içinde ve omuzluğunda 4, her iki yanında altışardan 12 saçma topu olmak üzere 24 top bulunuyordu[59].

2. İnce Donanma Gemileri ve Kayıklar

a) Karamürsel: Osmanlıların ilk çekdirisi olan karamürsel gemisi, daha sonraları nakliyede kullanılan bir buçuk direkli, sivri üçgen yelkenli, güvertesiz küçük teknelerden ibaretti[60]. Değişik şekillerde büyük tipleri de yapılmıştı[61].

Bilhassa yakın mesâfeler arasında işleyen karamürsellerin, XVI. yüzyılda büyük denizlere açılmasına müsaade edilmediği halde[62], zahîre veya kereste nakli gibi bazı zarurî durumlarda Mısır'a gitmelerine ve Boğaz'dan çıkmalarına izin verildiği oluyordu[63].

b) Şayka: Altı düz ve enli, bilhassa Özi, Dinyeper ve Tuna nehirleriyle Karadeniz'de Osmanlılar ve Kazaklar tarafından kullanılmış bir çeşit harb gemisidir[64]. Şayka kelimesi, Rusça çayka kelimesinden alınmış olup, martı demektir[64a]. Üç topu bulunan şaykaların[65] uzunlukları 17-33 zirâ arasında değişiyordu[66].

[57] *Aynı yer.*

[58] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a-b.

[59] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a.

[60] Şükrî, *Esfâr,* s.167; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.456. Bu ismi, Karamürsel Beyin, Karamürsel limanında yaptırdığı rivâyet edilen ilk gemiden almıştır *(Tuhfetü'l-kibar,* Gökyay neşri, sözlük, s.316). Ayrıca bk. İsmet Parmaksızoğlu, "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *TD.* V/8, İstanbul 1953, s.78.

[61] Şükrî, *Esfâr,* s.167.

[62] Rebî'ülâhır 972 (Haziran 1564)'de Rodos Beyi'ne gönderilen hükümde, Mısır'a gidip-gelen karamürsellerin yakalanması ve reislerinin hapsedilmesi emrediliyordu *(MD.*VI, s. 185/399).

[63] Ağaç götüren karamürsel gemisinin Boğaz'dan geçirilmesi konusunda Gelibolu Kadısına ve Turgud Paşa'ya Cemâziyelâhır 972 (Ocak 1565)'de gönderilen hüküm: *MD.*VI, s. 277/587. Ramazan 983 (Aralık 1575)'de Saruhan Beyine gönderilen hükümde yedi karamürselin zahire nakline memur edildiği bildiriliyordu (*MD.*XXVII, s. 129/300). Yine Zilhicce 1003(Ağustos 1595)de Mısır Beylerbeyisine gönderilen hükümde, İskenderiye'ye gelen karamürsel gemileri ile Matbah-ı Âmire'ye âit olan zahirenin yollanması ferman olunuyordu (*MD.*LXXIII, s. 344/758).

[64] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.332; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.458. Şaykanın bir kayık türü olduğu konusunda bk. Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi,* (haz.Bekir Kütükoğlu), *İstanbul 1959, s.11.* Şayka, çayka olarak da zikredilmiştir (Metin Karayazgan, *Denizci Sözlüğü (Gemici Dili), Terimler-Deyimler,* İzmir 1981, s.23).

[64a] V.G.Sçerbinin, E.M.-E.Mustafaev, *Rusça-Türkçe Cep Sözlüğü,* (Moskova 1975'den tıpkıbasım), Ankara 1979, s.440.

[65] Lütfi Paşa, *Tevârih,* s.399, not.

[66] Muharrem 1005(Ağustos-Eylül 1596)'de İzmir, Midilli ve Sakız Kadılarına gönderilen hükümde, Vezir Hasan Paşa'ya ait 17 zirâ uzunluğundaki şaykanın kimin kazasında bulunursa

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'de[67] ve Tuna sahillerinde[68] şayka inşa edilmişti. Tuna nehrinin muhâfazası için Tuna donanmasına bağlı olarak bazı yerler şayka bulundurmak üzere ocaklık tayin edilmişlerdi. Nitekim, 1101(1690)'de Niğbolu, Rusçuk, Silistire, Hersek, İsakçı, İbrâil, Fethü'l-İslâm, Vidin ve Belgrad birer şaykayı ocaklık olarak hazırlamak mükellefiyetinde idiler[69]. Her şaykada 20 kürekçi, 20 cenkçi[70], bir topçu, bir dümenci ve bir de kapudan vardı[71]

c) İşkampoye[72]: Tuna'daki ince donanmadan olan ve haberci gemisi olarak da kullanılan işkampoye, kürekli gemilerdendi[73]. Gemilerde asker nakledilen ve ağır işlerde kullanılan, kürek ve yelkenle işleyen en büyük filikalara da işkampoye deniliyordu[74]. 1108 (1696-7) senesinde bir işkampoyenin mevcûdu 74 kişi idi[75]. 1109 (1697-8)'da ise, sadece kürekçi olarak 35 kişi bulunuyordu[76].

Büyük ve küçük olmak üzere iki boyda[77] inşa edilen işkampoyelerde 13 oturak olduğu görülmektedir[78]. 1109-1110(1697-1698) senesinde 46'sı Tersâne-i Âmire'de, 9'u İznikmid'de olmak üzere 54 işkampoye inşa edilmişti[79]. 1 Zilka^{c}-de 1109 (11 Mayıs 1698) tarihli tezkireye göre bir işkampoyeye yarım kıyyelik 100 yuvarlak verilmişti[80].

d) Üstüaçık: Tuna donanmasından olan ve nakliyede kullanılan üstüaçıklarda[81] bir dümenci ve 8 kürekçi bulunuyordu[82].

---

derhal yollamaları emrediliyordu (*MD.*LXXIV, s. 138/382). 1120 (1708)'de ise, Şam valisi Nasuh Paşa'nın Kuşadası'nda inşa ettirdiği şayka 33 zirâ idi (İE-Bah.nr.1058).

[67] 1025 (1616)'de Tersâne-i Âmire'de inşa edilen şayka sayısı 10 idi (KK.5640, s.11).

[68] Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Semendire Beyine ve Kadısına şayka inşası için gönderilen hüküm: *MD.*X, s. 231/356. 1109(1697-8)'da 10 şayka inşa edilmiş ve 1636 kuruş masraf yapılmıştı (*MAD.*2731, s.166).

[69] Bu şaykalar Belgrad ve Tımışvar'daki zahirenin muhâfazasına memur edilmişlerdi (*MAD.*9479, s.214-6, 233). XVI. yüzyılda Tuna'da 50 şayka mevcud idi.Zilka^{c}de 973(Mayıs 1566) tarihli Bayram Bey'e gönderilen hükümde, Budin tarafına 50 şayka gönderilmesi emrediliyordu (*MD.*V, s. 617/1717). 1109 (1697-8)'da ise, Tuna'da 39 şayka vardı (*MAD.*2758, s.86).

[70] *MAD.*9479, s. 214-6, 233. Uzunçarşılı, şaykalardaki cenkçi sayısının 50'ye kadar çıktığını yazmaktadır *(Merkez-Bahriye,* s.458).

[71] 1109 (1697-8)'da inşa edilen şaykanın mürettebâtı 43 kişi idi *MAD.*2731, s.176).

[72] İşkanpoye şeklinde yazılan kelime (KK.5657, s.1 vd.), aynı zamanda İşkampaviye ve İşkanpaviye şeklinde de kullanılmıştır *(Lingua Franca,* s.391, mad.575).

[73] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.458.

[74] Gürçay, *Gemici Dili,* s.213.

[75] *MD.*C, s.1a.

[76] Bk. Kürekçi-Alatçı Kısmı.

[77] KK.5657, s.17.

[78] *MAD.* 2732, s.101.

[79] KK.5657, s.1 vd.

[80] *MAD.*2732, s.49.

[81] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.404, 456; Karayazgan, Denizci Sözlüğü, s.125.

[82] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.456.

1102 (1691)'de Tuna nehrinden deve, katır ve ağırlık nakli için 40 üstüaçık temin edilmişti[83]. 1109-10 (1697-98)'da ise, Tuna'daki çeşitli iskelelerde 100 kadar üstüaçık[84] ve bunlarda 900 kürekçi ve dümenci bulunuyordu[85]. Aynı tarihte bir üstüaçıkın maliyeti yaklaşık 132 kuruş idi[86]. 1109-10 (1697-98)'da iki üstüaçık Sapanca Gölü'nde inşa edilmişti[87]. Üstüaçıkların tamir ve techiziyle *açıklar ağası* vazifeliydi[88].

e) Aktarma: Nehir gemilerinden olan ve Tuna'da muhâfaza hizmetinde kullanılan aktarma, gerektiği zaman donanmaya refâkat ederdi[89]. Düşmandan zabtolunan ve ganîmet olarak yedekte getirilen gemilere de aktarma denilirdi[90].

1040 (1631-1) senesinde Mehmed Reis'in aktarmasının tamirinde 25 neccar ve 35 kalafatçı olmak üzere 60 kişi çalışmıştı[91].

f) Çekeleve: İki kısa direkli, yelkenli[92] ve hızlı giden nakliye gemilerindendi[93]. Aynı zamanda büyük kayıklardan olduğu kabul edilen[94] çekeleveye celbe de deniliyordu[95] Çekeleve ile meyva[96], küçük kereste[97] gibi yükler taşınıyordu.

g) Celiyye: Deniz ve nehirlerdeki nakliye gemilerindendi[98]. Kızıldeniz'de hayvanların taşınmasında kullanılıyordu[99].

h. Kancabaş: Kancaya benzediği için bu adı alan kancabaş, nehirlere girebilen ve hafif filodan sayılan teknelerdendir[100]. XVIII. yüzyılın başlarında sığ

[83] Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'at*, s.530.

[84] *MAD.*2758, s.86. Bunlardan 12'si Rusçuk'da bulunuyordu (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.404).

[85] *MAD.*2731, s.169.

[86] *A.g.d.*, s.166.

[87] KK.5657, s.29.

[88] Osman Ergin, *Muallim M.Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937, Ek Lügatçe, s.1; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.404.

[89] *Uzunçarşılı, Merkez Bahriye*, s.456; Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.4.

[90] Gürçay, *Gemici Dili*, s.9. Nitekim, 1029(1620)'da Tersâne-i Âmire'de tamir edilen Süleyman Reis'in aktarma kalyonu bu çeşit, düşmandan alınmış bir gemidir (*MAD.*5024, s.28).

[91] Tamirde çalışan bu sanatkârlara 4465 akçe ödenmiştir *(MAD.979, s.27)*.

[92] Lütfi Paşa, *Tevârih*, s.399'daki not. Çekeleveler 23 arşın uzunluğunda idiler (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.459).

[93] Bu gemilerin kıç kısımları yüksek olduğundan hızlı giderlerdi (Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.23).

[94] *Çeşmî-zâde*, s.11.

[95] *Lingua Franca*, s.563-4, mad.838.

[96] Muharrem 982 (Nisan 1574) tarihli Istanbul'a meyva gelen yerlerin kadılarına gönderilen hüküm: *MD.*XXIV, s. 266/707.

[97] *BA. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi*, nr. 27559.

[98] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

[99] Mekke-i Mükerreme Şerifi ve Cidde Beyine yazılan 29 Cemâziyelâhır 975(31 Aralık 1567) tarihli hükümde, Yemen'deki isyanı bastırmak için gönderilen askerlerin davarlarını taşımak için 500 celiyye temin edilmesi emrolunuyordu (*MD. VII*, s. 215/595-6).

[100] Gürçay, *Gemici Dili*, s.227; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

yerlerde zahire, asker, mühimmat ve cephane taşımak için kullanılıyorlardı. 1123 (1711) senesinde içlerinde 30 levend bulunan 120 kancabaş donanma ile Karadeniz'e sevkedilmişti[101].

ı) Palaşkerme: Hafif yelkenli bir filika idi[102]. XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire'de devlete ait palaşkermelerin inşa ve tamiri yapılıyordu[103].

i) At gemileri: Hayvanların düşmemesi için baş ve kıç taraflarında çıtalı rampaları olan[104] ve nakliyede kullanılan at gemileri, bilhassa Üsküdar-İstanbul ile Lapseki-Çardak-Gelibolu arasında atları ve her türlü techîzâtıyla orduları nakliyorlardı[105]. Fatih Sultan Mehmed devrinde, Kefe'nin fethi için yapılan hazırlıklar arasında atları taşımak üzere kullanıldığını gördüğümüz[106] at gemilerinin baş ve kıçlarında ikişer kürek bulunuyordu[107]. Süveyş Tersânesinde[108] ve Tersâne-i Âmire'de[109] at gemilerinin inşa ve tamir edildikleri görülmektedir. Bu gemilerde acemi oğlanları istihdam olunuyordu[110].

j) Taş Gemileri: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'ye[111] ve diğer büyük inşaatlarda[112] kereste ve taş naklinde kullanılmak üzere inşa edilen[113] taş gemilerinde azablar mürettebât olarak bulunmakta, mîrî esirler de hizmet etmekteydiler[114].

[101] Râşid Mehmed Efendi, *Tarih*, İstanbul 1282, III, 353.

[102] *Lingua Franca*, s.330-1, mad.460. Kelimenin birçok imlâsı vardır. بلشكرمه (*MAD*.2917, s.28), بلاشكرمه (TSMA.D.5906), بالسكرمه (*MAD*.996, s.43), بالاشكرمه (TSMA.D.5906) gibi.

[103] Not 102'deki Tersâne-i Âmire Muhasebe defterleri, Ayrıca 1055/1645-6'da dokuz kıt'a palaşkerme yeniden inşa edilmişti (*MAD*.984, s.29).

[104] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457.

[105] Barkan, *Süleymaniye*, I, 110; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, II, 577; *Kurtoğlu, Gelibolu ve Yöresi*, s.55-56. At gemileriyle kereste ve odun da taşınmaktaydı. Ramazan 979 (Mart 1566) tarihli Ahyolu Kadısına gönderilen hüküm: *MD*.V, s. 524/1437.

[106] *Âşıkpaşa-zâde Târihi*, (Giese neşri), Leipzig 1928, s.176. Bu mâlumât Âli neşrinde yoktur (s.182).

[107] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.457. Rebîülevvel 976 (Ağustos-Eylül 1568)'da Mısır Beylerbeyisine gönderilen hükümde, inşa olunan at gemilerinin rüzgâr olmadığı takdirde kürekle de hareket edecek tarzda yapılması emrediliyordu (*MD*.VII, 766/2095).

[108] *MD*.VII, s. 766/2095.

[109] Bk. Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısmı.

[110] *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitâb-ı Müstetâb*, (neşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s.7-8, 13.

[111] Bk. Kereste kısmı.

[112] Meselâ, Süleymaniye Câmiinin inşası sırasında kullanılacak bazı büyük taşların naklinde taş gemileri istihdam olunmuştu (Barkan, *Süleymaniye*, I,357-8).

[113] Bk. Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısmı.

[114] Evâil-i Cemâziyelevvel 1105/29 Aralık 1693-7 Ocak 1694 (*MD*.CIII, s. 50/7) ve Evâil-i Şevval 1106(15-24 Mayıs 1695) tarihlerinde (*a.g.d.*, 95/1) Rodosçuk nâibine ve ilgili kadılara gönderilen hükümlerde, taş gemilerinde isyan edip kaçan mîrî esirlerin yakalanmaları emrediliyordu.

k) Top gemileri: Bu gemiler, at ve taş gemileri gibi nakliyede kullanılıyordu. 893(1488) senesinde Osmanlı donanmasında 10 top gemisi vardı[115]. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'de top gemileri inşa ve tamir edilmişdi[116].

l) Borozan Gemileri: Üç anbarlı olan borozan gemileri, Tuna'da zahire ve odun naklinde kullanılıyordu[117].

m) Geç Gemisi ve Kayığı: XVII. yüzyılda inşa ve tamirleri Tersâne-i Âmire'de yapılan[118], arka direği ön direğinden küçük ve dümen çarkının önünde bulunan ve nakliyede kullanılan iki direkli gemi idi[119].

n) Tonbaz: Yelkeni, ikişer demiri ve kürekleri bulunan tonbaz[120], güvertesiz ve altı düz, derelerde kullanılan kayık olarak da tarif edilmiştir[121]. 1048 (1638)'de Karadeniz'de Kazaklara karşı savaşan Tersâne-i Âmire Kethudası Piyâle'nin emrinde 20 tonbaz vardı[122].

o) Melekse: Küçük yelkenli gemilerdendi[123]. Evliya Çelebi, bu gemilerin Çoruh nehri kenarındaki kısa kavak ağaçlarından üç parça ile yapıldığını, etrafına kalın kamış ve hasırların örüldüğünü ve Karadeniz'in fırtınalarına gâyet dayanıklı olduğunu belirterek, başı-kıçı belli olmayan bu teknelerin 100 adam aldığını yazmaktadır[124].

XVII. yüzyılın sonlarında Tophane-i Âmire'de donanma gemileri ve kalyonlar için dökülecek toplara lüzûmlu bakır, Gümüşhâne taraflarından Trabzon'a getiriliyor, oradan da melekselerle Tophane-i Âmire'ye taşınıyordu[125].

ö) At Kayığı: Üsküdar-İstanbul arasında[126] ve Tuna nehrinde kullanılan at kayıkları da, at gemileri gibi aynı hizmeti görüyorlardı. Nitekim, 1102 (1691)'de

[115] TSMA.E.596.

[116] 933-4(1527-8)'de tamir edilen 10 top gemisine 29.504 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.12). XVII. yüzyıl için bk. Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşa Faaliyetleri Kısmı.

[117] 20 Cemâziyelâhır 1106(5 Şubat 1695) tarihiyle zahire memuru Mustafa Bey'e gönderilen hükümde, Tuna'daki 20 borozan gemisine zahire yüklenip Belgrad'a sevki, dönüşte odun yüklenmemesinin tenbih edilmesi emrediliyordu (İE-Bah.nr.586).

[118] 1030-1(1621-2) senelerinde geç kayığı (*MAD.*5789, s.22; *MAD.*2917, s.27), yine 1030(1621)'da geç gemisi tamiri (*MAD.*5789, s.22) kayıdlarına rastlanmaktadır.

[119] Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.73. Bu eserde kelime, "keç" şeklindedir.

[120] Evâil-i Rebîülevvel 1100(24 Aralık 1688-2 Ocak 1689) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, bu vasıflarda beş tonbaz yaptırılıp Özi kalesine yollanması emrediliyordu (*MD.* XCVIII, s. 68/206).

[121] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.329.

[122] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.52a-b. Piyâle Kethuda'nın Karadeniz'deki faaliyetleriyle ilgili olarak bk. Ostapchuk, *Five Documents,* s. 63-68, 86-101.

[123] *Lingua Franca,* s.545-6, mad.815. Kelimenin "meleksile" ve "meneksile" şeklinde yazılışı da vardır *(Aynı yer).*

[124] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* II, 96-7

[125] Evâsıt-ı Receb 1107(14-24 Şubat 1696) tarihinde Karadeniz sahilindeki Kadılara ve Yeniçeri Serdarlarına, Âyân-ı Vilâyetin iş erlerine gönderilen hükümde, melekselerdeki barutun kendi kazalarına ulaştıkça bir diğerine nakline yardımcı olmaları emrediliyordu (*MD.* CVIII, s. 91/3).

[126] Bu kayıklar, tamirlerinin zikredildiği Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde "pereme-i esb-i Üsküdar" şeklinde geçmektedirler (*MAD.* 5789, s.22; *MAD.* 2917, s.27).

Tuna'da inşa olunacak 50 at kayığı için, parası Tuna Kapudanı tarafından ödenecek kerestelerin yollanması husûsunda Eflâk Voyvodası'na emir gönderilmişti[127].

p) Ateş Kayığı: Yangın olduğu zaman tulumbacıların yangın tulumbalarını İstanbul'dan Üsküdar'a karşılıklı nakletmek için kullanılan üç veya dört çifte kayıklara ateş kayığı deniliyor ve içinde dört kayıkçı bulunuyordu[128]. Ateş kayıkları Haliç'in Çardak iskelesinde dururlardı[129]. Bir yangın vuku bulduğunda husûsî olarak bekleyen dört-beş kayık tulumba ve tulumbacıları sür'atle yangın mahalline taşırdı[130]. Bu kayıklar aynı zamanda, Eminönü'nden Boğaziçi'ne yük ve insan taşınmasında da kullanılmışlardır[131]. Nitekim, 1169 (1759) senesinde Üsküdar'dan ve Boğazkesen'den İstanbul'a ateş kayıkları ile insan ve eşya taşınmıştı[132].

r) Menzil kayığı: Haberleşmede kullanılan bir kayık idi[133].

s) Dolap Kayığı: XVIII. asrın başında Rodos limanının temizlenmesinde kullanıldığını tesbit ettiğimiz dolap kayıklarında[134] sütûn ve seren bulunduğundan başka bir bilgiye sahib değiliz[135].

ş) Funda kayığı: Bir geminin teknesi ilk yapıldığında, kurutmak için yakılan fundaları Boğaz'da karşıdan karşıya taşıyan kayıklar idi[136].

t) Sandal: Bir gemide bulunan ve 7-12 arasında kürekleri olan kayıktır[137]. Kalyon, kalyata[138] ve kancabaş[139] gibi gemilerin sandallarının Tersâne-i Âmire'de inşa edildiği görülmektedir.

[127] Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1102(11-21 Mart 1691) tarihli hüküm: *MD.* CI, s. 20/65.

[128] Bu bilgi, XIX. yüzyıl için verilmişse de XVII. asırda da sayının aynı olduğu düşünülebilir (Pakalın, *Tarih Deyimleri,* I, 109; Eyice, *Tarihte Haliç,* s.277).

[129] Eyice, *Tarihte Haliç,* aynı yer.

[130] Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, XIX. y.y. Sonu,* (terc. Ayda Düz), Tercüman 1001 Temel Eser, s.209.

[131] Pakalın, *Tarih Deyimleri,* I, 109. Pretextat Lecomte de, ateş kayıklarının Boğaz'ın nihayetine kadar insan ve yolcu taşıdıklarını yazmaktadır *(A.g.e.,* s.209).

[132] *MAD.*10358, s.26, 35.

[133] Evâhır-ı Muharrem 1113 (27 Haziran-7 Temmuz 1701)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, menzil kayığı ile donanmaya birisinin yollandığı bildiriliyordu (*MD.*CVI, s. 592/2).

[134] Evâhır-ı Şa'ban 1113 (20-29 Ocak 1702) tarihli Kapudân-ı deryâ el-hac Abdülfettah Paşa'ya gönderilen hükümde, limanın temizlenmesi için iki dolap kayığının ve bir çekdirinin bu işe memur edilmesi emrolunuyordu (*MD.*CXII, 100/2). 1058-9 (1648-9)'da Tersâne-i Âmire'de bir dolap gemisi tamir edilmişti (*MAD.* 5932, s.38).

[135] 1112-3 (1700-1701) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defteri: MAD. 4876, s.75.

[136] Bunlardan bazıları 1023-4/1614-5 (*MAD.*5787, s.30) ve 1030/1621 (*MAD.* 5789, s.22) senelerinde tamir edilmişlerdir.

[137] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.329.

[138] KK.5657, s.1.

[139] *MAD.4876, s.74-5.*

u) Filuka: Ekseriyetle harb gemilerinde bulunan, kürek veya yelkenle yürütülen güvertesiz kayıklara filuka denilirdi[140]. 1030-31 (1621-22) tarihli bir kayıdda Karadeniz filukalarında 9 kürekçi olduğu tesbit edilmektedir[141].

B. Yelkenli Gemiler

1. Kalyon

Üç direkli yelkenli harb gemileri olan kalyonlar[142], XV. asrın sonlarından XVII. asrın ortalarına kadar daha çok nakliyede[143], az sayıda da harb gemisi olarak[144] kullanılmışlar, nihâyet Girid seferinin başladığı sıralarda ise tekâmül etmiş harb gemisi olarak donanmaya katılmışlardır.

Uzunlukları 43-64 zirâ arasında değişen kalyonlardan[145] iki ve üç anbarlı olanların iki anbarlılarında 58-80, üç anbarlılarında 80-112 top bulunmaktaydı[146].

Osmanlılarda harb gemisi olarak ilk kalyon inşası 1054 (1644) senesinde başlamış olup[147], bu kalyonun inşası için lüzûmlu kereste, demir, zift, üstüpü,

[140] Gürçay, *Gemici Dili,* s.165; *Lingua Franca,* s.211-3, mad. 278. Ancak filukaların da sandalları olduğuna göre nisbeten büyük kayıklar idiler (KK.5657, s.29).

[141] *MAD.*2917, s.31.

[142] Kalyon kelimesi, Latince'den Türkçeleştirilmiş, İtalyancası olan "galion"a daha yakın söylenen bir kelime idi (Soucek, *Certain Types,* s.243-4; *Lingua Franca,* s.238-241, mad.318).

[143] Kılıç Ali Paşa'nın kapudân-ı deryalığının (979-995/1572-1587) sonlarına kadar, Osmanlı donanmasında iki anbarlı kalyonlar (Şükrî, *Bahriyemiz,* s.13) yayılmışsa da bu nevi gemiler ekseriyetle nakliyede kullanılmışlardı. Nitekim, 1040-1 (1630-1)'de Matbah-ı Âmire'ye erzak taşıyan gemilerden biri kalyon olduğu gibi (*MAD.*274, s.35), 29 şa'ban 1067 (12 Haziran 1657)'de Girid'e mühimmât taşıyan gemiler arasında kalyon da bulunmaktaydı (*MAD.*4688, s.21).

[144] 893 (1488) tarihli bir defterde "kalyon-ı Mustafa Tambûrî" adıyla bir kalyona rastlandığı gibi (TSMA.E.596), 902-3 (1497-8) senesine ait Gelibolu Harc-ı Hassa defterinde de "harc-ı keşti-i kalyon" ifâdesi yer almaktadır (İE-Mal.nr.4). Zilhicce 975 (Mayıs 1568) tarihli vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde ise, her biri 500 kişi alan Mısır kalyonlarıyla "eskâl u esbâb" taşınması emrediliyordu (*MD.* VII, s. 526/1507).

[145] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.469. 1111 (1699-1700)'de Çayağzı'nda 43 ve 45 zirâ uzunluğunda iki kalyon (*MAD.* 2714, s.187), Ramazan 1095 (Ağustos 1684)'de 45'er zirâ uzunluğunda iki kalyon (Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekāyi'ât,* s.291), 1101-3 (1690-2)'de 50 zirâ uzunluğunda iki kalyon, 54 zira uzunluğunda bir kapudâne kalyonu (*MAD.*3456, s.322), 1112-3 (1700-1) arasında 62 zirâlık büyük bir kalyon (*MAD.*4876, s.73) ve 1167 (1753-4)'de 61,5 zirâ uzunluğunda 22,5 zirâ eninde üç anbarlı kalyon (*Şemdânîzâde,* I, 175) inşa edilmişti.

[146] 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 I 1698)'da iki kalyona 56'şar top (*MAD.* 2732, s.42), 1093 (1682)'de Tersâne-i Âmire'de inşa edilen üç anbarlı dört kalyona 80'er top, iki anbarlı altı kalyona 60'şar top (*Silâhdar,* I, 762-3), 1113 (1701)'de üç anbarlı bir kalyona 112 top ve aynı sene "büyük kalyona" 130 top (*MAD.*4875, s.20) verilmişti. Uzunçarşılı ise, iki anbarlı kalyonlarda 60-80, üç anbarlı kalyonlarda 80-110 top bulunduğunu kaydeder (*Merkez-Bahriye,* s.489; Krş. Şükrî, *Esfâr, s.183).* Buna mukabil, Malta kalyonlarında 30-40 top (Fahir İz, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyat Mecmuası,* XIV, İstanbul 1965, s.145), Venedik kalyonlarında ise, 70 top (*Silâhdar,* I, 429) bulunduğu anlaşılmaktadır.

[147] *MAD.*1572, s.12-3. Ancak, Kâtib Çelebi, Osmanlıların kullandığı kalyon çeşidinin burtun olduğunu kaydeder (*Tuhfetü'lkibâr,* vr. 69a). Cevdet Paşa (*Tarih,* Dersaadet 1309, I, 151) ve Meh-

katran, yağ, yelken bezi, lengurte ve benzeri malzeme masrafları ile inşası sırasında çalışan sanatkârlara verilecek ücretlerin tamamına 756.330 akçe harcanmıştır[148]. 1101-1103 (1690-92) arasında 54 zira uzunluğunda bir kapudâne kalyonu 75 yük akçe, 50 zirâ uzunluğunda bir kalyon ise 59 yük akçe[149] ile inşa edilmişti.

Devlet, kendi tersânelerinde inşa ettirdiklerinden başka, şahıslar tarafından husûsî olarak yaptırılan kalyonlardan da satın alabiliyordu. Nitekim, 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 Ocak 1698) tarihli satış tezkiresine göre Makrî-zâde Hüseyin Reis'in kalyonu 75 kese akçe mukabilinde satın alınmıştı[150].

1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesiyle her sene 40 kalyon inşa edilmesi kanun haline getirildi[151]. XVIII. yüzyılda kalyonların üç kantarlı denilen tipleri inşa edilmeye başlandı[152].

Bir kalyonun mürettebâtı, büyüklüklerine göre 418-1001 arasında değişmekteydi[153].

2. Burtun

XVII. asrın ortalarına doğru Osmanlı donanmasında kullanılmaya başlayan burtun bir kalyon çeşidi idi[154]. Kâtip Çelebi, kendi döneminde kalyon olarak burtunların bulunduğunu zikreder[155].

Burtunlar, sefer sırasında bilhassa erzak ve asker naklinde kullanılıyorlardı. Girid harbi sırasında, kira ile tutulmuş olan İngiliz ve Fransız burtunları İzmir'den asker ve zahireyi alarak Sakız'da donanmaya iltihak etmişler ve birlikte Girid'e yönelmişlerdi[156]. 18 Rebî'ülâhır 1058 (12 Mayıs 1648)'de Kapudan-ı derya Voynuk Ahmed Paşa komutasında Akdeniz'e açılan donanmada üç bur-

---

med Şükrî (Esfâr, s.183) de, 1054(1644) senesinde Osmanlı donanmasında kalyon nev'inden burtun bulunduğunu yazarlar. Ayrıca, M.Şükrî, (*Bahriyemiz,* s.14) Osmanlılarda ilk kalyonu 1060(1650) senesinde inşa edilmiş göstermektedir.

[148] Bu paranın tamamı Hazîne-i Âmire'den tahsis edilmiştir (*MAD.*1572, s.12).

[149] *MAD.*3456, s.322.

[150] *MAD.*8880, s.61.

[151] *MD.*CXII, s.1-6.

[152] 1166(1753)'da (*MAD.*2081, s.193, 196) ve 1171 (1758)'de (*Şemdânî-zâde,* II, A, 16) üç kantarlı kalyonlar inşa edilmişti.

[153] Tafsilât için bk. Gemi Mürettebâtı Kısmı.

[154] Kelime, borton بورطون (KK.72, s.5), borton بورتون (TSMA.E.5034), bortun بورتن (*Silâhdar,* I, 72) ve harekeli olarak burtun بُرْتُنْ (Abdi Paşa, *Vekâyinâme,* Süleymaniye Ktb. Hâlet Efendi Kısmı, nr.615, vr.6b) şekillerinde yazılmıştır. Bu konuda ayrıca bk. *Lingua Franca,* s.106-108, mad.92.

[155] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a.

[156] Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit harbi 1644-1669,* İstanbul 1939, s.61.

tun bulunuyordu[157]. 1060 (1650) senesinde ise, Amasra'da 40-50 top çeken iki burtun kalyonu inşa edilmişti[158].

3. Barça

Barça, kalyon nev'inden, altları düz, iki ve üç direkli nakliye ve harb gemilerinden idi[159]. XV-XVIII. asırlar arasında[160] kullanıldığını gördüğümüz barçaların 893 (1488)'de 4 şayka topu, 12 baş topu, 12 büyük darbzen, 20 küçük darbzen ve 35 prangı olmak üzere 83 topu bulunuyordu[161]. 933-34 (1527-28)'de Tersâne-i Âmire'de sekiz barça tamir edilmişti[162].

4. Ağribar

Ağribar, bir harb gemisi olmaktan çok nakliye gemisiydi[163]. Ancak, XV. asırda bir ağribarda bulunan toplar, onun en azından o dönemde bir harb gemisi olarak kullanıldığını göstermektedir. Nitekim, 893 (1488)'de bir ağribarda 3 şayka topu, 6 baş topu 4 büyük darbzen ve 16 prangı olmak üzere 45 top bulunuyordu[164]. XVI. asırda ise, tüccar ağribarları, karamürseller gibi zahire ve yük taşıyorlardı[165].

933-34 (1527-28)'de Tersâne-i Âmire'de bir ağribar inşa edilmiş[166], dört ağribar ile de gelirleri Tersâne-i Âmire'ye ait olmak üzere nakliye yapılmıştı[167].

5. Ateş Gemisi

Düşman gemilerini yakmak için, içi yakıcı ve patlayıcı maddelerle dolu olan ve çabuk alev alan ateş gemisi[168], çok eski devirlerden itibâren kullanılmaya başlanmıştı[169].

Ateş gemileri, içlerinde mürettebâtı olduğu halde hedefe doğru yelken açarak giderken, aynı zamanda içindeki tayfalar da sür'ati arttırmak maksadıyla kürek çekerlerdi. Hızlı hedefe yaklaşıldığında ise, mürettebât sandallara biner ve

[157] Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme,* vr.6b.

[158] 19 Şa'ban 1060 (17 Ağustos 1650) tarihiyle Amasra ve Bartın taraflarında kereste kesmeye memur olan Salih Ağa'ya gönderilen hüküm: KK.72, s.5.

[159] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.469.

[160] *Lingua Franca,* s.98-9, mad.80.

[161] TSMA.E.594.

[162] İE-Bah.nr.140, s.12.

[163] *Lingua Franca, s.501-2, mad.757.*

[164] TSMA.E.594.

[165] *Lingua Franca,* aynı yer. Rebî'ülâhır 975 (Ekim 1567)'de Anabolu iskelesinden yük alan dört ağribara hisar eri konulmaması için Anabolu kapudanına hüküm gönderilmişti (*MD.*VII, s. 136/350).

[166] İE-Bah.nr.140, s.13.

[167] Bu nakliyeden 22.444 akçe gelir temin edilmiştir *(a.g.d.* s.4).

[168] *Tuhfetü'l-kibar, (Gökyay neşri), s.283, not, 424;* Uzunçarşılı, *Merkez Bahriye,* s.466.

[169] Ateş gemisinin tarihçesi hakkında bk. Şükrî, *Esfâr,* s.201-209.

gemiyi ateşe vererek uzaklaşırlardı. Bu durumda ateş gemisi çok tehlikeli olup, engellenmesi son derece güçtü[170]. Ancak terkedildikten sonra, karşı taraftan gönderilecek sür'atli deniz vasıtalarıyla gideceği hedeften uzaklaştırılması da mümkün olmaktaydı. Nitekim, Girid harbi sırasında da, 2 Receb 1056 (14 Ağustos 1646)'da Hanya dışında bulunan Cezâyir gemilerine ve diğer gemilere düşman tarafından gönderilen, içi barut ve kumbara dolu beş ateş gemisi, karadan palaşkermelerle gidenlerin kancalarla uzaklaştırması sonucu engellenebilmişti[171].

Ateş gemileri yelken ile de hareket ettikleri için, içinde kimse olmadan da rüzgâr kuvvetiyle düşman gemileri üzerine sürülebilirlerdi[172]. Ateş gemilerini yelkenleri sebebiyle kalyon sınıfından saymak mümkündür. Nitekim, Evâsıt-ı Zilhicce 1110 (9-19 Haziran 1699) tarihinde Kapudan Vezir Mezemorta Hüseyin Paşa'ya gönderilen hükümde, Kılburun kalesinin tamirine gönderilecek iki kalyondan birinin ateş gemisi olduğu belirtiliyordu[173].

II. TERSÂNE-İ ÂMİRE'DE GEMİ İNŞA FAÂLİYETLERİ

Donanmanın sefer hazırlığı içinde bulunduğu senelerde Tersâne-i Âmire'de gemi inşası için büyük bir faâliyet görüldüğü gibi, sulh senelerinde de ihtiyaç nisbetinde gemi inşa edilmekteydi. Hatta, XVII. asrın ortalarına kadar her sene 40 kadırga inşası kanun gereği idi[174].

Harbler esnasında batarak zayi edilen gemiler kadar, düşman eline geçenler[175] ve şiddetli fırtınalara maruz kalarak batanlar[176] sebebiyle azalan donanma mevcudunu tamamlamak veya gemi miktarını arttırmak için Tersâne-i Âmire'de

[170] *Aynı yer.*

[171] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.55b.

[172] Kâtib Çelebi'nin Girid harbi sırasında vuku bulduğunu zikrettiği olayda ateş gemileri, içinde kimse olmadan sevkedilmiştir *(Aynı yer).*

[173] Demek ki bu dönemde, ateş gemisi aynı zamanda nakliyede de kullanılıyordu (*MD.*CXI, s. 14/2).

[174] Ünver, *a.g.m.,* s.33. Kâtib Çelebi de, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın kapudan-ı deryalığı sırasında (1045-8/1635-8), her sene 40 kadırganın ocaklık bağlandığını belirtmektedir *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.65b). Ancak, tatbikatta bunun yerine getirilmediği görüldüğünden, bu hususu kadırga mevcudunun 40'dan aşağı düşürülmemesi şeklinde anlamak gerekmektedir. Nitekim, 1113 (1701) tarihli Bahriye Kanunnâmesinde de, kalyon mevcudunun 40'a tamamlanması emrediliyordu (*MD.*CXII, s.1-6).

[175] Osmanlı Deniz Tarihinde büyük zâyiatla neticelenen harblerin sayısı mahduddur. İnebahtı'da (979/1571) en az 75 (M. Cavid Baysun, "Lepanto", *İA,* VII, İstanbul 1972, s. 43), Girid'de (1066/1655-6) 70'den fazla (*Silâhdar,* I, 46. Silahdar, İnebahtı'dan sonra, bu derece büyük bir mağlûbiyete şahid olunmadığını zikreder), Çeşme'de (1184/1770) 30 gemi (M.C.Şehabeddin Tekindağ, "Çeşme", *İA,* III, İstanbul 1963, s.387) ve Navarin'de (1243/1827) 57 gemi (M.Tayyib Gökbilgin, "Navarin", *İA,* IX, İstanbul 1964, s.134) batmış veya esir olmuştur.

[176] 1086 (1675)'da Karadeniz'de bulunan, Kapudân-ı Deryâ Köse Ali Paşa (1082-6/1672-5) idaresindeki donanmanın 33 çekdirisinden yedisi *(Silâhdar,* I, 649), Seydî-zâde Mehmed Paşa komutasındaki donanmadan 1087 (1676)'de 20, 1088 (1677)'de 22 çekdiri *(Silâhdar, I, 662-3)* yakalandıkları fırtınaya mağlûb olarak batmışlardır.

hummalı bir şekilde çalışılmakta, tamir ve kalafat edilmesi gereken gemiler ise tamir edilmekte idiler.

XVII. asırda Tersâne-i Âmire'de inşa edilen gemi çeşitleri, bilhassa baştarda ve kadırga olmuş, kalyata, mavna ve firkate bunları takib etmiştir. Meselâ, 1019-1074 (1610-1664) arasında[177] 59'u yeniden inşa, 102'si tamir olarak 161 baştarda, 180'i yeniden inşa, 413'ü tamir olarak 593 kadırga kızağa konmuştu[178].

XVII. asırda en fazla 1028 (1619)'da sekiz baştarda inşa edilmiş, daha sonraki senelerde inşa edilen baştarda sayısında ise, giderek azalma olmuştur. XVI. asırda ve XVII. asrın ilk döneminde baştarda sahibi olan gemi reislerinin sayısı fazla iken, sonraları yalnız Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Emini, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Kapudan Paşa Yedeği olarak baştardalar inşa edilmişti. 1066 (1656)'da kaybedilen Osmanlı donanmasının yerine 1067 (1657)'de padişahın emri ile 60 gemi inşasına başlanmış[179], 1071-72 (1660-61)'de harb gemilerinin esasını teşkil eden kadırgalardan 56'sının inşası tamamlanmıştı[180].

Osmanlı donanması kuruluşundan itibaren çekdiri denilen ve kürek ile yürüyen çeşitli gemilerden müteşekkil idi[181].

982 (1574) Halku'l-vâd seferinden 1055 (1645) Girid seferine kadar geçen zaman içinde birkaç sefer istisna edilecek olursa harb için denize donanma sevkedilmediğinden ve bu derece büyük bir sefer vuku bulmadığından Tersâne-i Âmire'deki faaliyetler de sulh senelerindeki şekliyle kalmış, bu dönemde bilhassa kadırga, baştarda, kalyata ve mavna inşa edilmiştir[182]. Girid seferi sırasında Venediklilerin karşısında kendi kadırgalarının hafif kaldığını gören Osmanlılar, derhal kalyon inşasına hız vermişlerdir[183]. Tersâne-i Âmire'de ilk defa 1054 (1644) senesinde bir kalyon inşa edildiğini görmekteyiz[184]. Ancak, altı sene sonra 1060 (1650)'da 30 kalyon inşası için Tersâne-i Âmire'de faaliyete başlanmış[185], böylece donanma mevcudundaki gemi çeşitlerinde büyük bir değişme olmuştur. Bu dönemdeki kalyon inşa faaliyetleri arasında Sadrıâzam Melek Ahmed Paşa'nın 1061 (1651)'de Bahçekapı yakınında yaptırdığı 60 zirâ uzunluğundaki kalyonu zikretmek gerekir[186]. Bu kalyon suya indirilirken yana devrilmiş ve

[177] Bu tarihler arasında bazı senelere ait bilgilerin eksikliği dolayısıyla rakamlar, kesin neticeyi göstermeyip, sadece gemi inşası hakkında bir fikir vermektedir.

[178] Bk. Tablo XXVII.

[179] *Silâhdar*, I, 69.

[180] *MAD.*996, s.39-43.

[181] Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-vukûʿât*, İstanbul 1327, III, 91.

[182] Şükrî, *Bahriyemiz*, s.12-14. Ayrıca bk. tablo XXVII.

[183] Şükrî, *Bahriyemiz, s.14; M.Nuri Paşa, Netâyicü'l-vukûʿât*, II, 97.

[184] *MAD.*1572, s.12-13.

[185] *MAD.*2787, s.126.

[186] Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 369.

içine aldığı su ile batarak kullanılmaz hale gelmiş, sonra üzerinden bazı kısımları alınarak diğer aksâmı Tersâne-i Âmire'ye gönderilmiştir[187].

Bu dönemde kalyon inşası uzun süre devam edememiştir. Kalyon kullanılması ayrı bir maharet istediği, kalyonlarda vazifeli gemicilerin ise, bu mahareti henüz kazanmamış olmaları sebebiyle büyük başarılar elde edilemediği için 1073 (1662-62)'de bahriyede ıslahat yapan Fâzıl Ahmed Paşa, kalyonları kaldırarak tekrar kadırgaya dönülmesini istemiş ve 80 kadırgadan meydana gelen bir donanma vücûda getirmeye çalışmıştır[188]. Bu durum, 1093 (1682) senesine kadar devam etmiş, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadâreti sırasında (1087-

Tablo XXVII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'de İnşa ve Tamir Edilen Gemi Çeşid ve Sayıları

sene	gemi çeşidleri																		Kaynak
	kalyon		baştarda		kadırga		mavna		kalyata		firkate		taş gemisi		at gemisi		kayık		
	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	İ	T	
1585	—	—	12	11	1	36	—	5	—	5	—	—	—	2	—	9	1	4	*MAD.* 852.
1610	—	—	4	—	4	—	—	—	1	1	—	—	—	4	—	1	1	—	*MAD.* 7458.
1613	—	—	1	13	3	24	—	2	1	16	—	—	—	6	—	2	—	—	*MAD.* 7898.
1615	—	—	6	13	8	36	1	1	3	13	—	—	—	—	—	2	—	4	*MAD.* 5787.
1616	—	—	5	—	4	—	—	—	—	13	—	—	—	2	—	—	1	45	*MAD.* 5640.
1619	—	—	8	4	5	29	—	2	5	4	—	—	—	—	—	—	—	—	*MAD.* 7651.
1620	—	—	7	13	3	17	—	—	6	4	—	—	—	—	—	2	—	1	*MAD.* 5024.
1621	—	—	3	12	3	21	—	—	—	8	—	—	—	1	—	5	2	2	*MAD.* 5789.
1622	—	—	2	15	3	24	—	—	—	10	—	—	—	—	—	2	12	7	*MAD.* 2917.
1631	—	—	2	7	7	13	—	—	5	19	—	9	—	4	—	—	15	—	*MAD.* 979.
1633	—	—	2	4	10	19	—	1	5	11	—	—	—	4	—	—	—	—	*MAD.* 981.
1634	—	—	2	2	9	29	—	—	7	14	—	—	—	3	—	—	—	—	*MAD.* 980.
1644	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*MAD.* 1572.
1645	—	—	—	4	6	33	—	2	—	11	—	—	—	2	—	—	1	—	*MAD.* 984.
1648	—	—	3	—	10	—	2	1	1	—	—	—	—	4	—	—	1	—	*MAD.* 969.
1649	—	—	1	3	4	64	6	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	*MAD.* 5932.
1651	2	—	3	2	9	21	—	5	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	*MAD.* 967.
1652	3	10	2	2	10	29	—	6	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	*MAD.* 968.
1656	8	7	1	2	19	32	7	3	—	—	—	19	—	4	—	—	—	—	*MAD.* 5662.
1661	—	6	3	1	56	2	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	*MAD.* 996.
1663	—	—	4	1	7	20	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	1	2	*MAD.* 15976.
1691	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*KK.* 5652.
1698	—	34	—	1	—	—	—	—	1	16	13	—	—	3	—	—	15	8	*KK.* 5657.
1701	1	25	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	8	—	*MAD.* 4876.

Not : "İ" İnşa, "T" Tamir edilen gemi sayılarını göstermektedir.

[187] Mimar Ağa'ya yazılan 4 ve 10 Cemâziyelâhır 1061 (25 ve 31 Mayıs 1651) tarihli buyuruldularda batan kalyonun suyunu boşaltmak için tulumbacı, kalyonun üst kısmını bozmaları için neccar göndermesi istenmişti (TSMA.E. 9356).

[188] Şükrî, *Bahriyemiz*, s.15.

94/1676-83) 10 aded kalyon inşa edilerek[189] kalyon yapımına yeniden başlanmış ve daha sonraki senelerde inşa faâliyetleri devam etmiştir. Diğer gemiler gibi kalyonların da, sadece Tersâne-i Âmire'de inşa edilmediklerini söylemek mümkündür[190].

1096-1110 (1685-1699) yılları arasında kalyon inşasına hız verilmiş, kalyonculuk geliştirilmiş ve bu dönemde yapılan savaşlarda denizde galibiyet sağlandığı halde, karadaki mağlûbiyetler Karlofça andlaşmasıyla (1699) neticelenmiştir[191].

XVII. asrın sonunda ise, kadırga inşasının âdeta durduğu ve kadırgaların yerini kalyonlara terkettiği görülmektedir. 1102-1113 (1691-1701) seneleri arasında Tersâne-i Âmire'de 70 kalyon yanında sadece dört baştarda tamir edilmiştir[192]. Ancak, bu tesbit yalnız İstanbul'daki gemiler için söz konusudur. Çünkü gerek o devrede gerekse daha sonraları derya beylerinin eskiden olduğu gibi gemileriyle donanmaya iştirak etmeleri gerektiği ifâde ediliyordu[193].

Tablo XXVII/1: 1610-1701 Arasında Tersâne-i Âmire'de Gemi İnşası

gemi	inşa	tamir	toplam
kalyon	15	93	108
baştarda	59	102	161
kadırga	180	413	593
mavna	16	26	42
kalyata	34	145	179
firkate	13	29	42
Toplam			1125

XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire'deki gemi tamirlerinin, yeniden gemi inşasından daha fazla olduğu görülmekte, bundan da diğer tersanelerde gemi inşa edildiği halde, tamirlerinin Tersâne-i Âmire'de yapıldığı anlaşılmaktadır.

[189] Bu kalyonlardan dördü üç anbarlı, 80 tûc toplu, altısı 60'şar tûc toplu idi *(Silâhdar,* I, 762). Uzunlukları ikisinin 52'şer, sekizinin 45'er zira idi (Mehmed Paşa, *Ẕübde-i Vekāyiʿât,* s.291). Bu konuda ayrıca bk. Şükrî, *Bahriyemiz,* s.16.

[190] Nitekim, 1066 (1656)'da Sinop, Samsun, Bartın, Ereğli, Balıklağa, Kemer, İznikmid ve Silivri'de 20 kalyon, 28 kadırga inşası emredildiği gibi (*MAD.*9837, s.105), 1101-3 (1690-2)'de Çayağzı'nda (*MAD. 3456, s.322)* ve 1114 (1702)'de Küplüağzı'nda (*MAD. 2714, s.187)* da kalyon inşa edilmişti.

[191] Şükrî, *Bahriyemiz,* s.16.

[192] Bk. Tablo XXVII.

[193] *MD. CXII, s.1-6.* 1123 (1711)'de Karadeniz'e sevkedilen donanmada da 22 derya beyi kadırgası vardı *(Râşid,* III, 353).

Yeniden gemi inşası ve tamirler, birlikte mütâlaa edildiği takdirde, kadırganın ilk sırayı aldığı, sonra kalyata, baştarda, kalyon, mavna ve firkatenin geldiği görülmektedir. Bu yüzyılda bilhassa nakliyede kullanılan taş ve at gemilerinin Tersâne-i Âmire'de inşasına rastlanmadığı halde, 46 taş gemisi ile 14 at gemisinin tamir edildiği tesbit olunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun devlet tersânesi olan Tersâne-i Âmire'deki gemi inşa faâliyetlerinin büyüklüğünü, emsâli olan diğer devletlerin tersâneleriyle karşılaştırmak sûretiyle daha iyi görmek mümkündür. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tersâne-i Âmire'nin yegâne benzeri sayılabilecek olan Venedik Tersânesi'nin aynı senelerdeki gemi inşa faaliyetlerini bulmak kabil olmamakla beraber, yakın senelerden istifâde ederek her iki tersâne arasında kısmen fikir verecek bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Meselâ, 1583'de Venedik Tersânesinde 11 büyük, 7 küçük kadırga inşası tamamlandığı halde [194], Tersâne-i Âmire'de 1585'de 12 baştarda, bir kadırga yeniden inşa edilmiş, 11 baştarda ve 36 kadırga tamir edilmişti [195].

III. GEMİ İNŞASI İÇİN LÜZUMLU MALZEMENİN TEMİNİ

Tersâne-i Âmire'deki gemilerin inşa ve techîzi sırasında kullanılacak olan kereste, funda, sütun-seren, ham demir, katran, zift, yağ, reçine, balmumu, kendir, ispavlu, üstüpü, kürek, kirpas, keneviçe, çuka ve barut gibi malzemelerin önemli miktarı avârızları karşılığında reâyaya ocaklık olarak teklif edilmekteydi.

Bir vergi mükellefiyeti olan avârız, devletin bilhassa savaş veya başka maksadlarla teminini istediği mal ve hizmetlerin önemli bir kısmının, en çok bulundukları veya imâl edildikleri bölge ve üreticilerden, ödemek mecburiyetinde oldukları vergi karşılığında alınması idi [196]. Ocaklık ise, gemi inşası için lüzûmlu mühimmâtın, avârız karşılığında tedarikleri maksadıyla, imâl ve istihsal edildikleri bölgelere havâle edilmesiydi [197].

Tersâne-i Âmire için lüzûmlu malzemeler de, o malzemenin en çok bulunduğu veya imâl edildiği bölgelere avârızları karşılığında ocaklık olarak taksim edilmekte ve temini bu şekilde sağlanmaktaydı. Ancak, bu malzemelerin ocaklık olarak temini zamanla bazı güçlükleri de beraberinde getirmiştir. XVII. asrın ikinci yarısından îtibâren kalyon inşasına ağırlık verilmesi de, istenen malzemelerin hem miktarında hem de çeşidinde artışlara yol açmış; bu da reâyâ üzerindeki vergi yükünü ağırlaştırmıştır. Yine, ocaklık olarak alınan malzemelere takdir edilen fiat, piyasa fiatından çok daha ucuz olduğu ve zamanla görülen artış-

[194] Lane, *Venetian Ships*, s.242.

[195] *MAD.* 852, s.32-38.

[196] Mehmet Genç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 49/4, Ankara 1984, s.58.

[197] Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s.347.

ların ocaklık fiata yansıması, reâyâ ile devlet arasında birtakım ihtilâflar doğurmuştur. Nitekim, kerestenin piyasa fiatı ile ocaklık fiatı arasında görülen beşte bir nisbetinde fark, çoğu defa reâyânın keresteyi tüccara satmayı tercih etmesine sebeb olmuştur. Bilhassa deniz seferleri sırasında malzeme kifâyet etmediği takdirde aynı malzemeler tüccardan veya yine bizzat üreticiden para ödenmek suretiyle satın alınıyordu.

Gerek ocaklıkta, gerekse satın alınma şeklinde malzemenin piyasa fiatı ile olan farklılığı ve Devletin talebindeki fazlalık, kalitede düşüşe yol açmıştır. Nitekim, 18 Şevval 1084 (26 Ocak 1674) tarihinde Kapudân-ı Derya Köse Ali Paşa'ya gönderilen bir hükümde, bu husûsa dikkat çekilmekte, daha önceleri malzemenin en iyisi ve sağlamı gönderildiği halde, birkaç senedir "kalp ve çürük" geldiği ve bunun gemilerin inşasında büyük israfa sebeb olduğu bildirilerek bizzat ilgilenmesi emredilmekteydi [198].

A. Gemi İnşaasında kullanılan malzemeler

1. Kereste

Gemi inşasında ana malzemeyi teşkil eden kereste, inşa faaliyetlerinin her zaman devam etmesi ve bilhassa sefer senelerinde artması sebebiyle, mühimmat ihtiyacı arasında ilk sırayı almış, temin ve tedariki husûsu Tersâne-i Âmire'nin en önemli meselelerinden biri olmuştur.

Gemi inşasına esas olan kereste çeşitleri arasında meşe ve çam ile karaağaç, kestane, ceviz, şimşir, ıhlamur ve çınar [199] gibi ağaçlar bulunuyordu. Keresteler, ekseriyetle gemilerin inşasında kullanıldıkları yerin adına göre "bodostama-i kadırga, eygü-i paşa, kemere-i kadırga" veya ağacın adına göre "çam, bellût, vürdinar-ı çam", yahud ait oldukları bölgenin adıyla "Rumeli-i kebîr, taban-ı Şile, elvâh-ı İznikmid" gibi değişik adlarla zikrediliyorlardı. Sözü edilen bütün bu kereste çeşidleri iki yoldan temin edilmekteydi. a- Ocaklık Kereste, b- Ocaklık Harici Satın Alınan Kereste.

a) Ocaklık Kereste

aa — Kocaeli havâlisine ait ocaklık kereste: Tersâne-i Âmire'nin kereste ihtiyâcını avârızları mukabilinde ocaklık olarak büyük ölçüde karşılayan bölge, Kocaeli livasındaki ormanları içine alan İznikmid, İznik, Yalakâbâd, Sarıçayır, Pazarköy, Âb-ı Sâfî, Karamürsel, Akhisar, Geyve, Akyazı ve Sabanca kazaları ile Üsküdar'a tâbi Kaymas, Ağaçlı, Akâbâd, Gençli, Şeyhli, Kandıra ve Taşköprü

[198] Bu hüküm, *Mâliye Ahkâm Defterlerinde* (*MAD.*9851, s.157) ve *Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinde* (*MAD.*4799, s.187; *MAD.*4690, s.183) kaydedilmiştir.

[199] Venedik donanmasının inşasında da bilhassa meşe ve çam ile bazı türlerinin kullanıldığı konusunda bk. Lane, *Venetian Ships*, s.217.

nahiyelerinden teşekkül etmekteydi [200]. Bu bölgelerdeki reâyâ, her sene Tersâne-i Âmire'de yeniden inşa edilecek olan her kadırgaya kâfî gelecek miktarda keresteyi, avârızları karşılığında ocaklık olarak kesip hazırlamakla mükelleftiler [201].

Tablo XXVIII: Kocaeli Havâlisine Ait Ocaklık Kerestenin Akçe Olarak Tutarı

Kaza	1654	1662	1677	1687	1696
İznikmid	23.500	23.500	23.500	23.500	23.500
İznik	21.840	21.840	21.840	21.840	21.840
Yalakâbâd	13.000	13.000	13.000	13.000	13.000
Sarıçayır	4.550	4.550	495	495	495
Pazarköyü	14.950	14.950	14.950	14.950	14.950
Âb-ı Sâfî	6.500	6.500	6.500	6.500	6.500
Akhisar	12.915	12.915	12.915	12.135	12.135
Geyve	51.780	51.780	51.780	51.780	51.780
Akyazı	13.850	13.850	13.850	13.850	13.850
Sabanca	22.800	22.800	22.800	22.800	22.800
Kaymas	20.568	20.568	20.568	20.568	20.568
Kandıra	19.897	19.897	19.897	19.897	19.897
Akâbâd	6.852	6.852	6.852	6.852	6.852
Ağaçlı	13.720	13.720	13.720	13.720	13.720
Gençli	14.415	14.415	14.415	14.415	14.415
Şeyhli	20.829	20.829	20.829	20.829	20.829
Taşköprü	2.105	2.105	—	2.105	2.105
Karamürsel	15.950	15.950	—	15.950	15.950
Toplam	300.021	296.467	275.137	292.412	292.412
Kaynak	*KK. 2623*	*MAD.* 4971	*MAD.*3841	*MAD.* 3839	KK. 5655

[200] Nitekim, 24 Şa'ban 1093/28 Ağustos 1682 (*MAD.*8481, s.28) 6 Zilka'de 1098/13 Eylül 1687 (KK.2710, s.44), 22 Rebî'ülâhır 1100/13 Şubat 1689 (KK.2471, s.98), 10 Şevval 1100/28 Temmuz 1689 (1689 (KK.2472, s.3), 8 Ramazan 1110/10 Mart 1699 (İE-Bah.nr.691), 10 Ramazan 1112/18 Şubat 1701 (*MAD.*2714, s. 342) tarihlerinde Kocaeli vâlisi ve kadılarından ocaklık keresteyi hazırlayıp göndermeleri istenmişti. Bu bölgenin kereste ocaklığı olduğu avârız defterlerinde de kayıtlıdır. Bk.Tablo XXVIII-XXXII'de gösterilen yerler. Ayrıca Kâtib Çelebi, bu kadılıklar ile birlikte Bursa sancağına bağlı 12 kadılığın daha ocaklık olduğunu zikreder *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a).

[201] 24 Şa'ban 1098 (28 Ağustos 1682) tarihli hükümde ocaklık kerestenin 10 kadırgaya yetecek kadar olduğu belirtilmekteydi (*MAD.*8481, s.28). Ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru, ocaklık kerestenin miktarında azalma olmuş, 28 Cemâziyelevvel 1100 (20 Mart 1689)'de İznikmid vâlisi Abdülbâki Paşa'ya gönderilen hükümde, üç kadırgalık kereste tenzil edilerek yedi kadırgalık kereste istenmişti (İE-Bah.nr.411). 1109(1697) senesinde de aynı mikdar kerestenin ocaklık olduğu belirtilmektedir (KK.2777, s.31). Bu azalmanın sebebi, XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca mütemâdiyen kullanılan Kocaeli havâlisindeki ormanların büyük ölçüde azalması ve ancak iç kesimlerde ağaç kalması olmalıdır.

Küreği ve direği ile birlikte bir kadırganın ihtiyacı 56.000 akçelik kereste olup [202], bir kalyon için ise 86.210 akçelik [203] 10.000 adet [204] kadar kereste gerekmekteydi. Yine bir baştarda için de iki kadırgalık keresteye ihtiyaç vardı [205].

Kocaeli havalisinden kesimi istenen ocaklık kereste miktarı, her bölge için tayin olunan avârız miktarına göre akçe şeklinde belirtilmekte[206], cinsi, aded olarak mikdarı ve mîrî fiatı ise ayrıca kaydedilmekteydi. Bazı avârız defterlerinden tesbit edilen ve 1064-1107 (1654-1696) seneleri arasında belirlenen ocaklık kereste miktarı 275.137 - 300.021 akçelik olarak değişmektedir[207].

XVII. asırda gemi inşasında 76 çeşit ocaklık kereste kullanılmıştır[208]. Bazı küçük farklılıklar[209] bir yana bırakılacak olursa, bu asır boyunca kerestenin, ne miktarında ve ne de fiatmda herhangi bir değişiklik meydana gelmiştir. 1107 (1696) senesinde kereste emini İbrahim Ağa tarafından yapılan yeni bir kereste tahriri sonucunda tesbit edilen kereste çeşit ve mikdarlarında farklılıklar görülmekle beraber, fiatlarda birkaçı müstesna yeni bir değişme olmamıştır[210].

Her sene gemi inşası için lüzumlu olan kereste, Kapudan Paşa veya Tersâne-i Âmire'den verilen çaplara uygun olarak [211], Tersâne-i Âmire'den gönderilen mühürlü ve imzalı tevziat defterlerine göre[212], İznikmid'de vazifeli kereste

[202] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a. 1055(1645)'de Bartın'da inşa edilecek 10 kadırganın kerestesine 561.197 akçe masraf yapılmıştı (*MAD.*6268, s.56-7). 1093 (1682) senesinde ise bir kadırga için 29.200 akçelik kereste gerekmişti (*MAD.*8481, s.28).

[203] 19 Şa'ban 1060 (17 Ağustos 1650) tarihli Amasra'da burtun nev'inden bir kalyon inşasını emreden bir hükümde "Âsitâne'de binâ olunan kalyonlar hesabınca" bir kalyon için 86.210 akçelik kereste temin edilmesi istenmektedir (KK.72, s.5).

[204] 1111 (1699) senesinde İznikmid havalisinden kapudâne kalyonu inşası için 9992 kıt'a (*MAD.*2714, s.204-5), 1114 (1702)'de yine bir kalyon için İznikmid ve Bolu'dan 9999 kıt'a (*MAD.*5362, s.67) kereste temin edilmişti.

[205] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr. 70a.

[206] Avârız vergisinin tahsilinde riâyet edilen usûle göre, ihtiyaç olan para, hizmet, eşya ve mahsûl mikdarının umûmi tutarı tesbit edilmekte ve bu yekûnlar divânın eli altında bulunan defterlerde belirtildiği şekilde muhtelif mıntıkalara tevzî ve taksim olunmaktaydı. Bk.Barkan, *Avârız, s.14.*

[207] Bk.Tablo XXVIII. Kâtib Çelebi bu mikdarı "üç yük akçelik kereste" olarak zikreder (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a).

[208] Bk.Tablo XXIX. Marsigli, Kocaeli'den muhtelif cinste 21.480 aded kereste alındığını zikreder (*aynı eser,* s.65).

[209] Bu farklılıkların kâtib hatasından doğmuş olması muhtemeldir.

[210] KK.5655, s.1-9; Tablo XXXIX. 1016(1608) (*MD.*LXXVI, s. 113/291), 1045/1635-6 (*MAD.*749, s.259, 264) ve 1069/1659 (*MAD.*5018, s.2-3) tarihli kereste temini ile alâkalı üç ayrı kayıdda zikredilen kereste çeşidlerine ait fiatların asrın sonundakilerle aynı olduğu görülür.

[211] Kereste temini ile alâkalı kayıdlarda bu husûsa dâima işaret olunduğu görülmektedir (*MAD.*2758, s.190; *MAD.* 2714, s.191; *MAD.*9837, s.106).

[212] Bu husûs, kereste temini ile alâkalı olarak yalnız İznikmid ve havâlisine değil, diğer bütün bölgelere gönderilen hükümlerde, ufak bazı değişiklikler hâriç, aynı şekilde ifade edilmiştir. Meselâ, "mühürlü ve nişanlu mevkûfât defteri sûreti mûcebince" (*MAD.*2714, s.342), "Tersâne-i Âmire'den gönderilen ma'mûlün bih liman defteri mûcebince" (KK.2472, s.54). Benzer diğer ifâdeler başka kayıdlarda da mevcûddur (*MAD.*7528, s.115, 153; *MAD.*8481, s.28; KK.72, s.74; *MAD.*7527, s.321-2; *MAD.*2758, s.191; *MAD.*9837, s.106).

Tablo XXIX : Kocaeli Havâlisinden Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Cins, Mikdâr ve Fiatları

kerestenin cinsi	1659		1661		1673		1677		1696	
	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat
eygü-i kadırga	2188	5	2188	5	2188	5	2188	5	1204	5
döşek-i kadırga	573	4	573	4	573	4	573	4	600	4
doldurma-i ser-i kadırga	175	4	173	4	175	4	175	4	286	4
vatika-i kadırga	500	4	500	4	500	4	500	4	250	4
çatal-ı kadırga	195	4	195	4	195	4	500	4	210	4
kemer-i kadırga	581	10	581	10	581	10	581	10	735	10
bodostama-i kadırga	36	30	36	30	36	30	36	30	36	30
kızak-ı paşa	13	—	13	100	12	100	12	100	10	100
doldurma-i kıç-ı kadırga	42	10	42	10	42	10	42	10	300	10
kemere-i paşa	375	10	375	10	375	10	375	10	134	10
dümen-i kadırga	47	120	47	120	47	120	47	120	24	120
dümen-i paşa	4	500	4	500	4	500	4	500	2	500
eğri-i çatma-i paşa	8	50	8	50	8	50	8	50	4	50
فوله قبانه paşa	22	15	22	15	22	15	22	15	—	—
pâre-i omuzluk	20	15	20	15	20	15	22	15	—	—
ser kemere-i kadırga	1911	4	1911	4	1911	4	1911	4	1200	4
mane-i kadırga	55	25	55	25	55	25	55	25	56	25
baklava-i kadırga	2991	5	2991	5	2991	5	2991	5	1648	6
ser-i sütûn-ı kadırga	18	60	18	60	18	60	18	60	75	50
taban-ı zevrak	29	30	27	30	20	30	20	30	14	30
tırhandil-i kadırga	7	30	7	30	7	30	7	30	—	—
pıraçol-ı kebir	600	65	600	65	600	65	600	65	400	15
doldurma-i ser-i paşa	91	5	91	5	91	5	91	5	69	5
çıbuk-ı bellût	300	65	300	65	30	65	300	65	311	65
doldurma-ı kıç-ı paşa	224	10	224	10	224	10	224	10	100	10
yarma-ı siyah	269	15	269	15	269	15	269	15	211	15
vürdinar-ı bellût	1247	65	1247	65	1247	65	1247	65	806	65
feleng-i paşa	53	50	53	50	53	50	53	50	50	50
ser-i kemere-i paşa	331	5	331	5	331	5	331	5	200	5
eygü-i paşa	1410	6	1410	6	1410	6	1410	6	201	6
taban-ı koğuş	84	80	84	80	84	80	84	80	60	80
kabalık-ı paşa	4	50	4	50	4	50	4	50	—	—
tırhandil-i paşa	2	50	2	50	2	50	2	50	—	—
eğri-i yan-ı zevrak	4	30	4	30	4	30	4	30	—	—
besleme-i paşa	2	50	2	50	2	50	2	50	—	—
omuzluk-ı kadırga	21	30	21	30	21	30	21	30	31	30
eğri-i çatma-ı kadırga	28	25	28	25	28	25	28	25	24	25
sürtme-i çatma-ı kadırga	13	20	13	20	13	20	13	20	—	—
doldurma-i kadırga	19	30	19	30	19	30	19	30	12	30
kubbe-i siyah	14	60	14	60	14	60	14	60	—	—
babalık-ı kadırga	17	40	17	40	17	40	17	40	21	40
pare-i kabalık	10	10	10	10	10	10	10	10	—	—
kabalık-ı kadırga	47	25	47	25	47	25	47	25	—	—
pare-i kadırga	15	40	15	40	15	40	15	40	—	—
ser-i sütûn-ı paşa	7	60	7	60	7	60	7	60	6	60

kerestenin cinsi	1659		1661		1673		1677		1696	
	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat	aded	fiat
taban-ı zevrak-ı paşa	1	30	1	30	1	30	1	30	4	40
baklava-i paşa	442	5	443	5	442	5	443	5	—	—
döşek-i paşa	160	5	160	5	160	5	160	5	101	5
kızak-ı kadırga	10	80	10	80	10	80	10	80	—	—
vürdinar-ı çam	100	65	100	65	100	65	100	65	35	65
vürdinar-ı delikli	20	80	20	80	20	80	20	80	78	80
koğuş-ı paşa	80	150	80	150	80	150	80	150	30	150
kubbe-i siyah-ı paşa	5	60	5	60	5	60	5	60	—	—
sütûn-ı tirinkete-i kadırga	10	80	10	80	10	80	10	80	—	—
pâre-i bodostama-i kadırga	10	15	10	15	10	15	10	15	—	—
pıraçol-ı koğuş ve anbar	2000	4	2000	4	2000	4	2000	4	1491	4
vürdinar-ı delikli	50	80	50	80	50	80	50	80	—	—
koğuş-ı kadırga	10	20	10	20	10	20	10	20	—	—
tomruk-ı kadırga	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	300	2
dayak-ı kadırga	2000	2	2000	2	2000	2	2000	2	305	2
pontalye-i kadırga	400	3	400	3	400	3	400	3	—	—
kereste-i sandal	1200	2	1200	2	1200	2	1200	2	—	—
seren-i kadırga	30	250	30	250	30	250	30	250	—	—
bodostama-i sandal	10	10	10	10	10	10	10	10	—	—
ırgad-ı paşa	5	50	5	50	5	50	5	50	4	50
sütûn-ı mavna	2	5000	2	5000	2	5000	2	5000	—	—
seren-i mavna	6	500	6	500	6	500	6	500	—	—
sütûn-ı tirinkete-i mavna	2	100	2	100	2	100	2	100	—	—
sütûn-ı mancine-i mavna	2	80	4	80	2	80	2	80	—	—
taban-ı zevrak-ı paşa	4	30	4	30	4	30	4	30	—	—
çıbuk-ı çam-ı paşa	100	65	100	65	100	65	100	65	88	65
yarma-ı siyah-ı paşa	20	15	20	15	20	15	20	15	—	—
sütûn-ı baştarda-i paşa	5	1200	5	1200	5	1200	5	1200	—	—
sütûn-ı kadırga	10	900	10	900	10	900	10	900	—	—
seren-i baştarda	20	300	20	300	20	300	20	300	—	—
seren-i tirinkete-i kadırga	30	50	30	50	30	50	30	50	—	—
bodostama-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	4	40
pıraçol-ı anbar-ı sağir	—	—	—	—	—	—	—	—	62	2
taban-ı zevrak	—	—	—	—	—	—	—	—	4	25
çatal-ı paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	40	4
pıraçol-ı anbar-ı paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	444	5
vatika-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	44	4
سوکمه	—	—	—	—	—	—	—	—	12	25
taban-ı koğuşu çam	—	—	—	—	—	—	—	—	40	150
döndürme-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50
fâne-i paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	9	30
سوکمه paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40

(Kaynak *MAD. 3850* *MAD.* 22249 *MAD.* 2505 *MAD.* 3841 KK. 5655)

emini vasıtasıyla reâyaya taksim edilmekte ve en kısa zamanda kesilmesinin temini yoluna gidilmekteydi.

Kerestenin kestirilmesi, iskelelere nakli ve ücretlerin ödenmesi işi ile İznikmid'de ekseriyetle kereste emini[213], bazen de bıçkıcıbaşı[214] görevli idi. Üsküdar'da ise, bu işi korucubaşı yerine getiriyordu[215].

16 Ramazan 1108 (8 Nisan 1697) tarihli sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın buyuruldusunu ihtivâ eden İznikmid kereste emini ve emâneti ile alâkalı bir telhisde [216], şimdiye kadar bu vazifeye tayinlerin Tersâne-i Âmire Eminleri tarafından yapıldığı ve muhasebelerinin de onlar tarafından kontrol edildiği belirtilmekte, fakat o sıralarda tayin işinde kimin salâhiyetli olduğu kesin olarak bilinmediği anlatılarak bu vazifeye Devlet tarafından "sadâkat ve istikāmet ile maʿrûf dindar ve müstakīm, ahvâl bilür ve iş uhdesinden gelür" bir kimse tayin edilir ve muhâsebesi de devlet tarafından görülürse hem Devlet hem de reâyanın haksızlığa uğramaktan kurtulacağı bildirilmekteydi. Üç sene süre ile verilmesi istenen kereste eminliği görevi karşılığında ise, her kereste emini Tersâne-i Âmire'de İznikmid ocaklığı için ayrılan kereste mahzenine 21 kadırgalık kereste temin etmek ve geçmiş senelerde olduğu gibi bedel toplamak ile vazifelendirilmekteydi.

Temini istenen kereste, reâyâya yüklenen bedelsiz bir angarya değil, ocaklık olanı avârız mukabilinde, ocaklık fazlası ise akçe karşılığında hazırlanması istenen bir mükellefiyet idi[217]. Ancak devlet, ocaklık kereste fiatının sadece beşte birini ödemekte, geri kalanını ise avârız olarak reâyâdan taleb etmekteydi[218]. Dev-

[213] Ramazan 1022 (Ekim 1613) tarihli İznikmid ve İznik kadılarına gönderilen hükümde (*MD.*LXXX,s. 154/395) bu husûs zikredildiği gibi, kereste eminliğine tayin isteyen bir arz üzerine yazılan 16 Ramazan 1108 (8 Nisan 1697) tarihli buyurulduda (KK.5655, s.31-32) da belirtilmiştir. Yine bu konuda, 13 Cemâziyelâhır 1112 (25 Kasım 1700)'de (*MAD.*2714, s.343) ve 19 Cemâziyelâhır 1112 (1 Aralık 1700)'de (İE-Bah.nr.929) İznikmid taraflarında kereste emini olan İbrahim Ağa'ya hükümler gönderilmişti.

[214] 9 Ramazan 1057 (8 Ekim 1647)'de İznikmid Kadısına ve Bıçkıçıbaşı'ya kereste temini için hüküm gönderilmiş (İE-Bah.nr.36), 3 Zilkaʿde 1060 (28 Ekim 1650)'da İznikmid, Görele, Akhisar, Geyve, Pazarköyü ve İznik kadılarına yollanan hükümde Bıçkıcıbaşı Ahmed'in kereste işine yardımcı olunması emredilmişti (KK.72, s.74).

[215] 1045 (1635—6)'de kereste temini için Korucubaşı Mahmud'a 104.020 akçe verilmişti (*MAD.*749, s.259—264). Yine 5 Zilkaʿde 1066 (25 Ağustos 1656)'da (*MAD.*9837, s.114) ve 24 Şaʿban 1093 (28 Ağustos 1682)'de (*MAD.*8481, s.28) Üsküdar Kadısına ve Korucubaşı'ya hükümler gönderilmiştir.

[216] KK.5655, s.31-32.

[217] Kereste kesimi ile alakalı bazı hükümlerde görülen "bilcümle kereste kat'ı akçe iledir tekâlif-i örfiyyeden değildir" şeklindeki ifadeler, ocaklık harici kereste kesiminin karşılıksız olmadığını anlatmaktadır. Ayrıca bu ve benzeri hükümlerde "ashâb-ı hukūkun" mağdûr edilmemesine, ücretlerinin "hakk u adl" üzere ödenmesine dikkat edilmesi istenmektedir (*MAD. 7527, s.21; MAD.*7528, s.115, 153; *MAD.*7179, s.110; *MAD.*9837, s.114; *MAD.*2714, s.343; *MAD.*4880, s.176; KK.2472, s. 4).

[218] 1068 (1658) tarihli bir kayıddaki "mîrîden verilen bir akçeye dört akçe dahî reâyâ zamm edüp kereste veregelen kazalardır" ifadesinden anlaşıldığına göre, beş akçelik kerestenin bir akçesi

let, ödediği beşte bir akçeyi de yine İznikmid'e ait bazı gelirlerden karşılamaktaydı[219]. Kereste masrafları, 1107 (1695) senesine kadar Tersâne-i Âmire Emini tarafından temin edilen paradan ödendiği halde[220], bu tarihten itibâren kereste emini olanlarca kereste için tahsis edilen bedelden karşılanmaya başlandı. 1107 (1695)'de yeniden yapılan kereste tahrîrinden sonra Akhisar, Geyve ve Akâbâd kazalarından kereste yerine bedel ödenmesi istenerek avârızları karşılığında bir akçelik kereste için dört misli hesap edilmiş ve diğer bölgelerin kereste masrafları da bu şekilde karşılanmaya çalışılmıştı[221].

Ocaklık harici alınan kereste için ödenecek ücretler de, Tersâne-i Âmire tarafından gönderilen mîrî akçeden kereste emini veya mübaşir vasıtasıyla reâyâya dağıtılmaktaydı[222]. Tersâne'ye ait olan ocaklık kereste, devletin tesbit ettiği mîrî fiat üzerinden işlem görmekle beraber, ocaklığın kâfî gelmemesi halide ihtiyaçlar, tüccarların piyasa alış flatına göre temin edilebilmekteydi. Kalyon inşasına hız verilmesinden sonra[223], Kocaeli havalisinden kadırga ve baştarda için tesbit olunan[224] ocaklık kereste kâfi gelmediğinden ihtiyaç, hazır olan kerestenin râyiç fiat

---

Devlet tarafından ödenmekte, dört akçesi de reâyâya avârız olarak teklif edilmekteydi (*MAD.*2998, s.36). Ocaklık kereste masraflarının bir kısmının Devlet tarafından karşılandığı konusunda diğer bazı vesikalarda da bilgi vardır (KK.72, s.74, 193-4, 220). Ayrıca Kocaeli bölgesinden Matbah-ı Âmire için de buna benzer şekilde odun alınıyordu. Nitekim, 1057 (1647) senesinde bir çeki odun için dört akçe sermâye ile 30.000 çeki (*MAD.*9834, s.28); 1091 (1680)'de 24.000 çeki (*MAD.*9855, s.18) odun isteniyordu. Yine 1091 (1680)'de Gebze'den beş akçe sermâye ile odun alınıyordu (*MAD.*9855, s.15).

[219] Meselâ 1027 (1618) senesinde İznikmid gümrüğünden 124.000 akçe (*MD. LXXXII, 15/35-36),* 1060 (1650)'da avârız gelirlerinden 89.000 akçe (*MAD.* 2787, s.53) ve 1100 (1688-9)'de ise, Kocaeli zahireleri satış bedeli gelirlerinden 205.235 akçe (*MAD. 2465, s. 158)* ocaklık kereste için tahsis edilmişti.

[220] Bu konuda, Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinin gelirler kısmı ile kereste kesilmesi emredilen bazı hükümlerde bilgi bulunmaktadır (*MAD.* 979, s.4; *MAD.* 2917, s.17; *MAD.*996, s.47; *MAD.*7527, s.121; *MAD.* 2758, s.190-191; *MAD.* 599, s.30; KK.72, s.220; KK.2674, s.131; KK.5640, s.14; KK.5655, s.32.

[221] KK.5655, s.31-32. 1108 (1697) senesinde Kocaeli kereste ocaklığından istenen 306.103 akçelik mîrî kereste ve kürekten 243.128 akçelik mikdarı aynî olarak ödenmiş, geriye kalan Geyve, Akhisar ile Akâbâd'a ait 62.975 akçelik kısmı, bir akçelik kereste için dört misli hesab edilerek bedel olarak toplanmış ve diğer yerlerin kereste ücretleri bu bedelden ödenmiştir (KK.5655, s.38,41). 1122 (1710) senesinde de bedel tahsilinin mevcud olduğu görülmektedir (KK.2780, s.51).

[222] 1056/1646 (*MAD.*7528, s.115), 1108/1697 (KK.5655, s.31-32), 1112/1700 (*MAD.*2714, s.342-3.

[223] 1066 (1655) tarihinde tersânede inşası emredilen dört kalyon için Kocaeli civarındaki ocaklığı olan kadılıklardan "rençberân hesâbı üzere" kereste kesmeleri ve iskelelere nakletmeleri istenmişti (*MAD.*9837, s.123).

[224] XVII. asrın ikinci yarısından îtibâren kalyon inşasının ön sıraya çıkmasıyla, o zamana kadar baştarda ve kadırga için ayrılan ocaklık kereste miktarı, kalyon için de kullanılmaya başlandı. Fakat bu mikdar kâfî gelmediğinden ocaklık fazlası olan kereste ihtiyacı yeniden satın alınmak suretiyle temin ediliyordu (*MAD.*2714, s.343; *MAD.*8481, s.28; KK.2472, s.54).

ile satın alınması, hazır değilse yeniden kestirilip hazırlatılması şeklinde karşılanmaktaydı[225].

Ocaklık bölgelerden mîrî fiatla satın alınan kereste, tüccar fiatı ile alınandan beşte bir oranında daha ucuz idi. 24 Şa'ban 1093 (28 Ağustos 1682) tarihinde Üsküdar kadısına ve korucubaşıya gönderilen bir hükümde, üç kalyon için istenen keresteye ödenen miktar bu farkı açık bir şekilde göstermektedir[226].

kereste çeşidi	tüccar fiatı	mîrî fiatı
vürdinar-ı bellût	325 akçe	65 akçe[227]
tahta-i kalyon	175 akçe	35 akçe[228]

Yine aynı tarihli Kocaeli havalisindeki ilgili kadılıklara yazılan bir başka hükümde[229], 292.000 akçelik ocaklık keresteden geri kalan 126.680 akçelik kereste "rençberân hesâbı" ile 633.400 akçe olarak hesaplanmış ve bununla kalyon kerestesi alınması istenmişti. Tüccarın kereste satın almak için ödediği fiat, devletin takdir ettiği mîrî fiattan beş misli fazla olduğu için kereste kesip satan reâyâ, tüccar zümresine satış yapmayı tercih etmekte, devlet ise, kendi ihtiyacı olan keresteyi tedârik etmeden tüccara satışı yasaklamaktaydı[230].

Derya beyleri, Tersâne-i Âmire'den başka bir yerde gemi inşa ettirmek istediklerinde, bunun için gereken kereste, ocaklık bölgelerden Devlet müsâadesiyle,

[225] 10 Şevval 1100 (28 Temmuz 1689)'de Üsküdar Kadısına ve Hassa Bostancıbaşıya gönderilen hükümde, korudan 500 vürdinar ve bellût çubuğunu rayiç üzerinden kestirmeleri istenmekte (KK.2472, s.4), 24 Rebî'ülevvel 1111 (19 Eylül 1699)'de İznikmid Vâlisine ve Kadısına gönderilen hükümde, inşa olunacak bir kalyon için âcilen tedâriki gereken kerestenin iskelede bulunanlarını vakit kaybetmeksizin, hazırlanacak olanlarını da derhal kestirip nakletmesi emredilmekteydi (*MAD.*2758, s.190-1). 1112(1700) senesinde de bu meâlde hükümler gönderilmişti (*MAD.*2714, s.342-3).

[226] *MAD.*8481, s.28.

[227] Bk.Tablo XXIX.

[228] KK.72, s.220.

[229] *MAD.*8481, s.28.

[230] 9 Cemâziyelâhır 1016 (1 Ekim 1607)'da İznikmid Kadısına yazılan hükümde, Tersâne-i Âmire'ye ve İstanbul'daki esnafa lüzumlu olan kerestenin İznikmid'deki sipahi, yeniçeri ve bazı reisler aracılığıyla Mısır gemilerine ve kâfir gemilerine satılması dolayısıyla İstanbul'da kereste sıkıntısının başgösterdiği, darlığın giderilebilmesi için bu nevi satışların önlenmesi emrediliyordu (*MD.*LXXVI, s. 51/127). Tersâne-i Âmire Emini İbrahim'in gurre-i Muharrem 1071 (6 Eylül 1660) tarihinde Sultan IV. Mehmed'e sunduğu arzında, Tersâne-i Âmire için İznikmid'de kesilen keresteler iskelelere nakledilmedikçe, tüccar kerestelerinin taşınmaması konusunda emir verilmesi isteniyordu (İE-Bah.nr.267). Yine 10 Şevval 1100/28 Temmuz 1689 (KK.2472, s.3) ve 20 Cemâziyelevvel 1101/1 Mart 1690 (KK.2472, s.54) tarihlerinde Kocaeli Mutasarrıfına ve İznikmid Kadısına hitâben yazılan hükümlerde Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan kereste gönderilmedikçe "mücerred kâr u kisb üzere olan" tüccara kereste verilmemesi emrediliyordu.

ekseriya yine Devletin tesbit ettiği mîrî fiat üzerinden temin edilebildiği gibi[231], bazen de tüccara verilen narh üzerinden satın alınmaktaydı[232].

Hassa kayık ve sandallar ile hammal kayıklarının yenilenmesi ve tamiri için de İznikmid ve civarındaki ormanlardan istifade edilmekte, her üç senede bir Tersâne-i Âmire'den verilen defterlere göre bölgedeki kazalardan satın alma yoluyla kereste temin edilmekteydi. Maamâfih, masrafları Tersâne-i Âmire Emini aracılığıyla hazineden karşılanan kayık kerestesinin tedarikinde zaman zaman güçlük çekildiği de olmaktaydı[233].

Gemi kerestesine olan ihtiyacın her sene devam etmesi ocaklık tayin edilen bölgelerdeki ormanların korunmasını, gemi inşasına yarayan ağaçların rastgele kesilmemesini mecbûrî kılmaktaydı[234]. Bu maksatla, bölgeye gönderilen korucular vasıtasıyla[235], ormanların muhafazası yanında, kereste hizmetinde olanların rencide edilmemesinin teminine çalışılıyordu[236].

Zaman zaman ocaklık kereste kesimine karşı reâyâda görülen hoşnutsuzluklar bazı muhalefetleri beraberinde getiriyor, ancak müsâmaha gösterilmeyerek

[231] Muharrem 1017 (Nisan 1608)'de Üsküdar, İznikmid ve Sabanca kadılarına gönderilen hükümde, kullanılmaz hale gelen gemisinin yerine yenisini inşa ettirebilmesi için Kocaeli Sancakbeyine lâzım olan keresteyi "mîrî tarafından alınan sa'r üzere" temin etmeleri emrediliyordu (*MD.*LXXXI, s. 196/439).

[232] 4 Şevval 1095 (14 Eylül 1684)'de Üsküdar ve İznikmid kadılarına gönderilen hükümde, kadırga inşa ettirmek isteyen derya beyi Hasan'a Üsküdar ve İznikmid taraflarından "sâir müslümanlara beyne'n-nâs narh-ı cârî üzere virildüğü gibi" kereste verilmesi isteniyordu (*MAD.*9860, s.99).

[233] *MAD.*7528, s.34; *MAD.*9855, s.115. Tersâne-i Âmire'de inşa olunan gemilerin kereste ihtiyacı daha fazla olduğundan reâyâya zor geleceği düşünülerek, kayıklar için talebten bazen vazgeçilmekte veya sonraya bırakılmaktaydı (KK.2777, s.24).

[234] Tersâne-i Âmire Emini Yusuf Efendi'nin, korucubaşının i'lâmı üzerine 3 Receb 1107 (7 Şubat 1696)'de sunduğu arzında, kalyon kerestesi temin edilen Üsküdar korusundan dört gemi için kereste kesmeye teşebbüs edenlerin menolunması amacıyla Üsküdar ve civarındaki kadılara emr-i şerif gönderilmesi isteniyordu (AE-Mustafa II, nr.141).

[235] Korucular, kereste emininin arzı üzerine tayin edilip berat alıyorlardı. Nitekim, 1111 (1700)'de İznikmid havâlisindeki ormanların korunması ile görevli koruculardan vefat eden iki kişinin yerlerine 2 para yevmiye ile yenilerinin tayini, İznikmid kereste emininin arzı ile olmuştu (AE-Mustafa II, nr. 546, 687).

[236] Ormanların muhafaza edilmesinin kereste temini açısından önemi büyüktür. XVI. asırda olduğu gibi (*MD.* III, s. 112/285, 346/1018; *MD.*LXXIV, s. 94/269), XVII. asırda da bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve gereken tedbirler alınmıştır. (*MAD.*7527, s.189). Yine Ramazan 1022 (Ekim 1613) tarihinde İznikmid ve İznik Kadılarına gönderilen hükümde İznikmid civarındaki Kazıklı dağlarından başka yerde çam kerestesi bulunmadığı için, İznik'de ortaya çıkıp su bıçkısı ile çam ağacı keserek ormanları harab eden ve Tersâne-i Âmire'ye kereste kesenler arasında korku salarak zarar veren bazı kimselere mani olunması emrediliyordu (*MD.*LXXX, s. 154/395). Konuyla alâkalı olarak ayrıca bk. Suraiya Faroqhi, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, crafts and food production in an Urban setting, 1520-1650,* Cambridge 1983, s.79.

her vesile ile reâyâdan eskiden olduğu gibi görevlerini yerine getirmeleri isteniyordu[237].

Doğancı, köprücü, derbendçi, madenci, cebeci, topçu vs. zümrelerin, muaf olduklarını ileri sürerek bilhassa ocaklık harici iştirâ kerestesi kesimine katılmaktan kaçındıkları da oluyordu. Bu gibi durumlarda, gördükleri hizmetin ücret karşılığı olduğu hatırlatılarak kimseye muâfiyet tanınmayacağı bildiriliyordu[238].

Kocaeli civarındaki ormanlık bölgelerde yaşayan halk, aynı zamanda kereste ticareti de yapmakta, hazırladıkları keresteyi İznikmid iskelesine getirip satmaktaydılar[239]. Ancak, Devlet, memleket haricine ve tüccara kereste ticareti yapılmasını yasaklamaktaydı[240]. Tüccarlar tarafından yürütülen özel teşebbüs ile çatışan Devletin istekleri, kerestenin gizlice kesimini ve kaçakçılığı doğuruyordu. İznikmid ve Sabanca ormanlarının içeri kısımlarında yerleşen Rumelili göçmenler, kanunsuz ağaç keserek hayatlarını sürdürüyorlardı[241]. Gemi inşasında kullanılacak kerestenin yabancı ülkelere satılmaması için gereken tedbirler alınıyor, hatta bazan ihrac için yüklenen kerestelere el konuluyordu[242].

Ocaklık kereste aynen tahsil edilmesi gerektiğinden kereste yerine bedel vermek isteyenlerin teklifleri kabul edilmemekteydi. Hatta XVII. asrın ortasında bir akçelik kereste karşılığında dört akçe "bedel-i muâvenet" ödenmesi teklifi uygun görülmemişti[243]. Ancak, asrın son çeyreğinden itibâren istenen aynî keresteye cevap verebilecek zengin ormanlar büyük ölçüde azalmış bulunduğundan, bazı yıllarda bedel alındığına şahid olunmaktadır[244].

[237] Konuyla alâkalı olarak Zilhicce 1013 (Nisan-Mayıs 1605)'de hassa kayık kerestesi kesilen yerlerin kadılarına (*MD*.s. LXXV, 64/101) ve 22 Rebîʿülâhır 1100 (13 Şubat 1689)'de Kocaeli Valisine ve ocaklık kereste kesilen yerlerin kadılarına (KK.2471, s. 98) hükümler gönderilmişti.

[238] Zilkaʿde 1016 (Şubat 1608)'da (*MD*.LXXVI, s. 113/291) ve 12 Şa'ban 1056 (23 Eylül 1646)'da (*MAD*.2758, s.115) Üsküdar Kadısına (AE-Mehmed IV, nr. 9838) ve 22 Cemâziyelâhır 1111 (15 Aralık 1699)'de İznikmid ve civarındaki kadılara (*MAD*.2714, s.206) konuyla ilgili hükümler gönderilmişti.

[239] 16 Rebîʿülâhır 1091 (16 Mayıs 1680) tarihiyle İznikmid, Ada, Âb-ı Sâfî, Sarıçayır, Akyazı, Şeyhli, Gençli ve Ağaçlı kadılarına gönderilen hüküm: *MAD*.9855, s.54.

[240] Bk.not 230.

[241] Faroqhi, *aynı eser* s.79. Ayrıca, Rebîʿülevvel 1016 (Haziran-Temmuz 1607) tarihli Kocaeli Beyine ve İznikmid Kadısına yazılan hükümde, kadırga kerestesi için muhafaza edilen ormanlardan yeniçeri, sipah ve tüccarların kereste kesmelerine müsâade edilmemesi emr olunuyordu (*MZD*.VIII, s.13/1).

[242] Karadeniz'den karamürsel ve kalyonlarla yabancı ülkelere yapılan kereste sevkiyâtını haber alan hassa Mimarbaşı'nın arzı üzerine 2 Rebîʿülevvel 1012 (10 Ağustos 1603)'de sâdır olan buyurulduda, meseleyi tedkik etmesi ve Tersâne-i Âmire'ye lüzûmlu gemi direk, seren ve kerestelere el koyması Mimarbaşına emrolunmuştu (İE-Bah.nr.301).

[243] İznikmid, Görele, Akhisar, Geyve, Pazarköy ve İznik kadılarına yazılan 3 Zilkaʿde 1060 (28 Ekim 1650) tarihli hüküm: KK.72, s.74-5.

[244] 1086/1675 (KK.2665, s.92-3), 1091/1680 (AE-Mehmed IV, nr.11451), 1101/1690 (*MAD*.2987, s.132) ve 1112/1700 (İE-Bah.nr.928-9; KK.2799, vr.160b) senelerinde bir akçelik kereste yerine dört akçe bedel alınmıştır.

Kerestenin kesim işleri tamamlanınca İznikmid'deki iskelelere[245] Üsküdar'daki kereste ise, İnehacı iskelesine taşınmakta ve orada bulunan Tersâne-i Âmire'ye ait taş gemileriyle veya diğer ücretli gemilerle Tersâne-i Âmire'ye nakledilmekteydi[246].

ab) *Kocaeli Valisinin taahhüdü:* Kocaeli sancağına mutasarrıf olan valiler kendilerine tevcih edilen Şile ve İznikmid mukataa gelirleri mukabilinde Tersâne-i Âmire'ye 1000 aded vürdinar-ı bellût ve 40.000 aded varil tahtası hazırlayıp göndermeyi taahhüd etmişlerdi[247]. Vali nasb olunanların bu mükellefiyetleri, XVII. asır boyunca miktarında hiçbir değişiklik olmadan devam etti[248].

ac) *Biga, Çan, Kal'a-i Sultâniye ve havalisine ait ocaklık kereste:* Bu bölgeden Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak on kadırgaya yetecek kadar çam kerestesi tedârik ediliyordu[249].

[245] Kereste, ormanlardan iskelelere câmus arabalarıyla nakledilmekteydi. Bunun için yolların düzenlenmesi, lüzumlu yerlerde, köprülerin sağlamlaştırılması gerekiyordu. Bu sebeble 1112 (1700)'de Sakarya'nın öbür yakasında kesilen büyük kapudâne kalyonuna ait kerestenin taşınmasında demir dingilli, toprak tekerlekli top arabası kullanılmış, Sakarya nehrinden geçirilmesi esnasında ise, köprünün tamiri ve genişletilmesi gerekmiş, ayrıca kerestenin iskeleye nakli için 50 çift câmusa ihtiyac olmuştu (KK.2799, vr.161b).

[246] Kereste naklinden bahseden hükümlerde kerestenin nasıl nakledileceği, bir gemiye yüklenecek kereste mikdarı ve ödenecek ücretler gibi meselelere ait bilgilere pek rastlanmaz. Nakledilmesini emreden bazı hükümler: *MD.*LXXXV, s. 169/389; *MD.*CIII, 50/7, 73/4; *MAD.*8481, s.28; *MAD.*2714, s.343; *MAD.*2758, s.191; KK.2472, s.4; IE-Bah.nr.267.810; *MAD.*5357, s.3. 1072 (1661-2) senesinde İznikmid ve civar bölgelerden Tersâne-i Âmire'ye kereste taşıyan yedi taş gemisinde hizmet görenlere 219.000 akçe ödendiğini tesbit edebiliyoruz (*MAD.*996, s.37).

[247] Kocaeli valilerinin bu taahhüdü ile alakalı olarak Kâtib Çelebi'de ve Avârız defterlerinde bilgi vardır (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.67a, 70a), 1074/1663'de (*MAD.*2873, s.133), 1098/1687'de (*MAD.*3839, vr.56b), 1088/1677'de (*MAD.*3841, s.91), 1105/1694'de(*MAD.*2987, s.135) ve 1113/1701'de (KK.2807, s.124) ve 1118/1706'de (*MAD.*20170, s.40) ocaklık mikdar aynı idi. Ancak, konuyla alâkalı bazı hükümler, Valilerin taahhüdlerini muntazam olarak yerine getirmediklerini göstermektedir. Nitekim, Cemâziyelevvel 1040 (Aralık 1630)'da bizzat Kocaeli Valisine (*MD.*LXXXV, s. 169/389) ve Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1105 (Ocak 1605)'de İznikmid Kadısına ve Kereste Eminine (*MD.*CIII, 51/4) gönderilen hükümlerde taahhüdlerin yerine getirilmesinin istenmesi bunun delilidir. Yine 22 şevval 1087 (28 Aralık 1676)'de üç senedir taahhüdünü yerine getirmeyen Kocaeli Valisi Ak Mehmed Paşa'ya ait ocaklık kerestenin tahsili için bir mübâşir tayin edilmesi konusunda Tersâne-i Âmire Emini Yusuf Efendi'ye hüküm gönderilmiş, 2 Safer 1089 (26 Mart 1678)'da ise Kocaeli mütesellimine ve kadıya hitâben yazılan hükümde, taahhüd olunan kerestenin o sıralarda vefat etmiş olan Ak Mehmed Paşa'nın zimmetinde ise metrûkâtından, henüz reâyânın elinde ise onlardan derhal teslim alınıp gönderilmesi emredilmiştir (*MAD.*3830, s.85).

[248] Ancak, 1107 (1695) senesinde yapılan yeni kereste tahriri sırasında vürdinar adedinin 500 olarak tesbit edildiği, diğerinin aynen kaldığı görülmektedir (KK.5655, s.43).

[249] 26 Ramazan 1022 (9 Kasım 1613)'de Edincik kadısına (*MD.*LXXX, s. 239/597) ve Şa'ban 1022 (Eylül-Ekim 1613)'de ocaklık kazaların kadılarına (*MD.*LXXXI, s. 230/523) gönderilen hükümlerde 10 kadırgaya yetecek çam kerestesi tedârik edilmesi isteniyordu. Yine, 5 Cemâziyelâhır 1073 (15 Ocak 1663)'de (*MAD.*215, vr.4b), 18 Cemâziyelevvel 1101 (27 şubat 1690)'de (KK.2472, s.54) ve 24 Rebî'ülevvel 1111 (19 Eylül 1699)'de (*MAD.*2758, s.191) bölge kadılıklarına yazılan hükümlerde mikdar belirtmeksizin ocaklık kerestenin gönderilmesi emrediliyordu.

Tablo XXX : Biga ve Civarına Ait Ocaklık Kerestenin Akçe Olarak Tutarı

Kaza	Sancak	1657	1677	1683	1690	1696
Lapseki	Biga	22.000	22.000	22.000	22.000	22.000
Biga	"	23.000	23.000	23.000	23.000	23.000
Güğercinlik	"	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000
Balya	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Eyne	"	15.000	15.000	15.000	15.000	15.000
Çan	"	22.000	22.000	22.000	22.000	22.000
Ezine	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Edincik	Hüdâvendigâr	25.000	25.000	25.000	25.000	25.000
Gönen	"	24.000	24.000	24.000	24.000	24.000
Manyas	"	28.000	28.000	28.000	28.000	28.000
Mihalıç	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Kirmastı	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Kepsud	"	18.000	18.000	18.000	18.000	18.000
Bayramiç	"	21.000	21.000	21.000	21.000	21.000
Tuzlu	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Fart ma' Şamlı	Karasi	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000
Balıkesir	"	24.000	24.000	24.000	24.000	24.000
Bigadıç	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Sındırgı	"	12.000	12.000	12.000	12.000	12.000
Başgelembe	"	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
İvrindi	"	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Ayazmend	"	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
Kozak	"	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
Edremid	"	20.000	20.000	20.000	20.000	20.000
Kemer-i Edremid	"	16.000	16.000	16.000	16.000	16.000
Toplam		500.000	500.000	500.000	500.000	500.000
(Kaynak		*MAD.*3810	*MAD.*3841	*MAD.*8481	*MAD.*9480	KK. *5655)*

Biga, Hüdâvendigar ve Karasi livalarına bağlı 25 kadılıktan[250] istenen 1400 adet ocaklık kereste, Tersâne-i Âmire'den gönderilen tevzîât defterlerine göre[251] ve vazifeli bir mübaşir[252] tarafından temin edilmekteydi. Belirli cins ve mikdardaki keresteyi[253] herbir kereste için değişen maktû bir fiatla[254] kesip-nakletmekle vazifeli olan bu kadılıklar reâyası, avârızları karşılığında ifâ ettikleri hizmeti XVII. asır boyunca yerine getirdiler. 1400 adet kerestenin her zaman için 20 adedini kesip-nakletmek üzere Kal'a-i Sultâniye reâyâsı vazifeli olduğu gibi, geri kalan 1300 adedini de Çan kazası reâyâsı kesip, Biga ve Güvercinlik kazaları da

[250] Bu kadılıkların isimleri için bk.Tablo XXX.

[251] Bu husûs Kocaeli ocaklık kerestesinin tevziinde de aynı şekilde tatbik edilmekteydi (Not 212'de göst. yerler). Biga ve havalisi için: *MD.*LXXXI s. 230/523; KK.72, s.147, 194; KK.2472, s.54.

[252] Keresteyi kesip-nakletmek üzere gönderilen mübaşir, aynı zamanda kereste yardım akçesini de toplayıp emeği geçenlere dağıtmakla sorumluydu (*MD.*LXXXI, 230/523; *MD.*LXXX, 226/568; *MD.*XCI, s. 58/180; KK.2472, s.54).

[253] Bk.Tablo XXXI.

[254] Bk.Tablo XXXII.

Kemer İskelesine nakletmek üzere vazifeliydiler[255]. Kerestelerin sahile nakli işinde sipahi ve zaimlerden de istifade edilmekteydi[256].

Tablo XXXI : Biga ve Civarından Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Cins ve Adedi

	1657	1662	1673	1683	1690
	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded
çûb-ı koğuş-ı paşa	60	60	60	60	60
çûb-ı vürdinar-ı paşa	80	80	80	80	80
çûb-ı çıbuk-ı paşa	88	88	88	88	88
çûb-ı koğuş-ı paşa	300	300	300	300	300
çûb-ı vürdinar-ı paşa	540	540	540	540	540
çûb-ı çıbuk-ı paşa	340	340	340	340	340
(Kaynak	*MAD.* 3810	*MAD.* 4971	*MAD.* 2505	*MAD.* 8481	*MAD.* 9480)

Ocaklık kerestenin kesim ve nakli şu şekilde gerçekleşiyordu. Ocaklık olarak tesbit edilen kereste miktarı bir mübaşir vasıtasıyla ait olduğu kazaya gönderiliyordu. Bunun üzerine reâyâ aralarından bazı kimseleri bu iş için görevlendiriyorlardı. Bunlar mahkeme huzûrunda, yapacakları iş karşılığında mübâşirden parayı alıyorlar ve kereste hizmetini yerine getirmeyi taahhüd ediyorlardı. Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1054 (15-25 Temmuz 1644) tarihli bir huccet-i şer'iyyede belirtildiğine göre, Balıkesir'den temin edilecek 8 koğuş-ı paşa, 12 koğuş-ı kadırga, 60 vürdinâr-ı çam ve 15 çıbuk-ı çam için mübaşir Hasan Ağa ile 7515 akçe gönderilmiş, bu para mahkeme huzûrunda, keresteyi kesip nakletmek üzere reâyâ tarafından vazifelendirilen dört mekkârîye verilmiş, onlar da bu hizmeti yerine getireceklerini kefil göstererek taahhüd etmişlerdir[257].

Bütün bu kereste kesip nakletme hizmetinde sarfedilmek için gereken meblağ, ocaklık ayrılan kadılıklardan[258] "akçe-i bedel-i muâvenet-i kerestehâ" adıyla toplanıyordu. 500.000 akçe tutarındaki bu meblağın 78.500 akçesi 1400 aded kerestenin kesimini yapan Çan kazası reâyâsına, 315.000 akçesi ise, câmus arabalarıyla Kemer iskelesine nakleden Biga ve Güğercinlik reâyâsına ödenmekteydi. Yalnız Kal'a-i Sultâniye kazası, hisselerine düşen 20 aded keresteyi kendileri kesip naklettiklerinden mübâşire para ödemiyorlardı. Kereste yardım akçesinin

[255] *MAD.*3810, s.85-87; *MAD.*7591, s.23; *MAD.*4971, s.88-9; *MAD.*8481, s.133-4; *MAD.*6415, s.25.

[256] 18 Rebî'ülevvel 972 (24 Ekim 1564) tarihinde Biga sancakbeyine gönderilen hükümde, kesilen kerestelerin sahile indirilmesi ve gemilere yüklenmesi için yeteri kadar zuamâ ve sipâhinin, alaybeyileri ile birlikte bu işe tayin edilmesi emredilmişti. Bu hükmün bir sûreti ise Kocaeli, Vize ve Hüdâvendigar beylerine yazılmıştı. (*MD.*VI, 135/283).

[257] TSMA. *Balıkesir Şer'iyye Sicili,* nr.700, vr.19a.

[258] Kereste yardım akçesi toplanan kadılıklar için bk.Tablo XXX.

beşte biri ise bu parayı toplamak ve kereste kesip nakletmek üzere vazifeli bulunan mübâşire maaş olarak ayrılmaktaydı[259].

Kereste ihtiyacının fazla olduğu zamanlarda ocaklık mikdarından daha çok kereste istendiği de oluyordu. Meselâ, 1061 (1651) senesinde inşası düşünülen kalyonlar için 1200 adet koğuş, vürdinar ve çubuk kerestesi hazırlanması talep edilmişti[260]. Kesimi istenen kerestenin düzgün ve işe yarar olması bilhassa üzerinde durulan bir hususdu[261].

Kereste için toplanan yardım akçesinden başka, çeşitli adlarla reâyâdan para alınması yasaktı. Bu yola başvuran kadı ve mübaşirler takibâta uğruyorlardı[262].

Tablo XXXII : Biga ve Civarından Temin Edilen Ocaklık Kerestenin Kesim ve Nakil Ücretleri

	1613		1657		1662		1671		1683	
Kereste	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil	Kesim	Nakil
çûb-ı koğuş-ı paşa	140	400	140	400	140	400			140	400
" vürdinar-ı paşa	50	200	50	200	50	200			50	200
" çıbuk-ı paşa	50	200	50	200	50	200			50	200
" koğuş-ı kadırga	75	350	75	350	75	350			75	350
" vürdinar-ı kadırga	45	175	45	175	45	175			45	175
" Çıbuk-ı kadırga	45	175	45	175	45	175			45	175
" koğuş-ı çam	120						150	425		
" çıbuk-ı çam	65						65	212,5		
" vürdinar-ı çam	65						65	212,5		
Kaynak	*MD.* LXXX.		*MAD.* 3810.		*MAD.* 4971.		*MAD.* 6752.		*MAD.* 8481.	

b) Ocaklık Harici Satın Alınan Kereste

Tersâne-i Âmire'nin kereste ihtiyacı, ocaklık bölgelerden tedârik edildiği gibi bulunduğu diğer bölgelerden de satın alınabilmekteydi. Bu bölgeler, Karade-

[259] Not 255'de göst. yerler.

[260] KK.72, s.345. 1066(1656)'da beş mavna için (*MAD.*9837, s.102), 1101(1690)'de kalyonlar için (*MAD.*2465, s.414) kereste isteniyordu.

[261] *MAD.*6415, s.25.

[262] Gurre-i Rebî'ülâhır 1056 (17 Mayıs 1646)'da Biga ve Güğercinlik Kadılarına (*MD.*XCI, s. 58/180), 7 Safer 1061 (30 Ocak 1651)'de (KK.72, s.147) ve 22 Safer 1061 (14 Şubat 1651)'de (KK.72, s.194) ocaklık bölge kadılarına gönderilen hükümlerde kereste muavenet bedelinden başka adla akçe alınamayacağı bildiriliyordu. Yine, Balya ve civarındaki kazalarda "bedel-i mekkârî" adıyla akçe toplayan kadıların kaleye habsedilip, aldıklarını geri vermedikçe serbest bırakılmamaları hakkında Şa'ban 1022 (Eylül 1613)'de kereste toplamaya memur olan mübaşire hüküm yazılmıştı (*MD.*LXXXI, s. 225/512).

niz'in Samsun'a kadar Anadolu, Varna'ya kadar Rumeli sahilleri ile Bolu havalisi idi.

ba) Karadeniz'in Samsun'a kadar olan bölgelerindeki Amasra, Bartın, Ereğli, Samsun, Çayağzı, Sinop, Gerze, Çanlı ve Sahil gibi bölgeler reâyâsı bedelleri karşılığında kendilerinden istenen keresteyi hazırlamak mecburiyetinde idiler[263].

Kesimi istenen kerestenin bedeli, yine o bölgelerden toplanıyordu. Meselâ, Girid seferi hazırlıklarının yoğunlaştığı 1055 (1645) senesinde Sinop'da kesilmesi emredilen on kadırgalık kereste için Kastamonu ve Çankırı sancaklarından, Bartın'da kesilecek on kadırgalık kereste için Bolu sancağından bedel-i muâvenet istenmişti. Her avârız-hânesi için 80 akçe olarak tesbit edilen bu miktara hane başına 10 akçe de mübâşir maaşı ilâve edilmişti. Samsun ve Çayağzı'nda kesilecek sekiz kadırgalık kereste ücreti ise Kastamonu âdet-i ağnâm mukataası ile Boyâbâd mukataasından alınmıştı[264]. Yine aynı sene dört kadırgalık kereste Balıklağa taraflarından istenmiş ve bedeli olan 200.740 akçenin 1055 (1645) senesi Kefe mukataalarından karşılanması Kefe beylerbeyisine ve Kadısına havâle edilmişti[265].1082 (1671)'de ise 15 aded kalyona kâfi gelecek miktarda direk, sütun ve seren Sinop, Çayağzı ve Kitros civarından piyasa fiatı ile satın alınmıştır[266].

Devlet, keresteyi kendi vazifelileri aracılığıyla tedarik ettiği gibi, tüccarların kendileri için hazırlattıklarını da değer bahâlarıyla almaktaydı[267]. Kesilen kerestenin, gemi inşasında kullanılabilecek evsafta olması, üzerinde titizlikle durulan husûslardandı[268].

Gemi inşası emredilen her tersâneye özellikle o bölgeye civar olan yerlerden kereste sağlandığı görülmektedir. Nitekim, bu bölgede yer alan Sinop, Küplüağzı

[263] Kereste isteği ile alakalı bu bölgelerin zikredildiği hükümlerden bazıları, *MD.* LXXVIII, s. 18/46; *MD.*C, s. 30/93; *MD.*CIII, s. 50/7, s. 91/3; *MAD.*2150, vr.145a; İE-Bah.nr.13,229,431 ve 446'da bulunmaktadır.

[264] *MAD.*7527, s.321-3. Bartın'dan kestirilen kerestelerin cins, miktar ve fiatlarıyla alâkalı bilgi *MAD.*6268, s.56-57'dedir.

[265] *MAD.*7527, s.323, 1103(1792) senesinde altı kıt'a kalyon kerestesi temin edilmesi emrolunmuştu(İE-Bah.nr.446).

[266] 14 Şa'ban 1082 (16 Aralık 1671)'de Sinop, Çayağzı ve Kitros kadılarına gönderilen hükümde direk, sütûn ve serenlerin uzunluk ve mâliyet fiatları da bildiriliyordu (*MAD.*6572, s.69). 11 Rebî'ülevvel 1114 (5 Ağustus 1702)'de aynı bölgeden 100 sütun, 150 seren (*MAD.*4875, s.75), 20 Ramazan 1114 (7 Şubat 1703)'de ise 200 aded sütûn ve seren (*MAD.*5362, s.65) isteniyordu.

[267] Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695)'da Amasra ve civarındaki kadılara hitâben yazılan hükümde, oralarda tüccarların kendileri için kestirdikleri kalyon sütünlarının ücretleri Tersâne-i Âmire Emini tarafından ödenmek üzere mübâşir vasıtasıyla Tersâne-i Âmire için satın alınması isteniyordu (*MD.*CIII, s. 91/3).

[268] 22 Rebî'ülevvel 1055 (18 Mayıs 1645) tarihinde Samsun ve Çayağzı kadılarına gönderilen hükümde "kadırga kerestesine yaramaz, alçak kereste kat' etdirilmemesi" emrolunuyordu (*MAD.*7527, s.321-2).

ve Çayağzı'nda inşası emrolunan kadırga ve kalyonlara ait kerestelerin temin edilmesine çalışılıyordu[269].

bb) Karadeniz'in Varna'ya kadar olan Rumeli sahillerindeki Vize, Midye, Saray, Burgos, Pınarhisarı ve Kırkkilise, ocaklık harici kereste satın alınan ikinci bölge idi[270]. Nitekim, 1018 (1609) senesinde temini gereken 3472 vürdinar-ı bellûtun tahsil edilen 1060 adedinden geriye kalan 2412 adedinin 600'ü Vize, 600'ü Burgaz, 600'ü Pınarhisarı, 200'ü Kırkkilise ve 300'ü Saray kadılıklarından istenmişti[271]. Ayrıca, Istranca dağlarından gemi inşasında kullanılan pıraçol, eğri, eygü, doldurma ve ıskarmoz gibi kereste çeşitleri temin ediliyordu[272].

Yine aynı bölgede, 1019 (1610)'da Süzebolu'da [273], 1060 (1650)[274], 1066 (1656)[275] ve 1103 (1692)[276] senelerinde Varna'da inşası emrolunan kadırga ve kalyonlar için kereste tedârik edilmeye çalışılıyordu.

bc) Bolu Havalisi: Tersâne-i Âmire'ye ocaklık harici kereste temin edilen bir diğer bölge Bolu havalisidir. XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca Tersâne-i Âmire'deki gemi inşasında büyük ölçüde Kocaeli bölgesindeki ormanlar kullanılmıştı. Bu sebeble XVII. yüzyılın sonlarına doğru artık Kocaeli'nin sahillerinde kereste kaynakları oldukça azalmış ve henüz kullanılmamış ormanlar çok içerlerde kalmıştı. Bu yüzden kereste güçlükle temin edilebiliyordu. Kalyon inşasının hızla gelişmesiyle yeni kereste rezervlerine olan ihtiyaç, Devleti bu konuda araştırma yapmaya sevketti. Bu maksatla 1110 (1699) senesinde Bolu civarında keşif için görevliler gönderilerek Tersâne-i Âmire'deki gemi inşasında kullanılacak kerestenin temininde Bolu havalisindeki ormanlardan istifade edilmeye çalışıldı[277].

[269] Diğer bölgelerde olduğu gibi, buraların kadılarına gönderilen hükümlerde de muâvenet akçesi toplanması, reâyâya zulmedilmemesi, yalnız ihtiyaç zamanlarında istendiği için muhâlefet edilmemesi, gemi inşasına yaramayan ağaçların kesilmemesi gibi husûslara işaret olunmaktadır (*MD.*LXXVIII, s. 21/54; *MD.*LXXXIII, s. 62/117; *MAD.*9837, s.106; *MAD.*6572, s.95; *MD.*C, s. 30/93; *MAD.*2150, vr.145a; *MAD.*2714, s.187).

[270] Muharrem 1018 (Nisan 1609)'de sözü geçen kadılıklara hüküm gönderilmişti (*MD.*LXXVIII, s. 838/2184).

[271] *Aynı yer; MD.*LXXVIII, s. 272/719.

[272] Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1107 (29 Ekim-8 Kasım 1695)'de Bostancıbaşı ve Haslar kazası nâibine hitaben yazılan hükümde, adı geçen kerestelerin hazırlatılıp Eyüp iskelesine nakli emrolunuyordu (*MD.*CIII, s. 109/1).

[273] Süzebolu Kadısına gönderilen Rebî'ülevvel 1019 (Mayıs 1610) tarihli kereste temini hakkındaki hüküm: *MD.*LXXIX, s. 271/679.

[274] 5 Ramazan 1060 (1 Eylül 1650)'da Varna civarındaki kadılara ve kapıcıbaşıya bir kalyon kerestesi için gönderilen hüküm: KK.72, s.15.

[275] 19 Zilka'de 1066 (8 Eylül 1656)'da dört kadırga kerestesi için Varna ve diğer kereste kesilen yerlerin kadılarına hüküm gönderilmişti (*MAD.*9837, s.123). Bu bölgeden kereste, mîrî fiatla ve Hazine-i Âmire'den yollanan parayla alınıyordu (*MAD.*9837, s.123; AE-Mehmed IV, nr.5866).

[276] 1066 (1656)'da Varna'da üç kalyon inşası emredilmiş ve kereste temini için 12.200 kuruş ayrılmıştı (İE-Bah.nr.446.).

[277] XVII.asrın sonlarında Bolu ormanlarının gemi kerestesi için ne derece önemli yeni bir kaynak olduğu konusunda bk. Halil Sahillioğlu, "Tefen Gölünün 1699'da Etrafında Bulunan Bâkir Orman", *Çele-Bolu,* XXI, Ankara 1965, s. 4-6.

Bilhassa kalyon sütun ve serenleri için oldukça elverişli ormanlara sahip olması hasebiyle Milan nehri kenarında bulunan Akçaşehir, Karasu, Eftani kazalarından ve Foçalar dağından bu mühimmâtın temini cihetine gidildi[278]. O zamana kadar nakil işindeki güçlük dolayısiyle buralardan istifade edilememişti. Coğrafi durum itibâriyle bu bölgeden Karadeniz'e ulaşım, Üskübî ve Düzce'den geçen Milan çayı vasıtasıyla sağlanabilirdi. Nakliyeye müsâid yolların olmaması Tersâne-i Âmire'ye kereste sevkiyâtını güçleştirdiği için ancak alınacak yeni tedbirlerle, kereste ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı[279].

Bu bölgedeki sütun ve serenlerin deniz kenarına nakli ile alâkalı görülebilen hükümlerde ne gibi meselelerle karşılaşıldığını tesbit etmek mümkündür. İlk olarak, ormanlardan kesilen kerestenin Tersâne-i Âmire'ye taşınmak üzere deniz kenarına nakli için yolların düzenlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Yine bu hizmette çalışacak işçilerin temini ile, ödenecek ücretler, keresteleri nakledecek arabaların tedariki v.s. yapılacak masrafların ne şekilde karşılanacağı konusu kereste nakledilen bütün bölgelerde görülmesi muhtemel meselelerdir.

Nitekim 1111 (1699) senesinde Bolu'ya tâbi Eftani gölü civarında ve Karasu'da kestirilen 100 aded kalyon sütunu ile 110 aded serenin deniz kenarına indirilebilmesi için sütun ve serenlerin kesildiği bölgelerden îtibâren nakledilecekleri yere kadar yolların temizliği ve genişletilmesi amacıyla İznikmid civarından 25, Akhisar-ı Geyve'den 25 kişi olmak üzere 50 kişi günde sekiz para ücretle vazifelendirildi[280]. Foçalar dağındaki kalyon kerestelerinin nakli için de Üsküb'den 100 ve Karasu'dan 20 kişi günde yedi para ile aynı hizmetle görevlendirildi[281]. Bu sütun ve serenlerin nakli için Bolu sancağına tâbi kazalardan, ücretleri Bolu voyvodası tarafından ödenmek üzere, yaklaşık 600 çift câmus temin edildi[282] ve Milan nehrinden yapılacak nakliyat için de on para yevmiyeli salcılar tutuldu[283]. Bolu havalisindeki sütun, seren ve kerestelerin nakli ameliyesi yerine getirilirken muhafaza görevini yüklenen 15 kişiye de ücret ödenmiş[284], nakliye işinin tamamı için bu senede 11.000 kuruş masraf çıkarılmıştı[285].

[278] *MAD.*2714, s.394, 401; Sahillioğlu, *Aynı yer.*

[279] Sahillioğlu, *Aynı yer.*

[280] *MAD.*2714, s.232-3.

[281] 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1701)'de Üsküb kadısına, Bolu voyvodası Ömer Ağa ve diğer vazifelilere konuyla ilgili hüküm gönderilmişti (*MAD.*2714, s.394).

[282] Bolu voyvodalarından bu parayı avârız bedelleri karşılığında ödemeleri istenmekteydi. Her kazadan kaç çift öküz çıkarılacağı ve her kazanın nakledeceği sütun ve serenin mikdarı ise güçlerine göre tesbit edilmekteydi (*MAD.*2714, s.232, 241, 400).

[283] 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1702)'de kâfi mikdarda salcı temini için Karasu Kadısına ve Bolu Voyvodasına hüküm gönderilmişti (*MAD.*2714, s.401).

[284] Mühimmâtın nakli esnasında görev yapacak 14 muhafız, 10 para yevmiye ve 2 para nafaka, bölükbaşıları ise 12 para yevmiye ve 2 para nafaka ödenmek şartıyla İznikmid'den tedarik edilmişlerdi (*MAD.*2714, s.233).

[285] *MAD.*2714, s.232.

2. *Sütun ve Seren*

Gemilerin güvertelerinden yukarı doğru dikilen ve topukları bazı gemilerde omurga, bazı gemilerde güvertelerinden herhangi biri üzerinde bulunan yuvalara bindirilen ve eğrilmemesi için çarmık ve diğer halatlarla baştan, kıçtan ve yanlardan bağlanan direklere *sütun*[286] direkler üzerinde yelken açmak ve işaret kaldırmak üzere yatay olarak bağlanmış gönderlere de *seren*[287] denilirdi.

XVII. yüzyılda kadırgalarda iki direk ve üç seren bulunurdu[288]. Kalyonlar ise ekseriyetle üç direkli idiler[289]. Direk yapımında bilhassa köknar çamı kullanılıyordu[290].

Sütun ve serenlerin temininde kullanılacak ağaçların elde edilebileceği üç ana bölge vardı.

a) XVI. asır ile XVII. asrın ilk yarısında mavna, kadırga ve baştardalar için gerekli sütun ve serenler İznikmid'in hinterlandında bulunan Ada, Akyazı, Âb-ı Sâfî, Sarıçayır, Akhisar ve Geyve bölgesinden tedârik ediliyor ve İznikmid iskelesine naklolunarak gemilerle Tersâne-i Âmire'ye taşmıyorlardı[291].

b) XVII. asrın ikinci yarısından itibâren kalyon inşasında kullanılacak sütun ve serenlerin Samsun, Sinop, Çayağzı, Kitros ve Alaçam havalisinden temin edildiği görülmektedir. 1082 (1671) senesinde Tersâne-i Âmire'de inşa edilecek yirmi kalyon için lüzûmlu direk ve serenlerin mikdar, ebad ve tahmin edilen masraflarının belirtildiği defterler bölge kadılıklarına gönderilmişti[292]. Bu listeye göre bir kalyonda kullanılan sütun ve serenlerin miktar, ölçü ve masrafları şöyledir:

[286] Tafsilât için bk. Gürçay, *Gemici Dili*, s.131.

[287] Gürçay, *Gemici Dili*, s.343.

[288] Serenlerden birisi bağlanıp, diğer ikisi yedek olarak kanad altında götürülürdü. Sütunlardaki seren herhangi bir sebeble kırılacak olursa, yerine bunlardan biri kaldırılırdı (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.70a). Mehmed Şükrî, bu konuda Kâtib Çelebi'deki bilgileri tekrar etmektedir (*Esfâr*, s.177).

[289] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.469.

[290] Sütun ve seren kesimi ile alâkalı Sinop, Çayağzı ve Kitros Kadılarına gönderilen 14 Şa'ban 1082 (16 Aralık 1671) tarihli hükümde bildirildiğine göre zikr olunan direkler köknar çamı olmak üzere kestirileceklerdi (*MAD. 6572, s.69). Gemici Dili*'nde (s.97,231) ise, direk yapımında çıralı çam ve kara çam kullanıldığı kaydedilmektedir.

[291] Zilka'de 966 (Ağustos 1559)'da Mehmed Bey'e (*MD.*III, s. 87/214) ve 6 Safer 1055 (3 Nisan 1645)'de Akyazı, Âb-ı Sâfî, Sarıçayır ve Ada Kadılarına (*MAD.*7527, s.51) gönderilen hükümlerde sütun ve serenlerin temini emredildiği gibi selh-i Zilka'de 1056 (7 ocak 1647)'da Girid seferi sebebiyle Girid adasında kışlayacak bazı kadırgalar için lüzûmlu sütun ve serenlerin hazırlatılması İznikmid bölgesindeki kadılıklara ferman olunmuştu (*MAD.*7528, s.153).

[292] Bu nevi defterlerden biri 14 Şa'ban 1082 (16 Aralık 1671) tarihli bir hükümle Sinop, Çayağzı ve Kitros Kadılarına (*MAD.*6572, s. 69), diğeri 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696) tarihli bir hükümle Alaçam kadısına ve Sinop'da kalyon inşası ile vazifeli el-Hac Hüseyin'e (*MAD.*2150, s.27) gönderilmişti. Ancak bu sütun ve serenlerin kalyondaki yerlerini tam tesbit edebilmek mümkün olmamaktadır.

Tablo XXXIII : 1082 (1681) Senesinde Bir Kalyonda Bulunan Sütun ve Serenler

sütun veya serenin adı	adedi	ölçüsü	bir tanesinin fiatı
direk-i kebîr	1	37 zirâ	130 kuruş
sütun-ı tirinkete	1	33 "	60 "
sütun-ı cıvadora	1	32 "	50 "
seren	2	32 "	40 "
mancana, alborta ve baştarda direkleri	4	30 "	20 "
alborta, civadora ve kadırga sereni	1	28 "	5 "
alborta, civadora sereni	2	24 "	2 "
babafingolu seren gümüş	8	20 "	1 "

1114 (1702) senesinde de aynı bölgeden 100 adet sütun, 150 adet seren kestirilmesi ve Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi isteniyordu[293].

c) XVII. yüzyılın sonlarında, nakliyedeki güçlükler sebebiyle o zamana kadar kullanılmamış olan Bolu'daki ormanlardan bol miktarda direk ve seren temin edilmeye başlandı[294]. Meselâ 1111 (1699) senesinde Eftânî gölü civarındaki ormanlardan 100 kalyon sütunu ile, 110 kalyon sereni kestirilmesi ve bunların Karadeniz kıyısına nakledilmesinin istendiğini görüyoruz[295].

İhtiyaç halinde sütun ve serenler İstanbul'da da satın alınabiliyordu. Nitekim, 1107 (1696)'de Kapudan Paşa, ihtiyaç halinde kullanılmak üzere 10 gabya ve 5 mayıstra sereninin İstanbul'dan satın alınıp Foça'ya gönderilmesini bir arzuhal ile Divân-ı Hümâyûn'a sunmuş, bunun üzerine 27 Şevval 1107 (30 Mayıs 1696)'de Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hükümde, sözü edilen seren ve sütunların kalyonlar kâtibi vasıtasıyla satın alınıp gönderilmesi emredilmişti[296].

[293] *MAD.*4875, s.75. Aynı tarihli bir başka vesikada sütun ve seren mikdarı 200 aded olarak belirtilmiştir. Bu malzemenin kesim ve nakil işleri için tahmin edilen 5000 kuruşluk masraf ise, Karadeniz gümrüklerine ait gelirlerden ödenmek üzere havâle edilmişti (*MAD.*5362; s.65).

[294] Eftânî gölü civarındaki ormanlarda keresteye müsâid ağaçların bulunduğu ve bununla ilgili olarak 1110 (1698)'da Bolu ormanlarında bir keşif yapılmasına dâir bk. Sahillioğlu, *Tefn Gölü*, s.4-6. Eftânî ve Karasu dağlarından kesilen sütun ve direklerin kesim ve nakli için 24 Şevval 1112 (3 Nisan 1701)'de Karasu ve Akçaşehir Kadıları ile Bolu Voyvodasına hüküm gönderilmişti (*MAD.*2714, s.401).

[295] *MAD.*2714. s.232-3, 400. Bolu'daki sütun ve serenlerin nakli için gereken yol temizliği ve nakliye işinin nasıl temin edildiği konusunda daha fazla bilgi için bk. Kereste Kısmı.

[296] Bu hükümde, ayrıca defterlerde kayıdlı olduğu üzere bir gabya sütûnunun 7924 akçe ve mayıstra serenin 28.000 akçe olduğu belirtilmiş, ancak bu fiatın "iktizâ-yı vakte göre gâh bu bahâya ve gâhî noksana" değiştiği ifade edilmiştir (İE-Bah.nr.870).

3. *Funda*

Birçok çeşidi olan, yarı ağaç veya ağaççıktan oluşan funda[297], bir geminin teknesi ilk yapıldığında ve sonraları kalafat sırasında, kayık, kadırga ve kalyonları kurutmak için yakılarak kullanılırdı[298].

Tersâne-i Âmire'ye funda vermek üzere, Üsküdar'a tâbi Çengel[299], İstavroz ve Kuzguncuk köyleri[300] ocaklık tahsis edilmişti. Nitekim 1118 (1706) senesinde Kuzguncuk ve Çengel köyleri reâyâsı avârızları karşılığında Tersâne-i Âmire'ye 100.000 demet funda vermişlerdi[301].

Funda, ocaklık harici de satın alınıyordu. Bu maksadla Tersâne-i Âmire'ye 1031 (1621-2)'de 1000 demet[302], 1102 (1691)'de 9600 demet[303], 1110 (1699)'da 124.040 demet[304] funda alındığı Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kayıdlıdır.

Fundanın demeti, 1031 (1621-22)'de bir akçe[305], 1102 (1691)'de dörtbuçuk akçe[306], 1110 (1699)'da ise yarım akçe[307] idi.

4. *İşlenmemiş Demir (Âhen-i Ham)*

Gemi inşasında kullanılacak çivilerin ve gemi malzemesi olan lenger, çapa ve benzeri mühimmatın yapımında kullanılan ham demir, büyük ölçüde Bulgaristan'daki demir sanâyiinin merkezi sayılabilecek olan Samakov'dan tedarik edilmekteydi[308].

XVII. asrın ilk yarısında avârızları mukabilinde 800-846 kantar ham demir Samakov reâyâsı tarafından hazırlanmaktaydı[309]. 1061-1087 (1651-1677) tarihleri

[297] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.308.

[298] *MAD.*2917, s.23; *MAD.967, s.23; KK.5652, s.8; KK.5657, s.16; MAD.*553, s.173; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[299] 1054(1644) tarihli Avârız defterinde Çengel köyünün funda ocaklığı olarak tahsis edildiği şu şekilde belirtilmektedir: "karye-i mezbûr avârızları mukabelesinde hassa kayıklara ve Tersâne-i Âmire'de çekdirmelere kalafat olundukta funda verirler" (*MAD.*553, s.173).

[300] İstavroz ve Kuzguncuk köyleri için "bu dahî funda verirler" ibaresi yer almaktadır (*MAD.*553, s.174). Ayrıca, Safer 1019 (Nisan-Mayıs 1610) tarihli Üsküdar Kadısına gönderilen hükümde, Üsküdar'a bağlı Çengel ve İstavroz köylerindeki ahâlinin Tersâne-i Âmire'ye funda verdikleri belirtilerek, kendilerine müdahale ettirilmemesi emr olunmaktaydı (*MD.*LXXIV, s. 34/83).

[301] *MAD.*20170, s.40.

[302] *MAD.*2917, s.23.

[303] KK.5652, s.8.

[304] KK.5657, s.16.

[305] *MAD.*2917, s.23.

[306] KK.5652, s.8.

[307] KK.5657, s.16.

[308] Samakov'daki demir madeni ile alâkalı olarak bk. P.L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (terc.H.D.Andreasyan), *GAAD, 2-3, Istanbul 1974, s.26.*

[309] 1046-7/1636-8 senelerinde 800 kantar (*MAD.*3775, s.2) olan ocaklık ham demir 1054/1644 (*MAD.*1709, s.26) ve 1060/1650 (*MAD.*2787, s.89) senelerinde İstanbul kantarı (kantar-ı rûmî) ile 846 kantar idi. Ancak, 1050(1640-1) senesinde 1000 kantar olduğu görülmektedir (KK.2587, s.43).

arasında ocaklık ham demir mikdarı 1000 kantara yükseltildi[310]. Bu mikdarın 210 kantarı Mihrimah Sultan Vakfına ait köylerin, geri kalan 790 kantarı ise Samakov kazasındaki diğer köylerin avârızı idi[311]. 1087-1101 (1676-1690) tarihleri arasında 984 kantar 10 kıyye[312] olan Samakov ham demir ocaklığı 1104 (1693) senesinden îtibâren 935,5 kantar 20 kıyye[313] olarak tesbit edildi. Samakov kazasındaki demiri hazırlamakla Samakov kadısı ve demir işleriyle ilgili nâzır görevli idi[314].

Demir ocaklığı olan bir diğer bölge, Hashâ-i İstanbul kazasına tâbi Samakovcuk idi[315]. Tersâne-i Âmire'ye her yıl 350 kantar ham demiri hazırlamak mecbûriyetinde olan Küçük Samakov reâyâsı, XVII. asrın sonlarına kadar bu hizmeti yerine getirdiler[316]. Ancak, 1101 (1690) senesinden itibâren Samakovcuk köyündeki reâyânın avârızları karşılığında ocaklık olarak verdikleri ham demirin 200 kantara düştüğü görülmektedir[317].

Ham demirin tesliminde zaman zaman görülen ihmal ve gecikmelere müsamaha edilmeyerek reâyâ bu konuda zorlanmaktaydı. Meselâ, 21 Şevval 1082 (20 Şubat 1672)'de Samakovcuk reâyâsına emr-i şerif yazılması için verilen tezkirede, 1070 (1660) senesinden îtibâren getirilip teslim edilmeyen Samakovcuk demirinin derhal hazırlanması istenmekteydi[318].

[310] İstanbul kantarı ile 1000 kantar olarak ifade edilen ham demir miktarı, Samakov kantarı ile 740 kantar geliyordu (Not 311'de göst. yerler). 1071(1660—1)'de 944 kantar demirin ocaklık olduğu bilinmektedir (*MAD.*22249, s.241; Ö.L.Barkan, "1070-1071 (1660-1661) tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İFM.*XVII/I-4, (Ekim 1955-Temmuz 1956), İstanbul 1960, s.336).

[311] 1061/1651 (KK.72, s.421), 1066/1656 (*MAD.*9837, s.89), 1069/1659 (*MAD.*3810, s.93), 1070/1659-60 (*MAD.*7591, s.21), 1072/1661-2 (*MAD.*4971, s.95), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25-6), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a). Samakov'a tâbi ham demir ocaklığı olan bazı köylerin adları *MAD.*7591, s.53'de zikredilmektedir.

[312] Samakov kantarı ile 734 kantar olan bu mikdarın İstanbul ölçüsü ile 193 kantar 4 kıyyesini Mihrimah Sultan Vakfı reâyâsı, 791 kantar 6 kıyyesini ise, Samakov'daki reâyâ hazırlıyordu (*MAD.*3830, s.87; *MAD.*3809, vr.50a; *MAD.*9480, s.138). 12 Receb 1101 (21 Nisan 1690)'de Samakov Kadısına gönderilen hükümde bu mikdar 983 kantar 10 kıyye olarak zikredilmiştir (KK.2472, s.66).

[313] 1104/1693 (KK.2477, s.298), 1105/1693-4 (*MAD.*2987, s.127) 1107/1695-6 (*MAD.*2150, vr.146a).

[314] 23 Rebî'ülevvel 1061/16 Mart 1651 (KK.72, s.238) ve gurre-i Rebî'ülâhır 1070/16 Aralık 1659 (*MAD.*7591, s.21) tarihlerinde Samakov Kadısına ve Nâzırına, 26 Safer 1077 (28 Ağustos 1666)de Samakov Kadısına (MAD.9848, s.14) hükümler gönderilmiştir.

[315] 1086 (1675)'da Samakovcuk'un Midye kazasına tâbi olduğu görülmektedir (KK. 2674, s.26).

[316] 1054/1644 (*MAD.*1709, s.26), 1066/1655-6 (*MAD.*9837, s.88) 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071*, s.336), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.4a), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42b), 1082/1671-2 (*MAD. 6572, s.94), 1087/1676-7 (MAD.*3830, s.87), 1089/1678 (*MAD.3809, vr.50a)* senelerinde mikdar değişmemiştir.

[317] 23 Cemâziyelâhır 1101 (3 Nisan 1690) tarihiyle Haslar Kadısına gönderilen hükümde (KK.2472, s.62), 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.138) ve 1105/1693-4 (*MAD.*2987, s.127) tarihli avârız defterlerinde mikdar 200 kantar olarak kaydedilmiştir.

[318] Her sene Samakovcuk üzerine maktû olan 350 kantar ham demirin Tersâne-i Âmire'ye teslim edilmediği Mevkûfât Defterlerindeki kayıtlardan anlaşılarak bu demirlerin gönderilmesi istenmiştir (*MAD.*6572, s.94).

Samakov ve Samakovcuk'dan temin edilen ocaklık ham demirin Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacını karşılayamayacağı âşikârdır. Bu sebeble ham demir, yine Samakov ve İmparatorluğun demir bulunan diğer bazı bölgelerinden satın alınmaktaydı. Demir, bazen üretim yerinden[319], bazen de tüccarlardan tedarik ediliyordu[320]. Samakov'dan satın alınan demirin kıyyesi 1054 (1644)'de 5,5 akçe[321], 1061 (1651)'de 6,8 akçe[322], 1069 (1659)'da 7,5 akçe[323] iken tüccardan satın alınanların kıyyesi 1031-1063 (1621-1653) arasında[324] 9 akçe, 1102 (1691)'de 25,75 akçe[325] idi.

Samakov'dan demir satın almak için İstanbul'dan para gönderildiği gibi[326], Samakov'a ait cizye gelirlerinin de bu işe tahsis edildiği oluyordu[327].

Ham demirin Samakov'dan Tersâne-i Âmire'ye nakline gelince; takib edilen güzergâh Samakov-Tekirdağı-İstanbul idi. Samakov'dan Tekirdağı'na ocaklık demiri taşımak için her yıl Samakov mukataa gelirlerinden 64.000 akçe araba kirası olarak ayrılıyordu[328]. Meselâ, 1076 (1666) senesinde Samakov'dan satın alınan 3000 kantar ham demirin Tekirdağı'na nakli için Filibe'den 150, Pazarcık'tan 100 ve Çırpan'dan 100 olmak üzere toplam 350 araba hazırlanması istenmiş ve demir, arabalara taksim edilerek taşınmıştı[329]. 1107 (1696) senesinde ise Samakov'dan satın alınan demirlerin Tekirdağı'na nakli için Dergâh-ı Âli Çavuşlarından biri gönderilmiş, Samakov, Dubnice, Ihtıman, Sofya, Filibe ve Tatarpazarı'ndan 3000 kantar demiri taşıyacak kadar araba temin edilmesi istenmişti[330]. Yine aynı yıl Samakov ve Tatarpazarı'ndan satın alınan 1909 kantar

[319] Samakov'dan 1054/1644 (*MAD.*1709, s.26) ve 1060/1650'da (*MAD.*2787, s.89) 1500'er kantar, 1076 (1666)'da 3000 kantar (*MAD.*2150, s.19, 30; İE-Bah.nr.553) ham demir satın alınmıştır.

[320] Tüccarlardan alınanlar arasında ise, 1028 (1619)'de 3664 kantar (*MAD.*7651, s.4), 1031 (1621-2)'de 947 kantar (*MAD.*2917, s.18), 1054 (1644)'de 527 kantar (*MAD.*1572, s.12), 1062 (1652)'de 1480 kantar (*MAD.*967, s.22), 1063 (1653)'de 1424 kantar (*MAD.*968, s.23), 1102 (1691)'de 601 kantar (KK.5652, s.8) ve 1110 (1698)'da 2762,5 kantar (KK.5657, s.4) ham demiri saymak mümkündür.

[321] *MAD.*2787, s.89.

[322] KK.72, s.421.

[323] *MAD.*3810, s.93.

[324] 1031/1621-2 (*MAD.*2917, s.18), 1054/1644 (*MAD.*1572, s.12), 1063/1653 (*MAD.*968, s.23).

[325] KK.5652, s.8.

[326] İstanbul'dan Samakov'a gönderilecek hazinenin yol boyunca nakli ve muhafazasıyla alâkalı tedbirler alınması için ilgili kadılıklara verilen emirlerle alâkalı hüküm: *MD.*XCIV, s. 47/235.

[327] 24 Rebî'ülevvel 1108 (21 Ekim 1696) tarihinde Samakov cizyedârı Şahin'e gönderilen hükümde, daha önce alınması emredilen 3000 kantar demire ilâve olarak 2000 kantar daha demir satın alınması, masraflarının ise cizye gelirlerinden karşılanması emredilmişti (İE-Bah.nr.654).

[328] 23 Rebî'ülevvel 1061 (16 Mart 1651)'de Samakov Kadısı ve Nâzırına (KK. 72, s.238), 26 Safer 1077 (28 Ağustos 1666)'de (*MAD.* 9848, s.14) ve 12 Receb 1101 (21 Nisan 1690)'de (KK.2472, s.66) Samakov Kadısına ve Mukataat Eminine gönderilen hükümlerde araba kirası için 64.000 akçe tahsis edildiği zikredilmiştir.

[329] *MAD.*2873, s.133.

[330] 3 Cemâziyelevvel 1107 (10 Aralık 1695) tarihinde yazılan emr-i şerifte her kazanın taşıyacağı mikdar belirtilmiştir (*MAD.*2150, s.19).

demirin Tekirdağı'na naklinde kantar başına 37 akçeden arabalara 70.633 akçe ödenmişti[331].

1114 (1702) senesinde de Samakov, Sofya, Dubnice, Pazarcık, İznebol ve Eğridere'den satın alınan 2000 kantar demirin nakli için altı kazadan toplam 210 câmus arabası temin edilmiş, bir kantar demir için 65 akçe ödenmek suretiyle 130.000 akçe masraf yapılmıştı[332]. Bu demirler Tekirdağı'ndan Tersâne-i Âmire'ye beş gemi ile taşınmış tamamı 3870 çubuktan meydana gelen demirin her çubuğuna iki akçeden toplam 7740 akçe ödenmişti[333]. Tekirdağı'ndan İstanbul'a gönderilecek demirin nakli ile Tekirdağı nâibi ve gümrük emini ilgileniyordu[334].

Ocaklık harici ham demir temin edilen yerler arasında Midye[335], Sofya [336], Tatarpazarı[337], Tekirdağı (Rodosçuk)[338], İznikmid[339], Erzurum[340], Sinop[341] ve Bartın[342] sayılabilir. Ancak bu bölgeler, demir istihsal edilen yerler olmaktan çok, çeşitli sebeplerle ham demir veya hurda hale gelmiş demirlerin satın alındığı yerlerdir.

[331] *MAD.*3456, s.321.

[332] *MAD.*5362, s.62-3.

[333] *MAD.*5362, s.63.

[334] Evâhır-ı Şevval 1103 (4-13 Temmuz 1692)'de(*MD.*CIII, s. 19/1), Gurre-i Muharrem 1105 (2 Eylül 1693)'de *(a.g.d.,* s. 44/3) Rodosçuk Nâibi ve Gümrük Eminine, Evâil-i Rebî'ülâhır 1106 (18-28 Kasım 1694)'da Rodosçuk Nâibine konuyla ilgili hükümler gönderilmişti.

[335] Cemâziyelâhır 1018 (Eylül 1609) tarihiyle Midye Kadısına gönderilen hükümde, Sinop'da inşa olunan gemiler için Midye'de bulunan 420 kantar demirin yollanması emredilmiştir (*MD.*LXXVIII, s. 16/39).

[336] 1103(1691-2) senesinde Sofya civarında Tersâne-i Âmire'de inşa olunan kalyonlar için, masrafı Sofya cizye-i gebrân gelirlerinden karşılanmak üzere kıyyesi 17 akçeden 105.930 kıyye (2407,5 kantar) ham demir satın alınmıştır (*MAD.* 2465, s.204).

[337] 1107 (1695-6)'de Tatarpazarı'ndan kantarı 598 akçeden 488 kantar demir alınmıştır (*MAD.*3456, s.321).

[338] 1073 (1662-3)'de 1200 kantar (*MAD.*215, vr.2a), 1109 (1697-8)'da ise, 6000 kantar demir alınmıştır (*MAD.*2732, s.102).

[339] Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695) tarihinde İznikmid Kadısı, Kocaeli Sancağı Mütesellimi ve Yeniçeri Serdarına gönderilen hükümde, İznikmid'de bir şahıs elinde bulunan 100 kantar demirin, parası Tersâne Emini tarafından ödenmek üzere alınıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emredilmiştir (*MD.*CIII, s. 90/4).

[340] 1102 (1690-1)'de hurda halinde Erzurum'da bulunan 1598 kantar 40 lodra ham demir Trabzon'a taşınmış ve oradan da iki gemiyle Tersâne-i Âmire'ye nakledilmiştir (*MAD.*5370, s.222).

[341] 1108 (1696-7)'de Sinop'da inşa olunan kalyatalar için o civardan demir tedârik edilmesi istenmiştir (*MAD.*2150, vr.146b).

[342] Sinop ve Bartın'da gemi inşasına memur olan Kapıcıbaşı Davud'a Cemâziyelevvel 1018 (Ağustos 1609)'de gönderilen hükümde, ihtiyaç olan 1000 kantar demiri o civardan temin etmesi ve masrafını 1018 (1609) senesinin kürekçi bedellerinden ödemesi emredilmiştir (*MD.*LXXVIII, s. 650/1689).

5. *Çivi*

Tersâne-i Âmire'ye çivi, demirin merkezi olan Samakov'dan getirtilmekteydi. Çivi, Samakov'dan hazır olarak alındığı gibi[343], Tersâne-i Âmire'ye getirtilen ham demirden[344] tersânedeki kıbtî demirciler veya İstanbul ve Galata âhengerleri vasıtasıyla istenilen şekillerde de kesiliyordu[345].

Çivinin Samakov'dan hazır alınması halinde de, yine oradaki demircilere Tersâne-i Âmire'nin isteğine uygun olarak kestirilmekte ve bu çivi deniz ve kara yoluyla nakledilmekteydi. Nitekim, 1015 Cemâziyelevvel başından 1016 Cemâziyelâhır sonuna (Eylül 1606-Ekim 1607) kadar, yani bir sene iki aylık süre içinde Samakov'dan Tersâne-i Âmire ve kalafat yerindeki at gemileri için 198.608 akçelik çivi satın alınmıştı. Bunun 167 Samakov kantarı gelen 35.000 adedi Tersâne-i Âmire'de, 287 Samakov kantarı gelen 127.315 adedi at gemileri için kullanılmıştı. Ayrıca çivi ve diğer malzemenin Korniçe'den Samakov'a, Samakov'dan Tekirdağı'na ve yine Samakov'dan İstanbul'a nakli için karadan taşıma ücreti olarak 188.014 akçe; harc-ı hassa, iki kâtib, kantarcı, korucu ve ser-âhengerâna ise toplam 29.451 akçe mevâcib verilmişti[346].

Tersâne-i Âmire mühimmâtı olarak kullanılan çivi çeşidleri oldukça fazla idi. Bunlardan tesbit edilenler şunlardır[347]. Mismâr-ı kalafat, m.şumârî, m.şayka, m.çubuk, m.baskı, m.Trabzon, m.Samakov, m.Lofça, m.Zağra, m.şişe, m.büzürk, m.meyâne, m.bölme, m.pedavra, m.taş, m.kalafat-ı tulumba, m.zevrak, m.kayık, m.baskı-ı kayık, m.kalay, m.mertek, m.gevele-i tahta, m.gevele-i körpe, m.sağış-ı büzürk, m.sağış-ı meyâne, m.taban, m.çatı, m.sağrı, m.meyâne-i hurda, m.tahta-i hurda, m.çar-kûşe, m.gevele-i kuşak.

Bir kadırganın inşasında 100 kantar, mavnada 392 kantar, baştardada 500 kantar çivi kullanılmaktaydı[348]. Yine 1109 (1697-98) senesinde bir kapudâne-i

[343] 5 Şa'ban 973 (25 Şubat 1566) tarihinde Samakov Kadısına ve Samakov Nâzırı Mehmed Çavuş'a gönderilen hükümde mîrîden verilen beş kantar ham demir ile mertek ve çatı için çivi kestirilmesi emrediliyordu (*MAD.*2775, s.1015/1).

[344] Tersâne-i Âmire'ye nakledilen ham demirden 1031/1621-2 (*MAD.*2917, s.24), 1062/1652 (*MAD.*967, s.28) ve 1080/1669-70 (*MAD.* 5014, s.14) senelerinde çivi kestirilmişti. Bu konuda ayrıca bk. İşlenmemiş demir (Âhen-i ham) kısmı.

[345] Tersâne-i Âmire içinde ve dışında Tersâne-i Âmire için çivi kesen demircilerin zikredildikleri bazı kayıdlar Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinden 1031/1621-2 (*MAD.*2917, s.24) 1054/1644 (*MAD.*1572, s.9), 1062/1652 (*MAD.*967, s.28), 1072/1661-2 (*MAD.*996, s.39), 1080/1669-70 (*MAD.*5014, s.14), 1102/1690-1 (KK.5652, s.9), 1110/1699 (KK.5657, s.17), 1113/1702 (*MAD.*4876, s.75) tarihli olanlarında mevcûddur.

[346] *MAD.*5717, vr.36a-37a.

[347] Bu çivi çeşidleri Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinden ve çivi temini ile alâkalı bazı kayıdlardan çıkartılmıştır. 934/1527-8 (IE-Bah.nr. 140, s.9-10), 993/1585 (*MAD.*852, s.16), 1031/1621-2 (*MAD.*2917, s.18), 1054/1644 (*MAD.*1572, s.6-7), 1063/1653 (*MAD.*968, s.23-4), 1072/1661-2 (*MAD.*996, s.48), 1110/1699 (KK.5657, s.8), 1113/1701-2 (*MAD.*4876, s.75) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde bilgi vardır.

[348] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a. Ancak 1084 (1673-4) tarihli kadırga mühimmat listesine göre, bir kadırga için diğer demir malzemeyle birlikte 125 kantar çivi kullanılmıştı (*MAD.*2505, s.122).

hümâyûna mühimmât olarak 120 kantar, riyâleye 34,5 kantar[349], kalyataya iki kantar, firkateye bir kantar[350] çivi veriliyordu.

6. Kurşun

Kurşun, tüfenk mermisi olarak kullanıldığı gibi[351], gemilerde falya[352] deliği kapamak ve kürek başlarına konmak üzere de kullanılmaktaydı[353].

XVI. yüzyılda kurşun tedârik edilen yerler arasında Kuzey Sırbistan ve Bosna bölgelerindeki kurşun madenlerini sayabiliriz[354]. Sırbistan'da Rudnik, Novo brdo, Kratova ile Bosna'da Serbrenice ve Olova, Rumeli'nin önemli kurşun merkezleriydi[355]. Anadolu'da ise, Gümüşhane, Keban ve Ergani gibi gümüş, bakır ve demir madenlerinden de kurşun elde edilebiliyordu[356]. XVI. yüzyılda Tersâne-i Âmire için kurşun satın alındığı gibi[357], başka maksadlarla depolanmış kurşundan da ödünç olarak temin edilebilmekteydi. Nitekim, 958 (1551) senesinde Tersâne-i Âmire'ye gerekli kurşun, Süleymaniye Camii inşaatı için depolanmış kurşundan ödünç olarak alınmıştı[358].

XVII. yüzyılda ise, kurşun büyük ölçüde Üsküb'den maktû olarak alınıyordu. 1055-1078 (1645-1668) seneleri arasında Üsküb'den 400 kantar kurşun temin edildiğini tesbit etmekteyiz[359]. Ayrıca ihtiyac oldukça kurşunun satın alındığı da görülmektedir. Tüccardan 1031 (1621-22)'de 88 kantar[360], 1040 (1630-

[349] *MAD.*15658, s.29.

[350] *MAD.*7915, s.172.

[351] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.53b; V.J.Parry, "Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", (terc.Salih Özbaran), *TED.*3, İstanbul 1973, s.40.

[352] Falya, topta mermiyi ateşlemek için hazneler üzerine açılmış deliklerdir (Gürçay, *Gemici Dili,* s.160; *Tuhfetü'l-kibar,* Gökyay neşri, sözlük, s.307).

[353] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[354] Barkan, Süleymâniye Camii inşaatı sırasında lüzûmlu kurşunun nerelerden ve hangi şartlarla temin edildiğinin kesin söylenemiyeceğini, ancak diğer büyük inşaatların kurşun tedâriklerinden hareketle Sırbistan ve Bosna bölgelerindeki madenlerden kurşun getirtilmiş olacağını kaydeder (*Süleymaniye,* I, 369-380).

[355] Parry, *Harb Malzemesi,* s.40.

[356] *Aynı yer.*

[357] 933-4 (1527-8) senesinde donanmanın ihtiyacı olan 3,5 kantar kurşun levha satın alınarak 340 akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.9).

[358] 3 Rebî'ülevvel 958 (11 Mart 1551) ve 14 Rebî'ülâhır 958 (21 Nisan 1551) tarihlerinde Bina Emini Hüseyin Çavuş'a gönderilen hükümlerde, donanmanın ihtiyacı olan kurşunu Kapudan-ı Deryâ Sinan Paşa'ya teslim etmesi istenmişti. Ancak, 3 Rebî'ülâhır 959 (29 Mart 1552) tarihli diğer bir hükme göre, Tersâne-i Âmire için Ahyolu'na sevkedilmiş olan kurşunların, câmi inşaatına tahsis edilmesi kaydedilmekte, bu ise karşılıklı ödünç alma usûlünün tatbik edildiğini göstermektedir (Barkan, *Süleymaniye,* I, 377-8; II, 149-150).

[359] Üsküb Kadısına gönderilen 27 Muharrem 1055 (25 Mart 1645) tarihli hükümde, 400 kantar kurşunu temin edip, masraflarını o taraflardaki "emlâk-i hassa" gelirlerinden karşılaması emredilmişti (*MAD.* 7527, s.46). Yine 1058/1648 (*MAD.*7179, s.112), 1066/1655-6, (*MAD.*4688, s.155) ve 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175) tarihli avârız defterlerinde mikdar aynıdır.

[360] *MAD.*2917, s.22.

31)'da 694.5 kantar[361], ve 1110 (1698-99)'da 241 kantar[362] kurşun alınmıştı.Tersâne-i Âmire için satın alınan kurşunun kantar başına fiatı 933-34 (1527-28)'de 97 akçe[363], 966 (1558-59)'da 100 akçe[364], 1031 (1621-22)'de 440 ve 528 akçe[365], 1053 (1648)'de 320 akçe[366], 1110 (1698-99)'da 968 akçe[367] idi.

Gemilere mühimmat olarak verilen kurşun mikdarına gelince, falya deliği kapamak için kadırgalara iki aded[368], kalyata ve firkatelere birer aded[369] levha halinde kurşundan ibaretti. Kürek başlarına konulan kurşun mikdarı ise, 1084 (1673-74)'de bir kadırga için 34 kıyye[370], kapudâne-i hümâyûn için 330,5 kıyye[371] ve riyâle kalyonu için 122 kıyye[372] idi.

Gemilere mermi olarak verilen kurşun mikdarı, bir kadırgaya 1,5 kantar (1 sandık) idi. 1007 (1598-99) senesinde Akdeniz'e sefere çıkan 40 kadırgaya 60 kantar, Karadeniz'e giden gemilere ise 3 kantar kurşun mermi verilmişti[373]. Yine 1011 (1602-03) senesinde de 20 kadırga için 30 kantar kurşun mermi tüfenklerde atılmak üzere yüklenmişti[374]. Gemilerde savaş için bulunan askerlere de kurşun verildiği için, 1114 (1702-03)'de Kili taraflarına gidecek 1500 kalyon levendine birer kıyyeden toplam 34 kantar kurşun teslim edilmesi gerekmişti[375].

Kurşunun Tersâne-i Âmire'ye nakli, kara ve deniz yoluyla yapılmaktaydı. Nitekim Üsküb'den 1055 (1645) senesinde istenen 400 kantar kurşunu İstanbul'a nakletmek için 265 beygir kiralanmıştı[376]. Deniz yoluyla gelecek olanlar da, önce kara yoluyla Ahyolu iskelesine getirilmekte, oradan da gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı[377].

Tersâne-i Âmire'den başka, devletin diğer ihtiyaçlarına lüzûmlu kurşun da, gerektiğinde donanmaya ait gemilerle naklediliyordu. Nitekim, 967 (1560)'de

[361] Bu kurşun aynı zamanda Tersâne-i Âmire binalarının çatılarında da kullanılacaktı (*MAD.*979, s.22).

[362] KK.5657, s.6.

[363] İE-Bah.nr.140, s.9.

[364] Barkan, *Süleymaniye*, I, 375.

[365] *MAD.*2917, s.22.

[366] Bu fiat, Üsküb'den satın alındığında ödenen fiattır (*MAD.*7179, s.112).

[367] KK.5657, s.6.

[368] *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b.

[369] *MAD.*7915, s.172.

[370] *MAD.*2505, s.122. Kâtib Çelebi, kürek başına iki kıyye kurşun konduğunu zikreder (*Tuhfetü'l-kibâr*, vr.71b).

[371] Ayrıca yedek olarak 434 kıyye daha ilâve edilmekteydi (*MAD.*15658, s.29).

[372] Yedek olarak verilen mikdar, 176 kıyye idi (*Aynı yer*).

[373] *MAD.*5145, s.7.

[374] *MAD.*5530, s.129.

[375] 18 Şa'ban 1114 (7 Ocak 1703)'de Gümrük Eminine hitâben yazılan emr-i şerîfde, sözü edilen kurşun masraflarının 1114 (1702-3) İstanbul gümrük gelirlerinden ödenmesi emredilmişti (*MAD.*5362, s.33).

[376] *MAD.*7179, s.112.

[377] Barkan, *Süleymaniye*, I, 370, 375; II, 150.

Selânik'den Silifke'ye sevkedilen 3500 kantar kurşunun iki gemi ile taşınması Sakız Beyine havâle edilmişti[378]. Akdeniz donanma kumandanı Memi Paşa-zâde Mehmed Paşa'ya gönderilen Zilka'de 1073 (Haziran 1663) tarihli hükümde ise, inşa edilen Yeni Câmiin kurşununun deryâ beylerinden ikisinin kadırgasıyla Gelibolu'ya nakledilmesi emrediliyordu[379].

7. *Katran*

Çam ağaçlarından ve maden kömürlerinden istihsal edilen yapışkan bir sıvı olan katran, gemilerin omurgalarına ve su altında kalan kısımlarına sürülürdü[380].

Tersâne-i Âmire ve gemilere lüzumlu katran, Kal'a-i Sultâniye'den ocaklık olarak[381]. Arnavutluk ve Eflak[382] ile Karadeniz ve Çanakkale havâlisinden satın alınarak temin ediliyordu.

Tersâne-i Âmire ocaklıkları arasında bulunan Kal'a-i Sultâniye'ye bağlı köylerden 1052 (1642) senesine kadar 800 kantar[383], daha sonraları 500 kantar[384] katran alınıyordu. Katran, katrancı reâyâdan satın alınıyor, bedeli ise Çanakkale Boğazı'ndan geçen gemilerden alınan "selâmiyye" akçesinden ödeniyordu[385]. 1078 (1667-8) senesinde 500 kantar katran için selâmiyye akçesinden 3000 akçe sarfedilmişti[386]. Ocaklık katranın 1091 (1680)[387] ve 1093 (1682)[388] senelerinde 150 kantarı katran, 350 kantarı ise zift olarak alınmıştı.

[378] Şevval 967(Haziran-Temmuz 1560) tarihli Sakız Beyine gönderilen hüküm: *MD.*III, s. 440/1320.

[379] *MD.*XCIV, s. 14/68.

[380] Gürçay, *Gemici Dili,* s.239.

[381] Not 384'de göst. yerler.

[382] Rycaut, *aynı eser* s.213.

[383] 1052(1642) senesinde Boğazhisarı Kadısına gönderilen hükümde Boğaz'dan geçen tüccar gemilerinden alınan selâmiyye akçesiyle alınan ocaklık 800 kantar katrandan "tüccara merhameten" vazgeçilmiş, sadece kendi arzularıyla verecekleri akçe ile katran alınıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emredilmişdi (*MAD.*6415, s.11).

[384] 1057 (1647) senesinden itibâren tesbit ettiğimiz 500 kantar ocaklık katranın 1112 (1701) senesine kadar devam ettiğini görmekteyiz. Meselâ, 1057/1647 (*MAD.*7179, s.112), 1060/1650 (*MAD.*2787, s.89); 1066/1655-6 (*MAD.*4713, s.83), 1067/1656-7 (*MAD.*9837, s.86),1069/1658-9 (*MAD.*3810, s.94), 1071/1660-1 (*MAD.*22249,s.241; Barkan, *1070-1071,* s.336), 1072/1661-2 (*MAD.*4971, s.96), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.2b), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175), 1087/1675-6 (*MAD.*3830, s.87), 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.139), 1105/1693-1694 (KK.2477, s.299), 1110/1698-9 (İE-Bah.nr.935) ve 1112/1700-1 (İE-Bah.nr.927) senelerinde ocaklık katran mikdarı aynı idi.

[385] Not 384'de göst. yerler.

[386] *MAD.*4026, s.175. Buradan bir kantar katrana altı akçe ödendiği anlaşılmaktadır.

[387] Gelibolu Kadısı, Dizdârı ve ocaklık katranı teminle vazifeli Selâmiyye ağasına gönderilen 22 Safer 1091 (24 Mart 1680) tarihli hüküm: *MAD.*9855, s.34.

[388] Kal'a-i Sultaniye Kadısına gönderilen 25 Zilka'de 1093 (29 Kasım 1682) tarihli hüküm: *MAD.*8481, s.58.

Katranın temini işi ile Kal'a-i Sultâniye Kadısı ve Merkezden gönderilen bir mübaşir vazifelendiriliyor[389], Tersâne-i Âmire'ye taşınması da gemilerle oluyordu[390].

Kal'a-i Sultâniye'den ayrı olarak 1054(1644) senesinde Kepsud kazasından 1100 kıyye (25 kantar), Mihalıç'a tâbi Ömerönü köyünden 1800 kıyye(41 kantar) ve yine Mihalıç'a tâbi Kızılelma köyünden 1000 kıyye (23 kantar), Gelibolu'ya tâbi Görece köyünden 201 kantar katran ocaklık tahsis edilmişti[391].

Ocaklık katranın ihtiyaca kâfi gelmediği zamanlarda ise, şahısların ellerindekiler de, satın aldıkları fiat üzerinden ödeme yapılmak şartıyla onlardan alınıyordu[392]. Ocaklık harici katran alınan yerlerin başında Karadeniz bölgesinin kıyı şeridinde bulunan yerler gelmekteydi. XVII. asrın sonlarında Ereğli, Samakov[393], Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı, Sahil[394], Bartın[395] ve Kastamonu civarı[396] bunlar arasındaydı. Nitekim, 1107 (1696) senesinde Tersâne-i Âmire için Sinop, Alaçam ve Samsun'dan 2000, Kastamonu civarından 2000, Ereğli civarından 2000 ve Bartın civarından 2000 kantar olmak üzere, kantarı 80 akçeye toplam 8000 kantar katran satın alınmıştı. Buna ilâve olarak bir kantar katran için 30 akçe tulum parası, 20 akçe taşıma kirası ödeniyordu. Böylece 1107 (1696) senesinde 8000 kantar için toplam 8664 kuruş masraf yapılmıştı. Bu seneye ait satın alınan katranın giderleri 1108 (1697) senesine ait Bolu avârız ve nüzül gelirlerinden karşılanmıştı[397].

Katran satın alman bir başka bölge Midilli, Edremid, Tuzla, Ezine, Bayramiç ve Lapseki havalisi idi. Meselâ, 997 Şevval başlarından 1001 Zilhicce sonlarına

[389] 18 Şa'ban 1066/11 Haziran 1656 (*MAD.*9837, s.86), Rebî'ülâhır 1089/Mayıs-Haziran 1678 (*MD.*XCVI, s. 36/190), 25 Zilka'de 1093/25 Kasım 1682 (*MAD.*8481, s.58), 10 Ramazan 1112/18 Şubat 1701 (İE-Bah.nr.927) tarihlerinde Kal'a-i Sultâniye Kadısına hükümler gönderilmişti.

[390] 22 Safer 1091(24 Mart 1680) tarihiyle Gelibolu Kadısına, Dizdârına ve ocaklık katranı teminle vazifeli Selâmiyye Ağası'na gönderilen hüküm: *MAD.*9855, s.34.

[391] Bu bölgelerin ocaklık katran ödediklerine dâir yalnız bu seneye ait kayıd bulunmaktadır (*MAD.*1709, s.26).

[392] 8 Şa'ban 1112 (18 Ocak 1701)'de Kal'a-i Sultâniye Kadısına ve Dizdarına emr-i şerif yazıldığını bildiren bir kayıdda, bu senede kalyonlar ve diğer gemiler için katrana olan ihtiyaç çok fazla olduğundan Kal'a-i Sultâniye'de Hacı Mehmed adlı kişinin daha önce gemilerden ve diğer yerlerden satın alıp depoladığı katranı kendi alış fiatı üzerinden Tersâne-i Âmire'ye satması mecbûrî tutulmuştu (*MAD.*4876, vr.34b).

[393] Evâhır-ı Zilka'de 1103(3-13 Ağustos 1692)'de Ereğli ve Samakov kadılarına (*MD.*CIII, s. 21/3) ve Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (26 Mart-5 Nisan 1695)'da ise, Ereğli Kadısı, A'yân ve İş erlerine (*a.g.d.* 90/5) gönderilen hükümlerde Tersâne-i Âmire için lüzûmlu katranın vazifeli mübâşir vasıtasıyla mîrî fiat üzerinden temin edilip gönderilmesi emrediliyordu.

[394] 22 Şa'ban 1107 (27 Mart 1696)'de adı geçen kadılıklara gönderilen hükümde, Sinop'da inşa edilen iki kalyon için kazalarında bulunan katrandan yeteri kadarını râyiç fiat ile almaları emrediliyordu (*MAD.*2150, vr.145a).

[395] *MAD.*2150, s.27.

[396] 1107 (1696) senesinde Kastamonu'ya tâbi Hoşalay, Azdavay ve Cide kazalarından 2000 kantar katranın temini istenmişti (*MAD.*2150, s.26).

[397] *MAD.*2150, s.26-7; İE-Bah.nr.553.

(Ağustos 1589-Eylül 1593) kadar Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan 3854 kantar 86 lodra katran, mübâşir Yahya Reis tarafından Lapseki, Ezine ve Bayramiç kazalarından satın alınmıştı[398].Yine 1112 (1700) senesinde bu civardan 300 kantar katran satın alınarak 300 kuruş ödenmiş ve bu paranın Biga ile Karasi'ye ait cizye-i gebrân gelirlerinden temin edilmesi emr olunmuştu[399].

Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerindeki kayıdlara göre katranın bir kantarı 1031 (1621-22)'de 150-160 akçe[400], 1040 (1630-1631)'da 150 ve 176 akçe[401], 1054 (1644)'de 160 akçe[402] ve 1102 (1690-91)'de 256 akçe[403] karşılığında satın alınmıştı.

Katran her geminin ihtiyacına göre belirli mikdarlarda taksim ediliyordu. 1084 (1673-74) senesinde bir kadırgaya üç kantar katran[404], 1109(1697-98)'da kapudâne-i hümâyûna kurşunlu mahzenden 192 kantar 72 lodra, ayrıca yedek olarak 10 kantar, riyâleye 272 kantar 72 lodra ve yedek olarak 30 kantar katran veriliyordu[405]. Yine 1109(1697-98)'da bir kalyataya 5 kantar, firkateye 2 kantar katran mühimmat olarak yüklenmişti[406].

8. Zift

Koyu siyah renkde, yapışkan bir madde olan, soğuk iken sert, ısıtıldığı zaman yarı sıvı hal alan zift, kalafattan sonra gemilerin ek yerlerini tıkamak ve tahtayı rütûbete karşı korumak için kullanılırdı[407].

Zift XVI. asırda Midilli, Avlonya, Pazarcık[408], Gelibolu ve Lapseki[409] gibi yerlerden temin ediliyordu. XVII. asırda ise, bilhassa Midilli ve Avlonya'dan ocaklık olarak almıyordu. Nitekim Midilli'den her sene 300 kantar zift ocaklık ayrılmıştı[410]. Bedeli Midilli gümrük gelirlerinden ödenmek üzere tahsis edilen Midilli zifti hassa kayıkların ihtiyacına sarf edilmekteydi[411]. Ocaklıkdan madâ

[398] *MAD.*16044, s.5, 7, 20.

[399] *MAD.*2714, s.350.

[400] Bu sene Tersâne-i Âmire için 101 kantar 8 lodra katran alınmıştı (*MAD.*2917, s.22).

[401] Toplam 53 kantar 25 lodra katran satın alınmıştı (*MAD.*979, s.22).

[402] Bu senede bir kalyonun inşasında kullanılan katran mikdarı 17 kantar idi (*MAD.*1572, s.12).

[403] KK.5652, s.8.

[404] *MAD.*2505, s.122.

[405] *MAD.*15658, s.28-9. Bu defterin diğer kısımlarında sâir kalyon ve gemilere verilecek mühimmatın listeleri de mevcûddur.

[406] *MAD.*7915, s.172.

[407] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), s.340; Gürçay, *Gemici Dili,* s.418.

[408] Imber, *a.g.m.,* s.234-5.

[409] 984(1576)'da hassa at gemileri için 500 kantar zift istenmişti (*MAD.*7534, s.110).

[410] 1057/1647 (*MAD.*9834, s.131), 1058/1648 (*MAD.*7179, s.113), 1061/1651 (*MAD.*1815, s.124), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.3a), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25) senelerinde Midilli'den yine aynı mikdar zift temin edilmiştir.

[411] 25 Zilhicce 1057(21 Ocak 1648)'de Midilli Nâzırına gönderilen hükümde, hassa kayıkların ihtiyacı olan 300 kantar zifti temin edip Tersâne-i Âmire'ye ulaştırması emrediliyordu (*MAD.*9834,

tüccardan da Midilli zifti alındığı Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kayıdlıdır[412].

Zift temin edilen ikinci önemli bölge Avlonya'dır[413]. Avlonya Kadısına ve Zift Eminine gönderilen 27 Muharrem 1055 (25 Mart 1645) tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre, her sene Tersâne-i Âmire'ye 2000 kantar zift yollanması gerekmektedir[414].Kantarı 15 akçeden alınan zift için ödenmesi istenen 30.000 akçe de, yine o bölgedeki İpek, Draç ve civarına ait mukataa gelirlerinden karşılanıyordu[415].

Zift tedârik edilen diğer yerler arasında, Karadeniz bölgesindeki Amasya, Devrek, Çarşamba, Yılanluca, Dergene, Hisarönü ve Bendereğli civarını[416], Karadeniz Ereğlisi'ni[417], Sinop, Samsun, Bafra, Alaçam, Çanlı ve Sahil kıyılarını[418], Marmara bölgesindeki Kal'a-i Sultâniye[419], Edremid, Tuzla, Ezine, Bayramiç[420], Kazdağı[421] ve Sisam'ı[422], Ege'deki Taşözü'nü[423] saymak mümkündür.

---

s.131). Ayrıca, 1079-1080 (1669-1670) senesinde merkezî devlet bütçesine ait Midilli gümrük gelirlerinden hassa kayıklara alınacak zift için 6000 akçe tahsis edildiği görülmektedir (Barkan, *1079-1080*, s.258).

[412] Tüccardan 1031 (1621-2)'de 935 kantar (*MAD.*2917,s.22), 1040 (1630-1)'da 100 kantar (*MAD.*979, s.21), 1054 (1644)'de bir kalyon için 54 kantar (*MAD.*1572, s.12), 1063 (1653)'de 2459, 5 kantar (*MAD.*968,s.24), 1102 (1690-1)'de 603 kantar (KK.5652, s.8), 1110 (1698-9)'da 3768 kantar (KK.5657, s.4) zift satın alınmıştı. 1112 (1700-1701) senesinde ise, Midilli'den alınmak istenen 2000 kantar zift bedelinin Midilli cizye gelirlerinden ödenmesi isteniyordu (*MAD.* 4876, vr.33a).

[413] Rycaut (*aynı eser*, s.213). XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire'ye lüzûmlu ziftin Arnavutluk'dan temin edildiğini yazmaktadır.

[414] *MAD.*7527, s.46.

[415] *Aynı yer.*

[416] Şevval 1037 (Haziran 1628)'de adı geçen kazaların kadılarına gönderilen bir hükümde, zift satın almak için reâyâdan para toplanması ve ödemelerin çarşı fiatından yapılması emrolunuyordu (*MD.*LXXXIII, s. 37/83).

[417] 1058 (1648)'de (*MAD.*7179, s.113) ve Evâsıt-ı Şa'ban 1106 (5-15 Mart 1695)'da Ereğli Kadısı, A'yân ve İş erlerine gönderilen hükümde (*MD.*CIII, s. 90/5) kalyonlar için lüzûmlu ziftin hazırlanıp gemilerle yollanması emredilmişti.

[418] Bu kazaların kadılarına gönderilen 22 Şa'ban 1107 (27 Mart 1696) tarihli hükümde, Sinop'da inşa olunan iki kalyon için zift alınması istenmekteydi (*MAD.*2150, vr.145a).

[419] 1091/1680 (*MAD.*9855, s.34) ve 1093/1682 (*MAD.*8481, s.58) senelerinde ocaklık olan 500 kantar katranın 350 kantarı ihtiyaç üzerine zift olarak alınmıştı. Yine 1112 (1700)'de Kal'a-i Sultâniye'den alınan 500 kantar ziftin bedelinin Gelibolu cizye gelirlerinden karşılanması emr edilmişti (*MAD.*4876, vr.33a).

[420] 1112 (1700)'de bu yerlerden alınacak 1350 kantar zift için 1300 esedî kuruş tahsis edilmişti (*MAD.*2714, s.350).

[421] 1112 (1700) senesinde giderleri 1113(1701) senesinin Biga ve Karasi cizye gelirlerinden karşılanmak üzere Kazdağı'ndan 2000 kantar zift satın alınmıştı (*MAD.*4876, vr.33a).

[422] 3 Ramazan 1058(21 Eylül 1648)'de zift alınması için emir yazılmıştı (*MAD.*7179, s.113).

[423] 1031 (1621-2) senesinde Taşözü'nden alınan zifte 80.000 akçe ödenmişti (*MAD.*2917, s.3).

Ziftin fiatına gelince, 1031(1621-22) senesinde kantarı 120-160 akçe arasında değişmekte[424], 1040(1630-31)'da 150 akçe[425] 1054 (1644)'de 140 akçe[426], 1063)'de 150 akçe[427] ve 1102(1690-91)'de ise 220 akçe[428] olarak tesbit edilmektedir.

Kâtib Çelebi, tekne halindeki bir kadırganın kalafatı sırasında 20 kantar zift kullanıldığını kaydetmektedir[429]. 1101(1689-90)'de yağlanmada kullanmak üzere kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına 15'er kantar, diğerlerine 10'ar kantar[430], 1109(1697-98)'da ise sefere çıkan bir kapudâne-i hümâyûna 121 kantar, riyâle kalyonuna 128,5 kantar[431], kalyataya beş kantar, firkateye üç kantar[432] zift verildiği görülmektedir.

Zift, Midilli ve Kal'a-i Sultâniye'den Tersâne-i Âmire'ye gemilerle nakledi-liyordu[433].

9. Yağ (Revgan)

Mürettebâtın yemeklerinden başka, gemilerin yağlanması ve aydınlatma işlerinde olmak üzere gemilerde çeşidli yağlar kullanılıyordu. Bunlar zeytin, balık, bezir, don ve neft yağlarıydı.

Tersâne-i Âmire'deki mîrî esirlerin ve mücrimlerin yemeklerinde kullanılan zeytin yağı (revgan-ı zeyt)[434], gemilere verilen yiyecek maddeleri arasında önemli bir yer tutmaktaydı. Nitekim, 1067 (1657) senesinde kalyonlara verilen zahireler arasında bir kalyona verilen zeytin yağı mikdarı 100 kıyye (2,3 kantar)[435], 1101 (1689-90)'de kapudâne, patrona ve riyâle kalyonlarına 5'er kantar, diğerlerine 3'er kantar idi[436].

Trabzon taraflarından temin edilen balık yağı (revgan-ı mâhî), gemilerin kalafatlanması sırasında kullanılıyordu[437]. XVII. asrın sonlarında, bilhassa kalyonlar için Trabzon'dan satın alınan balık yağının masrafları Trabzon gümrük

[424] Aynı sene içinde kantarı 120, 155 ve 160'ar akçeden zift alınmıştı (*MAD.*2917, s.22).

[425] *MAD.*979, s.21.

[426] *MAD.*1572, s.12.

[427] *MAD.*968, s.24.

[428] KK.5652, s.8.

[429] Bir kadırgada önceleri 25 kantar zift kullanıldığı halde, Çelebi (Güzelce) Ali Paşa'nın Kapudan-ı deryâhğı (1026/1617, 1027-1029/1618-9) sırasında altı kantarı kaldırıldı (*MAD.*2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b).

[430] *MAD.*7915, s.16-18.

[431] *MAD.*15658, s.29 vd.

[432] *MAD.*7915, s.172.

[433] 933-4 (1527-8) senesinde Midilli'den Tersâne-i Âmire'ye taşınan zift için kantar başına, gemi reisine dört akçe ödenmişti (İE-Bah.nr.140, s.11). 1072(1661-2)'de Kal'a-i Sultâniye'den Tersâne-i Âmire'ye taşınan zift için 1361 akçe navlun ödenmişti (*MAD.*996, s.37).

[434] *MAD.*968, s.29.

[435] *MAD.*4688, s.18.

[436] *MAD.*7915, s.16-18.

[437] İE-Bah.nr.140, s.9; *MAD.*523, s.220.

gelirlerinden karşılanıyordu[438]. Keten tohumundan çıkarılan bezir yağı(revgan-ı bezir), gemilerin aydınlatılmasında ve boyacılıkta kullanılmakta idi[439]. Bu maksadla kapudâne-i hümâyuna 94,5 kıyye, riyâleye 53 kıyye[440],kadırgaya iki kantar[441], kalyataya bir kantar[442] bezir yağı veriliyordu. Bezir yağı, ekseriyetle Mısır'dan getirtiliyordu. Mısır'dan tahsis edilen ocaklık mühimmat arasında Tersâne-i Âmire'ye her sene 100 câre bezir yağının gönderilmesi de vardı[443].

Hayvanların iç organlarındaki yağların eritilip dondurulmasıyla elde edilen don yağı(revgan-ı pîh)[444], mum ve sabun yapımında kullanıldığı gibi[445], esas olarak gemilerin yağlanmasında kullanılıyordu. Bir kadırganın her yağlanışında dört kantar don yağı gidiyordu. Sefere çıkacak bir kadırga, biri Tersâne-i Âmire'de, ikisi sefer sırasında olmak üzere üç defa yağlanıyordu. Yağlanma sırasında iki gemi birbirine bağlanarak altı kişi tarafından hem yağlanıyor, hem de kalafat ediliyordu[446].

Don yağı, ihtiyaç halinde tüccarlardan alındığı gibi, Boğdan'dan her sene Tersâne-i Âmire'ye 600 kantar ocaklık olarak gönderiliyordu[447]. Boğdan'ın voyvodalık gelirlerinden bir mikdar akçe, her sene satın alınacak yağ için ayrılıyordu[448]. Don yağının Boğdan'dan satın alınma fiatı, tüccardan alınana nisbetle hayli ucuz idi. Meselâ 1108(1696-97)'de Boğdan'da kıyyesi 14 akçe[449] iken, 1110 (1698-99)'da tüccardan 29 akçeye[450] alınıyordu.

[438] 1107 (1695-6)'de satın alınan 50 kantar balık yağı için gereken 225 kuruş, Trabzon gümrük veya cizye gelirlerinden ödenmek üzere havale edilmişti (*MAD.*2150, s.28; İE-Bah.nr.553; *MAD.*2758, s.116).

[439] Gürçay, *Gemici Dili,* s.62.

[440] *MAD.*15658, s.29.

[441] *MAD.*2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[442] *MAD.*7915, s.172.

[443] 9 Muharrem 1065 (20 Kasım 1654)'de Mısır Beylerbeyisi'ne gönderilen hükümde (*MAD.*4713, s.82) görüldüğü gibi, bezir yağı ve ocaklık olan diğer mühimmâtın hazırlanıp Tersâne-i Âmire'ye yollanması emrediliyordu. Mısır'dan ocaklık olan bezir yağının zikredildiği bazı kayıdlar: 1052/1642 (*MAD.*6415, s.11), 1057/1647 (*MAD.*7179, s. 110), 1061/1651 (*MAD.*1815, s. 124), 1067/1656-7) (*MAD.*4688, s.26-27), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.87), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071,* s.336), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175).

[444] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.305; Gürçay, *Gemici Dili,* s.136. 933-4(1527-8) tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterinde, bir mumcunun don yağından mum yaptığı zikredilmektedir (İE-Bah.nr.140, s.11).

[445] Don yağı, kandillerin yakılması ve kalafatçıların ellerindeki zifti temizlemeleri maksadıyla da kullanılıyordu (Imber, *a.g.m.,* s.235).

[446] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[447] *MAD.*6415,s.7; *MAD.*7179,s.110,113; *MAD.*4880, s.176; *MAD.*215, vr.8b; *MAD.*4026, s.175; *MAD.* 2150, s.29; AE-Mehmed IV, nr.911. Rycaut (*aynı eser,* s.213), don yağının Arnavutluk ve Eflak'dan temin edildiğini yazmaktadır.

[448] 1079-80 (1669-70) senesinde merkezî devlet bütçesinin Boğdan gelirlerinden 269,200 akçe ayrılmıştı (Barkan, *1079-1080,* s.254).

[449] *MAD.*2150, s.29. 1073 (1662-3)'de Boğdan'dan don yağının bir kantarının alım fiatı 9 kuruş idi (*MAD.*215, vr.8b).

[450] KK.5657, s.5. Don yağının kıyyesi 1102 (1690-1)'de dahi 30 akçe idi (KK.5652, s.8).

1109 (1697-98) senesinde kapudâne-i hümâyuna 15 kantar[451], riyâleye 10 kantar[452], kadırgaya 12 kantar[453], kalyataya 2 kantar[454], firkateye yarım kantar[455] don yağı verilmişti.

Boyaların inceltilmesi ve çabuk kuruması maksadıyla içlerine karıştırılarak kullanılan neft yağı (revgan-ı neft)[456], Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde belirtildiği gibi, baştardaların boyanması sırasında diğer malzemeye karıştırılıyordu. Oldukça pahalı bir madde olan neft yağının XVII. asrın sonlarına doğru hayli ucuzladığı görülmektedir. Nitekim, 1031 (1621-22)'de kıyyesi 180 akçe[457] iken, 1110 (1698-99)'da 40 akçeye inmiştir[458].

Tablo XXXIV: XVII. Yüzyılda Gemi Boyası Olarak Kullanılan Malzemenin Çeşid, Mikdar ve Fiatları

	1622		1631		1653		1698-9	
Boyanın cinsi	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe	Mikdarı (kıyye)	Fiatı akçe
sülügen	1380	50	1625,5	45	1153	50	298	50
			418	50				
senderus	836	22	807	20	1421	17	147	25
jengâr	48,5	330,5	615	220	129	140	44	250
			220	330				
isfîdaç	552	40	438,5	40	106,5	35	117	48
revgan-ı	55	180	225	170	125	60	8	40
neft			44	300				
tutkal	4	30	7	12	561	14	26	35
reng-i zerd	0,5	148	5,5	31	1,25	14,5	—	—
aşı	—	—	358,5	10	—	—	72	10
dûde	—	—	155,5	15,5	15,5	16	—	—
lök	0,35	400	3	183	0,12	120	—	—
laciverd	0,3	400	0,2	800	1,25	320	—	—
çivid	0,5	400	0,2	400	0,12	320	—	—
zamk-ı arabî	—	—	—	—	0,5	40	—	—

[451] *MAD.*15658, s.33. 1101 (1689-90) senesinde kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına 20'şer kantar, diğerlerine 15'er kantar don yağı veriliyordu (*MAD.*7915, s.16-18).

[452] *MAD.*15658, s.29.

[453] *MAD.*2505, s.122; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[454] *MAD.*7915, s.172.

[455] *Aynı yer.*

[456] Gürçay, *Gemici Dili,* s.307, Ayrıca bk. Boya Kısmı.

[457] *MAD.* 2917, s.20.

[458] KK.5657, s.8.

10. Boya

Boya, gemilerin ağaç veya demir kısımlarını hava tesirlerinden korumak ve ömürlerini artırmak için üzerlerine sürülen muhtelif renklerde yapılmış terkiblerdir. Tersâne-i Âmire'deki gemilerin boyanmasında kullanılan boya çeşidleri ve satın alınan mikdarları bazı seneler için tesbit edilmiştir.

Bir kadırgada kullanılacak boya çeşid ve mikdarı belirlidir. 1084(1673-74)'de bir kadırgaya lüzûmlu mühimmat arasında boya malzemeleri, iki kantar sülügen-i [459] İngiliz, iki kantar senderus [460],iki kantar bezir yağı, birbuçuk kıyye jengar [461], iki kıyye isfîdaç [462], dört kıyye siyah tutkal [463] olarak kaydedilmektedir [464]. Yine 1109(1697-98) senesinde ise, bir kalyata için lüzûmlu boya malzemesi, 30 kıyye kırmızı boya, dört kıyye isfîdaç, üç kıyye jengâr, üç kıyye senderus, bir kantar bezir yağından ibaretti [465].

Gemilerin boyanmasmda sabbağ veya nakkaşlar çalışıyorlardı.

11. Reçine

Muhtelif çam ağaçlarından sıvı halinde çıkarılan reçine, ziftleri sertleştirmede, don yağı ile karıştırılarak gemilerin suda kalan kısımlarına sürülmesinde [466] ve bilhassa gemilerin kalafatlanmasında kullanılıyordu [467].

İstanbul'dan istenildiği zaman reçine temin etmek güç olduğundan Akdeniz'deki İskiri, İskolar, İşkeron, İşkopolos gibi birkaç adadan Tersâne-i Âmire için reçine alınmaktaydı [468]. Bunlardan reçinenin bol bulunduğu İskolar ve İşkeron adaları 1112(1700-1) senesinde Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak bağlanmıştı [469]. Ancak bunun da kâfi gelmediği, daha sonra bir başka adanın ocaklık

[459] Sülügen: Yeni konan yahud temizlenen saçlar üzerine astar olarak sürülen kırmızı boyadır (Kütükoğlu, *Narh 1640,* s.362; Gürçay, *Gemici Dili,* s.355).

[460] Senderus: Kopal ağacının zamkı ve yağıdır (Kütükoğlu, *Narh 1640,*s.360).

[461] Jengâr: Bakır üstündeki zehirli yeşil pasdır (*Redhouse,* s.1024).

[462] İsfîdaç/Üstübeç: Boyayı kıvamına getirmek için boyacılıkta kullanılan kurşun beyazıdır (Kütükoğlu, *Narh 1640,* s.350; Gürçay, *Gemici Dili,* s.397).

[463] Tutkal: Gomelika, kauçuk ve neftten meydana gelen, erimeyen elastiki bir maddedir (Gürçay, *Gemici Dili,* s.388).

[464] *MAD.* 2505,s.122.

[465] *MAD.* 7915,s.172.

[466] Gürçay, *Gemici Dili,* s.330.

[467] *MAD.*5362,s.67.

[468] 1107 (1695-6) senesinde İskiri adasından kantarı dört kuruşa 600 kantar reçine satın alınmış, 2400 kuruş tutan masraflarının İskiri, Rodos, İstanköy ve civarındaki adaların cizye-i gebrân gelirlerinden karşılanması için 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696)'de Rodos Kadısına hüküm gönderilmişti (*MAD.*2150,s.28; İE-Bah.nr.553).

[469] 9 Safer 1112 (26 Temmuz 1700) tarihiyle Kapudan Paşa'ya gönderilen bir emr-i şerifde, İstanbul'dan reçine tedârikinin güç olduğu belirtilerek bu iki adanın Tersâne-i Âmire'nin baştarda ve kalyonları için reçine ocaklığı olarak ayrıldığı ifade edilmektedir (*MAD.*4876, vr.32b).

ayrılmasından anlaşılmaktadır. Nitekim, 1114 (1702-3) senesinde Kapudan Paşa haslarından olan İşkopolos adası halkı, kalyonların kalafatları için her sene 1000 kantar reçineyi hazırlamakla mükellef tutulmuşlardı. İşkopolos adasındaki reçinenin Kapudan Paşa tarafından temin ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi icab ediyordu[470].

Tüccardan satın alınan reçinenin kantar başına fiatı 1102 (1690-91)'de 258 akçe [471], 1110 (1698-99)'da 320 akçe [472] idi.

*12. Balmumu (Şem*ᶜ*-i* Asel)

Balmumu, fenerlerin içinde yakılarak gemilerin aydınlatılmasında kullanılıyordu. Fânuslarda yakılmak üzere baştardalara her sene birkaç sandık, fenerli diğer gemilere iki tanesi bir kıyye gelen 25 sarı balmumu verilirdi [473]. Bir kadırgaya tahsis edilen balmumu ise, 1084 (1673-74) senesinde 6,5 kıyye idi [474].

Balmumu, masrafları voyvodalık gelirlerinden ödenmek üzere Boğdan civarından ocaklık olarak temin ediliyordu. Boğdan'dan alınan balmumunun yıllık mikdarı 30 [475] ile 60 [476] kantar arasında değişiyordu. Bir kantar balmumunun Boğdan'dan alış fiatı 1073 (1662-63)'de 40 kuruş [477], 1108 (1696-97)'de 11 kuruş (1320 akçe) [478] idi.

Balmumu, Aydın ve Saruhan'la, Trabzon sancağına bağlı Hemşin'den de temin edilmekteydi. Nitekim, 1052 (1642)'de Aydın ve Saruhan'dan 50 kantar balmumu [479],1073 (1663)'de Hemşin'den yaklaşık 68 kantar sarı balmumu [480] alınmıştı. Ayrıca İsmihan Sultan Evkafına ait Karasu, Tuzla, Çardak, Varna ve Pravadi kazalarından şemᶜ-i asel bedeli olarak 1093(1682)'de 615 kuruş(37.800 akçe) alınıyordu [481].

[470] 13 Şevval 1114 (2 Mart 1703) tarihinde Kapudan Paşa'ya, adanın reçine için ocaklık tayin edildiğini bildiren bir emr-i şerif yazılmıştır (*MAD.*5362, s.67).

[471] 1102 (1690-1)'de 304 kantar reçine alınmıştı (KK.5652, s.8).

[472] 1110 (1698-9)'da 926 kantar 22 lodra reçine satın alınmıştı (KK.5657, s.5).

[473] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a.

[474] *MAD.*2505, s.122.

[475] 30 kantar alınan yıllardan bazıları şunlardır: 1057/1647 (*MAD.*7179, s.110), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.176), 1071-2/1661-2 (*MAD.*215, vr. 8b). 1095/1684 (AE-Mehmed IV, nr. 911), 1107/1695-6 (*MAD.*2150, s.29).

[476] 60 kantar alınan yıllardan bazıları şunlardır: 1052/1642 (*MAD.*6415, s.7), 1058/1648 (*MAD.*7179, s.113), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175).

[477] 1071-2 (1661-2) senelerinde toplam 60 kantar balmumu için 2400 kuruş ödenmişti (*MAD.*215, vr.8b).

[478] 1107 (1695-6) senesinde 30 kantar balmumuna 39.600 akçe ödenmişti (*MAD.*2150, s.29). 1079-80 (1669-70) senesinde ise, Boğdan gelirlerinden 39.300 akçe balmumu alımına tahsis edilmişti (Barkan, 1079-1080, s.254).

[479] *MAD.*6415, s.14.

[480] Hemşin Kadısına gönderilen 5 Cemâziyelâhır 1073 (15 Ocak 1663) tarihli bir hükümde, önceden verildiği gibi 3000 kıyye sarı balmumu yollaması emredilmişti (*MAD.*215, vr.4b).

[481] AE-Mehmed IV, nr.10456.

Balmumu, bazan tüccardan satın alınmak sûretiyle de temin edilmekteydi. Bu maksadla 1031 (1621-22)'de 5 kıyye [482], 1054 (1644)'de 100 kıyye [483], 1110 (1698-99)'da 1175 kıyye [484] balmumu satın alınmıştı.

13. Kendir

Kenevir sapından çıkarılan lif demek olan kendirin, gemilerin gerek inşası, gerekse donatılmasında kullanılacak halat ve bezlerin ham maddesi olması bakımından Tersâne-i Âmire için teminine büyük ölçüde ihtiyaç vardı. Kendir, bilhassa Karadeniz bölgesindeki istihsal yerlerinden, birazı da Ege ve Trakya bölgelerinden sağlanıyordu.

Kendir temin edilen bölgelerin başında Canik sancağı gelmektedir. Evliya Çelebi'nin bütün dünyaya yetecek kadar bol kendir bezi üretildiğini zikrettiği bu havâlide [485], Canik sancağına bağlı Erim, Terme, Ünye, Hisarcık, Ayvacık, Ökse, Fenârî, İfrâz-ı Fenârî ve Akçay kazalarından müteşekkil dokuz kaza [486] Tersâne-i Âmire'ye kendir veren ocaklıklardı.

Kâtib Çelebi, "Samsun'dan 7000 kantar kendir muayyendir" [487] dediği halde, XVII. asrın yaklaşık ikinci yarısından îtibaren avârız defterlerinde ve ilgili hükümlerde ocaklık ayrılan kazalardan istenen mikdarın 5000 kantar olduğunu görmekteyiz [488]. Nitekim, 1054 (1644) senesinde de, ocaklık olan Canik bölgesindeki kazalardan her ev, bir avârız-hânesi sayılarak hâne başına 40 kıyye kendir hesâbiyle mevcûd 5612 avârız-hânesinden 224.480 kıyye(5100 kantar-ı rûmî) kendir temin edilmişti [489].

[482] *MAD.*2917, s.19.

[483] *MAD.*1572, s.6.

[484] KK.5657, s.6.

[485] Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* II,78.

[486] 1064/1654 (*MAD.*2989, s.60), 1067/1657 (*MAD.*3810, s.91), 1080-1/1669-71 (*MAD.*8480, s.21, 55), 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174), 1084/1673-4 (*MAD.*2505, s.80), 1087/1676-7 (*MAD.*3830, s.86).

[487] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b. 1007 (1599) senesine ait bir hükümde ise Samsun'dan 8000 kantar kendir istenmiştir (*MAD.*7348, s.116).

[488] Zilhicce 1022(Ocak 1614) tarihiyle Canik'deki Kendir Eminine gönderilen bir hükümde, mikdar belirtilmeksizin bundan önce, gönderilen kadar halatı sevketmesi emrediliyordu (*MD.*LXXX, 126/324). Yine, 1043/1633-4 (KK.178, s.24/5), 1052/1642 (*MAD.*6415, s.40), 1054/1644 (*MAD.*1709, s.26), 1058/1648 (*MAD.*7179, s.113), 1066/1655-6 (*MAD.*9837, s.64), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.91), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071, s.336), 1073/1662-3 (MAD.*215, vr.4a), 1074/1663-4 (*MAD.*2873, s.132), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.41b-42a), 1081/1670-1 (*MAD.*8480, s.55), 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174) ve 1100/1688-9 (*MAD.*3318, s.15) senelerinde ise, 5000 kantar kendirin ocaklık olduğu kaydedilmektedir. Bazı avârız defterlerinde, kendir mikdarı 5100 kantar olarak zikredildiği halde bunun sadece 5000 kantarının kendir emini vasıtasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır (*MAD.*2505, s.80; *MAD.*3830, s.86).

[489] *MAD.*1709, s.26.

40 kadırgaya kâfî gelecek kadar kendiri ocaklık olarak hazırlayan Canik sancağındaki kazalarda 1080(1669-70) senesinden îtibâren gördüğümüz ve kendirden muaf olan 41 köprücü, 42 mazman, 2209 mücerred ve 10 kuşçudan mâdâ mevcûd 5504 hâne aynî olarak kendir ödemek mecbûriyetinde idiler [490]. Zamanla avârız-hânelerinde meydana gelen azalmalar, ocaklık kendir mikdarını etkilememekte [491], ancak XVII. yüzyılın sonlarına doğru, maktu mikdarın sadece üçte ikisi alınmak sûretiyle reâyâya kolaylık gösterilmekteydi. Nitekim, 1102 (1691) senesinde, Tersâne-i Âmire'ye kendir veren Canik'deki kazaların reâyâsı, birkaç senedenberi bu hizmeti yerine getirmeye güçleri yetmediğinden istenen 5224 kantar kendirin üçte ikisi olan 3482 kantarını temin etmekle vazifelendirildiler [492].

Ocaklık kendirin temini için civardaki bazı gelirlerin tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Meselâ, 1043 (1633-34) senesinde Canik'deki "müsellemân-ı mensûh" gelirlerinden 280.000 akçe, Samsun iskelesi mukataasından 100.000 akçe ve Ünye'nin mübâyaa akçesinden 60.000 akçe olmak üzere toplam 440.000 akçe bu işe ayrılmıştı [493].

Tersâne-i Âmire için lüzûmlu kendir, ocaklık kâfî gelmediği zamanlarda yine aynı bölgeden satın alınmak sûretiyle de temin ediliyordu. Nitekim, 1058 (1648) senesinde ocaklık olarak almandan başka 4000 kantar kendirin narh fiatı üzerinden satın alınması cihetine gidilmişti [494]. Yine, 1060 (1650)'da kalyonlar için kantarı 150 akçeden 1035 kantar kendir satın alınarak Samsun'daki kendir mübâşirine teslimi emredilmişti [495]. 1066 (1655-56)'da ise, aynı bölgeden donanma gemilerine kıyyesi 5 akçeden 2000 kantar kendir teli gönderilmişti [496].

XVII. asrın sonlarında kendir ocaklığı olan Canik bölgesinden ocaklık zikredilmeksizin sadece satın almak sûretiyle kendir temin olunduğu görülmekte-

[490] *MAD.*2505, s.96; *MAD.*3830, s.86; KK.2651, vr.42a.

[491] 1054 (1644)'de avârız-hâne sayısı 5612 (*MAD.*1709, s.26), 1067 (1656-7)'de 5686 (KK.2625, s.78), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a). 1082/1671-2 (İE-Bah.nr.174), 1084/1673-4 (*MAD.*2505, s.80) ve 1088/1677 (*MAD.*3830, s.86) senelerinde 5504 olduğu halde istenen kendir mikdarında değişiklik yapılmamıştır.

[492] *MAD.*2500, s.117. Bu kendirin ancak 1103 (1692) senesinde tedârik edilebildiği, Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103(29 Ocak-8 Şubat 1692)'de Canik Sancakbeyine, Alaçam, Kavak, Ünye, İfraz ve Fenârî Kadılarına (*MD.*CIII, s. 4/3) ve Evâil-i Ramazan 1103 (17-27 Mayıs 1692)'de Samsun Kadısına (*a.g.d,.s.*9/6) gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Kendir mikdarı 1105(1694) senesinde de aynı idi (*MD.*CIII, s. 53/4).

[493] Canik Sancakbeyine gönderilen Zilhicce 1043(Ocak 1633) tarihli hüküm: KK.178, 24/5.

[494] *MAD.*7179, s.113.

[495] Bu kendire ödenecek 155.250 akçelik meblağ ise, 1061 (1651) senesine ait Sivas sancağının bedel-i nüzül gelirlerinden ödenecekti (*MAD.*2787, s101). Ayrıca bu konuda, 12 Şevval 1060(8 Ekim 1650) tarihinde Sivas'da bedel-i nüzül toplamakla vazifeli olana da hüküm gönderilmişti (KK.72, s.49).

[496] Canik, Samsun ve civar Kadılarına, Kethuda Yerleri ve Yeniçeri Serdarına gönderilen 20 Zilka'de 1066 (9 Eylül 1656) tarihli hüküm: *MAD.*9837, s.124.

dir [497]. Nitekim, 1107(1695-96) senesinde Fatsa ve Ünye'den tedarik edilen 5000 kantar kendir telinin râyiç fiat üzerinden satın alınarak Tersâne-i Âmire'ye teslimi istenmişti [498] ki satın alınan mikdarın 3000 kantarı, kantarına 5,5 kuruş ödenmek üzere Fatsa'dan,1242 kantarı ise, kantarı beş kuruştan olmak üzere Ünye'den temin edilmiş ve bedeli olarak tamamına 22.710 kuruş ödenmişti [499]. 1108 (1697) [500] ve 1110 (1698) [501] senelerinde de satın alınacak 8000'er kantar kendir teli için 40.000'er kuruş tahsis edilmişti.

Kendir, ham olarak alındığı gibi, kendir teli ve urgan halatı şeklinde imal edildikten sonra da alınmaktaydı. Ham kendir, bazı ameliyelerle tel ve halat haline geliyor ve bu esnada kendirden bir mikdar da zâyi oluyordu. XVI. yüzyılda tel elde etmek üzere, mazmanlara verilen kendirin her 100 kantarından 10 kantarının usûle göre tarak zâyiâtı olduğu belirtilmekte, halat yapmak üzere üstadlara verilen her 100 kantar kendir telinde de 5 kantar tarak zâyiâtı olarak kabul edilmekteydi. Nitekim, 945 (1538-39) senesinde Karadeniz bölgesindeki Taşköprü, Kastamonu, Bafra, Amasya ve civarlarından alınan 1025 kantar 41 kıyye ham kendir, tel yapılmak üzere mazmanlara teslim edilmiş, her 100 kantar için 10 kantar (%10) tarakta zâyi olduğundan 102,5 kantar zâyiatla 922,5 kantar kendir teli elde edilmişti. Bu tel de halat yapılmak üzere üstadlara teslim edildiğinde her 100 kantar kendir teli için 5 kantar (% 5) tarak zayiâtı kabul edildiğinden 46 kantar zâyiatla 877,5 kantar halat elde edilmişti [502].

Tel yapmak için mazmanlara kantar başına 15 akçe, halat yapmak üzere de üstadlara 3 akçe ödenmekteydi [503].

Ocaklık kendir tahsili sırasında vazifelilere itiraz edip, emre muhalefet ve halkı isyana teşvik edenlere karşı şiddetli cezalar uygulanmakta [504], ayrıca ocaklık

[497] Ancak, 1114 (1702) senesinde Canik'den 2522 kantar kendirin ocaklık olduğu zikredilmektedir (İE-Bah.nr.1064).

[498] Canik sancağındaki kadılıklardan bilhassa Samsun ve Ünye kadılarından Tersâne-i Âmire için lüzûmlu kendiri temin etmeleri isteniyordu (*MAD.*2150, s.18,30).

[499] Sözü edilen kendir teli, Canik sancağı muhassılı Ömer Paşa tarafından temin edilmiştir (*MAD.*2150, s.21).

[500] *MAD.*10305, s.142.

[501] *MAD.*2758, s.88.

[502] *MAD.*523, s.498-9.

[503] *Aynı yer.* 1067 (1657) senesinde mazmanlara ödenen mikdar 10 akçe idi (*MAD.*9837, s.151). İhtiyaç halinde halat büken ustalara da kendir teli büktürülüyordu (*MD.*CIII, s.4/2).

[504] Evâhır-ı Safer 1100 (14-23 Aralık 1688)'de kendir toplamaya memur Ahmed ile Canik sancağındaki kadılara gönderilen hükümde, daha önce kürek cezasına çarptırıldığı halde, ıslâh olmayıp reâyâyı kışkırtan birkaç kişinin katledilmeleri emredilmişti. Bu hükmün birer sûreti de Amasya ve Canik mütesellimlerine yazılmıştı (*MD.*XCVIII, s. 58/175). Yine 13 Muharrem 1110(22 Temmuz 1698)'da ise, Canik muhassılından, nifak çıkartanların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (*MAD.*2758, s.89).

fazlası kendire karşı çıkan reâyâya da müsamaha gösterilmemekte, her sene teklif edilmediği ileri sürülerek emre riâyetleri istenmekteydi [505].

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan ocaklık mikdarı kendiri, Canik sancağındaki kazalardan temin ve Tersâne-i Âmire'ye nakli ile kendir emini [506] görevli olduğu halde, yine aynı bölgeden ocaklık fazlası kendir satın alınmak gerektiğinde veya ocaklık kendirin tahsili için görevli bir kendir emini bulunmadığı zamanlarda umûmiyetle Dergâh-ı Âlî kapıcı başılarından biri mübâşir tayin ediliyordu [507].

Her sene Tersâne-i Âmire'ye gelen kendirin ihtiyaç fazlasının anbarda birikerek telef olmaması için, ocaklık bölgesinden bazen aynî kendir talebinden vazgeçilerek kendir yerine bedel taleb edildiği de oluyordu. Nitekim, 1085 (1674) senesinde bu yola baş vurulmuş, Tersâne-i Âmire anbarında kâfî mikdarda bükülmüş kendir ipi olduğundan kendir yerine bedel alınması tercih edilmişti. Kantar başına 5 kuruştan (600 akçe) [508] 5000 kantar kendire karşılık istenen 25.000 kuruş (3.000.000 akçe) bedelden halkın pek hoşlanmamasına rağmen, Devlet, ocaklık kendiri paraya dönüştürerek almayı tercih etmişti [509]. 1087 (1676) ve 1088 (1677) senelerinde de aynı şekilde bedel vermeleri belirtilmiş, fakat bilâhire reâyânın elinde hazır aynî kendir bulunduğu ve reâyâya zulmedilmemesi düşüncesiyle tekrar aynî şekline çevrilmişti [510]. Kendir yerine bedel toplamak üzere görevlendirilen mübâşire ise, alınan bedelden başka her hane için 50 akçe toplanıyordu [511].

Canik sancağından toplanan kendir, Samsun iskelesinden gemilerle Tersâne-i Âmire'ye nakledildiyor, gemilerin nakliye ücreti ise, kendir emini tarafından gemi sahiplerine ödeniyordu [512].

[505] 20 Zilka'de 1066(9 Eylül 1656) tarihli Canik, Samsun ve civar kadılarına, Kethudâ Yerleri ve Yeniçeri Serdârına gönderilen hüküm: *MAD.*9837, s.124.

[506] Zilhicce 1022 (Ocak 1614)'de Kendir Eminine (*MD.*LXXX, s. 126/324), 14 Zilhicce 1056(21 Ocak 1647)'da Samsun Kadısına ve Kendir Eminine (*MD.*XCI, s. 156/504), 8 Safer 1061 (31 Ocak 1651)'de Kendir Eminine (KK.72, s.148), 5 Cemâziyelâhır 1073 (15 Ocak 1663)'de Samsun Kadısına ve Kendir Eminine (*MAD.*215, vr.4a), 16 Rebî'ülevvel 1081 (3 Ağustos 1670)'de Canik sancağındaki kadılara kendir emâneti ile alâkalı (*MAD.*8480,s.55) ve Evâhır-ı Cemâziyelâhır 1105(16-25 Ocak 1694)'de Samsun Kadısı ve Kendir Eminine (*MD.*CIII, s. 53/4) kendir temini için hükümler gönderilmişti. Bu hükümlerde ifade edildiği gibi, kendir emâneti iltizam usûlü ile veriliyordu.

[507] *MD.*XCVIII, s. 58/175; *MAD.*7179, s.113; *MAD.*2787, s.101; *MAD.*9837, s.124. Mübâşirin maaşı her kantar kendir için 10 akçe olarak ödenmekteydi (*MAD.*9837, s.124).

[508] 1067 (1657)'de kantar başına 700 akçe hesab ediliyordu (KK.2625, s.78-9).

[509] 26 Zilka'de 1085 (21 Şubat 1675) tarihinde bedel toplaması için cizyedâr Ali Ağa'ya emir verilmiş, reâyânın, bedel yerine aynî kendir ödenmesi konusundaki istekleri kabul edilmemişti (*MAD.*2505, s.80,86).

[510] *MAD.*3830, s.86.

[511] *MAD.*2505, s.80.

[512] Sinop, Ünye, Giresun ve diğer kadılara gönderilen Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103 (29 Ocak-8 Şubat 1692) tarihli bir hükümde, Samsun'dan Tersâne-i Âmire'ye kendir nakledecek gemi-

Canik sancağı haricinde Tersâne-i Âmire için kendir temin edilen diğer bölgeler Karadeniz kıyıları, Ege sahili ve Rumeli'dir. Karadeniz kıyılarındaki Taşköprü, İnebolu [513], Küre [514], Kastamonu, Küplü [515], Bartın [516], Bafra, Amasya ve Giresun [517] kendir alınan yerler arasındadır. Ege'de İzmir bölgesi [518] ile birlikte Menemen ve Mihalıç havalisi [519], Tersâne-i Âmire'ye kendir vermekteydiler. Nitekim, 1031 (1621-22) [520], 1052 (1642) [521] ve 1057 (1647) [522] senelerinde Aydın ve Saruhan civarından 500 kantar, 1041 (1631-32) senesinde Tire ve Söke'den 261,7 kantar [523] 1066 (1655-56)'da İzmir civarından 3000 kantar [524] kendir teli satın alınıyordu. Rumeli'de ise, Ahtabolu, Selânik [525], Ahyolu [526], Misivri [527], Gümülcine [528], Serfiçe [529] ve Pirlepe'yi [530] saymak mümkündür. Kâtib Çelebi'ye göre, Ahtabolu'dan 30 kantar kendir Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tahsis edilmişti [531]. Yine 1101 (1689-90) tarihli bir avârız defterinde Ahyolu'na tâbi iki köyden sekiz hâne kendir için ocaklık ayrılmıştı ve senede 16 kantar kendir veriyorlardı [532]. Girid seferinin devam ettiği 1058 (1648) senesinde ise

---

lere kira ücreti olarak kantar başına 20 akçe ödenmesi emrediliyordu (*MD.*CIII, s.4/1, 72/7). 1107 (1695-6) senesinde ise, 4242 kantar kendir teline 1443 kuruş gemi kirası verildiği anlaşılmaktadır (*MAD.*2150, s.21).

[513] 25 Rebî'ülâhır 1108 (21 Kasım 1696) tarihinde Taşköprü ve İnebolu kadılarına gönderilen hükümde, kendi bölgelerinde ne kadar kendir teli varsa, tüccarlara sattırmayıp, kalyonlar için satın almaları emrediliyordu (*MAD.* 2150, s.145b).

[514] 1060 (1650)'da 1500 kantar (KK.72, s. 111), 1115 (1703)'de 700 kantar kendir satın alınıyordu (*MAD.* 5362, s.75).

[515] 1060 (1650)'da Kastamonu, Taşköprü, Küplü ve civarından kantarı 150 akçeden 1500 kantar kendir satın alınmıştı (*MAD.* 2787, s.101).

[516] Kâtib Çelebi, bu bölgeyi mikdar belirtmeksizin kendir için ocaklık olarak zikreder (*Tuhfetü'l-kibar,* vr.70b).

[517] 945 (1538) senesinde Taşköprü, Kastamonu, Bafra, Gerze, Amasya, Bayramlu, Giresun, Satılmış ve Erim kazalarından toplam 902, 72 kantar kendir alınmıştı (*MAD.*523, s.498).

[518] *MAD.*4688, s.155; *MAD.*7324, s.14; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[519] *MAD.*7179, s.111; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[520] *MAD.*9825, s.79.

[521] *MAD.*6415, s.14.

[522] *MAD.*7179, s.111.

[523] Kantarı 1000 akçe olan kendir teline 261.700 akçe ödenmekteydi (*MAD.*7324, s.14).

[524] İzmir civarından satın alınacak 3000 kantar kendir telinin masrafı, İzmir iskelesi mukataa gelirlerinden karşılanıyordu (*MAD.*4688, s.155).

[525] *MAD.*7179, s.113; *Tuhfetü'l-kibâr, vr.70b.*

[526] 946 (1539-40)'da Ahyolu, Vize ve Aydos'dan toplam 341 kantar kendir alınmıştı (*MAD.*523, s.466). Rebî'ülevvel 980 (Temmuz 1572) tarihinde Ahyolu Kadısına gönderilen hükümde,inşa olunan gemilerden kalan 388 kantar kendirin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi isteniyordu (*MD.*XIX, 224/465).

[527] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[528] Şa'ban 979(Ocak 1572)'da Gümülcine Kadısına gönderilen bir hükümde 400 kantar kendir teli bükdürüp yollaması emredilmişti (*MD.*X, s.116/184).

[529] 946(1539-40)'da masrafı Selânik mukataasından karşılanmak üzere 130 kantar kendir tedarik ediliyordu (*MAD.*523, s.456-9).

[530] 945(1538)'de Pirlepe kazasından 615 kantar kendir alınıyordu (*MAD.*523, s.474).

[531] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[532] *MAD.*9480, s.139.

Ahtabolu, Selânik, İzmir ve Kuşadası'ndan toplam 10.000 kantar kendir teli alınmıştı [533].

14. Resen

Bu kelime, ip, urgan ve halat mânâlarına gelir [534]. Bir kadırgada çarmıh, abli, yalkı kazı, üçürdek, bradone ve tartıla adı verilen halatlar bulunmaktaydı [535].

Geminin ana direklerini ve gabya çubuklarını yandan tutan kalın halatlara çarmıh [536], rüzgâr almak için yelkeni çekmeye, ya da indirmeye yarayan ipe abli [537],yelkeni rüzgâra göre idare etmeye yarayan halata yalkı [538], bazı yelken ve serenleri veya bayrağı yerine çeken halata üçürdek [539] adı verilirdi. Bu sonuncu, ayrıca yatay ve eğri serenlerle yan yelkenlerini yerlerine kaldırmakta kullanılırdı [540]. Bradone ise, çubukları yan taraflarından kıç tarafa eğik olarak tutan halatlardır [541].

Bu halatlardan üçürdek ve bradone olanları dörder kantardır. Diğer halatlar daha incedir [542]. Her kadırgaya verilmesi lüzûmlu beş lengere bağlanması gereken beş gomana halatının ağırlıkları ise 7-9 kantar arasında değişmekteydi [543]. Bunlardan başka demir tırnağına bağlanacak üçer kantarlık dört kaynak halatı, yine gemiyi karaya bağlamak için herbiri dört kantarlık dört halat daha gerekmekteydi [544]. İnşa edilecek kadırgalara verilen halat mikdarı ile ilgili hükümler, XVII. asırda bir kadırga için 100-120 kantar halata ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1058 (1648)'de Sinop'da inşa olunan dört kadırga için 480 kantar halat istenmişti [545]. 1084 (1673-74)'de de mikdar aynıydı [546]. Ancak,

[533] *MAD.*7179, s.113.

[534] Orhan Şaik Gökyay, "Risale-i Mimariyye-Mimar Mehmet Ağa-Eserleri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s.210; Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî,* İstanbul 1978, (tıpkıbasım), s.437.

[535] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a-b.

[536] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.301. Gürçay, *Gemici Dili* (s.103)'inde "çarmık" şeklinde geçmektedir.

[537] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.295; *Lingua Franca,* s.483-4, mad.734. Bir diğer izahı, yarım serenleri iki yana, yani sancak ve iskeleye bağlamak, yahud ortaya alarak sabit kılmak için seren cundalarından sancak ve iskelelere alınan donanımlardır ki, bunlar birer kamçı palangasına bağlıdır (Gürçay, *Gemici Dili,* s.1).

[538] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.338.

[539] *Aynı eser* s.336.

[540] Gürçay, *Gemici Dili* (s.111)'nde kelime "Çördek" olarak geçmektedir.

[541] *Lingua Franca,* s.95-6, mad.78; Gürçay, *Gemici Dili,* s.318, "Patrisia" mad.

[542] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[543] *Aynı yer.*

[544] *Aynı yer.*

[545] Samsun Kadısına ve kendir toplamaya memur olan Ahmed Ağa'ya gönderilen 19 Ramazan 1058 (7 Ekim 1648) tarihli hükümde, Sinop'da inşa olunan dört kadırgaya kanunları gereğince 120'şer kantardan 480 kantar halat vermeleri emrediliyordu (*MAD.*7179, s.113).

[546] *MAD.*9837, s.146.

1067 (1656-57)'de, yine Karadeniz'de inşa edilen 18 kadırgaya 1800 kantar halat verilmesi için emir gönderilmesinden mikdarın kadırga başına 100 kantar olarak tesbit edildiği anlaşılmaktadır [547]. Mavna ile baştardanın lengurtalarına 15'er kantar, çengellerine ise 12'şer kantar halat veriliyordu [548].

Bu halatlar, kendirden imâl edildikleri için, Tersâne-i Âmire'nin kendir ocaklığı olan Samsun ve havâlisini halat temin edilen yerlerin başında sayabiliriz [549]. Kendirden imâl edilen halatlar, halat bükücüler tarafından çeşidlerine göre hazırlanıyor ve devlet imâlâtda çürük halat kullanılmaması husûsunda titiz davranıyordu [550]. Halatların toplanması işi "kendir müfettişi", "kendir emini" veya o yerin "kadı"sına havâle olunuyordu. Meselâ, Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571)'da 100 kadırgaya yetecek halatın temini kendir müfettişi ile kendir eminine [551], 1022 (1613) [552], 1056 (1646) [553] ve 1058 (1648)'de [554] Samsun Kadısı ile Kendir Eminine; 1061 (1651)'de 400 kantar[555], 1066 (1665-6)'da 5000 kantar [556] halat temini de yine kendir emini ile civar kadılara, kethudâ yerlerine ve yeniçeri serdarlarına havâle edilmişti.

Toplanan halatlar da, kadılar marifetiyle gemilere yükletilip, İstanbul'a nakledliliyordu. Nitekim, Tersâne-i Âmire'ye halat temin eden ikinci önemli merkez olan İzmir civarında Tire'de donanma için hazırlanan halatlar, Tire kadısı tarafından İzmir'e sevk ile gemilere yüklenip İstanbul'a yollanıyordu [557].

İzmir bölgesinden temin edilen ip çeşidi ise, "resen-i Tire" ve "resen-i gügen" olarak adlandırılıyordu. XVII. yüzyılda giderleri Aydın ve Saruhan

[547] *MAD.*2505, s.122.

[548] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[549] *MD.*LXXX, s. 126/324; *MD.*XCI, s. 156/504; KK.72, s.148; *MAD.*9837, s.64; *MD.*CIII, s. 4/2, 72/7. Ayrıca bk.Kendir bahsi.

[550] Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1103(29 Ocak-8 Şubat 1692) tarihinde Samsun Kadısı, Kendir Emini, A'yân-ı Vilâyet ve İş Erlerine gönderilen hüküm: *MD.*CIII, s.4/2. 3 Ramazan 981(27 Aralık 1573) tarihinde Samsun Kendir Eminine gönderilen bir hükümde çürük ve yaramaz kendirden halat yapılmaması emrediliyordu (*MD.*XXIII, s. 216/458).

[551] Muharrem 979(Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Kendir Müfettişine ve Eminine gönderilen hüküm: *MD.*XVI, 85/168.

[552] Zilhicce 1022(Ocak 1614) tarihli Canik Kendir Eminine gönderilen hüküm: *MD.*LXXX, s. 126/324.

[553] Zilhicce 1056(Ocak 1647)'da Samsun ve civarındaki kadılarla kendir eminine gönderilen hükümde, Girid seferi münasebetiyle İğriboz'da kışlayacak gemilerin ihtiyacı olan halatların sür'atle yollanması emrediliyordu (*MD.*XCI, s.156/504).

[554] 19 Ramazan 1058(7 Ekim 1648) tarihiyle Samsun Kadısına ve kendir emini Ahmed Ağa'ya gönderilen hüküm: *MAD.* 7179, s.113.

[555] 8 Safer 1061(31 Ocak 1651)'de Samsun Kendir Eminine konuyla alâkalı hüküm gönderilmişti (KK.72, s.148).

[556] 26 Cemâziyelâhır 1066 (21 Nisan 1656)'da Sinop, Samsun ve Ünye kadılarına, kethüda yerlerine, halat toplamaya memur olan Ahmed Ağa'ya ve Yeniçeri serdarlarına hitâben yazılan bir emirde maktû olan 5000 kantar halatın gönderilmesi isteniyordu (*MAD.*9837, s.64).

[557] Ramazan 979(Ocak 1572) tarihinde (*MD.*X, s. 219-220/333) ve Ramazan 981(Ocak 1574)'de (*MD.*XXIII, s. 233/493) Tire Kadısına hüküm gönderilmişti.

muhassıllığı gelirlerinden karşılanmak üzere senede 10.000 aded resen-i Tire ve 10.000 aded resen-i gügen alındığı görülmektedir [558]. Bir kadırgaya ise, mühimmât olarak 80 aded resen-i Tire ve 45 aded resen-i gügen verilmekteydi [559]. 1042 (1632-33) senesinde İzmir havâlisinden satın alınıp Tersâne-i Âmire'ye nakledilen resenlerin maliyeti konusunda bir fikir vermek üzere şu bilgileri zikredebiliriz [560].

Tablo XXXV : İzmir Havâlisinden Temin Edilen Resenlerin Mikdar, Fiat ve Maliyeti

resen çeşidi	*aded*	*birim fiatı*	
resen-i Tire	1901	17 akçe	
resen-i Tire	9567	15 "	
resen-i gügen	3200	38 "	
Yekûn	*11.468*		*297.422 akçe*
Mahzen kirası		4365 akçe	
Katırlara ödenen kira		7800 "	
İzmir'den T.Â.'ye gemi navlunu		6500 "	
Mühimmat kâtibinin ücreti		1800 "	
Hammâliye ve diğer masraflar		7280 "	
Yekûn			*27.745 akçe*
Toplam			*325.167 akçe*

Gelirler	*316.666 akçe*
Giderler	*325.167* "
Borç	*8.501* "

Tablo XXXV'de görüldüğü gibi, 1 Zilhicce 1042(9 Haziran 1633) tarihli resen muhasebesine göre, İzmir dolaylarından alınan 11.468 aded resen-i Tire ve 3200 aded resen-i gügen'e 297.422 akçe ödenmiş, 27.745 akçe tutan mahzen kirası, nakliye, kâtib ücreti, hammâliye ve diğer masraflarla birlikte toplam 325.167 akçe harcanmıştı. Giderleri Gediz mukataa gelirlerinden karşılanan bu resenler için ise, 316.666 akçe ayrıldığından 8501 akçe açık kalmıştı.

Halat tedarik edilen diğer bir yer Gümülcine idi. 979 (1572)'da Gümülcine'de bükülen urganlar,zâyi olmalarının önlenmesi maksadıyla üstüpü ile sarılarak ihtiyaç olan yerlere ve gemilere sevkediliyordu [561].

[558] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.14) ve 1057/1647 (*MAD.*7179, s.111) senelerinde zikredilen mikdarda resenler isteniyordu.

[559] 1084(1673-4) senesine ait kadırga mühimmât listesindeki mikdardır (*MAD.*2505, s.122).

[560] *MAD.*749, s.74.

[561] Gümülcine Kadısına ve nezâret hizmetinde olan Sinan Çavuş'a gönderilen Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli hükümde, Yeniada'da yapılan gemilere lüzûmlu urganların hazırlatılıp gönderilmesi bildiriliyordu (*MD.*X, s. 214-5/324). Gümülcine'de imâl edilen lenger urganlarının 70 ve 80'er kulaç olması, Şaban 979(Ocak 1572)'da nâzır Sinan Çavuş'a gönderilen hükümde emredilmekteydi (*MD.*XVIII, s. 107/239).

Bu bölgelerden başka, tüccardan da halat satın alınmaktaydı. Tire, gügen ve ıflamur reseninden mâdâ, herbiri ayrı ayrı sola kıvrılan üç halat telinin bir araya getirilip sağa bükülmesiyle elde edilen "isparçine"[562], geminin ana direkleri üzerine sürülen ikinci ve üçüncü direklerde kullanılan "çubuk"[563], bir gemiyi, karaya bağlamak için baş ve kıç omuzluklarından, doğrusunda bulunan kolonalara (babalara) bağlayan palamarlar için kullanılan "koltuk"[564] ve denizin derinliğinin ölçülmesine yarayan kurşuna bağlı, üzeri taksimatlı ince halat mânâsına gelen "iskandil"[565] reseni, tüccardan satın alınan resenler arasındaydı.

Tersâne-i Âmire ihtiyaçları için yeni olarak alınanlardan başka, artık kullanılmaz hale gelmişlerin çözülüp yeniden bükülmesiyle de halat yapılıyordu. Bu iş için ise Tersâne-i Âmire zindanında bulunan esir ve mücrimlerden faydalanılıyordu. Ancak yaptırılan iş karşılığında, çalıştırılan esir ve mücrimlere muayyen bir gündelik ödeniyordu. Meselâ, 1087(1677)'de bu iş karşılığında ödenen günlük ücret 10 akçe idi[566].

15. İspavlu (İspagula)

Yelken ve benzerlerini dikmek için kullanılan sağlam iplik veya sicime verilen ad olan ispavlu[567], Tersâne-i Âmire mühimmatı arasında, Mısır'dan ocaklık olarak temin edilen malzemelerdendir. Çeşidli tarihlerde Mısır'dan istenilen ispavlu mikdarında farklılık olmasına bakılırsa, ocaklık mikdarının sâbit olmayıp ihtiyaca göre değiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim, 999(1591)'da 150 kantar ispavlu gönderilmesi istendiği[568] halde, XVII. asrın ortalarında bu mikdarın bir süre (1052-1077/1642-1667) 40 kantar[569] olarak aynı kaldığı; 1078(1667-68)'de ise, 100 kantar olarak tesbit edildiği görülmektedir[570].

[562] *Lingua Franca,* s.576-7, mad.850; Gürçay, *Gemici Dili,* s.303, "Mürnel" maddesi. 11 Muharrem 1113 (18 Haziran 1701)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Emini Vekiline gönderilen bir emirde, 130 kulaçlık bir kangal isparçine halatı hazırlatılıp gönderilmesi emrediliyordu (*MAD.*4879, s.62).

[563] Gürçay, *Gemici Dili,* s.111.

[564] Gürçay, *Gemici Dili,* s.253.

[565] Gürçay, *Gemici Dili,* s.206 "İskandil" mad.ve s.340 "Savlo" mad.

[566] 28 Şevval 1087(3 Ocak 1677) tarihli emr-i şerif: *MAD.*4043, s.193.

[567] *Lingua Franca,* s.412, mad.614.

[568] Cemâziyelevvel 999 (Mart 1591) tarihiyle Mısır Beylerbeyisi Üveys Paşa ve Defterdar'a gönderilen hükümde donanma için lüzûmlu bezir yağı ve üstüpü ile birlikte ispavlunun da tedarik edilmesi emrediliyordu (*MD.*LXVII, s. 88/227).

[569] 1052/1651-2 (*MAD.*6415, s.11), 1057/1647 (*MAD.*7179,s.110), 1061/1651 (*MAD.*1815, s.124), 1064/1654 (*MAD.*4688, s.26-7), 1065/1655 (*MAD.*4713, s.82), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.87), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071,* s.336) ve 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25) senelerinde mikdar aynı idi.

[570] 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175).

Çeşidli gemi cinslerinin ihtiyacı olan ispavlu mikdarı da farklı idi. Bu mikdar, kapudâne-i hümâyûn için 199 kıyye[571], riyâle için 115 kıyye[572], kadırga için 11,5 kıyye[573], kalyata için ise 5 kıyye[574] olarak tesbit edilmişti.

16. Üstüpü

Keten, kenevir veya bozuk halat parçalarından elde edilen üstüpü, ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık ve gemi teknelerinin aralıklarını su geçirmemesi için doldurmak üzere kullanılırdı[575].

Yeni yapılan bir geminin ilk kalafatında 12 kantar üstüpü sarfedilirdi[576]. Gemiler seferde iken de kalafat edildiklerinden bir kapudâne-i hümâyûna 165,5 kantar[577], riyâleye 107,5 kantar[578], kadırgaya 20 kantar[579], kalyataya 3 kantar[580] ve firkateye 1,5 kantar[581] üstüpü verilmekteydi.

XVI. yüzyılda, üstüpünün temin edildiği yerler arasında Kocaeli sancağına bağlı bazı kazaları sayabiliriz. İznik, Şile ve Kandıra'dan 946 (1539)'da 76 kantar[582], 973(1565-66)'de 100 kantar üstüpü satın alınmıştı[583].

Karadeniz bölgesindeki Sinop, Küre[584], Bendereğli, Yedidivan, Onikidivan, Amasra, Aşağı Hızırbeyli ve Yukarı Hızırbeyli[585] kazalarından da üstüpü tedarik edilebilmekteydi.

Rumeli'den üstüpü alınan kazalar ise, Karaferye, Serfiçe, Yenice-i Vardar, Florine, Üsküb, Pirlepe, Manastır, Köprülü, Ohri, Görice, Harpuşte, Kesriye[586] ve Gümülcine[587] idi.

[571] 1109/1697-8 (*MAD.*15658, s.29).

[572] *Aynı yer.*

[573] 1084/1673-4 (*MAD.*2505, s.122).

[574] 1109/1697-8 (*MAD.*7915, s.172).

[575] *Tühfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.336; Gürçay, *Gemici Dili,* s.397; *Lingua Franca,* s.577-8, mad.852; Kütükoğlu, *Narh 1640,* s.365.

[576] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.

[577] 1109 (1697-8) senesinde bir kapudâne-i hümâyûna yedeği ile birlikde 3967 lodra beyaz, 3315 lodra siyah üstüpü veriliyordu (*MAD.*15658, s.29).

[578] 1109 (1697-8)'da riyâle kalyonuna 3585 lodra beyaz, 1150 lodra siyah üstüpü veriliyordu (*MAD.*15658, s.29). 1101 (1689-90)'de ise, kapudâne, riyâle ve patrona kalyonlarına yağlanmak üzere verilen üstüpü mikdarı 8 kantar, diğerlerine 6 kantar idi (*MAD.*7915, s.16-18).

[579] 1084 (1673-4) senesine ait bir kadırgaya verilecek mühimmât listesinde üstüpü mikdarı 20 kantardır (*MAD.*2505, s.122).

[580] 1109/1697-8 (*MAD.*7915, s.172).

[581] *Aynı yer.*

[582] Ancak bu mikdarın 50 kantarı toplanabilmiştir (*MAD.*523, s.381).

[583] Rebî'ülâhır 973(Kasım 1565) tarihinde Üsküdar, Şile, Kandıra, Akyazı ve Taşköprü kadılarına gönderilen hükümde, hassa at gemileri için 100 kantar üstüpüyü "narh-ı rûzî" ile temin etmeleri emredilmekteydi (*MD.*V, 210/525).

[584] 946(1539-40) senesinde bu bölgeden 166 kantar üstüpü alınmıştı (*MAD.*523, s.378).

[585] 946(1539-40) senesinde bu bölgeden 360 kantar üstüpü alınmıştı (*MAD.*523, s.380).

[586] 946-7(1539-41) senesinde toplam 1870 kantar üstüpü temin edilmişti (*MAD.*523, s.376-7, 379).

[587] Şa'ban 979(Ocak 1572)'da Gümülcine Kadısına yazılan hükümde 50 kantar üstüpünün sevki istenmekteydi (*MD.*X, s. 116/184).

Tersâne-i Âmire'ye devamlı üstüpü veren diğer bölge de Mısır'dı[588]. XVII. yüzyılda Mısır'dan 1000 kantar üstüpünün ocaklık olarak tayin edildiğini avârız defterlerinden öğrenmekteyiz[589].Mısır'dan yollanan üstüpü İskenderiye ve Reşid limanlarında diğer mühimmât ile birlikte gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı[590]. Üstüpü temin edilen bir başka bölge Trabzon idi. İhtiyaç halinde Trabzon gümrük emini vasıtasıyla masrafları Trabzon gümrüğünden ödenmek üzere üstüpü satın alınıyordu[591]. Nitekim, 1107 (1695-6)[592] ve 1108 (1696-7)[593] senelerinde 500'er kantar, 1109 (1697-98)'da 840 kantar[594] üstüpü Trabzon'dan tedarik edilmişti.

Üstüpü fiatlarına gelince, bu konuda Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerindeki üstüpü alımıyla alâkalı kayıdlardan bazı yıllara ait fiatların tesbiti mümkün olmaktadır. Asrın sonlarına doğru fiatı giderek artan üstüpünün kantarı 993 (1585)'de 156 ve 176 akçe[595], 1031 (1621-22)'de 220 ve 264 akçe[596], 1054 (1644)'de 308 akçe[597], 1107 (1695-96)'de 300 akçe[598] idi. Üstüpünün beyaz ve siyahı arasında da iki misli fark görülmektedir. Nitekim, 1110 (1698-99)'da beyaz üstüpünün kantarı 264 akçe, siyah üstüpünün ise 528 akçe idi[599].

B. Gemi Techîzinde Kullanılan Malzemeler

1. Kürek

Osmanlı donanmasındaki çekdiri nevinden gemileri yürütmek için her birinin büyüklüklerine göre yapılmış, bir ucu enli ve yassı, diğer ucu sap biçimindeki gönderlere kürek deniliyordu[600]. Gemilerin büyüklüklerine göre küreğe

---

[588] Ramazan 992(Eylül 1584) tarihiyle Mısır Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya gönderilen hükümde 2000 kantar (*MD.*LIII, s. 153/448), Cemâziyelevvel 999(Mart 1591)'da Mısır Beylerbeyisi Üveys Paşa'ya gönderilen hükümde ise, 3000 kantar (*MD.*LXVII, s. 88/227) üstüpüyü hazırlatarak yollaması isteniyordu.

[589] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.11), 1057/1647 (*MAD.*7179, s.110), 1061/1651 (*MAD.*1815, s.124), 1064/1654 (*MAD.*4688, s.26-7), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071*, s.336), 1077/1666 (*MAD.*95, s.25), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175) senelerinde bu mikdarın aynen istendiği görülmektedir.

[590] 1064(1654)'de Mısır'dan Tersâne-i Âmire'ye üstüpü ile birlikte ispavlu, kirpas ve bezir yağı taşımak için nakliye işlerinde 77 gemi kullanılmıştı (*MAD.*4688, s.26-7).

[591] *MAD.*2150, s.28; İE-Bah.nr.553.

[592] *MAD.*2150, s.28.

[593] İE-Bah.nr.553.

[594] *MAD.*2758, s.116; İE-Bah.nr.863.

[595] *MAD.*852, s.11.

[596] *MAD.*2917, s.22.

[597] *MAD.*1572, s.12.

[598] *MAD.*2150, s.28.

[599] KK.5657, s.5.

[600] Karayazgan, *Denizci Sözlüğü*, s.84.

olan ihtiyaç da değişiyordu. XVII. yüzyılda bir kadırgada 49[601] baştardada 52 veya 72[602], mavnada 52 kürek[603] bulunuyordu. Diğer gemilerin kürekleri de aynı şekilde sahib oldukları oturak sayısına göre değişiyordu[604].

Donanma her sene sefere çıktığından Tersâne-i Âmire'nin küreğe olan ihtiyacı devamlı idi. Kürek, ekseriyetle kereste ve bilhassa gürgen ağacı[605] bulunan yerlerden ocaklık olarak temin ediliyordu. Bu yerleri **İznikmid civarı, Karasu, Gemlik ve Pınarhisarı** olarak sıralamak mümkündür.

Tıpkı kerestede olduğu gibi İznikmid civarı Karamürsel, Yalakâbâd, İznik ve Pazarköy kazaları, avârızları mukabilinde her sene istenen baştarda ve kadırga küreğini hazırlamakla mükellef idiler. Nitekim, 1088(1677) senesine kadar bu kazalar 441 adet baştarda için, 1997 adet kadırga için olmak üzere toplam 2438 aded küreği ocaklık olarak vermişlerdi[606].

Ocaklık kürek de, kerestede olduğu gibi, her kazanın gücüne göre, akçe olarak tevzi ediliyordu. Meselâ, 1088 (1677)'e kadar, Karamürsel'den 23.500, Yalakâbâd'dan 20.315, İznik'den 14.250 ve Pazarköy'den 9.500 akçelik olmak üzere toplam 67.565 akçelik küreğin kesim ve nakli istenmişti[607].Ancak, 1088-1104 (1677-1693) arasında istenen kürek mikdarında az da olsa bir azalma görülmektedir. Bu dönemde 64.365 akçelik 426 adet baştarda, 1893 adet kadırga küreği ocaklık tayin edildi[608]. 1108 (1696-97) senesinde ise, yeni yapılan kereste ve kürek tahriri sonunda 67.115 akçelik 556 baştarda, 1960 kadırga küreği olmak üzere toplam 2516 küreğin ocaklık olarak istendiği tesbit edilmektedir[609].

[601] Bir kadırga 25 oturaklı idi. Oturağın her iki yanında birer kürek bulunduğundan 50 kürek olması gerekmektedir. Ancak, küreklerden birinin yeri ocak olarak kullanıldığından bir kürek eksiktir. Bir kadırgaya takılan küreklerden başka, 25 de yedek kürek verilirdi ki, bunlar da anbarda muhafaza edilirdi (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a-b,70a). 1084 (1673-4)'de bir kadırgaya verilen yedek kürek sayısı 15 idi (*MAD.*2505, s.122).

[602] Bir baştarda 26-36 oturaklı olduğu için takılacak kürek sayısı da ona göre değişiyordu (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b).

[603] Bir mavnada 26 oturak vardı (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b).

[604] Gemi çeşidleri ve oturak sayıları hakkında bk.İkinci Bölüm, "Tersâne-i Âmire'de İnşa Edilen Gemi Çeşidleri" kısmı.

[605] Muharrem 976 (Haziran-Temmuz 1568)'da Bursa Beyine ve Lefke Kadısına gönderilen hükümde, kürek yapımı için en uygun ağacın gürgen ağacı olduğu (*MD.*VII, 645/1795), 26 Zilka'de 1018 (20 Şubat 1610)'de Yalakâbâd Kadısına gönderilen hükümde de kara gürgenden dahi kürek olamayacağı (*MD.*LXXVIII, s. 391/1005) bildiriliyordu.

[606] Meselâ, 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.90), 1071/1660-1 (*MAD.* 22249, s.241; Barkan, *1070-1071,* s.336), 1082/1671-2 (*MAD.*4971, s.91; *MAD.*2790, vr.46b), 1087/1676-7 (*MAD.*3838, s.91; KK.2674, s.130). Ancak, 1022(1613)'de 2000 olan bu mikdar (*MAD.*7898, s.42), 1078(1667-8)'de 2400'e kadar çıkmıştı (*MAD.*4026, s.175).

[607] Not 606'da göst. yerler.

[608] 1088/1677 (*MAD.*3841, s.99), 1098/1687 (*MAD.*3839, s.57), 1100/1688-9 (*MAD.*2465, s.158), 1104/1692-3 (KK.2475, s.77).

[609] KK.5655, s.2-3,38.

Küreklerin kesme ve nakil ücretleri de cinslerine göre değişmekteydi. Ocaklık bölgede bir baştarda küreği için 40, kadırga küreği için de 25 akçe kesme ve nakletme ücreti alınmaktaydı[610]. Ocaklık kürek için ödenecek ücret, Kocaeli livasına ait zahire iştirası bedeli gelirlerinden tahsis ediliyordu. Meselâ, 1100(1688-89) senesinde 2319 adet kürek için ödenmesi gereken 64.365 akçenin Tersâne-i Âmire Emini vasıtasıyla Kocaeli zahire iştirâsı bedeli gelirlerinden ödenmesi istenmişti[611].

Ocaklık küreğin vaktinde teslim edilmemesi veya eksik gönderilmesi halinde ilgili kazâların kadılarına yollanan hükümlerle de meselenin önemine dikkat çekilmekte ve küreklerin en kısa zamanda yetiştirilmesi emredilmekteydi[612]. İznikmid'deki ocaklık küreğin kesim ve nakli vazifesi, aynı zamanda kereste emini olanların mes'ûliyeti altında idi[613]. Kürek de kereste gibi, kesim işleri tamamlandıktan sonra iskelelere nakledilmekte ve oradan gemilerle Tersâne-i Âmire'ye taşınmaktaydı[614].

XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Karasu reâyâsı, avârızları karşılığında her sene Tersâne-i Âmire'ye 550 adet kürek vermek üzere ocaklık tayin edilmişti. 1027-1052 (1618-1642) yılları arasında 550 olan bu mikdarın[615] 1054 (1644) senesinde 1100'e yükseltildiğini görmekteyiz[616]ki, Girid harbinin 1055 (1645)'de başladığı düşünülürse, bu artışın sebebi kolayca anlaşılmaktadır.

Gemlik'in hangi tarihlerde ve ne mikdarda kürek için ocaklık tayin edildiği kesin olarak tesbit edilememekle beraber, 1059(1649) tarihli avârız defterinde Gemlik kazasına bağlı altı köyden 99 hanenin kürek vermek üzere ocaklık yazıldığı görülmektedir[617].

Pınarhisarı ve civarı[618], Tersâne-i Âmire'ye her sene 1000 kadırga küreği vermek üzere ocaklık idi[619]. Ancak, bazen kürek yerine bedeli Tersâne-i Âmire

[610] *MAD.*7898, s.42; *MAD.*3810, s.90; *MAD.*4971, s.91; *MAD.*2790, vr.46b; *MAD.*3830, s.91; *MAD.*3841, s.99; *MAD.*2465, s.158; KK.5655, s.2-3.

[611] *MAD.*2465, s.158.

[612] Şevval 1073 (Mayıs 1663)'de İznikmid Kereste Eminine (*MD.*XCIV, s. 9/45), 29 Receb 1104(5 Nisan 1693)'de Yalakâbâd, Pazarköyü ve Karamürsel kadılarına (KK.2475, s.77), Rebî'ülevvel 1107 (Ekim 1695)'de İznikmid Kadısına ve Mütesellimine (*MD.*CVIII, s. 108/3) gönderilen hükümler bu mealdedir.

[613] 1073(1662-3) senesinde İznikmid Kereste Emini ile kürek emini aynı kişi idi. Bu senede kürek emini olan Halil Ağa'ya İznikmid civarlarından iskeleye kürek nakli için 66.000 akçe ödenmişti (*MAD.*4951, s.29).

[614] İznikmid civarındaki ocaklık kürek, İznikmid ve Kazıklı iskelelerine getirilmekteydi (*MAD.*8481, s.154; KK.2475, s.77).

[615] 6 Cemâziyelâhır 1052(1 Eylül 1642) tarihli şerh: KK.2587, s.43.

[616] *MAD.*1709, s.26. Mikdarı belirtilmeksizin Karasu'nun kürek için ocaklık olduğu, Şevval 1103(Haziran 1692) tarihli Karasu Kadısına gönderilen hükümde de ifâde edilmektedir (*MD.*CIII, s.17/1).

[617] KK.2616, s.43.

[618] Kürek isteği ile ilgili bir hükümde, Pınarhisarı ile birlikde Yenice, Manastır, Pınariye, Midye, Çirmen, Üsküb, Tepe, Kurd ve Hisarcık kazaları da kaydedilmiştir (KK.2710, s.17)

[619] Avârız defterlerinde 1060(1650) tarihinden îtibâren rastladığımız Pınarhisarı'na ait ocaklık kürek mikdarı 1097(1686) tarihlerine kadar aynı olarak devam etmiştir. 1060/1650 (*MAD.*2787,s.89,

masraflarına sarfedilmek üzere toplanmaktaydı. Pınarhisarı'nda bir kadırga küreğinin ücreti 120 akçe hesab edilerek 1000 kürek için 120.000 akçe tahsil edilmekteydi[620]. Kürek temininde yapılan masraflar Tersâne-i Âmire'den gönderilen mübâşir vasıtasıyla sahiblerine dağıtılırdı[621].

Ocaklık olarak temin edilen kürekten ayrı olarak, Üsküdar, Gebze, Şile ve Taşköprü'den de ihtiyaç halinde kürek isteniyordu. Nitekim, 1104 (1693) senesinde tanesi 40 akçeye olmak üzere 300 adedi Gebze'den, 300 adedi Şile'den ve 400 adedi de Taşköprü'den toplam 1000 adet kürek teminine ihtiyaç duyulmuştu[622]. 1106 (1695)'da ise yeni inşa olunan 100 firkate için Üsküdar civarındaki korulardan 3000 kürek kestirilmişti[623]. Üsküdar civarındaki korulardan kesilen kürekler, İnehacı iskelesine getirildikten sonra Tersâne-i Âmire'ye naklediliyordu. Mesela, 1106 (1695)'da Gebze, Taşköprü ve Şile reâyâsı, hazırlanan 3000 küreği her arabaya dört kürek koymak sûretiyle İnehacı iskelesine taşımışlar ve araba başına 45'er akçe ücret almışlardı[624].

Bu bölgelerden başka, Golos[625], Amasra[626] ve Ahyolu'dan[627]da kürek istenerek ihtiyaç karşılanmaya çalışılmaktaydı.

Kürek fiatları hakkında bir fikir vermek üzere 1110 (1698-1699) senesindeki bazı gemi çeşidlerine ait kürek fiatlarını zikredebiliriz[628].

1066/1655-6 (*MAD.*4713,s.83; *MAD.*9837,s.50,88), 1070/1659-60 (*MAD.*7591,s.22), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.241; Barkan, *1070-1071,* s.336), 1078/1667-8 (*MAD.*4026,s.175), 1087/1676 (KK.2674,s.130; *MAD.*3830,s.87), 1097/1686 (KK.2710,s.17).

[620] 1100 (1688-9) tarihinden itibâren bedel toplandığı görülmektedir (*MAD.*2465,s.204; *MAD.*9480,s.138; *MAD.* 2987,s.129).

[621] Gurre-i Rebî'ülâhır 1070(16 Aralık 1659)'de Pınarhisarı Kadısına (*MAD.*7591,s.22), 12 Cemâziyelâhır 1087 (22 Ağustos 1676)'de Yalakâbâd, Pazarköyü, Karamürsel, İznik Kadılarına 13 Cemâziyelâhır 1087(23 Ağustos 1676)'de Pınarhisarı Kadısına (KK.2674, s.130) ve 27 Safer 1097(23 Ocak 1686)'de Pınarhisarı, Yenice, Manastır, Midye, Çirmen, Üsküb, Hisarcık ve civarı kadılara (KK.2710,s.17) gönderilen hükümlerde, kürek için ödenecek ücretlerin mübâşir tarafından dağıtılacağı bildiriliyordu.

[622] 13 Rebî'ülevvel 1104 (22 Aralık 1692) tarihiyle Gebze, Şile ve Taşköprü nâiblerine gönderilen hüküm: KK.2475, s.49.

[623] 9 Rebî'ülâhır 1106 (27 Kasım 1694)'da Üsküdar Kadısına (KK.2475, s.134) ve Cemâziyelevvel 1106(Aralık 1694)'da Üsküdar Kadısına ve Taşköprü Nâibine (*MD.*CIII, s. 80/7) gönderilen hükümlerde bu husûs ifade edilmektedir.

[624] 9 Rebî'ülâhır 1106(27 Kasım 1694) tarihiyle Üsküdar Kadısına gönderilen hüküm: KK.2475, s.134.

[625] Cemâziyelâhır 973(Aralık 1565) tarihiyle Golos Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*V, s. 238/614; Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.453.

[626] 28 Şa'ban 1056 (9 Ekim 1646)'da Amasra kadısına ve Bartın'da gemi inşasına memûr olan Osman Ağa'ya yazılan bir hükümde, kadırgalar için Amasra'dan kesilen 700 küreğin geciktirilmeden gönderilmesi isteniyordu (*MAD.*7528, s.121).

[627] Rebî'ülâhır 972(Kasım 1564)'de Cezâir-i Garb Beylerbeyisi Turgud Paşa'nın ihtiyacı olan 1500 küreğin derhal yollanması için Ahyolu Kadısına hüküm gönderilmişti(*MD.*VI, 174/373).

[628] KK.5657, s.15.

Tablo XXXVI. 1110 (1698-9) Senesinde Kürek Fiatları

kürek çeşidi	*fiatı*
firkate küreği	150 akçe
işkampoye küreği	65 "
üstüaçık küreği	55 "
kancabaş küreği	50 "
kalyon sandalı küreği	50 "
kalyata sandalı küreği	45 "
filuka küreği	45 "
Tersâne kayıkları küreği	45 "

2. Lenger

Gemilerin demirlemesi için kullanılan ve halatla denize bırakılan ağır demirlere "lenger" adı verilir[629].

Ham demirden çeşitli şekillerde yapılan lengerden bir kadırgada beş aded bulunurdu[630]. Bir baştarda ve mavnanın iki çengelli iki lengurtesi[631], dört çengelli dört demiri vardı[632]. Bir kalyataya dört lenger[633], büyük kalyona ise, 50'şer kantarlık iki baş demiri, 45'er kantarlık iki sugunda demiri ve limanda demirlemek maksadıyla kullanılmak üzere 40'ar kantarlık iki demir olmak üzere toplam altı demir[634] gerekiyordu. Kalyonların büyüklüğüne göre taşıdıkları lenger sayısı da değişiyordu. Nitekim, 1113 (1701-2)'de üç anbarlı bir kalyona 45'er kantarlık iki baş demiri, 40'ar kantarlık iki sugunda demiri gerekiyordu[635].

Lenger, İstanbul'da demir imâl edilen merkezlerde, bilhassa Samakov'da ham demirden yapılıyordu[636]. Galata'daki lengerciler ve Tersâne-i Âmire'deki demirciler[637] ihtiyaç halinde lenger hazırlıyorlardı.

[629] *Lügat-i Nâcî,* s.660.

[630] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a. 1084 (1673-4) senesinde bir kadırgaya 40 kantar 8 kıyye ağırlığında beş demir verilmişti (*MAD.*2505, s.122). Ahyolu Kadısına gönderilen Receb 979 (Kasım 1571) tarihli hükümden ise, Ahyolu taraflarında inşa edilen gemilerin her birine üç lenger verildiği anlaşılmaktadır (*MD.*XVI, 52/103).

[631] Lengurte, iki çengelli ağır bir gemi demiri idi (*Lingua Franca,* s.68-9, mad.25).

[632] İki çengelli bir lengurte 16 kantar, dört çengelli bir demir ise 12 kantar idi (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a).

[633] 1108/1696 (*MAD.*2150, vr.146b).

[634] 1113/1701-2 (*MAD.*4875, s.65).

[635] *Aynı yer.*

[636] Lenger, Tersâne-i Âmire'ye hazır olarak geldiği gibi, Tersâne-i Âmire'de ve Sinop'da inşa olunan gemiler için de orada imâl ediliyordu (Imber, *a.g.m.,* s.234).

[637] Meselâ, 1054 (1644)'de kalyon lengurtesi yapmak için bir demirciye 182.000 akçe (*MAD.*1572, s.12), aynı demirciye 1062-3 (1652-3)'de 171.566 akçe (*MAD.*968, s.31) ödenmişti. 1102 (1690-1) senesinde, diğer demircilerle birlikde Galata lengercilerine lenger yapımı ve tamiri için 123.937 akçe verilmişti (KK.5652, s.8).

Ham demir madeninin merkezi durumundaki Samakov'da, Tersâne-i Âmire'nin isteğine uygun ve dayanıklı lenger yapılıyordu[638]. Bu lengerler, önce arabalarla Ahyolu'na oradan da gemilerle İstanbul'a taşınıyordu. Mühimme defterlerindeki bazı hükümlere göre; 978 (1570-71) senesinde Samakov'da hazırlanması istenen 300 adet demir[639] Sofya, Filibe, Samakov, Dubnice ve Radomir kazalarından temin edilen araba ve kızaklarla Ahyolu'na getirilmiş[640], Ahyolu kadısının temin ettiği gemilerle de Tersâne-i Âmire'ye naklolunmuştu[641].

Demir dayanıklı bir madde olduğundan lenger kolay eskimediği halde, bağlı olduğu halatın kopması sebebiyle denizde kaybolabilmekte, bunun için de yenisine ihtiyaç doğmaktaydı[642]. Halatı koparak kaybolan, yahut batan gemilere ait lengerler, resmî veya husûsî dalgıçlar tarafından denizden çıkarılır[643], Tersâne-i Âmire'ye ait olanlar tersâneye, tüccar gemilerine ait olanlar ise, sahibi çıkarsa yarı fiatına sahibine verilir, sahibi çıkmazsa satılıp parası dalgıçlara ödenirdi[644].

Tersâne-i Âmire'de bulunan lengerlerden, başka yerlerde inşâ olunan gemilere de gönderilmekteydi. Bazı kayıdlarda Tersâne-i Âmire'den Sinop[645], Çayağzı[646] ve Bartın'da[647] yapılan gemilere lenger yollandığı görülmektedir.

[638] Cemâziyelâhır 979 (Ekim-Kasım 1571) tarihinde Samakov kadısına ve demir hizmetinde olan Çavuş'a gönderilen bir hükümde, Samakov'un فر ترسس adlı köyünde imal edilen lengerlerin kışın donmayıp, bozulmadığı belirtilerek, 100 kadırgaya yetecek kadar lengerin burada hazırlatılması emrediliyordu (*MD.*XVI, s. 334/590).

[639] Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570) tarihiyle Ahyolu Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*XIV, s. 468/660.

[640] Ramazan 978(Ocak-Şubat 1571)'de Sofya, Filibe, Samakov, Dubnice, Radomir kadılarına ve Samakov'da demir nâzırı olan Mehmed'e gönderilen hüküm: *MD.*XIV, s. 889/1307-8.

[641] Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570)'de Ahyolu Kadısına (*MD.*XIV, s. 468/660) ve Samakov Nâzırına (*a.g.d.*, 468/661) hükümler gönderilmişti. Yine 979(1571-2) senesinde de 100 kadırgaya yetecek kadar lengerin hazırlanıp, aynı şekilde nakledilmesi konusunda Cemâziyelâhır 979 (Ekim 1571)'da Samakov Kadısı'na ve Koyun Çavuş'a (*MD.*XVI, s. 334/590), Receb 979 (Kasım 1571)'da Samakov'dan Ahyolu'na kadar olan kazaların Kadılarına (*MD.*X, s. 275-6/434), yine aynı tarihde Ahyolu Kadısına (*MD.*XVI, s. 52/103) ve Ramazan 979(Ocak 1572)'da Samakov Kadısı ve Koyun Çavuş'a (*MD.*XVIII, s. 37/68) hükümler gönderilmişti.

[642] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70a.

[643] Nitekim, 1054 (1644)'de denizden lenger çıkaran bir dalgıça 120 akçe (*MAD.* 1572, s.9), 1062-3(1652-3)'de 600 akçe (*MAD.*968, s.30) ödenmişti.

[644] Bu konuda Evâil-i Şevval 1075 (17-27 Nisan 1665)'de Akdeniz ve Karadeniz yalılarındaki kadılara gönderilen hüküm: *MD.* XCV, s. 60/382. Yine, 13 Ramazan 1112 (21 Şubat 1701)'de Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde bulunan kazaların kadılarına gönderilen emr-i şerif: *MAD.*4876, vr.32b.

[645] 1054 (1644)'de Tersâne-i Âmire'den Sinob'a taşınacak lengerler için gemi reisine 864 akçe ödenmişti (*MAD.*1572, s.10).

[646] 25 Rebî'ülâhır 1108 (21 Kasım 1696) tarihli Âsitâne Kaimmakamı, Defterdar Vekili ve Tersâne-i Âmire Eminine hitâben yazılan bir emirde, Çayağzı'nda bina olunacak iki kalyon için 45 ve 50'şer kantarlık lengerlerin İstanbul'da yaptırılıp gönderilmesi istenmişti (*MAD.*2150, vr.145b).

[647] Tersâne-i Âmire'den Bartın'a lenger ve yelken gönderilmiş ve bunun için gemi reisine 12.422 akçe verilmişti (*MAD.*968, s.30).

Aranan evsafta lenger, Tersâne-i Âmire'de bulunmadığı zamanlarda yabancı tüccardan alınması yoluna gidilmekteydi. Nitekim, 1113 (1701)'de inşa olunan üç anbarlı ve büyük kalyona uygun lenger, İmparatorluk dahilinden temin edilemediği için Fransa'dan getirtilmek üzere yabancı tüccarlar ile temasa geçilmişti[648].

3. Pusula

Gemilerde yön tayinine yarayan pusula[649] Kâtib Çelebi'ye göre bir kutu içinde kıbleyi gösteren âletler gibi sarkaçlıdır. Pusula, harita üzerine konularak yıldızlar tesbit edilir ve gidilecek yere göre rüzgârın yönü tayin edilirdi[650].

Tersâne-i Âmire muhâsebe defterlerinde pusula satın alınmasına dâir bilgiler vardır. Meselâ, 1040(1630-31)'da 25 pusula[651], 1062-63 (1652-53)'de 58 pusula[652] ve 1110 (1698-99)'da 199 pusula[653] satın alınmıştı. 1110 (1698-99) senesinde altınlı büyük bir pusula 500 akçe, normal kalyon pusulaları 380 akçe, kalyata pusulası 260 akçe, firkate ve işkampoye pusulası 130'ar akçe idi[654].

4. Fânus

Fânus, mum, kandil ve petrol lambası gibi alevle yanan maddelerin ışığını rüzgârın söndürmesinden korumak için etrafını kuşatan camdan yapılma mahfazadır[655]. Baştarda ve hünkâr gemisinin arkasında üç fânus vardı.

Yabancı donanmaların baştardalarında fenerler uzunluğuna dizildiği halde, onlardan ayrı olduğunun anlaşılması için Osmanlı donanmasındaki gemilerde enine dizilmekteydi[656].

Bir kadırgada üç fânus bulunurdu[657]. Kalyonlardaki fânuslar da takıldıkları yerlere göre adlar alıyordu. Cebehâne ve top başlarındaki fânuslarla, kalyonun diğer kısımlarında kullanılan küçük fânuslar bir kalyondaki fânusları göstermektedir[658]. Fânuslarda kırmızı ve billûr camlar kullanılmaktaydı[659].

Donanmadaki her gemide fânus yoktu. Geceleri diğerlerine yol göstermek üzere "nâzım-ı donanma" makamında olan fenerli gemilere fânus veriliyordu[660].

[648] *MAD.*4875, s.65.
[649] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.327.
[650] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b.
[651] *MAD.*979, s.20.
[652] *MAD.*968, s.27.
[653] KK.5657, s.7.
[654] *Aynı yer.*
[655] Pakalın, *Tarih Deyimleri,* I, 589.
[656] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a.
[657] 1084 (1673-4) tarihli mühimmat listesi: *MAD.*2505, s.122.
[658] KK.5657, s.8.
[659] 1031 (1621-2)'de baştarda fânuslarının billûr camı 150 akçe (*MAD.*2917, s.22), 1054 (1644)'de normal bir billûr camı 30 akçe (*MAD.*1572, s.7) idi.
[660] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a; Şükrî, *Esfâr,* s.178.

Osmanlı donanmasında kullanılan fânus çeşidi ekseriyetle "fânus-ı efrenc" denileni idi[661].

Bir baştarda fânusu 1031 (1621-22)'de 11.972 akçe idi[662]. Bir fânus-ı efrenc 933-34 (1527-28)'de 10 akçe[663], 993 (1585)'de 30 akçe[664], 1031 (1621-22)'de 50 akçe[665], 1054 (1644)'de 33 ve 40 akçe[666], 1062-63 (1652-53)'de ise 35 akçe[667] idi. Fânuslarda yakılmak üzere balmumu kullanılıyordu[668].

5. Kirpas

Pamuk ipliğinden dokunan ham bez anlamına gelen kirpas[669], Tersâne-i Âmire'de gemi yelken ve tentelerinin yapımında kullanılıyordu.

Tersâne-i Âmire, yelken ve tente bezi ihtiyacını, istihsal edildikleri bölgelerden ocaklık olarak veya aynı yerlerden satın almak sûretiyle temin ediyordu. Yelken ve tente bezlerinin alındığı ocaklık ve diğer bölgeleri, Gelibolu, İğriboz, Mısır, Ege Bölgesi, Benefşe kazası ve Kıbrıs olarak sayabiliriz.

a. Gelibolu Livası: Bu bölge bilhassa tente bezi için ocaklık idi. Ancak, bezleri kaliteli ve dünyaca meşhur olan[670] bu şehirde, yelken bezleri de dokunduğundan gerektiğinde tersânenin yelken ihtiyacı da karşılanabiliyordu.

XVI. asırda tersâneye lüzûmlu tente bezi Gelibolu livasından satın alınmaktaydı[671]. XVII. asırda ise, Gelibolu livasına tâbi Eceâbâd, Maydos ve Semadirek'e ait 192.000 akçelik avârız bedeli[672] ile Sultan Süleyman evkafına ayrılan

[661] *MAD.* 2917, s.20; *MAD.*1572, s.6-7; *MAD.*968, s.27.
[662] *MAD.*2917, s.20.
[663] İE-Bah.nr.140, s.9.
[664] *MAD.*852, s.15.
[665] *MAD.*2917, s.20.
[666] *MAD.* 1572, s.6-7
[667] *MAD.* 968, s.27.
[668] Bk. Balmumu (Şem-i Asel) Kısmı.
[669] Ömer Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler,* III/5-6, Ankara 1968, s.476; Reşad E.Koçu, *Türk Giyim-Kuşam ve Süsleme Sözlüğü,* Ankara 1967, s.157.
[670] Gelibolu'daki yelken bezleri, pamuktan imâl edildikleri için rütûbetten etkilenmediği gibi, yumuşak, kullanışlı ve hafif olduğundan rüzgârı daha iyi tutmaktaydı (Halil Sahillioğlu, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Sanayi Bölgelerimiz ve Ticarî İmkânları", *BTTD,* II,İstanbul 1968, s.61-66).
[671] Meselâ, Rebî'ülâhır 978(Eylül 1570) tarihinde Gelibolu Kadısına hitâben yazılan bir hükümde, gönderilen 150.000 akçe ile tente bezi hazırlatması *(MD.*XIV, s. 475/671), Şa'ban 978 (Ocak 1571) tarihli hükümde ise bu bezleri Boğazhisarı'nda teslim etmesi (*MD.*XIV, s. 818/1189) emrediliyordu.
[672] Bu üç bölgenin tente bezi için avârız bedeli şöyle taksim ediliyordu:

Eceâbâd	120.000	akçe
Maydos	57.000	"
Semadirek	15.000	"
Toplam	192.000	"

cizye-i gebrân gelirlerinden 550-600.000 akçelik bir mikdar[673] Gelibolu'dan tente bezi satın alınmak üzere ocaklık tahsis edilmişti. Ancak Gelibolu tente ocaklığı, 1084 (1674) senesinde Köse Ali Paşa'nın kapudân-ı deryâlığı esnasında kaldırılmış ve ocaklığa ayrılan gelir, hazineye aktarılmıştı[674]. Bu tarihten sonra, Gelibolu tente bezi hazineden gönderilen para ile satın alındı.

Gelibolu yelken ve tente bezleri yerli-yabancı her ihtiyacı olanın, bilhassa aradığı kalitede olduğundan, Tersâne-i Âmire'nin ocaklık fazlası olan ihtiyacları da, satın alınarak temin ediliyordu. Meselâ, 1032(1622-23) senesinde kirpas eminine 1.000.000 akçe ödenerek Gelibolu civarından tente bezi satın alınmıştı[675]. Tersâne-i Âmire için beyaz yelken ve tente bezleri yanında alacaları da isteniyordu.

Bir kadırga tentesi için, topu 10 zirâ uzunluğunda 65 top bez kullanılıyordu[676]. Yine bir kadırgada mevcudu dört yelkenden cankurtaran denilen büyük yelkene 1400 zirâ, orta yelkene 1200 zirâ, borda denilen küçük yelkene 800 zirâ ve tirinketeye 600 zirâ bez gitmekteydi[677].

Yelken ve tente bezinin fiatı, kalitesine ve ölçüsüne göre değişiyordu. 1066 (1655-56) senesinde Gelibolu, Semadirek ve Kal'a-i Sultaniye kadılarına gönderilen bir hükümde, 1000 dirhem ağırlığında ve 20 çûb[678] uzunluğunda tente bezini

---

1047(1637-8) senesinde 189.612 akçe *(MAD.*749, s.84) olan bu mikdar 1031/1621-2 (*MAD.*2917, s.2), 1054/1644 *(MAD.*1709, s.26), 1057/1647 *(MAD.*7179, s.110), 1058/1648 *(MAD.*7179, s.112) 1064/1654 *(MAD.* 4688, s.156), 1065/1655 *(MAD.*4713, s.82), 1066/1655-6 *(MAD.*9837, s.88), 1067/1656-7 *(MAD.*3810, s.93), 1072/1661-2 *(MAD.*4971, s.92), 1077/1666-7 *(MAD.*95, s.26), 1078/1667-8 *(MAD.*4026, s.175), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.41a) senelerinde 192.000 akçedir.

[673] Bu mikdar, 1031(1621-2) senesinde 605.300 *(MAD.*2917, s.2), 1034(1624-5)'de 560.000 (İE-Bah.nr.27), 1047(1637-8)'de 542.300 akçe (*MAD.*749, s.84) olduğu halde 1058/1648 *(MAD.*7179, s.112) 1064/1654 *(MAD.*4688, s.156), 1077/1666-7 *(MAD.*95, s.26) ve 1078/1667-8 *(MAD.*4026, s.175) senelerinde 550.000 akçe olarak devam etmiştir. Barkan tarafından neşredilen 1079-80/1669-70 mâlî yılına âit merkezî devlet bütçesinde de ocaklık tahsis edilen cizye gelirlerinden de 550.000 akçe Gelibolu'dan tente alınmak üzere Tersâne-i Âmire'ye ayrılmış (Barkan, *1079-1080,* s.256) olarak görünmektedir.

[674] Ocaklığın kaldırıldığına dâir 14 Şevval 1084 (22 Ocak 1674)'de Kapudan-ı deryâ Ali Paşa'ya emr-i şerif verilmişti *(MAD.*2505, s.79).

[675] *(MAD.*4948, s.5.

[676] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[677] *Aynı yer.*

[678] Çûb: Uzunluk birimi olarak bir zirâa eşittir. Nitekim, 18 Şa'ban 1066 (11 Haziran 1656) tarihli hükümde, temini istenen tente bezi ile alâkalı olarak "1 topu 20 çûb uzunluğunda" ifâdesi kullanılırken *(MAD.* 9837, s.88), 10 Muharrem 1067 (29 Ekim 1656) tarihli hükümde ise, temini istenen yelken bezi için "1 topu 20 zirâ uzunluğunda" ibâresi yer almıştır (a.g.d., s.142). Bu ifadelerden 1 çûb=1 zirâ olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ölçünün bazı bölgelerde farklı olduğu şüphesizdir. Meselâ, Kapudan Paşa baştardası için yelken bezi ocaklığı tayin edilen Benefşe kazasından verilecek yelken bezi mikdarı için tesbit edilen 2500 zirâ bezin çûb hesabiyla 5000 olduğu belirtilmiştir *(MAD.*3835, s.111; *MAD.*2787, s.123; *MAD.*3810, s.94). Buna göre, Benefşe'de 1 çûb=1/2 zirâ'dır.

dokumacılara işletip hazırlatmaları isteniyordu[679]. 1067 (1656-57) senesinde ise, Gelibolu ve Kal'a-i Sultâniye kadılıklarından bir topu 800 dirhem ağırlığında ve 20 zirâ uzunluğunda yelken bezi satın alınıyordu[680].

XVII. yüzyılda Gelibolu'dan istenen yelken ve tente bezlerinin mikdarı ihtiyaca göre yıldan yıla değişmekteydi.

Tablo XXXVII : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire İçin Temin Edilen Yelken ve Tente Bezlerinin Mikdarı

sene	*yelken bezi*	*tente bezi*	*kaynak*
1637	300	4304	*MAD. 749, s. 84.*
1648	—	5674	*MAD. 7179, s. 122.*
1650	6400	—	*MAD. 2787, s. 122.*
1654	250	5737	*MAD. 4688, s. 156.*
1655	2190	3810	*MAD. 4713, s. 82.*
1656	7500	—	*MAD. 9837, s. 124*
1657	8000	—	*MAD. 9837, s. 142; AE-Mehmed IV, nr. 4669.*
1659	6000	—	*MAD. 4880, s. 87.*
1692	2000	—	*MD. CIII, 3/1.*
1696	10000	—	*MAD. 2150, s. 28.*
1700	9000	—	*MAD. 4876, vr. 33a*

Girid seferi münasebetiyle yelken bezlerinin mikdarında bir artış görülmekle beraber, bu artışın asıl sebebini sadece devam eden savaşta değil, aynı zamanda giderek çoğalmaya başlayan yelkenli gemilerde aramak gerekmektedir. Nitekim, bu dönemde sayıları artan kalyonlarda ayrıca tente ihtiyacı da olmadığından 1656'dan itibâren tente bezi alındığına rastlanmamaktadır.

Ekseriyetle kıt'a hesabı ile istenen yelken ve tente bezlerinin fiatları arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir.

[679] 18 Şa'ban 1066(11 Haziran 1656) tarihli hüküm: *MAD.*9837, s.88.

[680] 10 Muharrem 1067(29 Ekim 1656) tarihli hüküm: *A.g.d.*, s. 142; AE-Mehmed IV, nr.4669.

Tablo XXXVIII : Tersâne-i Âmire İçin Satın Alınan Yelken ve Tente Bezlerinin Fiatları

sene	*Tente*		*Yelken*		*kaynak*
	beyaz	alaca	beyaz	alaca	
1637	160	160	160	160	*MAD. 749, s. 84.*
1648	135	140	—	—	*MAD. 7179, s. 112.*
1654	150	150	—	150	*MAD. 4688, s. 156.*
1655	140	170	—	—	*MAD. 4713, s. 82.*
1657	—	—	120	120	*MAD. 9837, s. 142; AE-Mehmed IV, nr. 4669.*

Meselâ, 1637, 1654 ve 1657 yıllarında çeşidli bezlerin fiatları aynı olduğu halde 1648 ve 1655 yıllarında cinslere göre fiatların da değiştiği tesbit edilmektedir ki, bu da muhtemelen dokumacıların itirazlarıyla yelken ve tente bezlerinin fiatının bazen devlet tarafından arttırılmasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim Rebî^{c}ülâhır 1112 (Eylül 1700) tarihli bir fermanla, baştarda için tente bezi ile kalyon için alborta ve babafingo bezlerinin bir topu 110'dan 130 akçeye çıkartıldı[681].

Yelken ve tente bezleri Tersâne-i Âmire'den verilen ölçülere uygun olarak cüllâh denilen dokumacılar tarafından pamuk ipliği ile dokunuyordu[682]. Kirpas hizmetinde olan sanatkârlardan sabbağlar[683], bezlerin boyama işlerini yapıyor, terziler[684] ise, gemilere takılacak sancakları ve kullanılır hale getirmek üzere diğer bezleri dikiyordu.

[681] *MAD.*4876, vr.33a. Kirpasın dokunması ile görevli cüllâh esnafının 1246(1830) senesinde de fiat arttırılmasını istedikleri görülmektedir (Mübahat S.Kütükoğlu, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan,* İstanbul 1981, s.570-1).

[682] 18 Şa^{c}ban 1066 (11 Haziran 1656)'da Gelibolu, Semadirek ve Kal^{c}a-i Sultâniye kadılarına (*MAD.*9837, s.88) ve 21 Zilka^{c}de 1066(10 Eylül 1656)'da Kal^{c}a-i Sultaniye, Kilidü'l-bahr ve Gelibolu nâibine (a.g.d.s.124) gönderilen hükümlerde istenen bezlerin cüllâhlara imâl ettirilmesi emrediliyordu.

[683] Tersâne-i Âmire, lüzûmlu bezleri hazırlatıp satın aldığı için, dokuyucu, boyacı ve diğer sanatkârlara ücret ödüyordu *(MAD.*2917, s.39; *MAD.*996, s.38). Daha XVI. yüzyılda donanmaya ait alay sancaklarının Bursa'da boyandığına dair bk.Kâmil Kepecioğlu, "Bursa'da şer'î mahkeme sicillerinden ve muhtelif Arşiv kayıtlarından toplanan Tarihî bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi,* II, İstanbul 1974, s.414.

[684] *MAD.*2917, s.39.

Toplanan bezler denkler halinde bağlandıktan sonra[685], Boğazhisarı'ndan tüccar gemileriyle Tersâne-i Âmire'ye nakledilyordu[686].

Tersâne-i Âmire tarafından istenen yelken ve tente bezlerinin hazırlatılması görevi, Gelibolu, Kal'a-i Sultâniye, Kilidü'l-bahr, Eceâbâd, Semadirek ve Maydos kadılarının[687], bezleri teslim almak ve ücretlerini ödemek ise kirpas emini veya bir mübaşirin [688] vazifesiydi.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibâren Gelibolu ve Boğazhisarı kadılıklarından kalyonlar için giderek artmak sûretiyle, yelken bezleri istendiğini görüyoruz[689]ki bu yelken bezleri arasında mayıstra, tirinkete, cıvadora, mancana, gabya ve babafingo'luk olanlarını saymak mümkündür[690].

Kalyonun büyüklüğüne ve kullandıkları yere göre yelken bezlerinin ağırlıkları ve fiatları da farklı oluyordu. Meselâ, 1114 (1702-3) senesinde Boğazhisarı kazâsından büyük kalyon için bir topu 1000 dirhem ağırlığında mayıstra, tirinkete, mancana ve cıvadora'lık yelken bezi hazırlamaları istenmişti[691]. Aynı sene üç anbarlı kalyona bir topu 850 dirhem ağırlığında mayıstra, tirinkete, mancana ve cıvadoralık yelken bezi gerekmişti[692]. Büyük ve üç anbarlı kalyonlara istenen babafingoluk yelken bezinin bir topu 600 dirhem olmak üzere tesbit edilmişti. Gabyalık yelken bezinin de bir topu, büyük kalyon için 1000 dirhem, diğerleri için ise 850 dirhemdi. Üçer kat olarak hazırlanması istenen bütün bu yelken

[685] Hazırlatılan yelken ve tente bezleri, mahzenlerde yüklemeye müsâid denkler haline getiriliyor ve bağlanıyordu. Bu sebebden bezlerin Tersâne-i Âmire'ye nakli için ödenen gemi kirasından başka bekletildiği yerlerdeki mahzen kirası ve ip ücreti de maliyetlerine ilâve ediliyordu. Nitekim, 1058 (1648) senesinde Gelibolu'dan alınan 769.190 akçelik tente bezine, Boğazhisarı'na nakil için 8050 akçe kayık ücreti, 1500 akçe mahzen kirası ve 1725 akçe de denkleri bağlamak üzere alınan iplere olmak üzere toplam 780.465 akçe ödenmişti *(MAD.*7179, s.112).

[686] XVI. yüzyılda da, Gelibolu'dan alınan bezlerin Boğazhisarı'ndan teslim edilmesi isteniyordu *(MD.*XIV, s. 818/1189).

[687] Mâliye defterleri içinde, bu kadılıklardan bez hazırlatılmasını âmir hayli hüküm bulunmaktadır. Bunlar arasında 18 Şa'ban 1066(11 Haziran 1656)'da Gelibolu, Semadirek ve Kal'a-i Sultâniye kadılarına (MAD.9837, s.88), 21 Zilka'de 1066(10 Eylül 1656)'da Kal'a-i Sultaniye, Kilidü'l-bahr ve Gelibolu nâibine (*a.g.d.*, s.124), 10 Muharrem 1067 (29 Ekim 1656)'de Gelibolu ve Kal'a-i Sultâniye kadılarına (*a.g.d.*, s.142), 12 Cemâziyelevvel 1073 (23 Aralık 1662)'de Gelibolu ve Boğazhisarı kadılarına *(MAD.*215, vr.3a), 27 Receb 1077 (23 Ocak 1667)'de Gelibolu, Eceâbâd, Maydos, Semadirek kadılarına ve naiblerine *(MAD.*95, s.26) gönderilen hükümleri zikredebiliriz.

[688] *MAD.*4948, s.5; *MAD.*9837, s.88,124.

[689] 1063 (1653)'de 350 top *(MAD.*968, s.40), 1107 (1695-6)'de 10.000 top *(MAD.*2150, s.28), 1114 (1702-3)'de 4600 top *(MAD.*4875, s.72) ve 1115 (1703-4)'de 2580 top *(MAD.*5362, s.75) idi.

[690] Gemilerde, ait oldukları direklere göre çeşidli adlarla anılan bu yelkenler için bk.Yelken Kısmı. Yelken bezlerinden mayıstra ve alborta cinsi, XIX. yüzyılda asker elbisesi yapımında da kullanılmıştı. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin yazlık elbisesi imâlinde önemli yeri olan bu bezlerin nasıl temin edildiği, mikdar ve fiatları konusunda geniş bilgi için bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre,* s.568-571.

[691] Sözü geçen yelken bezlerinin mikdar ve fiatları ile ilgili olarak MAD.4875, s.72'de bilgi vardır.

[692] *Aynı yer.*

bezlerinin 8162,5 esedî kuruş tutan bedeli ise, Midilli adasının 1114 (1702-3) senesine ait mukataa gelirlerinden ödenmesi için havale edilmişti[693]. 1107 (1695-6) senesinde ise, 800 dirhemlik yelken bezinin bir topu 140 akçeye, 700 dirhemliği 135 akçeye ve 600 dirhemliği de 120 akçeye satın alınmıştı[694].

Gelibolu'daki bez dokumacılığı, Avrupa sanâyii ile rekabet edebilecek bir durumdaydı[695]. Devlet, Tersâne-i Âmire için lüzûmlu bez ihtiyacını umûmiyetle kendi istihsal bölgelerinden temin etmekteydi. Ancak XVII. yüzyılın sonunda Fransa tüccarından yelkenlik bez alınması için yapılan teşebbüs, ihtiyacların bazen yabancı tüccardan karşılanmaya çalışıldığını göstermektedir[696].

b. İğriboz Livası: Tersâne-i Âmire'ye lüzûmlu yelkenlik bezin temin edildiği diğer önemli bir bölge İğriboz livası idi. Bu sancağa bağlı İstefe, Atina, Kifse, Eğne Masuna, Livadya, Madoniç ve Esedâbâd kazaları yelkenlik bez tedârikı için ocaklık tayin edilmişlerdi[697].

XVI. yüzyılda yelken bezi alman bu bölge halkı[698], XVII. yüzyılda da avârız-hânelerine göre bu hizmeti yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardı. Mikdarı giderek arttırılan[699] ocaklık yelken bezi, asrın ikinci yarısına doğru 40.000 zirâ olarak tesbit edilmiş[700], Girid seferinin devam ettiği 1064 (1654) senesinde ise, aynı zamanda yelkenli gemiler için de büyük ihtiyac olması sebebiyle, bu

[693] *Aynı yer.*

[694] 12 Ramazan 1107 (15 Nisan 1696) tarihli Gelibolu, Boğazhisarı kadılarına ve Karakaşzâde Ali'ye gönderilen hüküm: *MAD.*2150, s.28.

[695] Sahillioğlu, *Sanayi Bölgelerimiz,* s.62.

[696] H. Sahillioğlu'nun makalesinde de işâret olunduğu gibi XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Gelibolu'da dokunan yelken bezi, yabancıların dikkatini çeken kaliteli bir bezdi. Ancak, 1113 (1701) senesinde inşa edilecek büyük kalyonlara lüzûmlu yelkenlik bezin, kısa zamanda temini için, Fransız tüccarlardan satın alınması istenmiş, fakat Fransız tüccarların, bez karşılığında para yerine gomanalık tel taleb etmeleri üzerine, tel temininin güçlüğü ileri sürülerek vazgeçilip bezin Boğazhisarı'ndan alınması için Kapudan Paşa'ya emir verilmişti *(MAD.* 4875, s.65).

[697] Bu kadılıklar, avârız-hânelerine göre yelkenlik bez için ocaklık ayrılmışlardı *(MAD.*5717, s.74; *MAD.*7408, s.4; *MAD.*1709, s.25; KK.2587, vr.20b; *MAD.* 3832, s.70; *MAD.*3835, s.109; *MAD.*2787, s.86; *MAD.*9837, s.86; *MAD.*3810, s.91; *MAD.*4026, s.175; KK.2651, vr.41a-b; *MAD.*2505, s.80; *MAD.*2989, s.60; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b).

[698] Bu bölge kadılıklarına gönderilen hükümlerde, hazineden gönderilen para ile bezlerin hazırlatılması ve görevli olan çavuşlara teslimi isteniyordu *(MD.*III, s. 288/842; *MAD.*7534, s.104). Yine, İnebahtı mağlûbiyetinden sonra hazırlanan donanma için 979 (1572) senesinde, istenen 200.000 zirâ yelken bezine 120.000 zira daha ilâve edilmesinden, ihtiyacın hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır *(MD.*XVI, s. 256/500).

[699] XVII. asrın ilk yarısında İğriboz civarına havâle edilen yelkenlik bez mikdarı farklıydı. Meselâ, 1016 (1607-8)'da 27.000 zirâ *(MAD.*5717, s.74), 1025 (1616)'de 33.320 zirâ *(MAD.*7408, s.4), 1046 (1636-7)'da 24.400 zira *(MAD.*3775, s.2), 1050 (1640-1)'de 34.400 zirâ (KK.2587, vr.20b) yelkenlik bez istenmişti.

[700] Bu mikdar umûmiyetle muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Meselâ, 1052/1642 *(MAD.*6415, s.8), 1054/1644 *(MAD.*1709, s.25), 1057/1647 *(MAD.*3832, s.71), 1059/1649 *(MAD.*3835, s.109), 1066/1655-6 *(MAD.*9837, s.86,137) senelerinde aynı idi.

mikdâra "zimmiyân-ı nefs-i Atina"dan alınan 10.500 zirâlık yelken bezi ilâve edilerek 50.500 zirâa ulaşmıştı[701].

Ocaklık bölgelerden 1050 (1640-1) senesine kadar, her avârız-hânesinden 10'ar zirâ[702], 1054-1059 (1644-1649) arasında 16,5'ar zirâ,[703] 1060-1067 (1650-1657) arasında ise, 17'şer zirâ[704] yelkenlik bez istenmişti.

Ancak, 1073 (1662-63) senesinden itibâren, bu bölgeden gönderilen yelken bezlerinin seyrek ve işe yaramadığı belirtilerek, yalnız bedellerinin toplanması ve Gelibolu taraflarından satın alınması yoluna gidilmişti[705].

Gelibolu ocaklığında olduğu gibi İğriboz ocaklık yelken bezi mikdarının ihtiyacı karşılamadığı zamanlarda da satın alınma cihetine gidiliyordu. Nitekim, 1067 (1656-57) senesinde ocaklık mikdara ilâve olarak 30.000 zirâ yelken bezi satın alınması ve ücretinin İğriboz ve Yenişehir'e ait "tabhiyye akçesi"nden ödenmesi istenmişti[706]. Yelken bezinin hazırlatılmasından o bölgedeki ilgili kazaların kadıları sorumlu idi[707].

c. Mısır Eyâleti: Kâtib Çelebi'ye göre, Mısır'da işlenen yelken bezi alaca ve oldukça güzel olmasına rağmen İstanbul'a nadir gelmektedir[708].

Mühimme defterlerindeki bazı hükümler, XVI. yüzyılda Mısır'dan yelken bezi istendiğini göstermektedir. Meselâ, 967 (1560) senesinde Tersâne-i Âmire'ye lüzûmlu yelken bezinin temini Mısır beylerbeyisi ve nâzır-ı emvâlinden istenmişti[709]. Yine 992 (1584)'de de, 2000 top yelken bezi gönderilmesi için Mısır beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya emir gönderilmişti[710]. XVII. asırda Tersâne-i Âmire

[701] Bu mikdar 1084 (1673-4) senesine kadar değişmemiştir *(MAD.* 2989, s.60; *MAD.* 9837, s.86; *MAD.*3810, s.91; *MAD.*22249, s.241; *MAD.*2505, s.80; KK.2651, vr.41b).

[702] 1016/1607-8 *(MAD.*5717, s.74), 1025/1616 *(MAD.*7408, s.4), 1046/1636-7 *(MAD.*3775, s.2), 1050/1640-1 (KK.2587, vr.20b).

[703] 1054/1644 *(MAD.*1709, s.25), 1057/1647 *(MAD.*3832, s.71), 1059/1649 *(MAD.*3835, s.109).

[704] 1060/1650 *(MAD.*2787, s. 86), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.91).

[705] Bu tarihten îtibaren 10.500 zirâlık Atina zimmîlerinden alınan maktû bezden başka, diğer 40.000 zirâlık yelken bezi yerine akçe toplanmış ve bununla Gelibolu taraflarından yelken bezi satın alınmıştır *(MAD.*215, vr.2b; KK.2651, vr.41a; *MAD.*2505, s.80; *MAD.*9480, s.136). Barkan tarafından neşredilen 1070-1071 (1660-1661) tarihli bütçede yer alan Tersâne-i Âmire'ye ait ocaklık mühimmat arasında yalnız Atina'dan gönderilen 10.500 zirâ'lık tente bezinin zikredilmesinin (Barkan, *1070-1071,* s.336) sebebi, diğer 40.000 zirâ yelken bezinin Gelibolu'dan alınmaya başlamasından olmalıdır.

[706] 3 Muharrem 1067/22 Ekim 1656 (*MAD.*9837, s.137) ve 14 Muharrem 1067/2 Kasım 1656 *(MAD.*4688, s.155) tarihlerinde İğriboz ve Livadya kadıları ile İğriboz Beyine ve Yeniçeri Serdarına hüküm gönderilmişti.

[707] Tersâne-i Âmire Emini tarafından bildirilen mikdara göre, yelken bezi hazırlatmaları için kadılıklara gönderilen bazı hükümler için bk. not 706.

[708] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b-71a. Mısır'dan yelken bezi temin edildiği konusunda ayrıca bk. Rycaut, *aynı eser,* s.213.

[709] *MD.*III, s.226/633, s. 325/952.

[710] *MD.*LIII, s. 153/448.

için Mısır'dan istenen yelken bezi düzenli bir hal almış ve ikinci yarısına doğru her sene 2000 top yelken bezi ocaklık tahsis edilmişti[711]. Mısır'daki bezler, diğer ocaklık olan mühimmât[712] ile birlikte nakliyenin yapıldığı İskenderiye ve Reşid iskelelerinden gemilere yüklenerek Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi. Nitekim 1064 (1654) senesinde bu nakliye için 77 gemi kullanılmıştı[713].

XVI. yüzyılda yelken bezi istenen bir diğer bölge Haleb idi. 967 (1560) senesinde Arab Defterdârı'na, Tersâne-i Âmire için Haleb'de hazırlanan yelken bezlerini develerle Adana'ya göndermesi ve oradan da Pîrî Paşa'nın tahsis edeceği develerle İstanbul'a yollaması emredilmişti[714].

d. Ege Bölgesi: Tersâne-i Âmire için yelken ve tente bezi temin edilen bir diğer bölge de Ege'deki Saruhan ve Menteşe sancaklarındaki bazı kadılıklardır.

Saruhan sancağındaki kadılıklara gönderilen Cemâziyelâhır 973 (Ocak 1566) tarihli bir hükümde, Tersâne-i Âmire'deki kadırgalar için masrafları o bölgedeki mukataa gelirlerinden karşılanmak üzere 5000 top yelken bezi ve 400 top tente bezi istenmekteydi[715]. 979 (1571) senesinde de Menteşe sancağındaki kadılıklara yelken bezi temini için hükümler gönderilmekteydi[716].

XVII. yüzyılda aynı yerlerden yelken ve tente bezi alınmaya devam edilmiştir. Bezleri oldukça ünlü olan Menemen[717] ve civarından 1031 (1621-22) senesinde 26.119 zirâ[718], 1052-57 (1642-47) arasında[719] 2000 kıt'a bez alınmıştı.Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan bu bezlerin yabancı tüccarlara satılması kesinlikle yasaklanmıştı[720]. Ege bölgesinden temin edilen yelken ve tente bezleri

[711] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.11) ve 1057/1647 (*MAD.*7179, s.110) senelerine ait avârız defterinde 2000 top olarak kaydedilmiştir. 1064(1654) senesi istisna edilirse (1000 top, *MAD.*4688, s.26-7), asrın sonlarına kadar ilgili kayıdlarda aynı mikdar görülmektedir. Meselâ, 1061/1651 (*MAD.*1815, s.124), 1065/1655 (*MAD.*4713, s.82), 1066/1655-6 (*MAD.*4688, s.155), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.87), 1071/1660-1 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071,* s.336), 1077/1666-7 (*MAD.*95. s.25) ve 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175) senelerinde mikdar değişmemiştir. Ancak 1107(1695-6) senesinde 6000 kıt'a bezin ocaklık olduğu kaydedilmektedir (*MD.*CVIII, s. 52/1).

[712] Bu mühimmât arasında yer alan üstüpü, bezir yağı ve ispavlu hakkında, ilgili kısımda bilgi verilmiştir.

[713] *MAD.*4688, s.26-27

[714] Arab defterdârına ve Pîrî Paşa'ya yelken bezlerini süratle nakletmeleri için hükümler gönderilmişti (*MD.*III, s. 277/808-9).

[715] *MD.*V, s. 293/758. Aynı tarihli diğer bir hükümde de yine Saruhan sancağındaki kadılıklardan 2000 filori ile 150.000 zirâ yelken bezi istenmiştir (*MD.*V, s. 288/743).

[716] Menteşe sancağı nazırı Tahir'e gönderilen hükümde bu husûs zikredilmektedir (*MD.*X, 172/258). Yine Menteşe sancağına tâbi Mazun ve Kestel kazalarından 946 (1539)'da 17.600 zirâ (*MAD.*523, s.343), Seravulus'dan 947(1540)'de 29.730 zirâ (a.g.d., s.342) yelken bezi satın alınmıştı.

[717] XVII. yüzyılda gemiler için lüzûmlu bezlerin Menemen'de dokunduğu konusunda bk. *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[718] *MAD.*2917, s.21.

[719] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.14), 1057/1647 (*MAD.*7179, s.110). Yelken bezine olan ihtiyaç giderek arttığı halde o senede Menemen'den satın alınan mikdarın azalması, bezlerin başka yerlerden temin edildiği ihtimâlini düşündürmektedir.

[720] İzmir, Menemen, Tarhala, Akhisar ve Gördük kadılarına gönderilen Safer 975(Ağustos 1567) tarihli hüküm: *MD.*VII, s. 21/72.

deniz yoluyla bilhassa İzmir'den yapılan nakliye ile Tersâne-i Âmire'ye ulaştırılıyordu[721].

e. Benefşe Kazası: XVII. asırda yalnız Kapudan Paşa baştardası için yelken bezi ocaklığı olan bir bölge, Mora'ya tâbi Benefşe'dir. Avârız defterlerindeki maktûât arasında asrın ikinci yarısına doğru rastladığımız Benefşe'ye bağlı Vizendoma? köyü her sene 30 avârız-hânesi karşılığında 2500 zirâ (5000 çûb) yelken bezi için Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tahsis edilmişti [722]. Ancak, 1087 (1676) [723] ve 1101 (1689-90) [724] senelerinde bez yerine bedel alındığı, hâne başına 443 akçe istendiği görülmektedir.

f. Kıbrıs Eyâleti: Yelken ve tente bezlerinden başka, Tersâne-i Âmire'deki esirler için giyecek gömlek yapımında kullanılmak üzere de kirpas gerekiyordu. Kıbrıs'dan istenen gömleklik kirpas, XVII. asırda Tersâne-i Âmire'deki esirlerin ve mücrimlerin giyecek ihtiyacını karşılıyordu. Kıbrıs'ın fetih sonrasına ait bütçesinde buna rastlandığı gibi [725], 993 (1585) senesinde zirâı 7 akçeden 33.228 zirâ [726], 1052-1079 (1642-1669) seneleri arasında [727], her sene için zirâı 5 akçeden 40.000 zirâ "kirpas-ı pîrehen"i hazırlamaları Kıbrıs beylerbeyisi ve kadısından istenmekteydi. Kirpasa ödenecek para ise, Kıbrıs'ın cizye-i gebrân gelirlerinden tahsis edilmekteydi

Tersâne-i Âmire için bez satın alınan diğer yerler arasında Diyarbekir[728] ile kirpası, kadırgaların çadır[729] denilen kış tentelerinin imâlinde kullanılan Soma'yı[730] saymak mümkündür. Nitekim, 1073 (1662-63) senesinde kadırgalar için 2000 top Soma kirpası istenmiş ve bedeli 1072 (1661-62) senesine ait Biga kürekçi bedellerinden ödenmesi bildirilmişti[731].

6. *Tente*

Kadırga türü gemilerde, asker barındıracak özel yerler olmadığından gece gündüz güvertede durmak mecbûriyetinde olan askeri güneş, yağmur ve soğuktan

[721] Imber, *A.g.m,* s.232.

[722] 1058/1648 *(MAD.*3835, s.111), 1060/1650 *(MAD.*2787, s.89), 1067/1656-7 *(MAD.*3810, s.94), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42b), 1087/1676 *(MAD.*3830, s.87), 1101/1689-90 *(MAD.*9480, s.138) ve 1105/1693-4 *(MAD.*2987, s.128) senelerinde bu mikdar değişmemiştir.

[723] *MAD.*3830, s.87.

[724] *MAD.* 9480, s.138.

[725] Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler,* IV/7-8, Ankara 1967,s.26.

[726] *MAD.*852,14.

[727] 1052/1642 *(MAD.* 6415,s.11-2), 1057/1647 (*MAD.* 7179, s.112), 1065/1655 (*MAD.*4713,s.82), 1073/1662-3 *(MAD.*215, vr.5a), 1074/1663-4 *(MD.* XCIV,25/112), 1077/1666-7 *(MAD.* 95, s.25), 1078/1667-8 *(MAD.* 4026,s.175), 1079/1668-9 *(MAD.*4445,s.172).

[728] KK. 5657, s.12; *MAD.*4876, s.74.

[729] Karayazgan, *Denizci Sözlüğü,* s.22.

[730] KK. 5657, s.12. Soma kirpasının elbise ve çadır îmalinde kullanıldığına dâir ayrıca bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre, s.569.*

[731] *MAD.* 215,vr.6b.

korumak maksadıyla güverteler üstüne yelken bezinden yapılmış tenteler gerilirdi[732].

Bir kadırgada iki tente bulunmaktaydı. Bir tentenin yapımında bir topu 15 zirâ olan 65 top kalın bez kullanılırdı[733]. Yağmurlu havalarda iki tente birbiri üzerine çekilirdi[734].

Tentelerin her yıl biri değiştirilip, yerine yenisi verilmekte ve eskisi mahzene alınmaktaydı[735]. Ancak, sadece dört baştardaya her sene iki yeni tente veriliyordu[736].Tentelerin bu şekilde yenilenmesi hakkındaki kanun, XVII. yüzyılın başlarında kapudân-ı deryâ olan Çelebi/Güzelce Ali Paşa zamanında[737] gerçekleşmiş ve asrın sonlarına kadar değiştirilmeden devam etmiştir[738].

7. Yelken

Direklere, çubuklara veya bunlara bağlı serenlere açılan ve yüzlerine çarpan rüzgârın tesiriyle gemiyi yürüten bezlere yelken denilirdi[739].

Bir kadırgada üçü üçgen, biri dörtgen 4 yelken kullanılırdı. Üçgen yelkenlerden cankurtaran denilen büyük yelken, kumda gemiyi yukarı kaldırmaya yarıyordu. 1400 zirâ bezden yapılan cankurtaran yelkeni 75 yaprak idi[740]. Her zaman kullanılabilen orta yelken için 1200 zirâ bez gerekiyordu. Fırtınada açılan ve borda da denilen küçük yelken 800 zirâ bezden[741], dörtgen biçimindeki tirinkete yelkeni ise, 600 zirâ bezden imâl edilmekteydi[742]. Bir kadırga yelkeni üç-dört yılda bir yenilenmekteydi[743].

Kalyonların zuhûrundan sonra yelken çeşidlerinde de değişiklik oldu. Bir kalyonda kullanılan yelken çeşidleri; mayıstra, tirinkete, mancana, gabya,

[732] Gürçay, *Gemici Dili,* s.378; Şükrî, *Esfâr,* s.178.

[733] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[734] *Aynı yer.*

[735] *MAD.* 9853,s.24; *MAD.* 4043, s.192; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b.

[736] *MAD.*9853, s.24; *MAD.*4043, s.192. Zikredilen dört baştarda şunlardır:Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emini'ne ait baştardalar.

[737] Çelebi/Güzelce Ali Paşa, iki def'a kapudan-ı deryâhk görevine gelmiştir. Birincisi, 1026 (1617), ikincisi, 1027-1029 (1618-6) yıllarına rastlar *(Tuhfetü'l-kibâr, vr.65a;* Danişmend, *Kronoloji,* V, 186-7).

[738] 1087 (1676) senesinde kadırgalar için ikişer tente yenilenmek istendiğinde, devlet tarafından buna karşı çıkılmış ve Ali Paşa'nın kapudan-ı deryâlığı sırasında tesbit edildiği şekilde tente verilmesi, yenileme esaslarında bir değişiklik yapılmaması Kapudan-ı deryâ Seydî-zâde Mehmed Paşa'ya gönderilen 20 Safer 1087 (4 Mayıs 1676) tarihli fermanla emredilmişti *(MAD.*9853, s.24; *MAD.*4043, s.192).

[739] Gürçay, Gemici Dili, s.414; *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.339.

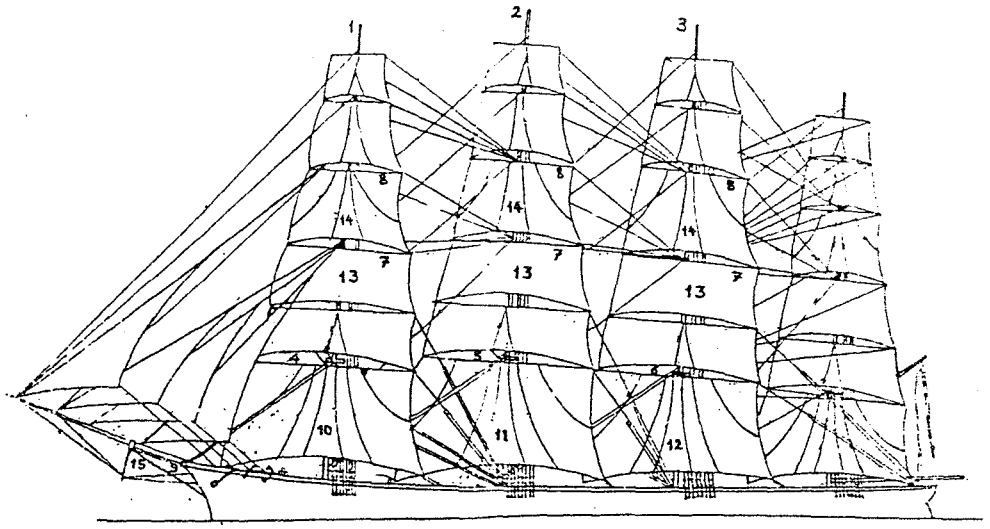
[740] Bu yelken Kapudan-ı deryâ Çelebi Ali Paşa zamanında lüzûmsuz görülerek kaldırılmıştı *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.70b).

[741] *Aynı yer.*

[742] *Aynı yer.*

[743] *Aynı yer.*

Yelkenli Bir Gemideki Direk, Seren ve Yelkenler

1 Pruva direği
2 Grandi direği
3 Mancana direği
4 Tirinkete sereni
5 Mayıstra sereni
6 Mancana sereni
7 Gabya sereni
8 Babafingo serini
9 Cıvadora sereni
10 Tirinkete yelkeni
11 Mayıstra yelkeni
12 Mancana yelkeni
13 Gabya yelkeni
14 Babafingo yelkeni
15 Cıvadora yelkeni

babafingo, cıvadora ve alborta idi[744]. Grandi direğinin en altında bulunan ve ait olduğu direkteki yelkenlerin en uzunu olan yelkene mayıstra[745], geminin pruva direğinin birinci serenine bağlanan yelkene tirinkete[746], mancana direğinin birinci serenine ait olup, fırtınalı havalarda kullanılan yelkene mancana[747], gabya serenleri üzerine açılan yelkenlere gabya[748], babafingo serenleri üzerindeki yelkene babafingo[749], gemilerin baş taraflarından eğik olarak uzatılan ve pruva direği ile çubuklarının yuvalarına bağlanan serene ait yelkene cıvadora[750] yelkeni denirdi.

8. Boğası

Pamuk ipliğinden dokunan ve ekseriyetle astar olarak kullanılan bir çeşid bez olan boğası[751], Tersâne-i Âmire'de Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethuda ve Emini'nin baştardalarına ait bayraklarda, bu gemilerle yine aynı zevâta ait divanhâne ve odalarının döşemelerinde, Padişah ve Kapudan Paşa'nın kayıklarında kullanılmaktaydı[752].

Boğasının beyazı olduğu gibi renklileri de vardı. Donanmada kullanılanlar beyaz, kırmızı ve mavi idi[753]. Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde boğası satın alınmasına sık rastlanmaktadır. Ancak, alınan boğası mikdarı pek fazla değildir. Meselâ, 1031 (1621-22)'de 2 kıt^{c}a[754], 1054 (1644)'de 14 kıt^{c}a[755], 1063(1653)'de 6 top[756] ve 1110 (1689-99)'da 3 top[757] idi. XVII. yüzyılda boğası fiatları renklerine göre değişmekteydi. 1063 (1653)'de kırmızı boğasının topu 150

[744] *MAD.*4875, s.72; *MAD.* 4876, vr.33a. Bu yelkenlerin bezleri ile alâkalı olarak bk.Kirpas Kısmı.

[745] Gürçay *Gemici Dili,* s. 287; *Lingua Franca,* s. 282-3. mad. 379 Grandi direği, gemilerin baştan ikinci direğidir (Gürçay, *Gemici Dili,* s.183).

[746] *Tuhfetü'l-kibâr,* (Gökyay neşri), s.334; *Lingua Franca,* s.446-7, mad.673. Pruva direği, gemilerin baştan birinci direğidir (Gürçay, *Gemici Dili,* s.325).

[747] Mancana direği, bir geminin üçüncü direğidir. Bu direğe mizana direği de denir (*Lingua Franca,* s.303-4, mad.417). *Gemici Dili*'nde (s.295), sadece mizana direği olarak geçtiği halde, vesikalarda "mancana" şeklinde kaydedilmektedir *(MAD.*4875, s.72; *MAD.*6572, s.69).

[748] Kalyonda, ana direkler üzerine sürülen çubuklara gabya çubuğu, bu çubuklar üzerine kaldırılan serenlere gabya sereni denir(Gürçay, *Gemici Dili,* s.176; *Lingua Franca,* s.236-7, mad.315).

[749] Direklerin güverteden îtibâren üçüncü parçalarına babafingo çubuğu, buna bağlanan yatay serene babafingo sereni denir (Gürçay, *Gemici Dili,* s.35; *Lingua Franca,* s.332, mad.464).

[750] Gürçay, Gemici Dili, s.91.

[751] Barkan, *Tereke Defterleri,* s.473; Kütükoğlu *Narh(1640)* s.343.

[752] Kayıdlarda boğasının nerelerde kullanıldığı "berây-ı mühimmât-ı elviye-i baştarda-i hazret-i paşa", "berây-ı döşeme-i dîvanhâne-i kethudâ bey" vb. şekillerde geçmektedir *(MAD.*2917, s.21; *MAD.*979, s.22; *MAD.*1572, s.8).

[753] *MAD.*968, s.25-6; KK.5657, s.12.

[754] *MAD.*2917, s.21.

[755] *MAD.*1572, s.8.

[756] *MAD.*968, s.25.

[757] KK.5657, s.12.

akçe, mavisinin topu 110 akçe idi[758]. 1110 (1698-99)'da ise, mavi boğasının topunun 160 akçeye yükseldiği görülmektedir[759].

9. Tafta

Tafta, elbise ve bazı döşemelerde kullanılan sık dokunmuş, parlak iplikli bir kumaştır[760]. Yelken bezi olan taftalarla[761], flandra denen, savaş gemilerinin grandi direklerine çekilen ensiz ve uzun şerit sancakların bezi olan taftaların[762] telleri birkaç kat bükülmek sûretiyle istenilen kalınlıkta dokunmaktaydı[763]. Bayrak ve flandralarda kullanılan taftaya "tafta-i Şam" denilmekteydi.

Osmanlı donanmasının ihtiyacı olan ipekli kumaşlar, bilhassa taftalar Bursa'dan tedarik ediliyordu[764]. Nitekim 963 (1555) senesinde Bursa'dan değişik fiatlarla 26.959 akçe tutarında 1697 zira[765]; 1012 (1603)'de ise sadece 600 zirâ tafta satın alınmıştı[766].

XVII. asrın ortalarında kadırga flandralığı için 1000 zirâ taftanın Bursa'dan ocaklık olarak ayrıldığı tesbit edilmektedir[767]. Tersâne-i Âmire ocaklığı olan taftaya ödenecek para ise, Bursa pazarından alınan bac gelirlerinden tahsis edilmekteydi[768]. Ocaklık harici satın alınan tafta-i Şam, tüccarlardan temin ediliyordu. Bu maksadla, 1040 (1630-31)'da 264 çûb[769], 1063 (1653)'de 770 zirâ[770] Şam taftası alınmıştı. Şam taftasının fiatlarına gelince, 1031(1621-2)'de topu 100 akçe[771], 1040 (1630-31)'da 120 akçe[772], 1062 (1652)'de zirâı 55 akçe[773], 1063 (1653)'de 52 akçe[774] idi.

[758] *MAD.*968, s.25-6.
[759] KK.5657, s.12,
[760] Barkan, *Tereke Defterleri,* s.478.
[761] Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik,* İstanbul 1960, s.55.
[762] *Tuhfetü'l-kibar, (Gökyay neşri),* sözlük, s.308.
[763] Dalsar, *İpekçilik,* s.55.
[764] *Aynı yer.*
[765] Dalsar, *İpekçilik,* s.229.
[766] Dalsar, *İpekçilik,* s.232.
[767] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.26), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.176) ve 1085/1674 (*MAD.*4042, s.68) senelerinde bu mikdar aynı idi.
[768] 1085 (1674)'de bu mikdar 40.000 akçe idi (*MAD.*4042,s.68). 7 Safer 1052 (7 Mayıs 1642)'de Bursa Kadısına gönderilen hükümde, paranın harc-ı hassa tarafından ödenmesi emredilmişti(*MAD.*6415, s.26).
[769] *MAD.*979, s.21.
[770] *MAD.*968, s.25.
[771] *MAD.*2917, s.21.
[772] *MAD.*979, s.21.
[773] *MAD.*967, s.26.
[774] *MAD.*968, s.25.

10. Keneviçe

Çuval, minder yüzü vs. yapılan, kalın ve seyrek dokunmuş kenevir bezine keneviçe deniliyordu.[775]. Tersâne-i Âmire için alınan keneviçe ise, esirlerin elbiseleriyle[776] gemilerin döşenmesinde[777] kullanılıyordu.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda keneviçe, bilhassa Boğdan'dan temin edilmekte, ihtiyaç halinde de tüccarlardan satın alınmaktaydı. Her sene Boğdan civarından masrafları Boğdan voyvodalık gelirlerinden ödenmek şartıyla 500 ilâ 1000 çûb keneviçe Tersâne-i Âmire'ye ocaklık tayin edilmişti[778]. Boğdan haricinde Ege bölgesinden de keneviçe temin edildiği oluyordu. Meselâ, 1057(1647) senesinde Aydın ve Saruhan civarından 1000 çûb keneviçe alınmış ve bedeli o bölgenin muhassıllık gelirlerinden ödenmişti[779]. Satın alınan keneviçenin bedelleri ise hazineden ödeniyordu[780].

Tersâne-i Âmire'de kullanılan "keneviçe-i Boğdan" ve "keneviçe-i Efrenc" keneviçelerinin iki ayrı kalitede olduğu fiatlarından anlaşılmaktadır. Nitekim, Boğdan keneviçesinin 993 (1585)'de bir çûbu 90 akçe[781], 1055 (1645)'de 200 akçe[782], 1073 (1662-63)'de 240 akçe[783] idi. Keneviçe-i Efrenc'in ise, 1031 (1621-22)'de bir çûb'u 10-14 akçe[784], 1040 (1630-31)'da 12-13 akçe[785] ve 1054 (1644)'de 12-14 akçe[786] ile satın alınmıştı.

[775] Kütükoğlu, *Narh (1640)* s. 352; Mine Esiner Özen,"Türkçe'de Kumaş Adları", *TD*, 33, İstanbul 1982, s.320. Kelime ikinci makalede, kanaviçe şeklindedir.

[776] Keneviçe'nin esirlerin hangi çeşid elbiselerinde kullanıldığı belli değildir *(MAD.*5806, s.320).

[777] *MAD.*2917, s.21; *MAD.*979, s.22; *MAD.*967, s.22.

[778] Ocaklık keneviçe mikdarı 1052/1642 *(MAD.*6415, s.7), 1057/1647 *(MAD.*7179, s.110), 1070-2/1660-2 (*MAD.*215, vr.8b) senelerinde 500 çûb olduğu halde, 1058/1648 *(MAD.*7179, s.113). 1069/1658-9 (*MAD.* 4880, s.176), 1077/1666-7 (*MAD.*95, s.25) senelerinde 1000 çûb idi. 1079-1080 (1669-1670) senesine ait merkezî devlet bütçesinin Boğdan'a ait gelirlerinden 75.000 akçe ile de Tersâne-i Amire'ye keneviçe temin edilmişti (Barkan, *1079-1080*, s.254).

[779] *MAD.*7179, s.111.

[780] 993 (1585) senesinde 500 çûb keneviçe-i Boğdan'a 45.000 akçe *(MAD.*852, s.12), 1031 (1621-2)'de 9675 çûb keneviçe-i efrence 132.050 akçe *(MAD.*2917, s.21), 1040 (1630-1)'da 4033 çûb keneviçe-i efrence 51.830 akçe *(MAD.*979, s.22), 1054 (1644)'de 900 çûb keneviçe-i efrence 11.400 akçe *(MAD.*1572, s.6), 1055 (1645)'de 320 çûb keneviçe-i Boğdan'a 64.000 akçe (AE-İbrahim nr. 168), 1062 (1652)'de mikdarı belirsiz keneviçe-i efrence 291.980 akçe *(MAD.*967, s.22-3) Hazineden ödenmiştir. 1062 (1652) senesinde keneviçeye olan ihtiyacın bu derece artışı, o sene içinde yeniden inşa edilen gemi sayısındaki artıştan kaynaklanmıştır. Nitekim, o sene Tersâne-i Âmire'de iki kalyon, üç baştarda ve dokuz kadırganın yeniden inşası yanında 31 gemi (baştarda, kadırga, kalyata) de tamir edilmiştir *(MAD.*967, s.30-3).

[781] *MAD.*852, s.12.

[782] AE-İbrahim, nr.168.

[783] *MAD.*215, vr.8b.

[784] *MAD.*2917, s.21.

[785] *MAD.*979, s.22.

[786] *MAD.*1572, s.6-7.

11. Çuka (Çuha)

Bir cins yünlü kumaş çeşidi olan çuka[787] asker kıyafetlerinde kullanıldığı gibi[788], donanma gemilerinin kış örtülerinde ve döşemelerinde de kullanmaktaydı[789]. Kâtib Çelebi'ye göre, kadırgaların çadır denilen kış örtüsü beylik çukadan yapılıyordu[790].

Tersâne-i Âmire'deki gemiler için, ihtiyaç olan çuka çeşidleri arasında bilhassa Selânik çukası ile Londra çukasını ve onun Hollandalılar tarafından taklid edilmiş şekli olan londrine çukayı sayabiliriz[791]. Çukanın 60 ve 70 çile[792] kalitesindeki çeşidleri yanında kırmızı, yeşil ve lâciverd renklileri ile londra ve londrine çukaların ayrıca kırmızılarının da kullanıldığı görülmektedir.

Tersâne-i Âmire için en makbul ve kullanışlı çuka, Selânik çukası idi[793]. XVI. yüzyılda gemiler için Selânik'den çuka satın alındığı gibi[794], XVII. yüzyılda da çeşidli cinste çuka aynı bölgeden temin ediliyordu.

Dokunuş şekli, rengi ve kullanılan yün mikdarıyla kalitelerinde farklılıklar olan çuka çeşidlerinin hangisinin, hangi gemilerde ve gemilerin nerelerinde kullanıldığını kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir. Ancak, Kapudan Paşa baştardasıyla, Tersâne-i Âmire Kethudasına ait baştardada ve Sadrıâzama ait kayıkla Kapudan Paşa'nm kayığında döşenen çukaların fiatlarından, aralarında fark olduğu anlaşılmakta ve çukanın herkesin mertebesine göre gemilerde kullanıldığı görülmektedir.

[787] Koçu, *Giyim-Kuşam,* s.82.

[788] Çuka, XVI. asra ait vesikalarda, devlet merkezindeki ordu birliklerine ve yeniçerilere kışlık elbise olarak dağıtılıyordu. Yeniçerilere verilen çukanın çeşid, mikdar ve fiatları ile alâkalı olarak bk. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *GAAD,* 2-3, İstanbul 1974, s.417. 1826'da kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kışlık elbiselerinde de çuka kullanıldığı konusunda bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre,* s.544-550.

[789] Tersâne-i Âmire için istenen çukanın nerelerde kullanıldığı vesikalarda; "beray-ı mühimmât-ı haymehâ-i baştarda-i Kapudan Paşa ve Emin", "berây-ı döşeme-i baştarda-i kethudâ-i Tersâne-i Âmire" ve benzeri şekillerde geçmektedir (*MAD.*2917, s.21; *MAD.*979, s.21; *MAD.*1572, s.8; *MAD.*967, s.74; *MAD.*968, s.25).

[790] Bir kadırganın kış örtüsüne 70 zirâ çuka sarfediliyordu (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a).

[791] Avrupa menşe'li çukalar hakkında daha geniş malûmat için bk. Kütükoğlu, *Narh (1640),* s.59-60.

[792] Dokumacılıkta her tarakta bulunan 40 dişe bir çile adı verilmekte, çile sayısı ise kumaşın sık veya seyrek dokunmuş olduğunu göstermekteydi (Kütükoğlu, *Narh*(1640), s.60-61).

[793] Yeniçeri teşkilâtının çuka ihtiyacı da Selânik'ten temin edilmekteydi. Selânik'teki çuka dokumacıları, XV. asrın sonlarında İspanya ve Portekiz'den sürüldükten sonra Osmanlı topraklarına sığınan ve bilhassa Selânik'e yerleşen, yünlü dokumacılık tekniğine vâkıf yahudilerden müteşekkil idi (Sahillioğlu, *Çuha Muhasebesi,* s.417-9). Bazı kayıdlar da, 933-4/1527-8 (İE-Bah.nr.140, s.9) 936/1530 (İE-Bah.nr.2) ve 993/1585 (*MAD.* 852, s.17) senelerinde Selânik çukasının yahudilerden satın alındığını göstermektedir.

[794] XVI. asra ait Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde, Tersâne-i Âmire için Selânik çukası alındığı kayıdlıdır. 933-4(1527-8)'de 21 zirâ (İE-Bah.nr. 140, s.9), 936(1530)'da 444 zirâ (İE-Bah.nr.2) ve 993(1585)'de 300 çûb (*MAD.*852, s.17) çuka alınmıştır.

Kadırgaların kış örtüleri için her yıl 2000 zirâ sobraman Selânik çukası Tersâne-i Âmire'ye ocaklık bağlanmıştı[795].

Ocaklık çukanın ihtiyaca kâfî gelmediği ve gerektiğinde satın alındığı görülmektedir. Nitekim, 1031 (1621-22)'de 4447,5 çûb[796], 1057(1647)'de 4000 çûb[797] ve 1058(1648)'de 6000 çûb[798] çuka alınmıştı. Selânik çukasının zirâ 936 (1530)'da 15 akçe[799], 993 (1585)'de 70 akçe[800], 1062 (1652)'de 50 akçe[801] idi. Çukanın temini ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi ile Selânik kadısı ve Selânik'de bulunan çuka emini vazifeli idi.[802]

12. Yelken Dikiş İğnesi (Sûzen-i Bâbdân)

Yelken dikiş iğnesi, yelken dikiminde kullanılmak maksadıyla gemilerde dahi bulunduruluyordu. Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olarak 933-34 (1527-28) senesinde 5000 aded[803], 1031(1621-22)'de 20.000 aded[804] ve 1110(1698-99)'da 2935 aded[805] yelken iğnesi satın alınmıştı. Gemilere verilen mühimmât arasında her kadırga için 100 aded[806], her kalyon için 150 aded[807] yelken iğnesi bulunuyordu. Yelken iğnesinin fiatına gelince; 933-34 (1527-28)'de 20 adedi bir akçe[808], 1031 (1621-22)'de 2 adedi bir akçe[809] ve 1110 (1698-1699)'da 1 adedi 1,5 akçe[810] idi. Diğer iğne çeşidleri ise, sûzen-i çuvaldız, sûzen-i hartûc, sûzen-i aba vs. idi[811].

[795] 1052/1642 (*MAD.*6415, s.15), 1061/1651 (*MAD.*1815, s.124), 1065/1655 (*MAD.*4713, s.82) ve 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.176) senelerinde ocaklık çuka 2000 çûb idi. Bu mikdar daha sonraki senelerde 2000 zirâ olarak ifâde edilmiştir. 1071/1661 (*MAD.*22249, s.240; Barkan, *1070-1071*, s.336), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.2a), 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175), 1087/1676 (*MAD.*9853, s.95; (*MAD.*4043, s.192) ve 1089/1678 (*MAD.*2832, s.176) senelerinde ocaklık Selânik çukasının mikdarında değişme olmamıştır.

[796] *MAD.*2917, s.21.

[797] *MAD.*7179, s.112.

[798] 6000 çûb'luk çukanın 3000'i kırmızı, 3000'i lâciverd idi (*MAD.*7179, s.113).

[799] İE-Bah.nr.2.

[800] *MAD.*852, s.17.

[801] *MAD.*967, s.24.

[802] Bu konuda, 8 Cemâziyelevvel 1073/19 Aralık 1662 (*MAD.*215,vr.2a) ve Gurre-i Receb 1087/9 Eylül 1676 (*MAD.*9853, s.95) tarihlerinde Selânik Kadısına ve Çuka Eminine hükümler gönderilmiştir.

[803] İE-Bah.nr.140, s.9.

[804] *MAD.*2917, s.19.

[805] KK.5657, s.8

[806] 1084(1673-4) tarihli mühimmat listesi: *MAD.*2505, s.29.

[807] 1109(1697-8) tarihli mühimmat listesi: *MAD.*15658, s.29.

[808] İE-Bah.nr.140, s.9.

[809] *MAD.*2917, s. 19.

[810] KK.5657, s.8.

[811] *Aynı yer.*

13. Makara Dili (Zebân-ı Makara)

Kadırgalardaki yelkenleri rahatlıkla hareket ettirebilmek için mekik şeklindeki bir yuvanın içinde ve bir mil etrafında dönen yivli, küçük tekerlek biçiminde yapılan makaralar kullanılıyordu. Makaraların bu tekerleklerine de *dil* deniyordu[811a]. Kadırga malzemeleri arasında bulunan makara dili ekseriyetle Oniki divan, Amasra, Ulus, Ovayüzü, Yenice, Çarşamba, Perşembe, Hisarönü, Gocinos[812] ve Bartın[813] taraflarından temin ediliyordu

1069 (1658-59) senesinde Bartın'dan 12.000 aded makara dili satın alınmıştı[814]. Diğer bölgelerden alınan makara dillerinin mikdarı hakkında ilgili vesikalarda bilgi verilmediğinden ihtiyaca göre istendiği anlaşılmaktadır. Bir emin vasıtasıyla[815] tedarik edilen makara dilinden 1084 (1673-74)'de bir kadırgaya 52 aded veriliyordu[816]. 1031 (1621-22) senesinde bir makara dilinin fiatı 200 akçe idi[817].

C. Gemilerdeki Harb Malzemeleri

1. Barut

Top ve tüfek gibi ateşli silahlarda mermiyi fırlatmak için kullanılan yanıcı ve itici bir madde olan barut[818]; güherçile, odun kömürü ve kükürdün belirli oranlarda karışımından elde edilmekteydi[819].

Güherçile, İmparatorluk topraklarında bol mikdarda bulunduğundan temin edilen yerler arasında Mısır[820], Karaman[821], Kayseri[822], Niğde[823],Bor[824], Kırşehrî,

[811a] Gürçay, *Gemici Dili,* s.124,279.

[812] 1057/1647 (*MAD.*7179, s.110), 1061/1651 (*MAD.1815, s. 124); 1073/1662-3 (MAD.*215,vr.1b) ve 1078/1667-8 (*MAD.*4026, s.175) senelerinde bu bölgelerden makara dili istenmekteydi.

[813] 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.176), 1071-2/1660-1 (*MAD.*996, s.47) ve 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.29) senelerinde Bartın'dan makara dili temini için 12.000'er akçe ödenmişti.

[814] *MAD.*4880, s.176.

[815] 1071-2 (1660-1)'de Durmuş Beşe'ye (*MAD.*996, s.47) ve 1079 (1668-9)'da emin olan Mustafa Ağa'ya (*MAD.*4951, s.29) Bartın'dan makara dili temini için 12.000'er akçe ödenmişti.

[816] *MAD.*2505, s.122.

[817] 15 Safer 1031 (30 Aralık 1621) tarihinde 40 aded makara dili için Şaban Beşe'ye 8000 akçe verilmişti (*MAD.*2917, s.32).

[818] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.298; Gürçay, *Gemici Dili,* s.42. Barut kelimesinin ve ifade ettiği manânın târihi gelişimi için bk.G.S.Colin, "Bârud", *EI²* , I, London 1960, s.1055-7.

[819] Siyah barutun îmâlinde kullanılan formül: % 75 güherçile + % 12,5 kömür +% 12,5 kükürd idi. Bu malzeme hakkında, Ahmed Erdal, *Baruthâne-i Âmire, (İstanbul Baruthanesi),* Tarih Mezûniyet Tezi, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, Tarih Seminer Ktb.nr.3546, s.19-42'de tafsilâtlı bilgi bulunmaktadır.

[820] Zilhicce 972 (Temmuz 1565) tarihiyle Mısır Beylerbeyisine gönderilen hüküm: *MD.*VI, s. 605/1336, s. 661/1454.

[821] 979/1571-2) senesinde Karaman Beylerbeyisine ve kadılarına gönderilen hükümler: *MD.*XII, s. 317/652, s. 432/839, s. 434/841-3.

[822] Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Kayseriyye Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*XIV, s. 108/146.

[823] Muharrem 979 (Mayıs-Haziran 1571) tarihiyle Niğde Kadısına gönderilen hüküm:*MD.*XIV, s. 109/147.

[824] Gurre-i Cemâziyelevvel 1065 (9 Mart 1655)'de Karaman Hazinesi Defterdârı ve Barut Mübaşiri olan Murad'a gönderilen hükümde, bu sene Akdeniz'e çıkacak olan donanma için Bor

Aksaray, Lârende ve Malatya[825]yı, Suriye, Lübnan, Bağdad ve Basra[826]yı saymak mümkündür. Pek bol mikdarda bulunmayan kükürd ise, ekseriye Lût Gölü civarından ve Doğu Anadolu bölgesinden çıkartılıyordu[827].

XVII. yüzyılda donanma için lüzûmlu barut, İstanbul'daki[828] Kâğıdhâne ve Şehremini baruthânelerinden başka Selânik[829], İzmir ve Gelibolu baruthânelerinde de işleniyordu.

Kâğıdhane'deki baruthâne II. Bayezid zamanında inşa edilmiş, XVI. ve XVII. yüzyıllarda burada Tersâne-i Âmire için barut îmal edilmişti[830]. Osmanlı donanmasında kalyon inşasına hız verilmesinden sonra, kalyonlara barut temin etmek maksadıyla 1099(1688) senesinde Şehremini'nde yeni bir baruthâne tesis edilmiş[831], ancak bu baruthâne 1110(1698) senesindeki infilâkda yanmıştı[832]. İhtiyaç halinde barut temin edilen Selânik baruthânesi için Paşa, Köstendil ve Üsküb livalarından toplam 71.000 kıyye (yaklaşık 1616 kantar) güherçile ocaklık tayin edilmişti[833]. Tersâne-i Âmire'nin barut ocaklığı arasında yer alan İzmir Baruthânesinden her sene 2000 kantar barut temin ediliyordu[834].

İstanbul'daki baruthânelerin ve diğerlerinin ihtiyaca cevab vermediği veya herhangi bir sebeble faâliyetten uzak kaldığı zamanlarda bilhassa Gelibolu baruthânesi Tersâne-i Âmire ve donanma gemilerinin barutunu hazırlamak

---

kârhânesinde perdaht ettirilen barutun kira davarlarına yüklenerek İstanbul'a nakli ve Tersâne-i Âmire'ye teslimi emrediliyordu *(Bor Şer'*iyye *Sicili,* Bor, H.N.Yurdakul Ktb.nr.379 s. 80/2). Rebî'ülâhır 1090 (Mayıs 1679) tarihli bir fermanda ise, Karaman Baruthânelerinin kaldırıldığına temas edilmektedir *(Bor Şer'*iyye *Sicili,*nr.382 s. 55/3).

[825] Muharrem 979(Mayıs-Haziran 1571)'da bu kazaların kadılarına gönderilen hükümler: *MD.*XIV, s. 109-110/148-151.

[826] Barut ve güherçile temin edilen bölgeler için bk. Parry, *Harb Malzemesinin Kaynakları,* s.37-9.

[827] Parry, *a.g.m.,* s.38.

[828] XVII. asrın ilk yarısında İstanbul'da Kâğıdhâne, Macuncu Çarşısı, Atmeydanı, Unkapanı ve Cebehâne'de olmak üzere beş barut îmâlâthanesi vardı. (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* I, 560, 564).

[829] XVII. yüzyılda Selânik Baruthânesinde baruthâne emini, kethudâsı ve kâtibleri ile birlikte 300 Baruthâne neferi vardı. (M. Tayyib Gökbilgin, "Selânik", *İA,* X, İstanbul 1966, s.343). Selânik baruthânesi için ayrıca bk. Muzaffer Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi,* II, İstanbul 1956, s.116-7.

[830] Münir Aktepe, "Kâğıdhâne'ye Dâir Bâzı Bilgiler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s.338-9. Receb 979 (Kasım 1571)'da İstanbul Hassa Harc Emini'ne gönderilen hükümde, Kâğıdhane Baruthânesinde ayda 300 kantar barut îmâl edildiği zikredilmektedir (*MD.* XVI, s. 375/656).

[831] Erdoğan, *a.g.m,* s.121.

[832] *Aynı yer.* 14 Cemâziyelâhır 1110 (18 Aralık 1698)'da İstanbul Baruthâne Nâzırına gönderilen hükümde de, bu baruthânenin yandığından bahsedilmektedir *(MAD.*758, s.248).

[833] 1086 (1675) tarihli avârız defterinde bu ocaklık mufassalan kaydedilmiştir (KK.2665, s.116-7). Selânik barut ocaklığı ile alâkalı olarak ayrıca bk. Barkan, *1079-1080,* s.302.

[834] 1109/1697-8 *(MAD.*8880, s.66).

mecbûriyetinde kalıyordu. Gelibolu baruthânesinden her sene 1000 kantar barut ocaklık olarak alınıyordu[835]. 1105 (1694) ve 1110 (1699) senelerinde, Gelibolu baruthânesinden baştarda-i hümâyûn için 35, yedek baştarda için 25 ve kethudâ baştardası için 25 kantar olmak üzere toplam 85 kantar barut yollanması isteniyordu[836]. 1110 (1698) senesinde ise, Karaman'dan Şehremini Baruthânesi için gelen 34.500 kıyye güherçile, baruthânenin yanarak işe yaramaz hale gelmesi yüzünden Gelibolu baruthânesine nakledilmek zorunda kalmıştı[837]. Bu sebeble Gelibolu Baruthâne Nâzırına gönderilen 14 Cemâziyelâhır 1110(18 Aralık 1698) tarihli hükümde sefere çıkacak kalyonların ihtiyacı olan barutu, gönderilen güherçileden temin etmeleri, 34,500 kıyye güherçileden 1000 kantar barut elde edilmesi gerektiği bildiriliyordu ki, buna göre bir kantar barutun terkibinde 34,5 kıyye güherçile kullanılmış oluyordu[838].

Girid seferi münâsebetiyle 1079(1668-69) senesinde Anadolu ve Rumeli'deki kârhânelerde barut îmâl etmek üzere hazırlanan güherçile toplam 7.712 kantar 12 kıyye olup, kârhânelere şöyle taksim edilmişti[839]:

İğriboz Kârhânesi		47.300 kıyye
İstanbul	»	44.000 »
Gelibolu	»	44.000 »
Selânik	»	44.000 »
İzmir	»	70.000 »
Tımışvar	»	60.000 »
Hanya	»	30.000 »
Toplam		339.300 kıyye

Yine, 1109 (1697-98) senesinde Akdeniz'de Mora, Karadeniz'de Özi, Kerş ve Taman üzerine gönderilecek donanma gemileri için Kapudan Paşa'nın

[835] 1109/1697-8 (*MAD.*8880, s.66). 1107(1695-6) senesinde ise, 1130 kantar siyah barut donanma için îmâl edilmişti (Halil İnalcık, "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, (Collected Studies)*, London 1978, s.217).

[836] 7 Şevval 1105 (1 Haziran 1694) tarihli Gelibolu siyah barut nâzırına gönderilen hüküm: KK.2475, s.128. Ve 7 Şevval 1110 (8 Nisan 1699) tarihli tezkire: İE-Bah.nr.490.

[837] İstanbul'daki Baruthâne Nâzırına gönderilen 14 Cemâziyelâhır 1110 (18 Aralık 1698) tarihli hükümde, Karaman'dan gelen güherçilenin zâyi olmaması için Gelibolu'ya gönderilmesi emredilmişti (*MAD.*2758, s.248).

[838] Bu hükümde, ayrıca sevkedilen güherçilenin perdaht ettirilmesi, nakli ve diğer işler için yapılacak masrafların 1111 (1699) senesi Gelibolu nüzülü gelirlerinden ödenmesi emrediliyordu (*MAD.* 2758, s.248). Selh-i Zilka'de 1108(21 Haziran 1697) tarihinde Tekfurdağı ile Gelibolu kadılarına ve gümrük eminlerine gönderilen hükümde barut için ihtiyaç olan güherçilenin oralardaki tüccarlardan satın alınması bildiriliyordu (İE-Bah.nr.832).

[839] KK.2647, s.1-21. Bu defterde her kârhâneye hangi livalardan ve ne mikdarlarda güherçile temin edildiği de kaydedilmiştir.

ihtiyaç gösterdiği 8550 kantar barutun nerelerden, ne miktarlarda temin edildiği de tesbit olunabilmektedir[840].

Buna göre :

Gelibolu baruthânesinden[841]	2000	kantar
İzmir baruthânesinden[842]	3000	»
1108 (1696-7) senesi İzmir ocaklık barutundan	800	»
İstanbul'dan gidecek kalyonlara İstanbul'dan verilen	300	»
Mısır'a giden 5 kalyona İstanbul Baruthânesinden verilen	127	»
Edirne'den Gelibolu'ya gönderilen	205	»
Selânik baruthânesinden	500	»
Boğazhisarları kalelerinden	800	»
Bir İngiliz tüccarından satın alınan	818	»
Toplam	*8550*	*kantar*

barut tedarik edilmişti.

Donanma gemilerinin ihtiyacı olan barut, her biri için tesbit edilen mikdarda verilmekteydi. 1068 (1657-58) senesinde gemilere verilen perdahtlı siyah barutun tamamı 1399 kantar (747 çuval) idi [843]. Yine 1088 (1677) senesinde Akdeniz ve Karadeniz taraflarına 55 gemi gönderilmiş ve toplam 547 kantar barut yüklenmişti [844]. Bunlardan Karadeniz'e sefere çıkan 24 gemiden Kapudan Paşa baştardasına 35 kantar, yedek ve Tersâne Kethudâsımn baştardasma 25'er kantar, Tersâne Emininin baştardası ile 8 kadırgaya 12'şer kantar, diğer 12 kadırgaya da 4'er kantar siyah barut verilmişti. Akdeniz taraflarına gönderilen 31 kadırgadan 13'üne 18'er kantar ve 18'ine de 4'er kantar siyah barut dağıtılmıştı.

Kâtib Çelebi her kadırgaya 20'şer kantar barut verildiğini yazmaktadır [845]. 1114 (1703) senesinde ise, Akdeniz'e sefere çıkan 12 kalyondan herbirine 80'er

[840] *MAD.*8880, s.66,71.

[841] Gelibolu Baruthânesinden 1000 kantar barut ocaklık olduğu halde bu sene ihtiyaç üzerine 1000 kantar daha ilâve edilmişti *(MAD.*8880, s.66). Evâsıt-ı Zilhicce 1109(19-29 Haziran 1698) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Gelibolu'dan 2000 kantar barutun tamamının hazırlanması isteniyordu (*MD.*CX, 458/2).

[842] İzmir Baruthânesinden de 2000 kantar barut ocaklık olduğu halde 1000 kantar fazla isteniyordu (*MAD.*8880, s.66).

[843] *MAD.*4880, s.97. Barut, çuvallara konarak muhâfaza ediliyordu. Meselâ, Karaman ve civarındaki güherçilenin konulması için gerekli barut kesesi Konya'daki derici esnafı tarafından temin ediliyordu (Yusuf Oğuzoğlu, "XVII. Yüzyıl'da Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", *TED.*XII, İstanbul 1982, s.618).

[844] Selh-i Rebî'ülevvel 1088(2 Haziran 1677)'de bu barutun Cebehâne-i Âmire'den verilmesi için ferman sâdır olmuştur (*MAD.*4042, s.204). Baştardalara verilen barut ile alâkalı olarak ayrıca bk.not, 836.

[845] Bu mikdar ihtiyaca göre az veya çok olabilirdi *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a).

kantar siyah barut verilmesi istenmekte [846], aynı sene Karadeniz'e gönderilen kalyonlardaki 1500 levendin herbirine tüfenklerinde kullanılmak üzere yarımşar kıyyeden toplam 750 kıyye barut gerekmekteydi [847].

2. Top

Osmanlı kara ordusunun ağır silâhlarından olan top [848], donanmada da kullanılmaktaydı. Osmanlı donanmasındaki gemilerin büyüklüğüne göre verilen top mikdarı da farklı oluyordu.

Tablo XXXIX : 893 (1488) Senesinde Gemilere Verilen Topların Çeşid ve Adedleri [849]

	top çeşidleri						
gemi çeşidi	şayka topu	baş topu	darbzen	*(büy.*	*küç.)*	prangı	*toplam*
barça	4	12	—	12	20	35	*83*
ağribar	3	6	—	4	—	16	*29*
kadırga	—	1	4	—	—	8	*13*
kalyata	—	1	2	—	—	4	*7*
kayık	—	1	—	—	—	4	*5*

XV. yüzyılın sonlarında birer harp gemisi oldukları görülen barça ve ağribarda bulunan topların sayısı oldukça fazla idi.Aynı dönemde bir kadırgaya, bir baş topu ile dört darbzen ve sekiz prangı topu konulduğu halde [850] daha sonraları birisi baş, ikisi yan topu olmak üzere üç top verilmekteydi [851]. Baş topu, 14-15 karış uzunluğunda, 40 kantar ağırlığında olup, 12 kıyyelik yuvarlak atardı [852]. Yan topları ise, 10 karış uzunluğunda ve daha hafif olup, 1,5 kıyyelik yuvarlak atan kolonborna topları idi [853].

[846] 10 Zilhicce 1114 (8 Mayıs 1703) tarihli ferman gereğince istenen toplam 960 kantar barutun yarısının Gelibolu'dan, diğer yarısının da İstanbul'daki baruthâneden verilmesi emrediliyordu (*MAD.*5362, s.42). 1113(1701) senesindeki yeni düzenlemede ise, bir kalyona 350 kantar barut verildiği görülmektedir (*MD.*CXII, s.7).

[847] 18 Şa'ban 1114 (7 Ocak 1703)'de Baruthâne nâzırına gönderilen hükümde, barutun Kapudan Mehmed Paşa'ya teslimi emrediliyordu (*MAD.*5362, s.33).

[848] Osmanlı ordusunda ilk top, Sultan I. Mehmed'in saltanatından hemen önce ve esas olarak onun devrinde kullanılmıştı. Topun Osmanlı İmparatorluğundaki tarihçesi hakkında bilgi için bk. V.J.Parry, "Bârûd", maddesinin "Osmanlı İmparatorluğu" kısmı, *EI²* , I, London 1960, s.1061-1066; aynı müellif, "İslâm'da Harb Sanatı", (terc.E.Merçil-S.Özbaran), *TD,* 28-29, İstanbul 1975, s.203-210).

[849] TSMA, E.594.

[850] *Aynı yer.* Yine II. Bayezid devrinde, her kadırgada büyük bir top bulunduğu *16.Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512),* (haz. Şerif Baştav), Ankara 1973, s.177'de zikredilmektedir.

[851] Tuhfetü'l-kibâr, vr.71a.

[852] *Aynı yer.*

[853] *Aynı yer.* 1029 (1620) senesinde Tophâne-i Âmire'den gemilere verilen top mikdârını belirten listede de, bir kadırgaya bir baş, iki yan topu tahsis edildiği görülmektedir (*MAD.*9825, s.78-9).

Bir mavnada ise, 24 top bulunurdu. Bunlardan ikisi koğuş, ikisi yan ve dördü palavra üzerindeki kolonborna toplarıdır. Yine iki top kıç içindeki dümen evinde, iki top kıç omuzluğunda idi. Kürek aralarındaki kanad üzerine konan saçma topları da her iki yanda altışar toptan 12 tane idi[854].

Kalyonların top mikdarı ve cinsi büyüklüklerine göre değişiyordu. Bir kalyonda 56 top bulunuyordu[855]. Bu toplardan 30'u yedi, 20'si beş ve 6'sı üçer kıyyelik idi[856].

XVIII. asrın başlarında "Kebîr kalyon" denilen büyük kalyona 130[857], üç anbarlı kalyona 112 adet[858] top gerekiyordu.

Tablo XL : Büyük ve Üç Anbarlı Kalyonlarda Bulunan Topların Kullanıldıkları Yer, Büyüklük ve Sayıları

	Büyük Kalyon		Üç Anbarlı Kalyon	
	kıyye	top sayısı	kıyye	top sayısı
Eski Kapudâne kalyonundan alınan toplar	16	26	—	—
Tophâne'de mevcûd toplardan	—	—	14	24
şayka topu	—	2	—	—
[alabanda-i evvel]	16	4	14	6
alabanda-i sânî	7	32	5	30
alabanda-i sâlis	3	34	3	30
palavra-i baş	3	6	3	4
palavra-i kıç	3	20	3	14
palavra-i kıç-ı sânî	3	6	3	4
Toplam top sayısı :		130		112

Buna göre, 1113 (1701) senesinde inşa edilen "kebîr kalyon" ile 1112 (1700)'de suya indirilen "üç anbarlı kalyon"a toplam 242 top gerekiyordu. Bunlardan 52'si eski kapudâne kalyonu ile Tophane-i Âmire'de mevcûd toplardan ve şayka topundan verilmiş, geri kalan 190 top ise tucdan yeniden

1097 (1686)'de ise yan topları kırılan üç kadırgaya 1,5 kıyyelik yuvarlaklar atan (İE-Bah.nr.162) ikişer yan topu verilmesi emredilmişti (İE-Bah.nr.162, 164, 165).

[854] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a.

[855] 1109 (1697) senesinde Karadeniz kıyılarında inşa olunan iki kalyon için Tophâne-i Âmire'de 112 aded top dökülmüştü (*MAD.*2732, s.42).

[856] *Aynı yer.*

[857] MAD.4875, s.20.

[858] *Aynı yer.*

dökülmüştü. Yeniden dökülen toplar, her iki kalyon için 16 kıyyelik 4 top, 14 kıyyelik 6 top, 7 kıyyelik 32 top, 5 kıyyelik 30 top, 3 kıyyelik 118 top olmak üzere toplam 190 top idi[859].

Gemilere verilecek toplar, Tophâne-i Âmire'de dökülüyordu. Tersâne-i Âmire'de ve diğer tezgâhlarda gemi inşa edildikçe, Tophâne-i Âmire'de de bu gemiler için top imal ediliyordu. Nitekim, 1095 (1684) senesinde yeni inşa olunan kalyonlar için Tophâne-i Âmire'de 9 kıyyelik 32 top, 7 kıyyelik 71 top, 5 kıyyelik 49 top, 3 kıyyelik 84 top olmak üzere 236 top îmâl edilmişti[860]. Yine, Tophâne-i Âmire nâzırı Yusuf Efendi'nin 16 Rebîʿülâhır 1107-2 Ramazan 1107 (24 Kasım 1695-5 Nisan 1696) tarihleri arasındaki muhâsebesinden anlaşıldığına göre, imâl edilen toplardan 11 kıyyelik bir top, 9 kıyyelik 37 top, 5 kıyyelik 42 top ve 3 kıyyelik 35 top olmak üzere toplam 115 top kalyonlara verilmiş, ayrıca 30 adet saçma ve 62 aded eynek bunlara ilâve edilmişti[861]. 1109 (1697-98)'da kalyonlar için 118[862], 1113 (1701)'de iki kalyon için 190 top[863] Tophâne-i Âmire'de dökülmüştü.

Kadırgalara nisbetle, taşıdıkları top oranı hayli fazla olan kalyonların top ihtiyacının karşılanması, Tophâne-i Âmire'deki hızlı çalışma ile gerçekleşebiliyordu. Kırılan, değiştirilmesi gereken toplar, Tophâne-i Âmire'ye teslim ediliyor, yerlerine yenisi alınıyordu[864]. İşe yaramaz hâle gelen toplar ise yeni topların dökümünde mayalık olarak kullanılıyordu[865]. Tophâne-i Âmire'de dökülen kalyon toplarının masrafları hazineden karşılandığı gibi[866], başka gelirlerden temin edilmesine de çalışılıyordu[867].

Tophâne-i Âmire'de top yapımı yetiştirilemediği zamanlarda kira ile top alınıp kalyonlara verildiği de oluyordu. Meselâ, 1109 (1697-98)'da Tophâne'de

[859] Vesikada bu mikdâr 192 olarak kaydedilmiştir. (*MAD.*4875, s.20).

[860] *MAD.*4039, s.154.

[861] KK.5654, s.31.

[862] Bu toplardan kapudâne kalyonu için altı şayka topu, Karadeniz kıyılarında inşası tamamlanıp Tersâne-i Âmire'ye getirtilen iki kalyon için de 112 top döktürülmüştü (*MAD.*2732, s.42).

[863] *MAD.*4875, s.20.

[864] 1097 (1686)'de deryâ beylerinden bazılarının kırılan topları Tophâne-i Âmire'de yenileriyle değiştirilmişti (IE-Bah.nr.162, 164, 165).

[865] Evâsıt-ı Zilkaʿde 1104(13-23 Temmuz 1693) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde, Tophâne-i Âmire'de dökülecek toplar için mayalık kullanılmak üzere Adalar'da, Kandiye, Hanya ve Akdeniz kıyılarındaki kalelerde işe yaramaz hale gelen ne kadar kırık top, kumbara ve top güllesi varsa derya beylerinin kadırgalarıyla gönderilmesi istenmekteydi (*MD.*CIII, s. 41/5). 19 Cemâziyelâhır 1109 (2 Ocak 1698) tarihli Topçubaşı ve Tophâne Nâzırına gönderilen bir başka hükümde ise, savaş sırasında kırılan 22 kalyon topunun yeniden dökülmesi emredilmekteydi (*MAD.*2732, s.43).

[866] 1095 (1684)'de dökülecek kalyon topları için 1000 kuruş (120.000 akçe) ödenmesi Rûznâmeci Efendi'ye emrediliyordu (AE-Mehmed IV, nr.11704).

[867] Evâsıt-ı Zilkaʿde 1104(13-23 Temmuz 1693) tarihinde Danişmendli Kadısı ile Danişmend ve Tevâbii Mukataa Eminine gönderilen hükümde, Tophâne-i Âmire'de dökülerek toplar için mukataa gelirlerinden 9000 kuruş, Menemen Nâibine gönderilen hükümde de yine mukataa gelirlerinden olmak üzere 3000 kuruş, Tophâne Nâzırına yollanması emredilmektedir (*MD.*CIII, s. 42/3).

dökülecek toplar yetişmediği takdirde, eksik kalanların tamamlanması için tüccar Makrioğlu Hüseyin ile Hacı İbrahim kapudanlardan önceki senede olduğu gibi kira ile top alınması bildirilmişti[868].

Batan gemilerle birlikte denizde kalan toplar da dalgıçlar vasıtasıyla çıkartılmaktaydı. Bunun için imkânlar araştırılmakta, gerektiğinde dalgıçlara ödenmek üzere tahsîsât ayrılmaktaydı. Nitekim, 1078(1667-98)'de Kızılhisar'da denizde olan balyemez toplarını çıkarmak için İğriboz livasının 1078 (1667-68) senesine ait kirpas bedelinden 180.000 akçe dalgıçlara masraf ve in'am olarak tahsis edilmişti[869]. Yine, 1087 (1676)'de denizden top çıkaracak dalgıçlara top başına 200 akçe ödenmek sûretiyle 19 top çıkarmaları sağlanmıştı[870].

Osmanlı donanmasında kullanılan toplar çeşidli olup, bunlar arasında bacaluşka, kolonborna, şayka, şâhî, cehrin, kalyon, saçma, prangı ve eynek gibi bazılarını sayabiliriz[871].

3. Yuvarlak

Toplardan atılmak üzere kullanılan mermilere yuvarlak deniliyor ve yuvarlaklar demir yahud mermerden oluyordu[872]. İstanbul ve Banaluka'da yuvarlak dökümhâneleri vardı. 1107 (1695-96) senesinden itibâren Pravişte'de yeni bir demir madeni açılarak gönderilen dökümcü ustaları sâyesinde orada da mermi dökümüne başlanmıştı[873]. Mermer yuvarlaklar ise, Sultanhisarı'nda imâl ediliyordu[874]. Birecik'deki donanmanın topları için de Tophâne-i Âmire nezâretinde Birecik'de yuvarlak dökülüyordu[875].

Gemilerden, taşıdıkları toplara göre ağırlık ve mikdârları farklı yuvarlaklar atılıyordu. Bir kadırgaya ortalama 200, kalyataya 250, firkateye 200, işkampoyeye

[868] 22 Şa'ban 1109 (5 Mart 1698) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen emirde, Tophâne-i Âmire'de dökümüne çalışılan toplar yetişmediği takdirde bu iki kişiden top kiralamaları isteniyordu *(MAD.*2732, s.43). 1109 (1698)'da yalnız bir kalyon için Makri-zade Hüseyin Kapudan'dan yedi kıyyelik 28 aded, beş kıyyelik 22 aded ve üç kıyyelik 6 aded olmak üzere toplam 56 aded top alınıyordu (a.g.d., s.42).

[869] AE-Mehmed IV, nr.11566.

[870] *MAD.*4042, s.204.

[871] Gemilere verilirken adları geçmekte olan bu toplar, ekseriyetle attıkları yuvarlak ağırlıkları ile anılıyordu. 3 kıyyelik, 16 kıyyelik gibi (KK.5649, s.10; *MAD.*9825, s.78-9; *MAD.*2514, s.10; *MAD.*2811, s.9).

[872] *MAD.*2732, s.43.

[873] Pravişte civarındaki 10 köyün ahâlisi bu işte çalışmaya memur edilmişlerdi (Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muhaberebeleri, Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu Ibrahim ve Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri*, İstanbul 1940, s.77). 1108 (1696-7)'de Pravişte'de yuvarlak döküldüğü (Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât*, s.801), Selh-i Cemâziyelevvel 1109 (14 Aralık 1697)'da Kapudan Paşa ve Kaimmakam Paşa'ya gönderilen hükümde, Pravişte madeninde imal edilen 500.000 aded yuvarlağın donanma gemilerine bir an önce ulaştırılması isteniyordu *(MAD.*8880, s.60).

[874] Eski İstanbulluk da denilen Sultanhisarı'nda 1109(1697)'da 400 mermer yuvarlak hazırlatılmıştı (*MAD* 2732, s.43).

[875] 9 Ramazan 1111 (28 Şubat 1700)'de topçubaşı imzâsıyla, Birecik'de dökülecek yuvarlak kalıplarına bakır verilmesi için Tophâne Nâzırına emir yazılmasını isteyen arz: İE-Bah.nr.906.

100 aded yuvarlak verilmekteydi[876]. 1109 (1698) senesinde Mısır tarafına giden kalyonlara 11.100 yuvarlak, Karadeniz'e giden kalyonlara 800 yuvarlak, Tersâne Kethudâsının kadırgasına 300 yuvarlak ve Karadeniz'e giden 17 kadırgaya 3400 yuvarlak verilmişti. Yine aynı sene 16 kalyataya 4044 yuvarlak 19 firkateye 3800 yuvarlak, 25 işkampoyeye 2500 yuvarlak ayrılmıştı[877]. Yine, 1109 (1698)'da kapudâne-i hümâyûna verilen yuvarlak mikdârı 3000 idi[878].

Kalyonlara verilen yuvarlaklar 1,5-16 kıyye arasında değişiyordu[879]. Kadırgalara verilenler 1-12 kıyye[880], kalyatalara verilenler 1,5-5 kıyye arasında idi. Firkatelere 1,5 kıyyelik, işkampoyelere yarım kıyyelik yuvarlaklar verilmekteydi[881].

Bir topun ateşlenmesi sırasında kullanılan mermi yanında daha birçok malzeme gerekmekte ve bunlar da topla birlikde gemilere verilmekteydi. Meselâ, elvâh-ı kundak-ı ser, elvâh-ı kundak-ı yan-ı top, maymuncuk, sırık-ı çûb-ı hızâne, kefçe-i nühâs-ı ser, kefçe-i nühâs-ı yan, rişte-i penbe, kâğıd-ı İstanbul, tomar-ı iflamur-ı hızâne, vezne-i barut-ı hızâne, çermiş-i has, mismâr-ı pedavra ve yuvarlak bunlar arasında sayılabilir[882].

Gemileri top ateşinden korumak maksadıyla bazı tedbirler alınıyordu. Nitekim, 1096 (1685)'da baştarda ve yedeklerin omurgasının teneke, diğer gemilerin kösele ile kaplattırılması cihetine gidilmişti[883].

4. Ok ve Yay

Ok ve yay, ateşli silahların taammümünden önce kullanılan savaş âletlerindendir[884]. Donanma gemilerinde belirli mikdarlarda bulunan ok ve yay, ekseriyetle Gelibolu ve civarından alınıyordu. Büyük bir savaş hazırlığı olmadığı takdirde, istenen ok ve yay mikdarı daha azdı. Böyle zamanlarda 100 kabza yay ve 10.000 aded ok satın alınıyordu[885]. Girid seferinin devam ettiği 1078(1667)

[876] *MAD. 2732, s.49.*

[877] *Aynı yer.*

[878] *MAD.*2732, s.50.1113 (1701) senesinde ise, bir kalyona 5000 aded yuvarlak verilmişti (*MD.*CXII, s.7).

[879] *MAD.*4039, s.154; KK.5654, s.17; *MAD.*2732, s.42, 49; *MAD.*4875, s.20.

[880] Kâtib Çelebi, baş topunun 12 kıyyelik yuvarlak attığını kaydeder *(Tuhfetü'l-kibâr, vr.71a).*

[881] *MAD.*2732,s.49-50.

[882] Bu malzemeler, 1026 (1617) ve 1027 (1618) senelerinde gemilere verilecek top ve top malzemeleri arasında zikredilmiştir (*MAD.*2514, s.10).

[883] 3 Cemâziyelevvel 1096 (7 Nisan 1685) tarihli Tersâne-i Âmire Eminine gönderilen hüküm: AE-Mehmed IV, nr.907.

[884] Tafsilât için bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri,* II, 717-721, III, 608.

[885] 1031/1621-2 (Bu yıla ait sadece yay mikdarı 150'dir: İE-Bah.nr.21), 1042/1632-3 (*MAD.*749, s.252-3), 1055/1645 *(MAD.*7527, s.31), 1057/1647 *(MAD.*7179, s.110), 1058/1648 *(MAD.*9834, s.116) ve 1103/1691-2 (*MAD.*3456, s.321) senelerinde bu mikdar aynı idi.

senesinde ise, Gelibolu kadısından 50.000[886]; Silistre ve Babadağı'ndan 20.000[887] ok istenmişti. XVII. asır boyunca, Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan ok ve yayın teminine devam edildi.

Tablo XLI : XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire'ye Temin Edilen Ok ve Yayın Mikdar ve Fiatları

	Ok		Yay		
sene	*aded*	*fiat*	*aded*	*fiat*	*kaynak*
1601	800	2 akçe	24	105 akçe	
			8	120 "	*MAD. 5530, s. 128.*
1622	10.000	0,5 "	150	120 "	*İE-Bah. nr. 21.*
1632	10.000	1 "	100	120 "	*MAD. 749, s. 252.*
1655	10.000	1,5 "	100	120 "	*MAD. 7527, s. 31.*
1647	10.000	1 "	100	120 "	*MAD. 7179, s. 110.*
1667	50.000	3 "	—	—	*MAD. 6547, s. 122-3.*
1692	10.000	4 "	100	240 "	*MAD. 3456, s. 321.*

XVII. yüzyılda ok fiatları 0,5-4 akçe arasında değiştiği halde, yay fiatı olan 120 akçenin sabit kaldığı görülmektedir. Ancak, 1103 (1691-92) senesinde % 100 bir artış olduğu tesbit edilmektedir.

Ok ve yayın temini işi ile Gelibolu kadısı[888] veya nâibi[889] ile harc-ı hassa emini[890] ilgileniyor, teslim almak ve Tersâne-i Âmire'ye nakletmek için de bir mübaşir görevlendiriliyordu[891].

Ok ve yayın masrafları ise, Kolyoz balığı ve Bozcaada mukataa bedeli[892] ile Gelibolu harc-ı hassa[893] veya sürsat bedeli[894] gelirlerinden yahud Hazine-i Âmire'den[895] karşılanmaktaydı.

[886] 5 Receb 1078 (21 Aralık 1667) tarihinde Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, söz konusu oku satın alıp, oradaki okçulara işletip hazırlatması emrediliyordu (*MAD.*6547, s.122).

[887] 4-5 Receb 1078 (20-21 Aralık 1667)'de Silistre ve Babadağı kadılarına, Girid seferi için ihtiyac olan ok ve yayı temin etmeleri emrediliyordu (*MAD.*6547, s.123).

[888] 26 Cemâziyelevvel 1030/18 Nisan 1621 (İE-Bah.nr.21), 23 Cemâziyelâhır 1042/5 Ocak 1633 (*MAD.*749, s.252) ve 5 Receb 1078/21 Aralık 1667 (*MAD.*6547, s.122) tarihlerinde Gelibolu kadısına ok ve yay isteği ile alâkalı hüküm gönderilmiştir.

[889] Gelibolu Nâibine gönderilen 5 Muharrem 1055(4 Mart 1645) tarihli hüküm: *MAD.*7527, s.31.

[890] 3 Zilka'de 1057/30 Kasım 1647 (*MAD.*9834, s.116) ve 3 Muharrem 1084/20 Nisan 1673 (İE-Bah.nr.99) tarihlerinde Gelibolu Harc-ı Hassa Eminlerine bu konuda hükümler yazılmıştı.

[891] *MAD.*749, s.253; *MAD.*7527, s.31.

[892] İE-Bah.nr.21.

[893] *MAD.*7179, s.110; *MAD.*9834, s.116.

[894] 1078 (1667) senesinde Gelibolu sürsat bedelinden 150.000 akçe, Babadağı ve Silistre sürsat bedelinden 62.800 akçe tahsis edilmişti (*MAD.*6547, s.123).

[895] 1103 (1691-2) senesinde 100 yay, 10.000 ok için Hazine'den 64.000 akçe ödenmişti (*MAD.*3456, s.321).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEMİ MÜRETTEBÂTI VE GEMİ HİZMETLİLERİ

I. GEMİ MÜRETTEBÂTI

XVII. asrın sonlarına kadar, Osmanlı donanmasının esasını teşkil eden, çekdiri nevinden gemilerdeki mürettebat, adet ve gördükleri iş bakımından nisbeten az idiler. Kürekçi ve savaşçılar istisna edilecek olursa bir kadırgada bulunan mürettebâtın toplamı 35 kadardı[1]. Her kadırgada harita ve pusula kullanmasını bilen, bütün mürettebâta hükmedecek bir reis, tirinkete kullanacak yirmi alatçı[2], iki usta dümenci, bir yelkenci ve yelkenci idaresinde kendilerine gûmi denilen ve büyüğü silistire denen düdük çalan, küçüğü ayakta durup yelkenle ilgili diğer işleri gören iki kişi, iki kürek yapıcısı, iki kalafatçı, iki neccâr[3] ve üç topçu olmak üzere 35 kişi vardı. Baştarda ve mavnada da durum kadırgaya benzemekteydi.

1093 (1682) tarihinden itibâren taammüm etmeye başlayan kalyonların ortaya çıkışıyla gemi mürettebâtının gerek sayıları, gerekse isim ve fonksiyonlarında bir takım değişiklikler olmuştur. Silâhdar Mehmed Ağa, 1093 (1682) senesi vekâyii arasında "mîrî kalyonların zuhûru" başlığı altında yer verdiği mürettebâtın, büyük kalyonlarda 400, küçüklerinde 300 levend olduğunu kaydetmekte, kapudanlara 120, ağalarına 80, çavuş,sütûr reisleri, dağlacı ve hocalara 30, aylakçılara 18 ve topçulara 16 akçe yevmiye tayin olunduğunu yazmaktadır[4].

Çeşidli büyüklüklerde inşâ edilen kalyonların kapudâne, patrona ve riyâle olanlarında ve diğer kalyonlarda vazife yapan mürettebatın yevmiye, maaş ve sair masraflarında farklılık olmadığı, mevcudlarında ise rütbe sırasına göre, büyükten küçüğe doğru az da olsa bir değişiklik olduğu görülmektedir.

[1] 196 kürekçi, 100 savaşçı ve 35 mürettebât ile birlikte bir kadırganın mevcûdu 331 idi *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b).

[2] Alatçılardan biri odabaşıdır *Aynı yer.*

[3] *Aynı yer.* Kâtib Çelebi, kadırgadaki mürettebâtı saydıktan sonra, toplam 35 kişi olduğunu yazdığı halde, üç kişinin kimler olduğunu zikretmemektedir. Bunların her kadırgada bulunan topçular olması gerekir.

[4] *Silâhdar,* I, 762-3.

Tablo XLII : 1690 Senesinde Kapudâne, Patrona, Riyâle ve Diğer Kalyonlarda Bulunan Gemi Mürettebâtının Mevcud ve Yevmiyeleri[5]

	Kapudâne		Patrona		Riyâle		Kalyon	
	nefer	*yevmiye*	*nefer*	*yevmiye*	*nefer*	*yevmiye*	*nefer*	*yevmiye*
kapudan	1	120	1	120	1	120	1	120
gemi ağası	1	30	1	30	1	30	1	30
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30
odabaşı	2	30	2	30	2	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30
çavuş	1	30	1	30	1	30	1	30
yelkenci	1	30	1	30	1	30	1	30
vardiyan	1	30	1	30	1	30	1	30
sütûr reisleri	10	30	10	30	7	30	5	30
sandal reisi	1	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	1	30	1	30	1	30	1	30
topçu kethudâsı	1	30	1	30	1	30	1	30
topçular	118	16	118	16	156	16	105	16
aylakçılar	100	18	100	18	100	18	80	18
saatçılar	146	16	146	16	86	16	61	16
sandalcılar	25	16	25	16	25	16	20	16
kalafatçılar	4	18	4	18	4	18	4	18
marangozlar	3	18	3	18	3	18	3	18
Toplam	418	7300	418	7300	393	6858	289	5112

1101 (1690) senesinde 418 mürettebatlı bir **kapudânede**[6] kapudan, gemi ağası, hoca, odabaşı, vekil-i harç, çavuş, yelkenci, vardiyan, sütûr reisleri, sandal reisi, topçubaşı ve kethudası, topçu, aylakçı, saatçı, sandalcı, kalafatçı ve marangoz bulunmaktaydı. Bunlar arasında 120 akçe yevmiye ile en fazla maaşı kapudan, en az ise, 16 akçe yevmiye ile topçu, saatçı ve sandalcılar almaktaydı. 18 akçe yevmiyeli aylakçı, kalafatçı ve marangozların haricinde diğer mürettebatın yevmiyeleri ise 30 akçe idi. Mürettebat içinde en kalabalık olanlar 146 kişi ile top işlerinde vazifeli saatçılar idi[7]. Bu kapudânedeki bütün mürettebatın yevmiyeleri 7300 akçe, senelik mevacibleri ise, 2.584.200 akçe tutuyordu[8].

1104 (1693) senesinde mevcudu 600'e ulaşan **Kapudâne-i Hümâyûnun** mürettebatında bazı değişiklikler olduğu görülmektedir[9]. Daha önce var olan kapudanın yerine üç ayrı rütbede reisler ihdâs edilmiş, cebehâne muhafızları başı ve kethudası, kandil çavuşu, anbarcı, imam, serdümen, kethudâ-i dümen

[5] *MAD.*7915, s.16-18.

[6] *MAD.*7915, s.16.

[7] Bk.Tablo XLII.

[8] *MAD.*7915, s.16. Senelik mevâcib aldıklarına göre, bu mürettebât geminin dâimî kadrosundan idi. Halbuki kürekçiler ve savaşçılar, sefer bitince veya donanma avdet ettiğinde serbest bırakıldıklarından memleketlerine dönüyorlardı.

[9] Bk.Tablo XLIII. Aynı yerde bu kalyonun yeni inşa edildiği ifade edilmektedir.

Tablo XLIII : 1693-1701 Arasında Üç Anbarlı Kapudâne-i Hümâyûn Kalyonunun Mürettebât ve Yevmiyeleri

	1693 [10]		1695 [11]		1696 [12]		1699 [13]		1701 [14]	
	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev
birinci reis	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90
ikinci reis	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
üçüncü reis	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
sütûr reisleri	7	30	7	30	12	30	7	30	7	30
levendler ağası	1	50	1	50	—	—	—	—	—	—
kalyon ağası	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
odabaşı	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
levendler çavuşu	2	30	2	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	1	60	1	60	—	—	—	—	—	—
birinci topçu başı	—	—	—	—	1	60	1	60	1	60
ikinci topçu başı	—	—	—	—	1	50	1	50	1	50
topçu kethudâsı	2	30	2	30	—	—	—	—	—	—
birinci topçu keth.	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
ikinci topçu keth.	—	—	—	—	3	30	2	30	2	30
cebehâne baş muhafızı	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
cebehâne muhafızları kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
yelkenci	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
vardiyanlar	2	30	2	30	4	30	2	30	2	30
sandal reisi	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
kandil çavuşu	1	20	1	20	1	20	2	20	2	20
anbarcı	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
imam	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
serdümen	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
dümenci kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
dümenciler	—	—	—	—	20	18	20	18	20	18
aylakçılar	140	18	140	18	180	18	200	18	200	16
topçular	250	16	250	16	380	16	200	16	200	16
saatçılar	132	16	132	16	130	16	98	16	98	16
levendler	—	—	—	—	200	18	—	—	—	—
sandalcılar	40	16	40	16	40	20	40	20	40	20
cerrah	—	—	—	—	2	40	1	40	1	40
varilci	1	25	1	25	2	25	2	25	2	25
baş marangoz	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
marangozlar	4	35	3	35	3	35	3	35	3	35
kalafatçı başı	—	—	—	—	1	40	1	40	1	40
kalafatçılar	3	35	4	35	3	35	3	35	3	35
Toplam	600	10587	600	10587	1001	17915	601	11023	601	11023

[10] *MAD.*7915, s.119. Bu mürettebâtın üç aylık maaşları 936.949 akçedir.

[11] *MAD.*8880, s.12. Bu kalyon, 27 Şevval 1104 (1 Temmuz 1693)'de inşa edilen birinci sıradaki kalyondur.

[12] *MAD.*8880, s.18. Bu kalyon yeni inşa edilmiştir.

[13] *MAD.*463, s.2-3; *MAD.*8880, s.103-4.

[14] *MD.*CXII, s.7.

ve varilci mürettebâta ilâve olunmuştur. Mürettebât içinde en fazla mevcudu 250 kişi ile topçular zümresi teşkil ediyordu[15]. Yevmiyesi en yüksek olan birinci reisin ücreti 90 akçe, en az olan topçu,saatçı ve sandalcılarınki ise 16 akçe idi. Bütün mürettebatın yevmiyesi 10.587 akçe, üç aylık ulûfeleri ise, 936.949 akçeye varıyordu. 1106 (1694-95) senesinde yeniden techiz edildiğini tesbit ettiğimiz bu kalyonun mürettebatında herhangi bir değişiklik olmamıştır[16].

1108 (1696-97)'de inşa edilen **üç anbarlı kapudâne** kalyonunun mürettebatı ise, 200 levendi ile birlikte 1001 kişi idi[17]. Bu kalyon mürettebâtına ödenecek yevmiyeler de eski kapudâne kalyonundakiler ile aynı olmak üzere tesbit edilmişti[18]. Üç anbarlı kalyonda levend ağalığı yerine, yevmiyesi 10 akçe düşük olan kalyon ağalığı ihdâs edilmiş, topçubaşılık ve kethudabaşılık kaldırılarak birinci ve ikinci topçu ve kethuda şeklinde düzeltme yapılmış, marangozbaşı ve kalafatçıbaşı da sanatkâr gruplarına ilâve edilmiştir. Mürettebatın tamamına ödenen yevmiye mikdârı ise 17.915 akçeye yükseltilmiştir[19].

1110 (1698-9) senesindeki üç anbarlı **Kapudâne-i Hümâyûnun** mevcudu 601'e inmiş, vazifelerde değişiklik yapılmadığı halde kişi sayısında azalma olmuştur[20]. 1113 (1701) senesinde yeni inşa olunan 62,5 zirâlık büyük bir Kapudâne-i Hümâyûnun mürettebatı ise, 1500'e bâliğ idi[21]. 1113 (1701) senesinde tertib edilen bir kalyonun mürettebatı da 601 olarak tesbit edilmiştir[22].

Rebî'ülâhır 1113 (Eylül 1701)'de Mezemorta Hüseyin Paşa'nın hazırlayıp[23], Kapudân-ı Derya Abdülfettâh Paşa'nın (1113-1114/1701-2) tatbik sahasına koyduğu, Sultan II. Mustafa'nın hatt-ı hümâyûnuyla sâdır olan Bahriye Kanunnâmesi'nde kalyon mürettebatının sulh ve savaş senelerinde kalyonun büyük ve küçük oluşuna göre değişebileceği kaydedilmekteydi[24].

1101 (1690)'de bir **patrona**nın mürettebatı o senenin kapudânesi ile aynı miktarda 418 kişi olup yevmiyeleri 7300 akçe idi[25]. 1105 (1693-94) ve 1106 (1694-95)'da mürettebatı 550 ve yevmiyeleri 9728 akçe olan patronanın[26], 1110

[15] Bk.Tablo XLIII.

[16] Bk.Tablo XLIII.

[17] *MAD.*8880, s.18; *MD.*CXII, s.6.

[18] 3 Cemâziyelâhır 1108 (28 Aralık 1696) tarihli ferman sureti kaydı (*MAD.*8880, s.18).

[19] Tablo XLIII. *MAD.*8880, s.18; *MD.*CXII, s.6. Bu kalyonun bir benzeri 1111 (1699-1700) senesinde inşa edilmiştir (*MD.*CXII, s.6).

[20] 601 kişinin yevmiyesi 11.023 akçedir (*MAD.*463, s.2-3). Bu kalyon, 120.000 akçe sâlyâne ile Tunuslu Ali Kapudan idaresinde idi (*MAD.*8880, s.103-4).

[21] *MD.*CXII, s.6.

[22] 1110 (1698-9) senesindeki kalyon mürettebatı ile aynıdır (*MD.*CXII, s.7).

[23] Mezemorta Hüseyin Paşa'nın hayatı ve Kapudan-ı deryâlığı esnasındaki faaliyetleri hakkında bk. Cengiz Orhonlu, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *İA*, VIII, İstanbul 1971, s.205-208.

[24] *MAD.*CXII, s.6.

[25] *MAD.*7915, s.16.

[26] Tablo XLIV.

(1698-99)'daki mevcudu 400, yevmiyeleri 7255 akçe idi[27]. 1110 (1698-99)'da önceki senelere nisbetle aylakçı, topçu ve saatçıların sayısında azalma olduğu halde, mürettebatdan hiçbirinin yevmiyelerinde değişme olmamıştır[28].

Bir riyâlenin 1101(1690)'de mevcudu 393[29], 1104-6(1693-95)'da 500[30] 1110 (1698-99)'da 400 idi[31].

Tablo XLIV : Patrona ve Riyâle Kalyonlarındaki Mürettebâtın Mevcud ve Yevmiyeleri

	Patrona						Riyâle					
	1693[32]		1695[33]		1698[34]		1693[35]		1695[36]		1699[37]	
	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev	nef	yev
birinci reis	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90	1	90
ikinci reis	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
üçüncü reis	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50	1	50
sütûr reisleri	7	30	7	30	1	30	7	30	7	30	5	30
levendler ağası	1	40	1	40	1	40	1	40	1	50	1	40
odabaşı	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35	1	35
hoca	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
levendler çavuşu	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
topçubaşı	—	—	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
topçu kethudâsı	—	—	2	30	2	30	2	30	2	30	2	30
cebehâne baş muhâfızı	—	—	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
cebehâne muhafızları kethudâsı	—	—	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
yelkenci	—	—	1	60	1	60	1	60	1	60	1	60
vardiyanlar	—	—	2	30	2	30	4	30	2	30	2	30
sandal reisi	—	—	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
vekil-i harc	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30	1	30
kandil çavuşu	1	20	1	20	1	20	1	20	2	20	2	20
anbarcı	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25
imam	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
serdümen	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25

[27] Tablo XLIV.
[28] Tablo XLIV.
[29] *MAD.* 7915, s.18.
[30] Tablo XLIV.
[31] Tablo XLIV.
[32] *MAD.* 7915. s. 84.
[33] *MAD.* 8880, s. 12
[34] *MAD.* 463, s. 4; *MAD.* 8880, s. 104-5.
[35] *MAD.* 7915, s. 119.
[36] *MAD.* 8880, s. 12-3.
[37] *MAD.* 463, s. 3; *MAD.* 8880, s. 104.

	Patrona						Riyâle					
	1693		1695		1698		1693		1695		1699	
dümenci kethudâsı	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20	1	20
dümenciler	1	20	1	20	1	20	20	18	20	18	20	18
aylakçılar	120	18	120	18	120	18	120	18	120	18	120	18
topçular	248	16	248	16	150	16	200	16	200	16	150	16
saatçılar	35	16	35	16	40	16	24	16	16	16	40	16
varilci	1	25	1	25	1	25	2	25	2	25	2	25
marangozlar	3	35	—	—	3	35	3	35	3	35	3	35
kalafatçılar	3	35	3	35	4	35	3	35	3	35	4	35
cerrah	1	40	1	40	—	—	—	—	—	—	—	—
Toplam	550	9728	550	9728	400	7255	500	8904	500	8904	400	7255

Bu üç kalyonun haricinde diğer kalyonların mürettebatları da kalyonların büyüklük-küçüklüklerine göre değişiyordu.

1105 (1693-94)'de Karadeniz'de inşa edilen 54-55 zirâlık bir kalyonda 450 kişi, toplam 8088 akçe yevmiye ile tayin olunmuşlardı[38]. 50 zirâ uzunluğundaki bir kalyonda ise, toplam 6450 akçe yevmiyeli 350 kişi vardı[39].

29 Şa'ban 1110 (2 Mart 1699) tarihli bir telhisde, kalyon mürettebâtının mevcûdları ve yevmiyeleri mevzûunda ortaya çıkan ihtilâfa cevab vermek üzere, mevcûd 20 kalyonun kaç kişiden müteşekkil olduğu ve alacakları mevâcibin mikdârının tesbit edilerek düstûrü'l-amel kabul edilmesi arz edilmiş ve muvâfık cevâbın verilmesiyle kalyon neferlerinin mikdârı aşağıdaki şekilde kaydedilmiştii[40].

Tablo XLV : 1699'da Tersâne-i Âmire'deki Kalyonlarla Bulunan Mürettebâtın Mevcud ve Maaşları

gemi çeşidi	*gemi adedi*	*mürettebât*	*toplam mürettebât*	*toplam yevmiye*
kapudâne-i hümâyûn	1	601	601	11.023
patrona ve riyâle	2	400	800	14.510
kalyon	3	350	1050	19.188
kalyon	8	300	2400	44.496
kalyon	3	250	750	14.196
kalyon	3	200	600	11.706

[38] *MAD.*7915, s.84.

[39] *MAD.*7915, s.85.

[40] *MAD.*463, s.1-15. Bu defterde bütün kalyonlar tek tek mevcudlarıyla birlikte yazılmıştır. Bunun bir örneği ve kapudanları ile sâlyânelerinin de kaydedildiği defter *MAD.*8880, s.103-113'dedir. 1110 (1698-9) senesinde seyr ü sefer halinde bulunan donanmadaki 27 kalyonun kapudan, mürettebat ve herbirine ödenen ekmek mikdarı ile kaç gün denizde kaldıkları (KK.5656, s.1-6) gösterilmiştir.

II. GEMİ HİZMETLİLERİ

Gemilerin hareket ettirilmesi ile görevli olan mürettebâtı gemi hizmetlileri olarak adlandırmak mümkündür. Gemilerin kürekle hareket ettiği dönemlerde bu grubu esas itibariyle kürekçi ve alatçılar teşkil ediyordu.

A. Kürekçi

Yelkenli döneme geçinceye kadar, Osmanlı donanmasını teşkil eden gemilerin kürekle hareket ettiği düşünülecek olursa, sefer senelerinde veya kıyıların muhafazası maksadıyla denize çıkıldığında külliyetli kürekçiye ihtiyaç olduğu anlaşılır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu dahilinden Rodos seferi (929/1522) sırasında 40.000[41], 943-4(1537) senesindeki İtalya ve Adriyatik seferinde 30.000[42], Nova kalesinin alındığı 946(1539) senesinde 23.538[43], ve 981-2(1574) Halku'l-vâd seferinde 48.000[44] kürekçi toplanmıştı. XVII. yüzyılda bu mikdar kısmen azalmış, bilhassa yelkenli gemilerin çoğalmasıyla büyük bir düşüş olmuş, ancak kürekle işleyen gemiler var olduğu sürece kürekçi teminine ihtiyaç devam etmişti.

Osmanlı imparatorluğunda donanmaya lüzumlu kürekçiler beş kaynaktan temin edilmekteydi. 1. Ocaklık Kürekçi 2. Hod-girifte Kürekçi 3. Gebrân-ı mîrî (Mîrî Esirler) 4. Satın alman esirler 5. Kürek cezasına çarptırılan mücrimler.

1. *Ocaklık Kürekçi (Avârız Kürekçi)*

Ocaklık kürekçi, Osmanlı İmparatorluğunda tatbik edilmekte olan örfî tekâlif (avârız) karşılığında toplanan bir vergi nev'i idi. Kürekçi, avârız-hânesi hesabına göre toplanmakta ve bunun mikdarı zaman, mekân ve iktisadî faktörler sebebiyle değişmekteydi[45]. Ocaklık kürekçi iki şekilde alınıyordu. a) Reâyâdan temin edilenler b) Esnaftan alınanlar.

a) Reâyâdan Temin Edilen Kürekçiler: Reâyânm avârız karşılığında kürekçi vermesini Kâtib Çelebi, 907 (1501) Midilli seferi sırasında ihdâs edilmiş göstermekle beraber[46], bu verginin daha önceleri de tatbik edildiği bilinmektedir[47]. Nitekim, 905 (1499-1500) İnebahtı seferi sırasında Satılmış kazasından toplanan

[41] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), s.36, (Müteferrika tab'mda miktar belirtilmemiştir); Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Tarih,* İstanbul 1297, s.440.

[42] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.22a.

[43] *MAD.*523, s.560.

[44] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.45a.

[45] Ömer Lütfi Barkan, "Avârız", *İA,* II, İstanbul 1970, s.15-16.

[46] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.10b.

[47] Barkan, *Avârız,* s.16.

74 nefer kürekçiye ait defter sûretinden anlaşıldığına göre Midilli seferinden hemen önce de aynı usülle kürekçi temin edilmişti[48].

XVI. yüzyılda kürekçi, hükümlerde tesbit edilen avârız-hânesine göre toplanmaktaydı. Bir kürekçi verecek olan avârız-hânelerinin mikdarı o senenin savaş senesi olmasına veya bölgedeki reâyânın gücüne göre değişebilmekteydi. 958 (1551) Trablusgarb'ın fethi senesinde Anadolu ve Rumeli'deki kazaların her 23 avârız-hânesinden bir kürekçi[49] 975 (1567-68)'de 20 avârız-hânesinden bir kürekçi[50], 978 (1570-71) Kıbrıs seferi sırasında 15 hâneden bir kürekçi[51], 979 (1571) İnebahtı mağlûbiyetinden hemen sonra hazırlanan donanma için 7-8 haneden bir kürekçi[52], 981-82 (1574)'deki Halku'l-vâd seferi için 17 hâneden bir kürekçi[53] ve 984 (1576) senesinde ise 15 hâneden bir kürekçi[54] alınmıştı.

Bir kürekçiyi vermekle mükellef tutulan belirli mikdarlardaki avârız-hanesi aynı zamanda o kürekçinin masraflarını da karşılamak mecbûriyetinde idiler ve bunun için de masraf olarak tesbit edilen belirli mikdarda akçeyi aralarında âlâ, evsat ve ednâ usûlüne göre toplamaktaydılar[55]. Avârız olarak toplanan bu paradan Tersâne-i Âmire'ye gönderilen kürekçinin bir aylık mevâcibi olan akçe kendisine verilmekte ve diğer kısmı Kapudan Paşa'ya teslim edilmek üzere İstanbul'a yollanmaktaydı[56]. XVI. yüzyılda müslüman bir kürekçinin aylık mevâcibi 106 akçe, gayr-ı müslim kürekçinin ise 80 akçe idi[57].

[48] KK.2544, s.2. Satılmış kazasının 958 (1551) senesinde çıkardığı kürekçi sayısı ise 48 idi (KK.2549, vr.79a-80a).

[49] KK.2549, vr.1b-109a; AE-Kanuni, nr.203, 252; İE-Bah.nr.4. Ayrıca bk.Gilles Veinstein, "Les Préparatifs de la Campagne Navale Franco-Turque de 1552 à Travers les Ordres du Divan Ottoman", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, 39, Aix-en-Provence 1986, s.40-41.

[50] Receb 975 (Ocak 1568) tarihli Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib, Bolu ve Kastamonu sancakbeyilerine gönderilen hüküm: *MD.*VII, s. 241/672.

[51] Barkan, *Avârız*, s.16.

[52] Şevval 979 (Şubat 1572)'da Alâiye, Hamid ve Teke Sancaklarındaki kadılara gönderilen hükümde yedi hâneden bir (*MD.*X, s. 145-6/222), Muharrem 980 (Mayıs 1572)'de Bursa Kadısına gönderilen hükümde ise sekiz hâneden bir (*MD.*XIX, s. 24/66) kürekçi isteniyordu.

[53] Şevval 981 (Ocak 1574)'de kürekçi ihracı emrolunan yerlerin kadılarına (*MD.*XXIII, s. 285/611) ve Zilhicce 981 (Mart 1574)'de İpek Kadısına (*MD.*XXIV, s. 65/177) gönderilen hükümler.

[54] 28 Safer 982 (19 Haziran 1574) tarihli Selânik Kadısına gönderilen hüküm: *MAD.*7534, s.244. Lütfi Paşa, dört hânedan bir kürekçi alındığını zikreder (*Âsafnâme)*, s.25).

[55] Avârız akçesinin tahsili prensibine uygun olarak (bk.Barkan, *Avârız*, s.15) 950 (1543) tarihinde (*Manisa Şer'iyye Sicili*, nr.1, s. 70) ve 958 (1551)'de (KK.2549, *vr.* 55b) kürekçilerin aylık mevâcibi aynı şekilde reâyâdan toplanmıştı. *Manisa Şer'iyye Sicilleri*'ndeki kürekçilerle ilgili bilgilerden beni haberdar eden değerli arkadaşım Dr. Feridun Emecen'e teşekkür ederim.

[56] Rebî'ülâhır 959 (Nisan 1552)'da Kütahya ve Lâzikiye'de,bir kürekçi için halktan 1100 akçe toplanıyordu (*Manisa Şer'iye Sicili*, nr.III, 268). Kıbrıs seferi sırasında (1570) ise, bu mikdar 1200 akçe idi (Barkan, *Avârız*, s.16).

[57] 944/1537 *MAD.*523, s.576-9), 958/1551 (KK.2549, vr.21a-24b, 58a-63b) ve 993/1585 (*MAD.*852, s.52) senelerindeki kürekçi mevâcib kayıdlarında mikdar aynıdır. Ancak, 937 (1530-1) senesinde müslüman kürekçinin aylık mevâcibi 114, gayr-ı müslim kürekcinin 86 akçe idi

Kazalardan ocaklık kürekçi ihracı için, donanmanın sefere çıkmasından takriben iki-üç ay önce Mâliye tarafından ilgili kadılara hükümler gönderilmekte, o sene ve o bölge için tesbit edilen mikdardaki avârız-hânesine göre kürekçilerini nevrûzdan önce tayin edilen yere getirmeleri istenmekteydi[58].

Kürekçilerin gelmesi geciktiği takdirde bu defa Divân-ı Hümâyûn'dan kürekçi ihrac olunacak mahallerin beylerbeyilerine, sancakbeyilerine veya bizzat kadılarına maliye hükümlerini tasdik ve teyid eder mahiyette yeni hükümler gönderilirdi[59]. Bu hükümlerin yazıldığı yerlerden, XVI. asırda kürekçi temin edilen yerleri öğrenmek de kabil olmaktadır. Meselâ, Sakız'ın fethi hazırlıklarının yapıldığı 973 (1565-66) senesinde kürekçi alman yerler, Anadolu Eyâletinde; Biga, Karasi, Aydın, Menteşe, Hamidili, Teke, Alâiye, Çankırı, Sultanönü, Ankara, Bolu, Kastamonu,Karahisâr-ı Sâhib, Kütahya, Saruhan ve Hüdavendigâr sancakları, Rum Eyaletinde; Sivas, Amasya, Çorum, Canik ve Karahisâr-ı Şarkî sancakları, Karaman Eyâletinin bütün sancakları ile Rumeli'deki Vize, Çirmen, Dukakin, İskenderiye, Mora, İlbasan, Yanya, Ohri, Delvine ve Avlonya sancakları, Cezâir-i Bahr-i Sefid Eyâletine tâbi Rodos, Midilli, İğriboz, İnebahtı ve Karlıili sancakları idi[60].

Kürekçilerin temini ve Tersâne-i Âmire'ye teslimiden kadılar mesûl idi. Her kazadan ihrac olunan kürekçi hakkmdaki mazbatayı kadı imzalamakta ve mühürlemekteydi[61]. 958 (1551) senesindeki Trablusgarb seferi münasebetiyle toplanan kürekçi defterinden[62], nerelerden ve hangi şartlarda kürekçi temin edildiği daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna göre, her kaza, teşekkül ettiği mahalle, köy, dîvân ve cemâat gibi ünitelerin ihtiva ettiği avârız-hâneleri hesabına uyularak taksim edilmekte ve her 23 hâne bir kürekçiyi ve onun bir aylık maaşını vermekteydi.

(*MAD.*523, s.742). Yine 905 (1499-1500) senesinde 4 akçe yevmiye ile kürekçi yazılıyordu (KK.2544, s.2).

[58] Sakız seferi senesine (973/1565-6) ait Mühimme hükümlerinde kaydedildiği gibi kürekçi ihracı ile ilgili hükümler önce Mâliye'den yazılmakta idi. Kıbrıs seferi esnasında Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (*MD.*XIV, s. 846/1128), Şevval 981 (Ocak-Şubat 1574)'de "Kürekçi İhrac Olunacak Yerlerin Kadılarına" (*MD.*XXIII, s. 285/611) ve Zilhicce 981 (Mart-Nisan 1574)'de İpek Kadısı'na (*MD.*XXIV, s. 65/177) gönderilen hükümler Mâliye'den yazılmıştı.

[59] *Aynı yer.*

[60] Cemâziyelevvel-Receb 973 (Kasım 1565-Ocak 1566) arasında zikredilen yerlerin sancakbeylerine kürekçi ihracı ile ilgili hükümler gönderilmişti (*MD.*V, s. 243/624, s. 329/861, s. 335/879). Zilhicce 980 (Nisan 1573)'de bunlara ilâve olarak Rumeli'de Paşa, Prizrin ve Köstendil sancakları ile Anadolu'da Dulkadriye ve Erzurum vilâyetlerinin bazı sancaklarından da kürekçi istenmişti (*MD.*XXI, s. 289-290/685). Zilhicce 986 (Ocak 1579)'da yine Anadolu ve Rumeli'de kürekçi ihrac olunan yerlerin kadılarına hüküm yazılmıştı (*MD.*XXXVI, s. 56/165-171).

[61] 905/1499-1500 (KK.2544, s.2-7), 958/1551, (KK.2549, vr.1b-109a), aynı sene (*MAD.*23301, s.2-6), aynı sene (İE-Bah.nr.4).

[62] KK.2549, vr.1b-109a.

Kürekçi olarak tesbit edilen şahsın adı ait olduğu mahalle yazılmakta ve kürekçinin adının altında kefili kaydedilmekteydi. Kefâletin sebebi, kürekçinin teslim olmadan kaçması halinde devlete ödenecek cezayı tazmin etmek için idi[63]. Bu husus "kefîl bi'l-mâl ve bi'n-nefs" şeklinde ifade edilmekte[64], daha sonra kefillerin adı veya kefil olarak sadece "ehl-i karye" ibâresi kaydedilmekteydi[65].

Kadılar topladıkları kürekçileri ve kefillerini kaydettikleri iki defter tutmakta idiler. Bunlardan bir tanesi kendilerinde kalmakta, diğeri ise İstanbul'da Defterhâne'ye gönderilmekteydi[66]. Kürekçiler, ekseriyetle toplandıkları kazanın kadıları tarafından İstanbul'a götürülmekte[67], bazan da kürekçi ihrâc olunacak mahalle gönderilen çavuş veya mübâşirlere teslim edilmekte idiler[68]. Kürekçilerin toplanmasının geciktiği zamanlarda ise, donanmanın uğrayacağı bildirilen yerlere getirilmekteydiler[69].

Kürekçi ihrâcı için kadılara yazılan hükümlerde, kürekçileri nevrûzdan önce ve bizzat getirmeleri, nâibleriyle göndermemeleri, bilhassa sefer senelerinde bedel akçe almayıp, aynî kürekçi yollamaları, kefilsiz kürekçi yazmamaları emr olunmaktaydı[70].

[63] Evâsıt-ı Muharrem 958 (18-28 Ocak 1551) tarihli bir sicil kaydına göre Nevrekob'dan ihrac olunan kürekçilerin kefilleri, kürekçileri Tersâne-i Âmire'ye teslim olmadan kaçtıkları takdirde, "kürekçi başına mîrîye dört bin akçe ve sâhib-i arz olan ehl-i örfe bin akçe cerîme vermek şartıyla" kefil olduklarını kadı ve şahidler huzûrunda kabul etmişlerdi (KK.2549, vr.7a).

[64] *MAD.*23301, s.2-6. Değişik bazı ifadeler şöyle idi. "Kefîl bi'n-nefs ve zararü'l-mâl" (KK.2549, vr.27a-29a), sadece "kefîl bi'n-nefs" (İE-Bah.nr.4).

[65] Kefil olarak bazen bir veya dört-beş kişi kaydedilmekte, bazen de "ehl-i karye" veya "ehl-i mahalle" vs. kefil gösterilmekteydi (KK.2549, vr.1b-10ga; İE-Bah.nr.4, AE-Kanunî, nr.203; *MAD.*23301, s.2-6).

[66] 905 (1499-1500) İnebahtı seferi sırasında tutulan Satılmış kazasına ait kürekçi defterinde bu husus, padişah emri olarak belirtilmektedir (KK.2544, s.2).

[67] 905 (1499-1500) tarihli Satılmış Kadısı Sicilinde (KK.2544, s.2), Receb 973 (Ocak 1566)'de Hüdâvendigâr Sancakbeyine (*MD.*V, s. 335/879), Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (*MD.*XIV, s. 846/1128), Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Ahyolu Kadısına (*MD.*XVI, s. 261/512) ve Vezir Hasan Paşa'ya (*MD.* XVIII, s. 117-118/257), Zilhicce 981 (Mart 1574)'de İpek Kadısına (*MD.*XXIV, 65/177) gönderilen hükümlerde kürekçilerin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi.

[68] Receb 975 (Ocak 1568)'de Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib,Bolu ve Kastamonu sancakbeylerine hitaben yazılan hükümde, kürekçilerin hazır edilmesi ve gönderilen şahsa teslimi emrediliyordu (*MD.*VII, s. 241/672).

[69] Şevval 978 (Mart 1571)'de Anadolu Vilâyetinde kürekçi emredilen yerlerin kadılarına gönderilen hükümde, taşralarda (İstanbul dışında) gemi inşa olunan yerlere yakın olan kürekçilerin o gemilere yollanması isteniyordu (*MD.*XIV, s. 1220/1707). Yine Şevval 979 (Şubat 1572)'da Vezir Hasan Paşa'ya gönderilen hükümde, Rumelideki kürekçilerden hazır olanların İstanbul'a yollanması, diğerlerinin ise donanma o taraflara geldiği zaman gemilere teslim edilmesi emrediliyordu (*MD.*XVIII, s. 117-118/257).

[70] Bu mevzuları ihtiva eden birkaç hüküm, Receb 975 (Ocak 1568)'de Anadolu Beylerbeyisine, Biga, Karasi, Hüdâvendigâr, Kütahya, Sultanönü, Karahisâr-ı Sâhib, Bolu ve Kastamonu Sancakbeylerine (*MD.*VII, s. 241/672), Şa'ban 978 (Ocak 1571)'de Eskişehir Kadısına (*MD.*XIV, s. 846/1128) ve Zilka'de 978 (Mart-Nisan 1571)'de Karaferye Kadısına (*MD.*XII, s. 179/382) gönderilmişti.

XVII. yüzyılda ocaklık kürekçi temini ise, XVI. yüzyıla nisbetle daha açık bir şekilde tatbik edilmekteydi. Bu yüzyıla ait avârız defterlerinde kaydedilen ve avârız mukabilinde alındığı bilhassa belirtilen kürekçilere tahsis olunan avârız-hânelerinin mikdarı hakkında fikir sahibi olmak da mümkündür. Avârız ve kürekçi arasındaki ilişki ise, belirli bir sistem dahilinde işleyen avârızın tahsiline esas olan avârız-hanelerinin, kürekçi temini için de esas olduğu ve fermanlarda tesbit edilen mikdarda hânenin bir kürekçi vermek mecburiyetinde tutulduğu şeklindedir.

Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumeli topraklarında tahriri yapılarak mevcudu tesbit edilen avârız-hânelerinin bir kısmı, diğer hizmetlere olduğu gibi Tersâne-i Âmire'ye de tahsis edilmekte idi. Kereste, kürek, demir, barut, yelken bezi ve kendir gibi Tersâne-i Âmire mühimmâtının temininde avârızdan istifade edildiği gibi bilhassa insan gücü olarak kürekçi ihtiyacının büyük çoğunluğu da bu usülle toplanmaktaydı.

Aynî veya bedel olarak her sene ihracı istenen kürekçi için,avârız-hanelerinden bir mikdarı kürekçiye ayrılmakta ve kürekçi hânesi olarak kabul edilmekteydi. Nitekim, avârız defterlerinde görülen "hânehâ-i avârız-ı kürekçiyân"[71] ve "hânehâ-i kürekçiyân"[72] ifâdeleri her zaman aynı manaya gelmekte ve kürekçiye tahsis olunan avârız-hanesi mikdarlarını göstermektedirler.

Koçi Bey, 1050 (1640) senesinde Sultan İbrahim'e takdim ettiği lâyihasında[73], İmparatorluktaki bütün avârız-hânelerinin mikdarını 20.000'i çürük olmak üzere 120.000 göstermekte[74], aynı seneye ait bir avârız defterinde ise, kürekçiye tahsis olunan, avarız-hânesi mikdarının 62.946,5 olduğu tesbit edilmektedir[75]. Umûm avârız-hânelerinin % 52'sini teşkil eden bu kürekçi hâneleri nefer olarak 6734 kürekçinin teminini sağlamaktaydı[76].

[71] Avârız Defterlerinin kürekçi ile alâkalı kısımları ekseriyetle bu ifadelerle başlar.Bunlardan XVII. asır için bazıları, 1054/1644 (*MAD.*1709, s.4), 1058/1648 (*MAD.*2787, s.56), 1080/1669 (*MAD.*8480, s.105), 1105/1693-4 (KK.2477, s.295) senelerine aittir.

[72] 1054/1644 (*MAD.* 1709, s.25), 1087/1676 (*MAD.* 3830, s.83), 1098/1687 (*MAD.* 3839, vr.50b), 1101/1690 (*MAD.* 9480, s.132).

[73] Koçi Bey'in Risâlesini Sultan İbrahim'e takdim tarihi için bk.M.Çağatay Uluçay, "Koçi Bey", *İA*, VI, İstanbul 1977, s.833-4.

[74] *Koçi Bey Risalesi*, s.104.

[75] KK.2587, s. 42. Koçi Bey'in verdiği rakama göre, kürekçi hânelerinin hayli fazla olduğu görülmekte ve ocaklık olan diğer mal ve hizmetlerin nasıl tahsil edilebildiği hatıra gelmekte ise de ocaklık mal ve hizmetlerin temininde ihtiyaç senelerinin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Lütfi Güçer, nüzül ile avârız akçesinin aynı senede toplanmadığına temas etmektedir *(XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.91).

[76] KK.2587, s.42.

Girid seferinin başlamasından hemen önce 1054 (1644)'de Anadolu ve Rumeli'de kürekçiye tahsis olunan avârız-hâneleri 64.283,5[77], 1056 (1646)'da 96.590,5[78], 1057-58 (1647-48)'de 125.621,5[79] hâne idi. Kürekçiye olan ihtiyaç nisbetinde, umûmi avârız-hânelerinden kürekçi hânelerine, o seneye mahsus olmak üzere bazı ilâveler yapıldığı görülmektedir. 1057-58 (1647-48) senelerinde kürekçi hânelerine 66.693,5 avârız-hânesi[80], 1066 (1655-56)'da Rumeli'deki kürekçi hânelerine 11.668, Sivas ve Karaman'dakilere 7086 avârız-hânesi olmak üzere toplam 18.754 hâne ilâve edilmişti[81].

XVII. yüzyılda ekseriyetle, yedi ve on avârız-hânesinden bir kürekçi aynî veya bedel olarak alınmaktaydı. Asrın ortalarına doğru, 1050 (1640)'de Rumeli'deki kadılıklardan ve İstanbul, Galata, Hashâ-i İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe, Kandıra ve Mudanya'dan her zaman yedi hâneden bir kürekçi hesab edildiği gibi[82], Girid seferinin devam ettiği 1054 (1644)[83], 1056 (1646)[84] ve 1066 (1655-56)[85] senelerinde de bütün Osmanlı İmparatorluğundan yine yedi avârız-hânesinden bir kürekçi istenmekteydi. Aynı tarihler arasında Anadolu'daki kazalardan ise, her on avârız-hânesinden bir kürekçi alınmaktaydı[86].

XVII. yüzyılda, Anadolu'da yer alan Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamidili, Karasi, Biga, Teke, Alâiye, Kütahya, Hüdâvendigâr, Karahisâr-ı Sâhib, Ankara, Sultanönü, Çankırı, Bolu ve Kastamonu sancaklarındaki yaklaşık 320 kaza Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe ve Kandıra ile birlikte mikdarları bazı senelerde sabit, fakat ekseriyetle değişen aynî kürekçi vermişlerdi[87].

[77] *MAD.* 1709, s.25. Kapudan-ı Deryâ Yusuf Paşa zamanında (1054-5/1644-6) kürekçi avârız-hânelerinin yeniden tesbit edildiği, 1066 (1655-6) senesinde kürekçi hânelerine yapılan ilâveler arasında zikredilmektedir (*MAD.*5703, s.11-15).

[78] Bu kürekçi avârız-hânelerinin 63.659,5'u Anadolu, 32.931'i Rumeli'ye âiddir. 1056 (1646)'da 13.290 kürekçi avârız yoluyla temin edilmişti (KK.2612, s.1).

[79] Bu kürekçi hânelerinden 58.927,5'u Anadolu'ya ait olup, geri kalan 66.693,5'u ise, Rumeli, Sivas ve Karaman'dan yeni yapılan ilâvelerden meydana geliyordu (*MAD.*3832, s.128).

[80] *Aynı yer.*

[81] MAD.5703, s.15.

[82] Tablo XLVII. Ancak, Bursa ahalisinin 1101 (1689-90) senesindeki isteği üzerine, bundan sonraki senelerde on hâneden bir kürekçi alınmaya başlanmıştır (*MAD.*9480, s.132). 1105/1693-4 (KK.2477, s.295) ve 1113/1701 (KK.2799, s.96) senelerinde hâne mikdarı yine aynıdır.

[83] *MAD.* 1709, s. 4-20.Nitekim, 5 Safer 1055 (2 Nisan 1645)'de Hamid Sancakbeyi olan Mehmed'e ve Ağras, Eğirdir ve Yalvaç Kadılarına (*MAD.*7527, s.479), 9 Safer 1055 (6 Nisan 1645)'de Düşenbe, Mağnisa ve Mendehorye Kadılarına (*MAD.*7527, s.69,73) gönderilen hükümlerde, 1053 (1643) senesinde on hanedan bir kürekçi istendiği, fakat bu sene yedi hâneden bir kürekçi alınması emredilmekteydi.

[84] KK.2612, vr.25b.

[85] *MAD.*5703, s.1, 13.

[86] Tablo XLVI.

[87] Bk.Tablo XLVIII.

Tablo XLVI: XVII. Yüzyılda 10 Hâneden Bir Kürekçi Alınan Sene ve Bölgeler

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1603	Anadolu'da kürekçi alınan yerler	*MAD. 482, s. 2-9*
1640	" " " "	*KK. 2587, s. 42.*
1643	" " " "	*MAD. 7527, s. 69.*
1644	" " " "	*MAD. 1709, s. 4-20.*
1645	" " " "	*MAD. 7527, s. 32, 47, 50.*
1648	" " " "	*MAD. 2787, s. 85.*
1653	" " " "	*MAD. 2989, s. 82.*
1654	" " " "	*KK. 2621, s. 27-28.*
1655	Rumeli'de " " "	*MAD. 5703, s. 1.*
1656	Anadolu'da " " "	*MAD. 3850, s. 56-67.*
1659	" " " "	*MAD. 3810, s. 42-67.*
1661	" " " "	*MAD. 4971, s. 56.*
1672-3	Bolu, Kastamonu Sancakları	*MAD. 4572, s. 83; MAD. 241, 79, 81.*
1674	Menteşe, Sığla Sancakları	*MAD. 2505, s. 54, 59, 57, 72.*
1675	Anadolu'da kürekçi alman yerler	*MAD. 3830, s. 56-82.*
1687	Aydın, Bolu, Kastamonu Sanc.	*KK. 2710, s. 28; KK. 2713, s. 2-11.*
1689	Bursa Kazası	*MAD. 9480, s. 132.*
1693	" "	*KK. 2477, s. 295.*
1701	Bursa kazası, Bolu sancağı	*KK. 2799, s. 96.*

XVI. yüzyılda olduğu gibi XVII. yüzyılda da sefer senelerinde kürekçi alınan yerlere ilâveler yapılmaktaydı. Nitekim, 1645-49 arasında kürekçi veren kazalara Anadolu'da Amasya, Samsun, Canik, Çorum, Kırşehrî, Beyşehrî, Akşehir, Konya, Karaman, Sivas, Kayseri, Arabgir, Divriği, Aksaray, Niğde, İçel ve Bozok sancaklarından 115 kaza, Rumeli'de Paşa, Silistre, İğriboz, Niğbolu, Köstendil, Tırhala, İnebahtı, Karlıili, Üsküb, Vize ve Zağra sancaklarından 84 kaza ilâve edilmişti[88].

Tablo XLVII: XVII. Yüzyılda 7 Hâneden Bir Kürekçi Alınan Sene ve Bölgeler

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1613	Bolu sancağı	*MAD. LXXX, 279/691.*
1640	İstanbul, Edirne, Bursa, Galata	*KK. 2587, s.41.*
1644	Aydın, Saruhan, Sığla, Menteşe	*MAD. 1709, s. 4-20, 24.*
1645	Mağnisa, Mendehorye, Düşenbe	*MAD. 7527, s. 69, 73.*
1646	Rumeli ve Anadolu'da kürekçi alınan yerler	*KK. 2612, vr. 25.*
1647	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	*MAD. 3835, s. 68; İE-Bah. nr. 41.*
1648	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	*MAD. 2787, s. 56.*
1654	İstanbul Edirne, Bursa, Galata	*KK. 2621, s. 27-28.*
1655	Anadolu'da kürekçi alınan yerler	*MAD. 5703, s. 1.*
1658	Rumeli'de kürekçi alınan yerler	*MAD. 5703, s. 13.*

[88] *Aynı yer.*

sene	ait olduğu bölge	kaynak
1659	İstanbul, Edirne, Bursa vd.	*MAD. 3810, s. 24, 81.*
1660	" " " "	*MAD. 7591, s. 28*
1661	" " " "	*MAD. 4971, s. 86.*
1667	" " " "	*MAD. 6547, s. 4, 80.*
1668	" " " "	*MAD. 2651, vr. 40b.*
1673	" " " "	*MAD. 6572, s. 162.*
1674	" " " "	*MAD. 2505, s. 77.*
1676	" " " "	*KK.2674, s. 38, 141; MAD.* 3830, 83.
1682	" " " "	*MAD. 8481, s. 30-31.*
1684	" " " "	*MAD. 2446, s. 124.*
1687	" " " "	*MAD. 3839, vr. 50b.*
1688	" " " "	*MAD. 9480, s. 132.*
1693	" " " "	*KK. 2477, s. 296.*
1694	" " " "	*KK. 2477, s. 295.*
1700-1	" " " "	*KK. 2799, s. 96-97.*

XVII. yüzyılda kazalardan gelen ocaklık kürekçi sayısı, sulh senelerinde 2370-4830 arasında değişirken[89], Girid seferinin başladığı 1645'de 8469'a çıkmış, 1646'da 13.290'a ulaşmıştı[90].

1603-1672 arasında ocaklık kürekçi veren sancaklar içinde 13.169 kürekçi ile en fazla Bolu, 230 kürekçi ile en az Alâiye sancağı gelmekteydi[91]. Bu kazalar, kürekçilerin tamamını aynî veya bir kısmını aynî, kalanını bedel olarak da verebilmekteydiler. Nitekim, 1634 senesinde Aydın sancağı aynî olarak 92 kürekçi vermiş ve asıl mevcûdu teşkil edecek kısmı ise, 1.388.715 akçelik bedel olarak ödemişti[92]. Yine, 1632-33'de Teke sancağından aynî iki kürekçi geldiği halde, 252.900 akçe bedel alınmıştı[93].

Tablo XLVIII: XVII. Yüzyılda Ocaklık Olarak Temin Edilen Aynî Kürekçinin Sancaklara Göre Dağılımı

Sancak	1603	1604	1613	1621	1622	1630	1632	1634	1645	1648	1649	1660	1661	1663	1668	1669	1671
Aydın	—	—	1021	455	514	280	347	92	824	713	430	644	—	—	—	—	—
Saruhan	—	—	253	165	277	123	159	202	545	368	400	456	—	—	—	—	—
Menteşe	—	—	298	179	302	245	279	324	414	396	336	447	—	—	—	—	—
Sığla	—	—	576	267	547	—	354	390	475	208	284	433	—	—	—	—	—
Hamidili	175	—	156	67	117	42	47	30	232	54	135	153	—	—	—	—	—
Karasi	—	261	307	204	211	81	35	57	236	241	236	221	—	—	—	—	—

[89] Tablo XLIX. 1610-1614 arası istisnâ edildiği takdirde, kürekçi mikdarlarında seneden seneye fazla değişiklik görülmez.

[90] *Aynı yer.*

[91] Bu hesaba 1645-9 seneleri arasındaki ilâve sancaklar dâhil edilmemiştir (Tablo XLVIII).

[92] MAD.980. Bu tarihte bir kürekçinin takrîben 1900 akçe bedel ile tutulabildiği (*MAD.*980, s.27) düşünülecek olursa,Aydın sancağından toplanan bedel akçe ile 730 kürekçi temin edilebileceği, bunun ise aynî kürekçi ile birlikte 822'ye ulaşacağı görülür.

[93] MAD.981. Bu ise, yaklaşık 168 kişiye tekabül etmektedir.

Sancak	1603	1604	1613	1621	1622	1630	1632	1634	1645	1648	1649	1660	1661	1663	1668	1669	1671
Biga	40	74	122	86	96	81	83	23	94	87	132	131	131	—	—	—	—
Teke	—	—	57	111	90	31	2	57	129	82	112	108	—	—	—	—	—
Alâiye	—	—	—	23	22	5	—	7	41	28	31	29	—	—	—	—	—
Kütahya	232	—	329	152	250	160	167	139	313	488	394	307	311	—	—	—	—
Hüdâvendigâr	266	230	402	264	292	96	122	159	376	355	358	359	355	347	355	—	—
K. Hisâr-ı Sâhib	—	—	50	34	34	31	34	24	72	81	75	7	—	—	—	—	—
Ankara	146	125	5	62	126	11	28	93	148	104	146	144	—	—	—	—	—
Sultanönü	—	—	40	26	34	26	25	20	53	63	53		52	43	—	—	—
Çankırı	351	321	93	58	61	28	50	34	122	145	117	110	—	—	—	—	—
Bolu	1395	1211	1283	688	694	654	659	677	673	947	674	501	606	576	439	—	504
Kastamonu	405	—	578	381	391	331	336	252	349	502	418	322	—	255	346	—	401
Kaza																	
Edirne	267	—	—	—	244	260	262	262	262	262	290	244	248	227	288	210	—
Bursa	327	—	319	222	207	323	226	226	241	341	341	338	289	291	334	334	—
Gelibolu	79	79	48	40	40	39	39	39	103	—	97	82	82	—	80	—	80
Evreşe	—	40	36	—	47	47	47	47	33	—	33	27	27	27	27	27	27
Kandıra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5	5	5	5	5	5	5
Midye	—	—	—	—	—	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	—
İlâve Sancaklar (Anadolu)																	
Amasya	—	—	—	—	—	—	—	—	104	73	63	—	—	—	—	—	—
Samsun	—	—	—	—	—	—	—	—	23	23	16	—	—	—	—	—	—
Canik	—	—	—	—	—	—	—	—	24	9	14	—	—	—	—	—	—
Çorum	—	—	—	—	—	—	—	—	62	31	38	—	—	—	—	—	—
Kırşehri	—	—	—	—	—	—	—	—	23	24	16	—	—	—	—	—	—
Beyşehri	—	—	—	—	—	—	—	—	69	34	28	—	—	—	—	—	—
Akşehir	—	—	—	—	—	—	—	—	36	41	38	—	—	—	—	—	—
Konya	—	—	—	—	—	—	—	—	93	71	86	—	—	—	—	—	—
Karaman	—	—	—	—	—	—	—	—	46	8	19	—	—	—	—	—	—
Sivas	—	—	—	—	—	—	—	—	218	113	153	—	—	—	—	—	—
Kayseri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	73	51	—	—	—	—	—	—
Arabgir	—	—	—	—	—	—	—	—	34	40	32	—	—	—	—	—	—
Divriği	—	—	—	—	—	—	—	—	22	16	17	—	—	—	—	—	—
Aksaray	—	—	—	—	—	—	—	—	22	17	25	—	—	—	—	—	—
Niğde	—	—	—	—	—	—	—	—	64	21	42	—	—	—	—	—	—
İçil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	13	—	—	—	—	—	—
Bozok	—	—	—	—	—	—	—	—	43	43	30	—	—	—	—	—	—
(Rumeli)																	
Paşa	—	—	—	—	—	—	—	—	761	1106	1063	—	—	—	—	—	—
Silistre	—	—	—	—	—	—	—	—	301	—	55	—	—	—	—	—	—
İğriboz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	58	54	—	—	—	—	—	—
Niğbolu	—	—	—	—	—	—	—	—	617	—	273	—	—	—	—	—	—
Köstendil	—	—	—	—	—	—	—	—	—	492	—	—	—	—	—	—	—
Tırhala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	860	452	—	—	—	—	—	—
İnebahtı	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	40	—	—	—	—	—	—
Üsküb	—	—	—	—	—	—	—	—	—	211	60	—	—	—	—	—	—
Vize	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87	—	—	—	—	—	—
Zağra	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Toplam	**5683**	**2341**	**5973**	**3484**	**4596**	**2894**	**3301**	**3165**	**8327**	**8853**	**7865**	**5190**	**2097**	**1728**	**1874**	**576**	**1017**

Kaynak	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*	*MAD.*
	482	7468	5873	5789	2917	979	981	980	984	969	5932	996	1077	15976	4951	5014	599

Ayrıca 1661'den sonra, kürekçi veren sancakların mikdarında azalma olmuş, 1671'de ise sadece Bolu ve Kastamonu kalmıştı. Bu senede denize 25 gemi sevkedilmiş, 6028 kürekçi ve alatçıdan sadece 936'sı ocaklık olarak kazalardan temin edilmişti[94]. Halbuki o tarihten on sene önce 1661'de yine 25 gemi denize sevkedilmiş, 6018 kürekçi ve alatçıdan 2087'si kazalardan ocaklık olarak alınmıştı[95].

Ocaklık kürekçi ile bedelle tutulan kürekçi arasında ise, Girid seferiyle birlikte açık bir değişme görülmektedir. 1603-1645 arasında bedel ile tutulan kürekçi sayısı, ocaklık kürekçiden her zaman daha fazla iken, Girid seferinin başladığı 1645'den îtibâren ocaklık kürekçi sayısında büyük bir artış olmuş, fakat 1661'den sonra tekrar azalmıştır[96]. Ocaklık kürekçinin artmasının sebebi, fazla kürekçiye olan ihtiyacın daha az masraflı olması sebebiyle ocaklık olarak karşılanmak istenmesindendir.

Bedelle tutulan kürekçilerin tercih edilmesi sebebiyle, ocaklık kürekçi sayısında giderek düşüş kaydedilmiş, bunun neticesi olarak da, kazalardan aynî kürekçi yerine bedel tahsil edilmeye başlanmıştır.

Tablo XLIX: XVII. Yüzyılda Donanmalardaki Gemi ve Kürekçi Mevcudu

sene	ocaklık kürekçi	gebrân ve mücrim	esnaf	bedel ile tutulan	Yekûn kürekçi	Gemi adedi	*Kaynak*
1603	3789	418	—	6685	10892	60	*MAD. 482.*
1604	2370	150	—	2860	5380	27	*MAD. 7468.*
1610	28	7	—	594	629	5	*MAD. 7458.*
1612	1521	908	—	8513	10942	60	*MAD. 7892.*
1613	6095	1373	—	4882	12350	56	*MAD. 5873.*
1615	4830	912	—	6263	12005	75	*MAD. 5787.*
1616	—	45	—	2125	2170	13	*KK. 5640.*
1618	4685	859	—	4310	9854	73	*MAD. 7651.*
1620	4105	1024	—	4218	9347	45	*MAD. 5024.*
1621	3500	1403	—	4168	9071	45	*MAD. 5789.*
1622	4580	842	—	4944	10366	50	*MAD. 2917.*
1630	3031	1421	—	4550	9002	56	*MAD. 979.*
1633	3302	1570	—	3440	8312	41	*MAD. 981.*
1634	3180	1681	—	3136	7997	45	*MAD. 980.*
1645	4562	1767	—	1969	8298	40	*MAD. 984.*
	3907	288	—	950	5145	35	*MAD. 984.*
1646	13290	3330	337	—	16957	80	*KK. 2612.*
1647	10760	3200	—	—	12116	60	*KK. 5642.*
1648	8847	2220	359	2718	14144	61	*MAD. 969.*

[94] *MAD.*599, s.21.

[95] *MAD.*1077, s.24.

[96] Tablo XLIX. Bunun sebebi, içinde bulunulan seferin beraberinde getireceği büyük mâlî külfeti biraz olsun azaltmak olmalıdır.

sene	ocaklık kürekçi	gebrân ve mücrim	esnaf	bedel ile tutulan	Yekûn kürekçi	Gemi adedi	*Kaynak*
1649	8028	1809	323	7390	17550	70	*MAD. 5932.*
1651	3627	862	376	4581	9448	42	*MAD. 967.*
1652	5878	1532	488	4178	12072	50	*MAD. 968.*
1656	9920	1042	1264	5408	17634	70	*MAD. 5662.*
1660	7115	835	869	3572	12391	56	*MAD. 996.*
1661	2087	1650	802	1479	6018	25	*MAD. 1077.*
1663	2048	1315	802	336	4501	18	*MAD. 1311.*
1664	1743	1604	801	335	4488	18	*MAD. 15976*
1668	1802	1308	772	1555	5437	20	*MAD. 4951.*
1669	576	1396	—	2326	4218	15	*MAD. 5014.*
1671	936	1295	512	2989	6028	25	*MAD. 599.*
1679	1223	1100	103	5224	7650	30	*MAD. 15779.*
1683	362	749	108	2478	3697	15	*KK. 5657.*

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibâren Osmanlı donanmasında kalyonların çoğalmasıyla, çekdiri sınıfı gemilerin sayısı azalmış ve umûmî olarak kürekçiye olan ihtiyac da o nisbette düşmüştür. Nitekim, 1112-13 (1700-1)'de Tersâne-i Âmire'de 27 kalyon inşâ ve tamir edilirken, sadece üç baştardanın tamir edildiği görülmektedir[97].

Ocaklık kürekçinin temininden kadılar mes'ûl olduğu için, her sene ihtiyaç olan kürekçiyi ihraç etmeleri maksadıyla Mâliye tarafından kürekçi ferman olunan kazaların kadılarına hükümler gönderiliyordu[98]. Bu hükümlerde, kürekçi verecek avârız-hânelerinin mikdarı, ne zaman teslim olunmaları gerektiği, kürekçilerin vasıfları, tahsis olunan bedelleri ve teslim edilme şekli anlatılıyordu.

Kürekçi ihracı ile ilgili hükümler donanmanın denize açılma tarihi olan rûz-ı hızırdan takrîben dokuz ay önce alâkalı kadılıklara gönderilmekle beraber, bazı hallerde rûz-ı hızırdan iki ay öncesine kadar da yollanmağa devam ediliyordu[99]. Donanmanın vaktinde hareket edebilmesi için kürekçilerin mutlaka

[97] *MAD.*4876, s.74. Ancak, azalan kürekçi ihtiyacına mukabil, kalyonlar için lüzumlu olan yelken bezi isteğinde artış olmuştur. Bk.Kirpas (Bez) Kısmı.

[98] Bu hükümlere bilhassa Mâliye ahkâmı arasında rastlanmaktadır. Meselâ, 26 Şa'ban 1063 (22 Temmuz 1653)'de (*MAD.*2989, s.82), 18 Cemâziyelevvel 1080 (9 Ekim 1669)'de (*MAD.*8480, s.19), 9 Şevval 1083 (28 Ocak 1673)'de (*MAD.*6572, s.83) kürekçi ihracı ile ilgili bir ferman; 8 Receb 1086 (16 Eylül 1676)'da Gelibolu, Evreşe ve Maydos Kadılarına (KK.2674, s.38), 15 Receb 1087 (23 Eylül 1676)'de Edirne, Bursa, Gelibolu, Evreşe ve Kandıra Kadılarına (*a.g.d.*, s.141), 4 Ramazan 1093 (6 Eylül 1682)'de umûmî bir ferman (*MAD.*8481, s.30), 18 Rebî'ülâhır 1098 (3 Mart 1687)'de Aydın, Bolu ve Kastamonu Kadılarına (KK.2710, s.28), 2 Cemâziyelâhır 1102 (3 Mart 1691)'de Bursa Kadısına (İE-Bah.nr.786) gönderilen hükümler bunlar arasındadır.

[99] 1063 (1653)'de dokuz ay (*MAD.*2989, s.82), 1080 (1669)'de yedi ay (*MAD.*8480, s.19-20), 1083 (1673)'de üç ay (*MAD.*6572, s.83), 1086 (1676)'da yedi ay (KK.2674, s.141), 1093 (1682)'de sekiz ay (*MAD.*8481, s.30), 1098 (1687)'de iki ay (KK.2710, s.28) ve 1102 (1691)'de iki ay (İE-Bah.nr.786) önceden kürekçi ihracı için hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerin kesin tarihi ve kimlere gönderildiği için bk. not 98.

nevrûzdan önce teslim edilmeleri gerekiyor ve bu husus hükümlerde açıkça belirtiliyordu [100].

Kürekçilerin Tersâne-i Âmire'ye teslimi kadıların mesûliyetinde olduğundan kürekçilerini getirdikleri zaman, Tersâne-i Âmire Emininden mühürlü temessük alıyorlar ve bununla Mevkufat Defterlerine kürekçilerini teslim ettiklerine dâir kayıd düşürtüyorlardı. Daha sonra kürekçilerin kadırgalara yerleştirilmesi muâmelesini de bekleyerek yapılan sayımda kaçan veya ölen olmuşsa onların yerine yenisini ücretle tutuyorlardı [101]. Kürekçilerin istenilen şekilde temini ve teslimi kadıların taltifini sağladığı gibi [102], bunun zıddı da onları mağdûr etmekteydi [103].

Kürekçilerini vaktinde getirmeyerek donanmanın gecikmesine sebeb olan, aynî istendiği halde bedel para getirmeye teşebbüs eden, reayâya zulmeden,getirdiği kürekçilerini teslimden sonra hesabını görmeyen kadıların mazeretlerinin kabul edilmeyip mansıplarının başkalarına verileceği hususu kürekçi ihracı emredilen bütün hükümlerde belirtiliyordu [104].

Kadılara, gönderilecek kürekçilerin güçlü-kuvvetli ve sağlam olması, sakat, hasta, deli ve çocukların kürek çekmek için yollanmaması ve kefili olmayanların kürekçi yazılmaması bilhassa hatırlatılıyordu [105].

XVI. asırda belirtildiği gibi XVII. yüzyılda da, kürekçi veren avârız-haneleri arasında, bedel adıyla herbir kürekçi için 3000 akçe harçlık toplanıyordu. Bu paranın 106 akçesi "kânûn-ı kadîm üzere" yol harçlığı olarak kendi ellerine verilmekte, geri kalan kısmı ise, kadıları tarafından Tersâne-i Âmire'ye getirilerek teslim edileceği kadırga reisi huzûrunda kürekçiye ödenmekteydi [106]. Bundan

[100] Kürekçi tesliminin nevrûzdan kaç gün önce olacağı konusu biraz da uygulamanın tabiatı icabı kesin değildi. Çünkü, Anadolu ve Rumeli'den gelecek binlerce insanın aynı günde teslimi kabil olamazdı. Bu sebeple farklı bir tarih veriliyordu. Nitekim, 24 Zilka'de 1017 (1 Mart 1609)'de Karasi Sancağındaki kadılara gönderilen hükümde, kürekçilerini nevrûzdan 15 gün önce (KK.71, s.218), 6 Muharrem 1068 (14 Ekim 1657)'de Balıkesir Kadısına yazılan fermanda otuz gün önce (TSMA. *Balıkesir Şeriyye Sicili,* nr.701, vr.86b),2 Rebi'ülevvel 1068 (8 Aralık 1657)'de Karasi Sancağı Kadılarına gönderilen hükümde yirmi gün önce (*aynı sicil,* vr. 87a) ve 18 Rebi'ülâhır 1098 (3 Mart 1687)'de Aydın, Bolu ve Kastamonu'daki kadılara hitaben yazılan hükümde ise otuz gün önce (KK.2710, s.28) göndermeleri emrediliyordu.

[101] Bk. not 98. Kürekçilerin sefere çıktıktan sonra, varacakları yere ulaştıkları zamanda yeniden yoklandıkları ve Tersâne-i Âmire'den verilen mühürlü defterlerdeki listelere göre sayıldıkları Muharrem 1017 (Nisan 1608) tarihinde Karadeniz'e giden Kefe Beylerbeyisi Memi Paşa'ya hitaben yazılan hükümden anlaşılmaktadır (*MD.*LXXVI, s. 48/120).

[102] Safer 1019 (Nisan-Mayıs 1610) tarihli hükümden anlaşıldığına göre Bursa Kadısı, kürekçileri vaktinde ve bizzat getirdiği için takdir edilmişti (*MD.*LXXIX, s. 217/540).

[103] Muharrem 1018 (Nisan 1609)'de Mağnisa Kadısına (*MD.*LXXVIII, s. 847/3006) ve 22 Safer 1055 (19 Nisan 1645)'de Kastamonu Sancakbeyi Osman Paşa ve Akkaya Kadısına (*MAD.*7527, s.156) gönderilen hükümlerde, bu vazifesini ihmal eden kadıların işlerine son verildiği bildirilmekteydi.

[104] Bk.not 98.

[105] *Aynı yer.*

[106] *Aynı yer.*

ayrı olarak her kürekçiye Tersâne-i Âmire'den müslümanlar için 106, gayr-ı müslimler için 80 akçe mevâcib veriliyordu. Ancak, devlet kürekçiye vereceği peksimed ve varil masraflarını bu mevâcibden düşüyordu. Kürekçi başına ayrılan bir kantar peksimed ile bir varilin masraflarına ait para ölen ve donanmadan kaçan kürekçilerin mevâcibleri de hazineye kalıyordu [107].

XVII. yüzyılın ilk yıllarında mevâcib olarak kaydedilen bu ödemeler, daha sonraları "kumanya-bahâ" adı altında zikredilmeğe başlamış ve her kadırga için tahsis edilen para belirtilmişti. Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerine göre, Kapudan Paşa baştardasına 120.000 akçe, Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardasına 30.000 akçe, Tersâne-i Âmire Emininin baştardasına 20.000-30.000 akçe, mavnalara 20.000 akçe, kadırgalara 15.000 akçe ve kalyatalara 10.000 akçe kumanya-bahâ veriliyordu [108].

Kürekçiler İstanbul'dan donanmaya katıldıkları gibi, kolaylık olması bakımından yakın oldukları bölgelere göre belirli merkezlerde de toplanabilmekteydi. Nitekim 1056(1646) Girid seferi esnasında mevcud 13.433 kürekçinin İstanbul, Çeşme ve İğriboz'dan donanmaya iştirak etmeleri düşünülmüştü. Bu maksatla Kastamonu, Bolu, Hüdâvendigâr, Biga, Sultanönü ve Çankırı livalarıyla Edirne, Bursa, Mudanya, Gelibolu, Evreşe, Üsküdar, Mankalya, Balçık, Varna, Midye ve Pravadi kazalarının kürekçileri İstanbul'a, Aydın, Sığla, Saruhan, Menteşe, Hamidili, Karasi, Teke, Alâiye, Karahisâr-ı Sâhib, Ankara ve Kütahya livalarının kürekçileri Çeşme'ye, Tırhala, Karlıili, İğriboz, İnebahtı, Köstendil, Üsküb, Avlonya, Delvine, Yanya, İlbasan ve Paşa livalarının kürekçileri İğriboz'a sevkedilerek donanmaya buralardan iştirak ettirilmişlerdi [109].

b) Esnaftan Alınan Kürekçiler: İstanbul'daki meyhâneciler, bozacılar, peremeciler, hammallar ile yahudi, ermeni ve rum taifelerinden de ocaklık olarak kürekçi temin edilmekte idi [110].

[107] XVII. asrın ilk senelerine ait 1011-1029 (1603-1620) Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinin mevâcib bahislerinde kürekçi ve alatçı mevâcibleri de kaydedilmektedir. Meselâ, 1011-2/1603-4 (*MAD.*482, s.15), 1019/1610 (*MAD.*7458, s.16), 1021-2/1612-3 (*MAD.*7898, s.46), 1022-3/1613-4 (*MAD.*5873, s.30), 1023-4/1614-5 (*MAD.*5787, s.35), 1027-8/1618-9 (*MAD.*7651, s.6) ve 1029/1620 (*MAD.*5024, s.31)'deki kürekçi ve alatçı mevâciblerinin taksiminde peksimed ve varil masraflarının ayrıca hesab edilerek düşüldüğü, kaçan ve ölenlerin mevâciblerinin hazineye kaldığı kaydedilmiştir.

[108] Meselâ, 1057-8/1648 (*MAD.*969, s.59; KK.5642, s.15/1), 1058-9/1648-9 (*MAD.*5932, s.45), 1061-2/1651-2 (*MAD.*967, s.36), 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.38), 1071-2/1660-1 (*MAD.*996, s.47), 1073-4/1663-4 (*MAD.* 15976, s.20), 1080/1669-70 (*MAD.*5014, s.16), 1082-3/1671-2 (*MAD.* 599, s.30), 1094-5/1683-4 (KK.5647, s.16) senelerine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde gemilere verilecek kumanya-bahâ mikdarları zikredilmiştir.

[109] *MAD.*15845, s.1-8; KK.5642, s.3.

[110] Osmanlı donanmasında olduğu gibi Venedik donanmasına kürekçi temin edilirken de esnaftan istifade edildiği ve her şehirdeki esnafın kürekçi tedarikine katılmak mecburiyetinde olduğu görülmektedir (Ruggiero Romano, "Economic Aspects of the Construction of Warships in Venice in the Sixteenth Century", *Crises and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries* ed. Brian Pullan, London 1968, s.64-65).

Kürekçilerini aynî veren peremeciler haric, diğer esnaf her sene kendileri için tesbit edilen kürekçiyi ücret ile tutarak Tersâne-i Âmire'ye teslim ediyorlar veya kürekçi bedeli veriyorlardı. Zikredilen esnaf, Tersâne-i Âmire'ye, nüzül ve sürsattan muaf olmak şartıyla kürekçi verdiklerinden, başka bir mükellefiyet altına girmiyorlardı[111].

Esnaftan temin edilen kürekçiler, XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Tersâne-i Âmire Muhâsebe ve Avârız Defterlerine kaydedilmeğe başlanmıştır. İlk defa 1056(1646) tarihli avârız defterinde 337 olarak rastladığımız esnaftan alınan kürekçi sayısı[112] sonraları daha da artmıştır. Bilhassa, 1066-67 (1656-57) senesinde Girid için teşebbüs edilen hazırlıklar arasında esnaftan temin edilen kürekçi mikdarı 2108'i bulmuştu[113].

Esnaf, kürekçi yerine bedel verdikleri zaman XVII. asrın ikinci yarısından itibaren her kürekçi için 5000-6000 akçe ödüyorlardı. Esnaf kürekçilerinin temini ve teslimi ile İstanbul Kadısı vazifeli idi[114].

ba) Meyhâneciler: Kumkapı, Galata, Samatya,Yedikule ve Hasköy meyhânecileri[115] Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak kürekçi vermekle mükellef idiler. Nitekim, 1056-1060 (1646-1650) tarihleri arasında 227[116], 1062-1089 (1652-1678) seneleri arasında 247-48[117] ve 1096-1101 (1685-1690) arasında 148[118] kürekçi temin

[111] 26 Şevval 1081 (8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa'ya ve İstanbul Kadısına hitaben yazılan hükümde, meyhâneler kapatıldığı için, kürekçi vermeyen meyhâneci esnafına bakarak diğer esnafın kendilerini muaf sayamayacakları ve bu hizmeti sürsat ve nüzûl mukabilinde yaptıkları için kürekçilerinin teslim edilmesi emredilmekteydi (*MAD.*8480, s.134).

[112] Bu kürekçiler meyhaneci ve peremeciler tarafından temin edilmiştir (KK.2612, s.1).

[113] *MAD.* 5662, s. 48.Bu sene hariç tutulacak olursa esnaftan alman en fazla kürekçi 1071-2 (1660-1) senesinde 869 idi (MAD.996, 3. 44). 1066-7 (1656-7)'de yalnız esnafın değil, Anadolu ve Rumeli'deki bütün reâyânın Girid seferi vesilesiyle rencîde edildiğini Silâhdar (*Tarih,* I, 46-47), acı bir dille tenkid eder.

[114] 26 Şevval 1081 (8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa'ya ve İstanbul Kadısına (*MAD.* 8480, s.134), 24 Şa'ban 1083 (15 Aralık 1672)'de (*MAD.* 6572, s.164) ve 4 Ramazan 1093 (6 Eylül 1682)'de (*MAD.*8481, s.32-33) İstanbul Kadısına esnaftan alınacak kürekçilerle alâkalı hükümler gönderilmişti.

[115] Evliya Çelebi, İstanbul'daki meyhaneci esnafının 6000 kişiden meydana geldiğini ve 1060 dükkânları olduğunu yazmaktadır (*Seyahatnâme,* I, 663).

[116] 1056/1646 (KK.2612, s.1), 1059/1649 (*MAD.*3835, s.107) ve 1060/1650 (*MAD.*2787, s.85) senelerinde meyhâneciler 227 kürekçi vermişlerdi.

[117] Kumkapı 80, Galata 100, Samatya 30, Yedikule 13, Hasköy meyhânecileri 25 kürekçi veriyorlardı. 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.4) ve 1069/1658-9 (*MAD.*3810, s.61) senelerinde Yedikule meyhânecileri 12 kürekçi verdikleri için toplam 247 kürekçi, 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.13), 1080/1669-70 tarihli avârız defterinde 248 (KK.2651, s.80), aynı tarihli Tersâne muhâsebe defterinde 247 idi (*MAD.*5014, s.3). Bu tarihten îtibâren meyhaneler kapalı olduğu için, meyhânecilerin vereceği ocaklık kürekçi mikdarı sadece avârız defterlerinde kaydedilmeye devam olunmuş, fakat kürekçi tahsil edilmemiştir. 1082/1671 (*MAD.*2790, vr.42b), 1087/1676 (*MAD.*3830, s.83) ve 1089/1678 (*MAD.*3809, vr. 48a) senelerinde ise, Yedikule meyhânecilerine 13 kürekçi yazıldığından 248 kürekçi ocaklık olarak zikredilmiştir.

[118] 1096 (1685) ve daha sonraki senelerde, meyhânecilerin verdiği kürekçi sayısında Galata meyhanecileri kaydedilmediği için azalma olmuş ve 148 kürekçi zikredilmiştir. Meselâ, 1096/1685 (*MAD.*2446, s.126), 1098/1687 (*MAD.*3839, vr.51b) ve 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.194) senelerinde bu mikdar aynı idi.

etmişlerdi. Ancak, XVII. yüzyılın sonlarına kadar, meyhâneci esnafının vereceği kürekçi mikdarı avârız defterlerinde kaydedildiği halde, Tersane-i Âmire muhâsebe defterlerinde 1080(1669-70) tarihinden sonra meyhâneler kapatıldığı için bir malûmâta rastlanmamaktadır[119]. Nitekim, 26 Şevval 1081(8 Mart 1671)'de Kapudan Paşa ve İstanbul Kadısına gönderilen hükümde, meyhânelerin kapatıldığından bahsedilerek, meyhâneciler hâriç diğer esnaftan maktû olan kürekçiyi almaları emredilmektedir[120].

Meyhâneciler, kürekçileri aynî olarak kendileri tuttukları gibi, hod-girifte kürekçilerin ücreti için bedel olarak da ödüyorlardı. 1080(1669-70) senesinde bir kürekçi için meyhânecilerden 5000 akçe bedel alınmıştı[121]. İstanbul haricindeki meyhânecilerden de kürekçi alındığı 1068 (1658) tarihli bir kürekçi listesinden anlaşılmaktadır[122].

bb) Bozacılar: Ekseriyetle meyhânecilerle birlikte zikredilen bozacılar da her sene 30 kürekçi vermek mükellefiyetinde idiler[123]. Bunların dükkânları da meyhânecilerle birlikde 1081 (1671)'de kapatılmıştı[124].

bc) Peremeciler: İstanbul'da iskeleler arası deniz nakliyâtını temin eden vasıtalar pereme, kayık ve mavnalar olup, işletilmeleri peremeci, kayıkçı ve mavnacı esnafına ait idi[125].

XVII. yüzyılın ikinci yarısında peremeci esnafının faâliyet gösterdiği iskele sayısının 17-19 olduğu görülmektedir[126]. Bu iskelelere tâbi peremeciler, her sene donanma hizmetinde kürek çekmek üzere 110 kürekçiyi ocaklık olarak vermek mecbûriyetinde idiler[127]. Ancak, her zaman 110 kürekçinin teslim edilmediği,

[119] Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri içinde en son rastladığımız meyhâneci esnafının verdiği kürekçi mikdarı 247 idi (*MAD.*5014, s.3).

[120] *MAD.*8480, s.134. Bu tarihte Kapudan Paşa olarak Kaplan Mustafa Paşa (1076-82/1666-72) vazifeli bulunmaktaydı (Danişmend, *Kronoloji,* V, 198).

[121] KK.2651, s.80; *MAD.*5014, s.3.

[122] Bu senede İstanbul haricindeki meyhanecilerden 120 kürekçi alınmıştı (*MAD.*5703, s.15).

[123] Bozacıların verecekleri kürekçi mikdarı 1062-1101 (1652-1690) seneleri arasında değişmemiştir. Bk. not 117 ve 118'de gösterilen yerler.

[124] Bozacıların verecekleri kürekçi mikdarı da, meyhâneciler gibi avârız defterlerinde zikredilmekle beraber toplanmamıştır.

[125] Haliç, Boğaziçi ve Marmara Denizi'ne yayılmış olan İstanbul'un semtleri arasında yolcu, eşya ve zahire naklinin hangi vasıtalarla ve ne gibi şartlarda gerçekleştirilebildiği, bunların tâbî olduğu statü vs. hususlarda toplu malûmât için bk. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *TD,* 21, İstanbul 1966, s.109-134. Bu bölgede yapılan deniz taşımacılığının 1600 senesinde tabi olduğu ücret için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "1009 (1600) tarihli Narh Defterine göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları", *TED,* 9, İstanbul 1978, s.46-50. 1640 senesi için bk. Kütükoğlu, *Narh (1640),* s.268-287.

[126] 1088 (1677) ve 1101 (1689-90) senelerinde 17 iskele olduğu kaydedildiği halde (*MAD.*9480, s.133), 1091 (1680)'de 19 iskele vardı (KK.7425, s.6). Ayrıca bk.Orhonlu, *Kayıkçılık,* s.125. Zilka'de 1138-Muharrem 1139 (Temmuz-Eylül 1726) arasında yapılan tahrirde ise iskele sayısının 14 olduğu görülmektedir. (*İstanbul Kadılığı Sicili,* nr.24, vr.45b-50b).

[127] 1056-1101 (1646-1690) seneleri arasında istenen kürekçi mikdarı değişmemiştir. Meselâ, 1056/1646 (KK.2612, s.1), 1059/1649 (*MAD.*3835, s.107), 1060/1650 (*MAD.*2787, s.85), 1062-3/

hatta 1088 (1677) senesine doğru, mikdarın hayli azalarak 50 kürekçiye kadar düştüğü tesbit edilmektedir[128]. Bu azalma sebebiyle, 27 Zilhicce 1087 (2 Mart 1677) tarihinde İstanbul Kaimmakamına, Kadısına, Hasan Efendi'ye ve Tersâne-i Âmire Eminine hitaben, peremeciler esnafının yeniden tahririni isteyen bir emir yazılmıştı[129]. Bunun üzerine takriben birbuçuk ay sonra peremeci esnafının tahriri gerçekleştirilmiş ve 15 Safer 1088 (19 Nisan 1677)'de Sadrıâzama takdim edilen raporda[130],Tersâne-i Âmire Emini Yusuf Efendi'nin tamamladığı yeni tahrire göre İstanbul, Eyüb, Hasköy, Tophane, Kasımpaşa ve diğer iskelelere tâbi toplam 17 iskelede seyr eden kayık, pereme ve mavna mevcudundan 887'sinin reâyâ ve 571'inin askerî kayığı olduğu belirtilerek[131] peremeci esnafına ait toplam 1458 kayık için sahiplerinden 13 ve rubu kayığa bir kürekçi isâbet ettiği, alınan 110 kürekçinin fazla olmadığı, âlâ, evsat ve ednâ usûlüne itibâr edilerek peremeci esnafının kethuda, yiğitbaşı ve ihtiyarları vasıtasıyla bu kürekçilerin temin edilmesi istenmişti. Bu tarihten sonra, Tersâne-i Âmire'ye teslim edilen peremeci esnafına ait kürekçi sayısında artma olmuşsa da 110 kürekçiye ulaşamamıştır. Meselâ 1094-95 (1683-84) senesinde 108[132], 1105 (1693-94)'de 96[133] aynî kürekçi teslim edilmiştir.

Peremeci esnafı, her zaman için kürekçilerini, diğer esnafın aksine aynî olarak vermiş, İstanbul Kadısı da bu kürekçilerin temin ve teslimi ile vazifelendirilmişti[134].

bd) Hammallar: İstanbul'daki hammallar, XVII. asırda Tersâne-i Âmire'ye ocaklık olarak 40 kürekçi vermekle mükellef idiler[135]. 1062-1104 (1652-1693)

1652-3 (*MAD.*968, s.4), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.61), 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.13), 1080/1669-70 (*MAD.*5014, s.3; KK.2651, s.80), 1081/1670 (*MAD.*8480, s.102,105), 1082/1671 (*MAD.*2790, vr.42b), 1083/1672 (*MAD.*6572, s.164), 1087/1676 (*MAD.*9852, s.47; *MAD.*3830, s.83), 1088/1677 (KK.7425, s.11), 1089/1678 (*MAD.*3809, vr.48a), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.32), 1100/1688-9 (*MAD.*3318, s.15) ve 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.133) senelerinde durum aynıdır. 1081-1101 (1670-1690) arası sadece Avârız Defterlerindeki taksimatı gösterdiği için, teslim edilen kürekçi sayısını ihtiva etmemektedir. Nitekim, bu dönemde kürekçilerin teslim edildiği Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde de tevsik edilememektedir.

[128] 1067 (1656-7) senesinde 55 kürekçi teslim edilmiş (*MAD.*15777, s.5-6), 1088 (1677)'de ise, peremecilerin birkaç senedenberi 50 kürekçi verdikleri zikredilmiştir (KK.7425, s.11).

[129] *MAD.*3830, s.83.

[130] Raporun üzerinde, zikredildiği şekilde kürekçinin tahsil edilmesi için hüküm verilmesini âmir, aynı tarihli bir buyruldu yer almaktadır (KK.7425, s.11). 1088 (1677) tahririnin kaydedildiği bir başka kayıt *MAD.*18234, s.1, 33'de olup, defterin bazı yerleri çürümüştür.

[131] Askerî olarak gösterilen 571 kayığın, kâr maksadıyla faâliyet gösterdiği belirtilerek bunların da diğer esnaf gibi muâmeleye tâbi tutulduğu ve kürekçi vermeye dahil edildiği kaydolunmaktadır (KK.7425, s.11). Askerî kayıkçıların yeniçeri, cebeci ve topçu zümrelerine tâbi oldukları konusunda bk. Orhonlu, *Kayıkçılık*, s.125. 1138-9 (1726) tahririnde iskelelerdeki kayıkçı esnafının 1190 kişi olduğu görülmektedir (*İstanbul Kadılığı Sicili*, nr.24, vr.45b-50b).

[132] KK.5647, s.16.

[133] KK.2477, s.297.

[134] 4 Ramazan 1093/6 Eylül 1682 (*MAD.*8481, s.32) ve 22 Ramazan 1104/27 Mayıs 1693 (KK.2477, s.297) tarihlerinde İstanbul Kadısına kürekçilerin temini ile alâkalı hükümler gönderilmişti.

[135] Hammalların verdiği ocaklık kürekçi mikdârı Tersâne-i Âmire Muhasebe ve Avârız defterlerinde daima 40 nefer olarak tesbit edilmiştir (Bk.not 136-7'de gösterilen yerler). Hammallardan

seneleri arasında hammalların Tersâne-i Âmire'ye teslim ettikleri kürekçi sayısı ekseriyetle bedel[136] ve bazan aynî[137] olarak devam etti.

Hammallar, kürekçileri ya kendileri tutmakta -ki o takdirde aynî olarak teslim ediyorlardı- veya hod-girifte kürekçilere ücret ödenmek üzere bedel vermekteydiler. Her kürekçi için 50 tam kuruş (6000 akçe) bedel ödeyen hammallardan alınan bu para hazineye teslim edilmekte ve icab ettiği zaman kürekçi ücreti veya diğer masraflar için kullanılmaktaydı[138].

be) Yahudi, Rum ve Ermeniler: İstanbul'daki yahudi, rum ve ermeni cemaati de kendilerine teklif edilen kürekçileri ocaklık olarak aynî veya bedel şeklinde veriyorlardı. Yahudi cemaati 150 kürekçi[139], rum cemaati 1062-1083 (1652-1672) arasında 125[140], 1087-1100 (1676-1689) arasında 124[141], 1101 (1689-90) ve sonrasında ise 100 kürekçi[142], ermeni cemaati ise 100 kürekçiyi[143], aynî veya bedel olarak Tersâne-i Âmire'ye teslim etmek mükellefiyetinde idiler[144].

Kürekçilerini patriklerinin teslim ettiği rumlar[145] ve diğer gayr-ı müslim cemaatin vazifelerini yerine getirip-getirmediklerini de İstanbul Kadısı kontrol ediyordu. Bedel alındığı takdirde her kürekçi için 50 tam kuruş (6000 akçe) alınıyor ve bununla ekseriyetle hod-girifte kürekçi tutuluyordu[146].

---

hangi şartlarda kürekçi alındığı tesbit edilemediğinden XVII. yüzyılda hammal esnafının sayısı hakkında da birşey söylemek mümkün olamamaktadır. Sadece hammalların 1600 (Kütükoğlu, *Narh (1600)*, s.50-56) ve 1640 (Kütükoğlu, *Narh (1640)*, s.324-338) senelerindeki taşıma ücretleri bilinmektedir. Ancak, 1138-9 (1726) senesinde İstanbul esnafı için yapılan tahrirde 317 at, 1770 arka ve sırık hammalı olduğu görülmektedir (*İstanbul Kadılığı Sicili*, nr.24, vr.1b-8a).

[136] 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.61), 1080-81/1669-70 (KK.2651, s.80; *MAD.*8480, s.102-105), 1087/1676 (*MAD.*9852, s.47; *MAD.*3830, s.83), 1089/1678 (*MAD.*3809, vr.48a), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.33), 1096/1685 (*MAD.*2446, s.126), 1098/1687 (*MAD.*3839, vr.51b), 1100/1689 (*MAD.*3318, s.15), 1101/1689-1690 (*MAD.*9480, s.134) ve 1104/1692-3 (KK.2477, s.297) senelerinde hammallardan 40 kürekçinin bedeli tahsil edilmiştir.

[137] 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.4), 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.13), 1080/1669-70 (*MAD.*5014, s.3), 1082/1671 (*MAD.*2790, vr.42b) ve 1083/1672 (*MAD.* 6572, s.164) senelerinde ise aynî olarak 40 kürekçi vermişlerdi.

[138] Bk.Not 136'da gösterilen yerler.

[139] Bk.Not 136 ve 137'de gösterilen yerler.

[140] 1062-3 (1652-3) (*MAD.*968, s.4),1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.61), 1080/1669-70 (KK.2651, s.80); *MAD.*8480, s.105), 1081/1670 (*MAD.*8480, s.102), 1082/1671 (*MAD.*2790, vr.42b), 1083/1672 (*MAD.*6572, s.164).

[141] 1087/1676 (*MAD.*9852, s.47; *MAD.*3830, s.83), 1089/1678 (*MAD.* 3809, vr.48a), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.33), 1096/1685 (*MAD.*2446, s.126), 1098/1687 (*MAD.*3839, vr.51b), 1100/1689 (*MAD.*3318, s.15).

[142] 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.134) ve 1104/1692-3 (KK.2477, s.297).

[143] Bk.Not 140 ve 141'de gösterilen yerler.

[144] 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.13), 1080/1669-70 (*MAD.*5014, s.2), 1082/1671 (*MAD.*2790, vr.42b) ve 1083/1672 (*MAD.*6572, s.164) senelerinde aynî, diğer senelerde bedel alınmıştı.

[145] 1067/1656-7 senesinde rumların kürekçilerini patriklerinin teslim ettiği kayıdlıdır (*MAD.*15777, s.5-6).

[146] Bedel alındığı seneler için bk.not 140-141. Ancak, 1062-3 (1652-3) senesinde bir kürekçi için 4000 akçe alındığı görülmektedir (*MAD.*968, s.4).

2. *Hod-girifte Kürekçiler*

Bu tabir kendi isteğiyle kürekçi olanlar için kullanılıyordu. XVI. ve XVII. asırlarda ocaklık kürekçinin ihtiyacı karşılayamadığı zamanlar ve bilhassa sefer senelerinde, gönüllü kürekçi olmak isteyenlerden bedel ile de kürekçi tutulmaktaydı. Ocaklık kürekçiden farklı olarak, bedel ile tutulan hod-girifte kürekçiler kendi istekleriyle geliyorlardı[147]. Nitekim 978-982 (1571-1574) seneleri arasında yazılan bazı hükümlerde 900 ve 1000 akçe bedel ile kürekçi olmak isteyenlerin Tersâne-i Âmire'ye gönderilmeleri emredilmekteydi[148].

XVII. asırda, hod-girifte kürekçi tabirine tesbit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Girid seferinin başladığı 1055 (1645-46) senesine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterinde rastlanmaktadır[149]. Bedel ile kürekçi tutulmasına bir tarihten sonra hod-girifte denilmesinin sebebi, ocaklık kürekçi veren kazaların yine avârız-hânesi hesabıyla, bedel ile kürekçi vermek mecburiyetinde tutulmalarıdır. Tamamen ihtiyârî olmaktan çok, idârî manâda mecbûrî olan hod-girifte kürekçilerin ocaklıktan farkı isteyenlerin gönderilmesi idi. Bunun neticesi olarak, bu husus da kayda bağlanmış, belirli avârız-hanesinden bir hod-girifte kürekçinin bedeli ödenerek tutulması istenmişti. Meselâ 1062-1077 (1652-1667) seneleri arasında yirmi avârız-hânesine bir hod-girifte kürekçi isabet ettiği[150], 1109 (1697)'daki hodgirifte listesinde ise bunun on avârız-hânesinden bir kürekçi şeklinde değiştiği görülmektedir[151].

Hod-girifte tabiri daha sonraları yalnız ocaklık kazalardan bedel ile tutulan kürekçilere mahsus kalmamış, diğer bedel ile tutulanlar için de kullanılmıştır. Bedel ile tutulan kürekçilere ödenen ücretin mikdarı ise, hemen her zaman değişmekte, kürekçinin gücü, kuvveti, kabiliyeti ve ehliyeti nisbetinde artmaktaydı. Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde rastladığımız 1011-1110 (1602-1698) tarihleri arasındaki kürekçi bedellerinin en azı 1700, en çoğu 6000 akçe idi.

[147] İlgili yerlerde bu husus "kürekçi olmağa safâlu olanlar", "küreğe gitmeğe ihtiyar eder" gibi benzer şekillerde ifâde edilmektedir. Bk.not 148'de gösterilen yerler.

[148] Zilhicce 978 (Nisan-Mayıs 1571)'de İznikmid Kadısına (*MD.*XII, s. 226/473; *MD.*XIV, s. 96/126) ve Silivri Kadısına (*MD.*XII, s. 229/479), Safer 981 (Haziran 1573)'de mütekaid Vezir Mustafa Paşa'ya (*MD.*XXII, s. 51/107), Zilhicce 981 (Mart-Nisan 1574)'de Gelibolu Eminine (*MD.*XXIV, s. 316/855), Muharrem 982 (Nisan-Mayıs 1574)'de İzladi Kadısına (*MD.*XXIV, s. 182/487) gönderilen hükümlerde kendi kazalarında, 900-1000 akçe ile kürekçi olmak isteyenlerin Tersâne-i Âmire'ye yollanmaları emrediliyordu. Yine 993 (1585) senesine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterindeki kayda göre, 900 akçe ile 1139 kürekçi, 1000 akçe ile 2475 kürekçi tutulmuştu (*MAD.*852, s.50).

[149] *MAD.*984, s.35.

[150] 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.17-23), 1071/1661 (*MAD.*16119, s.1-16; *MAD.*996, s.12-23), 1073/1662-3 (*MAD.*5700, vr.15b-17b; *MAD.*215, vr.10a),1076/1665-6 (*MAD.*5700, vr.9b-14a), 1077/1666-7 (*MAD.*5700, vr.2a-6b, 36a). Bu defterlerden 1071 (1661) tarihli olanında kazaların hâne ve çıkardıkları kürekçi mikdarları belirtilmiş, diğerlerinde sadece kürekçi mikdarı zikredilmiştir. Eserinde, kendi müşahedelerini anlatan Rycaut'nun 20 haneden bir kürekçi alındığını yazması (s.214) herhalde hod-girifte kürekçi içindir. Çünkü, XVII. yüzyılda, ocaklık kürekçinin alındığı avârız-hânesi mikdarı ekseriyetle yedi ve on idi.

[151] *MAD.*2758, s.118-129.

Kazalardan tutulan hod-girifte kürekçilerin bedelleri devlet tarafından ödenmesi gerektiği halde, yine bir kısmının reâyâya yüklendiği görülmektedir. 1061 (1651) senesinde tutulacak hod-girifte kürekçilere verilmesi kararlaştırılan 4000 akçenin ise, reâyâdan alınması istenmektedir[152]. Ancak, devletin kendisine ait olan bedeli öderken de, kolaylaştırıcı bir usül bulduğu ve bunun için hazineden para çıkarmadan, başka gelirlerden havâle ettiği tesbit edilmektedir. Nitekim, 1061 (1651) senesinde Manisa'da tutulacak hod-girifte kürekçilerin her birine tayin olunan 3000 akçenin, 2000 akçesinin muaf olan reâyâdan "imdad tarîkıyle" alınması istenmişti[153].

Düzenli olarak kazalardan toplanan hod-girifte kürekçilerin bedelleri ait oldukları sancakların gelirlerinden ve bazan da Hazine-i Âmire'den ödenmekteydi. Bu gelirler arasında, "bedel-i ordu", "bedel-i muâvenet", "bedel-i mütekâid", "bedel-i mukātaa", "bedel-i beldâr" ve "bedel-i kürekçi" gelirlerini saymak mümkündür[154]. Nitekim 1078 (1668) senesinde hod-girifte kürekçi bedelleri için Hüdâvendigâr sancağı bedel-i nüzül gelirlerinden 6000, Hüdâvendigâr sancağı tavukhânelerinin bedel-i beldâr gelirlerinden 5000, Aydın sancağından 3000, Saruhan sancağından 3000, Kocaeli ve diğer sancakların mensûhât gelirlerinden 13.000 kâmil kuruş ki toplam 30.000 kâmil kuruşun teslimi emredilmekte idi[155].Yine bu maksadla 1087 (1676) senesinde Haleb muhassıllık gelirlerinden 2.000.000 akçe ve Bursa bedel-i ordu gelirlerinden 240.000 akçe hod-girifte kürekçi ücreti olarak alınmıştı[156]. 1109 (1697)'da ise, kazalardan alınan hod-girifte kürekçilerin ücretleri ait oldukları sancakların avârız, bedel-i nüzül, bedel-i sürsat ve bedel-i beldar gelirlerinden havale edilmişti[157].

Kazalardan ihraç olunan hod-girifte kürekçiler de, ocaklık kürekçiler gibi ad ve kefilleriyle kaydedilmekte, tayin olunan ücret ise kendilerine mahkemede müslümanlar huzûrunda teslim edilmekteydi[158]. Gerektiği zamanlarda, kazalardaki

[152] 4 Cemâziyelevvel 1061 (25 Nisan 1651)'de Mudurnu Kadısı ile Bolu, Kastamonu ve Çankırı sancaklarındaki kadılara hitaben yazılan hükümlerde mîrîden 3000 akçe, reâyâdan 1000 akçe alındığı ifade edilmektedir (KK.72, s.294-295). 15 Cemâziyelâhır 1066 (10 Mart 1656)'da Bergama Kadısına gönderilen hükümde ise reâyânın ödemesi istenilen mikdar 1500 akçedir (MAD.9837, s.58). Aynı meâlde bir başka hüküm de Nevâhi-i Bergama, Ilıca-i Bergama ve Fesleği ma'a Kozak Kadılarına gönderilmiştir (*a.g.d.*, s. 57-60).

[153] 22 Safer 1061 (14 Şubat 1651) tarihli Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşısı Osman'a yazılan hüküm: KK.72, s.185.

[154] 1071/1661 (*MAD.*16119, s.1-16), 1073/1662-3 (*MAD.*215, vr.10a), 1076/1665-6 (*MAD.* 5700, vr.14a), 1077/1566-7 (*MAD.* 5700, vr.2a-6b).

[155] Bu konuda 26 Cemâziyelevvel 1078 (13 Kasım 1667)'de Hüdâvendigâr, Aydın ve Saruhan sancaklarına, 27 Cemâziyelevvel 1078 (14 Kasım 1667)'de ise, Kocaeli sancağına hükümler gönderilmişti (*MAD.*6547, s.103).

[156] *MAD.*9852, s.52.

[157] 16 Cemaziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'da Bolu, Kastamonu, Hüdâvendigâr, Biga ve Karasi sancaklarındaki kazaların kadılarına gönderilen hükümlerde, daha önce ümenâya ve bazı mühimmâta tahsis edilmiş olan bu gelirlerin, hod-girifte kürekçilere ücret olarak verilmesi emrediliyordu (*MAD.*2758, s.118-129).

[158] 6 Zilka'de 1078 (18 Nisan 1668)'de Edirne kadısına yazılan hükümde, 200 hod-girifte kürekçi tutulması istenirken, ocaklık kürekçi için riâyeti emredilen hususlar da zikredilmekteydi

hod-girifte kürekçilerin temini ile sadece kadılar değil, aynı zamanda kethuda yeri, yeniçeri serdarı ve a'yân-ı vilâyetin iş erleri de vazifelendirilmekteydi [159].

Kazalardan alınan hod-girifte kürekçiler, ocaklık olanlara ilâve olduğu için, onlar da Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerinde kaydedilmekteydi. Aynı sene içinde bir kazadan ocaklık kürekçi ile birlikte hod-girifte kürekçi de alınmaktaydı. Nitekim, 1058-59 (1648-49) senesinde Mudurnu kazasından alınan ocaklık kürekçi sayısı 98 [160], 1062-63(1652-53)'de ise ocaklık kürekçi yine 98 [161], hod-girifte ise 45 [162] idi.

Tablo L: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Sancaklardan Toplanan Hod-girifte kürekçiler

	Yıllar					
Sancak	1652 [163]	1661 [164]	1663 [165]	1665 [166]	1666 [167]	1697 [168]
Kastamonu	117	210	—	160	195	213
Bolu	288	310	160	259	305	713
Çankırı	50	70	—	70	90	—
Ankara	92	90	60	90	110	—
Sultanönü	41	31	—	—	—	—
Karahisâr-ı Sahib	47	46	50x	46	61	—
Hüdâvendigâr	297	450	150	282	342	576
Alâiye	—	17	—	—	—	—

(*MAD.*9848, s.221). Edirne Kadısına aynı meâlde bir başka hüküm 26 Cemâziyelevvel 1070 (8 Şubat 1660) tarihinde gönderilmişti (*MAD.*7591, s.65).Yine 11 Zilhicce 1067 (20 Eylül 1657) tarihli Başgelembe'ye ait hod-girifte kürekçi listesinde toplam sekiz kürekçiye 25'er riyal kuruş ödenmiş ve her birinin adı altında kefil olarak altı veya sekiz kişinin adları yazılmıştır (AE-Mehmed IV, nr.5083).

[159] 16 Cemâziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'da Özi Boğazı muhafazasına gönderilecek 15 kalyata ve 55 işkampoye için lüzûmlu hod-girifte kürekçilerden bir kısmı için Mudurnu Kadısına, Kethuda Yerine, Yeniçeri Serdârına ve A'yân-ı Vilâyetin iş erlerine hitaben hüküm gönderilmişti (*MAD.*2758, s.118).

[160] *MAD.*5932, s.10-28.

[161] *MAD.*968, s.7.

[162] *MAD.*968, s.18. Bu misallerin çoğaltılması mümkündür. Meselâ, aynı sene içerisinde Şorba kazasından ocaklık 14, hod-girifte 10, Balıkesir'den ocaklık 36, hod-girifte 20, Eskişehir'den ocaklık 19, hod-girifte 13, Kütahya'dan ocaklık 74, hod-girifte 37 kürekçi alınmıştı (*MAD.*968, s. 5-23).

[163] *MAD.*968, s.17-23.

[164] *MAD.*16119, s.1-16.

[165] *MAD.*5700, vr.15b-17b; *MAD.*215, vr.10a.

[166] *MAD.*5700, vr.9b-14a.

[167] 27 Cemâziyelâhır 1077 (25 Aralık 1666)'de Mevkûfatçı Efendi'ye gönderilen hükümde bu sene fazla olarak 10 geminin denize çıkacağı belirtilmiştir (*MAD.*5700, vr.2a-6b; 661, 36a).

[168] *MAD.*2758, s.118-129. Ancak, 16 Cemâziyelâhır 1109 (30 Aralık 1697)'da sâdır olan fermana göre, temini istenen hod-girifte kürekçi sayısı 2328 olduğu halde, gâyet-i Receb 1110 (24 Aralık 1699) tarihine kadar sadece 1823 kürekçinin geldiği Tersâne-i Âmire Emininin muhâsebesinden anlaşılmaktadır. (*MAD.*2758, s.129; KK.5657, s.23).

	Yıllar					
Sancak	1652[163]	1661[164]	1663[165]	1665[166]	1666[167]	1697[168]
Kütahya	112	205	130	160	199	—
Karasi	122	120	90	120	—	354
Biga	—	70	60	70	—	185
Hamidili	—	90	—	90	110	—
Hüdâvendigâr Mâkiyân-dâdegân	—	—	—	—	158	287
Saruhan	86	230	—	230	—	—
Aydın	—	—	—	250	—	—
Sığla	—	—	—	200	—	—
Teke	—	60	—	—	—	—
Menteşe	—	—	—	205	260	—
Edirne kazası	—	300	100	150	170	—
Toplam	1252	2299	800	2382	2000	2328

1652-1697 arasında en fazla hod-girifte kürekçi alınan sancak Hüdavendigâr, en az alınan ise Alâiye idi. Ocaklık kürekçilere ilâve olarak kazalardan alınan hod-girifte kürekçiler, 1652-1666 arasında devam eden Girid seferi münasebetiyle, 1697'de ise Karadeniz'e sevkedilen donanma sebebiyle toplanmıştı.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru umûmî olarak kürekçi talebinde azalma olduğu gibi, ocaklık mikdârı ile kazalardan tutulan hod-girifte kürekçi arasında da bir değişme meydana gelmiş, giderek azalan ocaklık kürekçi, yerini hod-girifte usûlüyle temin edilen kürekçiye terketmeye başlamıştır. Nitekim, 1079(1668-69)'da ocaklık kürekçi sayısı 1802, kazalardan gelen hod-girifte kürekçi 900 iken[169], 1082-83 (1671-72)'de ocaklık kürekçi 936, kazalardan gelen hod-girifte kürekçi 1419[170], 1109-10 (1697-98)'da ocaklık kürekçi 146, hod-girifte kürekçi 1823[171] olmuştur.

Tablo LI : Hod-girifte Kürekçilere Ödenen Ücretler

1651[172]	1657[173]	1660[174]	1661[175]	1663[176]	1665[177]	1671[178]	1698[179]
3000	3000	3000	3000	4000	3600	4000	5600

[169] *MAD.*4951, s.28.

[170] *MAD.*599, s.21.

[171] KK.5657, s.22-23.

[172] 14 Safer 1061 (6 Şubat 1651)'de Saruhan, Bolu, Kastamonu, Hüdâvendigar Sancakbeyi ve Kadılarına, Bursa ve Mağnisa Kadılarına gönderilen hükümde bir hod-girifte kürekçiye mîrîden 3000 akçe ödeneceği bildirilmekteydi (KK.72, s.160, 185).

[173] KK.2625, s.90-92; *MAD.*4688, s.108; İE-Bah.nr.75; AE-Mehmed IV, nr.2355, 5083.

[174] *MAD.*7591, s.65.

[175] *MAD.*16119, s.1-16.

[176] *MAD.*5700, vr.15b-17b; *MAD.*215, vr.10a.

[177] 1076-7/1665-7 (*MAD.*5700, vr.2a-14a), 1078/1667-8 (*MAD.*9848, s.221) 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.28).

[178] *MAD.*599, s.21.

[179] *MAD.*2758, s.118-127; İE-Bah.nr.580, 1049.

Ücretler, önceleri sabit olduğu halde, asrın sonlarına doğru giderek artmıştır. Bunda, ücretle tutulan hod-girifte kürekçilerin vasıflı olmaları rol oynadığı gibi, akçenin değerinde görülen düşüşün de tesiri olmuştur. Nitekim, 1667-68'de bir kuruş 90 akçe iken[180], 1698'de 160 akçeye yükselmiştir[181].

Hod-girifte kürekçi, ücret ile tutulduğundan reâyânın itiraz etmesine müsaade edilmemekte, avârızla mükellef olanlar ile birlikte muaf ve müsellem olan evkaf ve padişah hasları reâyâsı da, bu hizmetten mesûl tutulmakta idi[182].

Ocaklık ve kazalardan alınan hod-girifte kürekçilerden mâdâ, kürekçi ihtiyacının bir kısmı da yine bedel ile tutulanlardan karşılanmaktaydı. XVII. asırda bütün kürekçilerin takrîbî olarak % 45'i bedel ile tutulmaktaydı[183].

Bedel mikdarının dâima değiştiği, fakat belirli mikdarlarda bedel ödenerek kürekçi temin edilebildiği görülmektedir. 1646 senesine kadar kürekçiye ödenen en yüksek bedel 2500[184], en az ödenen ise 1700[185] akçe idi. Bu tarihten sonra ödenen en fazla bedel 6000 akçe[186], en az ise 2500 akçe[187] oldu. XVII. asrın ikinci yarısında bir kürekçiye 3000, 3500, 3600, 4000, 4500, 5000, 5500 akçe gibi değişik mikdarlarda ücret ödenerek donanmaya sevkediliyorlardı[188].

Bedel ile tutulan kürekçilerin ücretleri, Hazine'den karşılandığı gibi[189], kazalardan toplanan kürekçi bedellerinden[190], bazı şehirlerin ordu ve şayka bedellerinden[191], Kapudan Paşa[192], Tersâne-i Âmire Emini[193] gibi bazı şahısların yardımı olarak kendi gelirlerinden sağlanmaktaydı.

[180] *MAD.*5700, vr.3a.

[181] İE-Bah.nr.580.

[182] 12 Şevval 1067 (24 Temmuz 1657)'de bu mealde emr-i şerif yazıldığı zikredilmektedir (KK.2625, s.90; *MAD.*4688, s.108; AE-Mehmed IV, *nr.*2355).

[183] Onar sene aralarla yaptığımız hesablamalar, bu sonucu vermiştir. Bk.Tablo XLIX.

[184] *MAD.*984, s.35. Sadece 1025 (1616)'de 1870 kürekçi 2800 akçeden tutulmuştu (KK.5640, s.13).

[185] 1019/1610 (*MAD.*7458, s.14); 1021-2/1612-3 (*MAD.*7898, s.34); 1029/1620 (*MAD.*5024, s.30) tarihli Tersane-i Âmire Muhâsebe Defterlerinde mikdar aynıdır. Ancak, 1646 senesine gelinceye kadar 1800, 1920 ve 2000 akçe gibi değişik ücretlerle de kürekçi tutulmuştu *(Aynı yerler).*

[186] 1072-3 (1661-2)'de 406 kişi 6000 akçe bedel ile tutulmuştu (*MAD.*1077, s.24).

[187] 1057-8 (1647-8)'de bu bedel gemi reislerinin gebrânı için ödenmişti (*MAD.*969, s.57; *MAD.*5932, s.42).

[188] Tablo XLIX'da gösterilen yerler.

[189] Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin gelirler kısmında Hazine-i Âmire'den verilen kürekçi bedelleri de kaydedilmiştir. Meselâ 1011-2 (1603-4) senesinde 6.976.434 akçe (*MAD.* 482, s.2, 3), 1012-3 (1604)'de 1.260.000 akçe (*MAD.*7468, s.11-12), 1030-1 (1621-2)'de 2.860.000 akçe (*MAD.*2917, s.3) Hazine-i Âmire'den ödenmişti.

[190] Kazalardan gelen kürekçi bedelleri, ocaklık kürekçi gönderilmediği veya aynî kürekçi istenmediği zamanlarda o kürekçi için alınan bedellerden meydana geliyordu. Bk.Kürekçi Bedelleri Kısmı.

[191] 1064 (1654) senesinde, İstanbul, Edirne, Bursa, Filibe, Sofya, Üsküb, Siroz, Yenişehir, Selânik ve Tırhala'nın bedel-i ordu gelirleri olan toplam 1.870.000 akçe (KK.2621, s.19), yine aynı

3. *Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler)*

Osmanlı İmparatorluğunda esirler ve tabi oldukları hukuki statü ile istihdam olundukları işler hakkında kesin ve tafsilatlı bir malûmâta sahip bulunmamaktayız. Bunun neticesi olarak şahıs ve devlet elindeki esirlerin temin ve istihdamları ile, onların yaşadıkları cemiyet içindeki iktisâdî ve ictimâî fonksiyonlarının tesbiti büyük önem taşımaktadır[194]. Kullanıldıkları özel hizmetler kadar[195], çalıştırıldıkları inşaat[196] ve benzeri işlerde[197] kendilerinden âzamî şekilde istifade maksadı güdülen esirler, burada kürek çekmek üzere gemilere yerleştirilmeleri vesilesiyle bahis mevzuu edilecektir.

Bahriye tarihinde esirlerin kürekçi olarak kullanılmaları oldukça eskidir ve Venedik donanmasında da bu maksadla kullanıldıkları bilinmektedir[198].

---

senenin Balçık, Mankalya, Varna, Pravadi ve Midye'ye ait 150 nefer için verilen 600.000 akçe şayka bedeli, kürekçi bedellerine (*a.g.d.*, s.14) tahsis edilmişti.

[192] 1011-2 (1603-4) senesinde Kapudan Paşa'nın kürekçi bedeli olarak ödediği mikdar 2.462.040 akçe idi (*MAD.*482, s.2-3).

[193] Meselâ, 1082-3 (1671-2)'de Tersâne-i Âmire Emini 5000 akçeden 324 kürekçi (*MAD.*599, s.21), 1087 (1676)'da 320 kürekçi (*MAD.*9852, s.49) ve 1094-5 (1683-4)'de 40 kuruştan 320 kürekçi (KK. 5647, s.16) tutarak donanma hizmetine vermişti.

[194] Esirlerin iktisâdî ve ictimâî hayattaki yerinin ne olduğu konusunda elimizde şimdilik Bursa (Halil Sahillioğlu, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı 1979-1980;* Ankara 1981, s.67-138, aynı müellif, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", *Atatürk Yıllık Konferansları,* VIII, Ankara 1983, s.217-229) ve Konya (İzzet Sak, "Konya'da Köleler", *Osmanlı Araştırmaları,* IX, İstanbul 1989, s. 159-197) için yapılmış araştırmalar mevcuddur. Osmanlı Sarayında hadım ağası olarak çalıştırılan esirler hakkında kısa bilgi için bk. Cengiz Orhonlu, "Derviş Abdullah'ın Darussaade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-saâde", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s.225-226.

[195] Osmanlı Devlet adamlarının yanlarında bulunan ve kapı halkı sayılan esirleri de bu arada zikretmek gerekir. Meselâ, Sokullu Mehmed Paşa'nın "1000 nefer forsa kulu" bulunuyordu (Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler,* İstanbul 1965, s.266).

[196] Süleymaniye Camii ve İmaretinin inşası sırasında çalıştırılan esirlerin hukuki ve sosyal durumları ile temin ettikleri iş günü konusunda tafsilatlı bilgi için bk.Barkan, *Süleymaniye,* I, 132-137. Yine I.Ahmed'in, babası III.Mehmed için yaptırdığı türbeye, Marmara adasından getirtilecek mermerlerin gemiye yükletilmesinde forsaların da çalıştırılması hususunda Galata Kadısına Rebîʿülâhır 1013 (Ağustos-Eylül 1604) tarihinde bir hüküm gönderilmişti (*MD.*LXXV, s. 185/368).

[197] Meselâ, Tersâne-i Âmire zindanındaki esirlerden kürekçi olarak istifade edildiği gibi eski halatları çözmekte (*MAD.*4043, s.193) ve mesleklerine göre gemi inşasında (marangoz, ırgad) veya diğer hizmetlerde (yorgancı, habbaz) yararlanılmaktaydı. Kalyonlarda ise (marinar, demirci, peremeci) olarak da istifade olunuyorlardı. Nitekim, 1112 (1700-1) senesinde Tersâne-i Âmire zindanında ve kalyonlarda bu maksadla bulundurulan 90 Avusturyalı esir vardı (*MD.*CXI, s.731-733). Tersâne-i Âmire zindanındaki sanʿatkâr mîrî esirlerin gemi inşasında çalıştıklarına dâir ayrıca bk. Wratislaw, *Anılar,* s.113.

[198] F.Braudel, esirliği Akdeniz cemiyetlerinin bir hususiyeti olarak kabul etmekte, XVI. yüzyılda Fransa ve Kuzey Avrupa'da kaldırıldığı halde, birer deniz devleti olan İtalya ve İspanya'da devam ettiğini belirtmektedir (*The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II,* London 1976, II, 754).Venedik donanmasında kürek çeken esirlerin kadırgaların oturaklarına zincirle bağlandıkları, ticaret gemilerinde de esir kullanıldığı konusunda bk. Lane, *Venetian Ships,* s.6-7. Yine Venedik devleti, Kıbrıs harbi sırasında bedelini ödeyerek Türk esirler teminine çalışmıştı (Romano, *a.g.m.*, s.63-64).

Tersâne-i Âmire ve gemilerde hizmet gören mîrî esirler vesikalarda umûmiyetle **gebrân-ı mîrî** ve **forsahâ-i mîrî** veya **forsahâ-i keştihâ**, bedel ile tutulan esirler ise sadece **üsârâ, gebrân** veya **gebrân-ı rüesâ** adlarıyla kaydediliyorlardı.

XVII. yüzyılda Tersâne-i Âmire gemilerinde kürekçi olarak çalıştırılan mîrî esir mikdârının büyük bir yekûn teşkil etmediği Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterlerindeki kürekçi taksimâtından anlaşılmaktadır[199]. Donanmaya lüzumlu toplam kürekçi sayısı yanında, gebrân-ı mîrînin adedi hayli düşüktür ve bütün asır boyunca bu mikdar ortalama olarak takriben % 14'lerde kalmaktadır[200].

Mîrî gebrân (forsa), Tersâne-i Âmire zindanında bulunan harb esirlerinden veya bu maksatla zindana konulmuş harbîlerden müteşekkil idi[201]. Diğer kürekçilere bu hizmetleri karşılığında mevâcib verildiği halde, forsalara verilmemekte, sadece maaş olarak çok düşük sayılabilecek bir nafaka ödenmekteydi[202]. Ancak, Tersâne-i Âmire ve gemilerdeki mîrî gebranın san'at ehli olanları ile ırgad olarak çalışanlarına ödenen nafaka arasında fark vardı[203].

Forsalara yiyecek olarak, sefer esnasında günde yarım kıyye peksimed[204], zindanda bulundukları zamanlarda ise ekmek[205], giyecek olarak da iki mavi

[199] Bk. Tablo XLIX. XVI. yüzyılda Tersâne-i Âmire zindanında bulunan mîrî esirlerin mikdarı da çok değildi. Asrın sonlarında, İstanbul'a gelen, Avusturya elçilik heyetinde vazifeli iken, iki devlet arasındaki ihtilâflar sebebiyle hapsedilen ve Tersâne zindanına gönderilerek kadırgalarda kürek çekmek mecburiyetinde kalan Wratislaw, hatıralarında, 1593 senesinde Tersâne-i Âmire zindanında kürek çekmek üzere 700 esirin bulunduğunu yazmaktadır (*Anılar,* s.115).

[200] Bütün asır için yaptığımız hesaplarda, gebrân-ı mîrînin toplam kürekçiye nisbetinin en az 1012-3 (1604) senesinde % 3 (*MAD.*7468, s.2), en fazla 1071-3 (1661-2) senesinde % 27 (*MAD.*1077, s.24) olduğu görülmüştür. Ancak, İnebahtı'daki mağlubiyetten sonra, hıristiyan müttefikler tarafından Osmanlı donanmasından kurtarılan esir kürekçi sayısının 14-15.000 olduğu zikredilmektedir (Baysun, *Lepanto, s.* 44) ki, bu rakama mîrî gebrân ve diğer esirler de dahil olmalıdır.

[201] Harbde alınan esirlerin çocukları saraylara ve acemi oğlanı kışlalarına verildiği gibi, 20-30 yaşlarında olanları da gemilerde kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konuluyordu (M.Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât,* I, 146).

[202] 1011-2 (1603-4) senesinde bir forsaya tahakkuk ettirilen nafaka günde yarım akçe (*MAD.*482, s.16), 1030-31 (1621-22)'de ise iki akçe (*MAD.*2917, s.31) idi. XVI. yüzyılda da Tersâne-i Âmire'deki gebrâna yarım akçe nafaka verildiği konusunda bk.Barkan, *Süleymaniye,* I, 137.

[203] 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde, san'at ehli olup çeşitli işlerde çalıştırılan mîrî esirlere 2,5-3 akçe, ırgad olarak çalışanlara 2 akçe nafaka verildiği halde (*MAD.*852, s.40-41) gemilerde bulunanlara 0,4-0,5 akçe arasında nafaka ödeniyordu (*a.g.d.,* s.41).

[204] Bk.Gemi Mürettebâtı ve Hizmetlerinin Yiyecekleri Kısmı. Wratislaw, forsalara verilen peksimedin iki parça olduğunu belirtir (*Anılar,* s.126). Rycaut ise, Osmanlı donanmasındaki forsaların, Venedik donanmasındakilere nazaren daha fazla peksimed aldıklarını yazmaktadır (*aynı eser,* s.215).

[205] 993 (1585) senesinde gebrân-ı mîrî ve mücrimlere verilen ekmekler için toplam 78.763 akçe ödendi (*MAD.*852, s.8). Wratislaw, zindandaki esirlere iki somun verildiğini zikreder (*Anılar,* s.115), Malta zindanında ise, her esire günlük üç kara ekmek ve bir tas çorba verilmekteydi (Parmaksızoğlu, *Esaret Hatıraları,* s.80).

gömlek, kırmızı salta[206] ve pabuç[207] veriliyordu. Kapudan Paşa baştardasındaki esirler ise, kırmızı aba ve barata giyiyorlardı[208]. Osmanlı bahriyesindeki esirlere daha insânî muamele yapıldığı, zaman zaman bizzat esirler tarafından yapılan açıklamalarda da belirtilmiştir[209].

Osmanlılarda, forsaların daha iyi kürek çektiği kanaati olduğundan, bilhassa derya beylerinin kadırgaları ile, Tersâne-i Âmire'de bulunan Kapudan Paşa, Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emininin baştardalarında hayli forsa bulundurulmaktaydı[210]. Bu husûsa dikkati çeken Kâtib Çelebi, savaş sırasında bulundukları gemileri ele geçirip kaçtıkları için forsalara itimad edilmemesini, bey gemilerinin her birinden 100 esirin çıkartılıp yerine Türk kürekçi konulmasını hatırlatarak Tersâne-i Âmire gemilerinde de en fazla 50 forsanın bırakılabileceğini, Türk ve forsaların karışık yerleştirilmesinin daha faydalı olacağını kaydeder[211]. Ancak, 1103-1113 (1692-1702) seneleri arasında Derya Beylerine hitâben gönderilen hükümlerde, gemilerindeki her kürekte beş forsa bulundurulması emredilmekteydi[212].

Mîrî esirler sadece harp gemilerinde değil, nakliye gemilerinde de kürek çekmekteydiler[213]. Kürekçi olan mîrî esirler, sefer sırasında gemilerde oldukları halde, donanmanın Tersâne-i Âmire'ye girmesiyle de şayet başka bir işte çalıştırılmayacak iseler, Tersâne-i Âmire zindanında muhafaza edilmekteydiler. Bir esir zindandan kaçacak olursa, mesûl olanlardan bunların yerine bedel alınmak sûretiyle tazmin ettirilmekteydi[214].

[206] Wratislaw, *Anılar,* s.127. Salta, Tersânelilerin giydiği kısa cepkene denir (Koçu, *Giyim-Kuşam,* s.201). Esir ve mücrimlerin gömlek kumaşlarının Kıbrıs'tan temin edildiği konusunda bk.Kirpas Kısmı.

[207] 993 (1585) tarihli Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterindeki kayda nazaren bir senede gebrân-ı mîrî ve mücrimlere 11.797 çift ayakkabı verilmiştir (*MAD.*852, s.8-9).

[208] *MAD.*968, s.27. Barata, kırmızı çukadan yapılmış, ucu arkaya kıvrık uzun bir serpuştur (Kütükoğlu, *Narh (1640),* s.342).

[209] Baysun, *Lepanto,* s.44.

[210] Meselâ, 1098 (1687)'de Kapudan Paşa yedeği olan baştarda ile Tersâne-i Âmire Kethudası ve Tersâne-i Âmire Emininin baştardalarına her biri için 30 kuruş ödenerek 704 esir kürek çekmek üzere satın alınmışdı (*MAD.*2735, s.242; AE-Mehmed IV, nr.11908).

[211] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.73b.

[212] Evâil-i Cemâziyelâhır 1103/19-28 Şubat 1692 (*MD.*CII, s. 163/639), Evâhır-ı Ramazan 1106/4-14 Mayıs 1695 (*MD.*CVI, s. 66/1), Evâil-i Ramazan 1110/3-12 Mart 1699 (*MD.*CX, s. 618, 2), Evâil-i Ramazan 1111/20 Şubat-1 Mart 1700 (*MD.*CXI, s. 240/1) ve Evâhır-ı Ramazan 1113/18-28 Şubat 1702 (*MD.*CXII, s. 130/3) tarihlerinde Derya Beylerine bu mealde hükümler gönderilmişti.

[213] 1113 (1701) senesinde inşa olunacak bir kalyona kereste taşıyacak olan taş gemisinin 15 kürekçisi esirlerden müteşekkil idi (*MAD.*4875, s.68). 1114 (1703)'de ise, yine bir taş gemisinde 30 forsa vardı (*MAD.* 5362, s. 73).

[214] 19 Zilhicce 1112 (27 Mayıs 1701)'de Âsitâne Kaimmakamına hitâben yazılan hükümde,Tersâne zindanından kaçan 12 esirin, mesûl olanlara tazmin ettirilmesi emredilmekteydi (*MAD.*4876, vr.37a).

Zindandaki esirlerin hasta ve işe yaramaz hale gelenleri kürekçi yapılmadığı gibi başka işlerde de kullanılmayarak zindanda bırakılmakta idiler. Nitekim, 12 Zilhicce 1114 (29 Nisan 1703) tarihinde Tersâne-i Âmire Emininin Tersâne zindanında yaptırdığı yoklama neticesinde mevcud 562 esirden 120'si hasta ve işe yaramaz halde olduğundan zindanda bırakılmış, kalan 442 kişiden 235'i çeşitli hizmetler için dağıtılmış ve 207'si de küreğe gönderilmiştir[215].

XVIII. yüzyılın başlarında yapılan bir esir mübâdelesinden Venedik ve Osmanlı donanmalarında esir kullanılmasına devam edildiği anlaşılmaktadır. 12 Ramazan 1114 (30 Ocak 1703)'de Venedik'de esir olarak bulunan 110 müslümanın yerine Venedikli esirlerin verilmesi için Kaimmakam Paşa ile Kapudan Paşa'dan bir tesbit yapılması istenmiş,bir gün sonra hazırlanan listede ise, Tersâne-i Âmire'de, Kapudan Paşa, Derya Beyleri ve kalyon kapudanlarının yanlarında bulunan 110 esir mübadele için hazırlanmıştı[216].

4. *Satın Alınan Esirler*

Mîrî esirlerden ayrı olarak satın alınan esirler, ekseriyetle hod-girifte kürekçilere ödenen ücret üzerinden tutulmakta idiler. Bu usûlün tatbiki sebebiyle Osmanlı donanmasında pek kürekçi sıkıntısı görülmüyordu[217].

Donanma ve Tersâne-i Âmire hizmetlerinde istihdam olunmak üzere esir satın alındığı, bununla alâkalı olarak bazı beylerbeyi ve kadılara gönderilen hükümlerde de zikredilmektedir. Nitekim, 1073(1663) senesinde 3000 akçe ile Vidin kazasından 30, Özi Beylerbeyiliği'nden 50 esir satın alınması istenmişti[218].

Satın alman esirlerin fiatları 1055-59(1645-49) arasında 2500 akçe[219], 1072 (1662)'de 4500 akçe[220], 1073(1663)'de 3000 akçe[221], 1076 (1665)'da 50 kuruş[222],

[215] *MAD.*5362, s.73.

[216] *MAD.*5362, s.68. 1112 (1700) senesinde de Tersâne zindanında ve 17 kalyonda bulunan toplam 90 Avusturyalı esirin mübâdele edildiği görülmektedir (*MD.*CXI, s. 731-733; *MAD.*4876, vr.33b).

[217] Rycaut, Kırımlıların temin ettiği esirlerden para ile kürekçi tutulduğunu ve sahiplerinin bu yoldan 6000 akçeye kadar kâr sağladıklarını yazmaktadır (*aynı eser,* s.214).

[218] 28 Ramazan 1073 (6 Mayıs 1663)'de Vidin Kadısına ve Eminine (*MAD.*215, vr.9b), yine aynı tarihte Özi Beylerbeyisine (*A.g.d.,* vr.11b) gönderilen hükümlerde güçlü kuvvetli esirler satın almaları emrediliyordu.

[219] 1055/1645-6'da (*MAD.*984, s.35), 1057-8/1648'de (*MAD.*969, s.57) ve 1058-9/1648-9'da (*MAD.*5932, s.42) bu mikdar hep aynı idi. XVI. yüzyılda ise, esir kürekçi bedeli, 993 (1585)'de 1000 akçe idi (*MAD.*852, s.50). 1527'de bir esirin Batı'daki satılma değeri de 35 frengi altın (1160-2030 akçe) idi (Halil Sahillioğlu,"Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu", *TD,* 17-18, İstanbul 1963, s.247).

[220] 10 Ramazan 1072 (29 Nisan 1662) tarihli Karadeniz'den alınan esirlerle alâkalı bir muhasebede, herbiri için 45 tam kuruş ödenerek 1100 esir satın alınmış, ancak 65'i gemiden düşerek veya başka sebeplerle ölmüş, geri kalan 1035'i Tersâne zindanına teslim edilmiştir (*MAD.*4887, s.6).

[221] Not 218'de gösterilen yerler.

[222] 25 Muharrem 1076 (7 Ağustos 1665)'da Rumeli'den 20 esir alınmış, yine İstanbul Gümrük Emini'nden de 100 esir satın alıp Tersâne-i Âmire hizmetine vermesi istenmişti (*MAD.*215, vr.34a).

1098 (1687)'de 3300 akçe[223] idi. Bu fiatlar, hod-girifte olan hür kürekçilerin fiatlarına ekseriyetle uymakta, hatta bazen geçmekte idi[224].

5. Kürek Cezasına Çarptırılan Mücrimler

Çeşitli suçlardan dolayı kürek cezasına mahkûm edilen mücrimlerin, Osmanlı Donanmasında hangi tarihten itibaren kürekçi olarak istihdam edildikleri kesin olarak bilinmemekle beraber, XVI. asrın ortalarından îtibâren bazı hükümlerde kürek cezasına tesadüf edilmesi, bu tarihlerde ihdâs edilmiş olduğunu düşündürmektedir.

Venedik donanmasında ilk defa XVI. asrın başlarında tatbik edilmeye başlayan bazı suçların kürek çekerek cezalandırılması usûlü[225], Osmanlılarda da çok geçmeden uygulama sahasına konulmuş ve son zamanlarında mahiyeti değişmekle beraber, İmparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir[226].

Bazı suçların kürek cezası ile tecziyesi, muhtemelen, donanmanın zarûrî ihtiyacı olan kürekçi teminine, yeni bir kaynak bulmak endişesinden doğmuştur. Nitekim, Venedik'de bu hususa açık bir şekilde şahid olunmuş, 1543'lerde başlayan kürekçi temini krizine, suçlular kürekçi yapılmak suretiyle çare bulma yoluna gidilmişti[227].

Osmanlı İmparatorluğunda kürek cezasına mahkûm mücrimler, büyük bir yekün teşkil etmemesine rağmen, her donanma ihracında mîrî esirlerle birlikte mevcud kürekçiler arasında yerlerini almışlardır. Ancak, gebrân-ı mîrî ile beraber zikredildikleri için mikdarı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün olmamaktadır. İslâm Ceza Hukukunda ve Osmanlı Ceza Kanunnâmelerinde yer almayan[228], fakat XVI. asrın ortalarından îtibâren örneklerine rastlanan kürek cezasının tesbit ve takdiri, Divân-ı Hümâyûnda, padişah (veliyyü'l-emr) adına kadıaskerler tarafından yapılmaktaydı[229].

[223] Bu tarihte 704 esir için 21.120 esedî kuruş ödenmişti (*MAD.*2735, s.242; AE-Mehmed IV, nr.11908).

[224] Meselâ, 1071-2 (1660-1)'de bedel ile tutulan kürekçiler içinde en fazla ücret, 5000 akçe ile Tersâne-i Âmire Kethudâsının gebrânına ödenmişti (*MAD.*996, s.4,44).

[225] Lane, *Venetian Ships*, s.6-7, not.6.

[226] Kürek cezasının XIX. asırda da devam ettiği, kürek cezası ile ilgili olarak tanzim edilmiş defter ve vesikalardan anlaşılmaktadır. Bu konuda bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *TED*, XII, İstanbul 1982, s.206-207.

[227] Bu maksadla 1542'de Ceza Valiliği kurulmuş, 1545 Mayısında Meclis, Vali ve Sulh Hakimlerine, suçluların azalarını kesmek yerine onları kadırgalarda hizmete mahkûm edebilecekleri bildirilmişti (Romano, *a.g.m.*, s.65 ve not 3). 1545'de Venedik Donanmasında mahkûm kürekçi kullanan gemiler, başlangıçta 3 kadırga iken, 1592'de 23'e yükselmişti (Maurice Aymard, "XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", (terc.M.Genç), *İFM*, XXIII/1-2, İstanbul 1963, s.235).

[228] Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, (yay. V. L.Ménage), Oxford 1973, s.304.

[229] İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

Osmanlı İmparatorluğunda kürek çekmekle cezalandırılan suçların, İslâm Ceza Hukukundaki taʿzîr cezası muhtevâsı içine giren suçlarla aynı olduğu görülmektedir. Bu sebeple kürek cezasını, taʿzîr cezası içinde mütâlaa etmek gerekmektedir[230]. Nitekim, XVII. asra ait bir hüküm, bu husûsu teyîd etmektedir. Evâil-i Zilhicce 1113 (29 Nisan - 8 Mart 1702) tarihinde Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, fuhuş irtikâb eden bazı kıbtîlerin, Rumeli Kadıaskeri şeriyyâtçısı olan Mehmed'in iʿlâmı ile taʿzîr ve habs olunmaları gerektiği ve bu iʿlâm mucebince kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konulmaları emredilmiştir[231].

Kürek cezasının hangi suçlara verildiği hususu fermanlarda açıkça belirtilmekte, bu bahane ile kendi halinde olanlara zarar verilmemesi istenmekteydi. Divân-ı Hümâyûn'dan sadır olan hükümlerde görüldüğü üzere bazen "salb u siyâsete ve katʿ-ı uzva müstahak" olanlar küreğe mahkûm edildiği gibi[232], bazen de "şerʿan cürm-i galîzi olup siyâsete müstahak" olanların dışındakiler kürek cezasına çarptırılmaktaydı[233]. XVII. asırda da durum aynı idi. Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde "şerʿ ve kanun muktezâsınca salb u siyâset ve katʿ-ı uzuv" icab eden ve buna benzer suç dolayısıyla cezaları sabit olan "mücrim ve ehl-i fesad"ın küreğe konulmak üzere Menteşe Sancakbeyinin ve oğlunun kadırgalarına yollanmaları emredilmişti[234].

Bu umûmî suç tesbitinden ayrı olarak hükümlerde kürek cezasına mahkûm olan şahıs ile, işlediği suçun çeşidi de belirtilmektedir[235]. Hırsızlık ve yankesici-

[230] Taʿzîr cezası ve taʿzîri müstelzim olan suçlar ile cezanın ne şekilde tatbik edileceği mevzûunda tafsilâtlı bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1976, III, 306-328.*

[231] *MD.*CXII, s. 208/3.

[232] Safer 959(Ocak-Şubat 1552)'da Cezâyir Beylerbeyisine gönderilen hükümde, bu gibi suçları işleyenlerin kürek mahkûmiyetlerinin devam etmesi emrediliyordu (*Mühimme Defteri,* TSMK.Koğuşlar Kısmı, nr.888, vr.80b). Yine, Şaʿban 979 (Aralık 1571)'da Mısır Beylerbeyisi Sinan Paşa'ya (*MD.*X, s. 86-87/134) ve Şevval 979(Şubat 1572)'da Alâiye, Hamid ve Teke sancaklarındaki Kadılara (*MD.*X, s.145-146/222) bu hususu ihtiva eden hükümler gönderilmişti. Ayrıca bk. Veinstein, *Les Préparatifs de la Campagne Navale,* s.45.

[233] Zilhicce 966 (Eylül 1559)'da İğriboz Sancağı Kadılarına (*MD.*III, s. 117/300), Safer 973 (Eylül 1565)'de Mısır Beylerbeyisine ve Defterdârına (*MD.*V, s. 118/272) ve Cemâziyelâhır 973 (Aralık 1565)'de ise Bağdad ve Diyarbekir Beylerbeyisine (*MD.*V, s.317/825-826) gönderilen hükümler bu mealde idiler. Ayrıca bk. Veinstein, *Les Préparatifs de la Campagne Navale,* s.46.

[234] *MD.*LXXVIII, s. 774/2019. Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara gönderilen hüküm de aynı hususları ihtiva ediyordu (*A.g.d.,* s.624/1609).

[235] Mühimme Defterlerindeki alâkalı hükümlerden başka bu konuda tanzim edilmiş defterler de vardır. Bu defterlerde suçlunun adı, işlediği suç hakkında sâdır olan ferman ve serbest bırakılmışsa ıtlak tarihi gibi hususlar yer almaktadır. Bu defterlerden bazıları şunlardır:

1) 967-8/1559-61 (İE-Adliye, nr.3, 16 s.).
2) 969-73/1561-6 (KK.677, Bu defterden yapılan bir neşir için bk. İpşirli, *a.g.m.,* s.214-248).
3) 972-4/1564-7(İE-Adliye, nr.4, 37 s.).
4) 1090-1096/1679-85 (A.DVN.KLB. nr. 924).
5) 1111-6/1700-04 (D. BŞM. TRZ, nr. 15747)
6) 1113-9/1701-7 (KK.5660, 10 s.).

lik[236], haydudluk, eşkiyalık ve onlara yataklık etme[237], adam öldürme veya öldürmekle itham[238], fesad, şenaat[239] ve fuhşiyyât[240] ile iştigal, sahtekârlık[241], kalpzenlik[242], fermana itâatsizlik[243], sahte berat yazma ve tuğra taklid etme[244],

7) 1114-8/1703-6 (D. BŞM. TRZ, nr. 15748).
8) 1114-18/1703-07 (A.DVN.KLB. nr. 925).
9) 1115-8/1704-6 (D. BŞM. TRZ, nr. 15749).
10) 1116-9/1704-7 (Cev-Adliye, nr.5576, 10 s.).
11) 1118-20/1706-09 (A.DVN.KLB. nr. 926).
12) 1132-40/1720-8 (*MAD.* 729, 347 s.).
13) 1266-70/1850-54 (Ayniyat Defterleri, nr.624, 193 s.).
14) 1274-76/1857-60 (Ayniyat Defterleri, nr.625, 193 s.).

[236] Evâil-i Cemâziyelevvel 1100 (21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya para kesesi çalmak töhmeti ile küreğe konmak üzere bir kişi gönderilmiş (*MD.*XCVIII, s. 120/396), Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109(3-12 Ocak 1697)'da Derya beyi Abdurrahman Paşa'ya yankesici ve hırsız bir kıbtî için hüküm yazılmıştır(*MD.*CX, s. 185/3). XVI. asırdaki çeşitli hırsızlık suçları için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.210.

[237] Safer 1017(Mayıs 1608)'de Edirne Kadısına (*MD.*LXXXI, s. 185/410), Evâsıt-ı Rebîʿülâhır 1103 (31 Aralık 1691-10 Ocak 1692)'de Kapudan Paşa'ya (*MD.*CII, s. 107/454), Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106(26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakâmına ve Tersâne Eminine (*MD.*CV, s. 121/3), Evâil-i Rebîʿülevvel 1107(10-19 Eylül 1695)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (*MD.*CVI, s. 280/2), Evâhır-ı Zilhicce 1113(18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya (*MD.*CXII, s. 216/2) eşkiyalar hakkında, Evâsıt-ı Şaʿban 1104(16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Paşa'ya, yol kesici eşkiya hakkında (*MD.* CIV, s. 216/1), Evâil-i Rebîʿülâhır 1106(19-28 Kasım 1694)'da Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine haydud ve haydud yatağı için (*MD.*CV, s. 31/3), Evâhir-i Safer 1109 (7-16 Eylül 1697)'da haydud eşkiyası ve yatakları için (*MD.*CIX, s. 22/4, s. 29/4, s. 30/1) hükümler gönderilmiştir.

[238] Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki kadılara gönderilen hükümde "katl-i *nefs*" edenlerin (*MD.*LXXVIII, s. 624/1609) veya Evâhır-ı Rebîʿülâhır 1114 (13-22 Eylül 1702)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersâne Kethudası Vekiline yazılan hükümde olduğu gibi katl töhmeti altında bulunanların (*MD.*CXII, s. 324/2) küreğe konulmaları emredilmekteydi.

[239] Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki kadılara (*MD.*LXXVIII, s. 624/1609), Evâhır-ı Zilkaʿde 1110 (20-30 Mayıs 1699)'da Kapudan Paşa'ya (*MD.*CX, s. 519/3), Evâsıt-ı Safer 1111(7-17 Ağustos 1699)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersane Kethudâsı Vekiline (*MD.*CXI, s. 72/3) ve Evâil-i Zilhicce 1113(29 Nisan-8 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya fesad (*MD.*CXII, 28/3),Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine (*MD.*LXXVIII, s. 774/2019) gönderilen hükümlerde fesat ve şenaat üzere olanların küreğe gönderilmeleri emredilmişti. XVI.asır için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

[240] Evâil-i Cemâziyelevvel 1100(21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya oğlan tasarruf edenler (*MD.* XCVIII, s. 120/396; 153/499-500), Evâsıt-ı Rebîʿülevvel 1101(22 Aralık 1689-1 Ocak 1690)'de Tersâne Eminine avrat hususu için (*MD.*XCIX, s. 29/135) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1114 (2-12 Ekim 1702)'de İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Kethudâsı Vekiline fahişe vasıtası olanların (*MD.*CXII, s. 353/3) küreğe mahkûmiyetleri emrediliyordu. XVI. asır için bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.211.

[241] 18 Zilhicce 1140(26 Temmuz 1728)'da sahtekârlık yapan birisi küreğe konulmuş (*MAD.*729, s.341), yine, başkasının adını kullanarak birkaç defa ulûfe alan için ise Evâsıt-ı Şaʿban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Vezir Yusuf Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsına hüküm gönderilmişti (*MD.*CIV, s. 215/5).

[242] Evâil-i Şaʿban 1107(6-15 Mart 1696)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (*MD.*CVIII, s. 110/4), Evâil-i Zilkaʿde 1108 (2-11 Haziran 1697)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Kethudası Vekiline (*MD.*CX, s. 4/5) ve Evâil-i Muharrem 1114(28 Mayıs-6 Haziran 1702)'de Kapudan Paşa'ya (*MD.*CXII, s. 221/2) gönderilen hükümlerde kalpzenlik sanatı olup, sahte sikke basan ve âlet bulundurduğu tesbit edilenlerin küreğe gönderilmeleri veya ıtlak olunmaları emredilmiştir.

terazide noksan tartma[245], casusluk[246] ve dînî mahiyet taşıyan suçları[247] irtikâb eden mücrimlerin kürek çekmekle cezalandırıldıkları görülmektedir.

Kürek cezasının verilmesi ve kürekten serbest bırakma (ıtlak) ile ilgili hükümler, Tersâne Emini[248], Tersâne Kethudâsı ve Vekili[249], kadı[250], derya beyi[251], sancakbeyi[252], beylerbeyi[253], Kapudan Paşa[254], İstanbul Kaimmakâmı[255],

---

[243] Evâil-i Cemâziyelevvel 1100(21 Şubat-2 Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, fermân-ı şerife itaat etmeyenlerin küreğe konulması isteniyordu (*MD.*XCVIII, s. 120/396). 5 Receb 1121 (10 Eylül 1709) tarihli Vidin'e ait bir beratta ise, cizyesini ödemeyip karşı çıkanların Tersâne'deki "çekdirir sefinelere" kürek çekmek üzere konulacağı zikredilmektedir (Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye" çev.Şinasi Altundağ, *Belleten,* VIII/32, Ankara 1944,s.648). Yine, ihracı yasak olan zahireyi iskelelerde satarak ferman-ı şerife itaat etmeyen 18 kişinin küreğe konulmasına dair 6 Zilhicce 1118 (11 Mart 1707) tarihli hüküm tezkiresi:KK.5660, s.6.

[244] Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106 (26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine, sahte berat yazan ve padişahın tuğrasını taklid eden birinin küreğe konulması için hüküm gönderilmişti (*MD.*CV, s. 121/2). XVI.asırdaki bu ve benzeri siyasi nitelikteki suçlar için bk. İpşirli, *a.g.m.,* s.211.

[245] Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106(26 Ocak-5 Şubat 1695) tarihli İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine, Edirne'de fazla fiatla noksan ekmek ve simit satan fırıncıların kürek çekmek üzere Tersâne zindanına konulmasına (*MD.*CV, s. 121/1) ve 17 Zilhicce 1140 (25 Temmuz 1728)'da kullandıkları dirhemlerin her vakıyyesinden 50'şer dirhem noksanları olan kasabların küreğe konulmasına (*MAD.* 729, s.340) dâir hükümler gönderilmişti.

[246] Evâsıt-ı Şa'ban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, Kalgay Sultan tarafından dil (casus) olarak gönderilen bir zimmînin küreğe konulması emredilmekteydi (*MD.*CIV, s. 216/1). XVI.asır için bk.İpşirli, *a.g.m.,* s.211.

[247] Bu çeşit suçlar arasında mülhidlik, kelime-i küfür söyleme, müezzine sövme, içki ve sarhoşluk gibileri sayılabilir. Bilgi için bk. İpşirli, *a.g.m.,* s.211. Bunlardan mâdâ, evde namaz kılanın kâfir ve karısının boş olduğunu iddia eden bir imamın küreğe konulduğuna ve serbest bırakıldıktan sonra incitilmemesine dâir Zilka'de 985 (Ocak 1578) tarihli Bursa Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*XXXIII, s. 209/428. Yine, Muharrem 981(Mayıs 1573)'de müslüman olmak için kaçan bir mahkûmu hapsettiği için küreğe konulan subaşıya ait hüküm: *MD.*XXII, s. 313/743.Ayrıca Evâhır-ı Zilhicce 1113(18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan el-hac Abdülfettah Paşa'ya (*MD.*CXII, s. 216/1), Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Kethudâsına (*MD.*CXII, s. 394/3) gönderilen hükümlerde, kendi ayinlerini terkederek Frenk âyinini tercih eden ve papazlarıyla ayrılığa düşen ermenilerin küreğe konulmaları ferman olunuyordu. Yine bu konuda, 23 Rebî'ülevvel 1118 (5 Temmuz 1706) ve 26 Rebî'ülevvel 1118 (8 Temmuz 1706) tarihlerinde de âyin değiştiren ermenilerin küreğe konuldukları görülmektedir (KK.5660, s.2).

[248] *MD.*XCIX, s. 29/135; *MD.*CII, s. 37/147; *MD.*CV, s. 31/3; *MD.*CV, s. 121/1-3; *MD.*CVIII, s. 110/4; *MD.*CVI, s. 280/2; *MD.*CVIII, s. 234/3.

[249] *MD.*CVI, s. 280/1; *MD.*CXII, s. 394/2-3; *MD.*CX, s. 4/5; *MD.*CXI, s. 72/3; *MD.*CXII, s. 324/2; *MD.*CXII, s. 353/3.

[250] XVI. asır için bk. İpşirli, *a.g.m.,* s.207-8. XVII. asırda: Edirne Kadısına (*MD.*LXXXI, s. 185/410), İğriboz Sancağındaki Kadılara (*MD.*LXXVIII, s. 624/1609) İstanbul ve Galata Kadılarına (*MD.*CX, s. 140/5) hükümler gönderilmişti.

[251] *MD.*CX, s. 185/3.

[252] *MD.*LXXIV, 262/597; İpşirli, *a.g.m., s.208.*

[253] *MD.*LXXVIII, s. 774/2019; İpşirli, *a.g.m.,* s.208.

[254] *MD.*LXXIX, 363/922; *MD.*XCVIII, s. 120/396; s. 121/397; s. 153/499-500; s. 169/564; s. 176/593; *MD.*CIV, s. 215/5, 216/1; *MD.*CXII, s. 46/4; *MD.*CXII, s. 221/2; İpşirli, *a.g.m.,* s.208.

[255] *MD.*CV, s. 121/1; *MD.*CVIII, s. 234/3; *MD.*CX, s. 4/5; *MD.*CXI, s. 72/3; *MD.*CXII, s. 324/2.

Şehzade Lalası[256] ve Mehâyif müfettişi[257] gibi kendi idârî birimlerinin başında bulunan yetkililere gönderilmekteydi.

Divân-ı Hümâyûndan kürek cezası ile alâkalı olarak sadır olan hükümler bir başkasının arz ve i'lâmıyla gerçekleşmekteydi. Nitekim, Evâhır-ı Safer 1109 (7-16 Eylül 1697)'da Edirne Bostancıbaşısının i'lâmı[258], Evâsıt-ı Safer 1111 (7-17 Ağustos 1699)'de Vize Sancağı Mütesellimi ve Kadısının i'lâmı[259], Evâil-i Zilhicce 1113 (29 Nisan-8 Mayıs 1702)'de Rumeli Kadıaskerinin Şer'iyyâtçısı olan Mehmed'in i'lâmı[260], Evâhır-ı Muharrem 1114 (16-26 Haziran 1702)'de daha önceden Ermeni papazlarının ihbârı ve Rumeli Kadıaskerinin i'lâmı[261] ile mücrimler küreğe mahkûm edilmişlerdi.

Kürek cezasına çarptırılanlar için bazen suçun nev'ini gösteren umûmî hükümler gönderildiği gibi[262], bazen de şahıs ve işlediği suç zikredilerek husûsî hükümler yollanıyordu[263].

Mücrimler, bazı hukukî yollardan geçmekte, suçu sâbit olanlar hakkında sicil sûreti tutularak ve suçlunun teslim edildiğine dâir temessük alınarak bu muâmele tamamlanmakta ve sonra suçlu küreğe konmaktaydı[264]. Nitekim, Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz sancağındaki kadılara hitâben yazılan hükümde, mücrimlerin suçlarının tesbiti, sicil ve huccet olunması[265], Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde şeriat ve kanun esaslarına göre mücrimlerin sicil sûretleri ve kendi mektûbuyla teslim edilmesi ve teslimine dâir temessük alması emredilmekteydi[266].

Küreğe mahkûm mücrimlerden Tersâne-i Âmire zindanına teslim edilecek olanlar, bir fermanla zindana gönderilmekte, geldikleri yerden adlarının kayde-

[256] İpşirli, *a.g.m.*, s.208.

[257] *Aynı yer.*

[258] *MD.*CIX, s. 22/1-2.

[259] *MD.*CXI, s. 72/3.

[260] *MD.*CXII, s. 208/3.

[261] *MD.*CXII, 216/1.

[262] Safer 1017 (Mayıs 1608)'de Edirne Kadısına gönderilen hükümde, o civarda yakalanacak eşkiya için (*MD.*LXXXI, s. 185/410), Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara gönderilen hükümde "katl-i nefs ve fesad"ı sabit olanların (*MD.*LXXVIII, s. 624/1609) ve Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine yazılan hükümde, şeriat ve kanun gereği memleketi tahrib eden, fesad ve şenaat işleyenlerin (*MD.*LXXVIII, s. 624/1609) küreğe mahkûm oldukları bildirilmekteydi.

[263] Şahıs ve suçu zikredilerek sâdır olan hükümler çoktur. Bu hükümler için bk. not 266-277'de gösterilen yerler.

[264] İpşirli, *a.g.m.*,s.209.

[265] *MD.*LXXVIII, s. 624/1609.

[266] *MD.*LXXVIII, s. 774/2019.

dildiği mazbataya göre zindana alınmakta ve Tersâne-i Âmire zindan kâtibi tarafından da getirene temessük verilmekteydi[267].

Kürek cezasına çarptırılan mücrimler, ekseriyetle Tersâne-i Âmire Zindanına teslim edilmekte[268], bazen de doğrudan ihtiyacı olanların kadırgalarına götürülmekte[269] idiler. Yine gemisine kürekçi lâzım olanlar, durumlarını merkeze bildirerek mücrimlerden kendilerine kürekçi verilmesini sağlıyorlardı[270].

Kürek çekmek üzere İstanbul haricinden mücrimler geldiği gibi, İstanbul zindanındaki mücrimlerden de Tersâne-i Âmire zindanına nakledilenler oluyordu. Meselâ, 1058 (1648) senesinde dört kişi[271], 1061 (1651)'de ise 34 kişi[272] İstanbul zindanından İstanbul Subaşısı Hüseyin Ağa vasıtasıyla Tersâne-i Âmire zindanına teslim edilmişlerdi.

XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında kürek cezasına mahkûm edilen mücrimlerin ceza sürelerinin en az altı ay[273] ile en fazla müebbed[274] arasında

[267] 12 Ramazan 1037 (16 Mayıs 1628)'de Tersâne-i Âmire zindan kâtibi olan Hasan tarafından, Edirne'den gelen yedi mücrim için, herbirinin adları kaydedildikten sonra, zindana dahil olduklarına dâir bir temessük verilmiştir (AE-Mehmed IV, nr.809).

[268] Meselâ, Safer 1017 (Mayıs 1608)'de Edirne kadısına (*MD*.LXXXI, s. 185/410) ve Cemâziyelevvel ve Cemâziyelâhır 1100 (Şubat-Mart 1689)'de Kapudan Paşa'ya (*MD*.XCVIII, s. 120/396, s. 121/397, s. 153/499, s. 176/593) gönderilen hükümlerde mücrimlerin kürek çekmek üzere Tersâne-i Âmire zindanına konulması emredilmekteydi.

[269] Safer 1018 (Mayıs 1609)'de İğriboz Sancağındaki Kadılara, kazalarındaki küreğe mahkûm mücrimleri, kendi sancakbeyilerinin kadırgasına vermeleri (*MD*.LXXVIII, s. 624/1609), Şevval 1018 (Ocak 1610)'de Anadolu Beylerbeyisine, mücrimleri Menteşe sancakbeyinin ve oğlunun kadırgalarına göndermeleri (*MD*.LXXVIII, s. 774/2019) ferman olunmaktaydı.

[270] Cemâziyelevvel 973 (Aralık 1565)'de Sığla Beyinin gemisine mücrim kürekçi verilmesi Aydın Beyine emredilmişti (*MD*.V, s. 227/579). Ayrıca bk. İpşirli, *a.g.m.*, s.212.

[271] 26 Zilka'de 1058 (12 Aralık 1648)'de bir kişi (AE-Mehmed IV, nr.4538), 14 Zilhicce 1058 (30 Aralık 1648)'de üç kişi (AE-Mehmed IV, nr.4539)'nin bu şekilde nakledildiği Tersâne Zindanı kâtibi Mehmed'in tezkirelerinden anlaşılmaktadır.

[272] 23 Muharrem 1061 (16 Ocak 1651)'de onüç kişi (AE-Mehmed IV, nr.4512), 20 Safer 1061 (12 Şubat 1651)'de sekiz kişi (AE-Mehmed IV,nr.4509), 21 Safer 1061 (13 Şubat 1651)'de dört kişi (AE-Mehmed IV, nr.4508), 20 Rebî'ülâhır 1061(12 Nisan 1651)'de altı kişi (AE-Mehmed IV, nr. 4511) ve 24 Rebî'ülâhır 1061 (16 Nisan 1651)'de üç kişinin (AE-Mehmed IV, nr.4510) İstanbul zindanından Tersâne-i Amire zindanına teslim edildiği, Tersâne zindan kâtiblerinin tezkirelerinden anlaşılmaktadır.

[273] Cemâziyelâhır 1100 (Mart-Nisan 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Çırpan kazasında fermana itaat etmeyen, hırsızlık töhmeti vb. suçları olan toplam dokuz kişinin, ıslâh-ı nefs için altışar ay küreğe mahkûm edildikleri bildirilmişti (*MD*.XCVIII,120/396). XVI. yüzyılda ise beş ay süreli kürek cezasına da rastlanmaktadır (İE-Adliye, nr.3, s.16).

[274] Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106 (26 Ocak-5 Şubat 1695)'da İstanbul Kaimmakamına ve Tersâne Eminine (*MD*.CV, s. 121/2), Evâil-i Rebî'ülevvel 1107 (10-19 Eylül 1695)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (*MD*.CVI, s. 280/2), Evâil-i Şa'ban 1107 (6-15 Mart 1696)'de Kapudan Paşa ve Tersâne Eminine (*MD*.CVIII, s. 110/4) ve Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Kethudâsma (*MD*.CXII, s. 394/3) müebbed kürek cezası ile ilgili hükümler gönderilmişti.

değiştiği görülmektedir. Mâmafih, altı ay ceza takdir edildiği halde daha önce serbest bırakılanlara da şahid olunmaktadır. Venedik donanmasında ise kürek cezası 18 ay ile 12 sene arasında değişmekteydi[275].

Osmanlılarda hırsızlık ve benzeri suçların kürek cezası altı aydan başlamakta[276], önceden cezalandırıldığı halde sahte tuğra çekmeye devam etme, adam öldürme, kalpzenlik gibi suçlara müebbed kürek cezası verildiği görülmekte[277], diğer suçlara ise süresi değişen cezalar verilerek ıslâh-ı nefs edinceye kadar kürekte kalmaları istenmekteydi[278].

Cezası bitenler veya merhamete nail olarak afv edilenler kürekten ıtlak edilmekte, yani serbest bırakılmakta idiler. Bir kürek mahkûmunun ıtlakı için muhakkak ferman gerekmekte ve bu husus küreğe konulması esnasında bizzat ihtar edilmekteydi. Itlak olunmak için bazen suçlunun kendisi[279] veya bir akrabası[280] müracaat etmekte, bazen de süresi dolduğu veya afv olduğu bildirilerek serbest bırakılmaktaydılar[281].

Kürek mahkûmu mücrimlerin yiyecek ve giyecekleri, Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde mîrî gebrân (forsa) ile birlikte kaydedilmekte ve bu husus benzerlik arzetmektedir[282]. Mücrimlere verilecek yiyecek ve giyecek mikdarı bir

[275] Romano, *a.g.m.*, s.65, not 3.

[276] Not 273'de göst.yer.

[277] Not 274'de göst.yer.

[278] Evâhır-ı Zilhicce 1102 (14-24 Eylül 1691) tarihli Tersâne Eminine (*MD.*CII, s. 37/147), Evâsıt-ı Şa'ban 1104 (16-26 Nisan 1693)'de Kapudân Vezir Yusuf Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsına (*MD.*CIV, s. 215/5) Evâhır-ı Cemaziyelevvel 1109(4-14 Aralık 1697)'da derya beyi Abdurrahman Paşa'ya (*MD.*CX, s. 185/3) gönderilen hükümlerde ıslâh-ı nefs edinceye kadar mücrimlerin kürek çekmeleri emrediliyordu.

[279] Evâil-i Cemâziyelâhır 1100 (23 Mart-1 Nisan 1689)'de (*MD.*XCVIII, s. 153/500) ve Evâhır-ı Zilhicce 1113 (18-28 Mayıs 1702)'de Kapudan Paşa'ya (*MD.*CXII, s. 216/1), Evâhır-ı Rebi'ülâhır 1114 (13-22 Eylül 1702)'de Kaimmakam Paşa'ya ve Tersâne Kethudâsı Vekiline (*MD.*CXII, 324/2) gönderilen hükümlerde ıslâh-ı nefs eden mücrimlerden ıtlak olunmak için mürâcaat eden toplam altı kişinin serbest bırakılması emrediliyordu.

[280] Evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1101 (22 Aralık 1689-1 Ocak 1690) tarihli Tersâne Eminine gönderilen hükümde, bir şahsın oğlu için (*MD.*XCVIII, s. 29/135); Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1109 (4-14 Aralık 1697) tarihli derya beyi Abdurrahman Paşa'ya gönderilen hükümde, kıbtî bir kadının, kocası için (*MD.*CX, s. 185/3) ve Evâhır-ı Cemâziyelevvel 1113 (23 Eylül-3 Ekim 1701) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, babası ve amcası için (*MD.*CXII, s. 46/4) müracaat eden kişiler zikredilmektedir.

[281] Meselâ, Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1106(26 Ocak-4 Şubat 1695)'da müebbed kürek cezasına mahkûm olan Süvâri Mukabelesi hulefâsından Hüseyin adlı birisi (*MD.*CV, s. 121/2) merhameten suçu afv olunduğu için Evâil-i Ramazan 1106 (15-24 Nisan 1695)'da (*MD.*CVI, s. 42/1) takriben ikibuçuk ay sonra serbest bırakılmıştır. Yine, Evâsıt-ı Ramazan 1114 (28 Ocak-7 Şubat 1703)'de müebbed kürek çekmek üzere Tersâne zindanına konulan iki ermeni Evâsıt-ı Zilhicce 1114(27 Nisan-7 Mayıs 1703)'de takriben üç ay sonra ıtlak olunmuştur (*MD.*CXII, s. 394/3). Kürekten ıtlak ile alâkalı olarak ayrıca bk.İpşirli, *a.g.m.*, s.212-213.

[282] 1011-2 (1603-4) senesinde mücrim kürekçilerin nafakaları yarım akçe idi (*MAD.*482, s.16). Ayrıca bk. Gebrân-ı Mîrî (Mîrî Esirler) Kısmı.

esasa bağlanmış idi. Meselâ, 25 Zilka'de 980 (29 Mart 1573) tarihinde Mısır Beylerbeyisine ve defterdarına hitaben yazılması istenen hükümde, Galata Tersânesindeki mücrimlere günde 200 dirhem peksimed ve yılda 7 zirâ Boğdan kebesi ile bir bütün aba, don ve gömlek için 14 zirâ bez verildiği, gemide bulundukları esnada her ay peksimedden ayrı olarak 21 akçe nafaka ödendiği zikredilerek Mısır'daki donanma gemilerinde bulunan mücrimlere de aynı şekilde giyecek, yiyecek ve nafaka verilmesi emrediliyordu[283].

Kürek cezasının ihdâsı, bu husûsun suistimâline ve bazı haksızlıkların yapılmasına yol açmıştır. Nitekim, Evâhır-ı Receb 958 (24 Temmuz-3 Ağustos 1551)'de Diyarbekir Beylerbeyi Ayas Paşa'ya gönderilen bir ferman mevzua açıklık getirecek mahiyettedir.Kürek cezası ile alâkalı olarak tesbit edilebilenlerin de ilki olan bu fermana göre; Diyarbekir Eyaletine tâbi sancakbeyleri, mücrimlerin yerine suçsuz insanları birtakım bahanelerle küreğe mahkûm ederek göndermeye başlamışlardır. Ancak, durumun Merkezden öğrenilmesi üzerine, gönderilen bu fermanla, küreğe suçlu yollanması menedilmiş ve suçlarına göre cezalarının şeriat ve kanun üzere orada verilmesi emredilmişti[284].

Osmanlı Donanması için çeşitli yollardan temin edilen diğer kürekçilerle alâkalı hükümler, Divan-ı Hümâyûn ve Mâliye tarafından gönderildiği halde, mücrim kürekçiler için yalnız Divân-ı Hümâyûn'dan hüküm yazıldığı dikkati çeken hususlar arasındadır.

6. Kürekçi Bedelleri

Avârızları mukabili ocaklık kürekçi veren reâyâdan, aynî yerine alınan kürekçi bedelleri, XVII. yüzyılın ortalarına kadar çeşitli sebeplerle bazı bölgelerden aynî kürekçi alınmadığı zamanlarda toplanmış ve bu sebeple büyük bir yekûn teşkil etmemiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından îtibâren ise, aynî kürekçi ihtiyacında büyük azalma olması dolayısıyla bedel tahsili esas olmaya başlamış ve böylece avârız mukabili kürekçi bedelleri hazinenin daimî senelik gelirleri arasına girmiştir.

XVI. ve XVII. asırlarda bulaşıcı hastalık sebebiyle reâyânın dağınık olması[285], aynî kürekçi vermenin güç gelmesi[286], o bölge halkının kürekçiliğe ve

[283] KK.67, vr.592b.

[284] Diyarbekir Beylerbeyisine yazılan bu fermanda ayrıca, sancakbeyilerine kürek için mücrim yollanması konusunda daha önce gönderilen hükümlerin kendisi tarafından geri alınması ve yeni gelen fermandan kimseye bahsetmemesi emrediliyordu (BA., Fekete, A.DVN., 378).

[285] Receb 978 (Aralık 1570)'de Samakov Kadısına yazılan hükümde, kazada tâun hastalığı yaygın olduğundan, reâyânın perakende olduğu zikredilerek, aynî kürekçi yerine her kürekçi için 1000 akçe bedel gönderilmesi emrediliyordu (*MD.*XIV, s. 906/1224).

[286] Zilhicce 986(Şubat 1579)'da Çorlu, Hayrabolu, Dimetoka, Hasköy, Edirne, Çirmen, Yenice-i Zağra, Eskihisar, Akçakızanlık, Tatarpazarı, Ihtıman, Sofya, Pireznik ve Razlık Kadılarına

deniz havasına alışkın olmaması[287] kürekçinin bir kısmının aynî teslim edilip, diğer kısmının bekayâ kalması[288] veya hiç teslim edilmemesi[289], kürekçinin İstanbul'a getirilip teslim edilmesinin mümkün olmaması[290], donanmanın kış mevsiminde seferde olması durumunda kürekçi ücretlerinin karşılanması[291] ve o sene için aynî kürekçiye ihtiyaç olmaması[292] gibi hallerde, kürekçi yerine mikdârı fermanlarda tesbit edilen akçe, reâyâdan bedel olarak alınmaktaydı.

Bir kürekçiye isâbet eden bedel mikdârı XVI. asırda 800, 900, 1000 ve 1250 akçe iken[293], XVII. asırda 3000, 4000 ve 5000 akçeye ulaşmıştı[294]. Esnaftan alınan kürekçi bedeli ise 6000 akçe idi[295]. Kürekçi gibi, bedelleri de avârız-hânelerine göre toplanmakta, XVI. asırda bir avârız-hânesinden 65,5 ve 80 akçe alınırken[296], XVII. asırda bu mikdar, 360-500 akçe arasında değişmekteydi[297].

XVII. asırda bazı yerler, avârızları mukabilinde sadece kürekçi bedeli veriyorlardı. İstanbul, Galata ve Havass-ı İstanbul kazaları dâima[298], Bursa ve Edir-

yazılan hükümde, "kürekçiye müzâyaka gelirse" bedel gönderilmesi emrediliyordu. Bu hükmün birer sûreti de Gelibolu, Malkara, İpsala, Keşan, Tekfurdağı ve Evreşe Kadılarına yazılmıştı (*MD.*XXXVI, s. 56/165-166). 2 Ramazan 1104(7 Mayıs 1693)'de ise Edirne için yazılacak bir emir tezkiresinde aynî kürekçi reâyâya zor geldiği takdirde önceki senelerdeki gibi bedel verilmesi isteniyordu (KK.2477, s.296).

[287] Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Vidin Beyine ve Kadısına, kazaları halkının kürekçiliğe ve deniz havasına alışkanlığı olmadığı için bedel alınması emredilmekteydi (*MD.*XVI, s. 255/498).

[288] 15 Receb 1057 (16 Ağustos 1647)'de Ağras'dan (İE-Bah.nr.43, s.3) ve 16 Şa'ban 1101 (25 Mayıs 1690)'de Bursa'dan (KK.2472, s.68) kalan kürekçilerin bedel olarak ödenmesi emrediliyordu.

[289] 15-16 Rebî'ülevvel 1070 (30 Kasım-1 Aralık 1659)'de ihrâcı emrolunan kürekçilerini teslim etmeyen Kastamonu sancağından bedel alınması için emir tezkiresi verilmişti (*MAD.*7591, s.14,21).

[290] Şevval 981 (Ocak 1574)'de kürekçisini İstanbul'a getirmesi zor olduğundan bedel vermesi için Adana Kadısına hüküm gönderilmiştir (*MD.*XXIII, s. 335/745).

[291] 12 Zilka'de 1056(20 Aralık 1646)'da sâdır olan umûmî hüküm örneğinde, Girid'in fethi sırasında adada kışlaması kararlaştırılan donanmanın kürekçi ücretleri için bedel toplanması emrediliyordu (KK.2612, vr.25b).

[292] Safer 990 (Şubat-Mart)'da aynî kürekçiye ihtiyaç olmadığından bedel verilmesi için Kastamonu Beyine hüküm yazılmıştı (*MD.*XLVII, s. 15/38).

[293] 944 (1537-8)'de 800,900 ve 1000 akçe (*MAD.*523, s.574-5),978 (1570-1)'de 1000 akçe (*MD.*XIV, s. 906/1204), 980 (1572-3)'de 1200 akçe (KK.67, vr.110a/2-3) ve 986 (1578)'da 1000 akçe (*MD.*XCVI, s. 56/165-171) idi.

[294] 1055 (1645)'de (*MAD.*7527, s.156) ve 1064 (1654)'de (İE-Bah.nr.30, 41, 43) 4000 akçe, 1067/1657 (*MAD.*3810, s.67-80), 1073/1662-3(*MAD.*215, vr.5b) ve 1105/1693-4 (KK.2477, s.296) senelerinde 5000 akçe idi.

[295] Bk. Esnaf Kürekçileri Kısmı; Ayrıca bk. Tabakoğlu, *aynı eser,* s.162.

[296] 958 (1551) senesinde 65,5 akçe (İE-Bah.nr.5), 29 Safer 980 (11 Temmuz 1572)'de küsûr hane için 80 akçe (KK.67, vr.110a/3) alınıyordu.

[297] 1024-1054 (1615-1644) arasında 360 akçe (*MAD.*18044, s.1; *MAD.*1709, s.24), 1054-1067 (1644-1657) arasında 400 akçe (*MAD.*1709, s.24; *MAD.*7527, s.156; İE-Bah.nr.43/1,112; *MAD.*3850,s.59-67), 1067-1106 (1657-1695) arasında 500 akçe (*MAD.*3810, s.63-80; *MAD.*7591, s.14; *MAD.*4971, s.55 vd.; *MAD.*215, vr.5b; Balıkesir Şeriyye Sicili, nr.702, vr.13a-b; *MAD.*6547, s.4; KK.2651, vr.28b-40a; *MAD.*8480, s.3, 140; *MAD.*6572, s.163; *MAD.*2505, s.77; *MAD.*9480, s.94-128; KK.2766, s.79) idi.

[298] Bu üç kazanın 1011-1083 (1602-1672) arasında takip ettiği değişiklikler Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerindedir.

ne[299] asrın sonlarına doğru bedel ödemeye başladılar. İstanbul, Galata ve Havass-ı İstanbul kazaları diğer bedel ödeyen yerlerden ayrı olarak Girid seferinin başladığı 1054 (1644) senesine kadar bir avârız-hânesi için 360 akçe[300], bu tarihten itibaren 429 akçe[301] kürekçi bedeli veriyordu.

Belirli avârız-hânesi bir kürekçi çıkardığı için, kürekçi fazlası kalan avârız-hânelerine "küsûr hâne" denilmekte ve bunlardan da kürekçi bedeli alınmaktaydı[302].

Anadolu'da ocaklık aynî kürekçi ihraç olunan Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamidili, Karasi, Biga, Teke, Alâiye, Kütahya, Hüdavendigâr, Karahisar-ı Sâhib, Ankara, Sultanönü, Çankırı, Bolu ve Kastamonu livalarından kürekçi yerine bedeli toplandığında elde edilen meblağın 1071 (1660-61)'de 28.000.000 akçe[303], 1079 (1668-69)'da 25.288.625 akçe[304], 1101 (1689-90)'de 19.276.021 akçe[305] olduğu görülmektedir.

Kürekçi bedellerinin tahsili Mâliye'nin Mevkufât Kalemi'ne ait idi[306]. Bedellerin tahsili için Başdefterdar tarafından yazılan bir telhis ile önce Padişahtan izin istenir, müsâade çıktıktan sonra da Mevkufatçı Efendi'ye yazılan mufassal bir emirle bedellerin ne şekilde toplanması gerektiği anlatılır, tahsili için mahalline mübâşirler gönderilirdi[307]. Bedellerin mahallinde toplanması ise, aynî

[299] 9 Ramazan 1081 (20 Ocak 1671) tarihli bir avârız bedeli kaydından Edirne ve Bursa'nın "müceddeden" bedele çevrildiği anlaşılmakta ve her iki kazadan 5.488.785 akçe bedel alınmakta idi (*MAD.*8480, s.104).

[300] *MAD.*1709, s.24.

[301] 1058/1648 (*MAD.*2787, s.56), 1064/1654 (KK.2621, s.13), 1067/1656-7 (*MAD.*3850, s.24), 1070/1659-60 (*MAD.* 7591, s.28), 1077/1666-7 (*MAD.*6547, s.4), 1081/1670-1 (*MAD.*8480, s.104), 1083/1672 (*MAD.*6572, s.141, 162-3), 1104/1692-3 (KK.2477, s.296), 1105/1693-4 (*MAD.*2987, s.41).

[302] Küsûr hânelerden alınan kürekçi bedellerinin mikdârı da diğer bedel mikdârları ile aynı idi.Bk.not 297'de gös.yerler.

[303] *MAD.*4971, s.55. Ancak, bu defter bir avârız defteri olması sebebiyle sadece toplanması gereken kürekçi bedellerinin mikdârını göstermektedir.

[304] KK.2651, vr.28b-40a.

[305] *MAD.*9480, s.94-128.

[306] 1009-1010 (1600-1601)'de toplanan bazı bedeller için Mevkufat kaleminden verilen temessüklerde (AE-Mehmed III, nr.76-81) "tâbi-i Mevkûfât-ı Evvel" ifadesi yer almaktadır. Bk.not 307.

[307] 1072 (1661-2) senesinde bu şekildeki izin isteğine 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661)'de bir buyruldu ile müsâade edilmiş, 12 Cemâziyelevvel 1072(3 Ocak 1662)'de Mevkufâtî Efendi'ye gönderilen Divan tezkiresinde bedel tahsili için mübâşirler gönderilmesi emredilmişti (*MAD.*4971, s.55). Bu defterin 55-86. sahifeleri arası kürekçi bedeli alınan bütün bölgeleri ihtiva etmektedir. Yine, 26 Cemâziyelevvel 1070 (8 Ocak 1660)'de Âsitâne Kaimmakamı Vezir Süleyman Paşa'ya ve Defterdar'a kürekçi bedelleri için hüküm yazılmıştı (*MAD.*7591, s.65). Kürekçi bedeli tahsil etmek için sadır olmuş umûmî hükümler arasında 12 Zilka'de 1056/20 Aralık 1646 (KK.2612, vr.25b) ve 4 Ramazan 1093/6 Eylül 1682 (*MAD.*8481, s.30) tarihli olanlarını zikredebiliriz.

kürekçide olduğu gibi kadıların mesûliyeti altında idi[308]. Bu vesile ile Kapudan Paşa'ya, sancakbeylerine, mütesellimlere ve mal müfettişlerine de hükümler gönderiliyordu[309].

Kürekçi bedellerinin toplanması, aynı zamanda bazı kişilere iltizâma veriliyordu. Bunun için istekli olan ve en fazla peşin verenlere Mevkufâttan avârız olarak alacakları bedellerin mikdarlarının tayin ve tesbit edildiği tevziât defterleri verilmekteydi. Her liva, bu şekilde bir kişinin uhdesine o sene için emânet olunmakta ve bedel tahsîline salâhiyetli olduğuna dâir beraberinde bir de emir yazılmaktaydı[310]. Nitekim, 5 Muharrem 1087 (20 Mart 1676)'de Saruhan Sancağı 5000 kuruş peşin ile Süleyman Paşa-zâde kefâletiyle el-hâc Ömer Ağa'ya, 4 Ramazan 1087 (10 Kasım 1676)'de Menteşe Sancağı Mevkufât halifesi Emir Çelebi kefâletiyle Mevkufatî Mahmud Efendi'ye, 5 Muharrem 1088 (10 Mart 1677)'de Aydın Sancağı, 5 yük (500.000) akçe peşin ile Arpa Emini Mahmud Efendi'ye verilmişti[311].

Toplanan bedeller, Tersâne-i Âmire Eminine teslim edildikten sonra ondan alınan temessük ile Hazine-i Âmire'ye îrâd ve masraf şeklinde kaydettirilmekte ve Mevkufâtda avârız-hânesi hesabına göre teslim edilen mikdarın muhâsebesi yapılarak muâmele tamamlanmaktaydı[312].

[308] Zilhicce 986 (Ocak-Şubat 1579)'da Rumeli ve Anadolu'da kürekçi ihraç olunan kazaların kadılarına hitâben aynî kürekçi yahud kürekçi bedeli için hükümler yazılmıştı (*MD.*XXXVI, s. 56/165-171, 149/413).Yine aynı şekilde 15 Rebî'ülevvel 1070(30 Kasım 1659)'de Kastamonu Sancağındaki Kadılara (*MAD.*7591, s.14) 2 Rebî'ülâhır 1070/17 Aralık 1659'de İstanbul Kadısına (*a.g.d.*, s.28), 22 Receb 1070(3 Mart 1660)'de Çeşme Kadısına (*a.g.d.*, s.97), 19 Şevval 1070 (28 Haziran 1660)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı Sancaklarındaki Kadılara (*a.g.d.*,s.157), 21 Cemâziyelâhır 1073(31 Ocak 1663)'de Biga Sancağındaki Kadılara (*MAD.*215, vr.6a), 9 Rebî'ülevvel 1074 (11 Ekim 1663)'de Karasi Sancağındaki Kadılara (*Balıkesir Şer'iyye Sicili,* nr.702, vr.13a-b), 10 Cemâziyelâhır 1080 (5 Kasım 1669)'de Bolu, Kastamonu ve Hüdâvendigâr Sancağındaki Kadılara (*MAD.* 8480, s.3), 26 Zilka'de 1082 (26 Mart 1672)'de Aydın, Saruhan, Hamid, Karahisâr-ı Sâhib Sancaklarındaki Kadılara (*MAD.*6572, s.107) kürekçi bedeli tahsili ile alâkalı hükümler gönderilmiştir.

[309] 22 Şevval 1080 (15 Mart 1670)'de Kapudan Paşa'ya (*MAD.*8480, s.38), Safer 990 (Şubat-Mart 1582)'da Kastamonu Beyine ve birer sûreti Biga, Karasi, Saruhan, Midilli, Bolu, Ankara, Çankırı ve Kocaeli Beylerine (*MD.*XLVII, s. 15/38), Zilka'de 1013 (Mart-Nisan 1605)'de Çankırı Sancakbeyine (*MD.*LXXV, s. 292/613), 22 Safer 1055 (19 Nisan 1645)'de Kastamonu Sancakbeyi Vezir Osman Paşa'ya (*MAD.*7527, s.156), 16 Rebî'ülevvel 1057 (21 Nisan 1647)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı sancaklarının kadı, mîrliva ve mütesellimlerine (*MAD.*7591, s.157), Zilka'de 1013 (Mart-Nisan 1605)'de Çankırı mal müfettişi olan kadı Hacı Hüsam'a (*MD.*LXXV, s. 292/613), Receb 1016(Ekim-Kasım 1607)'da Sinop Müfettişine (*MD.*LXXVI, s. 73/182) kürekçi bedeli toplama ve bazı şikâyetlerle alâkalı hükümler gönderilmişti.

[310] 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661) tarihli bir ferman sûretinde kürekçi bedellerinin en fazla peşin ödeyenlere verilmesi emrediliyordu (*MAD.*4971, s.55).

[311] Bunlar ve diğer livaların ne kadar peşinle kimlere verildiği konusunda *MAD.*3830, s.56-82'de bilgi vardır.

[312] 2 Rebî'ülâhır 1070 (17 Aralık 1659)'de (*MAD.*7591, s.28) ve 2 Şaban 1083 (23 Kasım 1672)'de (*MAD.*6572, s.162) İstanbul Kadısına yazılan hükümlerde kürekçi bedellerinin tesliminde riâyet edilecek idârî hususlar da zikredilmektedir.

Bedel toplanması sırasında bazen reâyâdan fazla akçe alındığı ve bu husûsun şikâyet konusu olarak Divân-ı Hümâyûn'a aksettiği görülmektedir. O zaman alınan fazla paranın reâyâya iâde edilmesi için ilgili kadılıklara hükümler gönderilmekte[313], bazen de reâyânın o sıralardaki durumu nazar-ı itibâra alınarak tahsil edilecek bedel mikdarında azaltma yapılmaktaydı[314].

Kürekçi bedeli toplanan mahallerden ayrıca Tersâne-i Âmire harcı olarak her hâne için 15 akçe[315] ve vazifeli mübâşir için de 1070-1083 (1659-1672) arasında her hâneden 10 akçe[316], 1104 (1692-93)'de 25 akçe[317] maaş toplanıyordu.

Kürekçi bedelleri, hod-girifte kürekçi ücretlerine harcandığı gibi[318], aynı zamanda donanma mühimmâtı masraflarına[319], gemi inşasına[320], derya beyleri sâlyânelerine[321] ve benzeri yerlere sarfedilmekteydi.

[313] Safer 984 (Mayıs 1576)'de Gelibolu ve Marmara Kadılarına gönderilen hükümde, Lapseki'de kürekçi başına 1400-1500 akçe bedel alınıp Tersâne-i Âmire'ye 900 akçe teslim edildiği ileri sürülerek doğruluğu tesbit edildiği takdirde fazla alınan akçenin iâdesi emredilmiştir (*MAD.*7534, s.242). Şa'ban 1056 (Eylül 1646)'da da Antakya'da fazla alınan akçelerin geri verilmesi emredilmişti (*MD.*XC, s. 121/401).

[314] 15 Rebî'ülevvel 1070 (30 Kasım 1659)'de reâyâsı perâkende ve perişan olan Kastamonu Sancağına bağlı Daday ve Küre-i Cedîd kazalarından her hâne için tahsili emredilen 500 akçe bedel mikdarında azaltma yapılarak 300 akçeye indirilmiştir (*MAD.*7591, s.14,21). Yine, 12 Cemâziyelâhır 1073 (22 Ocak 1663)'de Gelibolu kazasına mutasarrıf olan sâbık Rumeli Kadıaskerine yazılan hükümde, reâyânın itirazı üzerine 5000 akçe olarak tesbit edilen bir kürekçi bedeli için 3500 akçe alınması emredilmişti (*MAD.*215, vr.5b).

[315] 1055/1645 (*MAD.*7527, s.156), 1070/1659 (*MAD.*7591, s.28), 1077/1666-7 (*MAD.*6547, s.4), 1083/1672 (*MAD.*6572, s.162), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.30) ve 1098/1687 (KK.2710, s.28) senelerinde aynı idi.

[316] Bu tarihler için bk. not 315'de göst.yerler.

[317] KK.2477, s.296.

[318] 1064 (1654)'de İstanbul (KK.2621, s.13) ile Köstendil sancağına tâbi kazaların (KK.2621, s.5) kürekçi bedelleri, kürekçi ücretine tahsis edilmiş, 9 Ramazan 1081 (20 Ocak 1671) tarihli tezkirede ise, Edirne ve Bursa kürekçi bedelleri esir hod-girifte ücretlerine ayrılmıştı (*MAD.*8480, s.104). Yine, 26 Zilka'de 1082 (26 Mart 1672)'de Aydın, Saruhan, Hamid ve Karahisâr-ı Sâhib sancaklarındaki kadılara yazılan hükümlerde, bu seneye ait kürekçi bedellerinin hod-girifte kürekçi ücretlerine verileceği ifade edilmektedir (*MAD.*6572, s.107).

[319] 19 Şevval 1070 (28 Haziran 1660)'de Kastamonu, Bolu ve Çankırı sancaklarındaki kadılara, kürekçi bedellerinin donanma gemileri mühimmatı için toplanması husûsunda emir gönderilmiştir (*MAD.*7591, s.157). 11 Ramazan 1093 (13 Eylül 1682)'de İstanbul esnafının kürekçi bedelleri (AE-Mehmed IV, nr.10456, s.2) ile 1101 (1689-90)'de İstanbul, Edirne ve Galata kürekçi bedellerinin (İE-Bah.nr.383, 662) donanma mühimmâtı için sarfedilmesi kararlaştırılmıştı. 21 Cemâziyelâhır 1073 (31 Ocak 1663)'de Biga Sancağındaki Kadılara gönderilen hükümde zikredilen kürekçi bedelleri Boğazhisarı'ndan satın alınacak zift için tahsis edilmişti (*MAD.*215, vr.6a).

[320] 1032 (1623)'de Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu'ya ait bedellerin Sinop'da inşa olunacak gemiler için harcanacağı belirtilmişti (KK.2564, s.21).

[321] 3 Cemâziyelevvel 1072 (25 Aralık 1661) tarihli fermân sûretinde bu seneye ait kürekçi bedellerinin deryâ beylerinin sâlyânesi olduğu belirtilmekteydi (*MAD.*4971, s.55). 1074 (1663-4)'de Karasi Sancağındaki kazalar (*Balıkesir Şer'iyye Sicili,* nr.702, vr.13a-b), 1094 (1683)'de Sığla ve Karasi (İE-Bah.nr.277, 281), 1097 (1686)'de Karasi (İE-Bah.nr.331) ve 1104 (1692-3)'de Aydın, Saruhan, Menteşe ve Sığla kazaları (İE-Bah.nr.738), derya beylerinden bazıları için sâlyâne tayin edilmişlerdi.

B. Alatçı

Gemilerdeki yelken halatlarını kullanmakla vazifeli gemicilere alatçı deniliyordu[322].

Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde hemen dâima kürekçi ile birlikte zikredilen alatçılar, Gelibolu'dan ocaklık olarak alındığı gibi, bedel ile de tutulmakta idiler. Gelibolu'dan gelen alatçılar, kürekçi olmadığı halde, ocaklık şeklinde temin edilmeleri hasebiyle kürekçiler arasında zikredilmişlerdir. Nitekim, Tersâne-i Âmire defterlerinin bazılarında Gelibolu ile alâkalı kısma "kürekçi değildir" veya "alatçıdır" gibi notlar ilâve edilmesinden[323] ve yine bu defterlerin kürekçi-alatçı taksimâtı bahislerinde, bilhassa Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne Kethudası ve Tersâne Emini'nin baştardalarında istihdam olunan Gelibolu alatçılarının mikdarından bunların her dönemde alatçı oldukları anlaşılmaktadır[324].

Ocaklık kürekçide olduğu gibi, Gelibolu'da da her yedi avarız-hânesinden bir alatçı alınıyordu ve avârız defterlerinde kayıtlı avarız-hânesinin mikdarına göre sayıları artıp-eksiliyordu.

Tablo LII: Gelibolu'dan Temin Edilen Ocaklık Alatçı Mevcudu

sene	1604[325]	1614[326]	1621[327]	1631[328]	1645[329]	1649[330]	1661[331]	1671[332]
nefer	79	48	40	39	103	97	82	80

Gelibolu'dan gelen ocaklık alatçı mevcudu asrın başında ve ikinci yarısında hemen aynı sayıyı (80) muhafaza ederken 1645'de başlayan Girid seferi münase-

[322] *Tuhfetü'l-kibar,* (Gökyay neşri), sözlük, s.236. Alatçıların gemilerde yelken ve tirinkete kullandıkları konusunda bk. *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a-b. Alatçının diğer bir ifâde şekli halatçıdır. Halat kelimesi ise alat kelimesinden muharreftir (Orhan Şaik Gökyay, *Risâle-i Mimariyye,* s.207).

[323] 1082-3 (1671-2)'de ocaklık kürekçi ile alâkalı kısımda, Gelibolu'nun yanına "kürekçi değildir" şeklinde bir not yazılmış (*MAD.*599, s.4), 1071-2 (1661-2) tarihli defterde ise, "nefer alatçıdır, kürekçi hesab olmaya" denilmiştir (*MAD.*996, s.12).

[324] Gelirler kısmında Gelibolu'dan 80 alatçı geldiği kaydedilmiş, (*MAD.*599, s.4), alatçı taksimâtı kısmında da, aynı alatçılar zikredilen baştardalara dağıtılmıştı (*a.g.d.,* s.21).

[325] *MAD.*7468, s.14; *MAD.*482, s.5.

[326] *MAD.*5873, s.15.

[327] *MAD.*5789, s.14; *MAD.*2917, s.15.

[328] *MAD.*979, s.11.

[329] *MAD.*984, s.6.

[330] *MAD.*5932, s.16.

[331] *MAD.*996, s.12.

[332] *MAD.*599, s.4.

betiyle 103'e kadar çıkmış, ancak denizde sulh seneleri olan 1614-1631 arasında alatçı sayısı 39'a kadar inmiştir.

Gelibolu'dan gelenlerin haricinde ihtiyaç olan alatçılar bedel ile tutulmaktaydı. Kadırgalardaki alatçılar için ödenen bedel mikdarı, XVII. asır boyunca hiç değişmemiş ve her zaman 1500 akçe bedel verilerek temin edilmişlerdir[333]. Kapudan Paşa Yedek'i, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emininin Baştardalarına, Gelibolu alatçılarından mâdâ tutulan alatçılar için 2000 akçe bedel verilmekteydi[334]. Ancak, Gelibolu alatçılarının bilhassa Kapudan Paşa, Yedek, Tersâne Kethudâsı ve Tersâne Emini gibi[335], üst mevkideki Tersâne Ricâlinin baştardalarmda istihdam olundukları nazar-ı itibâre alındığında, muhtemelen bazı husûsiyetleri sebebiyle, bedel ile tutulan diğer alatçılardan farklı oldukları görülür. Nitekim, Gelibolu alatçıları mukabili olarak bedel ile tutulan bazı alatçılara ödenen ücretin hayli yüksek olduğu müşâhede edilmektedir. Meselâ, 1073 (1663) tarihli Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde, Gelibolu alatçıları mukabilinde tutulduğu görülen 40 alatçıdan her birine 3879 akçe ödenmişti[336]. 14 Şevval 1067 (26 Temmuz 1657)'de Gelibolu'dan ücretle tutulan alatçılara ise, kişi başına 40 kuruş ödenmiş ve her biri kefilleriyle birlikte kaydedilmişti[337].

Donanma seferde iken alatçılar da, kürekçiler gibi mevâcib alıyorlardı[338].

C. Kürekçi ve Alatçıların Gemilere Dağılımı

Kürekle hareket eden gemilerde mürettebâtının ekseriyetini kürekçiler teşkil etmekteydi. Tersâne-i Âmire Muhasebe Defterlerinin kürekçi taksimâtı ile ilgili kısımlarında rastladığımız gemi çeşitleri baştarda, kadırga, mavna, kalyata, firkate, burtun, şayka, işkampoye ve palaşkerme idi. Bu gemilerde bulunacak kürekçilerin mikdârları XVII. asrın ikinci yarısına kadar alatçılar tefrik edilmeden kaydedilmiş, ancak 1652'den itibâren her gemideki kürekçi ve alatçı sayısı ayrı ayrı zikredilmeye başlamıştır.

[333] Bk. "Kaynaklar Üzerine" Kısmında yer alan Tersâne-i Âmire Muhâsebe Defterleri. Yine, 1087 (1676)'de kadırgadaki alatçılara da 1500 akçe ücret ödenmişti (*MAD.*9852, s.49). XVI. asırda alatçı bedelinin 800 akçe olduğu Zilka'de 978 (Mart-Nisan 1571)'de Sinop Kadısına gönderilen hükümden anlaşılmaktadır (*MD.*XII, 175/371).

[334] *MAD.*9852, s.49.

[335] Meselâ, 1071-2 (1660-1) senesine ait Tersâne-i Âmire Muhâsebe defterinde kayıdlı 82 Gelibolu alatçısından 50'si Kapudan Paşa, 11'i Yedek-i Kapudan Paşa, 17'si Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve 4'ü Tersâne-i Âmire Emininin baştardalarına taksim edilmişlerdi (*MAD.*996, s.44).

[336] *MAD.* 1311, s.22. 1073-4 (1663-4) senesinde tutulan 35 alatçıdan her birine de 3500 akçe veriliyordu (*MAD.* 15976, s.19).

[337] *MAD.*15777, s.1, 10.

[338] Kürekçilere ödenen mevâcibin aynısı, alatçılara da ödeniyordu. Bk. Ocaklık Kürekçi Kısmı.

Osmanlı donanmasındaki gemilerin büyüklük ve küçüklükleri ve bir küreğini çeken adam sayısı kürekçilerin az veya çok olmasına tesir ediyordu. Bir firkatenin küreğini 2-3 kişi[339], kadırganın 4-5 kişi[340], baştardanın 5-7 kişi[341], mavnanın 7 kişi[342] çekerdi.

Baştarda: Baştardalar, ekseriyetle Kapudan Paşa, Kapudan Paşa Yedeği, Tersâne-i Âmire Kethudâsı ve Tersâne-i Âmire Emini'nin baştardaları olarak zikredilmişlerdir. 36 oturaklı bir Kapudan Paşa baştardasında 500 kürekçi bulunurdu[343]. Ancak, bu büyüklükte baştardanın pek kullanılmadığı, vereceğimiz kürekçi sayısından da anlaşılmaktadır. Nitekim, 1670 tarihli kürekçi taksimâtında, 31 oturaklı Kapudan Paşa baştardasının 427 kürekçisi olduğu görülmektedir[344].

Tablo LIII: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire Hizmetinde Olan Baştardalardaki Kürekçi Mevcudu

sene	Baştardalar			
	KP	KPY	TK	TE
1614[345]	440	250	255	—
1620[346]	450	250	255	264
1630[347]	425	249	255	262
1646[348]	413	255	265	245
1656[349]	428	265	265	225
1670[350]	427	295	295	270
1679[351]	420	295	295	270
1689[352]	362	300	300	—
1700[353]	427	275	275	—

(KP: Kapudan Paşa Baştardası, KPY: Kapudan Paşa Yedeği Baştardası, TK. Tersâne Kethudası Baştardası, TE: Tersâne Emini Baştardası).

339 *Tuhfetü'l-kibâr,* vr. 69a; Ünver, *a.g.m.*, s. 34.
340 *Aynı yer.*
341 *Aynı yer.*
342 *Aynı yer.*
343 *Aynı yer.*
344 MAD.5014, s.15.
345 *MAD.*5787, s.31
346 *MAD.*5024, s.30; *MAD.*2917, s.29.
347 *MAD.*979, s.29.
348 KK.2612, s.4.
349 *MAD.*5662, s.48.
350 *MAD.*5014, s.15; *MAD.*4951, s.28.
351 *MAD.*15779, s.2.
352 *MAD.*2465, s.205. Bu senede Kapudan Paşa Baştardası yerine Baştarda-i Hümâyûn vardır.
353 *MAD.*4876, vr.35b. Bu senede Kapudan Paşa Baştardası yerine Baştarda-i Hümâyûn vardır.

1689 senesindeki baştarda-i hümâyûn istisna edilecek olursa, Kapudan Paşa baştardasındaki kürekçilerin sayısı birbirine oldukça yakındır. Yine Kapudan Paşa Yedeği ile Tersâne Kethudâsının baştardalarındaki kürekçilerin mevcudu da, her iki baştardanın aynı oturak sayısına sâhip olduğunu göstermektedir. Tersâne Emininin baştardasındaki kürekçi sayısı ise, önceleri Yedek ve Tersâne Kethudâsının baştardalarındakinden daha fazla olduğu halde, asrın ikinci yarısından îtibâren baştardaların büyüklüklerindeki değişme sebebiyle, diğerlerine nisbetle azalmıştır.

Kadırga: XVII. asırda 49 kürekli bir kadırgada, küreğini dört kişi çektiği takdirde 196, beş kişi çektiği takdirde 245 kişi bulunuyordu[354]. Bilhassa derya beylerinin kadırgalarındaki kürekçi sayısı 245 idi. Nitekim, Evâil-i Cemaziyelâhır 1103 (19-28 Şubat 1692)'de derya beyi Abdülkadir Paşa'ya gönderilen hükümde, kadırgasının her küreğinde beş kürekçi olması emredilmişti[355].

Bazen bu iki yekûnün dışında da kadırgalarda kürekçi olduğu görülmektedir. Ancak bu, yeteri kadar kürekçinin gemilere binmediği, eksik kürekçi ile denize çıkıldığı senelere aittir[356]. XVI. asrın ikinci yarısında bir kadırgadaki kürekçi sayısı 144 iken[357], asrın sonlarında alatçılarla birlikte 90-222 arasında değişiyordu[358].

1290-1540 arasında Venedik donanmasındaki kadırgalar ise, 25 veya 30 oturaklı olup, her oturağın bir tarafında üç kürekçi oturmakta ve her kürekçi üç ayrı küreği çekmekteydi[359].

Mavna: 26 oturaklı bir mavnanın her küreğini 7 kişi çektiği takdirde 354 kürekçisi olurdu[360]. Mavnaların her zaman bu sayıyı muhâfaza etmediği, daha

[354] Kadırgalarda 1012-1073 (1604-1663) arasında 196 (*MAD.*7468, s. 15-16; *MAD.*7898, s.34; KK.5640, s.13; *MAD.*5024, s.30; *MAD.*2917, s.29-31; *MAD.*979, s.29-31; *MAD.*967, s.36-37; *MAD.*968, s.36-38; *MAD.* 5662, s.48-51; *MAD.*996, s.44-47; *MAD.*1077, s.34-35), 1073-1090 (1663-1679) arasında 196 ve 245 kürekçi yerleştirilmişti (*MAD.*1311, s.22; *MAD.*15976, s.19-20; *MAD.*4951, s.28-29; *MAD.*5014, s.15-16; *MAD.*599, s.21-22; *MAD.*15779, s. 2).

[355] Bu hükmün bir sûreti diğer derya beylerine gönderilmişti (*MD.*CII, s. 163/639). Daha sonraki senelerde de derya beylerine aynı meâlde hükümler gönderilmeye devam edilmiştir. Ramazan 1106/Nisan 1695 (*MD.*CVI, s. 66/1), Ramazan 1110/Mart 1699 (*MD.*CX, s. 618/2), Ramazan 1111/Şubat 1700 (*MD.*CXI, s. 240/1) ve Ramazan 1113/Şubat 1702 (*MD.*CXII, 130/3) tarihli olanlarını bu arada zikredebiliriz.

[356] Normal mevcudun altındaki kürekçi sayısı 121-170 arasında değişiyordu. Bk.not 354'de göst.yerler.

[357] Ramazan 979 (Ocak 1572) tarihli Ahyolu Kadısına gönderilen hükümde, Ahyolu'nda inşa olunan 25 kadırgaya 3600 kürekçi gerektiği bildirilmekteydi (*MD.*XVI, s. 261/512).

[358] 993 (1585) senesindeki taksimâtta, 102, 117, 140, 161 ve 172 kürekçisi olan kadırgalar da yer almaktadır (*MAD.*852, s.50-51).

[359] Lane, *Venetian Ships*, s.9.

[360] *Tuhfetü'l-kibâr*, vr.69a.

az veya çok olduğu da görülmektedir. Nitekim, 1622-57 tarihleri arasında mavna kürekçilerinin sayısı çok büyük değişiklik göstermemekle birlikte hemen her zaman farklı olduğu müşahede edilmektedir.

sene	1622[361]	1648[362]	1649[363]	1653[364]	1657[365]
kürekçi	332	328	375	270-387	357

Kalyata: Oturak sayısındaki farklılık sebebiyle kalyatalardaki kürekçi sayısı da her zaman değişik oluyordu.

sene	1603[366]	1616[367]	1631[368]	1646[369]	1698[370]
kürekçi	82-210	141-152	47-253	105-172	150

Firkate: Bir küreğini 2-3 kişinin çektiği firkatelerin kürekçi mevcudu 1618'de 22-30[371], 1683'de 25-32[372] arasında idi.

Şayka: Rusçuk Kapudanının şaykasında sulh zamanında 18, sefer sırasında 24 kürekçi bulunuyordu. Yine Silistre Kapudanının şaykasında 30, Fethü'l-islâm Kapudanının şaykasında 40, Vidin Kapudanınınkinde ise 33 kürekçi vardı[373].

Bir işkampoyede 1698'de 35 kürekçi[374], bir burtunda 1652'de 25 kürekçi[375], bir filukada 1620'de 20 kürekçi[376] ve bir palaşkermede 1645'de 14 kürekçi[377] bulunuyordu.

[361] *MAD.*2917, s.29-31.
[362] *MAD.*969, s.57 vd.
[363] *MAD.*5932, s.42 vd.
[364] *MAD.*968, s.36-38.
[365] *MAD.*5662, s.48-51.
[366] *MAD.*482, s.10-13.
[367] KK.5640, s.13.
[368] *MAD.*979, s.29-31.
[369] KK.2612, s.4.
[370] *MAD.*2758, s.118.
[371] *MAD.*7651, s.50. Bunlardan mâdâ 26, 28 kürekçisi olan firkateler de vardı.
[372] *MAD.*979, s.29-31.
[373] *MAD.*8488, vr.1b, 13b-14b.
[374] *MAD.*2758, s.118.
[375] *MAD.*967, s.37.
[376] *MAD.*5024, s.30 vd.
[377] *MAD.*984, s.39.

Alatçılara gelince, bir kadırgadaki alatçı sayısında XVI. yüzyıl boyunca ve XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar değişme olmamış ve 20 alatçı kadırga mürettebâtı arasında yer almıştır. Nitekim, Evâhır-ı Rebîülâhır 962 (14-23 Mart 1555)'de Gelibolu Sancakbeyi Kapudan Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde her gemiye 20 alatçı konulması emrediliyordu[378]. Yine 1630 tarihli Tersâne-i Âmire muhasebe defterinde de kadırgaların 216 kürekçi ve alatçısı olduğu kaydedilmekte, bunun 196'sının mûtâd üzere kürekçi olduğu hesab edilirse, kalan 20 kişinin alatçı olduğu görülmektedir[379]. Ancak, 1652'de kadırgalarda 16 alatçı olduğu tesbit edildiği gibi[380], bu tarihten îtibâren de kadırgalardaki alatçı sayısı değişmeden devam etmiş[381], sadece baştarda alatçılarında farklılıklar olmuştur.

Kapudan Paşa baştardasındaki alatçıların sayısı dâima 50 olup, bunlar da ocaklık Gelibolu alatçılarından seçilirdi[382]. Kapudan Paşa Yedek baştardasındaki alatçı sayısı ise, bazı senelerde 30-33 arasında değişiyordu[383]. Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardasında 1652-1661 arasında 37[384], 1661-1672 arasında ise 35[385] alatçı vardı. Tersâne-i Âmire Emininin baştardasında 1652-1672 arasında 20, 23, 24, 27, 30 alatçı bulunuyordu[386]. Bir mavnada ise, 40 alatçı vardı[387].

III. GEMİLERDEKİ SAVAŞÇILAR

Donanmada savaşçı olarak bulunan sınıfları,Timarlı Sipâhi ve zaimler ile kapıkulu askeri ve levendler teşkil ediyordu.

[378] Bu hükmü Kâtib Çelebi zikretmektedir (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.32b). Yine aynı şekilde, Zilka'de 978 (Mart 1571)'de Sinop Kadısına yazılan hükümde de, Sinop'da inşa olunan kadırgaların her birine 20 alatçı yerleştirilmesi emrediliyordu (*MD.*XII, 175/371).

[379] *MAD.*979, s.29; *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b.

[380] *MAD.*968, s.36-38.

[381] 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.36-38), 1066/1656-7 (*MAD.*5662, s.48-51), 1071-2/1660-1 (*MAD.*996, s.44-47), 1071-3/1661-2 (*MAD.*1077, s.24-25), 1073/1663 (*MAD.*1311, s.22 vd; *MAD.*15976, s.19-20), 1079/1668-9 (*MAD.*4951, s.28-29), 1080/1669-1670 (*MAD.*5014, s.15-16), 1082-3/1671-2 (*MAD.*599, s.21-22).

[382] 1062-1083 (1652-1672) arasında Tersâne-i Âmire Muhasebe defterlerinde açık bir şekilde alatçı sayısının 50 olduğu ve bunların Gelibolu alatçılarından karşılandığı kaydedilmiştir. Bk.not 381'de göst.yerler.

[383] 1062-3/1652-3'de 32 (*MAD.*968, s.36), 1066-7 (1656-7)'de 33 (*MAD.*5662, s.48), 1071-2 (1660-1)'de 31 (*MAD.*996, s.44), 1071-3 (1661-2)'de 30 (*MAD.*1077, s.24), 1073-4 (1663-4)'de 30 (*MAD.*15976, s.19) olan alatçı sayısı 1079-1083 (1668-72) arasında 32 idi (*MAD.*4951, s.28; *MAD.*5014, s.15; *MAD.*599, s.21).

[384] Aynı seneler için not 383'de göst. yerler.

[385] Aynı seneler için not 383'de göst. yerler.

[386] 1062-3 (1652-3)'de 27 (*MAD.*968, s.36),1066-7 (1656-7)'de 20 (*MAD.*5662, s.48), 1071-2 (1660-1)'de 24 (*MAD.*996, s.44), 1071-3(1661-2)'de 27 (*MAD.*1077, s.24), 1073 (1663)'de 30 (*MAD.*1311, s.22; *MAD.*15976, s.19), 1079 (1668-9)'da 24 (*MAD.*4951, s.28), 1080 (1669-70)'de 24 (*MAD.*5014, s.15) ve 1082-3 (1671-2)'de 23 (*MAD.*599, s.21) alatçı vardı.

[387] 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.38), 1066-7/1656-7 (*MAD.*5662, s.48-51). Ayrıca bk. *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69a.

A. Timarlı Sipahi ve Zaimler

Kapudân-ı Derya Eyâleti'ne bağlı sancaklar[388] ile Mensûhât'a tâbi[389] zeâmet ve timar tasarruf eden zaim ve timarlı sipahiler, sancakbeyleri ile birlikte donanma hizmetinde muharib olarak sefere katılmağa mecbur idiler.

Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin sancakbeylerine deryabeyi denilirdi ve her deryabeyi kendi sancaklarındaki zaim ve timar erbâbıyla beraber kendi has ve sâlyânelerine göre bir, iki veya üçer kadırga ile sefere giderlerdi[390].

1608 senesinde Kapudân-ı Deryâ Eyâletine tabi on sancakta, 126 zeâmet ve 1492 timar olmak üzere toplam 1618 kılıç vardı. Bunlardan has sahipleri ve zaimlerin cebelüleriyle beraber, donanmaya iştirak eden asker mikdarı 4500 idi[391]. Ayrıca Mensûhât'a ait 574 zeâmet ve 465 timar bulunuyordu[392].

Donanma sefere çıkacağı zamanlarda, Derya Kalemine bağlı olan bu sancakların sancakbeyi ve alaybeyilerine hükümler gönderilmekte, idâreleri altındaki zaim ve timarlı sipahileri ile birlikte kendilerine tayin olunan yerlerde hazır olmaları istenmekteydi. Nitekim, Şevval 1013 (Şubat-Mart 1605)'de Gelibolu Sancağı Alaybeyine gönderilen hükümde, kazasında bulunan zuamâ ve erbâb-ı timarın "cebe, cevşen ve düşman yarağı" ile iskelelerde hazır bulunmaları gerektiği emrediliyordu[393]. Yine 15 Zilka'de 1017 (20 Şubat 1609) tarihinde Gelibolu sancağı alaybeyine hitâben yazılan hükümde de, denize açılmak üzere olan sancağındaki zuamâ, erbâb-ı timar, çeribaşı, çerisürücüleri ve tüfenkçi cebelüleriyle iltihak etmesi isteniyordu[394]. Bu hükmün bir sûreti Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin diğer sancaklarına da gönderilmekte ve donanmaya iştirak edecekleri yer de

[388] XVII. yüzyılda Kapudan-ı Deryâ Eyâleti haslı ve sâlyâneli olarak iki kısımdı. Kapudan Paşa sancağı olan Gelibolu ile İğriboz, İnebahtı, Midilli, Sığla, Kocaeli, Karlıili, Rodos, Biga ve Mezistre sancakları haslı, Sakız, Nakşe ve Mehdiye sancakları sâlyâneli idiler (Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.20-21, 49). Yine, XVII. yüzyılda Kıbrıs Eyâletine tâbi Lefkoşe, Baf, Girne ve Magosa da bu eyâlete bağlı olarak donanma seferlerine katılıyorlardı (*a.g.e.,* s.21-22, 50). Teke ve Menteşe sancakları bazen karaya bazen denize gitmekte, Değirmenlik, Selânik, İskenderiye, Dimyat, Ayamavra ve Limni sancakbeyleri de birer gemi ile seferlere iştirak etmekteydiler (*a.g.e.,* s.21).

[389] XVI. yüzyılın sonlarında yaya ve müsellem teşkilâtının kaldırılarak çiftliklerinin timar ve zeâmet haline getirilmesiyle ortaya çıkan Mensûhât zaim ve timarlıları Kapudan-ı Deryâ Eyâletine bağlandılar (Uzunçarşılı *Merkez-Bahriye,* s.382, 422). Mensûh zeâmet ve timar bulunan sancaklar Kütahya, Saruhan, Aydın, Hüdâvendigâr, Kastamonu, Menteşe, Bolu, Ankara, Karahisâr-ı Sâhib, Teke, Çankırı, Hamid, Sultanönü, Karasi, Kocaeli, Biga, Sığla ve Alâiye idi (Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.46-47).

[391] Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.49. Ayn-ı Ali'den naklettiği halde, Kâtib Çelebi, 138 zeâmet, 1434 timar olmak üzere 1572 kılıç kaydeder (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.67b). Barkan ise, asker mevcudunu 4509 olarak vermektedir ("Timar", *İA,* XII/1, İstanbul 1974, s.290).

[392] Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.46-47.

[393] Bu hükmün bir sûreti Midilli, Biga, Sığla İğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlıili ve Kocaeli alaybeyilerine gönderilmiştir (*MD.*LXXV, s. 103/179).

[394] KK.71, s.248.

ayrıca bildirilmekteydi. Buna göre, Kocaeli sancağı alaybeyi İstanbul'da, Biga sancağı alaybeyi Gelibolu'da, Midilli ve Sakız sancaklarının alaybeyleri Sakız'da, İğriboz, Mezistre, İnebahtı, Karlıili ve Mora sancaklarının alaybeyileri Kızılhisar'da donanmaya katılmak mecbûriyetinde idiler[395].

Girid seferinden bir müddet önce de, zuamâ ve erbâb-ı timarın sefer için hazırlandığı görülmektedir. Gurre-i Şevval 1053 (13 Aralık 1643)'de Kapudân-ı Deryâ Eyâleti alaybeyilerine[396] ve 28 Şevval 1053 (9 Ocak 1644)'de sancakbeyilerine[397] gönderilen hükümlerle de, sancaklarındaki çavuş, kâtib, zaim ve timar erbâbının harb malzemeleriyle hazır olmaları isteniyordu.

Yalnız Kapudân-ı Deryâ Eyâletine tâbi olan sancakların değil, sefer senelerinde diğer sancakların da timarlı sipahileri ve cebelüleri donanmaya iştirak ediyorlardı. Seferlere nöbetleşe giden timarlı sipahiler[398], Cerbe seferinin hazırlıkları arasında, donanmayla beraber gitmek üzere memur olmuşlardı. Bu maksadla Cemâziyelâhır 967 (Mart 1560)'de Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, Karasi ve Kocaeli sancakları sipahileri ile Anadolu'nun nevbet timarı olanlarının Gelibolu'da toplanmaları gerektiğinden ne kadarının geldiği sorulmuş[399], Receb

Tablo LIV: 1573 Pulya Seferine İştirak Eden Timarlı Sipahi Ordusu

Sancak	T. Sipahi	Cebelü	Sancak	T. Sipahi	Cebelü
Kastamonu	260	42	Karlıli	1	—
Çankırı	178	19	Beyşehri	123	89
Karahisâr-ı Sâhib	259	88	Kayseri	115	104
Karasi	7	1	Niğde	152	106
Saruhan	25	4	Aksaray	143	63
Aydın	2	—	Amasya	141	41
Menteşe	31	105	Çorum	141	113
Teke	1	—	Divriği	78	88
Bolu	466	163	Canik	23	21
Hamidili	148	116	Arabgir	41	35
Sultanönü	97	133	Kars	127	—
Biga	3	—	K.H. Şarkî	194	150
Kocaeli	1534	670	İspir	58	60
Selânîk	1	—	Ruha	53	19
Vize	1	—	Siverek	53	19
Gelibolu	1	—	Kilis	—	32

[395] *Aynı yer.*

[396] MD.LXXXIX, s. 103/257.

[397] *A.g.d.*, s. 105/261.

[398] Bir bölgedeki sipahilerden bir kısmı bulundukları bölgenin muhafazası için bırakılırken, diğer kısmı savaş için cephelere veya cenkçi olarak donanmaya katılıyorlardı (Barkan, *Timar*, s.325).

[399] *MD.*III, s. 303/888.

976 (Nisan 1560)'da Kapudan'a yazılan hükümde, Anadolu sipahilerinden 400 kişinin gönderildiği bildirilmişti[400].Yine 981 (1573) senesinde Pulya seferine giden donanmaya katılan sipahi ve cebelülerin mikdarını gösteren bir deftere göre, 32 livadan 4407 sipahi ve 2262 cebelü sefere iştirak etmişlerdi[401].

Defterde isimleri zikredildiği halde, sipâhi ve cebelüsü olmadığı için Tırhala, Kırşehri, Konya, Bozok ve Malatya sancakları listeye alınmamıştır. Yine, Kapudân-ı Deryâ Eyâletinin bütün sancakları yer almadığı gibi, Gelibolu ve Karlı ili sancakları da birer neferin haricinde bedel ödemişlerdir.

Timarlı sipâhi ve cebelülerden, hükümlerde emredildiği şekilde seferde hazır bulunmayanların dirlikleri ellerinden alındığı gibi çeşitli cezalar da tatbik edilmekteydi. 8 Şa'ban 951 (25 Ekim 1544)'de Cezâyir Beylerbeyi ve Kapudan Barbaros Hayreddin Paşa'ya gönderilen hükümde, donanma hizmetine emrolunduğu halde, yoklamada mevcud bulunmayan Gelibolu, İğriboz, İnebahtı ve Karlıili sancaklarındaki sipâhilerin isimlerini ve mahlûl defterlerinden timarlarını çıkarıp göndermesi emredildiği gibi[402], Şevval 1013 (Şubat 1605)[403] ve 15 Zilka'de 1017 (20 Şubat 1609)'de[404] Gelibolu sancağı alaybeyisine yazılan hükümlerde, yoklamada bulunmayanların dirlikleri alınmakla kalmayıp haklarından gelineceği de ihtar edilmekteydi.

Kapudan-ı Deryâ Eyaletine tâbi sancaklar ile Mensûhât zeâmet ve timarların tevcihleri Kapudan-ı Deryâ'nın salâhiyetinde idi. Nitekim, Zilka'de 1017 (Şubat 1609)'de Kapudan-ı Deryâ Halil Paşa'ya yazılan hükümde, Dergâh-ı Âli müteferrika ve çavuşları ile, Divân-ı Hümâyûn, Defterhâne kâtib ve şâgirdlerinin tasarrufları altındaki zeâmet ve timarların haricinde mahlûl zeâmet ve timârlara tevcihatta bulunma salâhiyetinin kendisine ait olduğu bildirilerek, mahlûl zeâmet ve timarların müstahak olanlara tevcih edilmesi emrediliyordu[405]. Bunlarla

[400] *MD.*III, s. 343/1008.

[401] *MAD.*6107, s.2-145.

[402] KK.62, s.575/2.

[403] Bu hükmün birer sûreti Midilli, Biga, Sığla, İğriboz, İnebahtı, Mezistre, Karlıili ve Kocaeli alaybeyilerine gönderilmiştir (*MD.*LXXV, s. 103/179).

[404] Bu hükmün birer sûreti Kocaeli, Biga, Midilli, Sığla, İğriboz, Mezistre, Mensûhât, İnebahtı, Karlıili ve Mora alaybeyilerine gönderilmiştir (KK.71, s.248).

[405] KK.71, s.205.

alâkalı muâmeleler, Tersâne-i Âmire Defterhânesinde yapılarak Kapudan-ı Deryâ tarafından mühürlü tezkire verilirdi[406]. Timar ve zeâmetlerin kaydedildiği defterler, Tersâne-i Âmire'de bir defter emininin nezâreti altında idiler[407].

Zaim ve timar sahipleri sefere bizzat iştirak etmek mecbûriyetinde oldukları gibi[408], ihtiyaç haricinde geri kalanlardan da bedelleri tahsil ediliyordu[409]. Ancak timarlı sipahiler, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibâren sefere iştirak etmeyip, bedel ödemeye başlamışlar ve bu bedel ile de kalyon neferlerinin mevâcibleri ve Tersâne-i Âmire masrafları karşılanmaya çalışılmıştır[410].

Derya kalemine ait zeâmet ve timarların tevcihi ve kimlere ne şekilde timar verileceği, muâmelenin tabi olduğu usûl hakkında kâfî bilgi "Kapudan Paşa'ya hüküm" adı altında kayıtlı kanunnâmelerde bulunmaktadır[411]. Bu kanunnâmelere göre, ölen bir zaimin iki oğlu varsa, büyüğüne 5000, küçüğüne 4000 akçe, bir oğlu varsa 5000 akçe, erbâb-ı timarın oğluna ise, 3000 akçe verilirdi. Ayrıca şehid olarak ölenlerin zeâmet ve timarları da fazlasıyla oğullarına verilebilirdi. Yine bu kanunnâmelerde, babası öldükten sonra doğan çocuklara timar verilemeyeceğinin belirtilmesi yanında askerî zümreye reâyâ karıştırılmaması emredilmekte ve hılâf-ı kanûn tevcîhât yapılmaması, kimsenin zulme uğramaması bildirilmekteydi.

[406] Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s.422.

[407] Evâil-i Zilka'de 1043 (29 Nisan-8 Mayıs 1634) tarihli Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde, Cezâir aklâmındaki zeâmet ve timarların kayıdlı olduğu defterleri Tersâne-i Âmire'de muhafaza etmek üzere "ehl-i vukûf" bir defter emininin tayini için hüküm yazıldığı bildirilmektedir (KK.178, s.21/2). Deryâ kalemine tâbi timar ve zeâmetlerin ve bunlara ait tevcihâtların kaydedildiği 1107-1113 (1695-1702) senelerini ihtiva eden bir rûznâmçe defteri *MAD.*112'de kayıdlıdır.

[408] Muharrem 1017 (Nisan 1608) tarihli Sığla Sancakbeyine yazılan hükümde, bedel vermek veya başka sebeple geri kalmaması emrediliyordu (*MD.*LXXVI, s. 28/68).

[409] Muharrem 1048 (Mayıs 1638)'de Tersâne-i Âmire Emini Mahmud'a gönderilen hükümde, sefere gidenlerin haricindeki zuamâ ve erbâb-ı timardan bedellerinin alınarak Kapudan Paşa'ya teslim edilmesi emrediliyordu (*MD.*LXXXVIII, s. 2/3).

[410] Evâil-i Şevval 1103 (16-25 Haziran 1692)'de Derya Kalemi'nde timar ve zeâmet bedellerini toplamaya memur olan vazifeliye gönderilen hükümde, havâle olunan 5000 kuruşun en kısa zamanda Tersâne-i Âmire masrafları için teslim edilmesi emrediliyordu (*MD.*CIII, s. 15/5). Yine, 1112 (1700-1) senesinde alınan timar bedelleri kalyon neferlerinin bedellerinde kullanılmıştı (*MAD.* 112, vr.195b). Rycaut da, zaimlerin bizzat sefere iştirak etmeyip, bedel vererek kendi yerlerine başka denizcilerin tutulmasını temin ettiklerini yazmaktadır (*aynı eser*, s.173).

[411] XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında sâdır olmuş ve birbirini tekrar eder mahiyetteki bu dört kanunnâme şunlardır:

a) Evâsıt-ı Safer 1100/4-14 Aralık 1688 (*MD.*XCVIII, s. 38/112).

b) Evâhır-ı Receb 1107/24 Şubat-6 Mart 1696 (*MD.*CVIII, s. 112/3).

c) Evâhır-ı Rebî'ülâhır 1113/24 Eylül-4 Ekim 1701 (*MD.*CXII, s.17).

d) Evâil-i Ramazan 1114/19-28 Ocak 1703 (*MD.*CXII, s. 442/3).

B. Kapıkulu Askeri

1. Yeniçeriler

Timarlı sipahiler dâimî silâh altında bulundurulmadığı için ve devletin lüzûm gördüğü anda bunları toplamak vakit alacağından donanmaya yeniçeri, cebeci gibi daima silâh altında bulunan muvazzaf sınıflardan da yeteri kadar asker tayin olunurdu.

Asıl vazifeleri bizzat Padişahın maiyyetinde bulunmak veya ona bağlı olarak gönderilen kara ordusuna katılmak olan yeniçerileri donanmada da muharib olarak görmekteyiz.

1475-76'da Kefe üzerine giden Gedik Ahmed Paşa idaresindeki donanmada[412], 1480-81'de Rodos seferinde[413], 1565 Malta muhasarasında[414] yeniçerilerin de hazır bulunduğu ve Kıbrıs seferinde (1571) 5000 yeniçerinin muhârib olarak sefere katıldığı[415] bilinmektedir. Yine Malta[416] ve Kıbrıs[417] seferlerine iştirak eden yeniçerilere, yararlıkları nisbetinde terakki verilmişti. Donanmada bulunan yeniçerilerin sayılarını, onlar için tanzim edilmiş olan mevâcib defterlerinden tesbit etmek mümkün olmaktadır. Bu defterlerde, donanmaya iştirak eden yeniçerilerin mikdarı, bir günde tahakkuk eden yevmiyeleri ve ait olduğu kıstta ödenecek meblağ kaydedilmekteydi[418].

[412] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.7b.

[413] Bu seferde donanmada 3000 yeniçeri vardı (*aynı eser,* vr.8a).

[414] Sefer hazırlıkları arasında, donanma hizmetine verilecek yeniçerilerin sayıları arttırılmıştı (Turan, *Rodos'un Zaptından,* s.83).

[415] *Tuhfetü'l-kibâr,* vr.40a.

[416] Rebî'ülâhır 973 (Ekim-Kasım 1565)'de Yeniçeri Ağa'sına gönderilen hükümde 209 yeniçeri neferine terakki verilmesi emredilmekteydi (*MD.*V, s. 215/547). Yine aynı tarihte Yeniçeri Ağası'na yazılan bir başka hükümde Malta seferine katılan 1526 yeniçerinin sipahioğlanlığı, silâhdarlık, zağarcılık, sekbanlık, solaklık, bölükbaşılık gibi görevlere getirilmesi, timar ve akçe terakkisi verilerek taltif edilmesi ferman olunmaktaydı (MD.V, s. 231/594). Malta seferine iştirak eden yeniçerilere verilen terakkiler, BA, *Muhtelif ve Mütenevvi Defterler,* nr. 71'de de bulunmaktadır.

[417] Kıbrıs seferinde yararlıkları görülen beş yeniçeriye (*MD.*XIII, s. 14/88) timar verilmesi için buyruldu sâdır olmuştur.

[418] Yeniçeri mevâcib defterlerine BA, *Mâliyeden Müdevver Defterler* tasnifinde rastlanmaktadır. Burada kullanılan defterler için bk. not 419-441'de göst.yerler.

Tablo LV: XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Yeniçerilerin Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	mevâcib			
			masar	recec	reşen	lezez
1600 [419]	1354	8.574,5	—	—	—	758.843
1612 [420]	2093	14.997	—	1.327.234	—	—
1612 [421]	2066	14.882	—	—	1.316.880	—
1623 [422]	2738	21.361	—	1.890.448	1.890.448	1.890.448
1624 [423]	2339	20.139,5	—	—	—	1.852.515
1625 [424]	3052	25.498	—	—	2.256.572	—
1626 [425]	143	1.155	102.217	—	—	—
1628 [426]	3061	25.424,5	—	—	—	2.250.068
1629 [427]	2014	16.006,5	1.416.575	—	—	1.416.575
1630 [428]	1916	15.247.5	—	—	—	1.349.403
1632 [429]	1550	10.299	911.461	—	—	911.461
1639 [430]	630	4.639	—	—	—	415.330
1650 [431]	3995	26.283	—	2.362.045	—	—
1656 [432]	2477	14.184	—	—	(1.255.284)	—
1659 [433]	856	(4.973)	—	440.110	440.110	—
1661 [434]	1975	(10.103)	—	—	—	894.115
1662 [435]	1310	7.246	—	—	(641.271)	—
1670 [436]	1030	6.082,5	538.257	—	—	538.257
1672 [437]	795	4.076	360.762	—	—	360.762
1673 [438]	493	2.568	227.268	—	—	227.268
1679 [439]	2575	14.600	1.292.099	1.292.099	—	—
1681 [440]	1037	5.701,5	504.538	504.538	—	—
1685 [441]	480	1.945	—	172.132	172.132	—

[419] *MAD.*6546, s.538-549.

[420] *MAD.*7494, s.2-49.

[421] *Aynı yer.*

[422] *MAD.*16432, s.99.

[423] Bu yeniçerilerin 1464'ü Akdeniz donanmasıyla, 875'i Karadeniz donanmasıyla gitmiştir *(MAD.*2120, s.124-135, 140-155, 164-176, 288-305).

[424] 2390 yeniçeri Akdeniz donanmasıyla, 662 yeniçeri Karadeniz donanmasıyla gitmiştir *(MAD.*2120, s.96-118).

[425] *MAD.*16459, s.93-94.

[426] *MAD.*7474, s.378-407.

[427] Lezez 1038 *(MAD.*7167, s.387; *MAD.*7471, s.519), Masar 1039 *(MAD.*7167, s.387).

[428] *MAD.*6578, s.414-434.

[429] Lezez 1041-Masar 1042 *(MAD.*7232, s.124).

[430] Karadeniz'deki donanmaya katılmışlardır *(MAD.*17968,s.1).

[431] AE, Mehmed IV, nr.9619.

[432] *MAD.*6790, s.1208.

[433] *MAD.*6709, s.138-151.

[434] *MAD.*6709,s.584-602.

[435] *MAD.*16624, s.1-12.

[436] Lezez 1080-Masar 1081 *(MAD.*16649, s.2).

[437] Lezez 1082-Masar 1083 *(MAD.*6943, s.340-348).

[438] Lezez 1083 *(MAD.*6943, s.212-216).

[439] 1436 yeniçeri Karadeniz donanmasıyla *(MAD.*16712, s.1-14; AE-Mehmed IV, nr.8926), 1139 yeniçeri Akdeniz donanmasıyla *(MAD.*16712, s.17; AE-Mehmed IV, nr.8925) birlikte gitmişlerdir.

[440] Akdeniz donanmasıyla birlikte gitmişlerdir *(MAD.*16735, s.1-10).

[441] *MAD.*16761, s.190.

XVII. yüzyılda donanmaya iştirak eden yeniçeri sayısı en fazla, Girid seferinin devam ettiği 1060 (1650) senesinde idi ve donanmaya 3995 kişi katılmıştı. En az ise, 143 yeniçerinin katıldığı 1036 (1626) senesi idi.

Donanma hem Akdeniz, hem de Karadeniz cihetine açıldığı için her iki donanmada da muhârib birlikler, dolayısıyla yeniçeriler bulunmaktaydı. Akdeniz donanmasındaki gemi sayısı ve bu cihete verilen önem sebebiyle yeniçeri sayısı, Karadeniz donanmasına nisbetle daha fazla idi. Meselâ, 1624 senesinde Akdeniz donanmasında 1464 yeniçeri varken, Karadeniz donanmasında 875 yeniçeri[442], 1625'de Akdeniz donanmasında 2390, Karadeniz donanmasında 662 yeniçeri[443] vardı. Ancak, Karadeniz'de bir sefer olduğu veya tedbirli bulunulması gerektiği zamanlarda Karadeniz donanmasındaki yeniçeri sayısında artış olduğu görülmektedir. Nitekim, Özi ve Aksu nehirleri boyunda yaptırılan kalelere donanmayla cebhane, top vs. malzeme nakledildiği ve muhazafa seferinde bulunulduğu 1679 senesinde[444] Karadeniz donanmasında 1436 yeniçeri bulunduğu halde, Akdeniz donanmasında 1139 yeniçeri vardı[445].

Bir yeniçeri neferinin yevmiyesi en fazla 4 akçe iken, XVI. yüzyılın ortalarına doğru 8 akçeye çıkmış, 1603'de I. Ahmed'in cülûsu münâsebetiyle verilen terakkilerle 9 akçe olmuş, XVII. yüzyıl ortalarında, cülûs terakkileri dolayısıyla en yüksek yevmiye 12 akçeye ulaşmıştı[446].

Donanmaya sevkedilen yeniçeri neferlerine ödenen yevmiye ortalamaları ise, XVII. yüzyılda en az 4 akçe[447] ve en çok 8.8 akçe[448] idi. Ancak bu ortalamalar asrın başından itibaren giderek azalmıştır. 1624 senesinde 8.8 olan yeniçeri neferinin yevmiye ortalaması[449], 1673'de 5.2'ye[450], 1685'de ise 4 akçeye[451] inmiştir.

Yeniçerilere ödenecek mevâcib hazineden verildiği gibi[452], başka gelirlerden de havale olunmaktaydı[453].

[442] *MAD.*2120, s.124-135, 140-155, 164-176,288-305.
[443] *MAD.*2120, s.96-118.
[444] Danişmend, *Kronoloji,* III, 448.
[445] *MAD.*16712, s.1-4, 17; AE-Mehmed IV, nr.8925-8926.
[446] Uzunçarşılı, *Kapukulu,* I, 412.
[447] 1096/1685 *(MAD.*16761, s.190).
[448] 1033/1624 *(MAD.*2120, s.288-305).
[449] *Aynı yer.*
[450] *MAD.*6943, s.212-216.
[451] *MAD.*16761, s.190.
[452] 1090 (1679) senesi Masar ve Recec mevâcibleri Hazine-i Âmire'den verilmişti (AE-Mehmed IV, nr.8925-8926).
[453] Muharrem 1037(Eylül 1627)'de Eflak Beyine gönderilen hükümde, donanmadaki yeniçerilerin mevâcibi için havâle olunan 2.200.000 akçenin acele yollanması emrediliyordu *(MD.*LXXXIII, s. 42/97).

Yeniçeri ocağının bahriye ile olan alâkası sebebiyle, çadırlarına işledikleri nişanlarında, denizcilikle ilgili kadırga resmi, kalyon demiri ve çapa gibi remz ve işaretlere de yer verilmekte idi[454].

Donanmadaki yeniçerilere de kara ordusundakiler gibi[455], senede bir defa lezez mevâcibi ile birlikte 30 akçe keman-bahâ adıyla yay parası verilmekteydi[456].

2. Cebeciler

Kara ordusunda top ve top malzemelerinden başka, silâh, cebhâne, siper kazmaya yarayan âletler ve başka savaş malzemeleri hazırlamak ve muhafaza etmekle sorumlu olan cebeciler[457], donanma hizmetinde de vazifeliydiler.

Tablo LVI: XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Cebecilerin Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	m e v â c i b			
			masar	recec	reşen	lezez
1609 [458]	491	3060	—	—	—	265.234
1609 [459]	513	3151	278.863	278.863	—	—
1631 [460]	324	1621	—	143.458	143.458	—
1632 [461]	1112	6645	—	—	—	723.664
1646 [462]	696	(4088,5)	—	361.831	—	—
1646 [463]	330	2054	—	—	181.779	—
1657 [464]	300	1485	—	131.422	—	—
1657 [465]	500	2038	—	—	180.407	—
1679 [466]	960	6139	543.301	543.301	—	—
1684 [467]	488	3273	289.660	289.660	—	—

[454] Uzunçarşılı, *Kapukulu,* I, 295, 303, 305.

[455] Ayn-ı Ali, *Kavânîn,* s.88; Uzunçarşılı *Kapukulu,* I, 229, 426.

[456] *MAD.* 6546, s.538-549; *MAD.*7471, s.519; *MAD.*6578,s.414-434; *MAD.*7167, s.377; *MAD.*7232, s.124.

[457] Uzunçarşılı, *Kapukulu, II, 3.*

[458] *MAD.*6806, s.311.

[459] *Aynı yer.*

[460] *MAD.*831, s.103.

[461] 879 cebeci Karadeniz, 233 cebeci Akdeniz donanmasına iştirak etmiştir *(MAD.*831, s.227,352).

[462] Karadeniz donanması ile gitmişlerdir *(MAD.*6579, s.117).

[463] Mısır gemileriyle Akdeniz'e gitmişlerdir *(MAD.*6579, s.237).

[464] Akdeniz donanmasına katılmışlardır *(MAD.*6706, s.3).

[465] Donanmaya ilâve olarak katılmışlardır *(MAD.*6706, s.173).

[466] AE-Mehmed IV, nr.8922.

[467] *MAD.*6808, s.7.

XVII. yüzyılda cebecilerin umûmî mevcudları 1608'de 5730 kişi[468], IV. Murad zamanında 5978 kişi, 1661'de 4800 kişi ve 1688'de 3503 kişi[469] olduğu halde, 1693'de 1400'e inmiştir[470].

Donanmaya iştirak eden cebecilere gelince, 1684 senesi istisna edilirse diğer senelerdeki mevcudları birbirine oldukça yakındı. Dergâh-ı Âlî cebecilerinin mevcudu, donanma seferleri esnasında kâfî gelmediği takdirde, kazalardaki vazifeli cebecilerden de hizmet için gönderilmesi istenmekteydi. Nitekim, 29 Rebî'ülevvel 1040(5 Kasım 1630)'da Kastamonu, Bolu ve Sivas sancaklarındaki kadılara hitaben yazılan hükümde donanma vesâir hizmetler için, kazalarındaki cebecilerin en kısa zamanda İstanbul'a gelip, odalarında hazır bulunmaları emrediliyordu[471].

Yevmiyeleri XVII. asırda 8 ile 12 akçe arasında değişirken[472], 1693'de yeni kapıya çıkan bir cebecinin yevmiyesi 7 akçe, diğerlerinin 8 akçe idi[473]. Cebeciler de yeniçeriler gibi, mevâciblerine ilave olarak senede bir defa keman-bahâ adıyla 30 akçe ücret alıyorlardı[474]. Cebeci mevâcibleri de Hazine-i Âmire'den ödeniyordu[475].

3. Topçular

Top dökmek ve muharebede top kullanmak üzere iki kısımdan müteşekkil olan topçu ocağı, Kapıkulu Ocağına bağlı olup[476], donanmada gemilerdeki topları kullanmak üzere hizmet etmekteydiler.

[468] Ayn-ı Ali, *Kavânin,* s.90.

[469] Uzunçarşılı, Kapukulu, II, 21.Rycaut, asrın sonlarında İstanbul'daki cebeci mevcudunun 630 olduğunu yazmaktadır (*aynı eser,* s.201).

[470] Evâil-i Receb 1104 (8-17 Mart 1693)'de Cebecibaşına gönderilen hükümde, cebeci mevcudunun 3000 olması için yeniden cebeci yazılması emredilmişti (*MD.*CIV, s. 173/4).

[471] *MD.* LXXXV, s. 149/340. 2 Şa'ban 1040(6 Mart 1631) tarihli hükümde de, Aydın ve Saruhan'daki cebecilerin gönderilmesi istenmiştir (*a.g.d.,* s. 204/471).

[472] Rycaut, *aynı eser,* s.201.

[473] Evâil-i Receb 1104 (8-17 Mart 1693)'de Cebecibaşı İsmail'e gönderilen hükümde,cebeci sayısının hayli azalarak 1400'e indiği, yeniden yedi akçe yevmiye ile cebeci "be-dergâh" edilmesi ve diğerlerinin sekiz akçe ile tashîhi emredilmekteydi *(MD.*CIV, s. 173/4).

[474] *MAD.*6806, s.311.

[475] Evâil-i Şevval 1075(17-26 Nisan 1665) tarihli bir temessükde Karadeniz donanması hizmetinde olan cebecilere mevâciblerinin Hazine-i Âmire'den peşin ödendiği zikredilmektedir (AE-Mehmed IV, nr.10783).

[476] Topçu Ocağı için bk. Uzunçarşılı, *Kapukulu,* II, 35.

Tablo LVII: XVII. Yüzyılda Donanmaya Katılan Topçuların Mevcud ve Maaşları

sene	nefer	yevmiye	m e v â c i b			
			masar	recec	reşen	lezez
1608 [477]	59	732	—	64.828	64.828	—
1609 [478]	221	1.759	155.671	155.671	—	—
1610 [479]	195	1.619	—	—	—	143.095
1631 [480]	60	771	68.233	—	—	—
1631 [481]	115	952	—	84.251	—	—
1632 [482]	103	860	—	—	76.109	—
1632 [483]	95	1.053	—	—	—	93.190
1646 [484]	92	551	—	48.763	—	—
1646 [485]	16	82	—	—	7.301	—
1657 [486]	219	1.442,5	—	225.661	—	—
1657 [487]	214	1.418	—	—	125.793	—
1679 [488]	150	1.192	105.492	105.492	—	—

XVII. yüzyılda gemilere binen topçular, vazifeleri gereği yeniçeri ve cebecilerden daha az idiler. Gemilerdeki topçu mevcudu, donanmadaki gemi sayısı ile orantılı olarak değişmekteydi. Nitekim, 1608'de donanmaya 59 topçu katıldığı halde[489], Girid seferinin devam ettiği 1657 senesinde 433 topçu donanmaya iştirak etmiş, aynı sene Tersâne-i Âmire'den 70 gemi sevkedilmişti[490].

XVI. yüzyılın sonlarında mevcudu 4000 nefer olan topçuların, 1609'da 1552, 1688'de 4949 ve XVII. yüzyılın sonlarında ise, 5084 kadardı[491].

XVI. ve XVII. asırlarda her kadırgada üçer ve her kalyatada ikişer topçu bulunmaktaydı[492]. Kalyonlarda ise, 118-380 arasında topçu neferi ile topçu kethudâsı ve topçubaşı vardı[493].

[477] 40 topçu Akdeniz, 19 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(MAD.*6806, s.489).

[478] Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(MAD.*6806, s.421).

[479] *MAD.*6806, s.527.

[480] Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(MAD.*831, s.554).

[481] 81 topçu Akdeniz, 34 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir (*MAD.*831, s.554).

[482] *Aynı yer.*

[483] 60 topçu Akdeniz, 35 topçu Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(Aynı yer).*

[484] Karadeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(MAD.*6579, s.495).

[485] Mısır gemileriyle Akdeniz'e gitmişlerdir *(MAD.*6579, s.547).

[486] Akdeniz donanmasıyla gitmişlerdir *(MAD.*6706, s.333, 385).

[487] *MAD.*6706, s.435.

[488] AE-Mehmed IV, nr.8908-9.

[489] 1608'de donanmaya kaç geminin iştirak ettiği tesbit edilememiştir. Ancak, bu tarihten iki sene sonra 1610'da sadece beş geminin sevkedildiği görülmektedir *(MAD.*7458, s.14).

[490] *MAD.*5662, s.48.

[491] Uzunçarşılı, *Kapukulu,* II,70-1. Rycaut ise, topçuların 52 odaya dağılmış; 1200 kişi kadar olduklarını yazmaktadır *(aynı eser,* s.200).

[492] Zilhicce 978 (Nisan-Mayıs 1571)'de Vezir Pertev Paşa'ya gönderilen hükümde her gemiye (kadırgaya) üç ve kalyatalara iki topçu yerleştirilmesi emrediliyordu (*MD.*XII, s. 51/245).

[493] Bk.Gemi Mürettebatı, Tablo XLII-XLIII.

XVI. yüzyılın ortalarında topçubaşının yevmiyesi 60, kethudâ ile kâtibin 25'er ve neferlerin 6-8 akçe idi[494]. 1099 (1688)'da ise bölükbaşı haricinde diğerlerinin yevmiyesi 5-21 akçe arasında değişiyordu[495]. Kalyonlarda vazifeli topçubaşının yevmiyesi 30-60 akçe, kethudasının 30 akçe, topçu neferlerinin ise 16 akçe idi[496]. Topçuların mevâcibleri de diğerleri gibi Hazine-i Âmire'den ödenmekteydi[497].

Rycaut, Osmanlı donanmasında vazife yapan topçuların acemi olduğunu, Türklerin, ateşli silâhları en iyi kullandığını kabul ettikleri hıristiyan İngiliz, Fransız ve Hollandalıları topçu olarak aldıklarını, bunların ise ehliyetli olmadıkları için birçok zararları dokunduğunu yazmaktadır[498].

C. Levendler

XVII. yüzyılda Osmanlı donanmasında deniz piyâdesi olarak vazife yapan levendler, gemilerde muharib sınıfı teşkil ediyorlardı[499]. Dolayısıyla bir geminin inzibat, disiplin ve harp gücünün temin edilmesinde rolleri büyüktü[500]. Yine deniz harplerinde, gemilerin birbirine yanaşması esnasında levendlerin göstereceği gayret, neticeye tesir etmekte, harbin kazanılmasına yardımcı olmaktaydı[501].

Uzak mesafeden tüfenklerle, düşman gemilerine yanaştıkları sırada pala ve kılıçlarla saldırarak muharebe yapan deniz levendleri, ihtiyaç halinde kara muharebelerinde de istihdam olunmaktaydı[502]. Levendler donanmada muhârib olarak vazife yaptıkları gibi, muhafaza hizmetinde[503] ve bazı isyanların bastırılmasında[504] da istihdam olunmakta idiler.

[494] Uzunçarşılı, *Kapukulu,* II, 60-61.

[495] *Aynı yer.*

[496] Bk. Gemi Mürettebatı, Tablo XLII-XLIII.

[497] Selh-i Ramazan 1075(16 Nisan 1665) tarihli temessükde, bu sene donanma hizmetinde bulunan topçulara verilmek üzere 59.250 akçe Rûznâmçe-i Hümâyundan ödenmişti (AE-Mehmed IV, nr.10782).

[498] Rycaut, *aynı eser,* s.215. Hatta esirler arasındaki topçular alınıp, 8-9 akçe yevmiye ile çalıştırıldıysalar dahi, bunların çoğu ilk fırsatta kaçıyorlardı (Rycaut, *aynı eser,* s.200).

[499] XV. yüzyılın ortalarından îtibâren yayılmaya başlayan levend tabirinin kara ve deniz levendleri olarak ikiye ayrılması, tarihî seyri ve statüleri hakkında geniş bilgi için bk.M.Cezar, *Levend*er, s.170-188. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.479-482.

[500] M.Cezar, *Levendler,* s.179; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye,* s.480-481.

[501] M.Cezar, *Levendler,* s.180.

[502] M.Cezar, *Levendler,* s.182-183.

[503] M.Cezar, *Levendler,* s.185.

[504] Bucak tarafında toplanan bazı âsilerin dağıtılmasında savaşmak üzere donanma ricâlinden yazılan 1500 levende eski kalyonlardakilerden de ilâve edilerek sağlanan 4000 levendin Özi valisi Vezir Yusuf Paşa'ya yollanması için Evâsıt-ı Şa'ban 1114 (30 Aralık 1702-9 Ocak 1703) ve Evâil-i Ramazan 1114 (19-28 Ocak 1703) tarihlerinde Kapudan-ı Deryâ Mehmed Paşa'ya hükümler gönderilmişti *(MD.*CXII, s. 420/1, s. 438/I).

Gemilerde, bindikleri geminin büyüklüğüne göre, muayyen sayıda levend bulunmaktaydı. XVI. yüzyılda bir gemide savaşçı olarak bulunması gereken asker sayısı 150 idi ve bir kadırganın her mankasında[505] ikisi tüfenkli biri oklu olmak üzere üç asker vardı[506]. XVII. yüzyılda da kalyon, baştarda, kadırga, kalyata, firkate ve şaykalarda bulunan levend sayısı farklı idi. Nitekim 1074 (1663) senesinde Akdeniz'e sefere çıkan Osmanlı donanmasındaki serdar gemisinde 40, Tersâne-i Âmire Emini ve Yedek baştardalarda 140'ar levend bulunmakta, Karadeniz'e giden donanmada ise, serdar gemisinde 10, diğer dört kadırgada 120'şer levend yer almaktaydı[507]. Deryâ beylerinin kadırgalarında ise 150 levend bulunmaktaydı[508]. 1105 (1693-94)'de Avusturyalılarla yapılan savaşlara katılmak üzere Belgrad'a gelen Tuna donanmasındaki kalyatalarda 200, firkatelerde 108 ve şaykalarda 40'ar levend vardı[509]. Evâil-i Rebî'ülâhır 1100 (23 Ocak-1 Şubat 1689)'de Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde ise, yeni inşa olunan firkatelere 100'er levend konularak donanmayla sefere iştirak ettirilmeleri istenmekteydi[510].

Kalyonlardaki levendlerin sayısı da oldukça farklıydı. 1104 (1692-93)'de bir kapudâne ve riyâlede müştereken 1100 levend[511], 1108 (1696-97)'de bir kapudânede 200[512] levend vardı.

Donanmadaki levendler ücretle tutulmakta ve ayrıca mevâcib almaktaydılar. Bir levendin 1069 (1658-59) senesinde bedeli 3500 akçe[513], 1074 (1663-64)'de 4000 akçe[514], 1101-3 (1690-92) arasında 4800 akçe[515], 1112-13 (1701-2) senelerinde 5600 akçe[516] idi.

[505] Manka, Savaşçıların durduğu iki kürek arasındaki mahalle denir *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b).

[506] Ramazan 979 (Ocak 1572)'da Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde, bu husus tasrih edilerek toplam 200 kadırgaya 30.000 cenkçi gerektiği bildiriliyordu *(MD.*X, s. 226/347, s. 282/447). Kâtib Çelebi ise, her mankasında üçer kişi bulunan mavnada 150, kadırgada 100 savaşçı olduğunu yazmaktadır *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.69b).

[507] *MAD.*15976, s.23. Yine, 1101 (1690) senesinde Kapudan Paşa baştardasında 120, Yedek ve Tersâne-i Âmire Kethudâsının baştardalarında da 100 levend bulunduğu halde (*MAD.*10300, 301), 1103/1691-2 *(MAD.* 10305, s.321) ve 1112/1700-1 *(MAD.*4876, vr.35b; *MAD.*4875, s.64) senelerinde her birinde 120'şer levend vardı.

[508] Deryâ beyi Mehmed'e Evâsıt-ı Ramazan 1111 (1-11 Mart 1700)'de yazılan hükümde kadırgasına 150 güçlü, kuvvetli levend koyarak Tersâne-i Âmire'ye gelmesi emrediliyordu *(MD.*CXI, s. 248/3).

[509] *Silâhdar,* II/753.

[510] *MD.*XCVIII, s. 93/294.

[511] *MAD.*7915, s.120.

[512] Bk. Gemi Mürettebâtı Kısmı.

[513] *MAD.*4880, s.86.

[514] *MAD.*15976, s.23.

[515] 1101/1690 (*MAD.*10300, s.301), 1103/1691-2 (*MAD.*10305, s.321).

[516] 1112/1700-1 *(MAD.*4876, vr.35b), 1113/1701-2 *(MAD.*4875, s.64).Rycaut, levendlerin 6000 akçe ücret aldığını yazmaktadır (*a.g.e.,* s.214).

Levendlerin bedel ve mevâciblerinin ödenebilmesi için çeşitli gelir kaynakları vardı. Deryâ Kalemine tâbi Mora, Mezistre, İğriboz, İnebahtı, Karlıili, Midilli, Sığla ve Kocaeli livaları ile Mensûhât'a ait zeâmet ve timar bedelleri[517], bazı yerlerin cizye gelirleri[518], Kıbrıs bedel-i nüzülü[519] ile Aydın, Saruhan ve Biga avârız ve nüzül bedelleri[520] levend mevâciblerine tahsis edilmişti. Bu gelirlerden mâdâ İstanbul ve civarındaki gümrüklerden ve Darbhâne-i Âmire'den mevâcib için para temin ediliyordu[521].

Donanma için her bölgeden levend yazılmamakta, bilhassa Çanakkale Boğazının Anadolu tarafından, İstanbul'a yakın yerlerden, Tuna donanması için de Tuna yalılarından levend alınırdı[522]. Nitekim, Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 1103 (28 Şubat-10 Mart 1692)'de Kapudan Paşa'ya, İzmir, Sığla, Kuşadası ve Karaburun Kadıları ile A'yân-ı vilâyet iş erlerine gönderilen hükümde, donanma için savaşmak üzere İzmir ve Sığla'dan 500, Kuşadası'ndan 300 ve Karaburun'dan 300 nefer yollanması istenmekte, ayrıca bu hükmün bir sûreti Edremid, Kazdağı ve Karabiga'ya kadar olan kadılara hitâben de yazılmaktaydı[523]. Ayrıca Anadolu'daki levendlerin de sefere katıldığı görülmektedir[524]. Levend

[517] 1069 (1658-9)'da 3.941.000 akçe *(MAD.*4880, s.86), 1074 (1663-1664)'de 4.860.000 akçe *(MAD.*15976, s.23) bu sancakların mensûhât, zeâmet ve timar bedellerinden temin edilmekteydi. 1101 (1690)'de ise, Haleb Eyâleti zeâmet ve timar bedellerinden 1.000.000 akçe tahsis edilmişti *(MAD.*10300, s.302).

[518] 1083 (1672)'de Rumeli ermeni cizyeleri gelirlerinden 600.000 akçe (AE-Mehmed IV, nr.5754), 1086 (1675)'da Limni, Taşözü, Nurbaba adaları cizye-i gebrânından 703.270 akçe (AE-Mehmed IV, nr.4123) alınmıştı. Yine, Evâil-i Şa'ban 1103(18-27 Nisan 1692)'de Kocaeli cizyedârına *(MD.*CIII, s. 11/5) ve Evâhır-ı Rebî'ülevvel 1105(19-29 Kasım 1693)'de Erzurum cizyedârına *(MD.*CIII, s. 47/2) gönderilen hükümlerde uhdelerindeki cizye gelirlerinden yollamaları veya hesablarına mahsûb edileceği kaydediliyordu.

[519] 1108-9 (1696-8) senelerinde Kıbrıs adası bedel-i nüzül gelirlerinden 13.091 kuruş kalyon levendleri mevâcibine tahsis edilmiş *(MAD.*10305, s.35; *MAD.*2758, s.115) ve 1110 (1698-1699)'da bu gelir, kalyonlar mevâcibi için ocaklık kabul edilmişti *(MAD.*2714, s.86).

[520] Evâil-i Şevval 1103 (16-25 Mayıs 1692)'de Aydın ve Saruhan muhassıh Abdülbâki Paşa'ya gönderilen hükümde, muhassılığı gelirlerinden 15.000 kuruşu yollaması emredilmekteydi *(MD.*CIII, s. 15/5). Evâsıt-ı Şevval 1106(24 Mayıs-3 Haziran 1695)'da ise, deryâ beyleri sâlyânelerıyle birlikte havâle olunan 90.000 kuruşu derhal yollaması için Muhassıl Seyyid Ahmed Paşa'ya hüküm gönderilmişti (*MD.*CIII, s. 95/3). 1109 (1697-8)'daki levend mevâcibi ve derya beyi sâlyânelerinin mikdarı ise, 70.000 kuruş idi (*MAD.*2758, s.115). 24 Rebî'ülâhır 1103 (14 Ocak 1692)'de de Biga Sancağındaki Kadılara, avârız ve bedel-i nüzül toplamaya memur olana gönderilen hükümde mîrî kalyon levendlerinin 1103 (1691) masar mevâcibinden eksik kalan 382.324 akçeyi temin etmeleri emredilmişti (*MD.*CIII, s. 2/1).

[521] 1101 (1690) senesinde İstanbul ve civarı gümrüklerinden 1.000.000 akçe, Darbhâne-i Âmire'den 1.120.000 akçe alınmıştı (*MAD.*10300, s.302).

[522] M.Cezar.*Levendler,* s.185. Rycaut, levendlerin Çanakkale ve havâlisinden alındıklarını ve bunlara Kazdağlı dendiğini, güçlü, kuvvetli ve silahlı olduklarını yazmaktadır (*a.g.e.,* s.214).

[523] *MD.*CII, s. 165/648.

[524] Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1065(18-28 Mart 1655) tarihli Karaman Beylerbeyisi Mustafa Paşa'nın Bor Kadısına gönderdiği inhâda, bu sene kendi levendleriyle deniz seferine iştirak edecekleri, bu sebeple yapılacak masrafları karşılamak üzere Bor kazasından ordu harcı toplaması isteniyordu (*Bor Şer'iyye Sicili,* nr.379, 80/3).

yazılacak yerlerin kadılarına gönderilen hükümlerde, dirlikle alâkası olmayan ve herhangi bir kimsenin "abd-i memlûku" (kölesi) durumunda bulunmayanların kendi rızâlarıyla levend yazılmasına mani olunmaması isteniyordu[525]. Levend tutmak ve getirmek üzere levendlerin bölükbaşısı da vazifelendirilmekteydi[526].

IV. GEMİ MÜRETTEBAT VE HİZMETLİLERİNİN YİYECEK VE GİYECEKLERİ

A. Yiyecek Maddeleri

Gemilerde vazifeli gemici ve kürekçilere devletin verdiği yiyecekler, esas olarak peksimedden ibaretti ve gemilerde ayrıca su bulunduruluyordu[527].

Akdeniz kıyılarında su tedârik edilecek yerler çok olduğu için donanma sefere çıktıktan sonra, bu husûsda herhangi bir güçlük çekilmiyordu. Nitekim, Pîrî Reis'in eseri olan *Kitâb-ı Bahriyye*'sinde de bu konuda lüzûmlu mâlûmat verilmekte, Akdeniz'de uğranılacak yerler, buraların coğrafî husûsiyetleri vs. hakkında bilgiler anlatılarak denizcilere yol gösterilmekteydi[528].

Ekmek tedârik edilmesi mümkün olmayacak kadar uzun seferlerde ve bilhassa deniz seferlerinde gemilerdeki mürettebât ve hizmetlilere kurutulmuş bir nevi ekmek olan peksimed verilirdi[529]. Donanma denize açılmadan önce, her sene gemi mevcûduna göre, peksimed hazırlatılmasını temin etmek devletin vazifesiydi[530].

[525] Evâil-i Receb 1107 (5-14 Şubat 1696)'de İznikmid Kadısına gönderilen hüküm: *MD.*CVIII, s. 79/3.

[526] 1071-2 (1661-2) senelerinde Aydın, Saruhan ve Biga'dan levend tutmak üzere gönderilen levendler bölükbaşısına Tersâne-i Âmire'den 10.000 akçe ödenmişti *(MAD.*996, s.37).

[527] Bir gemide su koymak üzere kişi başına birer varil verilirdi *(Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71a-b).

[528] Pîrî Reis'den sonra da, bu maksadla eserler kaleme alındığı bilinmektedir (A.Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim,* İstanbul 1970, s.65-86, 104-141). Coğrafî eserler konusunda ayrıca bk. Cengiz Orhonlu, "XVIII. yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *TD.* 19, İstanbul 1964, s. 115-140.

[529] Gürçay, *Gemici Dili,* s.319; *Lingua Franca,* s.555-56, mad.826. Kara ordusunun uzun seferleri sırasında da peksimede ihtiyac olmaktaydı. 1047 (1637-8)'de IV.Murad'ın Bağdad seferi sırasında Doğu ve Güney-doğu Anadolu bölgesindeki şehirlerden Mardin, Erzurum, Diyarbekir, Malatya, Birecik, Payas, Şam, Haleb ve Mısır'dan toplam 82.972 kantar peksimed hazırlanması istenmişti (Rhoads Murphey, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1049): Key to the understanding of the relationship between center of the periphery in seventeenth century Turkey,* Chicago 1979, Basılmamış doktora tezi, Başbakanlık Arşivi Ktb, nr.1684/2, II, 374. Kara ordusunun ihtiyacı olan peksimedle ilgili olarak ayrıca bk. Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606,* Wien 1988, s.169-172.

[530] Denize açılan donanmadaki gemi ve dolayısıyle kişi sayısındaki çokluk, peksimedin mikdârını etkilemekteydi. Nitekim, 1015 (1606)'de 4000 kantar (*MAD.*5717, s.84), 1027 (1618)'de 7000 kantar (İE-Bah.nr.28), 1056 (1646)'da 54.000 kantar (*MAD.*7528, s.153), 1065 (1655)'de 47.652 kantar *(MAD.*4713, s.96), 1067 (1656-7)'de 37.303 kantar (*MAD.*4688, s.19), 1069 (1658-9)'da 21.498 kantar *(MAD.*4880, s.88), 1085 (1674)'de 39.595, 5 kantar *(MAD.*4690, s.187), 1104 (1692-3)'de 18.000 kantar (KK.2477, s.71), 1107 (1695-6)'de 15.800 kantar *(MAD.*2150, vr.78a) ve 1109 (1697-8)'da 40.000 kantar *(MAD.*758, s.92; *MAD.*2732, s.118) peksimed hazırlanmıştı.

Peksimed, İstanbul'da veya seferin düzenlendiği yere yakın bölgelerde hazırlanıyordu. XVI. asırda Gelibolu, Tekirdağı, Burgos, Lapseki, Delvine, Argiri kasrı, Çatalca, Yenişehir ve Tırhala'da donanma için peksimed pişirildiği görülmektedir[531]. XVII. asırda peksimed pişirilen yerlerin başında İstanbul gelmekteydi. Asrın ikinci yarısına ait peksimed muhâsebesine dâir hesablarda, buğday satın alımı, pişirme ücreti, nakliye vs. yapılan masraflar da kaydedilmekteydi. Meselâ, 1069 (1658-59) senesinde donanmadaki forsalar, kürekçi, yeniçeri, cebeci, topçu ve diğer görevliler için 21.498 kantar peksimed pişirilmiş ve bunun için 3.956.712 akçe masraf yapılmıştı.

Bir kantar peksimed elde edilebilmesi için 2,5 keyl buğday harcanmakta, pişirilmesi için de kantar başına 20 akçe ödenmekteydi[532]. Ancak, 1104 (1692-93) senesinde peksimed talebinin artmasıyla peksimedçi tâifesi de pişirme ücretlerinin arttırılmasını istemiş ve bunun üzerine 40 akçeye yükseltilmişti[533].

1084 (1673-74) senesinde donanma için lüzûmlu 39.595,5 kantar peksimed şu şekilde taksim edilmişti[534].

Kapudan Paşa baştardasındaki hizmetliler ile donanmadaki yeniçeri, cebeci ve topçular için	*7.386,5*	*kantar*
Donanma gemilerindeki levendler için	*13.977*	*"*
Osmanlı-Leh seferi münâsebetiyle İsakçı'ya gemilerle gönderilen	*18.223*	*"*
Toplam	*39.586,5*	*kantar*

peksimedden meydana gelmekteydi.

İstanbul'da pişirilecek peksimed, ekseriyetle İstanbul gümrük emininin uhdesine verildiği gibi[535], Tersâne-i Âmire Rûznâmecisi[536] ve bazen Tersâne-i Âmire Emini[537] de peksimed eminliği ile vazifelendirilmekteydi.

[531] 945 (1538)'de Gelibolu ve Tekfurdağı'ndan 2000'er kantar (MAD.523, s.936, 939), yine aynı sene Burgos ve Lapseki'den 2000, Delvine'den 400 ve Argirikasrı'ndan 743 kantar (*a.g.d.*, s.937,941, 951) peksimed temin edilmişti.

[532] *MAD.*4880, s.88. Peksimed pişirme ücreti, bölgelere ve zamana göre değişiyordu. Meselâ, İstanbul'da 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.88) ve 1085/1674 (*MAD.*4799, s.192) senelerinde 20 akçe, 1101/1689-90'de (*MAD.*2465, s.205) 21-22 akçe; Golos'da 1027 (1618)'de 25 akçe (İE-Bah.nr.28), 1042 (1632-3)'de 45 akçe (*MAD.*749, s.150); Benefşe'de 1080 (1669-70)'de 30 akçe (*MAD.*6547, s.239) idi.

[533] *MAD.*5362, s.82. Bu durum, Receb 1113 (Aralık 1701)'de de aynı idi (*MAD.*4875, s.82). Ancak, 20 Ramazan 1114 (7 Şubat 1703) tarihli fermana göre, peksimed pişirme ücretine yapılan zammın sadece 1104 (1692-3) senesine ait olduğu ileri sürülerek 10 akçesi indirilmiş ve 30 akçe peksimed pişirme ücreti olarak belirtilmişti (*MAD.*5362, s.82).

[534] *MAD.*4690, s.187. Rakamların toplanması sonunda dokuz kantar eksik çıkmaktadır.

[535] 26 Muharrem 1084 (13 Mayıs 1673)'de Gümrük emini Hüseyin Ağa'ya gönderilen hükümde, Karadeniz donanmasıyla birlikde 2000 kantar yollanması emrediliyordu. (İE-Bah.nr.78). Yine aynı gümrük emininin 1085 (1674) tarihli muhâsebesine göre, 17.642 kantar peksimed hazırlanmıştı (*MAD.* 479, s.192) 2 Cemâziyelevvel 1104 (9 Ocak 1693)'de İstanbul Kaimmakamma,

İstanbul kaimmakamı ve kadısı her sene muntazam bir şekilde hazırlanması gereken peksimed için buğday temini ve pişirilmesi işinde peksimed eminini kontrol etmekle görevlendiriliyordu[538].

Kullanılan buğdayın kalitesine göre, birkaç çeşid peksimed hazırlanıyordu. Kapudan Paşa baştardasına verilene "peksimed-i has" (veya peksimed-i has-ı beyaz), donanmadaki kapıkuluna verilene "peksimed-i beyaz" ve forsalara verilene ise "peksimed-i harcî" deniliyordu[539].

Peksimed için lüzûmlu buğdayın tedâriki ve her sene ihtiyaca cevab verecek mikdar buğdayın satın alınması oldukça önemliydi. Ancak, bu satın alma dolayısıyle devlet bazı güçlüklerle karşılaşmaktaydı. Şöyle ki, buğday, İstanbul'a ticaret maksadıyla gelen buğday yüklü gemilerden satın alınıyordu[540]. Fakat, ihtiyac fazla olduğu zamanlarda buğday bulmak hemen her zaman kabil değildi. İskelelerde bulunan gemilere el koyarak ihtiyacı karşılamak ise, paranın anında ödenmemesi sebebiyle tüccara güç geliyordu. Bunun önlenmesi amacıyla 1109 (1697-98) senesinde gemi reisleriyle bir toplantı yapılmış, buğdayın en kolay ne şekilde temin edilebileceği tartışılmıştı. Buna göre buğday tüccar reislerden bir defada değil, buğdayın İstanbul'a geliş tarihi olan 20 Ağustos - 9 Kasım arasında buğday getiren gemilerin her birinin gücüne göre, gemiciler kethudası vasıtasıyla alınacaktı[541]. Peksimedin pişirilmesinde börek, çörek ve ekmek fırınlarından

İstanbul Kadısına ve İstanbul Gümrük Eminine, 18.000 kantar peksimed temin etmesi emredilmişti (KK.2477, s.71).

[536] 29 Cemâziyelâhır 1101 (9 Nisan 1690)'de İstanbul Kaimmakamına, Kadısına, Defterdar Vekiline ve Tersâne Eminine gönderilen hükümde, sâbık Tersâne-i Âmire Ruznâmecisi olan Peksimed emini İbrahim'in pişirttiği peksimedin çok kötü olduğu anlatılarak bu iş için aldığı parayı ve yaptığı masrafları kontrol edip, kendisinde kalan parayı geri almaları emrediliyordu (*MAD.*2465, s.205).

[537] Peksimed emini olan İbrahim Efendi'nin hazırlattığı peksimed kullanılamıyacak kadar kötü olduğu için, bu vazifenin Tersâne-i Âmire Emini Mehmed Efendi'ye tevdi edildiği konusunda 17 Cemâziyelevvel 1101 (26 Şubat 1690)'de Âsitâne Kaimmakamına ve Tersâne Emini Mehmed Efendi'ye hitâben emr-i şerif yazılmıştı (*MAD.*10300, s.301). Nitekim, aynı yıl Tersâne Emininin 19.000 kantar peksimed pişirtip Niğbolu'ya göndermesi için 19 Şa'ban 1101 (28 Mayıs 1690)'de fermân-ı âlî sâdır olmuşdu (*MAD.*2465, s.205).

[538] 25 Receb 1087/3 Ekim 1676 (*MAD.*9853, s.105), 29 Cemâziyelâhır 1101/9 Nisan 1690 (*MAD.*2465, s.205) ve 2 Cemâziyelevvel 1104/9 Ocak 1693 (KK.2477, s.71) tarihlerinde İstanbul Kaimmakamına ve Kadısına hükümler gönderilmişti.

[539] Peksimed muhâsebelerinde, peksimed çeşidlerini bulmak mümkündür. 1065/1655 (*MAD.*4713, s.96), 1069/1658-9 (*MAD.*4880, s.88), 1085/1674 (*MAD.*4799, s.192).

[540] 25 Receb 1087(3 Ekim 1676)'de İstanbul Kaimmakamına ve Kadısına gönderilen hükümde İstanbul iskelelerine gelen gemilerde peksimed yapılabilecek kalitedeki buğdaydan yetecek kadarının narh fiatı ile satın alınması emrediliyordu (*MAD.*9853, s.105).

[541] 27 Zilhicce 1109 (6 Temmuz 1698) tarihli bir emr-i şerifde, sefere çıkacak kalyon levendleri için tahminen 40.000 kantar peksimed gerektiği ve bunun için 100.000 keyl buğdaya ihtiyac olduğu kaydedilerek buğdayın ne şekilde temin edileceği anlatılmaktadır (*MAD.*2758, s.92).

faydalanılıyordu[542]. İstanbul'da pişirilen peksimedin masrafları ekseriyetle İstanbul gümrüğü gelirleriyle, ihtisab gelirlerinden[543] karşılanıyor, bazen de timar ve zeamet bedeli gelirleriyle[544] sürsat bedeli ve mukataa gelirlerinden[545] temin ediliyordu.

Peksimed pişirilen ikinci önemli merkez Gelibolu idi[546]. Bu işle Gelibolu nâibi ve gümrük emini görevliydiler. Peksimed için yapılacak masraflar, Gelibolu gümrük gelirleriyle[547] Gelibolu nüzül bedeli gelirlerinden[548] karşılanmaktaydı.

İhtiyac halinde Selânik'de de peksimed pişiriliyordu. Nitekim, 1056 (1646)'da Girid seferi münasebetiyle 10.000 kantar[549], 1061 (1651)'de 11.442,5 kantar[550] peksimed hazırlanması Selânik kadısı ve mukataa eminlerinden isteniyor, masraflar ise, Selânik mukataa gelirlerinden temin ediliyordu[551].

Yenişehir kazasına bağlı Golos'da da peksimed pişiriliyordu[552]. Golos'da pişirilecek peksimed için Yenişehir kadısının nezâretinde İstanbul'dan görevli bir memur gönderilmekteydi[553]. Golos'da pişirilen 1042 (1632-33) senesine ait bir peksimed muhâsebesine göre, peksimed hazırlanması için toplanan gelirler

[542] 24 Receb 1109 (5 Şubat 1698) tarihiyle Âsitâne Kaimmakamına, Defterdar Vekiline, İstanbul Kadısına ve Tersâne Eminine gönderilen emr-i şerifde, Özi ve Azak taraflarına gidecek donanma levendleri için, fırınların taahhüd ettikleri 15.000 kantar peksimedi pişirtmeleri emrediliyordu (*MAD.*2732, s.118).

[543] 1101 (1690)'de pişirülen 10.000 kantar peksimedin masrafı için 1.000.000 akçe gümrük gelirlerinden, 500.000 akçe İstanbul ihtisab gelirlerinden havale edilmişti (*MAD.*2465, s.205). Yine, 1104 (1692-3) senesinde 18.000 kantar peksimedin bedeli İstanbul gümrük gelirlerine mahsûb edilmişti (KK.2477, s.71).

[544] 1102 (1690-91)'de "bedeliyye-i Mensûhât-ı zeâmet ve timar" gelirlerinden 1.000.000 akçe ayrılmıştı (*MAD.*3456, s.328).

[545] 1102 (1690-91)'de Kilis mukataa gelirlerinden 800.000 akçe (*MAD.* 3456, s.328), 1107 (1695-6)'de Keşan ve Cisr-i Ergene kazalarının sürsat bedeli akçelerinden 119.520 akçe verildi (*MAD.*2150, vr.78a).

[546] 1047 (1637-8)'de 3000 kantar (*MD.*LXXXVIII, s. 34/79), 1056 (1646)'da 7000 kantar (*MAD.*7528, s.153), 1069 (1658-9)'da 1000 kantar (*MAD.*4880, s.87), 1091 (1680)'de 500 kantar (*MAD.*9855, s.136), 1108 (1696-7)'de 20.000 kantar (*MAD.*10305, s.34) peksimed Gelibolu'da pişirilmişti. Gelibolu'nun batı tarafında ve sahile yakın yerinde peksimed fırını bulunuyor ve burada XVII -XVIII. yüzyıllarda donanmaya peksimed hazırlanıyordu (Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi*, s.66).

[547] 1056 (1646) senesinde pişirtilen 7000 kantar (*MAD.*7528, s.153) ve 1091 (1680)'de 500 kantar (*MAD.*9855, s.136) peksimedin masrafı Gelibolu gümrük gelirlerinden karşılanmıştı.

[548] 1069 (1658-9)'da Gelibolu'dan tedârik edilen 1000 kantar peksimedin bedeli 1070 (1659-60) senesine ait Gelibolu nüzül gelirlerinden karşılanmak üzere havale edilmişti (*MAD.*4880, s.87).

[549] *MAD.*7528, s.153.

[550] İE-Bah.nr.48.

[551] 4 Zilhicce 1056 (11 Ocak 1647) tarihiyle Selânik Kadısına ve Mukataât Nâzırı Receb Çavuş'a gönderilen hüküm: *MAD.* 7528, s.153.

[552] 1027 (1618)'de 7000 kantar (IE-Bah.nr.28), 1029 (1620)'da 4000 kantar (*MAD.* 9825, s.24), 1042 (1632-3)'de 6600 kantar (*MAD.* 749,s. 155), 1052 (1642)'de 2475 kantar (*MAD.* 6415,s. 7) idi.

[553] *MAD.* 9825,s. 24; İE-Bah. nr.28.

şuralardan elde ediliyordu[554]. Tırhala livası bedel-i tabhiyyesinden[555], Alasonya haslarından, cizye fazlasından, Modoniç mukataasından, Çatalca avârızından, Tırhala avârızından, Golos mukataasından ve Yenişehir avârızından idi.

XVII. yüzyılda İğriboz[556], Varna ve Balçık'da[557] da peksimed hazırlanıyordu.

Tırhala sancağına bağlı Yenişehir ve Fener, Çatalca, İrmiye, Velesin ve Platomona kazalarından hâne başına 80 akçe alınmakta ve bunun 360.000 akçelik kısmı her sene maktû olarak Tersâne-i Âmire masrafları için Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi[558]. İğriboz sancağında ise, her sene 120.000 akçe peksimed için ocaklık olarak tahsis edilmişti[559].

Bunlardan başka ihtiyaç halinde Tersâne-i Âmire ocaklığı olan İzmir ve Sakız iskelelerinin gümrük gelirleri de peksimed pişirmek için Tersâne-i Âmire'ye gönderilmekteydi[560].

Donanmadaki kapıkuluna, kalyon levendlerine, gemici ve kürekçilerin her birine günde yarım kıyye peksimed veriliyordu[561]. Bir kadırgaya ise, 200 kantar

[554] Bu yerlerden toplam 1.463.720 akçe alınmıştı *(MAD.*749,s.150).

[555] Peksimed masraflarını karşılamak üzere, her sene ocaklık olarak Tırhala ve İğriboz sancaklarından avârız-hânelerine göre, "bedel-i tabhiyye-i peksimed-i mîrî" adıyla akçe toplanmaktaydı *(Aynı yer).*

[556] İğriboz'da 978 (1570)'de istenen mikdar 8000 kantar olarak hesab ediliyor *(MD.*XIV, s. 394/550), 1024(1615)'de ise ihtiyaç olan (AE-Ahmed I, nr. 206) peksimedin hazırlanması isteniyordu.

[557] 1056(1646)'da Varna ve Balçık'dan, gümrük emini marifetiyle 7000 kantar peksimed temin edilmişti *(MAD.* 7528,s.153).

[558] 1050/1640 (KK.2587, vr.20a), 1052/1642 (*MAD.*6415, s.9), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.94), 1072/1661-2 (*MAD.*4971, s.93), 1080/1669-70 (KK.2651, vr.42a), 1081/1670-71 (*MAD.*8480, s.2, 102), 1083/1672-3 (*MAD.*6572, s.1164), 1087/1676-7 (*MAD.*3830, s.86), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.32), 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s.138), 1105/1693-4 (*MAD.*2987, s.126-7). Bu avârız vergisini toplamak üzere görevli mübaşir için de hâne başına 10 akçe toplanması isteniyordu (*MAD.*8480, s.2,102; *MAD.*6572, s.164).

[559] 1054/1644 (*MAD.*1709, s.27), 1067/1656-7 (*MAD.*3810, s.94), 1080/1669-70 (*MAD.*8480, s.2,102), 1082/1671-2 (KK.2651, vr.42b), 1083/1672-3 (*MAD.*6572, s.164), 1087/1676-7 (*MAD.*3830, s.87), 1093/1682 (*MAD.*8481, s.32), 1100/1688-9 (*MAD.*3318, s.15), 1101/1689-90 (*MAD.*9480, s. 138).

[560] 1051(1641-2) senesinde 104.640 akçe Tersâne Eminine bu maksadla teslim edilmişti (AE-İbrahim, nr.294).

[561] 1021-2/1612-3 (*MAD.*7898, s.46), 1065/1655 (*MAD.*4713, s.96), 1067/1656-7 (*MAD.*4688, s.19), 1077/1666-7 (*MAD.*3150, s.4), 1087/1676 (MAD.4043, s.198-9), 1088/1677 (İE-Bah.nr.113), 1101/1689-90 (*MAD.*7915, s.16-8), 1103/1691-2 (*MAD.*3456, s.328), 1112-3/1700-2 (*MAD.*4876, vr.48a), 1114/1702-3 (*MAD.*5362, s.83), Kapudan Paşa baştardasında ise, bunlara ilâve olarak savaşçılara da peksimed dağıtılıyordu (*Tuhfetü'l-kibâr,* vr.71b). 1113 (1701-2) senesinde de bir kişiye altı aylık olarak iki kantar peksimed veriliyordu (*MD.*CXII, s.7). Rycaut (*aynı eser,* s.215), Osmanlı donanmasında forsalara verilen peksimedin Venedik donanmasındaki forsalara verilenden daha fazla olduğunu kaydeder.

peksimed gerekiyordu[562]. Deryâ beylerinin gemilerine peksimed parayla satılıyordu. Deryâ beyleri, Tersâne-i Âmire mahzenlerinde bulunan peksimedi takdir edilen fiat üzerinden ve nakid para ödemek sûretiyle almak mecbûriyetinde idiler[563].

İstanbul'da pişirilen peksimed, gemilere yerinde taksim edildiği halde seferlerin devamı sırasında ihtiyaç olan peksimed yakın bölgelerde hazırlanmakta ve istenen yerlere gemilerle taşınmaktaydı. Nitekim, 1027 (1618)'de Golos'da pişirilen peksimed kantar başına 15 akçe ödenerek İğriboz'a nakledilmişti[564]. Girid seferinin devam ettiği 1061(1651) senesinde Selânik'de hazırlanan peksimed, kantar başına 36 akçe verilerek gemilerle Girid'e taşınmıştı[565]. Yine aynı senede Karaferye kazasına bağlı Çitroz iskelesinden de Girid ve Sakız'a peksimed gönderilmişti. Çitroz'dan Girid'e yapılan nakliyede bir kantar peksimed için gemilere 100-107 akçe, Sakız'a giden peksimed için ise, 60-62 akçe arasında ödeme yapılmıştı[566]. Yine 1083 (1672)'deki Lehistan seferi için İstanbul'dan İsakçı'ya 32 nakliye gemisiyle 18.223 kantar peksimed taşınmış ve nakliye ücreti olarak bir kantar peksimede 15 akçe ödenmişti[567].

Sefere çıkan donanmaya ait peksimed, bazan donanma ile giden birkaç gemiye yüklenmekte ve sefer sırasında oradan taksimât yapılmaktaydı. Nitekim, 1084 (1673-74) senesinde Karadeniz'e gönderilen donanma gemilerindeki peksimedlerin yerlerine mühimmat konulduğu için lüzûmlu 2000 kantar peksimed iki şaykaya yüklenerek donanma ile birlikte gönderilmişti[568].

Sefer esnasında donanma gemileri kıyılara yanaşıp, bir süre kaldığında su tedariki ile birlikte yiyecek maddeleri de satın alınıyordu. Bu maksadla, her donanma ihrâcında "kumanya-bahâ" adıyla gemi kapudanlarına para veriliyordu. Bu mikdar, Kapudan Paşa baştardası için 120.000, Tersâne Kethudasının baştardası için 30.000, diğer baştarda ve mavnalar için 20.000, kadırgalar için 15.000 ve kalyatalar için 10.000 akçe idi[569].

[562] 3 Rebî'ülâhır 1090 (14 Mayıs 1679) tarihli bir kayıdda, Akdeniz seferine çıkan on kadırganın her birine 200 kantar peksimed verilmesi için Akdeniz Serdârına ve İğriboz Kadısına ve Mübâşirine hitâben emir gönderildiği belirtilmektedir (*MAD.*15779, s.3).

[563] Deryâ beyleri mahzendeki eski peksimedi almaktan kaçınmakta, yeni pişirilenden istemekteydiler. Ancak, yeni peksimedden alanlara biraz da eskisinden veriliyordu (*MAD.*2732, s.118). 1002 (1594) senesinde Biga Sancakbeyine bir kantar peksimed 120 akçeden satılmıştı (*MAD.*164, vr. 25a).

[564] İE-Bah.nr.28.

[565] Bir kantar için ödenen 36 akçeye, nakliyede kullanılmak üzere alınan hasır, tahta, çivi çuval ve hamnâliye masrafları da dahildir (İE-Bah.nr.48, s.1-5).

[566] İE-Bah.nr.48, s.6-10.

[567] Nakliyede kullanılan gemilerin 22'si müslim, 10'u gayr-ı müslim reislerin elindedir. Gemiler en az 216, en fazla 1202 kantar peksimed taşımışlardı (*MAD.*4690, s.187-8).

[568] Gümrük emini Hüseyin Ağa'ya gönderilen 26 Muharrem 1084 (13 Mayıs 1673) tarihli hüküm: İE-Bah.nr.78.

[569] *MAD.*969, s.59; *MAD.*5932, s.45; *MAD.*967, s.37; *MAD.*968, s.38; *MAD.*996, s.47; *MAD.*4876, s.75.

Her kadırgada bir kürek boşluğu mutfak olarak ayrıldığından, herkes mâlî durumuna göre temin ettiği malzemeleri pişirip yiyebiliyordu. Hatta esir kürekçiler dahi, müşterek hareket ederek satın aldıkları besin maddelerini kadırganın ocağında pişirebiliyorlardı[570].

Peksimedden ayrı olarak baştarda ve kalyon levendlerine pirinç, mercimek ve zeytin yağı veriliyor[571], Tersâne-i Âmire zindanındaki gebrân-ı mîrî ve mücrimler için ise günde iki ekmek dağıtıldığı gibi[572], yemeklerinde kullanmak üzere buğday, mercimek, bakla, nohud, tuz ve sirke gibi yiyecek maddeleri satın alınıyordu[573]. 1103-4 (1691-93) senesinde kalyonlarda bulunanlara verilen "et bahası"ndan yiyecekleri arasında etin de bulunduğu anlaşılmaktadır[574].

B. Giyecek Malzemeleri

Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan giyecekler arasında yer alan aba, kebe, gömlek[575] ve ayakkabı[576], gebrân-ı mîrî ve mücrimler için temin ediliyordu. Bunlardan kumaş olarak tedârik edilen aba ve kebe Osmanlı İmparatorlugunun önemli imâlât merkezleri olan bölgelerden alınıyordu.

Kaba ve kalın yünden dokunan bir cins kumaş olan aba[577], Tersâne-i Âmire zindanında ve gemilerde bulunan esir ve mücrimlerin elbise ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılıyordu[578]. Aba imâl edilen önemli merkezlerin başında

[570] Wratislaw, *Anılar,* s.126-7.

[571] Nitekim 1101 (1690)'de levend çorbalığı olarak bir kişiye altı ay için dört keyl pirinç, iki keyl buğday ve sekiz kıyye sâde yağ veriliyordu (*MAD.*10300, s.301).Yine 1107 (1696) senesinde levend yiyeceği için Mısır'dan pirinç ve mercimek getirtiliyordu (*MD.*CVIII, s. 251/5; 275/2). Ayrıca 1113 (1701) senesinde kalyonlardaki levendlerden her birine iki keyl pirinç, bir keyl mercimek, üç kıyye zeytin yağı ve iki kantar peksimed verilmişti (*MD.*CXII, s.7).

[572] 7 Şevval 1073-gâyet-i Ramazan 1074 (15 Mayıs 1663-26 Nisan 1664) arasındaki bir sene zarfında gebrân-ı mîrî, mücrim, vardiyan, kayıkçı, kalafatçı ve diğer Tersâne-i Âmire hademesine 1.002.500 ekmek verilmişti (*MAD.*1800, s.37).

[573] Bu yiyecek maddelerinin satın alınması ile alâkalı malûmat, Tersâne-i Âmire muhasebe defterlerinde bulunmaktadır. Mesela, 993/1585 (*MAD.*852, s.9), 1030-1/1621-2 (*MAD.*2917, s.18), 1061-2/1651-2 (*MAD.* 967, s.21-23), 1062-3/1652-3 (*MAD.*968, s.24, 29), 1071-2/1660-1 (*MAD.*996, s.2), 1109-1110/1697-1698 (KK.5657, s.4).

[574] *MAD.*18517, s.9.

[575] Gömlek yapımında kullanılan bezin temini için bk.Kirpas Kısmı.

[576] 993(1585) senesinde 11.797 çift ayakkabı dağıtılmış ve bunun için çiftine dört akçeden 47.188 akçe ödenmişti *(MAD.*852, s.8).

[577] Abanın kumaş olduğu kadar, bu kumaştan yapılan bazı elbise çeşidlerine ve bilhassa paltoya da ad olduğu konusunda bk. Koçu, *Giyim-Kuşam,* s. 7; Pakalın, *Tarih Deyimleri,* I, 1-2; Kütükoğlu, *Narh (1600),* s.79.

[578] Abanın sadece esir kıyâfeti için kullanılmadığı, Osmanlı ordusunun elbise ihtiyacının da bu veya benzeri kumaşlardan karşılandığı bilinmektedir. Misâl olarak Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kışlık elbisesinin abadan yapıldığını zikredebiliriz. Bu konuda bilgi için bk. Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre,* s.544, 550.

Rumeli'de Filibe[579] ile birlikte İslimye[580] ve Samakov[581], Anadolu'da Balıkesir[582] geliyordu. Ancak, bütün bu yerlerden sadece Filibe ve ona bağlı olarak Pazarcık[583] Tersâne-i Âmire'ye aba veriyordu.

Aba, ocaklık mühimmâttan olmadığı için ya üretildiği merkezlerden veya tüccardan satın alınmak sûretiyle tedârik ediliyordu. Tesbit edilen mikdar abayı Filibe bölgesinden satın almak ve Tersâne-i Âmire'ye göndermekle Filibe kadısı vazifeliydi[584]. Satın alınacak abaya ödenmesi gereken para bazen hazineden gönderildiği halde[585], bazen de o bölgedeki cizye-i gebrân gelirlerinden[586] veya Filibe mukataât malından[587] ödeniyordu.

Tersane-i Âmire'deki esir ve mücrimlerin sayısı her zaman değişebileceği için satın alınan abaların mikdarı da daima farklı oluyordu[588]. Fiatları da, abanın cins, kalite, renk ve imâl edildikleri bölgelere göre değişikti[589].

[579] İmparatorluğun aba ihtiyacının temin edildiği en ünlü merkez Filibe idi. Vesikalarda "aba-i Filibe" şeklinde geçen Filibe abaları, yerli ve yabancı tüccar tarafından bilhassa aranmaktaydı. Filibe abaları ve abacılığının târihî gelişimi konusunda Nikolay Todorov, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri", *İFM,* XXVII/1-2, İstanbul 1969, s.2-7'de tafsilâtlı bilgi bulunmaktadır. Daha XVI. yüzyılda da Filibe'den aba istendiği görülmektedir (*MAD.*7534, s.75).

[580] Aba üretiminde ikinci önemli merkez olan İslimye, XVIII. asırdan itibâren abalarının kalitesi sâyesinde haklı bir şöhret yapmıştır (Todorov, *a.g.m.*, s.7-8).

[581] Aba imâlâtında önde gelen bir diğer bölge Samakov'dur. Samakov, aba imâlâthâneleri ve aba sevkiyâtı konusunda bk.Todorov, *a.g.m.*, s.9.

[582] Kütükoğlu, *Asâkir-i Mansûre,* s.550-1,553.

[583] Todorov (*a.g.m.*, s.5), Pazarcık'ta da kaliteli abalar imâl edildiğini zikreder.

[584] Tersâne-i Âmire için lüzûmlu abayı temin ve nakletmek üzere Filibe kadısına 3 Zilka'de 1057 (30 Kasım 1647)'de (*MAD.*9834, s.116), 21 Zilhicce 1057 (17 Ocak 1648)'de (*a.g.d.*, s.126) ve 2 Ramazan 1073(10 Nisan 1663)'de (*MAD.*215, vr.8a) hükümler gönderilmiştir.

[585] Filibe ve Drama'dan alınan aba ve kebe için 2 Ramazan 1045 (9 Şubat 1636)'de Hazine-i Âmire'den 600.000 akçe verilmişti (*MAD.*749, s.104).

[586] Receb 1042 (Ocak 1633)'de aba ve kebe için Harpuşte ve civarından gebran cizyesi olarak 500.000 akçe temin edilmişti (*MAD.*749, s.48).

[587] 2 Ramazan 1073 (10 Nisan 1663)'de Filibe Mollasına ve Nâzırına gönderilen hükümde, 2000 kuruş verilmesi emredilmişti (*MAD.*215, vr.6b, 8a).

[588] 1031 (1621-2)'de 1379 kıt'a (*MAD.*2917, s.22), 1040 (1630-1)'da 1224 çûb (*MAD.*979, s.22), 1042 (1632-3)'de 1592 çûb (*MAD.*749, s.48), 1047 (1637-8)'de 1738 kıt'a (*a.g.d.*, s.104), 1054 (1644)'de 828 kıt'a (*MAD.*1572, s. 9), 1057 (1647)'de 2300 top (*MAD.*9834, s.116; (*MAD.*7179, s.112), 1066 (1655-6)'da 1460 kıt'a (*MAD.*4688, s.155), 1073 (1663)'de 1000 top (*MAD.*215, vr.6b), 1077 (1666-7)'de 4000 top (*MAD.*95, s.25), 1078 (1667-8)'de 1460 kıt'a (*MAD.*4026, s.175) aba satın alınmıştı.

[589] 1031 (1621-2)'de bir kıt'ası 180 akçe (*MAD.*2917, s.22) olan abanın 1040 (1630-1)'da 170-175 akçe (*MAD.*979, s.22), 1045 (1635-6)'da 180 akçe (*MAD.*749, s.104), 1054 (1644)'de 160 akçe (*MAD.*1572, s.9), 1063 (1653)'de 150 akçe (*MAD.*968, s.23) olduğu görülmektedir.

Aba, beyaz, siyah ve kırmızı[590] renklerde imâl edilmekte ve kırmızı aba bilhassa Kapudan Paşa baştardasındaki esir ve mücrimlerin elbiselerinin yapımında kullanılmaktaydı[591].

Filibe'den satın alınan abalar, Tersâne-i Âmire'ye kirâ ile tutulan arabalarla taşınıyordu. Bir misâl olarak 1042 (1623-3) senesinde gelen 1592 çûb abanın, arabaya yüklenerek araba başına 1750 akçe kirâ ödendiği zikredilebilir[592].

Kalın bir keçe olan kebe[593], aba gibi esir ve mücrimlerin elbiselerinin yapımında kullanılıyordu. Tersâne-i Âmire için ekseriyetle Drama kebeleri[594] tercih edilmekte, bu ise bazen yerinden, bazen de tüccardan satın alınmaktaydı. Kebe, dikilmiş elbise olarak temin edildiği gibi[595], kumaş olarak da getirtiliyor ve İstanbul'da diktiriliyordu[596]. Kebe Drama'dan satın alındığında hazineden para gönderilmekte ve görevli emin vasıtasıyla mal sahiblerine dağıtılmaktaydı[597]. Nitekim, 1076(1665-66) senesinde İstanbul'dan Drama'ya kadar yol üzerinde olan kadı, yeniçeri serdârı ve iş erlerinden kebe satın alınmak üzere nakledilen paranın kendilerine ulaştıkça muhafaza edilmesi ve emniyetle yerine gönderilmesi istenmekteydi[598].

Kebenin Drama'dan Tersâne-i Âmire'ye nakli beygirlerle sağlanıyordu. Meselâ, 1043 (1633-34) senesinde 1743 çûb kebeyi taşımak üzere 33 beygir kirâlanmış ve her biri için 680 akçe ücret ödenmişti[599].

[590] Abanın çeşidli renklerde îmâl edildiği Todorov (*A.g.m.*, s.2, 8) tarafından zikredildiği gibi, Tersâne-i Âmire muhâsebe defterlerinin ilgili bahislerinde de bu çeşidler kaydedilmektedir (*MAD.*967, s.22; *MAD.*968, s.27; *MAD.*996, s.2; *MAD.*4876, 74).

[591] Kırmızı abanın Kapudan Paşa baştardasındaki esirler için alındığı muhasebe defterlerinde kayıdlıdır (*MAD.*967, s.22; (*MAD.*968, s.23).

[592] *MAD.*749, s.48.

[593] Barkan, *Tereke Defterleri*, s.476; Koçu, *Giyim-Kuşam*, s.152.

[594] Kebe alımının kaydedildiği vesikalarda hemen dâima "kebe-i Drama" tabiri geçmektedir. (*MAD.*2917, s.22; *MAD.* 1572, s.9; *MAD.*996, s.2; *MAD.*749, s.48).

[595] 1031 (1621-2) senesinde 706 sevb satın alınmıştı (*MAD.*2917, s.22). Bu sene donanma hizmetine sevkedilen esirlerin sayısı ise 842 idi (*a.g.d.*, s.29).

[596] Kumaş olarak istenen bazı senelere ait kebe mikdarları şöyledir: 1040 (1630-1)'da 366 çûb (*MAD.*979, s.22), 1042 1632-3)'de 1743 çûb (*MAD.*749, s.48), 1045 (1635-6)'de 2316 çûb (*MAD.*749, s.104), 1054 (1644)'de 531 çûb (*MAD.*1572, s.9), 1057 (1647)'de 3000 çûb (*MAD.*9834, s.116; *MAD.*7179, s.112), 1066 (1655-6)'da 2310 kıt'a (*MAD.*4688, s.155), 1078 (1667-8)'de 2310 toptur (*MAD.*4026, s.175).

[597] 3 Zilka'de 1057(30 Kasım 1647)'de (*MAD.*9834, s.116) ve 21 Zilhicce 1057 (17 Ocak 1648)'de (*a.g.d.*,s. 126) Filibe ve Drama Kadılarına gönderilen hükümde, satın alınan kebenin parasının emin vasıtasıyla tüccara verilmesi emrediliyordu.

[598] Muharrem 1076 (Temmuz 1665) tarihli hüküm: *MD.*XCIV, s. 47/236.

[599] Toplam 25.840 akçe ödenmişti (*MAD.*749, s.48).

SONUÇ

Fâtih'in İstanbul'u fethiyle temelleri atılan Galata tersânesi, önceleri Haliç'in Aynalıkavak semtinde birkaç gözden ibaret iken, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim devrinde yapılan ilâvelerle Galata'dan Kâğıdhane'ye kadar genişletilmiş, Kanûni devrinde ise, teşkilâtlı bir tersâne olarak Osmanlı bahriyesinin merkez üssü haline gelmişti. Gemi inşâ gözleri, mahzenleri, kârhâneleri, odaları, zindan ve idârî binaları ile Akdeniz ülkeleri içinde en büyük ve faal bir tersâne olan Tersâne-i Âmire, bu özellikleri ile XVI. ve XVII. asırlarda yegâne rakibi sayılan Venedik tersânesi ile benzerlik arzediyordu.

Osmanlı topraklarının büyük bir kısmının denizlerle çevrili olmasının tabiî sonucu olarak Gelibolu, Sinop, İznikmid, Süveyş, Basra, Samsun ve Kefken gibi sahillerde kurulan deniz tersâneleri ile, Birecik ve Rusçuk gibi nehir tersâneleri, Tersâne-i Âmire'ye bağlı olarak faâliyet göstermişlerdi. Tersâne-i Âmire dışındaki tersâne ve tezgâhlarda inşa edilen gemiler tekne halinde denize indirildikten sonra, donanımları için yine Tersâne-i Âmire'ye gönderiliyorlardı.

Tersâne-i Âmire'de inşâ edilen gemi çeşidleri içinde mavna hâric, diğerleri batı menşe'lidir ve gelişmelerinde bilhassa Venediklilerin tesiri olmuştur. Kürekli ve yelkenli olarak ikiye ayrılabilen Osmanlı donanmasındaki gemiler, ayrıca harb ve nakliyede kullanılmalarına göre de gruplandırılmaktaydılar.

Uzun seneler devam eden Girid seferi, Osmanlı gemi teknolojisinde yapılması gereken bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu seferler sırasında kendi kadırgalarının Venedik kalyonları karşısında hafif kaldığını gören Osmanlılar, kalyon inşâsına hız vermişler ve 1060 (1650) senesinde 30 kalyon gibi büyük bir gemi inşa faaliyetine girişmişlerdir. Ancak, 1061 (1651)'de Sadrıâzam Melek Ahmed Paşa'nın donanmaya yardım olmak maksadıyla inşâ ettirdiği büyük kalyonun suya indirilirken batması, Osmanlıların henüz kalyon inşâsı için yeterli teknolojik bilgiye bütün inceliklerîyle sahib olmadıklarını göstermektedir. Nitekim, donanmanın Venedik kalyonlarıyla savaş yaptığı bu ilk senelerde kalyoncuların acemilikleri ve tecrübesizlikleri yüzünden de bazı mağlûbiyetlere uğranılması bu fikri teyid etmektedir.

Osmanlılar gemi faâliyetlerini sürdürürken, lüzûmlu malzeme ve mühimmâtı temin etmekde hiçbir güçlük çekmiyorlardı. İmparatorluğun mühimmât kaynakları bir donanmanın muhâfazasını devam ettirmek için yeterli idi. Bu sebeple, Tersâne-i Âmire'nin ihtiyacı olan hiçbir mal idhâl edilmediği gibi, imâl edilen bazı mallar, bilhassa kalitesi dolayısıyle çok aranan yelken bezi ihrâc bile ediliyordu.

Gemilerin inşâ ve techizlerinde kullanılan kereste, sütun, seren, işlenmemiş demir, katran, zift, yağ, reçine, kirpas gibi malzemeler istihsâl edildikleri bölgelerden avârız karşılığında ocaklık olarak temin edilmekte idi. Ocaklık olarak tayin edilen mikdar, ihtiyacı karşılamadığı zamanlarda ise, mühimmât ya yine aynı bölgelerden veya tüccardan satın alınıyordu. Ancak, devletin ocaklık malzeme için takdir ettiği fiat, ekseriyetle tüccarın reâyâdan satın aldığı fiattan düşük olduğundan, üretici malını tüccara satmayı tercih ettiği gibi, devlete verdiği malzemenin kalitesini de düşürmüştür.

Bir geminin tekne halinde inşasından donanmaya iştirâki için techîzine kadar geçen zaman içinde Tersâne-i Âmire'den yapılan masraflar, Tersâne-i Âmire Emininin nezaretinde tutulan defterlerde kayıdlı idi. Tersâne-i Âmire'nin gelir-giderlerini gösteren bu bütçelerden müessesedeki faâliyetin büyüklüğünü görmek de mümkün olmaktadır.

XVI. asrın başlarında Tersâne-i Âmire bütçesinin gelirleri 1.662.377 akçe iken asrın sonlarında 8.127.880 akçe olmuş, XVII. asrın sonlarında ise 23.608.222 akçeye kadar ulaşmıştır. Tersâne-i Âmire tahsîsâtının giderek artması, esâsen bu müessesenin bünyesinde zamanla meydana gelen gelişme ve genişlemeyle alâkalı olup, ayrıca akçenin iki asır boyunca geçirdiği 1/4'lik değer kaybından da kaynaklanmaktadır[1].

Tersâne-i Âmire'deki faâliyetlerin barış ve savaş senelerine göre farklı gerçekleştiği ve harb senelerinde her kesimde büyük bir çalışma olduğu, gemi inşâsının arttığı, personel ve mürettebât ile gemi hizmetlilerine olan ihtiyâcın büyük bir yekün teşkil ettiği görülmektedir. Ancak, sulh senelerinde dahî Tersâne-i Âmire'nin faâliyetine devam ettiği, Akdeniz ve Karadeniz'e ihtiyaca göre donanma sevkedildiği bilinmektedir.

Osmanlıların bahriye işlerine ehemmiyet vermediği Rycaut ve muasır bazı batılılar tarafından ifâde edilmişse de, Lütfi Paşa'nın da *Âsafnâme*'de belirttiği gibi, XVI. asrın başlarından itibâren gereken önemin ve dikkatin sarfedildiği anlaşılmakta, bunun sonucu olarak kısa zamanda denizdeki başarılarının birbirini takib ettiği görülmektedir.

Osmanlı Bahriyesi, devletin diğer müesseseleri gibi esas itibariyle merkezde teşkilâtlanmıştı. Kapudan Paşa'nın yönettiği bu müessesede donanma işlerinde Tersâne Kethudâsı, Tersâne-i Âmire'de ise Tersâne Emini ona yardımcı oluyordu ve mevkilerine göre diğer Tersâne-i Âmire Ricâli de idârî hizmetlerde vazife görüyorlardı. Tersâne-i Âmire'de ve gemilerde hizmet eden azablar ve san'atkârlar ise, kendi içlerinde sınıflara ayrılıyorlar, herbiri ayrı bir cemâat teşkil ederek Tersâne-i Âmire Halkını meydana getiriyorlardı.

[1] Nitekim, Kanunî devrinin ilk yıllarında 100 dirhem gümüşten 425 akçe kesilirken, bu mikdar 1584'de 800, 1688'de 1700 akçeye yükselmişti (Bekir Kütükoğlu, "Akça", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, 1, İstanbul 1974, s. 62).

Gemilerde, deniz ve gemicilik bilgilerini hâiz mürettebât ile geminin hareket etmesinde hizmet eden alatçı ve kürekçiler yanında savaşçılar yer alıyordu. Gemilerin cinsine göre mevcûdları da farklı idi. Meselâ bir kadırgada ortalama 330 kişi bulunurken, bu sayı kalyonlarda 400-1000 kişi arasında değişiyordu. Osmanlı donanmasında kalyonun ön sıraya çıkmasıyla donanma ümerâsında da değişiklik yapılmış, baştardalar yerine riyâle, patrona ve kapudâne-i hümâyûn ihdâs edilmişti.

Donanmanın savaşçı birlikleri ise, Kapıkulu Ocağına bağlı yeniçeri, cebeci ve topçular ile eyâlet askerleri ve levendlerden teşekkül ediyordu.

XVII. yüzyıldaki Osmanlı Bahriye Teşkilâtını XVI. yüzyıldaki klâsik dönemin genel çerçevesi dışında değerlendirmek mümkün değildir. Diğer müesseseler gibi Tersâne-i Âmire de, bu dönemde o yüzyıla ait bazı değişikliklere uğramış, ancak bu hiçbir zaman köklü ve temel sayılabilecek mahiyette olmamıştır. Bununla beraber, kürekle hareket eden kadırgaların XVII. yüzyılın sonlarına doğru yerini yelkenle hareket eden kalyonlara bırakmasını önemli bir gelişme olarak kabul etmek gerekir. Bu yüzyılda, zaman zaman ehliyetsiz kapudân-ı deryâların idâresi altında mağlûbiyete uğrayan Osmanlı donanması, bazen eski dönemini hatırlatacak zaferler kazanmış, Girid'in fethi ile de imparatorluk topraklarına stratejik özelliği olan yeni bir ada katılmıştı.

Osmanlı bahriyesinin yeniden canlanması ve teşkilâtını güçlendirmesi, asrın sonlarında kapudân-ı deryâ olan Mezemorta Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle gerçekleşmiştir. O'nun tarafından hazırlanan ve vefâtından birbuçuk ay sonra ilân edilen 1113 (1701) tarihli Bahriye kanûnnâmesiyle Osmanlı bahriyesi tekrar düzenlenmiş, Avrupa'da harp gemiciliği bakımından kaydedilen gelişmeler takip edilmeye çalışılmış, çekdiri dönemi kapatılarak yelkenli gemilerden oluşan donanmalar teşkil edilmiş ve kalyon devri denilen yeni dönem başlatılmıştır.

SUMMARY

The Ottoman Imperial Arsenal, was the central base of the Ottoman Navy, comprised of docks, administrative buildings, many stores for ammunition and timber, workshops, a prison and a mosque, was the largest and most active of the arsenals in the Mediterranean.

There were two categories of personnel in the Imperial Arsenal, its administrators *(ricâl),* officers *(azabs)* and artisans. The *emin, kethuda,* and *aga* of the Arsenal and those in charge of shipbuilding and equipment formed the first category, (the *ricâl).* The officers *(azabs)* and ship captains, caulkers, oarsmakers, blacksmiths, repairmen, oakum-workers, pulley-makers and bombardiers formed the second category.

Shipbuilding and the supply of relevant materials were the two main tasks of the Imperial Arsenal. It is possible to divide the ships used in the Ottoman fleet into two classes; (1) oarships; which included frigates, brigantines, galliots, galleys, bastardas, galleases and ships which sailed in shallow sea waters and rivers; and (2) sailingships; which included galleons, bertones, barzas, gripars and fireships.

The relevant materials for building and equipping the ships was provided in two ways, by *ocaklık* and by purchase. The general rule in providing the *ocaklık* materials was to collect them from a nearby vicinity according to its inhabitants' wealth. Timber, iron, nails, lead, tar, pitch, oil, resin, hemp, oakum, cloth, broadcloth, gunpowder, bows and arrows were among the materials collected for the Imperial Arsenal. When a given demand for supplies could not be met by *ocaklık,* the supplies were purchased either from the producers or from merchants.

One of the most important matters for the Ottoman fleet was the supply of oarsmen. That about two hundred oarsmen served in a single galley points to the magnitude of the need for oarsmen. The oarsmen were obtained by *ocaklık,* by hire, or from among prisoners of war and convicts, The warriors in the Ottoman fleet consisted of janissaries, armourers, cannoneers, fief -holders and *levends.*

The Ottoman Empire, both in terms of materials and manpower, had sufficient resources to maintain a naval presence in both the Mediterranean and the Black Sea. In the sixteenth century it acquired the characteristics of a maritime empire and maintained this position, with some decline, in the seventeenth century. The Cretan campaign (1645-1669) which stimulated a reorganization and strengthening of the fleet reversed this decline to some degree.

BİBLİYOGRAFYA

A — ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Arşivi

a) Ali Emîrî tasnifi:

Kanûnî, nr. 203, 252.
Mehmed III, nr, 76, 77, 78, 79, 80, 81.
Ahmed I, nr, 206.
İbrahim, nr. 168, 294.
Mehmed IV, nr. 879, 911, 2355, 4123, 4508, 4509, 4510, 4511, 4512, 4538, 4539, 4556, 4669, 5083, 5754, 5866, 8908, 8909, 8922, 8925, 8926, 9619, 9838, 10442, 10456, 10782, 10783, 11451, 11566, 11704, 11908, 11951.
Mustafa II, nr. 141, 546, 687.

b) Cevdet tasnifi :

Adliye, nr. 5576.
Bahriye, nr. 848, 1287, 2794.

c) Fekete tasnifi : nr. A.DVN. 378.

d) Hatt-ı Hümâyûn tasnifi : nr, 27559.

e) İbnülemin tasnifi :

Adliye, nr. 3, 4.
Bahriye, nr. 2, 4, 5, 13, 23, 27, 30, 36, 41, 43, 48, 75, 78, 99, 113, 140, 162, 164, 165, 174, 229, 267, 277, 301, 331, 383, 411, 431, 446, 490, 553, 580, 586, 633, 654, 662, 691, 738, 807, 810, 832, 863, 870, 895, 906, 907, 908, 914, 915, 927, 928, 929, 935, 1049, 1055, 1058, 1064.
Maliye, nr. 2, 3, 4.

f) Kâmil Kepeci tasnifi :

nr. 62, 67, 71, 72, 178, 258, 265, 677, 2471, 2472, 2475, 2477, 2544, 2548, 2549, 2564, 2587, 2612, 2616, 2621, 2625, 2647, 2651, 2665, 2674, 2710, 2713, 2766, 2777, 2780, 2799, 2807, 5637, 5638, 5640(M), 5642, 5644(Y), 5645(Y), 5647(M), 5648(Y), 5649, 5651(Y), 5652(M), 5653(Y), 5654, 5655, 5656, 5657(M) 5658, 5660, 7425.

g) Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifi :

nr. 55, 95, 112, 164, 215, 274, 463, 482(M), 523, 553, 599(M), 661, 672, 729, 749, 831, 852, 855, 861, 967(M), 968(M), 969(M), 979(M), 980(M), 981(M), 984(M), 996(M), 1077(M), 1311(M), 1316(Y), 1572(M), 1709, 1777, 1800, 1815, 2081, 2120, 2150, 2412, 2446, 2465, 2500, 2505, 2514, 2714, 2731, 2732, 2735, 2758, 2775, 2787, 2790, 2811, 2832, 2873, 2917(M), 2987, 2989, 2998, 3150, 3318, 3412(Y), 3456, 3720(Y), 3730(Y), 3775, 3780, 3809, 3810, 3830, 3832, 3835, 3838, 3841, 3850, 3904(Y), 4026, 4039, 4042, 4043, 4445, 4572, 4626(Y), 4688, 4690, 4713, 4799, 4875, 4876(M), 4880, 4887, 4922(M), 4948(M), 4951(M), 4971, 5014(M), 5018, 5024(M), 5145, 5357 5362, 5370, 5466(Y), 5530, 5637, 5638, 5660(M), 5662(M), 5700, 5703, 5717, 5787(M), 5789(M), 5806(M), 5873(M), 5925, 5932(M), 6028(Y), 6107, 6268, 6415, 6546, 6547, 6572, 6578, 6579, 6706, 6709, 6790, 6806, 6918(Y), 6943, 7135(Y), 7167, 7179, 7202, 7232, 7255(Y), 7260(Y), 7316, 7324, 7348, 7408, 7458(M), 7460, 7468(M), 7471, 7474, 7494, 7527, 7528, 7534, 7591, 7622(M), 7651(M), 7898(M), 7915, 8480, 8481, 8488, 8880, 9480, 9825, 9834, 9837, 9848, 9851, 9852, 9853, 9855, 9860, 10300, 10305, 10358, 12603, 14960, 15432, 15658, 15777, 15779, 15835, 15845, 15976(M), 16119, 16432, 16459, 16624, 16649, 16712, 16735, 16761, 17968, 18044, 18061, 18234, 18517, 20170, 20220(M), 22249, 23051, 23301.

h) Muhtelif ve Mütenevvi Defterler:
nr. 16, 71.

ı) Mühimme Defterleri :

nr. II, III, V, VI, VII, X, XII, XIV, XVI, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVII, XXX, XXXII, XXXIII, XXXVI, XLVII, XLVIII, LIII, LXXVII, LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXV, LXXXVIII, LXXXIX, XC, XCI, XCIV, XCV, XCVI, XCVIII, XCIX, C, CI, CII, CIII, CIV, CV, CVI, CVIII, CIX, CX, CXI, CXII.

i) Mühimme Zeyli Defterleri : nr. X.

j) Tapu-Tahrir Defterleri : nr. 75.

k) Ayniyat Defterleri : nr. 624, 625.

l) Bâb-ı Defterî, Başmuhâsebe, Tersâne Zindanı Kalemi: nr. 15747, 15748, 15749.

m) Bâb-ı Âsafî, Divân-ı Hümâyun, Kalebend, nr. 924, 925, 926.

2. Topkapı Sarayı Müzesi

a) Arşiv

I.Şer'î Siciller :

nr. 700, 701, 702 (Balıkesir).

II.E. 594, 596, 663, 5034, 9104, 9356.
III.D. 4189, 5906.
b) Kütüphâne,
Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888.

3. **İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi**
İstanbul Kadılığı Sicilleri, nr. 24.
4. **Manisa Etnoğrafya Müzesi**
Manisa Kadılığı Sicilleri, nr. 1, 3.
5. **H.N. Yurdakul Kütüphanesi, (Bor)**
Bor Kadılığı Sicilleri, nr. 379, 382.

B — KAYNAK ESERLER

Âlî, Gelibolulu Mustafa, *Künhü'l-ahbâr,* İÜK, TY. 5959.

_____, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis,* (neşr. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü), İstanbul 1956.

Abdi Paşa, *Vekâyinâme,* Süleymaniye Ktb. Hâlet Efendi Kısmı, nr. 615.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr,* (neşr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978.

Âşıkpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman,* (Âlî Bey neşri), İstanbul 1332.

_____, *Aynı eser,* (Giese neşri), Leipzig 1928.

Ayn-ı Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osman der hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân,* (M. Tayyib Gökbilgin'in Giriş yazısı ile), İstanbul 1979.

Ayvansarâyî, Hâfız Hüseyin, *Hadîkatü'l-cevâmi,* İstanbul 1281, II.

_____, *Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl,* (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul 1978.

Cevdet Paşa, *Tarih,* Dersaâdet 1309, I.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi,* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübdei Vekâyi'ât,* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1979, Basılmamış doktora tezi, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Seminer Ktb. nr. 3276.

Dimitrie Cantemir, Historian of South East European and Oriental Civilization, Bükreş 1973.

IV. Murad'ın Hatt-ı Hümâyûnları, İÜK. TY. 6110.

Dukas, *Bizans Tarihi,* (çev. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* İstanbul 1314, I.

Eyyûbî Efendi Kanûnnâmesi, İÜK. TY. 734.

Gökyay, Orhan Şaik, (neşr.), "Risâle-i Mimariyye-Mimar Mehmet Ağa-Eserleri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s. 113-215.

Hammer, *Devlet-i Osmâniye Tarihi,* (terc. Mehmed Atâ), İstanbul 1329, I.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osman,* Bibliothéque Nationele de Paris, Ancien Fonds, Turc, nr. 40.

İBN-İ KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman,* (neşr. Şerafettin Turan), VII, Tenkidli Transkripsiyon, Ankara 1957.

İBRAHİM HAMDİ, Bartınlı, *Atlas (Coğrafya),* Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kısmı, nr. 2044.

İNCİCİYAN, P. L., "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", (terc. H. D. Andreasyan), *GAAD,* 2-3, İstanbul 1974, s. 11-88.

İz, Fahir, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyat Mecmuası,* XIV, İstanbul 1965, s. 111-150.

Kanûnnâme-i Âl-i Osman (Kanunî), neşr. Mehmed Ârif, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası İlâvesi,* İstanbul 1329.

KÂTİB ÇELEBİ, *Fezleke,* İstanbul 1287, II.

_____, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr,* İstanbul 1141.

_____, *Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar,* (neşr. O.Ş. Gökyay), İstanbul 1973.

Koçi Bey Risâlesi, (neşr. Ali Kemali Aksüt), İstanbul 1939.

KÖMÜRCİYAN, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul,* (terc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1952.

LÜTFİ PAŞA, *Âsafnâme,* İstanbul 1326.

_____, *Tevârih-i Âl-i Osman,* İstanbul 1341.

MARSİGLİ, Graf, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti,* (terc. Nazmi), Ankara 1934.

MATRAKÇI NASÛH, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn,* İÜK. TY. 5964.

MEHMED HALÎFE, *Târih-i Gılmânî,* İstanbul 1340.

MEHMED HASÎB, Rûznâme-i Vukû'ât, İstanbul Belediye Ktb. Muallim Cevdet Kısmı, nr. K. 578.

16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512), (haz. Şerif Baştav), Ankara 1973.

ORHONLU, Cengiz, (neşr.) "Derviş Abdullah'ın Darussaade Ağaları Hakkında Bir Eseri: Risale-i Teberdariye Fî Ahvâl-i Dâru's-saâde", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s. 225-249.

ORUC B. ÂDİL, *Tevârih-i Âl-i Osman,* (neşr. F. Babinger), Hannover 1925.

Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I, Kitâb-ı Müstetâb, (neşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974.

PEÇUYLU İBRAHİM, *Tarih,* İstanbul 1281, I.

PÎRÎ REİS, *Kitâb-ı Bahriye,* (neşr. Fevzi Kurtoğlu-Haydar Alpagot), tıpkı basım, İstanbul 1935.

_____, *aynı eser,* TSMK. Revan Kitabları, nr. 1633.

_____, *aynı eser,* Köprülü Ktb. Fâzıl Ahmed Paşa Kitabları, nr. 171.

Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi 1608-1619, (terc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1964.

RÂMİZ PAŞA-ZÂDE MEHMED İZZET, *Harita-i Kapudânân-ı Deryâ,* İstanbul 1285.

RÂŞİD MEHMED EFENDİ, *Tarih,* İstanbul 1282, III.

RYCAUT, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire,* London 1668.

SÂDEDDİN, *Tâcü't-tevârih,* İstanbul 1279, II.

SÂİ MUSTAFA ÇELEBİ, *Tezkiretü'l-bünyân,* Dersaâdet 1315.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih,* İstanbul 1281.

_____, *aynı eser,* Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kitabları, nr. 2259.

SİLÂHDAR FINDIKLI MEHMED AĞA, *Tarih,* İstanbul 1928. I-II.

SOLAKZÂDE MEHMED HEMDEMÎ, *Tarih,* İstanbul 1297.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'i't-tevârih, I, (neşr. Münir Aktepe), İstanbul 1976.

TEVKÎ'Î ABDURRAHMAN PAŞA, "Kanûnnâme", *Milli Tetebbu'lar Mecmuası,* 1/3, İstanbul 1331, s. 497-544.

THÉVENOT, Jean, *1655-1656'da Türkiye,* (çev. Nuray Yıldız), İstanbul 1978.

TOPÇULAR KÂTİBİ ABDÜLKADİR, *Tevârih-i Âl-i Osman,* Süleymaniye Ktb, Esad Efendi Kısmı, nr. 2151.

ÜNSEL, Kemal Edip, (nşr.) "Türk Spor Tarihi Materyalleri, Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)", *Tarih Vesikaları,*III/13, 1944.

ÜNVER, A. Süheyl, (neşr.) "XVII nci Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Lâyiha", *Belleten,* XXXIII/129, Ankara 1969, s. 21-34.

WRATISLAW, Baron Wenceslaw, *Anılar, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğun'dan Çizgiler",* (terc. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1981.

C — ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AHMED MUHTAR, *Feth-i Celîl-i Kostantıniyye,* İÜK. TY. 5010.

ADIVAR, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim,* İstanbul 1970.

AHMED RİF'AT EFENDİ, *Lügât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye,* İstanbul 1299, II.

AKTEPE, Münir, "Kağıdhâne'ye Dâir Bâzı Bilgiler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s. 335-363.

ALPAGUT, Ali Haydar, *Marmara'da Türkler,* İstanbul 1941.

ALİ SEYDÎ, *Defter-i Galatât,* Dersaâdet 1324.

ARSEVEN, Celâl Esad, *Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul 1983, II.

AYMARD, Maurice, "XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", (terc. M. Genç), *İFM,* XXIII/1-2, İstanbul 1963, s. 219-238.

BACQUÉ-GRAMMONT, Jean-Louis, "Soutien Logistique et Présence Navale Ottomane en Méditerranée en 1517", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée,* 39, Aix-en-Provence 1986, s. 7-34.

BAHRİYYE MÜZESİ KATALOĞU, İstanbul 1333/1917.

BARKAN, Ömer Lütfi, (neşr.) "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına ait bir bütçe örneği", *İFM,* XV/1-4, İstanbul 1955, s. 251-329.

_____, (neşr.) "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İFM,* XVII/1-4, İstanbul 1960, s. 304-347.

_____, (neşr.) "1079-1080 (1669-1670) Mâlî Yılına ait Bir Osmanlı Bütçesi ve ek'leri", *İFM,* XVII/1-4, İstanbul 1960, s. 225-303.

_____, (neşr.)"Edirne Askerî Kassamına Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler,* III/5-6, Ankara 1968, s. 13-19.

_____, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara 1972, II, Ankara 1979.

_____, "Timar", *İA*, XII/1, İstanbul 1974, s. 286-333.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Râmî Mehmed Paşa", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 623-624.

BAYSUN, M. Cavid, "Lepanto", *İA*, VII, İstanbul 1972, s. 32-45.

_____, "Kumbaracı", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 982-985.

BELİN, M., *Türkiye İktisadî Tarihi Hakkında Tetkikler*, (çev. M. Ziya), İstanbul 1931.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, III.

BOSTAN, İdris, "Galata Tersânesinin 1527-1528 Yılına Ait Gelir-Gider Muhasebesi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, İstanbul 1987, s. 25-51.

_____, "XVI. Asırda Osmanlı Tersâneleri ve Gemi İnşa Tezgâhları", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 125-129.

_____, "Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde Bulunan Tersâne-i Âmire Plânları", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/2, İstanbul 1988, s. 67-68.

BRAUDEL, Fernand, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, (terc. Sian Reynolds), London 1976, I-II.

BROWN, A. Llyod, *The Story of Maps*, New York 1979.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965.

COLİN, G.S., "Bârûd", *EI²*, I, London 1969, s. 1055-1057.

COLIN, G.S. - Cl. Cahen, "Dâr al-Sınâ'a", *EI²*, II, London 1965, s. 129-131.

ÇETİNTÜRK, Salâhaddin, "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *AÜDTCFD*, II/1, Ankara 1943, s. 107-116.

DALSAR, Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960.

DANİŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V.

DARKOT, Besim, "Sinop", *İA*, X, İstanbul 1966, s. 683-689.

_____, "İzmit", *İA*, V/2, İstanbul 1977, s. 1251-1256.

DENY, J., "Riyâle", *İA*, IX, İstanbul 1964, s. 748-751.

DÜMER, Vehbi Ziya, "İstanbul Tersanesi", *Türk Ansiklopedisi*, XX. Ankara 1972, s. 363-366.

ERDAL, Ahmet, *Baruthâne-i Âmire, (İstanbul Baruthânesi)*, Tarih Mezuniyet tezi, İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Seminer Ktb. nr. 3546.

ERDOĞAN, Muzaffer, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s. 115-138.

_____, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, s. 149-182.

ERGİN, Osman, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937.

EYİCE, Semavi, "Tarihde Haliç", *İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Geoteknik Su ve Çevre Mühendisliği Sorunları Araştırma Grubu Sempozyumları, No: 1: Haliç Sempozyumu 10-11 Aralık 1975*, İstanbul 1975, s. 263-307.

_____, "İstanbul (Tarihî eserler)", *İA,* V/2, İstanbul 1977, s. 1214/44-144.

FAROQHI, Suraiya, *Towns and townsmen of Ottoman Anatolia, Trade, crafts and food production in an urban setting, 1570-1650,* Cambridge 1984.

FİNKEL, Caroline, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606,* Wien 1988.

GENCER, Ali İhsan, *Bahriye'de Yapılan Islahât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867),* İstanbul 1985.

GENÇ, Mehmet, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş", *Yapıt, Toplumsal Araştırma Dergisi,* 49/4, Ankara 1984, s. 52-61.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "XVI. Asır Ortalarında Osmanlı Devletinin Tuna Havzası ve Akdeniz Siyasetleri, Bunlar Arasında Alâka ve İrtibat, Muhtelif Vecheleri", *AÜDTCFD,* XIII/4, Ankara 1955, s. 63-77.

_____, "Navarin", *İA,* IX, İstanbul 1964, s. 127-135.

_____, "Selânik", *İA,* X, İstanbul 1966, s. 337-349.

GÖKYAY, Orhan Şaik, *Kâtip Çelebi, Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler,* Ankara 1982.

_____, (neşr.), Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile ilgili teşrifât hakkında belgeler", *TED,* XII, İstanbul 1982, s. 25-84.

GÖYÜNÇ, Nejat, "XVI. Yüzyılda Güney-doğu Anadolu'nun Ekonomik Durumu: Kanunî Süleyman ve II. Selim Devirleri", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973,* Ankara 1975, s. 71-98.

GUILMARTIN, John Francis, *Gunpowder and Galleys, Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century,* Oxford 1974.

GÜRÇAY, Lütfi, *Gemici Dili,* İstanbul 1943.

HESS, Andrew C., "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453-1525", *American Historical Review,* LXXV/7, (December 1970), s. 1892-1919.

HEYD, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law,* Oxford 1973.

IŞIKSAL, Turgut, (neşr.), "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersânesi ve Güney Denizleri Politikasına İlişkin En Eski Belgeler", *BTTD,* 18, İstanbul 1969, s. 54-61.

IMBER, C.H. *The Administration of the Ottoman Navy during the reign of Suleyman I, 1520-1566,* (Basılmamış doktora tezi), Cambridge 1970.

_____, "The Navy of Süleyman The Magnificent", *Archivum Ottomanicum,* VI, Belgium 1980, s. 211-282. (Doktora tezinin gözden geçirilmiş şekli).

İNALCIK, Halil, "Gelibolu", *EI²,* II, London 1965, s. 983-987.

_____, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600,* London 1973.

_____, "The Socio-political Effects of the diffusion of Firearms in the Middle East", *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy, (Collected Studies),* London 1978, s. 195-217.

İPŞİRLİ, Mehmet, (neşr.), XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", *TED.* XII, İstanbul 1982, s. 204-248.

KAHANE, Henry ve Renée-Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant, Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin,* Urbana 1958.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler,* Ankara 1940.

KARAYAZGAN, Metin, *Denizci Sözlüğü (Gemici Dili), Terimler-Deyimler,* İzmir 1981.

KEPECİOĞLU, Kâmil, "Bursa'da şer'î mahkeme sicillerinden ve muhtelif Arşiv kayıtlarından toplanan Tarihî bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi,* II, İstanbul 1974, s. 405-421.

KOÇU, Reşad Ekrem, "Ali Paşa, (Güzelce, Çelebi)", *İA,* I, İstanbul 1965, s. 330-331.

_____, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Ankara 1967.

KÖPRÜLÜ, Fuad, "Azab", *İA,* II, İstanbul 1970, s. 81-82.

KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi,* İstanbul 1938.

_____, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit Harbi 1644-1669,* İstanbul 1939.

_____, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Baba Hasan ve Mısırlı Oğlu İbrahim ve Mezemorta Hüseyin Paşalar Devri,* İstanbul, 1940.

KUT, Turgut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *TD.* 32, İstanbul 1979, s.771-788.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Akça", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi,* 1, İstanbul 1974, s. 62.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan,* İstanbul 1981, s. 519-605.

_____, (neşr.), "1009 (1600) tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları", *TED,* 9, İstanbul 1978, s. 1-85.

_____, (neşr.), *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri,* İstanbul 1983.

LANE, Frederic Chapin, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance,* Baltimore 1934.

_____, *Venice and History, (The Collected Papers),* Baltimore 1966.

LECOMTE, Pretextat, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar, Ondokuzuncu y.y. Sonu,* (terc. Ayda Düz), İstanbul ts.

LYBYER, Albert H., *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent,* Cambridge 1913 (tıpkı basım, Michigen 1959).

MEHMED ŞÜKRÎ, *Bahriyemizin Tarihçesi,* İstanbul 1328.

_____, *Musavver Esfâr-ı Bahriyye-i Osmâniyye,* İstanbul 1306, I.

MUGHUL, Yakub, "Portekizli'lerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", *Belgeler,* II/3-4, Ankara 1967, s. 37-48.

MURPHEY, Rhoads, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1048) : Key to the understanding of the relationship between center of the periphery in seventeenth century Turkey,* (Basılmamış doktora tezi), Chicago 1979, Başbakanlık Arşivi Ktb. nr. 1684/1-2.

_____, (neşr.), "Tersane-i Amire Muhasebe İcmallarından Seçilmiş Osmanlı Gemi İnşasına Ait Belgeler", *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ 14-18 Eylül 1981,* İstanbul 1981, s. 179-184.

MUSTAFA İZZET, *Tashîhu'l-galatât ve'l-muharrefât fi'l-esmâi ve'l-lugât,* Kostantmiyye 1302.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-vukûʿât,* İstanbul 1327, II-III.

NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (çev. Şinasi Altundağ), *Belleten,* VIII/32, Ankara 1944, s. 599-652.

ORHONLU, Cengiz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *TD,* 19, İstanbul 1964, s. 115-140.

_____, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği", *TD,* 21, İstanbul 1966, s. 109-134.

_____, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten,* XXXIV/134, Ankara 1970, s. 235-254.

_____, "Mezemorta Hüseyin Paşa", *İA,* VIII, İstanbul 1971, s. 205-208.

ORHONLU, Cengiz - IŞIKSAL, Turgut, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *TD,* 17-18, İstanbul 1963, s. 77-102.

OSTAPCHUK, Victor, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defense of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies,* (Halil İnalcık Hatıra Sayısı), 11, Cambridge Mass. 1987, s. 49-104.

ÖZBARAN, Salih, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sâhillerinde Osmanlılar, Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu", *TD,* 25, İstanbul 1971, s. 51-72.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *TD,* 31, İstanbul 1978, s. 65-146.

_____, "Kapudan Pasha", *EI²,* IV, London 1978, s. 571-572.

_____, "Galata Tersanesinde Gemi Yapımcıları, 1529-1530", *GAAD,* 8-9, İstanbul 1980, s. 97-102.

ÖZEN, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları", *TD,* 33, İstanbul 1982, s. 291-340.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara 1976, s. 251-309.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* II, İstanbul 1971.

_____, *Maliye Teşkilâtı Tarihi, (1442-1930),* Ankara 1978, II.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, (neşr.), Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *TD,* 8, İstanbul 1953, s. 77-84.

_____, "Kaptan Paşa", *İA,* VI, İstanbul 1977, s. 206-210.

PARRY, V.J., "Bârûd (Osmanlı İmparatorluğu)", *EI²,* I, London 1960, s. 1060-1066.

_____, "Bâyezid II", EI², I,

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Harb Malzemesinin Kaynakları", (terc. Salih Özbaran), *TED*, 3, İstanbul 1973, s. 35-46.

_____, "İslam'da Harb Sanatı", (terc. E. Merçil - S. Özbaran), *TD*, 28-29, İstanbul 1975, s. 193-218.

PITCHER, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century*, Leiden 1972.

ROMANO, Ruggiero, "Economic Aspects of the Construction of Warships in the Sixteenth Century", *Crises and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*, (ed. Brian Pullan), London 1968, s. 59-87.

SAFVET, *Bahriyemiz Tarihinden Filâsalar*, İstanbul 1329.

SAHİLLİOĞLU, Halil, (neşr.) "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebinin Mektubu", TD, 17-18, İstanbul 1963, s. 241-256.

_____, "Tefen Gölünün 1699'da Etrafında Bulunan Bâkir Orman", *Çele-Bolu*, 21, Ankara 1965, s. 4-5.

_____, (neşr.) "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, Ankara 1967, s. 1-33.

_____, "XVIII. yüzyıl ortalarında sanayi bölgelerimiz ve ticârî imkânları", *BTTD*, 11, İstanbul 1968, s. 61-66.

_____, "Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler", Atatürk Yıllık Konferansları, VIII, 1975-1976, Ankara 1983, s. 217-229.

_____, "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, II, ODTÜ Gelişme Dergisi 1979-1980 Özel Sayısı*, Ankara 1981, s. 67-138.

_____, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *GAAD*, 2-3, İstanbul 1974, s. 415-466.

SAK, İZZET, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 159-197.

SÇERBİNİN V. G. - E. M. - E. MUSTAFAEV, *Rusça-Türkçe Cep Sözlüğü*, Moskova 1975'den tıpkıbasım, Ankara 1979, s. 440.

SERTOĞLU, Midhat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958.

SHINDER, Joel, *Ottoman Bureaucracy in the Second Half of the Seventeenth Century: The Central and Naval Administrations*, (Basılmamış doktora tezi), Princeton 1971, Başbakanlık Arşivi Ktb. nr. 1436.

SILBERSCHMİDT, Max, *Venedik Menbalarına nazaran Türk İmparatorluğunun zuhuru zamanında şark Meselesi*, (terc. Köprülü-zâde Ahmed Cemal), İstanbul 1930.

SOUCEK, Svat, "Certain types of Ships in Ottoman-Turkish Terminology", *Turcica*, VII, Paris 1975, s. 233-249.

STRIPLING, George William Frederick, *The Ottoman Turks and The Arabs, Urbana* 1942.

SÜMER, Faruk, "Kasım Paşa", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 386-388.

ŞAKİROĞLU, Mahmud H., (neşr.) "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslî Metni", *TED*, (Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı), 12, İstanbul 1982, s. 287-404.

ŞEHSÜVAROĞLU, Halûk Y., "Aynalıkavak Sarayı", *İstanbul Ansiklopedisi,* (neşr. Reşad Ekrem Koçu), III/34, İstanbul 1960, s. 1610-1615.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi,* İstanbul 1985.

TANERİ, Aydın, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri,* Ankara 1981.

TEKİNDAĞ, M.C. Şehabeddin, "Çanakkale (Tarih)", *İA,* III, İstanbul 1963, s. 340-347.

_____, "Çeşme", *İA,* III, İstanbul 1963, s. 386-388.

_____, (neşr.) "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Câfer Kapudan'ın arîzası", *BTTD,* 7, İstanbul 1968, s. 77-80.

_____, "İstanbul (Türk Devri 1453-1520 yılları)", *İA,* V/2, İstanbul 1977, s. 1199-1214.

TENENTI, Alberto, *Piracy and the Decline of Venice 1580-1615,* (terc. Janet ve Brian Pullan), Oxford 1967.

TODOROV, Nikolay, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilâtında Bazı Karakter Değişmeleri", *İFM,* XXVII/ 1-2, İstanbul 1969.

TURAN, Şerafettin, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanunî Armağanı,* Ankara 1970, s. 47-117.

TDK, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, VII, Ankara 1974.

ULUÇAY, M. Çağatay, "Koçi Bey", *İA,* VI, İstanbul 1977, s. 832-835.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 1984.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı,* Ankara 1943.

_____, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948.

_____, "Bahriyya (Osmanlı Donanması)", *EI²,* I, London 1960, s. 947-949.

_____, "Azab", *İA,* II, İstanbul 1970, s. 82-83.

_____, *Osmanlı Tarihi,* II, Ankara 1975, III/1, Ankara 1973.

VEINSTEIN, Gilles, "Les Préparatifs de la Campagne Navale Franco - Turque de 1552 à Travers les Ordres du Divan Ottoman", *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée,* 39, Aix-en-Provence 1986, s. 35-67.

DİZİN

— A —

Âb-ı Sâfî, 102, 103, 111, 119.
aba, 211, 220, 250-252.
Abdullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 34.
Abdullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Abdullah Efendi (Sâbık Reîsülküttâb), 43.
Abdurrahman (Birecik'te gemi inşası ile görevli), 22.
Abdurrahman Paşa (deryâ beyi), 215, 219.
Abdülbâki Nasuh [b.] Mehmed (azab), 54.
Abdülbâki Paşa (Aydın, Saruhan muhassılı), 243.
Abdülbâki Paşa (İznikmid valisi), 103.
Abdülfettah Paşa, el-hac (kapudan-ı deryâ), 28, 93, 184, 216.
Abdülkadir Paşa, (deryâ beyi), 228.
Abdüllatif Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
âb-keş-i musluk, 48.
abli, 142.
acemi oğlanı, 5, 66-67, 75, 91, 210.
açıklar ağası, 90.
Ada, 24, 111, 119.
Adalar, 176.
Adana, 22, 161, 221.
Aden, 20.
âdet-i ağnâm mukataası, (Kastamonu), 116.
Adriyatik, 187.
ağa, 181.
Ağaçlı, (Üsküdar'a tâbi), 102-103, 111.
Ağras, 192, 221.
ağribar, 6, 96, 174.
Ağva, 71.
âhen bk. demir.
âhengerân-ı Galata, 76. Ayrıca bk. "Galata âhengerleri".
Ahmed I, 13-14, 209, 237.
Ahmed (kendir emini), 139.
Ahmed (Mahzen-i Sürb Kâtibi), 42.
Ahmed (Tersâne-i Âmire emekdârı), 41.
Ahmed (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 40.
Ahmed Ağa (Samsun Kendir Emini), 142-143.
Ahmed Ağa (mimarbaşı), 9.
Ahmed Bey (Tersâne-i Âmire mutemedi) 48.
Ahmed Bey (Basra'ya tabi بربك sancakbeyi), 23.
Ahmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Ahmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Ahtabolu, 27, 141, 142.
Ahyolu, 27, 91, 126, 127, 141, 150-152, 190, 228.
Ak Mehmed Paşa (Kocaeli valisi), 112.
Akâbâd (Üsküdar'a tâbi), 102-103, 108.
Akçakızanlık, 220.
Akşehir, 25, 118, 120.
Akçay, 137.
Akdeniz, 1, 8, 21, 25, 28, 38, 71, 77, 83, 84, 95, 127, 128, 135, 152, 171-173, 176, 209, 236-238, 240, 242, 244, 249; —firkateleri, 54, 55; —serdarı, 249.
Akhisar, 24, 27, 102, 103, 108, 111, 119, 161; —ı Geyve 118.
Akkaya, 198.
Akkirman, 26.
Aksaray, 171, 193, 195, 232.
Akşehir, 193, 195.
Aksu, 237.
aktarma, 23, 90.
Akyazı, 24, 27, 102, 103, 111, 119, 146.
alabanda, 175.
Alaçam, 18, 26, 119, 129, 131, 138.
Alâiye, 188, 189, 192, 194, 195, 199, 206, 207, 214, 222, 231; — tersânesi, 2.
Alaplı, 25, 71.
Alasonya, 248.
alat, 241. Ayrıca bk "halat".
alatçı, XVIII, 88, 181, 187, 196, 199, 225, 226, 230.
alaybeyi, 114, 231-233.
alborta, 120, 157, 158, 165.
alçı, 14.
Ali (boyacı), 80.
Ali (Divân-ı Hümâyûn Kâtibi), 39.
Ali (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Ali (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Ali (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 37.
Ali (Tersâne-i Âmire Kâtibi ve Emini), 38.

Ali Ağa (cizyedâr), 140.
Ali Bey (İnebahtı sancakbeyi), 83.
Ali Bey, İzmirli (derya beyi), 83.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35, 36.
Ali Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Ali Efendi (Masraf Kâtibi ve Tersâne-i Âmire Emini), 37.
Ali Kapudan (vardiyanbaşı), 56.
Âli (Müverrih), 4, 8, 85.
Ali Sipah (azab bölüğü), 64.
altı çifte kayık, 38, 45. Ayrıca bk. "kayık".
Amasra, 25, 71, 96, 104, 116, 139, 146, 150, 170.
Amasya, 131, 141, 189, 193, 195, 232; ——— mütesellimi, 139.
Amcazâde Hüseyin Paşa (sadrâzam), 107.
Ammâr-zâde Mehmed Paşa (kapudan-ı deryâ), 45.
Anabolu, 96; —— kapudanı, 96.
Anadolu, 25, 37, 116, 126, 172, 188-190, 192, 193, 198, 200, 206, 215, 218, 222, 223, 232, 233, 243, 251.
anbar-ı çûb, 9. Ayrıca bk. "mahzen-i çûb".
anbarcı, 182, 183, 185.
angarya, 107.
Ankara, 189, 192, 195, 199, 206, 222-224, 231.
Antakya, 224.
Antalya, 28.
Antep, 22, 23.
Arap Defterdârı, 161.
Arabgir, 193, 195, 232.
Arabkir, 71, 72.
arayıcılar çavuşu, 48.
Argiri Kasrı, 245.
Arnavutluk, 128, 131, 133.
arpa emini, 223.
arpa kâtibi, 40.
arsenal, 1.
arsenale, 1.
Âsitâne, 104, —— -i Saâdet Kaimmakamı, 19, 33, 43, 145, 152, 211, 216, 222, 246, 247, Ayrıca bk. "İstanbul Kaimmakamı".
askerî, 202, 234.
Aşağı Hızırbeyli, 146.
aşçıbaşı, 52.
aşırhân, 48.
Aşûr İbrahim (Harc-ı Hassa Reisi), 55.
at gemisi, 6, 7, 16, 27, 64, 91, 92, 99, 101, 125 130, 146; —— bölüğü, 53, 62.
at kayığı, 92, 93.
ataruzana, 1.
ateş gemisi, 96, 97.
ateş kayığı, 93.
Atina, 159, 160; —— zimmîleri, 160.
Atmeydanı (İstanbul'da semt), 171.
avâid, 43.
avârız, 52, 101, 103, 104, 107, 108, 113, 118, 121, 122, 129, 148, 149, 187, 188, 191, 205, 208, 220-222, 243; —— bedeli, 154; —— defterleri, XVII, XIX, 104, 112, 122, 137, 141, 147, 149, 161, 162, 171, 200-202, 222; —— -ı divâniyye, 15, 24; —— hânesi, 116, 137, 138 159, 162, 187-189, 191, 192, 197, 198, 204, 221-223, 225, 248, Ayrıca bk. "ocaklık", "bedel".
Avlonya, 28, 73, 130, 131, 189, 199; —— zift emini, 131.
Avrupa, 159, 209.
Avusturya, 209, 210, 212, 242.
Ayamavra, 231.
a'yân-ı vilayetin iş erleri, 26, 92, 129, 131, 143, 206, 243.
Ayandon, 71.
Ayas Paşa (Diyarbekir beylerbeyi), 220.
Ayazmend, 28, 73, 113.
Aydın, 136, 141, 143, 167, 189, 192-194, 197-199, 205, 207, 218, 222-224, 231, 232, 239, 243, 244.
Aydos, 141.
aylakçı, 181-186.
Ayn-ı Ali, 231.
Aynalıkavak, (İstanbul'da semt), 3.
Ayıntab bk. *"Antep".*
aynî kürekçi, 190, 191, 194, 198, 200, 201, 203, 208, 220-223. Ayrıca bk. "kürekçi".
ayniyat defterleri, 33.
Ayvacık, 137.
Azak, 26, 247; —— kalesi, 26, 45, —— kapudanlığı 26, —— tersânesi, 26.
azab, XIX, 16, 34, 49, 51-66, 91; —— bölükbaşısı, 52, 54; —— bölükleri, XIX, 51, 53, 57, 58, 60; —— kışlaları 52; —— odabaşısı 52; —— reisleri, 44, 49, 53, 67. Ayrıca bk. "bölük".
Azabkapısı (İstanbul'da semt), 7, 52.
Azdavay, 129.

— B —

Babadağı, 179, —— sürsat bedeli, 179.
babafingo, 120, 157, 158, 165.
bacaluşka, 177.
baç, 166.
Baf, 231.
Bafra, 18, 26, 76, 129, 131, 139, 141.
Bağdad, 23, 171, 214.
Bahçekapı (İstanbul'da semt), 98.

Bahriye Kanunnâmesi, 95, 97, 184.
bakır, 9, 80, 81, 92, 126, 135.
Balçık, 26, 199, 209, 248.
Balıkesir, 113, 114, 198, 206, 251.
Balıklağa, 26, 100, 116.
balmumu, 80, 101, 136, 137; sarı ——, 136.
baltacı, 22.
balya, 113, 115.
balyemez, 177.
Banaluka, 177.
Barbaros Hayreddin Paşa, 31, 233.
barata, 211.
barça, 6, 20, 96, 174.
Bartın, 25, 71, 96, 100, 104, 116, 124, 129, 141, 150, 152, 170.
barut, 92, 97, 101, 170-174, 191; —— mübaşiri, 171; siyah ——, 174.
Baruthâne kulesi, 7.
Basra, 22, 23; —— Kapudanlığı, 22, —— Tersânesi, 22, 23.
Baş Muhâsebe Kalemi, 10, 38, 41.
baş topu, 84, 96, 174. Ayrıca bk. "top".
başbuğ, 45, 54.
Başdefterdar, 37, 65, 222.
Başgelembe, 113, 206.
baştarda, 6, 7, 18, 20, 24, 38, 45, 55, 56, 72-74, 76, 80, 86, 87, 98-101, 104, 108, 119, 120, 125, 134-136, 143, 148, 151, 153, 157, 163, 167, 173, 178, 181, 197, 227, 242, 249, 250; ——-i hümâyün, 57, 87, 172, 227, 228.
Bayezid I, Yıldırım, 14, 15.
Bayezid II, 3, 7, 12, 171, 174.
bayrak, 87.
bayrakdar, 54.
Bayram Bey, 89.
Bayram Kapudan-zâde, 73.
Bayram Paşa (Mısır beylerbeyi), 21.
Bayramiç, 113, 129-131.
Bayramlu, 141.
bedel, 73, 140, 204, 208, 210, 211, 222, 225, 234, 243; ——-i akçe, 190, 198, ——-i beldâr, 205, ——-i kirpas, 177; ——-i kürekçi bk. kürekçi bedeli; ——-i mekkârî, 115; ——-i muâvenet, 111, 116, 205, ——-i mukataa, 205, —— mütekaid, 205, ——-i nüzül, 138, 205, 243; ——-i ordu, 205, 208; ——-i sürsat, 205; ——-i şayka, 208, 209; ——-i tabhiyye, 248.
Behisni, 22-23.
bekayâ, 221.
Belgrad, 89, 92, 242.
Bendereğli, 24, 131, 146.
Benefşe, 154, 155, 162, 245.
bennâ, 14, 73.
berât, 42, 110, 215.
Bergama, 34, 205.
bey gemileri, 59, 64, 211; —— bölüğü 53.
Beykoz, 21.
beylik firkate, 54. Ayrıca bk. "firkate".
Beyşehri, 28, 193, 195, 232.
bezir yağı, 9, ayrıca bk. "revgan", "yağ".
bıçkıcı, 5, 6, 22, 75, 81, 86; —— başı, 75, 107. Ayrıca bk. "erre-keş".
Biga, 15, 112-115, 188-190, 192, 195, 199, 205, 207, 222-224, 231-233, 243, 244, 249; —— cizye-i gebrânı, 130-131; —— kürekçi bedeli, 162.
Bigadıç, 113.
bina emini, 126.
Birecik, 22, 23, 177, 244; —— Tersânesi, 21, 84.
bîrûn, 37.
Bizans, 14.
boğası, 11, 165.
Boğaz (İstanbul), 45; —— içi, 93, 201.
Boğaz (Gelibolu, Çanakkale), 88. Ayrıca bk. "Çanakkale".
Boğazhisarı, 71, 72, 128, 154, 159, 173, 224.
Boğazkesen, 93.
Boğdan, 133, 136, 167; —— kebesi, 220; —— voyvodalık gelirleri 167.
Bolu, 81, 104, 116-118, 120, 188-190, 192-199, 205-207, 222-224, 231, 232, 239; —— müsellemleri beyi 81; —— voyvodası, 118, 120.
Bor, 243; —— kârhânesi, 171.
borda, 155.
borozan gemisi, 92.
Bosna, 126.
Bostancıbaşı, 117. Ayrıca bk. "hassa bostancıbaşı".
boya, 14, 134, 135; —— cı, 133, 157.
Boyâbâd, mukataası, 116.
bozacı, 199, 201.
Bozcaada mukataa bedeli, 179.
Bozok, 193, 195, 233.
bölük, 51, 56-62, 67, 70; —— başı, 51, 57-63, 70, 118, 241, 244; —— başılık, 235; —— lü reisler, 63, 65; —— süz reisler, 63. Ayrıca bk. "azab bölükleri".
bradone, 142.
Bucak, 241.
Budin, 27, 89.
buğday, 47.
Bulgaristan, 121.
Burgos, 27, 117, 245.
burgucu, 6, 18, 26, 71-73.

Bursa, 103, 148, 157, 166, 188, 192-199, 205, 207-209, 216, 221, 222, 224.
burtun, 25, 94-96, 104, 226, 229.
buyuruldu, 12, 22, 37, 51, 65, 99, 107, 111.

— C —

Ca'fer b. Abdullah (kumbaracı kethudası), 70.
Câfer Kapudan, 1, 4.
câmi (Tersâne-i Âmire'de), 11, Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Câmii".
Candaroğulları, 18.
Cânib Ahmed Efendi, (Başdefterdar), 37.
cânib-i büzürk, 38. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Kâtibi".
cânib-i icâre kisedârları, 48.
Canik, 19, 24, 137-141, 189, 193, 195, 232; — kendir emini, 143; — muhassıh, 139; — mütesellimi, 139.
cankurtaran, 155, 163.
cebe, 231; — ci, 16, 111, 202, 235, 238-240, 245; — ci başı, 239; — lü, 232, 233.
Cebehâne, 2, 171; — -i Âmire, 3, 173; — muhâfızları, 182, 185.
cehrin, 177. Ayrıca bk. "top".
celbe, 90.
cemâat, 52-66.
cenkçi, 84-89, 232.
Cerbe, 232.
cerrah, 81, 183, 186.
cevşen, 231.
cezâir aklâmı, 234.
Cezâir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti bk. "Kapudan-ı Deryâ Eyâleti".
Cezâyir-i Garb Beylerbeyisi, 54, 76, 86, 150, 214, 233.
Cezâyir gemileri, 97.
cıvadora, 120, 158, 165.
Cide, 129.
Cidde, 90.
Cigala-zâde Sinan Paşa (kapudan-ı deryâ), 46.
Cirit Meydanı Kasrı, 7.
Cisr-i Ergene, 247.
cizye(-i gebrân), 19, 123, 130, 135, 140, 155, 162, 243, 248, 251.
cüllah, 157.
cüzhan, 48.

— Ç —

çadır (kadırga tentesi), 162, 168.
çadır (yeniçeri), 238.
Çaldıran, 3.
Çan, 112-114.
Çanakkale, 128, 243; — Boğazı, 15, 128, 243.
Çankırı, 116, 189, 192, 195, 199, 205, 206, 222-224, 231, 232.
Çanlı, 18, 116, 129, 131.
çapa, 121, 238.
Çardak, 136.
Çardak (Haliç'te iskele), 91, 93.
çarmıh (çarmık), 119, 142.
Çarşamba, 131, 170.
Çatalca, 245, 248.
Çatalcalı Hasan Paşa (kapudan-ı deryâ), 9.
çavuş, XIX, 71, 181, 182, 190, 232.
Çayağzı, 25, 71, 94, 100, 116, 117, 119, 152.
çayka, 88. Ayrıca bk. "şayka".
çekdiri, 4, 83, 84, 87, 88, 93, 97, 98, 147, 181, 197.
çekdirir, 21, 83, 216.
çekdirme, 83, 121.
çekeleve, 90.
Çelebi Ali Paşa, Güzelce (kapudan-ı deryâ), 132.
Çengel köyü (İstanbul'da), 70, 121.
çeribaşı, 231.
çerisürüceleri, 231.
Çerkes Süleyman Reis, 28.
çeşm bk. göz.
çeşme (Tersâne-i Âmire'de), 11, 12, 14, 15.
Çeşme, 97, 199, 223.
Çırpan, 123, 218.
Çırpan b. Françesko (azab bölükbaşısı), 51.
çile, 168.
Çirmen, 149, 150, 189, 220.
Çitroz, 249.
çivi, 9, 14, 21, 22, 75, 76, 84, 86, 121, 125, 126, Ayrıca bk. "mismâr".
çorbalık, 47.
Çorlu, 20.
Çorlulu Ali Paşa (sadrâzam), 11.
Çoruh, 92.
Çorum, 189, 193, 195, 232.
çûb (uzunluk ölçüsü), 155, 162, 166, 167, 169, 251, 252.
çubuk, 145.
çuka, 21, 38, 101, 168.

— D —

Daday, 224.
dağlacı, 181.
dalgıç, 76, 77, 152, 177. Ayrıca bk. "gavvas".
Danişmend ve Tevâbi'i Mukataa Emini, 176.
Danişmendli, 176.

Darbhâne-i Âmire, XIX, 243.
darbzen, 84, 85, 174; büyük ——, 96. Ayrıca bk. "top".
Dârende Şa'ban (Defter-i Hâkanî Kâtibi emekdârı), 44.
darsanale, 1.
dersena, 1, 2.
dârüssaâde, 14.
dârü's-sınâ'a, 1; —— -i Âmire, 2.
Davud (kapıcıbaşı), 124.
Davud Ağa (mimarbaşı), 71.
Debri, 2.
Defteri-i Hâkanî Kâtibleri, 44.
defterdâr (Tersâne-i Âmire'de), 38.
defterdar, 222. Ayrıca bk. "Başdefterdar".
Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel bk. "Başdefterdar".
Defterdar Vekili, 152, 246, 247.
Defterhâne, 44, 190, 233.
Değirmenlik, 231.
Delvine, 189, 199, 245.
demir, XX, 9, 21, 28, 70, 75, 94, 101, 121, 124-126, 151, 191.
demirci bk. "haddâd".
demirci ocağı, 76.
demirciler kârhânesi, 75.
Deniz Müzesi (İstanbul'da), 87.
deniz piyâdesi, 241.
derbendci, 111.
Dergâh-ı Âli; —— cebecileri, 239; —— çavuşları, 37, 233; —— kapıcıları, 140, 205; —— müteferrikası, 41, 233.
Dergene, 131.
dershâne (tersâne), 2.
Derviş Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 34.
Derviş Paşa (sadrâzam), 9.
deryâ beyi, 28, 31, 45, 83, 86, 100, 110, 128, 176, 211, 212, 215, 216, 219, 224, 228, 231, 242, 243, 249.
Deryâ Kalemi, 44, 231, 234.
dil (casus), 216.
Dimetoka, 220.
Dimyat, 231.
Dinyeper, 88.
dirhem, 156, 158, 159, 216.
dirlik, 233.
divan (yerleşim birimi), 189.
Divân-ı Hümâyûn, XX, 31, 38, 120, 189, 213, 214, 217, 220, 224, 233, —— Kâtibi, 39, 43.
divanhâne, 7, 10, 11, 68, 165.
Divriği, 193, 195.
Diyarbekir, 8, 162, 214, 220, 244.
doğancı, 111.
dolap kayığı, 28, 93.
donanma; —— azabları, 52; —— çavuşları 56; —— -i hümâyûn ricâli, 30, 44.
dört çifte kayık, 93.
Draç, 131; —— mukataası, 131.
Drama, 251, 252.
drasena, 1.
Dubnice, 123, 124, 152.
Dukakin, 189.
Dulkadriye, 189.
Durmuş Beşe (Makara dili temini ile görevli emin), 170.
dümenci, 49, 86, 88-90, 181, 183, 186; —— kethudası, 183, 186.
Düşenbe, 192, 193.
Düzce, 118.

— E —

ebnâ-i sipâhiyân, 37, 39.
Eceâbâd, 154, 158.
Edincik, 15, 112, 113.
Edirne, 13, 173, 192-195, 197, 199, 205-208, 215-218, 220-222, 224.
Edremid, 113, 129, 131, 243.
Eflak, 93, 129, 133, 237.
Efrenciyye, 4.
Eftani, 118, 120.
Ege, 28, 85, 131, 137, 141, 154, 161, 167.
eğeci, 81.
Eğne Masuna, 159.
Eğirdir, 192.
Eğridere, 124.
ehl-i kalem, 41, 43.
Ekinli, 71, 72.
Eminönü (İstanbul'da semt), 93.
Emir Ali (İmralı), 71, 72.
Emir Çelebi (Mevkûfat halifesi), 223.
enderûn, 37; —— ağaları 14; —— odaları, 14.
erbâb-ı timar, 232, 234.
Erdek, 71, 72.
Ereğli, 25, 71, 100, 116, 129, 131.
Ergani, 126.
Erim, 137, 141.
ermeni, 199, 203, 216; —— cizye gelirleri, 243.
erre-keş, 10, 75; —— kârhânesi, 10.
Erzurum, 124, 189, 244; —— cizyedârı, 243.
Esedâbâd, 159.
esir, 32, 42, 56, 73, 79, 80, 81, 145, 162, 167, 187, 209, 210, 211, 224, 241, 250-252. Ayrıca bk. "gebrân-ı mîrî", "mîrî esir".
Eski Divanhâne, 7, 11.
Eski İstanbulluk, 177.
Eskihisar, 220.
Eskişehir, 189, 190, 206.

Esterbey, 71.
et-bahâ, 250.
Evliya Çelebi, 7, 92, 137, 200.
Evreşe, 192, 195, 197, 199, 221.
Eyne, 113.
eynek, 176, 177. Ayrıca bk. "top".
Eyüp (İstanbul'da semt), 117, 202.
Eyyûbi Efendi, 70.
eyyâm kusûru, 46.
Ezine, 113, 129-131.

– F –

falya deliği, 126, 127.
fânus, 9, 80, 153, 154; —— ger, 80.
Fart ma' Şamlı, 113.
Fatih Sultan Mehmed, 1, 3, 11, 13, 23, 91.
Fatsa, 139.
Fâzıl Ahmed Paşa (sadrâzam), 12, 99.
Fazlullah (kâtib), 39.
Fazlullah Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
fener, 54, 87, 136; —— li reis, 54.
Fener, 248.
Feridun Ahmed (reisülküttab), 28.
Feridun Hasan Paşa, 55.
Fesleğı ma' Kozak, 205.
feth-i zafer, 38, 45.
Fethü'l-islâm, 89, 229.
fetih-hân, 48.
fevkânî, 11.
fiçı, 77, 79.
Fırat, 23.
fırın, 12, 246, 247.
Filibe, 123, 152, 208, 251, 252; ———— muka-taa geliri, 251.
filika (filuka), 89, 91, 94, 229.
firkate, 19, 22-27, 45, 54, 55, 71, 83, 84, 98-101, 126, 130, 132, 134, 146, 150, 177, 178, 226, 229, 242.
flandra, 165.
flori, 161.
Florine, 146.
Foça, 120.
forsa, 56, 209-211, 219, 245, 248, —— zindanı, 11; —— hâ-i keştihâ, 210; —— mîrî, 210.
Franko b. Çırpan (azab bölükbaşısı), 51.
Fransa, 3, 153, 159, 209.
Fransız, 159, 241; —— burtunu, 95.
frenk, 4, —— âyini, 216.
funda, 81, 101, 121; —— çavuşu, 48; —— kayığı, 93; —— reisi, 48; —— cı, 81.
fusta, 21.
Fenârî, 137.

– G –

gabya, 120, 142, 158, 163, 165.
Galata, 1, 4, 11, 15, 34, 44, 68, 77, 151, 192, 193, 209, 221, 222, 224; —— âhengerleri, 125; avârızı, 43; —— harc-ı hassa defteri, 2, 4, 6, 46; ———— harc-ı hassa emini, 24 28, 34; —— harc-ı hassa reisleri, 54; —— kadısı, 72, 77, 216; —— lengercileri, 151; —— meyhanecileri, 200; —— surları, 3; —— tersânesi, 2, 3, 5-8, 16, 18, 21, 34, 220; —— varilcileri, 77; —— zindanı, 11.
galion, 94. Ayrıca bk. "kalyon".
gavvas, 76, 77.
gebrân, 210, 213; —— -ı mîrî, XVIII, 56, 73, 78, 80, 187, 196, 197, 208-211, 219, 250; —— -ı rüesâ, 210.
Gesze, 19, 108, 150.
geç; —— gemisi, 64, 92; —— kayığı, 92.
gedik, 65, münhal —— , 63.
Gedik Ahmed Paşa (sadrâzam), 235.
Gelibolu, XVIII, 1, 4, 14-17, 34, 71, 72, 91, 128-130, 154-160, 178, 179, 192, 195, 197, 199, 221, 224-226, 230-233, 245, 247; —— alat-çıları, 226, 230; —— baruthânesi, 15, 171, 173, 174; —— baruthâne nâzırı, 172; —— cizye gelirleri, 131; —— dizdârı, 128, 129; —— gemileri, 53, 61, 64; —— gümrük emini, 172, 247; —— gümrük gelirleri, 247; —— harc-ı hassa defteri, 1, 3, 16, 94; —— hassa harc emini, 16, 28, 34, 179, 204; —— kadısı, 16, 17, 28, 46, 88, 128, 129, 172, 179; —— kârhânesi, 172; —— kethudası, 46; —— limanı, 14, 15, 17, 28; —— nâibi, 17, 179, 247; —— nüzül bedeli, 247; —— sancakbeyi, 31; —— sürsat bedeli, 179; —— tente ocaklığı, 155; —— tersânesi, 14-18, 46.
gemi; —— ağası, 182; —— reisi, 182; —— tezgâhı, 19, 25.
gemici, 3, 99, 244, 248; —— ler kethudası, 246.
Gemlik, 148, 149.
Gençli, (Üsküdar'a tâbi), 102, 103, 111.
Gerze, 18, 25, 26, 116, 141.
Geyve, 24, 27, 102, 103, 108, 111.
Giresun, 26, 140, 141.
Girid, 25, 36, 56, 94, 95, 97, 98, 116, 119, 141, 143, 149, 156, 159, 172, 178, 179, 192, 194, 195, 199, 200, 204, 207, 221, 222, 225, 232, 237, 240, 247, 249.
Girne, 231.
Golos, 150, 245, 248, 249.
Gocinos, 170.
gomana, 142, 159.

Gönen, 113.
Gönye, 26.
Gördük, 161.
Görece, 129.
Görele, 26, 111.
Görice, 146.
Göynük, 24, 27.
göz (çeşm), 2-4, 8, 9, 11, 14, 23.
Gözleve, 26.
grandi, 165.
güherçile, 170-172.
gûmi, 16, 49, 64, 65, 85, 181.
Gümülcine, 141, 144, 146, 147.
gümüş, 126.
Gümşhane, 92, 126.
Güğercinlik, 113-115.
Güzelce Ali Paşa, Çelebi (kapudan-ı deryâ), 163.
Güzelce Kasım Paşa (kapudan-ı deryâ), 7.

– H –

habbaz, 80, 209.
Hacı Hüsam (Çankırı mal müfettişi, kadı), 223.
Hacı Hıdır (Tersâne-i Âmire İcâre Kâtibi), 40.
Hacı İbrahim (kapudan, tüccar), 177.
Hacı Nebi (liman kâtibi), 42.
haddad (demirci), XIX, 5, 6, 10, 21, 49, 66, 68, 71, 75, 76, 86, 125, 209; —— lar kârhânesi, 10.
Hadım Süleyman Paşa (Mısır beylerbeyi), 20.
halat, 9, 78, 139, 142-145, 151, 209, 225; —— çı, bk. "alatçı".
Haleb, 22, 23, 36, 161, 243, 244; —— muhassıllık gelirleri, 205.
Haliç, 3, 4, 7, 93, 201.
halife, 39, 40; —— -i gûmiyân, 48.
Halil Ağa (gümrük emini), 149.
Halil Paşa (kapudan-ı deryâ), 13, 233.
Halku'l-vâd, 98, 187, 188.
hamam (Tersâne-i Âmire'de), 12, 14; —— cı, 9.
Hamid, 188, 214, 223, 224, 231; —— ili, 189, 192, 194, 199, 207, 222, 232.
hammal, 199, 202; —— kayıkları, 110.
Hanya, 97, 176; —— kârhânesi, 172.
haraç, 15.
harbî, 210.
hare, 51, 224; —— -ı râh, 22.
harc-ı hassa reisleri, XIX, 49, 52, 54, 55.
Haremeyn, 21.
harita, 86, 181.
Harpuşte, 146, 251.
has, 231.
Has Bahçe, 7, 13, 87.
Hasan (firkate kapudanı), 54.
Hasan (Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi), 218.
Hasan Ağa (mübaşir), 114.
Hasan Bey (deryâ beyi), 110.
Hasan Çavuş (Ahyolu'nda gemi inşasıyla görevli), 27.
Hasan Efendi (İstanbul Kadısı?), 202.
Hasan Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Hasan Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Hasan Paşa (vezir), 89, 190.
Hashâ-i İstanbul, 117, 122, 192.
Hasköy (İstanbul'da semt), 7, 13, 202; —— meyhânecileri, 200.
Hasköy, 22.
Haslar, bk. *"Hashâ-i İstanbul".*
hassa bostancıbaşı, 109. Ayrıca bk. "bostancıbaşı".
hassa mimarbaşı bk. "mimarbaşı".
hass-ı sâde, 33, 39, 40, 42, 47. Ayrıca bk. "hil'at".
hassü'l-hass-ı atîk, 33.
hassü'l-hass-ı cedîd, 33, 38, 40, 41.
hastahâne (Tersâne-i Âmire Zindanında), 12.
havan topu, 70. Ayrıca bk. "top".
Havass-ı İstanbul, 221. Ayrıca bk. *"Hashâ-i İstanbul".*
havuz bk. "Gelibolu tersânesi".
Haydar Reis (hassa reisi), 54.
Hayrabolu, 220.
Hazîne-i Âmire, XVIII, 12, 18, 21, 95, 117, 189, 205, 208, 223, 237, 239, 241, 251.
helvahâne, 14.
Hemşin, 136.
Hersek, 89.
Hımar-zâde Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire Reisi ve Kethudası), 45.
hızâne, 2; —— -i Âmire, 3. Ayrıca bk. "Hazine-i Âmire".
Hicaz, 20.
hil'at, 33, 39-42, 46, 47.
Hind, 20; —— kumaşı, 45, 46; —— Okyanusu, 20, 22.
hisar eri, 96.
Hisarcık, 137, 149, 150.
Hisarönü, 131, 170.
hoca, 181-183.
hod-girifte kürekçi, 187, 201-208, 213, 224. Ayrıca bk. "kürekçi".
Hollandalılar, 168, 241.
horanda odaları, 14.
Hoşalay, 129.
Hristo, 81.
huccet, 217; —— -i şer'iyye, 114.

Hüdâvendigâr, 113, 114, 188-190, 192 195, 199, 205-207, 222, 223, 231; —— sancağı tavukhâneleri, 205, 207.
hünkâr; —— baştardası, 86; —— gemisi, 87, 153; —— gemisi reisi, 44, 52, 56, 57.
Hünkâr Sarayı (İznikmid'de), 19.
Hüseyin (firkate kapudanı), 55.
Hüseyin (Süvari Mukâbelesi hulefâsından), 219.
Hüseyin, el-Hâc (Sinop'ta kalyon inşası ile görevli), 119.
Hüseyin Efendi (kapıcılar kâtibi, Tersâne-i Âmire Emini), 37.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36, 41.
Hüseyin Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Hüseyin Efendi, el-Hâc (Tersâne-i Âmire Emini), 10.

– I –

Ihtamın, 123, 220.
Ilıca-i Bergama, 52, 205.
Imâdüddin Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 12, 36, 37.
ırgâd, 209, 210; —— iye, 10, 14.
ıstabl, 2; —— -ı Âmire, 3.
Istranca, 117.
ışkı, 79; —— cı, 79.
ıtlak, 216, 219.

– İ –

İbn-i Kemâl bk. "Kemâl Paşa-zâde".
İbrahim (Osmanlı sultanı), 191.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Kâtibi ve Tersâne-i Âmire Emini Kaimmakamı), 37, 38.
İbrahim (Ebnâ-i sipâhiyân-ı âli), 39.
İbrahim (Peksimed Emini), 246.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
İbrahim (Tersâne-i Âmire Emini), 109.
İbrahim Ağa (İznikmid kereste emini), 104, 107.
İbrahim Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35, 36, 41.
İbrahim Kilîdî (azab bölüğü), 64.
İbrahim b. Mustafa (azab bölükbaşısı), 51.
İbrahim b. Mustafa (azab odabaşısı), 52.
İbrahim Paşa (Mısır beylerbeyi), 147, 160.
İbrail, 89.
İçel, İçil, 193, 195.
İfraz, 138; —— -ı Fenârî, 137, 138.
iğne bk. "sûzen".
İğriboz, 143, 154, 159, 160, 177, 189, 193, 195, 199, 214, 215, 217, 218, 231-233, 243, 248, 249; —— kârhânesi, 172.
ihtisab, 247.
ihtiyâr, 202.
iki anbarlı (kalyon), 94. Ayrıca bk. "kalyon".
i'lâm, 217.
İlbasan, 189, 199.
iltizâm, 140, 223.
imam, 182, 183, 185; —— hatib, 48.
İmralı bk. "Emir Ali".
ince donanma, 83, 88.
İneada, 27.
İnebahtı, 7, 16, 24, 25, 27, 28, 49, 83, 97, 159, 187-190, 193, 195, 199, 210, 231-233, 243.
İnebolu, 25, 71, 76, 141.
İnehacı (Üsküdar'a tâbi), 112, 150.
İngiliz, 241; —— burtunu, 95; —— tüccarı, 173.
inhâ, 243.
İpek, 131, 188, 190; —— mukataası, 131.
İpsala, 221.
İrmiye, 248.
İsakçı, 89, 245, 249.
iskandil, 145.
iskele, 11; —— emini 18; —— gemisi, 27.
İskenderiye, 21, 88, 147, 161, 189, 231.
İskiri, 135.
İskolar, 135.
İşkeron, 135.
İşkopolos, 135, 136.
İslimye, 251.
İsmail (cebecibaşı), 239.
İsmail (mimarbaşı), 10.
İsmail Ağa (Tersâne-i Âmire Emini, Anadolu beylerbeyi), 37.
İsmail Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
İsmail Geçidi, 27.
İsmihan Sultan Evkafı, 136.
İspanya, 1, 3, 168, 209; —— kadırgası, 86; —— lar, 1, 2.
isparçine, 145.
ispavlu, 101, 145-147, 161.
ispenç, 15.
İspir, 232.
İstanbul, 1, 3, 4, 8, 15, 17-22, 47, 84, 91-93, 100, 109, 120, 123, 124, 127, 135, 139, 143, 151, 152, 161, 171, 173, 188, 190, 192-194, 199, 200-203, 208, 210, 218, 221, 222, 224, 232, 239, 245-248, 252; —— âhengerleri, 76, 125; —— avârızı, 43; —— baruthânesi, 173, 174; —— Baruthâne nâzırı, 171, 172; —— esnafı, 13, 109; —— Gümrüğü, 65, 68, 69, 127, 243, 247; ——

Gümrük Emini, 33, 127, 212, 245-246, 249; —— haritası, 7; —— Hassa Harc Emini, 2, 171; —— kadısı, 12, 43, 71, 200-203 216, 223, 246; —— kaimmakamı, 202, 215, 216, 218, 245, 246; —— kantarı, 121, 122; —— kârhânesi, 172; —— meyhâneci esnafı, 200; —— sırmakeşhânesi, 65; —— subaşısı, 218;—— tersânesi, 1, 4, 8; —— yuvarlak dökümhânesi, 177; —— zindanı, 218.
İstanköy, 28, 71, 135.
İstavroz köyü (İstanbul'da), 70, 121.
İstefe, 159.
işkampoye, 19, 89, 177, 178, 206, 226, 229.
İtalya, 1, 3, 187, 209; —— nca, 1, 94; —— nlar, 1.
İvrindi, 113.
İzladi, 204.
İzmir, 47, 89, 95, 141-144, 161, 162, 243, 248; —— baruthânesi, 173; —— iskele mukataası, 141; —— kârhânesi, 171, 172.
İzmit, 19. Ayrıca bk. "İznikmid".
İznebol, 124.
İznik, 102, 103, 107, 110, 111, 146, 150.
İznikmid, 15, 19-21, 24, 28, 47, 71, 73, 74, 76, 89, 100, 102-104, 107-112, 118, 119, 124, 148, 149, 204, 244; —— gümrüğü, 108; —— iskelesi, 111, 149; —— kereste emini, 107, 110, 149; —— mukataa gelirleri, 112; —— mütesellimi, 149; —— tersânesi, 19, 84; —— vâlisi, 109.

— K —

kadıasker, 213; Rumeli —— i, 224; —— şer'iyyatçısı, 214, 217.
kadırga, 3-7, 15-28, 34, 44, 45, 55, 66, 72-76, 79, 80, 85, 86, 97-104, 107-110, 112, 116-121, 125, 127-136, 142-144, 146, 148, 151-153, 162, 163, 165, 167-170, 173-177, 181, 198, 199, 209-211, 214, 218, 226-231, 238, 240, 242, 248, 249, 250; —— reisleri, 49, 54.
Kadırga Limanı (İstanbul'da semt), 3.
Kadırga Limanı (Rodos'ta), 28.
kadına, 75.
kağıd, 9; —— -ı İstanbul, 178.
Kâğıdhâne (İstanbul'da semt), 4, 171; —— baruthânesi, 171.
Kahta, 22, 23.
Kaimmakam Paşa, 177, 212, 219. Ayrıca bk. "Âsitâne", "İstanbul".
Kal'a-i Sultâniye, 112-114, 128-132, 155, 157, 158.
kal'a zâbiti, 18.
kalafat, 67; —— çı, XIX, 5, 6, 10, 16, 18, 21, 24, 26, 28, 49, 65-68, 72, 73, 86, 87, 133, 181, 182, 186, 250; —— çı ağası, 10; —— çı başı, 48, 183, 184; —— çı kârhânesi, 10, 68; —— çı kethudası, 67.
Kalgay Sultan, 216.
kalite, 84. Ayrıca bk. "kalyata".
kalemiyye harcı, 32.
Kalkandelen, 2.
kalpzen, 215, 219.
kalyata, 6,16, 18-20, 22, 23, 26, 28, 54, 60, 61, 64, 84, 85, 93, 98-101, 124-127, 130-135, 146, 151, 167, 169, 174, 177, 178, 199, 226, 229, 240, 242, 249; —— bölükleri, 53, 60; —— kapudanı, 55; —— pusulası, 153.
kalyon, 3, 18-28, 42, 45, 47, 71, 76, 77, 80, 83, 87, 90, 92-101, 104, 108-111, 115-121, 124, 129-131, 135, 136, 138, 153, 156, 158, 159, 163, 169, 171-176, 181, 182, 184, 186, 197, 209, 211, 212, 234, 238, 240-242, 246, 250; —— ağalığı, 184; —— defterdârı, 47; —— kapudanı, 2; —— kâtibi, 47, 120; —— pusulası, 153; —— tapu, 177; —— cu, 58; —— culuk, 100, —— lar halifesi, 47; —— lar nâzırlığı, 34, 47.
Kamçısuyu, 27.
kâmil guruş, 205.
kancabaş, 90, 91, 93.
Kandıra, 24, 28, 71, 102, 103, 146, 192, 195, 197.
kandil çavuşu, 182, 183, 185.
Kandiye, 176.
Kansu Gavri, 20.
kantar-ı rûmî, 121, 137. Ayrıca bk. "İstanbul kantarı".
kantarcı, 42, 125.
Kanunî Sultan Süleyman, 4, 7, 8, 11, 87; —— evkafı, 154.
kanûn-ı kadîm, 198.
kanunnâme, 38, 234.
kapıcıbaşı, 18, 117, 124.
kapıcılar kâtibi, 37.
kapıkulu; —— askeri, 235, 248; —— ocağı, 239.
Kaplan Mustafa Paşa (kapudan-ı deryâ), 201.
Kapudağı, 71, 72.
kapudan, XVIII, 31, 44, 50, 52, 54, 55, 65, 67, 85, 89, 181, 182, 212, 249; —— mahzeni, 7.
kapudan-ı deryâ, 3, 7, 9, 12, 13, 15, 17, 32, 43-46, 49, 51, 55, 87, 93-95, 102, 126, 155, 163, 184, 192, 233, 234, 241.
Kapudan-ı Deryâ Eyâleti, XVII, 15, 31, 43, 45, 46, 189, 231-233.

Kapudan Paşa, XVII, 2, 9-11, 17, 19, 26, 28, 31-33, 40, 42, 43, 45, 47-49, 52, 54, 63, 66, 67, 73, 84, 86, 87, 92, 93, 97, 104, 120, 135, 136, 159, 173-177, 188, 200, 201, 203, 209, 212, 214-219, 223, 230, 231, 233, 234, 242, 243, 252; —— baştardası, 72, 80, 98, 155, 161, 163, 165, 168, 173, 199, 211, 225-230, 242, 245, 248, 249, 252; —— —— mutfağı, 14; —— yedeği, 80, 86, 98, 163, 172, 173, 211, 225-230, 242.
Kapudâne-i humâyûn kalyonu, 33, 39-42, 47, 77, 130, 133, 134, 145, 178, 182-186.
kapudâne kalyonu, 38, 94, 95, 104, 112, 125, 127, 132, 175, 176, 181, 182, 184, 242.
Karadeniz, 8, 23, 25, 26, 45, 46, 77, 83, 88, 91, 92, 94, 97, 100, 111, 115-117, 158, 120, 127-129, 131, 137, 139, 141, 143, 146, 152, 172-176, 186, 198, 207, 212, 236-240, 242, 245, 249; —— Boğazı, 71, —— firkatesi, 55, —— gümrükleri, 120.
Karabiga, 243.
Karaburun, 243.
Karaferye, 146, 190, 249.
Karaharman, 26.
Karahisâr-ı Sâhib, 188-190, 192, 195, 199, 206, 222-224, 231, 232.
Karahisâr-ı Şarkî, 189, 232.
Karahoca (Tersâne-i Âmire Kethudâsı, Rodos sancakbeyi), 45.
Karakaş-zâde Ali, 159.
Karaman, 170, 172, 173, 189, 192, 193, 195, 243; —— baruthânesi, 171; —— hazinesi defterdârı, 171.
Karamürsel (şeir), 15, 71, 72, 88, 102, 103, 148, 149, 150.
karamürsel (gemi çeşidi), 6, 7, 88, 96, 111.
Karasi, 16, 113, 130, 188-190, 192, 194, 198, 199, 205, 207, 222-224, 231, 232; —— cizye gelirleri, 131.
Karasu, 118, 120, 136, 148, 149.
kârhâne, 10, 68.
karış, 174.
Karlıili, 189, 193, 199, 231-233, 243.
Karlofça, 100.
Kars, 232.
Kasım (Tersâne-i Âmire İcârât Kâtibi), 40.
Kasımpaşa (İstanbul'da semt), 3, 44, 202.
Kasr-ı Hümâyûn, 13, 14, 71.
Kastamonu, 18, 19, 116, 129, 139, 141, 188-190, 192-199, 205-207, 221-224, 231, 232, 239; —— âdet-i ağnâm mukataası, 116.
kâtib, XVII, XIX, 10, 125, 232, 241.
kâtib-i büzürk, 38. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Kâtibi".
Kâtib Çelebi, XVII, 49, 83, 85, 86, 94, 95, 97, 103, 104, 112, 127, 131, 137, 141, 153, 160, 168, 173, 178, 211, 230, 231, 242.
kâtib-i üsârâ, 42. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire zindan kâtibi".
katran, XX, 84, 86, 95, 101, 128-130; —— cı, 128.
Kavak, 138.
Kavarna, 26.
kayık, 6, 16, 27, 69, 79, 80, 83, 88, 92, 94, 99, 110, 111, 121, 130, 146, 158, 165, 168, 174, 201, 202; —— çı, XIX, 201, 250.
Kaymas (Üsküdar'a tâbi), 102, 103.
Kayseri, Kayseriyye, 170, 193, 195, 232.
Kazak, 88, 92.
Kazdağı, 131, 243.
Kazıklı dağları (İznikmid'de), 110, 149.
Keban, 126.
kebe 250, 251, 252.
Kefe, 91, 116, 198, 235; —— tersânesi, 26; —— mukataası, 116.
Kefken (tersânesi), 24.
Kemal Paşa-zâde, 4.
kemanı-bahâ, 238, 239.
Kemer(-i Edremid), 28, 71, 100, 113, 114.
kemerli tersâne, 7.
kendir, 9, 17, 28, 101, 137-143, 191; —— emini, 137, 140, 143; —— mübaşiri, 138, 143, —— müfetti-i, 143; —— teli, 23, 139.
keneviçe, 14, 101, 167; —— -i Boğdan, 167; —— -i Efrenc, 167.
kenevir, 137, 146.
Kepsud, 113, 129.
kereste, XIX, 8, 9, 14, 17-22, 26, 28, 41, 42, 75, 86, 90, 91, 93, 94, 96, 101-118, 120, 148, 149, 191-211; —— emini, 19, 104, 107, 108, 110, 112. Ayrıca bk. "ocaklık kereste".
kereste mahzeni, 19, 40, 107. Ayrıca bk. "mahzen-i çüb".
kereste tahriri, 104.
Kerpe, 25.
Kerş, 26, 172.
Kesriye, 146.
Kestel, 161.
Keşan, 221, 247.
keştî, 34; —— -i kalyon, 94.
kethuda, 202, 241; —— başı, 184; —— bölüğü, 57; —— -i dümen, 182; —— yeri, 18, 26, 138, 140, 143, 205.
Kıbrıs, 154, 162, 188, 189, 209, 211, 231, 235, 243; —— bedel-i nüzülü, 243; —— cizye-i gebrân gelirleri, 162.

kıbtî, 75, 214, 219; —— demircibaşısı, 48; —— demirciler, 125. Ayrıca bk. "âhengerân-ı Galata".
Kılburun, 97.
kılıç, 241.
Kılıç Ali Paşa (kapudan-ı deryâ), 87, 94.
Kırım, 212.
Kırkkilise, 117.
kırgangıç (gemi çeşidi), 23.
Kırşehri, 170, 193, 195, 233.
kıt'a (uzunluk ölçüsü), 156, 161, 165, 251.
kızak, 8, 9, 44, 98.
Kızıldeniz, 20, 22, 90.
Kızılelma, 129.
Kızılhisar, 177, 232.
Kifse, 159.
Kili, 26, 127.
Kilidü'l-bahr, 157, 158.
Kilis, 232, —— mukataa gelirleri, 247.
Kirmastı, 113.
kirpas, 84, 101, 147, 154, 157, 162; —— bedeli 177; —— emini, 155, 158; —— -ı pîrehen, 162.
Kitâb-ı Bahriyye, 2, 8, 244.
kitros, 25, 26, 116, 119.
Kocaeli, 74, 102, 104, 108, 109, 111, 113, 117, 146, 223, 231-233, 243, —— cizyedarı, 243; —— mütesellimi, 112, 124; —— sancağı (livası), 8, 112, 205; —— sancakbeyi, 47, 110, 114; —— valisi, 19, 103, 109, 111, 112.
Koçi Bey, 191.
koğuş topu, 88, 175. Ayrıca bk. "top".
kolonborna, 88, 174, 175, 177. Ayrıca bk. "top".
koltuk, 145.
Kolyoz, 71; —— balığı mukataası, 179.
Konrapa, 24.
Konya, 173, 193, 195, 209, 233.
Konriçe, 125.
korsan gemisi, 28.
korucu, 119, 125; —— başı, 107, 109.
Koyun Çavuş, 152.
Kozak, 113.
kömür, 170; —— cü, 81.
köprü gemisi, 27.
köprücü, 111, 138.
Köprülü, 146.
Köse Ali Paşa, İğribozlu (kapudan-ı deryâ), 32, 51, 97, 102, 155.
kösele, 178.
Köseoğlu (tüccar), 85.
Köstence, 26.
Köstendil, 171, 189, 193, 195, 199, 224.
Kratova, 126.
kumanya-bahâ, 56, 199, 249.
kumbara, 70, 97, 176.
kumbaracı, XIX, 5, 6, 16, 49, 66, 70, —— ağası, 70; —— bölüğü, 70; —— bölükbaşısı, 70; —— kethudası, 70.
Kurd, 149.
Kurd Ağa (Tersâne-i Âmire Kethudası), 45.
kurşun, 9, 84, 126-128, 135.
Kumkapı (İstanbul'da semt), 200.
Kuşadası, 28, 47, 89, 142, 243.
kurşunlu mahzen, 7, 10, 41, 42, 68, 130. Ayrıca bk. "mahzen".
kuşaklık-ı atîk, 33.
kuşçu, 138.
Kuyûd-ı Mühimmat Defterleri, XVII, XIX, 102.
Kuzguncuk köyü, (İstanbul'da), 70, 121.
küçük darbzen, 96. Ayrıca bk. "top".
Küçük Davud Paşa (kapudan-ı deryâ), 3.
Küçük Rûznâmçe, 51 —— Kalemi, 50; —— ci Efendi, 50.
kükürd, 170, 171.
Küplü, Küplüağzı, 26, 76, 100, 116, 141.
Küre, 141, 146; —— -i Cedid, 224.
kürek, XX, 14, 68, 73, 74, 77, 79, 83-94, 98, 101, 104, 126, 127, 147-151, 175, 187, 191, 201, 209, 210, 214, 216, 227, 228, 242, 250; —— emini, 149; —— hâne, 7; —— lik, 7. Ayrıca bk. "ocaklık kürek".
kürek cezası, 42, 45, 139, 187, 213, 216-220.
kürekçi, XVIII, XX, 16, 33, 52, 85-90, 94, 187-204, 207, 209,-212, 221-230, 244, 245, 248, 250; —— bedeli, XVII, 162, 191, 193, 195, 197, 200, 201, 203-205, 209, 220, 222-224. Ayrıca bk. "ocaklık kürekçi", "aynî kürekçi".
Kürkçü Kapısı (Galata'da), 68.
küsûrhâne, XVIII, 222. Ayrıca bk. "avârızhânesi".
Kütahya, 81, 188-190, 192, 195, 199, 206, 207, 222, 231; —— piyadeleri sancakbeyi, 81.

– L –

Lapkesi, 91, 113, 129, 130, 224, 245.
Larende, 171.
Lâzikiye, 188.
Lefke, 148.
Lefkoşe, 231.
Leh, 245.
Lehistan, 249.
lenger, 9, 75-77, 85, 121, 144, 151-153; —— ciyân-ı Galata, 76.
lengurte, 95, 143, 151.

levend, 54, 58, 84, 91, 127, 174, 181, 183, 184, 230, 241-244, 246, 247, 250; —— ler ağası, 183, 184; —— ler çavuşu, 183, 185.
liman, 1, 14, 15, 17, 22, 28, 93; —— defteri, 104; —— kapudanı, 44; —— kâtibi, 42.
Limni, 231, 243.
Livadya, 159, 160.
lodra, 9.
londra çukası, 168.
londrine çuka, 168.
Lût Gölü 171.
Lübnan, 171.
Lütfi Paşa (sadrazam), 4, 33, 188.

— M —

Macaristan, 23.
Macuncu Çarşısı (İstenbul'da), 171.
madenci, 111.
Madoniç, 159.
Magosa, 231.
mahfil-i hümâyûn, 11.
mahlûl gedik, 51, 52. Ayrıca bk. "gedik".
Mahmud II, 19.
Mahmud Efendi, (Arpa Emini, Aydın sancağı kürekçi bedeli mültezimi), 223.
Mahmud Efendi (Mevkufatî), 223.
Mahmud Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 234.
mahzen, 7-10, 17, 20, 21, 33, 34, 41, 68, 163; —— -i Âmire, 9; —— çûb, 9, 40, 41; —— kâtibi, 10; —— -i sürb, 9, 10, 41, 42; —— ci, 16. Ayrıca bk. "anbar", "kereste mahzeni".
makara, 69, 78; —— dili, 69, 170, —— tûcu, 69; —— cı, XIX, 5, 6, 10, 16, 21, 49, 66, 69, 73, 78; —— cılar kârhânesi, 10. Ayrıca bk. "tûc".
makrama, 11.
Makrî-zâde Hüseyin Reis, (kapudan, tüccar), 95, 177.
Maksûd (Tersâne-i Âmire Emini), 8, 35.
mal müfettişi, 223.
Malatya, 22, 171, 233, 244.
Malkara, 221.
maliye, 220; —— Ahkâm Defterleri, XVII, XIX, 102.
Malta, 1, 235; —— kalyonu, 94; —— zindanı, 210.
Manastır, 146, 149, 150.
mancana, 77, 120, 158, 163, 165.
Manisa, Mağnisa, 192, 193, 205, 207; —— Şer'iyye Sicilleri, 188.
Mankalya, 26, 199, 209.
Manyas, 113.
marangoz, 3, 18, 26, 71-73, 86, 182, 183, 186, 209; —— başı, 184.
Maraş, 22, 23.
Marco Minio (Venedik elçisi), 8.
Mardin, 244.
marinar, 209.
Marmara (kaza), 25, 27, 28, 72, 131, 209, 224; —— (bölge), 85, 71; —— Denizi, 201.
masraf kâtibi, 37.
Mastör (demirci ustası), 76.
Matbah(-ı Âmire), XIX, 2, 3, 88, 94, 108; —— emini, 37.
mavna, 6, 7, 18, 60, 86-88, 98-101, 115, 119, 125, 143, 148, 151, 175, 181, 199, 201, 2227-230, 242, 249; —— bölükleri, 53, 60; —— cı, 201.
Maydos, 154, 158, 197.
mayıstıra, 120, 158, 163, 165.
mazman, 138, 139.
Mazun, 161.
mehâyif müfettişi, 217.
Mehdiye, 231.
Mehmed I, 174.
Mehmed Iı. bk. "Fâtih Sultan Mehmed".
Mehmed III, 87, 209.
Mehmed IV, 13, 87, 109.
Mehmed (deryâ beyi), 242.
Mehmed (Hamid Sancakbeyi), 192.
Mehmed (kalyonlar nâzırı), 34.
Mehmed (Rumeli kadıaskeri şer'iyyâtçısı), 214, 217.
Mehmed (Samakov demir nâzırı), 152.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emini), 34.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Reisi), 43.
Mehmed (Tersâne-i Âmire Zindan Kâtibi), 218.
Mehmed Ağa (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Mehmed b. Ahmed (azab bölükbaşısı), 53.
Mehmed Çavuş (Antalya'lı), 28.
Mehmed Çavuş (Samakov nâzırı), 125.
Mehmed Efendi, (Divân-ı Hümâyûn Kâtibi emekdârı), 43.
Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36, 246.
Mehmed b. İbrahim (Sinap kadısı), 18.
Mehmed Kalenderî (Tersâne-i Âmire Emini) 35.
Mehmed b. Mustafa (azab bölükbaşısı), 51.
Mehmed Paşa (Adana beylerbeyi), 22.
Mehmed Paşa (Anadolu beylerbeyi), 214, 217.

Mehmed Paşa (vezir, Kastamonu Sancakbeyi), 18, 19.
Mehmed Paşa, el-Hac (kapudan-ı deryâ), 31, 174, 241.
Mehmed Reis, 90.
mekkârî, 22, 114.
Mekke-i Mükerreme Şerifi, 90.
Melek Ahmed Paşa (sadrâzam), 98.
melekse, meleksile, meneksile, 92.
Memi (kalyon kapudanı), 2.
Memi Paşa (Kefe beylerbeyi), 198.
Memi Paşa-zâde Mehmed Paşa (Akdeniz donanma kumandanı), 128.
Memlük; —— devleti, 4, 21; —— donanması, 20; —— sultanı, 20.
Mendehorye, 192, 193.
Menemen, 141, 161, 176.
mensûhât, 231, 233, 243; —— gelirleri, 205, 247.
Menteşe, 28, 189, 192-194, 199, 207, 214, 218, 222-224, 231, 232.
menzil kayığı, 93.
mercimek, 47.
meremmetçi, XIX, 5, 6, 16, 49, 65, 66, 68.
mermi, 126, 127, 170. Ayrıca bk. "yuvarlak".
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (kapudan-ı deryâ), 12, 49, 99.
mevâcib, 5, 51, 63, 67.
mevkufât, 223; —— defterleri, 122, 198; —— -ı evvel, 222; —— halifesi, 223; —— kalemi, 222; —— çi efendi, 206, 222.
Meyyit iskelesi (Tersâne-i Âmire'de), 7.
Mezemorta Hüseyin Paşa (vezir, kapudan-ı deryâ), 55, 97, 184.
Mezistre, 231-233, 243.
Mısır, 20-22, 36, 47, 88, 91, 133, 145, 147, 154, 160, 161, 170, 173, 178, 214, 220, 244, 250; —— defterdârı, 214, 220; —— gemileri, 109, 238, 240; —— kalyonu, 94; —— nâzır-ı emvâli, 160.
Mısırlıoğlu İbrahim Paşa (kapudan-ı deryâ), 49.
Midilli, 52, 71, 89, 129-132, 187-189, 223, 231-233, 243; —— cizye gelirleri, 131; —— gümrük gelirleri, 130, 131, 155.
Midye, 73, 74, 117, 122, 124, 149, 150, 195, 199, 209.
Mihalıç, 113, 129, 141.
Mihrimah Sultan Vakfı, 122.
Milan, 118.
Mimar Ağa, 99.
Mimar Sinan, 66.
mimarbaşı (hassa), 9, 10, 68, 71, 111.
mîrî esir, 78, 81, 91, 132, 187, 209-212. Ayrıca bk. "gebrân-ı mîrî", "esir".
Misivri, 27, 111.
mismâr, 125, 178. Ayrıca bk. "çivi".
Modoniç, 248.
Mohaç, 27.
Mora, 162, 172, 189, 232, 233, 243.
muarrif, 48.
muâvenet akçesi, 117. Ayrıca bk. "bedel-i muâvenet".
Mudanya, 71, 72, 192, 199.
Mudurnu, 205, 206.
muhassıl, 243; —— lık gelirleri, 167.
Muhyiddin Reis (Cezayir gemileri kapudanı), 54.
mukaddim, 81.
Mukaddim Ali (Dergâh-ı âlî müteferrikası), 41.
mukataa, 161, 247.
mum, 153; —— cu, 80, 133.
Murad III, 87.
Murad IV, 8, 21, 27, 239, 244.
Murad (barut mübaşiri), 171.
Murad (vardiyanbaşı), 56.
Musa Efendi (Şehremini, Tersâne-i Âmire Emini), 37.
Musa Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Mustafa II, 49, 184.
Mustafa (firkate kapudanı), 55.
Mustafa (Tersâne-i Âmire emekdârı), 39.
Mustafa Ağa (Makara dili temini ile görevli emin), 170.
Mustafa Bey (zahire memuru), 92.
Mustafa Çavuş (Galata Harc-ı Hassa Emini), 34.
Mustafa Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 41.
Mustafa Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Mustafa Kapudan (Samsun'da alat toplamakla görevli), 18.
Mustafa Paşa (Karaman beylerbeyi), 243.
Mustafa Paşa (mütekaid vezir), 24, 204.
Mustafa Paşa (vezir), 94.
Mustafa Tanbûrî, 94.
mutemed, 10, 48, 79, 80; —— çavuşu, 48.
mutfak (Tersâne-i Âmire'de), 12, 14.
Mübârek (Gelibolu Hassa Harc Emini), 34.
mübâşir, 22, 108, 113-116, 129, 130, 140, 150, 158, 179, 190, 222, 224, 248.
mübâyaa, 138.
mücerred, 138.
mücrim, XVIII, 32, 42, 45, 56, 81, 132, 145, 162, 187, 196, 197, 210, 211, 213, 214, 216-220, 250, 252.
müezzin, 48; —— başı, 48.

Mühimme, 2, 189; —— defterlerî, 31, 152, 160, 214.
müsellem, 81, 231; —— ân-ı mensûh, 138.
müteferrika, 49; —— reisler, 65.
mütekâid, 49, 65, 204.
mütesellim, 223.

— N —

nafaka, 75, 78, 210, 220; —— -bahâ, 32.
nakkaş, 9, 14, 80, 135.
Nakşe, 231.
narh, 44, 138; —— -ı cârî, 110; —— -ı rûzî, 146.
Nasr-ı Cenk, 38, 45.
Nasuh Paşa (Şam valisi), 89.
Navarin, 97.
neccar, XIX, 5, 6, 9, 14, 21, 24, 49, 66, 67, 71, 72, 77, 86, 99, 181; —— başı, 6, 67; —— lar çavuşu, 48.
nefersiz reisler, 58, 64. Ayrıca bk. "bölüksüz reisler".
nehir gemisi, 22.
Nevâhi-i Bergama, 34, 205.
nevbet timarı, 232.
nevbetçiler cemâatı, 66.
Nevrekob, 190.
nevrûz, 198.
Niğbolu, 27, 89, 193, 195, 246.
Niğde, 170, 193, 195, 232.
Nikola (ser-varilci), 77.
Nikomedia (İznikmid), 19.
Nova, 28, 187.
Nova brdo, 126.
nöbetçi, 49.
Nuh Çavuş (Kandıra'da gemi inşasıyla görevli), 24, 28.
Nurbaba, 243.
nüzül, 129, 200, 243.

— O —

ocaklık, XIX XX, 73, 89, 101-104, 107-112, 115, 117, 121-124, 128, 130, 133, 135, 137, 139-141, 145, 147, 149, 150, 154, 155, 160, 162, 166, 167, 171, 191, 208, 225, 243, 248, 251; —— alatçı, 225; —— balmumu, 136; —— barut, 171, 172; —— demir, 122-124; —— güherçile, 171; —— katran, 128, 129, 131; —— kendir, 137-139; —— kereste, 104, 105, 108, 111-115; —— kürek, 148, 150; —— kürekçi, XVIII, 187, 189, 191, 194, 196, 197, 199, 200-208, 220, 222; —— peksimed, 248; —— reçine, 135; —— revgan-ı pîh, 133; —— tente, 154, 155; —— üstüpü, 147; —— yelken, 154; —— yelken bezi, 159, 161, 162. Ayrıca bk. "avârız".
odabaşı, 16, 52, 72, 183.
Ohri, 146, 189.
ok, 178, 179, 242; —— çu, 179.
Okmeydanı (İstanbul'da semt), 13.
Olava, 126.
Onikidivan, 146, 170.
ordu harcı, 243.
orta çavuşu, 48.
Osman (Dergâh-ı Âli kapıcıbaşısı), 205.
Osman Ağa (Arpa Kâtibi), 40.
Osman Ağa (gemi inşasıyla görevli), 150.
Osman b. İbrahim (azab bölükbaşısı), 63.
Osman Paşa (Âsitâne Kaimmakâmı, vezir), 19.
Osman Paşa (vezir, Kastamonu sancakbeyi), 198, 223.
oturak, 28, 83-85, 87, 89, 148, 209, 227-229.
Ovayüzü, 170.
oymacı, 80.

— Ö —

Ökse, 137.
Ömer Ağa (Bolu voyvodası), 118.
Ömer Ağa, el-Hac (Saruhan kürekçi bedeli mültezimi), 223.
Ömer Ağa (Bolu voyvodası), 118.
Ömer Kapudan (firkate başbuğu), 54, 55.
Ömer Paşa (Canik sancağı muhassılı), 139.
örfî tekâlif, 187, Ayrıca bk. "avârız", "ocaklık".
Ömerönü, 129.
Özi, 26, 88, 172, 212, 237, 241, 247; —— Boğazı, 206; —— kalesi, 92.

— P —

padişah reisi bölüğü, 53, 57.
palamar, 145.
palanga, 142.
palaşkerme, 91, 97, 226, 229.
palavra, 175.
Papa, 3.
papaz, 216.
pârû-tıraş, XIX, 5, 6, 21, 49, 66, 68, 74, 75.
Paşa (sancak), 171, 189, 193, 195, 199.
paşa bölükleri, 53, 57.
paşa gemisi (baştardası), 57, 63, 64, 86, 87.
paşa reisi bölüğü, 53, 55.
patrona, 38, 44, 132, 181, 182, 184-186.
patrik, 203.
Payas, 244.

Pazarcık, 123, 124, 130, 251.
Pazarköyü, 102, 103, 111, 148-150.
peksimed (beyaz, harcî, has, has-ı beyâz), 21, 47, 80, 199, 210, 220, 244-250; —— emini, 245, 246; —— fırını, 15, —— çi, 80, 210, 245.
pereme, 201; ——-i esb-i Üsküdar, 92; —— ci, 199-202, 209.
pergende, 84.
Perşembe, 170.
Pertev Paşa (vezir), 84, 240.
Pınarhisarı, 27, 73, 74, 117, 148-150.
Pınârîye, 149.
Pir Ali Çavuş (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Pireznik, 220.
Pîrî Mehmed Paşa (veziriâzam), 3, 4.
Pîri Paşa, 161.
Pîrî Reis, 2, 244.
Pirlepe, 141, 146.
Piyâle (Tersâne-i Âmire Kethudası), 92.
Piyale Paşa (Kapudan-ı deryâ), 7, 52, 67, 230.
Platomona, 248.
Polonyalı Simeon, 15.
Portekiz, 1, 20, 22, 168.
prangı, 84, 85, 96, 174, 177.
Provadi, 136, 199, 209.
Pravişte, 84, 177.
Preveze, 28, 73.
Prizrin, 189.
pruvo, 165.
Pulya, 233.
pusula, 86, 153, 181.

— R —

Radomir, 152.
Ramazan b. Husrev (azab bölükbaşısı), 58, 63.
Râmi Mehmed Paşa (sadrâzam), 32, 33.
Razlık, 220.
reçine, 101, 135, 136.
reis, XIX, 16, 34, 37, 49, 50, 52, 54-63, 65, 86-88, 98, 183-185, 208, 249.
reîsülküttâb, 28, 43.
resen, 142-145.
Reşid (Mısır'da), 21, 147, 161.
revgan, 132, 133. Ayrıca bk. "yağ".
Rıdvan Ağa (zeâmetli müteferrika), 46.
riyâl kuruş, 206.
riyâle, 38, 42, 126, 127, 130, 131, 133, 134, 146, 181, 185, 186, 242.
Rize, 26.
Rodos, 4, 8, 28, 71, 88, 135, 187, 189, 231, 235; —— limanı, 93; —— tersânesi, 28.
Rodosçuk, 124; —— gümrük emini, 124; —— nâibi, 91, 124. Ayrıca bk. "Tekirdağı".
Rudnik, 126.
Ruha, 232.
rum, 199, 203; —— eyâleti, 189.
Rumeli Hisârı, 12.
Rumili, 3, 13, 25, 37, 111, 116, 117, 126, 141, 146, 172, 188, 189, 192, 193, 198, 200, 212, 223, 224, 243, 251.
Rusçuk, 23, 27, 89, 90; —— kapudanı, 229; —— tersânesi, 23.
Ruûs Kalemi, 44.
rûz-ı hızır, 197.
rûznâmçe, 48; —— defterleri, 33, 43, 44, 234; —— halîfesi, 39; ——-i humâyûn, 241; —— resmi, 51; —— ci efendi, 22. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire Rûznâmçecisi".

— S —

saatçi, 182-86.
Sabanca, 24, 27, 90, 102, 103, 110, 111.
sabbağ, 80, 135, 157. Ayrıca bk. "boyacı".
saçma topu, 88, 175, 176, 177. Ayrıca bk. "top".
Sahil, 18, 26, 116, 129, 131.
Said Kethuda (Vize'de gemi inşası ile görevli), 25.
Sakarya, 27, 112.
Sakız, 28, 55, 71, 84, 89, 95, 128, 188, 231, 232, 248, 249.
salâ müezzini, 48.
salcı, 118.
Salih (deryâ beyi), 28.
Salih (Tersâne-i Âmire Emini), 36.
Salih Ağa (Kereste emini), 96.
Salih Efendi (Matbah emini), 37.
Salih Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35.
Salih Paşa (Cezâyir-i Garb beylerbeyi), 54.
salta, 211.
sâlyâne, 184, 224, 231, 243.
Samakov, 121-125, 129, 151, 152, 220, 251; —— kantarı, 122, 125; —— mukataası, 123.
Samakovcuk, 122.
Samanlı, 28.
Samatya (İstanbul'da semt); —— meyhanecileri, 200.
Samsun, 18, 23, 24, 71, 100, 116, 119, 129, 131, 137-143, 193, 195; —— iskele mukataası, 138; ——kendir emini, 140, 143, —— tersânesi, 23, 24.
sanbola zindanı, 7, 11.

sandal, 21, 93, 96, 110; —— reisi, 182, 185; —— cı, 182-184.
sa'r, 110. Ayrıca bk. "narh".
Saray, 73, 74, 117.
Sarıçayır, 102, 103, 111, 119.
Saruhan, 34, 88, 136, 141, 143, 167, 189, 192-194, 199, 205, 207, 222-224, 231, 232, 239, 243, 244.
Satılmış, 141, 187, 188, 190.
Sefer b. Abdullah (azab bölükbaşısı), 63.
sekbanlık, 235.
selâmiyye; —— ağası, 128, 129; —— akçesi, 128.
Selânik, 128, 141, 142, 169, 188, 208, 231, 232, 247, 249; —— baruthânesi, 171, 172; —— çukası, 168, 169; —— fırkatesi, 84; —— kârhânesi, 172; —— mukataası, 141, 247.
Selçuklu tersânesi, 2.
Selim I. bk. Yavuz Sultan Selim.
Selim II, 87.
Selindi, 71.
Selman Reis, 20.
Semâdirek, 154, 155, 157, 158.
Semendire, 27, 89.
semmûr kürk, 38.
ser-âhenger, 125.
Seravulus, 161.
Serbrenice, 126.
serdümen, 182, 183, 185.
ser-gümiyân, 48.
serdar bölüğü, 53, 57.
seren, 93, 101, 118-120.
Serfice, 141, 146.
sermahfil, 48.
ser-mimârân-ı hassa, 12. Ayrıca bk. "mimarbaşı".
ser-varilci bk. "varilci başı".
Seydî-zâde Mehmed Paşa (Kapudan-ı deryâ), 97, 163.
Seyyid Ahmed Paşa (muhassıl), 243.
Sığacık, 46.
Sığla, 46, 192-194, 199, 207, 218, 222, 224, 231, 233, 234, 243.
Sındırgı, 113.
Sırbistan, 126.
sicil, 217.
sikke, 215.
silahdar, 39; —— lık, 235.
Silifke, 128.
silistire, 181.
Silistre, 26, 27, 89, 179, 193, 195; —— kapudanı, 229; —— sürsat bedeli, 179.
Silivri, 27, 28, 100, 204.
Sinan Çavuş (Gümülcine'de resen nâzırı), 144.
Sinan Paşa (kapudan-ı deryâ), 126.
Sinan Paşa (Mısır beylerbeyi), 214.
Sinop, 17-19, 23, 26, 71, 76, 100, 116, 119, 124, 129, 131, 140, 142, 143, 146, 151, 152, 223, 224, 226, 230; —— limanı, 17; —— tersânesi, 17, 18.
sipah, 111; ——; î, 114, 233; —— î oğlanlığı, 235.
Siroz, 208.
Sisam, 131.
Sivas, 138, 189, 192, 193, 195, 239.
Siverek, 232.
sobraman, 169.
Sofya, 123, 124, 152, 208, 220; —— cizye-i gebrânı, 124.
Sokullu Mehmed Paşa (sadrâzam, kapudan-ı deryâ), 7, 209.
solaklık, 235.
Söke, 141.
sugunda demiri, 151.
Sultanhisarı, 177.
Sultanönü, 188-190, 192, 195, 199, 206, 222, 231, 232.
Suriye, 36, 171.
sûzen (aba, bâdbân, çuvaldız, hartûc), 169.
Süleyman (Tersâne-i Âmire Kâtibi), 41.
Süleyman Paşa (vezir, Âsitâne Kaimmakamı), 222.
Süleyman Paşa-zâde, 223.
Süleyman Reis, 90.
Süleymaniye Camii, 56, 91, 126, 209.
Sürmene, 71.
sürsat, 200; —— bedeli, 19, 179, 247.
sütun, 93, 101, 118-120.
sütur reisleri, 181-183, 185.
Süvâri Mukâbelesi Hulefâsı, 219.
Süveyş, 20, 21; —— kapudanlığı, 20; —— tersânesi, 20-22, 91.
Süzebolu, 27, 117.

— Ş —

Şaban Beşe (makara dili temini ile görevli emin), 170.
Şaban b. Murad (azab bölükbaşısı), 51.
şadırvan, 14.
şahî, 177. Ayrıca bk. "top".
Şahkulu kapısı (Tersâne-i Âmire'de), 7.
Şahin (Samakov cizyedârı), 123.
şalope, 23.
Şam, 244; —— vâlisi, 244.

şayka, 23, 27, 28, 88, 89, 226, 229, 242, 249; —— topu, 96, 174, 175, 177. Ayrıca bk. "çayka", "top".
Şehremeni (İstanbul'da semt), 37; —— baruthânesi, 171, 172.
Şehzâde lalası, 217.
şem'-i asel, 136. Ayrıca bk. "balmumu".
Şeyhli (Üsküdar'a tâbi), 102, 103, 111.
Şile, 19, 24, 25, 71, 112, 146, 150.
Şorba, 206.
şumârî, 43. Ayrıca bk. "Tersâne-i Âmire veznedârları".

– T –

tabhiyye akçesi, 160.
tafta, 165; —— -i Şam, 166.
Tahir (Menteşe yelken bezi hâzırı), 161.
talimhâne, 14.
Taman, 26, 172.
Tarhuncu Lâyihası, 50.
Tarhala, 161.
tartıla, 142.
tarzna (tersâne), 1; —— r, 1.
taş gemisi, 6, 7, 64, 91, 92, 99, 101, 112, 211; —— ndeki bölükler, 53, 61, 62.
Taşköprü, 139, 141, 146, 150.
Taşköprü (Üsküdar'a tâbi), 102, 103.
Taşözü, 131, 243.
Tatarpazarı, 123, 124, 220.
tâun, 220.
Tavşanlı, 71, 72.
ta'zîr, 214.
tekâlif, 77.
Teke, 81, 188, 189, 192, 194, 195, 199, 207, 214, 222, 231, 232.
Tekirdağı, Tekfurdağı (Rodosçuk), 123-125, 172, 221, 245.
teksinarcı, 73, 74.
telhâne (Samsun'da), 24.
telhîs, 107, 186.
temessük, 42, 217, 218, 223, 239, 241.
tente, 9, 84, 85, 154, 156, 162, 163; —— bezi, 155-158, 161, 162.
Tepe, 149.
Terme, 137.
tersâhâne, 1, 2.
tersâne, 1, 2, 7, 8; —— kayıkları, 151.
Tersâne-i Âmire, 2, 3; —— ağazı, 10, 46-48; —— azabları, 52 (bk. "azab"); —— bahçesi, 7, 13, 14; —— başçavuşu, 48; —— câmii, XIX, 48; —— defter emini, 43, 44, 49, 234; —— defter kethudası, 43, 44; —— defterhânesi, 43, 234; —— emâneti, XVII, XIX, 38; —— emekdârları, 39, 41; —— emini, XVII, 8, 10, 12, 26, 28, 32-43, 47, 48, 51, 54, 63, 72, 80, 107, 109, 110, 116, 124, 149, 163, 178, 198, 202, 206, 208, 209, 211, 215, 216, 218, 219, 223, 226, 234, 242, 245-248; —— emini baştardası, 86, 98, 163, 165, 173, 199, 211, 225, 226, 227, 228, 230; —— emini vekili, 145, 152; —— halkı, XVII, XIX, 5, 32, 45, 49-51, 63, 65, 66, 71-73, 79; —— kaimmakamı, 37, 46; —— kâtibi, 25, 37-41; —— kethudâsı, 10, 11, 38, 40, 44-46, 52, 56, 72, 80, 92, 213, 215-219, 226; —— kethudası baştardası, 86, 98, 163, 165, 168, 172, 173, 199, 211, 225-230, 242, 249; —— kethudası hassı, 46; —— kıbtîleri, 76; —— liman kâtibi, 42; —— liman reisi, 44, —— mahzen eminliği, 41; —— mahzen kâtibliği, 41; —— mütekaidleri, 49; —— ocaklığı, XVII, 43, 73 (bk. "ocaklık"); —— reisi, 43, 44; —— ricâli, 31-33, 39, 226; —— rûznamçesi, 39, 40, 245, 246; —— sakası, 48, —— veznedârları, 43; —— zindanı, 7, 11, 12, 42, 56, 80, 81, 209-212, 214, 216, 217, 219, 250; —— zindan kâtibi, 42, 218; —— kilidçisi, 42.
tersân, 2.
tersehân, 2.
tershâne, 1, 2. Ayrıca bk. "dershâne".
Tershâne-i Âmire, 3, 19.
terzi, 80.
tevziat defterleri, 113, 223.
tılâ-ger, 80.
Tımışvar, 89; —— kârhânesi, 172.
Tırhala, 193, 195, 199, 208, 233, 245, 248.
timar, 43, 231, 234; —— bedeli, 234, 243, 247; —— erbabı, 232, 234 (bk. "erbâb-ı timar"), —— lı sipâhî, 230-235.
Tire, 26.
Tirebolu, 141, 143-145.
tonbaz, 92.
top, 9, 21, 46, 76, 84, 87, 88, 92, 94, 96, 126, 153, 170, 174-178, 238, 239; —— arabası, 112; —— bölüğü, 53; —— gemisi, 6, 7, 16, 26, 59, 60, 64, 92; —— güllesi, 176.
top (uzunluk ölçüsü), 155, 157-159, 161, 163, 165, 166, 251, 252.
topçu, 16, 84, 88, 89, 111, 181-186, 202, 239, 240, 245; —— başı, 176, 182-185, 240, 241. —— kethudası, 182, 183, 185, 240; —— ocağı, 239.
Tophâne (İstanbul'da semt), 202.
Tophâne-i Âmire, XIX, 46, 92, 174-177; —— Nâzırı, 37, 176, 177.

Trablusgarb, 65, 188, 189.
Trabzon, 26, 71, 92, 124, 132, 136, 147; —— cizye gelirleri, 133; —— gümrük emini, 147; —— gümrük gelirleri, 132, 133, 147.
tirinkete, 88, 120, 155, 158, 163, 165, 181, 225.
tûc, 175; —— toplu, 100.
tûc-ger, XIX, 49, 66, 69.
tuğra, 215, 216, 219.
tulumba, 77, 93; —— cı, 77, 78, 93, 99; —— cı ocağı, 77.
Tuna, 23, 25, 27, 88-90, 92, 93; —— donanması, 23, 84, 89, 242, 243; —— fırkateleri, 54; —— kapudanı, 93.
Tunuslu Ali Kapudan, 184.
Turgud Paşa (kapudan-ı deryâ, Cezâyir beylerbeyi), 65, 88, 150.
Tuzla, 113, 129, 131, 136.
tüccar ağribarları, 96.
tüccar gemileri, 71, 77, 209.
tüfenk, 127, 170, 174, 241, 242; —— mermisi, 126; —— çi cebelüleri, 231; —— li, 51.

— U —

Uluç Ali Paşa (hassa reisi), 54.
ulûfe, 52. Ayrıca bk. "mevâcib".
Ulus, 170.
Umûr-ı Bahriye Nezâreti, 38.
Unkapanı (İstanbul'da semt), 171.
Uzun Piyâle Paşa (kapudan-ı derya), 43, 45.

— Ü —

üç anbarlı; —— borozan gemisi, 92; —— kalyon, 77, 94, 100, 151, 153, 158, 175, 183, 184.
üç çifte kayık, 46, 93. Ayrıca bk. "kayık".
üç kantarlı kalyon, 95.
üçürdek, 142.
Ünye, 26, 71, 137-140, 143.
üsârâ, 210.
Üsküb, 126, 127, 146, 149, 150, 171, 193. 195, 199, 208.
Üskübî, 118.
Üsküdar, 70, 74, 91-93, 102, 107, 109-112, 121, 146, 150, 199.
üstâdiye, 10.
üstüaçık, 23, 27, 90.
üstüpü, 17, 84, 86, 94, 101, 144-147, 161; —— cü, XIX, 5, 6, 10, 16, 49, 66, 69, 78; —— cüler kârhânesi, 10.
Üveys Paşa (Mısır beylerbeyi), 145, 147.

— V —

vâiz, 48.
Van Gölü, 66.
vardiyacı, 49
vardiyan, 32, 49, 56, 79, 182, 183, 185, 250; —— bölüğü, 53, 55, 56; —— bölükbaşısı, 56.
varil, 9, 199, 244; —— ci, 77, 183, 184, 186, —— ci başı, 77.
Varna, 26, 116, 117, 136, 199, 209, 248.
Vasilikoz, 27.
Velesin, 248.
Veli Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 35, 37.
Venedik, 83, 96, 213; —— Doçu, 3; —— donanması, 102, 199, 209-213, 219, 228, 248; —— elçisi, 8; —— gemileri, 85, 86.
Vidin, 27, 89, 212, 216, 221; —— kapudanı, 229.
vilâyet iş erleri, 17. Ayrıca bk. "a'yân-ı vilâyetin iş erleri".
Vize, 25, 27, 73, 74, 79, 114, 117, 141, 189, 193, 195, 217, 232; —— sancağı müteselimi, 217.
Vizendoma? (Benefşe'ye tâbi), 162.
Voynuk Ahmed Paşa (kapudan-ı deryâ), 95.
voyvodalık (Boğdan), 136.

— Y —

yağ, 95, 101, 132-135, 145, 147, 161.
yahudi, 199, 203.
Yahya Reis (mübaşir), 130.
Yakup Kapudan (Basra kapudanı), 22.
Yalakâbâd, 71, 72, 102, 103, 148-150.
yalkı kazı, 142.
Yalvaç, 192.
yanya, 189, 199.
Yavuz Sultan Selim, 3, 4, 7, 11, 13, 15.
yay, 178, 179.
yaya, 81, 231; —— başı, 81.
yedidivan, 146.
Yedikule, 200.
yelken, 9, 64, 78, 83-89, 92, 94, 96, 97, 145, 152, 154-156, 161, 163, 170, 225; —— bezi, XX, 21, 80, 95, 154-163, 191, 197.
yelkenci, 49, 52, 64, 86, 181-183, 185.
yelkenli, 83, 88, 90, 92, 94, 156, 187.
Yemen, 20, 90.
Yeniada, 144.
Yeni Cami, 128.
yeni divanhâne, 11, 14.
Yenice, 170; —— *-i Taraklı,* 24, 27; —— *-i Vardar,* 146, 149, 150; —— *-i Zağra,* 220.

yeniçeri, 66, 111, 168, 202, 235-240, 245; —— ağası, 28, 235; —— ocağı, 77, 238; —— serdarı, 18, 26, 92, 124, 138, 140, 143, 160, 206, 252.
Yenişehir, 160, 208, 245, 247, 248.
yeşil; —— baştarda, 87; —— kadırga, 87.
Yeşilli Mehmed Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36, 41.
Yılanluca, 131.
yiğitbaşı, 202.
Yoros, 21.
Yukarı Hızırbeyli, 146.
Yunus oğlu Ömer (Basra kapudanı), 22.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 36, 41.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 37.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 110.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini), 112, 202.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini vekili), 10.
Yusuf Efendi (Tersâne-i Âmire Emini vekili), 37.
Yusuf Efendi (Tophâne-i Âmire Nâzırı), 176.
Yusuf Paşa (kapudan-ı deryâ), 43, 192.
Yusuf Paşa (vezir, kapudan-ı deryâ), 215, 219.
Yusuf Paşa (vezir, Özi vâlisi), 241.
yuvarlak, 84, 85, 89, 174, 175, 177, 178.
yürük, 81.

– Z –

zağarcılık, 235.
zahire gemisi, 22, 27, 28.
Zağra, 193, 195.
zaim, 114, 230-232, 234.
zeâmet, 43, 44, 231, 234, 243, 247; —— li müteferrika, 46.
zevrak, 79; —— çı, 10, 79; —— çılar kârhânesi, 10.
zift, XX, 17, 67, 84, 86, 94, 101, 128, 130-132, 224; —— kazanı, 80.
zindan bk. "Tersâne-i Âmire Zindanı".
zindan mescidi, 7, 12.
Zülkadirli, 23.

EKLER

a - Arşiv Vesikaları

I. Kapudan Paşa'nın timâr ve zeâmet tevcihine dâir kanûnname

KÂNÛNNÂMEDİR

Kapudan Paşa'ya hüküm ki,

Memâlik-i İslâmiyyeden Bahr-i Sefîd'de vâkı[c] cezâyir ve sevâhilin bi-avnillâhi teâlâ hıfz u hırâsetî ehemm-i mühimmât-ı dîniyyeden olmağın bundan akdem mensûhât sancakları ve derya kalemi olan Sığla ve Biga ma[c]a Gelibolu ve Kocaeli sancakları muhâfazasına memûr olmuşlar iken ekser zu[c]amâ ve erbâb-ı timârı memûr oldukları mahalde bulunmadıkları vâsıl-ı sem[c]-ı hümâyûnum olup ve sen donanma-i hümâyûnumla uğradığın mahallerde mevcûd ve nâ-mevcûdın yoklayup cümlesini alâ mâ-hüve'l-ân memûr-ı hidmet-i muhâfazada mevcûd eyleyüp inşâallâhu teâlâ leyl u nehâr hıfz u hırâset ile bezl-i iktidâr eylemen içün zikr olunan mensûhât ve merkûm sancaklarda mahlûl olan ze[c]âmet ve timârların tevcîhâtı sana tefvîz u sipâriş ve defterhâne virilüp Dîvân-ı Hümâyûnum kâtibleri emekdârlarından iftihâru erbâbi't-tahrîr ve'l-kalem mümtâzü ashâbi't-takrîr ve'r-rakam kâtib Salih -zîde mecdühû- Reîsülküttâb kâimmakāmı nasb ve ta[c]yin olunmuşdur. İmdi sen ki, vezîr-i müşârün-ileyhsin hıtâm-ı hidmete karîb zamâna dek memûr oldukları mahallerde bulunmayanların ve eshâbı fevt olanların ze[c]âmet ve timârları bi-hasebi'l-kānûn mahlûl olur. Fevt olan zaîmin iki oğlu kalur ise büyük oğluna beş bin küçük oğluna dört bin, bir oğlu kalur ise ancak beş bin akçe virilür ve erbâb-ı timârın ancak bir oğluna üç bin akçe, icmâllü ise icmâl bozulmamak üzere, icmâllü değil ise dilediği yerden alur. Teşehhüden fevt olanların cümle ze[c]âmet ve timârları merhameten kānûnlarından ziyâdesiyle oğullarına virilmek kānûndur ve babası fevt oldukdan sonra vücûda gelen müteveffânın oğluna timâr virilmek ve icmâllü kaleminden hisse ayrılup âhara virilmek ve askere ecânibden reâyâ idhâli hılâf-ı kānûndur. Vech-i meşrûh üzere amel ve oğlu olmayan müteveffâ ve hıtâm-ı hidmete karîb mahalle dek nâ-mevcud olan niyâmedin mahlûl olan ze[c]âmet ve timârlarını sancağında sâkin ve alaybeyisi bayrağı altında sefere eşmek şartıyla iştikâlarıyla ve mîralay arzıyla tevcih ve Tersâne-i Âmire'de tahvîl hükmü virildikten sonra beş bin akçeden mâdûnuna berat ve ma[c]dâsına altı aya değin dergâh-ı muallâma getürüp berât etmek üzere memhûr tezkiresin virüp tevcîhât husûsunda ve sâir memûr olduğun hıdemât-ı aliyyemde dîn u devletime lâyık ve ırz-ı nâmus-ı saltanatıma muvâfık basîret ü intibâh üzere hareket idüp hılâf-ı kānûn tevcîhât-

dan ve bir ferde gadr u teᶜaddîden ve hıdemât-ı aliyyemde tekâsül ve müsâheleden be-gâyet ihtirâz eyleyesin deyü yazılmışdır.

fî evâsıt-ı S[afer] sene 1100

(*MD.* XCVIII, s. 38/112)

II. Tersâne-i Âmire Ricâli listesi

Defter-i nafakahâ-i mezkûrîn der hidmet-i Tersâne-i Âmire bûdend ve der hîn-i dâden-i icârât der Tersâne-i Âmire be-mezkûrîn nafakahâ dâden mu'tâd bûd ber-mûceb-i kāime-i Ahmed halîfe nâzır-ı Tersâne-i Âmire an cânib-i vezîr-i mükerrem Defterdâr Paşa ve bâ-müfredât-ı Ali Paşa kapudan el-vâkıᶜ der sene 1085 ve hâlâ ber-vech-i mezkûrîn dâden fermûde ber-mûceb-i telhîs ve bâ-fermân-ı âlî 25 Şevval 1114

emîn-i tersâne	3000	akçe
kethudâ-i tersâne	1500	"
rûznâmçe-i tersâne	900	"
kâtib-i icâre	2000	"
kâtib-i mahzen-i çûb	250	"
halîfe-i mahzen	250	"
kâtib-i mahzen-i sürb	500	"
halîfe-i mahzen-i sürb	150	"
miftâhî-i mahzen-i çûb	150	"
kâtib-i emîn der icâre	500	"
halîfe-i icâre	300	"
çavuşân-ı neccârân	300	"
ser-gûmiyân	300	"
halîfe-i gûmî	120	"
çavuş-ı funda	60	"
reis-i funda	60	"
reis-i liman	120	"
kantârî-i mahzen-i sürb	200	"
çavuş-ı varul	60	"
kıbtî ser-haddâd	150	"
ser-kalafatçıyân	300	"
çavuş-ı mu'temed	120	"
kâtib-i büzürk	1500	"
YEKÛN 23 neferen	12.790	"

Tersâne-i Âmire'de icâre virildikçe baᶜzı hademeye virilen icârât otuzbeş bin sekiz yüz yetmiş beş akçeye bâliğ olmuş iken bin seksen beş senesinde Kapudan Ali paşa zamâmnda icâre alanlar yoklanup hidmetde olup icâreye

müstehık olanlar yirmi üç nefer mecmûuna oniki bin yediyüz doksan akçe icâre nafakaları virilmek üzere tahrîr ve baş muhâsebe defterlerine kayd olunan defterin sûretin ihrâc olunup lâkin sene-i mezbûreden berü yine ba'zı lüzûmu olmayanlara dahî birer takrîb ile icâre ta'yîn olunarak el-yevm kadîmî izdiyâd bulan mertebeleri dahî tecâvüz idüp ol tarîkle mîrîye zarar-ı küllî terettübü nümâyân olmağla bundan akdem bin seksen beş senesinde tahrîr ve düstûrü'l-amel olmak üzere baş muhâsebeye kayd olunan defterlerden ihrâc olunan işbu sûret ale'l-esâmî tahrîr olanlara muayyen olan nafakaları icâre virildikçe kemâ fi'l-evvel virdirilüp bunlardan izdiyâd olanlar bulmamak üzere baş muhâsebeye müceddeden kayd ve Tersâne Emînine sûret virilmek bâbında telhîs olunup arz olundukda telhîs mûcebince seksen beş senesinde tahrîr olunup baş muhâsebede mastûr olan defter üzere müceddeden gemiler yapıldıkça beher mâh nafakaları virilmek üzere baş muhâsebeye kayd olunup ve Tersâne-i Âmire Emîni yedine sûret virilmek [bâbında] fermân-ı âlî sâdır olmağın mûcebince işbu mahalle kayd olunup Tersâne Emîni yedine sûret virilmişdir.

fî 25 Şevval sene 1114

(*MAD.* 5362, s. 72)

III. Kadırga mühimmât listesi

Bir kıt'a kadırgaya lâzım olan mühimmâtdır sene 1084

resenhâ-i mütenevvi'a	120	kantar	(22 kangal)
mesâmîr ma'a esbâb-ı âhen	120	"	
lenger 5 aded	40	"	(8 kıyye)
mesâmîr-i mütenevvi'a	5	"	
küski	1	aded	(22 lodra)
varya	1	"	(15 ")
kazma	2	"	(5 kıyye)
balta	2	"	(5 ")
tûc-ı makara	52	"	(35 ")
resen-i tire	70	"	
resen-i gügen	45	"	
kirpas-ı bâdbân	250	kıtaât	
kirpas-ı tente	160	"	
zift	60	kantar	
katran	3	"	
üstüpü	20	"	
kirpas-ı Mısır	15	kıtaât	
çuka-i Selânik	115	çûb	
keneviçe-i efrenc	176	"	

keneviçe-i Boğdan	14	top
rişte-i penbe	11,5	kıyye
rişte-i ispavlu	11,5	
sülügen-i İngiliz	2	kantar
senderus	2	»
revgan-ı bezir	2	»
jengâr	1,5	kıyye
isfidaç	2	»
tutkal-ı siyah	4	»
revgan-ı pîh	12	kantar
çerm-i gâv	6	aded
varil	264	»
gerder	25	»
çûb-ı turre-bûdâz	64	»
çûb-ı zebân-ı makara	52	aded
şem'-i asel	6,5	kıyye
sürb, elvâh	34	»
fânûs-ı efrenc	3	aded
kofa	25	»
kürek-i çûb	15	»
sûzen-i bâdbân	100	»
resen-i ıflamur	50	»
post-ı ganem	2	»
kazgan-ı zift	1	»

(*MAD.* 2505, s. 122)

IV. Ocaklık mühimmâtın kalitesine dâir

Hâlâ kapudan olan Ali Paşa -dâme ikbâluhû-ya hüküm ki,

Her sene Tersâne-i Âmire'mden ihrâc olunan donanma-i hümâyûnum gemileri mühimmâtları içün mu'tâd olan kereste ve kendir ve kürek ve kirpas ve sâir envâ'-ı ocaklık mühimmâtlarıdır ve iktizâ hasebiyle ümenâ yedleriyle mübâya'a olunan mühimmât ve eşyâdır. Her eşyanın ziyâde a'lâsı ve kavîsi gelüp ve iştirâ olunanlar dahî âna göre a'lâsından alınup dâhil-i mahzen ola gelmiş iken birkaç seneden berü gelen mühimmâtın ekseri kalp ve çürük gelüp ol makûle mühimmât sarf olunmağla donanma-yı hümâyûnum gemilerinin mükemmel ve müretteb olmamasına bâ'is ve bâdî olunduğundan gayrı iktizâ eyledüğü mu'tâddan ziyâde ihrâc ve sarf olunmağile iki üç seneye vefâ idecek mühimmâtlar bir seferde telef olup ziyâde masraf olmağile hazînenin isrâf ve itlâfına bâ'is olduğu mukarrer ve muhakkak olmağın imdi sen ki ümerâ-i deryâ gemileri masârifine küllî vukûf ve şuûrun olmağla ve sana her vechile i'tikâd ve i'timâd-ı hümâyûnum olup kadîmden kapudânım olanların dahî donanma-i hümâyû-

num masârifi ve mühimmâtları umûrlarında nezâretleri olmağla fî mâ-ba'd bi'l-cümle gerek ocaklıkdır ve gerek iktizâ hasebiyle mübâya'ası lâzım olan eşyalardır senin ma'rifetinle tahsîl ve iştirâ ve dâhil-i mahzen olunup ve aynı ile mahzen defterlerine kayd itdirilüp müceddeden binâsı fermân olunan gemilere her ne lâzım olur ise mikdâr-ı kifâye senin tahmîn defterin mûcebince virilüp ve sâir atîk gemilere dahî her ne iktizâ ider ise lâzım olunduğu mertebe senin ma'rifetinle virilüp hılâf-ı mu'tâd bir nesne virilmeyüp ve ümerâ-i deryâya Girid seferi takrîbi ile ba'zı mühimmât virilüp lâkin kadîmden kürekden ma'dâ bir nesne virilegelmemeğle anlar dahî görülüp mu'tâd olanları virilüp Girid seferi takrîbiyle hılâf-ı mu'tâd olanlar virilmeyüp el-hâsıl bilhassa Tersâne-i Âmire'm husûsuna ziyâde takayyüd ve ihtimâm ve dâhil-i tersâne ve sarf olanları sıhhati üzere defter idüp defterin bir sûretin Tersâne-i Âmire'mde hıfz ve bir sûretin Rikâb-ı Hümâyûnuma irsâl eyleyesin ki Hazîne-i Âmire'mde hıfz ve düstûrü'l-amel olup fî mâ-ba'd donanma-i hümâyûnum gemileri ziyâde mükemmel u müretteb olmak bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmağın mûcebince emr-i şerîf virilmişdir. 18 Şevval 1084.

(*MAD.* 4690, s. 183; *MAD.* 9851, s. 156-7; *MAD.* 4799, s. 187)

V. Kürek cezası ile alâkalı bir ferman

Emîrü'l-ümerâil-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm sâhibü'l-ızzi ve'l-ihtişâm el-muhtes bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-allâm Diyârbekir Paşası Ayas -dâme ikbâluhû- tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki,

Bundan akdem hükm-i hümâyûnum gönderilüp mücrimleri küreğe gönderesin deyü beylerbeyiliğine müteallık olan sancakbeyilerine ahkâm-ı şerîfe gönderilmiş idi. Ve'l-hâletü hâzihî südde-i saâdetimde şöyle istimâ' olundı ki sancakbeyileri mücrimleri koyup bî-günâh kimesneler gönderir imiş ve bu bahâne ile celb u ahz dahî olunur imiş. Buyurdum ki min ba'd mücrimlerden kimesneyi küreğe göndermeği men' idüp ânın gibi cürmleri sâdır olup şer' u kânûn ile sâbit olur ise mahallinde muktezâ-yı şer' u kânûn üzerine lâzım geleni icrâ eyleyesin ve küreğe adam göndermek içün sancakbeyilerine irsâl olunan ahkâm-ı şerîfeyi alup kaç aded ise mühürleyüp südde-i saâdetime gönderesin. Ammâ bu husûs içün sana hükm-i şerîfim gönderildüğin kimesneye ifşâ itmeyüp ahkâm-ı şerîfeyi kendü tarafından lâzım olmuşdur deyü taleb idüp alasın. Şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın.

Tahrîren fî Evâhır-ı Recebi'l-müreccb sene semân ve hamsîn ve tis'a-mie.

be-makām-ı
Kostantıniyye

Not: En üstte Kanûnî Sultan Süleyman'ın üstten eksik bir tuğrası bulunmaktadır.

(Fekete, A. DVN, 378)

VI. Kürek cezası ile ilgili diğer bir ferman

Anadolu Beylerbeyi Mehmed -dâme ikbâluhû-ya,

Evvel-bahâr-ı huceste-âsârda inşâallâhu'l-melikü'l-kahhâr deryâ yüzüne sefâyin-i nusret-kerdârımla azîm donanma-yı hümâyûnum mukarrer ve musammem olup gemilere müstevfî kürekçi lâzım olmağın tahrîb-i memleket ve fesâd u şenâ^{c}at üzere olan eşkıyâdan bi-hasebi'ş-şer^{c} ve'l-kânûn salb u siyâset ve habs edi[lmesi] lâzım gelen ehl-i fesâd ve mücrim tâifesin hâliyâ Menteşe sancağı beyi olan kıdvetü'l-ümerâil-kirâm Kapudân-zâde Mehmed -dâme ızzuhû-nun çekdirir kadırgasına müebbed kürek çekmek üzere teslîm olunmak lâzım olmuşdur. Buyurdum ki vusûl buldukda emrim mûcebince taht-ı eyâletinde şer^{c} u kānûn muktezâsınca salb u siyâset ve kat^{c}-ı uzuv lâzım gelüp vesâir bu makûle cürm ü cinâyet zuhûr iden mücrim ve ehl-i fesâdı sûret-i sicilleri ve mühürlü mektûbunla mîr-i müşârün-ileyhe irsâl idüp varup vâsıl olduğunda mûmâ-ileyhden temessük getürdüp hıfz eyleyesin ki müşârün-ileyh zikrolunan müfsidleri kendünün ve oğlunun çekdirir kadırgalarında küreğe koyup hayatda oldukların-ca kürek çeküp deryâ yüzünde dîn-i mübîn uğurunda hidmet-i gazâ vu cihâda bezl-i iktidâr üzere olalar. İhmâl u müsâhele eylemeyesin.

yevmü'l-ahad 28 [Şevva]L [10] 18

(*MD.* LXXVIII, s. 774/2019)

VII. Ocaklık kürekçi temini

İnşâallahü'l-melikü'l-a^{c}lâ mu^{c}cizât-ı Muhammed Mustafâ -aleyhi salavâtü'l-evfâ- ile Girid cezîresi dâhil-i kabza-i teshîr ve şemşîr-i aduvv-tedmîr-i zafer-te'sîr ile cezîre-i mezkûre bi't-tamâm vücûd-ı terk-âlûd-ı kefereden tathîr olmak niyyeti ile evvel-bahâr-ı huceste-âsârda karadan ve deryâdan asâkir-i bî-şumâr-ı zafer-şi^{c}âr ve donanma-yı hümâyûn-ı nusret-makrûn-ı adüvv-şikâr ile bu sene-i amîmetü'l-meymenede mütevekkilen ale'llah deryâ yüzüne çıkacak donanma-yı hümâyûnum kadırgaları içün mu^{c}tâd-ı kadîm üzere küllî kürekçi lâzım ve mühim olmağla kazâ-i mezbûrede vâkı^{c}[...] avârız hânesinin bin altmış [....] senesine mahsûb olmak üzere her on hânesinden bir nefer kürekçi ihrâc ve nevrûzdan[...] gün mukaddem bizzat getürüp Tersâne-i Âmireye teslim eylemek emr idüp buyurdum ki hükm-i şerîfimle vardıkda bir an ve bir sâat te'hîr u tevakkuf eylemeyüp kazâ-i mezbûrda vâkı' ol-mikdâr avârız-hânesinin târih-i mezbûra mahsûb olmak üzere her on hânesinden bir nefer kürekçi ihrâc ve nevrûzdan[...] gün mukaddem bizzât Tersâne-i Âmireme getirüp tamâmen teslîm idüp Tersâne Emininden mühürlü temessük alup Dîvân-ı Hümâyûnumda Mevkūfât defterlerine kayd itdirdüp itmâm-ı hidmet eyleyesin. İhrâc olunun kürekçiler güçlü ve kuvvetlü ve tüvânâ adamlar olup alîl ü marîz ve sabî vu mecnûn olmayup ve küreğe yaramaz ve bilâ-kefîl adamlar yazmayasın ve ihrâc olunan kürekçilerin bedelleri içün her bir nefere ta'yîn olunan üçer bin akçeden yüz al-

tışar akçesin kānûn-ı kadîm üzere harc-ı râhları içün ellerine virüp ma'dâsın kiseleyüp ve mühürleyüp üslûb-ı sâbık üzere Tersâne-i Âmire'de kadırga reisleri muvâcehelerinde kendülere teslim eyleyesin ve kürekçileri tamâmen teslîm eyledüğünden sonra mu'tad-ı kadîm üzere tevakkuf idüp kadırgalar yoklandıkda temessük alasın ki ol zamâna değin firâr idenlerin ve fevt olanların yerlerine âhar kürekçi tutup kusûr komayasın. Ve bu sene-i mübârekede donanma-yı hümâyûnum kadırgaları sâir senelerden ziyâde olmak fermânım olmuşdur. İmdi kürekçileri ta'yîn olunan zamâna değin getürüp teslîm eyleyesin. Şöyle ki adem-i takayyüdün sebebi ile hilâf-ı emr-i şerîf vaz' idüp sühûlet ve nef mülâhâzasıyla mevcûd nefer getirmeyüp akçe getirüp veyâhud vakt u zamânıyla kürekçiler tamâmen gelmemekle donanma-yı hümâyûnumun te'hîrine bâ'is u bâdî olasın ıyâzen billâhi teâlâ bir vechile özr ü cevâbın makbûl-ı hümâyûn olmayup mes'ûl u mu'âteb olup azl olursun. Âna göre basîret ve intibâh üzere olup avk u te'hîrden ve ihmâl ü müsâheleden ve zamân-ı mezbûra değin kürekçileri tamâmen getürmemekden ve reâyâ harcı ve masârifi içün her bir hâneden on beşer akçe alup ziyade akçe almayasın ve kürekçi ihrâcında ihmâl eden kadıların mansıbları âhara tevcîh olunmak üzere fermânım olmuşdur deyü şerh virile. fî 26 Ş[a'ban] 1063

(*MAD.* 2989, s. 82)

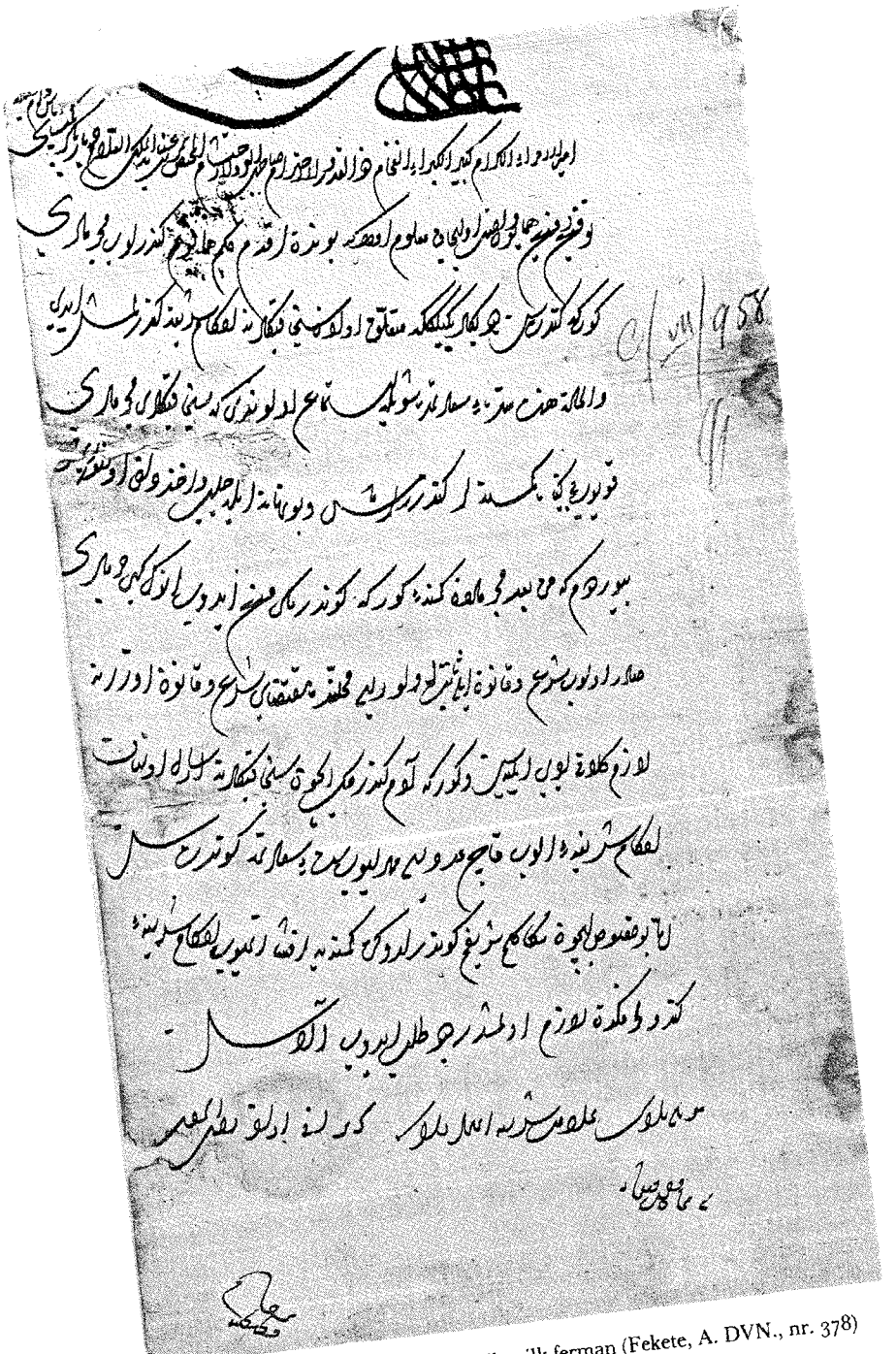
VIII. Peksimed temini

Her sene mîrî kalyonlar levendâtı me'kûlâtı içün kırk bin kantar peksimad mikdârı tabh olunagelüp lâzım gelen hıntası tedârikine her bâr usret çekilmekle ve iktizâ eyledüği mahalde Âsitâne'de tüccar tâifesinden alındığı sûretde rüesâ tâifesine ta'ab ve ümmet-i Muhammed'in zahîresi kıllet ve müzâyakasına bâis olmağla bundan akdem rüesâ tâifesine taraflarından gelen vekilleri ile işbu vechile söyleşilüp mürûr eden buğday bî-vakt taleb olunduğundan gayrı def'aten ellişer altmışar bin kile buğday taleb olunur. Ol esnâde iskelede mevcûd bulunan buğday gemileri ahz olunmağla gâhîce taraf-ı mîrîden akçeleri te'hîr ile alınmağla ol reisler ticâretden hâlî kalur anlara gadr görünür ve mîrînin işi dahî usret ile vücûda gelür. Ancak Âsitâne'ye buğday gelmesinin ibtidâ mevsimi Ağustos'un yirminci günüdür. Rûz-ı Kasım'a değin Âsitâne'ye gelen tüccar sefînelerinden gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle tahammüllerine göre her sefîneden birer mikdâr buğday alınur. İnşâallâhu te'âlâ bu vech üzre rûz-ı Kasım'a değin yüz bin kile buğday sühûlet ile tekmîl olunur. Narh-ı rûzî üzre bahâsı dahî yine gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle taraf-ı mîrîden virildikçe ashâbına tevzî' olunur. Bu vech üzre rüesâ tâifesine dahî gadr olunmaz deyü cevab virmeleriyle bu kulları Âsitâne-i Saâdetde gemiciler kethudâsı vesâir rüesâ tâifesi muvâcehelerinde zabt ve huccet-i şer'iyye olunmak üzre emr-i şerîf gönderilmiş idi. Âsitâne'de Kāimmakām Paşa hazretleri huzûrunda Defterdâr vekîli ve Tersâne Emini kulları muvâcehesinde akd-i meclis olunup ve gemiciler kethudâsı el-hâc

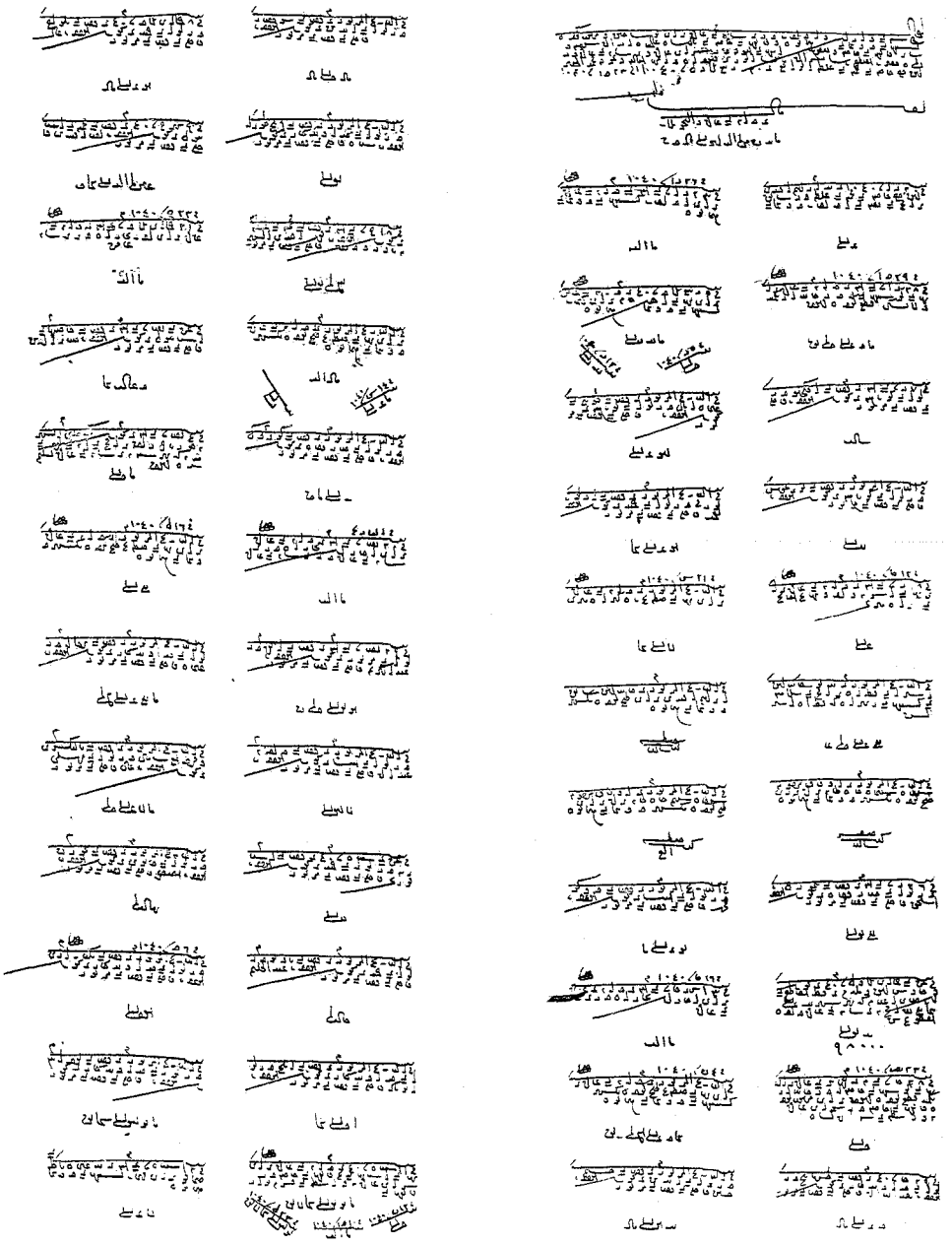
Mahmûd mevcûd bulunan on nefer mikdârı rüesâ tâifesi ihzâr olunup istintâk olundukda cevablarında ba'zı senelerde buğdayın kıllet üzre olması olur, yüz bin kile buğday iltizâm tarîkıyle taahhüd idemezüz. Lâkin iktizâ iden buğday ne vakit lâzım olur ise senede en ednâ narhı vaktinde teslîm itmek üzre olursa senede yüz bin kile buğday ve dahî ziyâde bulup mîrîye ve fukarâya müzâyaka göstermezüz deyü kavl ve ittifakları İstanbul kadısı fazîletlü Abdülbâkī Efendi dâîlerinin mümzî ve hatemi ile virdikleri huccet-i şer'iyyeleri gelmişdir. İşbu huccet-i şer'iyye vech-i meşrûh üzre mevkûfâta kayd ve hıfz olunup inşâallâhu te'âlâ bin yüz on senesinde rû-yı deryâya çıkacak donanma-i hümâyûn kalyonları içün ber vech-i tahmîn kırk bin kantar peksimad tedâriki lâzım olmağla tabhı içün iktizâ iden yüz bin kile buğday ibtidâ mevsimi olan Ağustos'un yirminci gününden rûz-ı Kasım'a değin Âsitâne'ye gelen buğday gemilerinden tahammüllerine göre gemiciler kethudâsı ma'rifetiyle almup ve Tersâne Emini Efendi kulları ma'rifetiyle peksimad furunlarına teslîm ve Tersâne Emini Efendiden memhûr temessük alınup inşâallâhu te'âlâ bahâsı huccet-i şer'iyye olundığı üzre Tersâne Emini Efendi temessükleri mûcebince sefer-i hümâyûn avdetinde taraf-ı mîrîden akçeleri edâ olunmak üzre yüz bin kile buğday mubâyaası ve Tersâne Emini Efendi bu mikdâr buğday ahz ve mu'tâd üzre ücret-i tabhiyyesi virüp kırk bin kantar peksimad tabhına mübâşeret ve rûz-ı Kasıma değin tekmîl eylemek üzre şurûtıyla iktiza iden ahkâmı yazılmak üzre fermân-ı âlî sâdır olmağın emr-i şerîf virilmişdir.

fî 27 Z[ilhicce] sene 1109

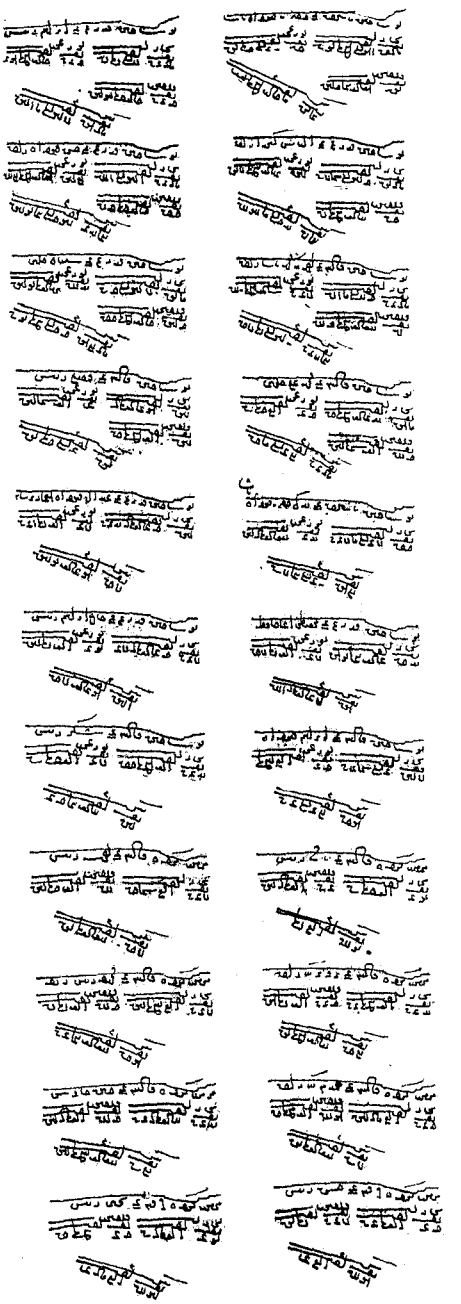
(*MAD.* 2758, s. 92)
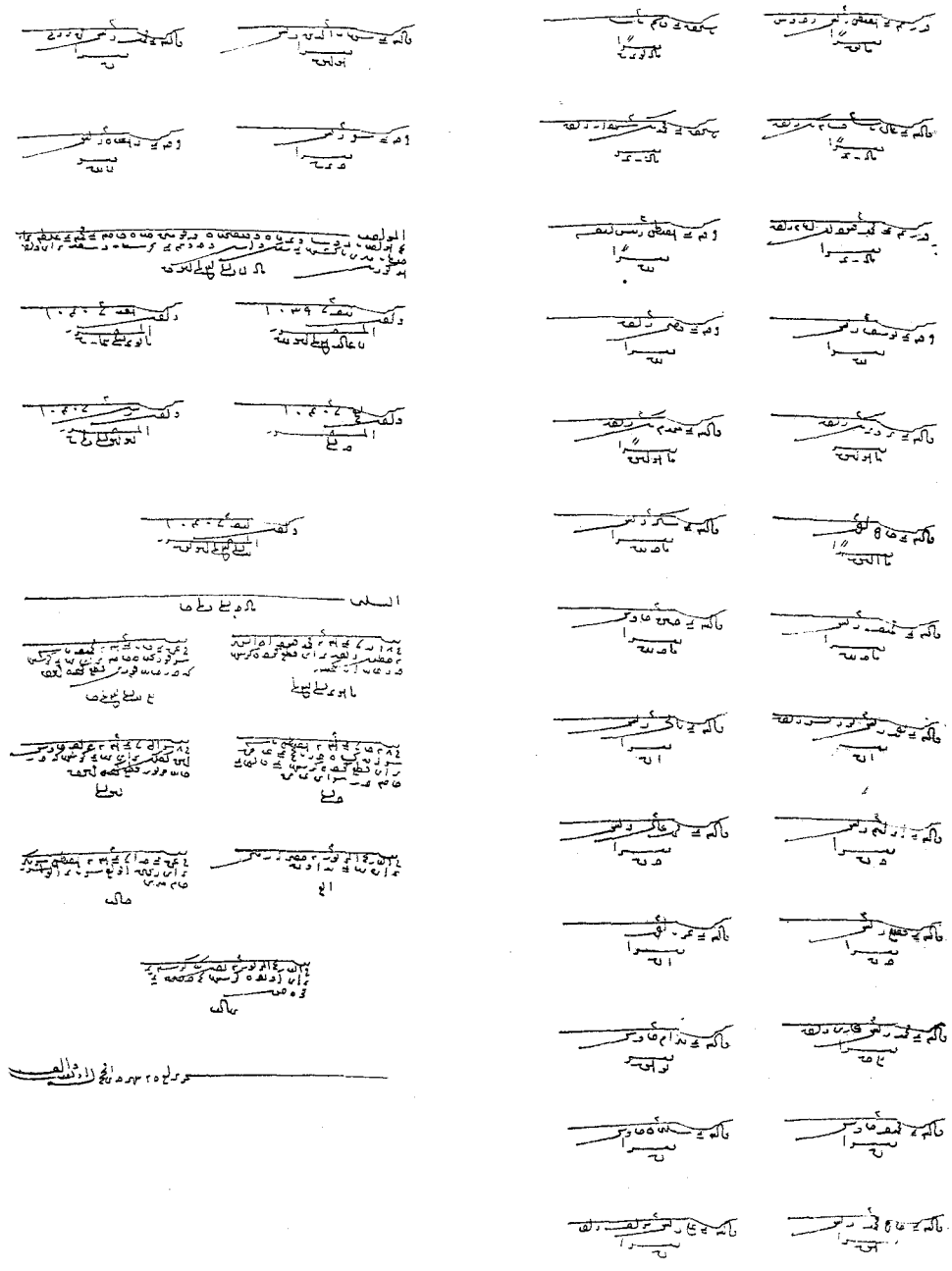

Kürek cezası ile ilgili tesbit edilebilen ilk ferman (Fekete, A. DVN., nr. 378)

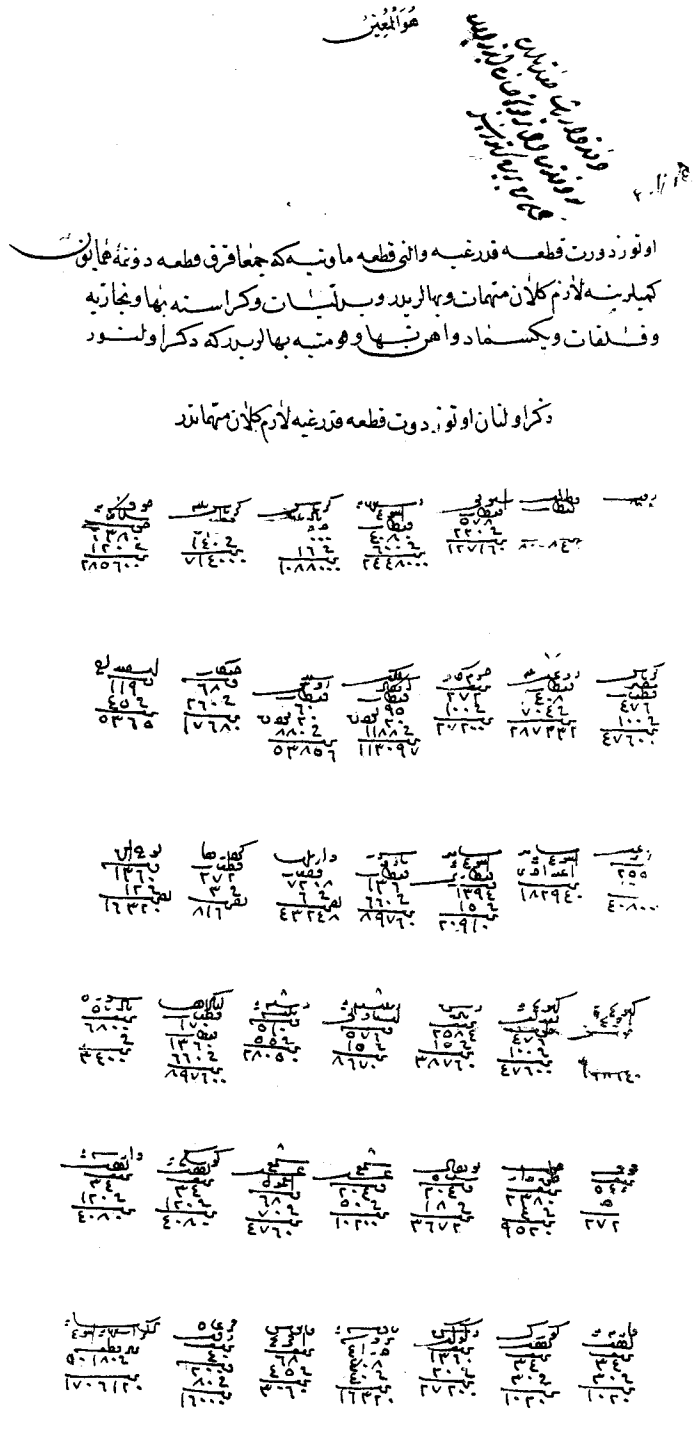
1040/1630-31 tarihli Tersâne Muhâsebe Defterinin ilk iki sayfası (*MAD.* 979. s. 4-5)

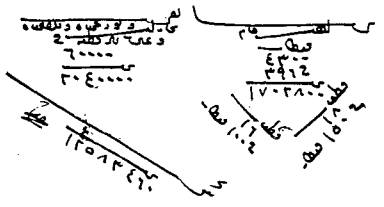
1040/1630-31 tarihli Tersâne Muhâsebe Defterinde gemi inşası ile ilgili bir sayfa
(*MAD.* 979, s.25)

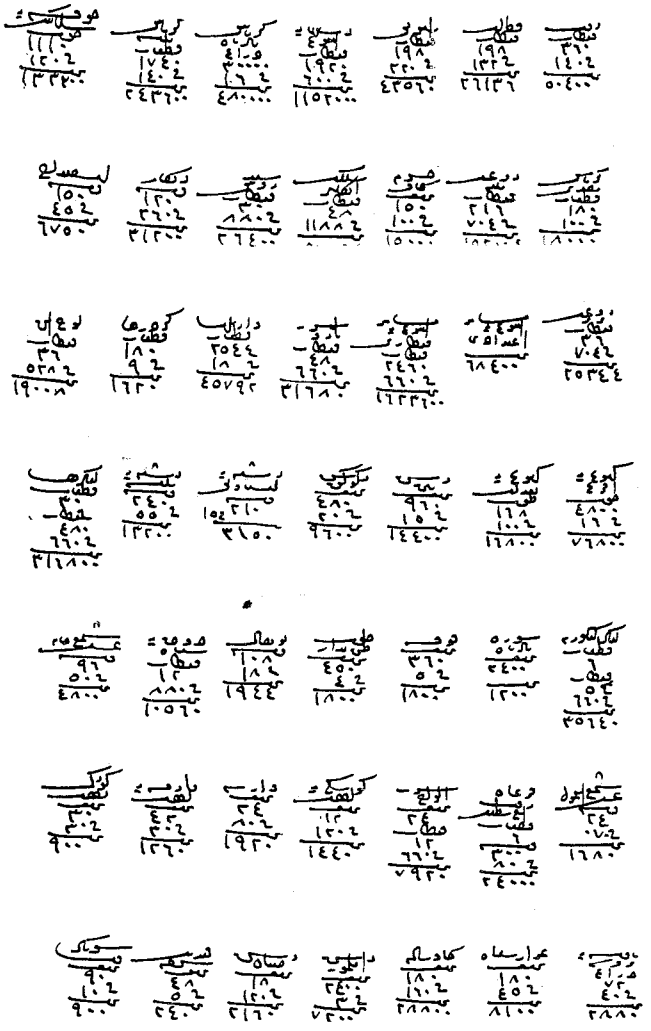
1040/1630-31 tarihli Tersâne Muhâsebe Defterinin son iki sayfası (*MAD.* 979, s. 30-31)

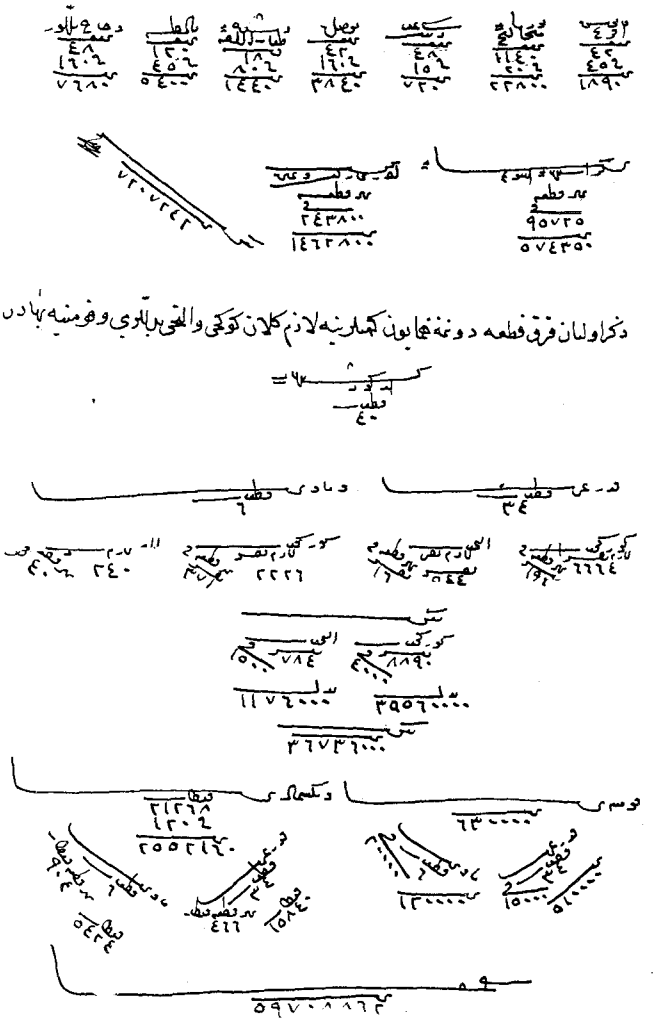
Girid seferine katılan donanma gemilerine verilen malzeme ve kürekçi-alatçı mikdarını gösteren bir liste (*KK.* 5642, s. 15)

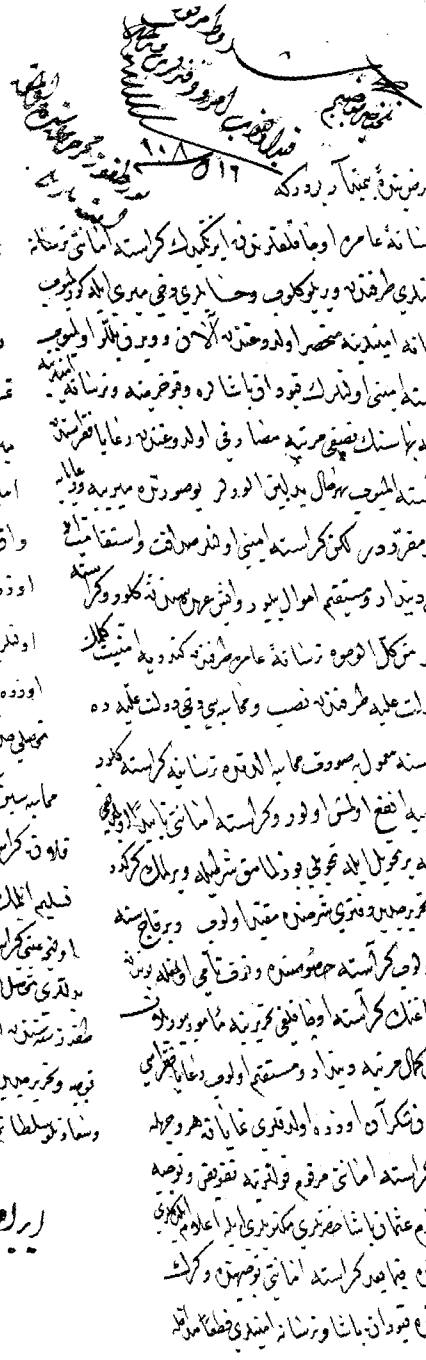
الى قطعه ماونبه لارم كلان مهمات وبها الوبد

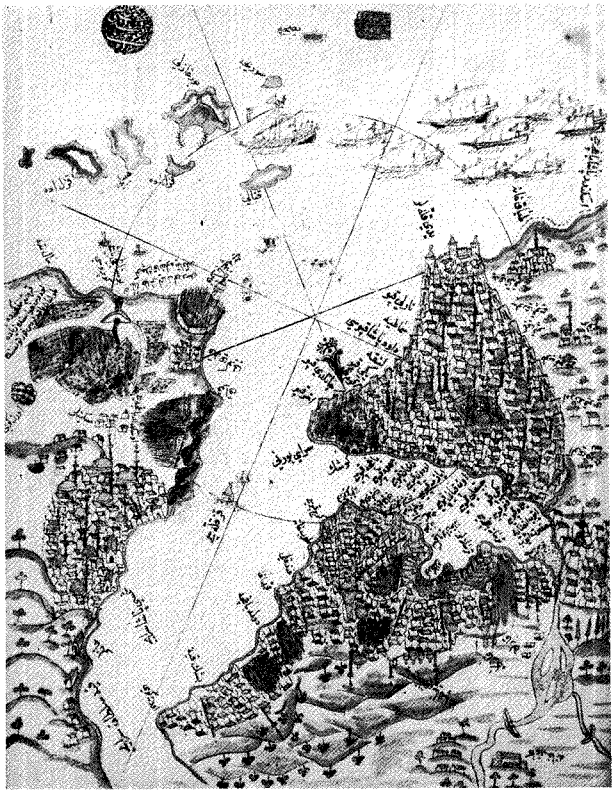
KK. 5642, s. 15'in devamı

KK. 5642, s. 15'in devamı

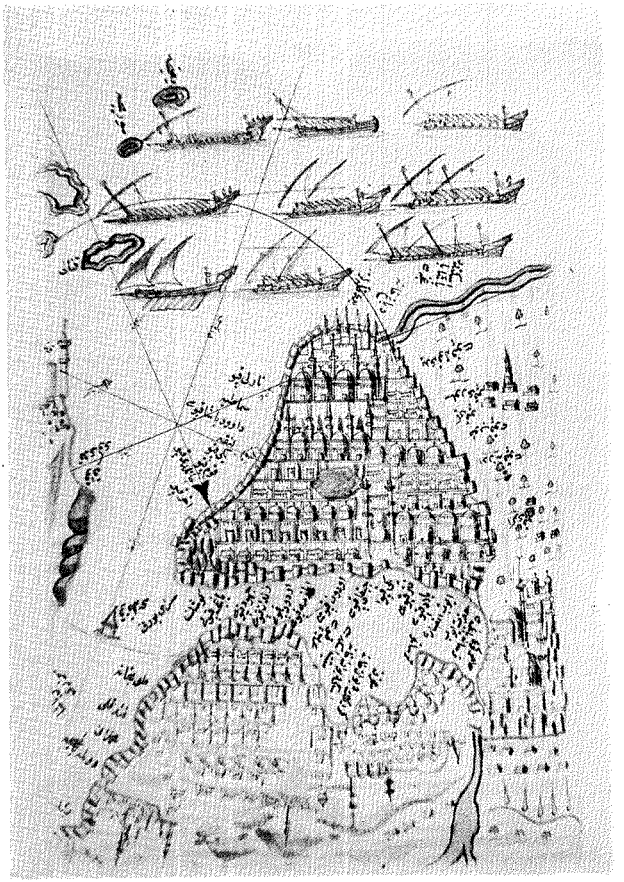

Kereste eminlerinin tayin ve görevleri ile ilgili bir telhis ve Sadrazam buyruldusu
(*KK.* 5655, s. 31-32)

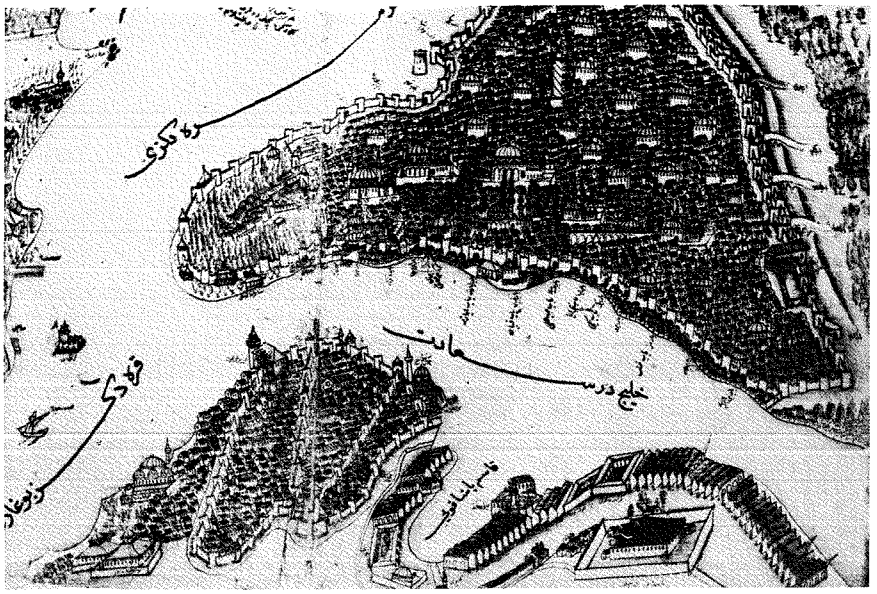

Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriyye,* Köprülü Ktp, Fâzıl Ahmed Paşa Kitapları, nr. 171, vr. 428a.

b. Tersâne-i Âmire Plânları ve Gemi Resimleri

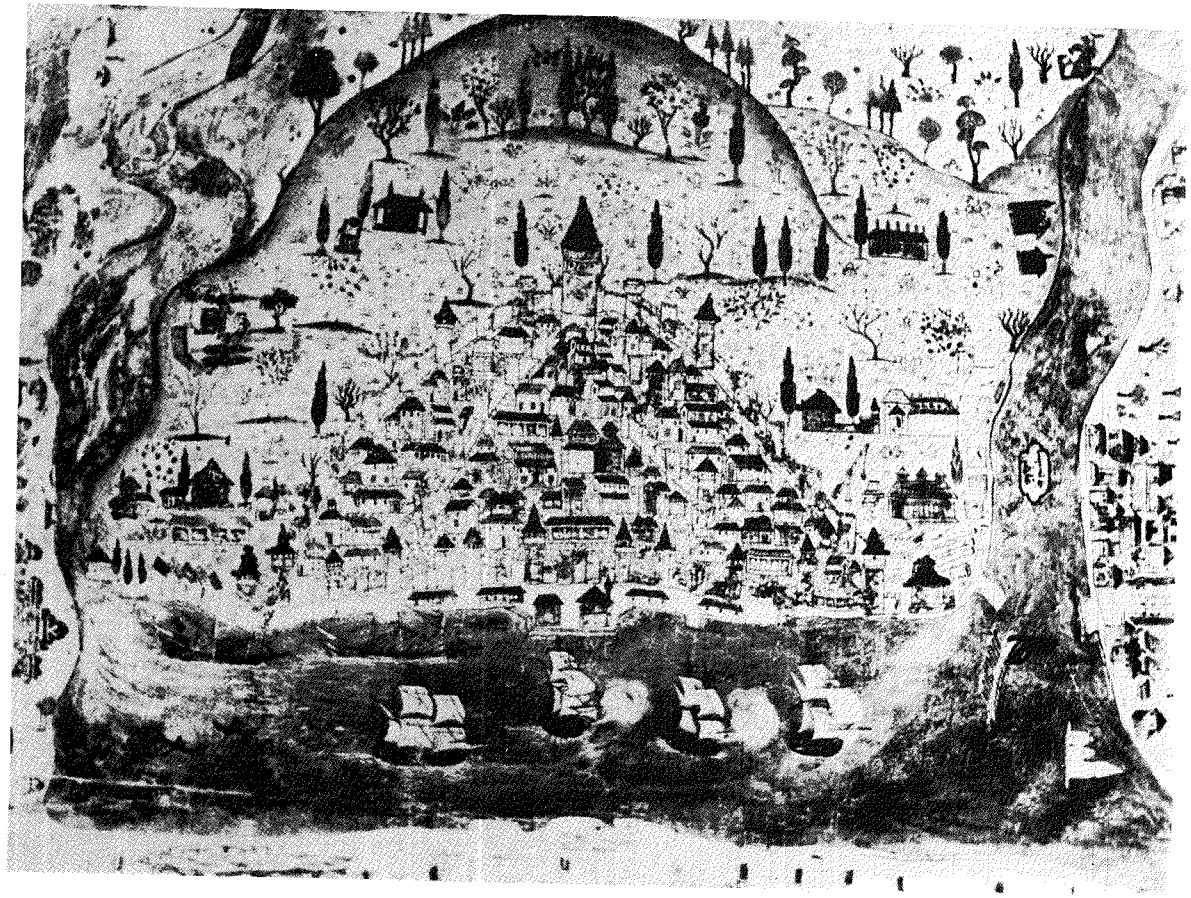
Pîri Reis, *Kitâb-ı Bahriyye*, TSMK. Revan, nr. 1633, vr. 434a.

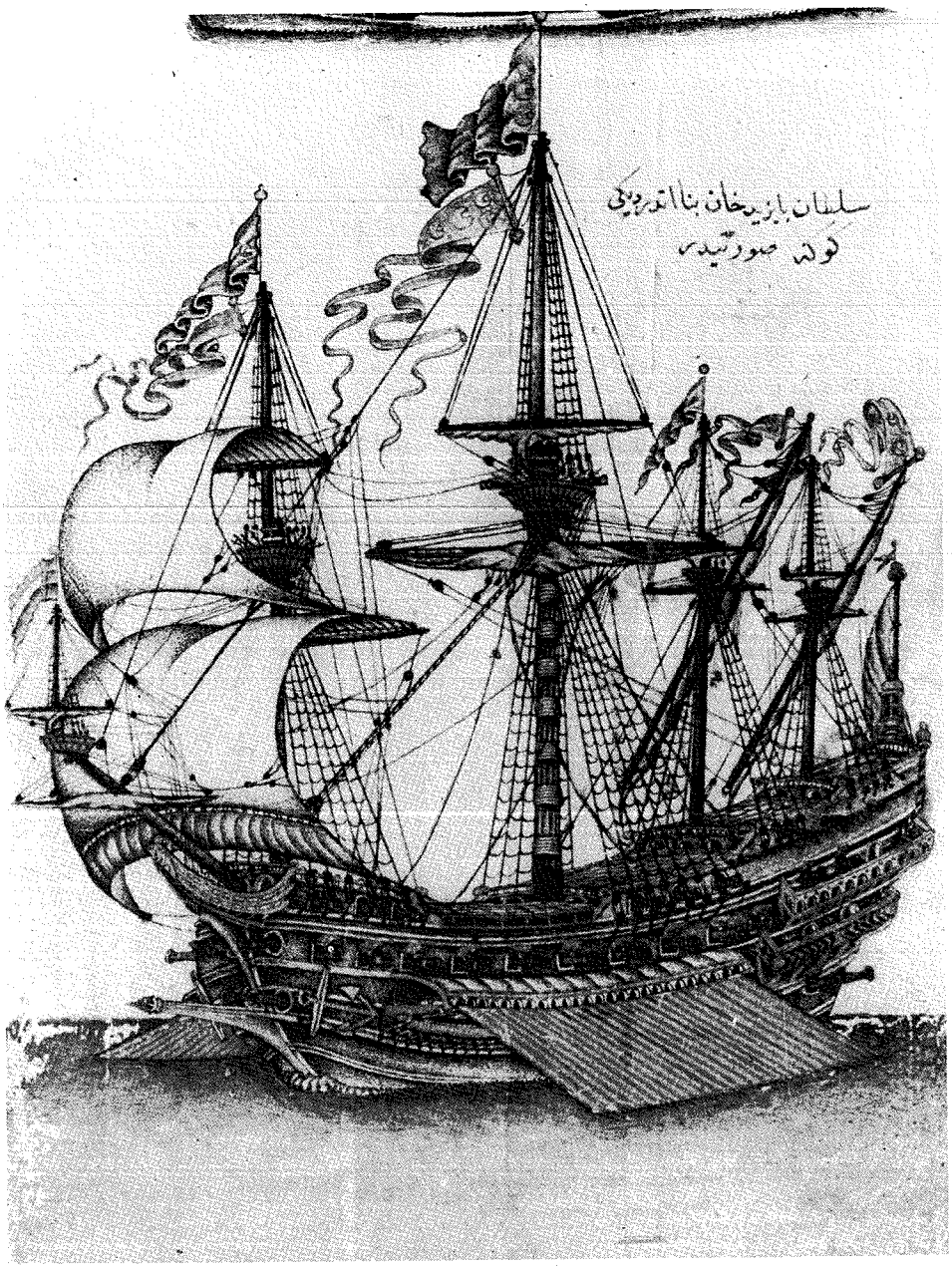
Ahmed Muhtar, *Feth-i Celîl-i Kostantıniyye,* İÜK, TY, 5010, s. 226.
(*Kitâb-ı Bahriyye*'den alınmıştır)

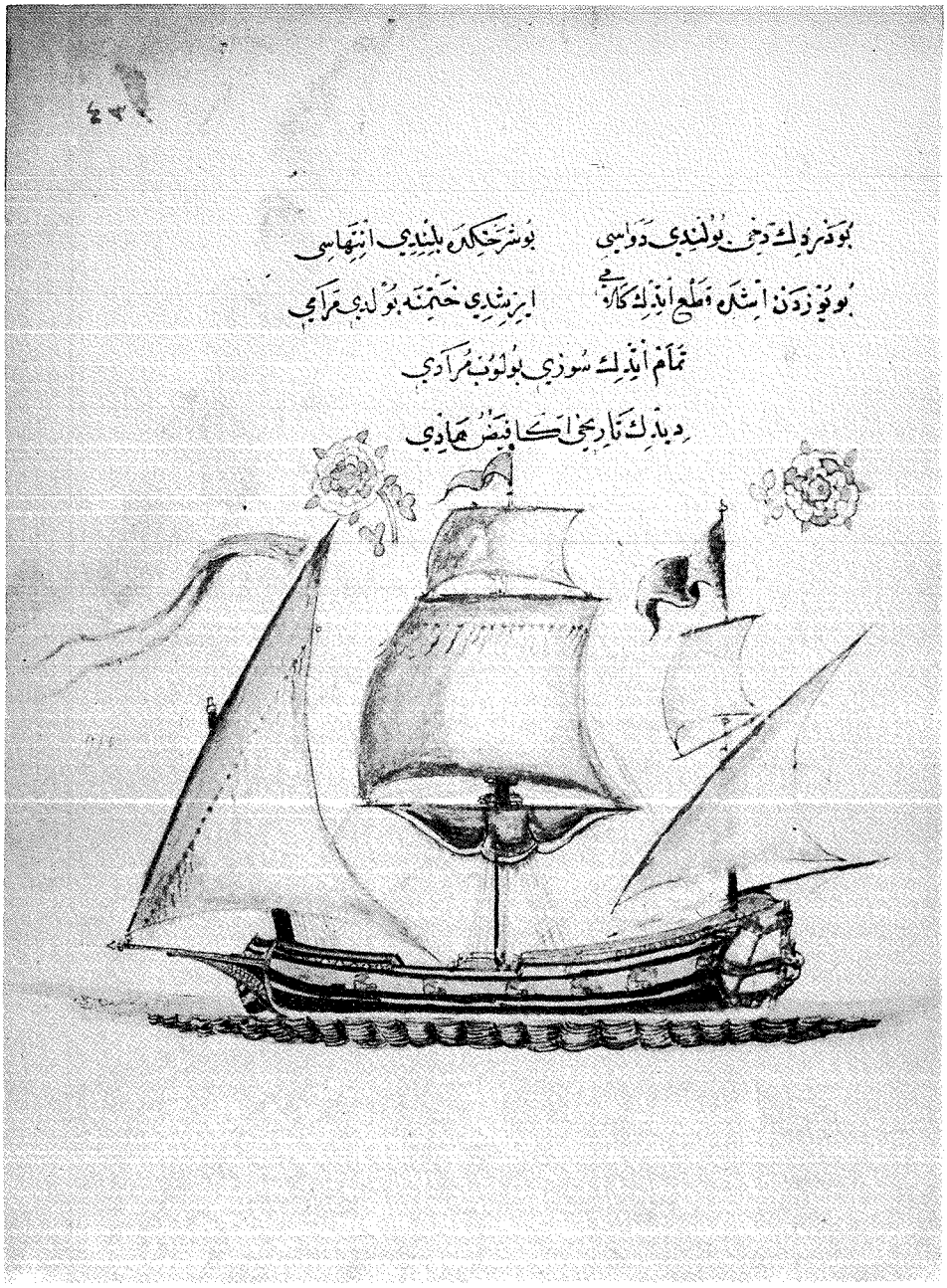
Llyod A. Brown, The Story of Maps, New York 1979, (*Kitâb-ı Bahriyye*'den alınmıştır)

Matratçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn,* İÜK, TY. 5964.

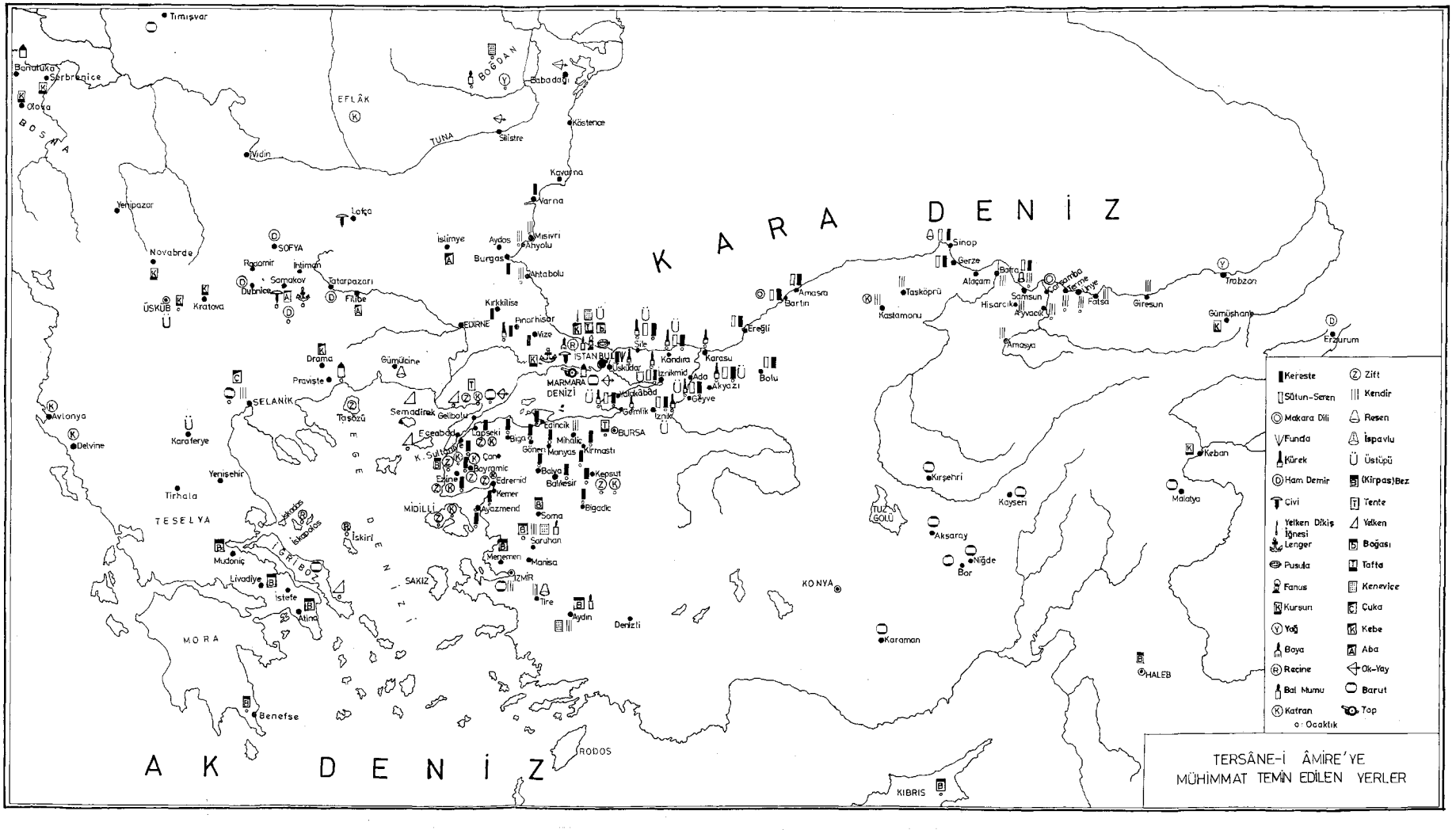

II. Bayezid'in inşa ettirdiği göke adlı gemi çeşidi (Kâtib Çelebî, *Tuhfetü'l-kibâr,* TSMK, Revan, nr. 1192, vr. 166)

Bir Osmanlı Kadırgası (Pîrî Reîs, *Kitâb-ı Bahriyye,* TSMK., Revan, nr. 1633, vr. 432a)

c. Harita

KARA DENİZ
AK DENİZ
MARMARA DENİZİ
EGE DENİZİ
TERSÂNE-İ ÂMİRE'YE
MÜHİMMAT TEMİN EDİLEN YERLER
Kereste
Sütun-Seren
Makara Dili
Funda
Kürek
Ham Demir
Civi
Yelken Dikiş İğnesi
Lenger
Pusula
Fanus
Kurşun
Yağ
Boya
Reçine
Bal Mumu
Katran
Ocaklık
Zift
Kendir
Resen
İspavlu
Üstüpü
(Kirpas)Bez
Tente
Yelken
Boğası
Tatta
Kenevice
Çuka
Kebe
Aba
Ok-Yay
Barut
Top
İSTANBUL
BURSA
İZMİR
SELANİK
SOFYA
EDİRNE
MİDİLLİ
SAKIZ
RODOS
KIBRIS
KONYA
HALEB
MORA
TESELYA
EFLÂK
BOĞDAN
TUNA
BOSNA
Timışvar
Belgrad
Serbrenice
Otoka
Vidin
Lofça
Yenipazar
Novabrde
Kratova
Üsküb
Rasomir
Samakov
Dubnice
Tatarpazarı
Filibe
Varna
Kavarna
Köstence
Silistre
Babadağı
İslimye
Aydos
Misivri
Ahyolu
Burgas
Ahtabolu
Kırkkilise
Pınarhisar
Vize
Lüleburgaz
Çorlu
Tekirdağ
Ereğli
Amasra
Bartın
Sinop
Gerze
Ataçam
Boğra
Samsun
Hisarcık
Ayvacık
Kavsemba
Unye
Fatsa
Giresun
Trabzon
Gümüşhane
Erzurum
Tasköprü
Kastamonu
Amasya
Drama
Praviste
Gümülcine
Semadirek
Gelibolu
Taşoğu
Avlonya
Delvine
Karaferye
Yenişehir
Tirhala
Mudanic
Livadiye
Istefe
Atina
Benefse
Eşkisehir
Kütahya
Simav
Gönen
Manyas
Kirmasti
Mihalic
Edincik
Biga
Çanakkale
Bayramic
Ezine
Edremid
Kemer
Ayazmend
Soma
Saruhan
Menemen
Manisa
Aydın
Tire
Denizli
Karaman
Bolu
Karasu
Kandıra
Ada
Akyazı
İzmid
Yalakabad
Geyve
Sile
Keban
Kirşehri
Kayseri
Malatya
Aksaray
Niğde
Bor
Tuz Gölü